A Tűz márciusa

Fiatalok Könyvtára

Kozmosz Könyvek

Fiatalok Könyvtára

S

A Tűz márciusa

Az 1918–1919-i magyar forradalmak irodalmából

Kozmosz Könyvek
Budapest, 1977

Válogatta, szerkesztette és az utószót írta
József Farkas

A borító ifj. Imre István munkája

77269

© József Farkas editor, 1977

ISBN 963 211 206 7

A robbanó ország

Baljóslatú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

(Ady Endre: Üdvözlet a győzőnek)

Barta Lajos

KEZDETBEN VALA AZ IGE...

Kezdetben vala az Ige, és az Ige testté lőn... Sok ezer éves volt már az a föld, amelyről itt szó van, és még érintetlen volt az *Igétől*. Változatlan, kövér termékenységgel fakadtak föl esztendőről esztendőre barázdái. Nagyszerű béke nyugodott ennek a földnek friss mezői fölött, levegője tiszta és erős volt, arca a szelídtől a fönségesig változott; az örökkévalóság érzése uralkodott a szép síkság fölött, mintha az idők minden nagy igazságtalansága meg lett volna már oldva...

Csendes föld. A tavasz indulói és a nyár szimfóniái a végtelenségbe muzsikálnak levegőjében...

Csendes föld! Lefolytak már a régi háborúk vérfolyamai róla, és a Tiborcok csontjai porrá lettek a porban...

De délceg fajta, büszke nemzet, szép szemű nép, okos magyar – hiába lakja most ezt a rónaságot. Mert bevégzett sorsú föld ez. Főhercegek, hercegek, grófok és papok roppant uradalmainak miatta, a parasztasszonyok nem szülhetik meg a magzatot, mellyel várandósak, mert nincs föld, amin osztozkodjanak...

Vándor, aki e tájon megállsz, és látod a dicsőséges eget, a föld kalászos sárga aranyát, hallod a vidám pacsirtaszót, az élet tarka zaját; kinek szíve pompás paripák dobogásától föllelkesül, és délceg apák és hatalmas anyák láttára az örökkévalóságot érzed halántékaid körül: mondj le minden reményről! Mert sorsverte földön, kiveszőnép temetőjében állsz! A latifundiumok* és az egy gyermek hazája ez...

* tízezer holdat meghaladó nagybirtokok

Honnan jönnek az országutak?... A végtelenségből látszanak eredni; az álmok és az elcsodálkozások távolából jönnek, keresztültörnek a hegyeken, átívelődnek a vizeken, végigvonulnak az országokon... Fehér pántlikák; gyöngyökül falvakat és városokat fűzött rá a népek fáradtsága...

Tele van az országút mindig vándorokkal. Kocsik zörögnek rajta, lovak patája csattog kövein, nyájak, falkák tapodják, világból kiesett kóborlók róják árok menti fehér ösvényeit. A szél gyakran kergeti porát, zápor gyakran mossa hátát... Megadással viseli sorsát a hősi út... Van köztük, amelyik emlékszik az időre, amikor az elmúlt római világhatalom hadai hömpölyögtek végig derekán...

Az országút már rég nem hozott a határon túlról, az eszmék örök újulásából csodát. Régen gördültek be rajta időt felforgató viharok... A paraszt élt és elhullt a föld göröngyei közt az országút partjain, és ma sem tudja azt, hogy mi az a megfoghatatlan bánat, mely szívét öldösi. Nem tudja, hogy a nép sorsa változásra érett, ő pedig magában hordja az egyke-halált... Szűk ketrecében, mit a latifundiumok szabtak neki, egy helyben topog, és fiaiban és leányaiban mint egymást követő tűnő árnyak enyésznek tova a végzet végtelen ívén...

Domb tetején egy régi várat is látni. Mogorva arcként néz szerte a rónán. Büszke, haragos és szigorú szem; nézi: hova, mi sorsra indulnak körül a földek? Nem lüktet-e még Dózsa hamuvá égett szíve a göröngyök alatt? Nem mozdul-e a paraszti fertály, hogy megegye a domíniumokat?...

De a földek arca oly szelíd, és a nép hallgatva és büszkén elfogyasztja magát...

Mikor az Ige a század kínjaiból és a népek nyomorából megszületett, megindult, hogy meghódítsa a világot, és legyőzze a nyomort. Európa távol mezőiről, gabonás földjeiről, kéményes embermalmaiból, föld alatti bányapoklaiból erre a rónára is elérkezett. De a parasztok nem ismerték meg; vörös színe égette reménytelenséghez szokott szemüket. Minden újtól csak rosszat vártak, mert erre tanította őket ősapáik tapasztalása. Csontjaikba rettent a régi jobbágyrémü-

let, bezárták a kapukat, és felsüvítették sövényeik mögül mindenkire, aki az Igéről beszél:

– Szociálista! Föl kell akasztani!

Jött egy napon a faluba egy kékruhás ember. Az országút hozta el. Jött ez az ember; fiatal volt, harmincas, egyenes testű, tiszta arcú, kék szemű, kardos, szőke bajusszal; egy kicsit hetyke, de derűs és könnyű szívű.

Egy kis ládika mindössze nála; abban fogó, kalapács, sróf-húzó, olajozó. Mert mechanikus volt ez a kékruhás.

A nagy kocsma az országút mellett áll; bement a nagy kocsmába, az ivószobába, és szólt:

– Mit gondol, korcsmáros úr, lesznek-e itt javítani való gépek?

– Ó, van itt sok gép! – így vissza a korcsmáros.

A kékruhás ember fütyülni kezdett, mert a szíve így mondta neki; mert könnyű kedve volt, mint a pacsirtának, fürge lába, mint a cinegének, és gyakran fütyörészett, mert a lelkében nagy béke volt...

Szájában szivar, fején hetyke kalap, és kék szeme derűs, nevet, ugrál. És csak bemegy az udvarokba a kiskapun.

– Van-e itt, kérem, javítani való gép? Varrógép, cséplő-gép, szecskavágó vagy bármiféle gép?

Csak bemegy a kapukon – ahol beteg gép van, ott marad, és meggyógyítja azt; aztán ki a kapun, és be megint; kapuról kapura, így jár... a nap süt, szép tavaszi idő van, fütytyös, dalos, fürge, könnyű kedve nyomán nevet a nyomdokát csókoló napmeleg... az egész hervadt falu földerül, mintha kapuról kapura futna benne a boldog békesség...

Szoktak a gyerekek játszani dobbal, trombitával; botocskát is tesznek a szájukba, madzagot kötnek rá, paciznak; abroncsot hajtanak, fölmásznak a fákra, futnak a porban, hengerednek a füveken, bukfenceznek a szérűben... játszanak, és a lelkükben feszül a fiatalság, és az ártatlanság egyszerűsége ragyog...

Ez a kékruhás ember is olyan friss volt, mint a fiatalság, mely a gyerekek lelkében táncol, és olyan összhangzatos volt, mintha még nem is próbálta volna meg a világot...

Az asszonyok és a férfiak is látták: mit csinál, hogy él, hogyan dolgozik ez a furcsa kékruhás? Csak fütyörész, és vígan ide-oda röpköd, boldog és szelíd...

Ott álltak, ott forgolódtak a parasztok az alacsony szobákban, a kis ablakok mögött, az udvarokon, a favágítón és a csűr körül kis börtönüknek ezen mulatóhelyein; vagy merengtek a kiskapukban, halovány arccal fogadták a messziről sápadtan világító végzetet... Szívükben nem volt már régen semmi új, csak mélyen a csontokban, belekben és vesékben, amiről nem tudják, hogy van, nem tudják, hogy mi: bujdosó láz, bágyadtan titkos szorongás az ismeretlen jövendő előtt...

Álltak, és nézték a kékruhást, hogy mit csinál, hogyan röpdös, hogyan fütyörész...

Elkáprázott a szemük rajta; a vércseppektől, melyek szívükön végigcsöppentek, új öröm mozdult meg a testükben... Az asszonyok mind az övé lettek volna ezért az örömért, és a férfiaknak is adakozó, csendes, tiszta derű lobogott futó mosollyal a szájuk és szemük körül...

Nem volt már régen olyan májusi eső, mely úgy fel tudta volna üdíteni a mezőket, mint ez a kékruhás ember fel tudta frissíteni a szíveket. Mintha harmatot hullató, friss, zöld lombbal a kezében, húsvét napján futott volna kapuról kapura, végig a falun, megmosdatva a lelkeket.

– Kicsoda maga? – kérdezték tőle az elámult szemű asszonyok, és bensejükben még egyszer felserkent halkan az anyaság vágya.

– Kicsoda maga? – kérdezték a férfiak, és felzavart lélekkel olyasmit sejtettek, hogy vannak még más dolgok is a világon...

Szerették volna tudni: honnan van a kékruhásnak ennyi ifjúsága, ilyen könnyű hite, ennyi boldog összhangzatossága?

És mindannyian hallották, amint mondta:

– Hát ki lennék? Gépész vagyok, mechanikus.

– De miféle a nemzete, hite?

– Én szocialista vagyok – mondta egyszerűen.

Ott álltak a kapuban, és hallották, ahogyan mondta:

– Én szocialista vagyok...

Szava belekiáltott a szívükbe; de most nem féltek ettől a szótól. Inkább feloldozódást éreztek. Nem tudták, mi történt velük. De ez olyan volt, mintha harangszót hallottak volna.

Toloncúton

Forró augusztusi napon csendőr jött a falu felé az országúton. Előtte: a tolonc. Sovány, őszbe verődő, halovány, fekete hajú, kopott, nyűtt ember a tolonc; nagyon lassan jön, mert az egyik lába fából van.

A községházáig jönnek, ott a lépcsőkön fölmennek. A csendőr azután elmegy, a tolonc az ott marad. A jegyző hívatja a kisbírót, aztán szól a toloncnak:

– Török úr! Menjen a családjához! A kisbíró majd ellátja a dolog hivatalos részét.

Megindulnak, és mennek az utcán a nagy, hatalmas diófák árnyékában.

– Hát maga, Sándor bátyám, Pestrű? – mondja a kisbíró.

– Onnan – mondja a tolonc.

– Aztán csak így?

– Így ám, fiam.

– Hát a másik?

– A másik lábam az ott maradt.

Az utcán senki sem járt. A szérűkben búgtak a cséplőgépek.

– Jancsi – mondta a tolonc –, te csak eriggy be, én leülök itt a túlsó soron a kövekre.

A kisbíró átment a másik sorra, bement a házba, hátra a konyhába; ott fehér kötényes asszonyok főzték nagy tűz mellett az ebédet.

– Hát, Margit nene! – mondta a kisbíró. – Itt van ám az ura. Toloncon gyütt Pestrű.

Kun Margit kiszaladt az utcára, hogy lássa, csakugyan igaz-e, hogy a tíz év előtt elment, minden pénzét elvitt ura most visszajött? A leánya, férjes Takács Zsuzsi is kiszaladt, az asszonyok is mind kifutottak. Ott szorongtak a kiskapu nyílásában, hogy se ki, se be nem lehetett tőlük menni. Csakugyan, a túlsó soron, a diófák alatt egy kőrakáson ott ült mint a kísértet, mint magamagának beteg árnyéka, a régen elment Török Sándor.

– Le van vágva a lába! Le van vágva a lába! – suttogták az asszonyok.

– Minek gyüttél ide, te disznó? – kiáltott át Kun Margit.

– Nem tudott kee Pestön elpusztulni? – kiáltotta Takács Zsuzsa.

A kisbíró kiment Takácshoz a szérűbe, ahol a cséplőgép körül lángolt a munka.

Más udvarokról és más szérűkről is kifutottak a nagy lármára az utcára; emberek, akiknek a nap tüzétől lángolt a fejük, fölforrt a vérük, a hőségtől véresre fordult a szemük, szaladtak ki; csapatokban megálltak a kapukban.

– Ni! Meggyütt a Török Sándor!

– Toloncon gyütt!

– Úgy hozták Pestrű!

– Ott veszött a lába!

– Jaj, a Török Sándor!

– Pestrű gyütt!

– Úgy hozták Pestrű!

– Ott veszött a lába!...

– Mit akarsz itt tőlünk? – kiáltott át Kun Margit.

– Nyavalyás, elitta má a részit! – sivította Zsuzsa.

Takács Feri is kifutott a szérű nagy kapuján az udvarra, utána valamennyien; a szíve vadul dobogott, megijedt szeme kitágult, homlokán az erek megdagadtak, mintha a szélütés kerülgette volna: most itt van a nagy veszedelem! Itt van a nagy szégyen! Most itt van az após! Most megint új részt kell neki adni a birtokbul! Nincs olyan Isten!

Török Sándor föllállt, átkiáltott a fa alól:

– Jársz-e még a városba az urakhó, angyalom, feleségöm, Margit?

Az emberek az idegen kapukban elnevették magukat.

– Haggyatok a gyalázatoshol! – ordított föl Takács; de nem tudott a sokaságtól a kapun kitörni.

– Te is, Zsuzsa, hallottam ott Pestön, megtanultad anyádtul!

Takács Feri befutott a házba, aztán kiugrott az udvarra, fölszaladt egy magas rőzserakásra, a kezében kétcsövű, töltött puska. Onnan kétszer rálőtt Törökre; de nem találta el. Török Sándor föltápászkodott, nekiszegte a mellét.

– No, lőj belém! Most lőj ide!

Délután a tolonc bement a jegyzőhöz; a jegyző így szólt:

– Török úr! A felesége letett a kezembe kétszáz forintot; azt most írás ellenében átveheti tőlem. Az írás arról szól, hogy visszamegy Pestre, botrányt nem csinál, még az esti vonathoz elviteti magát. Jó lesz, hogyha elmegy! Nem kell a

faluban az ilyen kelevény, az ilyen méreg, mint amicsoda maga!

Délután Török Sándor az emeletes korcsma széles tornácán ült, és bort fizetett; a korcsma tornáca kinézett az országútra, a házak fölött a rónaságra, az égre, a végtelenbe. Elesett emberek ültek körülötte, akik, mióta ő elment Pestre, szintén kibuktak a telekkönyvből, de itt maradtak napszámos-koldusnak, éhenkórásznak, potyalesőnek, dülledt szeműnek, a kívánkozások, epekedések hideglelősének. Ültek, lesték most is a potyát, egy-két pohár ingyenbort; ott lógtak az asztal szélén, mint a légy a poharak száján. Sok bor állt az asztalon. A potyázók a poharakat nézték, és sanda szemmel hallgatták, amit Török Sándor hetyke gőggel beszélt:

– Mit gondoltok ti, hogy az embör, mint az igás ló, túrja a fődet, tavasztul őszig, inaszakadtáig! Neköm sátram van Pestön! Szép fehér sátram. Magam fehér köténnyel állok a sátorban... gyünnek a nagyságák: „Kezét csókolom, nagysága!" „No, Török úr! Mi szépet kapunk, Török úr? Ebből a finom barackból, kedves Török úr! Ebből a hamvasból!" „Finom korai kukoricát talán?" „Ó, hogyne, drága, szép nagysága..." „Egy finom szelet vesepecsenyét, Török úr!... Egy kiló harcsát!..." „Igenis, kedves nagysága!" Mindig csak így. Semmi gond, semmi baj! „Kedves Török úr! Édes Török úr!" „Drága nagysága..."

Nem ám úgy, mint ti, hogy maj megdögőtök azért a rongyos koronáért, amit megkerestök... hiszen ha én is úgy lennék, mint ti, inkább fölakasztanám magam... hiszen ez nem élet... hiszen nem is vagytok emberek... ti csak marhák vagytok, állatok!

Nézett az emberekre, hátraszegte fejét, és senki sem mert szólni, mert féltette a potya bort. A torkukra forrt keserűséget és haragot leöntötték egy pohár borral, és mialatt a sértéseken majdhogy meg nem fúltak, nagyokat röhögtek, és azt mondták:

– Te Sándor! Rendelj még egy literrel!

A poharak össze-összeverődtek, a bor mohón futott le a száraz gégéken, és csöndes, lassan terpeszkedő mámor szállt a koponyákba.

Akkor megszólalt könnyelmű, hetvenkedő, irigy mámorral az asztal végén az egyik rongyos ember:

– Hát igyöm a másik lábodat hová tetted, Sándor?

Török megrázkódott, de hirtelen összeszedte magát.

– Úgy vót az, hogy vót ottan egy igen szép nagysága; finom, szőke nő... mint a rózsa... annak igen megtetszöttem... a bajuszt kikötve, mint egy katonatiszt, úgy álltam én mindig a magam sátorába... ennél a nagyságánál én sokszor elvoltam, mert az ura csak mindig, mindig a fürdőkbe járt... egyszer úgy ugrottam ki a magas ablakbul a kertbe, akkor veszött el a lábam.

– Kutya kódis! Mit gondótá, ki lesz a te bolondod? – kiáltott a másik. – Úgy lűtték el rendőrök a lábadat, mikor a gázzal sztrájkótatok! Ott vótá te is rongyos, éhös kutya, nem ám a nagyságáná!

Török keze föllendült, egy pohár a csúfolódó fejének repült; egy jajgatás, a pohár összetört, a másik arcán piros érben szivárgott végig a vér. Még megtette, hogy fölkapott egy széket, hogy megfizet Töröknek, de azt kivágták a kezéből; megfordult hát, piszkos ingujjával törölgette véres arcát, és letántorgott a lépcsőn...

Az országúton, a korcsma előtt akkor éppen temetés ment el. Nagy Bozsó Lajost temették. Két fekete ló húzta a gyászkocsit, fekete tollbóbita volt a fejükbe tűzve; a gyászkocsi után ment a fia, aki most a birtokot örökli, vele a felesége, utána a pap, aztán a református iskolások, dalolták a gyászos zsoltárokat, velök a tanító, utána a nép, mintha mindenki magamagát temetné, feketén, hagyományosan lógatva fejét. A Nagy Bozsók még béresek voltak negyvennyolcban! Fiúk, apák után szálltak sírba, egymás után, elapasztva magukat a fösvénységben, nyomorúságban, testet megszakító munkában. Sok elevenen kiszáradt hulla szállt így sírba, de mindegyikből lett egy nagy darab föld...

A korcsma tornácán is fölálltak a potyán mulatók; nézték a menetet; az elmúlás reszketett sápadt halántékuk körül, és mind azt gondolták, míg az életük úgy úszott ezen a percen, mint az elhervadt nyárfalevél: „Milyen szép temetés!..."

Most odafordult Török hozzájuk.

– Így pusztultok el ti mind! Így vesztök el ti mind, aztán nem is láttatok semmit. Anyátok itt tesz bennetöket a világra, aztán itt is rohadtok el. Innen a temetőig: száz lépés – ez a ti életötök. Pedig mekkora a világ! Mi mindön van

a nagyvilágba! Csakhogy ti nem tudtok meg abbú semmit, mert titöket megesz, egyiket a birtok, másikat a szegénység. Ti mind kódisok, szógák vagytok, csak én vagyok szabad embör... Mer én inkább százszor eveszök, semhogy itt pusztuljak el a sövényök aljába... Mit tagadjam? Úgy lütték el a lábamat, amikor sztrájkoltunk; nem bánom én, ha a másikat is ellűnnék... mert ti csak úgy éltök, ahogyan az urak a törvénybe engedik, de mink akarjuk csinálni a törvényt, mink a szabaccságot akarjuk! Ti csak itt nyomorogtok az áristomba... De én, mint a felhő: máma itt, hónap ott, mer ez a szabadság... Hát ti mikor lesztök szabadok? Ti amikor kaszátok, csak kaszátok, aztán a magatok földjének a határáná megálltok. Tovább ti nem mertek elmenni. Hát mikor indultok meg? Miért nem mentök neki a világ búzájának? Neki a kaszával, neki a kaszával! Ti éhön halók, ti kódisok... Neki a kaszával az egész világ búzájának!

A fekete lovak húzták a gyászkocsit; lenn feküdt a falu, fönn a hegy alján a temető. A lovak fején mulatságosan lengett a tollbóbita, a pap nagy talárban, mereven ment, az iskolások, mint apró bábuk, ünnepélyesen lépkedtek, az emberek élettelenül lógatták fejüket, fekete kendős asszonyok mint nagy titkok mozogtak előre...

Már alkonyodott is; az égre sápadtan tündöklő felhők vonultak, bús világítás omlott a gabonás sárga mezőkre. Kinn a hegy aljában ekkor magas, lankadt füvek közt kígyózó úton kaszások jöttek; hórihorgas, sárga arcú, hervadt szemű, kiéhezett testű napszámosok... A bús világosság arcukra esett, és hősies sápadtsággal borította el nyomorukat... Aratási munkából jöttek, vállukon feküdt kaszájuk. Nem tudtak a hősiességről, melyet arcukra vet a sápadozó nap; csak mentek és mentek... Csak mentek és mentek, mintha az útjuk nem akarna soha véget érni. Úgy mentek ott, mintha máris elindultak volna, hogy meg ne álljanak, amíg a világ búzáját mind le nem kaszálták: – maguknak...

Minden esztendőben megdördültek a százados erdőkben a vadászfegyverek. A szarvasok és őzek elhullottak a császári és főhercegi vadászok golyóitól. Mert ott azon a tájon, északnak, nyugatnak, keletnek is külföldi hercegek, törpe fejedelmek uradalmai feküsznek, ezer és ezer holdas tagokban: csupa a hajdani rablások és prédálások idején kelt királyi adomány.

A nagy, domború ég alatt, így mindenfelől az ezernyi holdakkal körülkerítve, feküdtek a parasztok földjei. Tavasszal a parasztok mind kivonultak a mezőkre, elhintették a magvakat, és a földbe dugdosták a venyigéket. Ősszel pedig betakarították a magvakat, letépték és kisajtolták a szőlőgerezdeket. Minden évben elkezdték ugyanott, és bevégezték ugyanott; egyazon négy földsarok, egyazon négy vonal között, dédapától unokáig; a szabadság nem volt tovább! Azért nem szültek az asszonyok már több, legfeljebb egy magzatot. A változatlanság reménytelensége ült itt mindenen, és nem érkezett sehonnan semmi új...

Ekkor jött egy esztendő. A világ minden termőföldje roppant sok gabonát dobott ki magából, és minden világrész pénzszekrényeiben mértéktelenül felgyülemlett a pénz. A pénz újabb pénzzé akart válni, meg akarta sokszorozni magát... korlátlan teremtő erők voltak a felhalmozódott aranyból elszabadulóban. A pénz kigördült a szekrényekből, és belépett a világba, megragadta, és fokozott munkára kényszerítette az embert: az ember ereje belefeküdt a gépekbe: a gépek kiszórták magukból a termelt iparcikkeket, és a piacon minden iparcikk gyorsan ismét pénzzé akart válni, hogy ismét más, új iparcikk formájába varázsolja magát. A pénz végigzúgott az országokon, és újra visszatérve önmagához, megsokasodva ismét kiöntött; keresztülzúdult a dolgozó népeken, és söpörte magával az embert... Amerika, Anglia és Németország acélművei szüntelenül égtek, a magyar bányákból roppant mennyiségű vasat emeltek ki abban az esztendőben, a pénz egyszerre mértéktelenül rabolta a föld érceit, és hogy a féktelenül termelt áruval magába ne fúljon, hogy a nagy csőd el ne következzék, folyton építeni és teremteni kényszerítette az embert... Ezért kellett a Dráva-völgyi rónán keresztül is új vasutat építeni; hosszú vasutat, mely

elér, a nagy uradalmakat keresztülvágva, a Dunától a Dráváig...

Amerika, Anglia és Németország, a francia gyáripar, az orosz gabonaföld, Japán, az Indiák, Afrika és Ausztrália, a pénz egész egymásba kapcsolt világműve volt hát az, mely így megjelent mérnökeivel, műszereivel, a Tiszántúlról és a Duna másik partjáról fölragadott kubikosaival, ásóival és kapáival, csikorgó taligáival, kalapácsaival és vakolókanalaival, ezen, az Igétől szűz mezők fölött...

Fölhasították, töltésbe hányták a földet, kemény, rövid gerendákat raktak le keresztbe, sorban rájuk szögezték a síneket, póznákat ástak a földbe a villamosság kötelei számára, megfogták, fölemelték, a világáramokba kapcsolták bele ezt a darab földet...

Akkor megindultak a főhercegi, grófi és papi domíniumok,* amik azért hevertek ott, hogy megfojtsák a parasztot, és most egyszerre megunták, hogy csak két és fél százalékot jövedelmezzenek. A vasúti sínek mellett mindenütt gyárakat kezdett szülni a gyáva latifundium... és az épülő falak mellé, az állványokra szólította messze földről a munkáskarok százait...

Az épülő falak mellett mozgott, zajongva teremtett a kétkézi munka serege; ott hajlott és emelkedett, derekát törte, gerincét csikorgatta, karjait lendítette, lábait hajlította, feszítette, hogy a pénz számára teremtsen!

Egyre nőttek, emelkedtek a falak. Már piros bokréták virultak az ormokon, és a vörös téglák formájába bújt pénz fölpántlikázva ujjongott... De egy napon este lett; reggel pedig, mikor fölpiroslott a hajnal, az állványok pusztán meredtek, és nem mozgott azokon egyetlen lélek sem.

Nagyszerűen döbbenetes és ünnepélyes volt ez a csend, mert ott addig egészen ismeretlen valami érkezett meg arra a tájra. Az aranyló gabonaföldek közt, a gyárfalak meredekjén félelmes és komoly méltósággal állt: az első ipari sztrájk.

* uradalmak

ÉRVÉNYTELEN 77269

Ott fekszik a sok ezer éves és nagyszerű föld a Dráva völgyében, a ragyogó rónaságon. Magasan domborodik fölötte a mennyei kék; levegője hatalmas békével látszik tele lenni. Hangos dörgés általános rohammal nem söpri még végig az idők erejét ezen, latifundiumoktól megszállt ígéretes földön. Ám az Ige ott járt sokféle alakjában már, és szétszórt nyomait, a lelkekbe írt jeleit el nem törli már semmi hatalom... Mint csendes, nagy gyermek hever ott uradalom és parasztbirtok egymás mellett. Csak aki olvasni tud láthatatlan jeleket, az olvashatja az ég roppant firmamentumán* a láthatatlan írást, mely úgy szól, mint egykor a lángoló betűk Bélsacar éjféli sátorán:

– Mene, mene, tekel ufarszim!** Király, a te országodnak vége közeleg!

* az ég boltozatán

** *Megszámláltatott, megméretett, és könnyűnek találtatott.* A Biblia szerint Bélsacar babilóniai király lakomáján megjelent titokzatos felirat, mely közeli bukását jelezte

Révész Béla

MÁJUS 23.

Csütörtökre virradó éjszaka milyen álma volt Budapestnek? Benn, a paloták selymes hálóiban jól aludtak-e az urak, a rangos, pénzes, és minden rendű, dölyfös nagyurak?

A gyárak tövében lapuló odúk lakói milyen álmokkal bíbelődtek ez éjszakán, tudtak-e aludni a nagy forróságtól, amely félelmetesen ömlött a szívüktől az agyukig? Ezerkilencszáztizenkettedik év május 23-án, csütörtök reggelén ez a kényelmes, nyugalmas, piperkőc nagyváros másmilyen volt, mint amilyennek ismertük. Izgalom és nyugtalanság az utcákon, a nyár eleji, kora világosság fölszívta az emberek szeméből a bizonytalan álmot, mozdul a város, emberek, akikről látható, hogy nem tartoznak hozzánk, idegeskedve mennek a paloták alatt, meg-megállnak, nézelődnek, a tekintetükben nyugtalankodik az éjszakai töprengés: mi lesz? Mi lesz? Rendőrök lepik el rajokban az utcákat, veszett nagy revolvert cipelnek az oldalukon, a villamoskocsik még nem csengenek, csönd van, annál kocogósabban nyargalnak a rendőrlovak, hátukon a tatárarcú vitézekkel; most indulna a kereskedőélet, de a redőnyök zárva, amelyik bolt előtt mégis félve megnyikordulnak, csakhamar ijedten a helyükre visszagördülnek, dobpergés, trombitarivalgás új zajt visz a levegőbe, gyalogos katonák, huszárok tűnnek föl, teljes hadifölszerelésben, ijedtség, zavarodottság mindenfelé: mi lesz, mi lesz?

A város határain nagy tömegek mutatkoznak, munkások oszlopai nyújtóznak a város felé Budáról, Kőbányáról, a csepeli országútról, Angyalföldről, a külső Váci út, a „Csikágó" munkástelepeiről, férfi- és asszonyproletárok seregei úsznak a finom, úri nép tájékaira; nő a rémület, rendőrkirályok magukon kívül kapkodnak, rendelkeznek, gyalogosokat, huszárokat vesznek ijedt erejük mellé, és csüggedten, elkésve, mintha a diadalmas ár ellen akarnának gátat vetni, nagyobb utak torkolatába odaállítják a szuronyos bakákat,

föléjük a lovas rendőröket, és a tetejükbe huszárokat és huszárokat. A rengeteg emberfolyam azonban úszik a maga erejétől előre és előbbre, minden megfeszített próbálkozás dacára, már ott hömpölyög a gyűlölt objektum, a magyar Parlament körül, amelynek a nép ma találkát adott. Messzi körben, ötös-hatos kordonnal körülsáncolják a kényes épületet, a derék törvényhozók csak ilyen csöndben tudnak tanácskozni, de a növő embersűrűség hömpölyög előre, a maga megszabott útjának medrében följut egész a Szemere utcáig, és szemtől szemben áll a megszilajodott emberekkel a magyar Parlament.

Előttük áll a viharos éveknek ostromolt szimbóluma. A megpróbáltatások, a nyomorúság gályáin mennyi gyűlölet úszott most ide! A harag megrajzolja ennek a fantasztikus épületnek az igazi arcát; fölvonóhidak vannak előtte, és gőgös árkok tartják vissza a rongyos népet, hivalkodó tornyok szöknek a magasba, ahol az ellenség őrei leskelődnek, mi történik odakünn - hiszen ez az irdatlan épületóriás a régi magyar urak fellegvára, ahol jobbágyak szűz vérében fürdenek a vérszerződés ivadékai, ahonnan gyáván a pillanatot is megrabolva, rablásra indulnak el a magyar oligarchák. Itt áll a kifosztott, agyonsanyargatott, agyonhajszolt tömegek előtt az otromba épület - hogy rázúdul a leszámolás ingerültsége, az elkeseredettség, a düh, amint szembekerültek egymással. Kiszikkadt agyvelejű, tabetikus* magyar urak, keshedt mellű, de kacagányos magyar urak, mit csináltok ti most odabenn? Érzitek, hogy a hegy, a Vár inog alattatok és körülöttetek?

Reggel kilenc órakor a munkásság félelmes hadaival már uralta a várost, a pánik rémülete fojtogatta az embereket, akiknek volt féltenivalójuk, a tömegek uszályai még künn mozogtak a városhatárban; a fegyveres erő és az öldöső elszántság tehetetlenségében cselekedetre vadította magát. A külső Váci úton, a Ferdinánd-híd előtt, a Parlament előtt, az Alkotmány utcában a rendőrség megtámadta a tömegeket. A régi rendőrvirtussal, orvul, meglepetéssel, a legválságosabb ponton, az Alkotmány utcában, oszolásra való fölszólítás nélkül; az élet, a rendőrélet durvaságaitól megrontott állat-emberek mint őrültek nekiugrattak a jogaikban

* hátgerincsorvadásos

igazságos, a haragjukban jogos tüntetőknek, és asszonyt, gyereket se kímélve, rányargaltak a ledöntött emberekre, ütöttek-vágtak gonosz összevisszasággal, a gyilkos kardjuk lesújtott a gyermekeik jövendőjéért harcoló anyák fejére, az idetévedt, ártatlan gyerek gyönge testére, és kaszabolva rátámadtak az amúgy is végsőkig fölingerelt munkásokra.

Ezekből a kaotikus, véres pillanatokból ki kell menteni az igazságot: a pesti rendőri fenevad a legnagyobb átka ennek a városnak, és elindító okozója volt a csütörtöki eseményeknek is. A magyar talaj legdurvább rétegéből nőhet ki csak jellemben olyan hermafrodita* ember, mint a pesti rendőr. Piszok és bűn az élete, amíg a rendőri pedagógiumban nevelkedik; egy elzüllött élet után a sehonnai elmegy rendőrnek, a legnyomorultabb anyagiakkal ellátva, garasokért zsarolja az éjszaka árnyában kimerülve dolgozó utcai leányt, a bordélykávést megfélemlíti, és ingyenszivart, csáját küldet ki magának az őrhelyre, és érzi, tudja, hogy mégis valaki. Ez a korrupt, szennyes élet kiforgatja belőle mindazt, ami tisztesség lehet az emberben, tehát durva, gonosz lesz, ha műveletlenségében megvadul. Vérengzeni, öldösni akart csütörtökön a pesti rendőr, nem rendet teremteni – bizonyítja ezt a rendőrök részéről lőtt sebeknek többsége, hogy az embereknek legtöbbje a lábán, az alsó testén sérült meg. A lovasrendőr lefelé célzott, hogy a golyó biztosabban találjon...

A magyar proletár a maga vérét szagolta – hát ha ezt akarták, megtanulhatták, mit jelent a magyar munkásságot halálba hívni.

Az első vérengzések után a forradalmi feszültség fölrobbant, és tüzes lett a talaj a fővárosi ember alatt. A bátorságnak, a keménységnek csodás jeleneteivel vívta harcát a munkásság az Alkotmány utcában, a Szabadság téren, a Váci körúton. Új és új rohamot küldtek ellenük, nem tudták visszaszorítani a tömegeket, a levágott emberek helyébe új proletárok léptek, éltették a népszabadságot, barikádokat emeltek a Szabadság téren, és az őrjöngő rohamokra most már maguk is fegyverrel feleltek.

Egy lovas rendőr rossz szívét keresztülfúrta egy munkásgolyó.

A munkásság igája alá került az egész város, a véres ösz-

* kétnemű

szeütközések híre rémületbe ejtette az ijedősebbeket, az üzleteket, a vendéglőket, a kávéházakat mind végleg becsukták, csak a villamostársaságok bölcs vezetői bíztak a főrendőr kijelentéseiben, hogy csak csinálják nyugodtan az üzemet, a tüntetők maroknyi csapatait egykettőre majd szétházyják.

És jöttek csengve, peckesen a nyalka, sárga kocsik.

A munkások egyszerűen nekidőltek a bárkáknak, és fölborították azokat, ahol ez nem ment, csak a belit, a hajókat tépték ki a kocsikból, a kalauzok, kocsivezetők, akiket a társaság vezetői kényszerítettek munkába, ijedten ugráltak le a kocsikról, és a fölingerelt munkásság az izmait itt is megmutatva, egykettőre beszüntette az egész városban a villamosforgalmat.

A népharag szele délután már veszedelmesebben viharzott, és estére az orkán erejével zúgott el a város fölött. Az elömlött munkásvér gyújtogatta a proletárság szívét, az urakért kell meghalnia a munkásnak...

A honvédelmi miniszter sietve kirendelte az egész helyőrséget az utcákra, a mindenfajta katona kiözönlött a terekre, az úttestek elején, közepén és végén táborozva felálltak, a lezárt üzletekre az aggodalmaskodók, akár spekulálva, kifüggesztették a munkásság igazságait: *Éljen az általános, egyenlő, titkos választójog! Éljen a népparlament!* Védekezve érezték, hogy a nép ereje az, aminek most hódolni kell; szuronyos katonák között, a halálos csöndbe borult város palotái között, rendőri, katonai és mindenfajta tilalom ellenére a munkásság megtartotta tüntető sétáját a Rákóczi úton, a körutakon, a főváros legexponáltabb területén; ezt a komor demonstrációt nem fogja elfelejteni senki; minden forgalom, minden életnyugtalanság szünetelt az utakon, ahol a munkásság fölvonult, a puha, sétáló urak eltűntek e területekről, a korzók édelgő társasága ma nyugtalanabb kedvében otthon maradt, csak a sztrájkoló munkásság járta az utcákat, mint napfényre hívott megfenyítője minden gazságnak, amit elkövettek ellene.

Ilyen forradalmi keretben, a külsőségek izgalmas jeleivel estig tartottak a demonstráló séták, de akinek a szíve a helyén volt, annak éreznie kellett, hogy a menetelők eszében lángol a délelőtti mészárlások emléke, és a vérgőz nem illan el olyan könnyedén a proletárról, mint az ápolt dámákról a

parfüm; libben, jár körülötte, és hol fölviszi egy agyonvágott munkásnak halálra vált arcát, üvegesedő szemét, hol fölemeli a proletár elé a másik proletár holttestét, akinek a mellébe a rendőrgolyó léket vágott... És dűl, patakzik ki onnan az élet, ahol még volt szeretet, testvériség az ő számára is.

Nehéz alkonyat volt ez Budapesten, árnyak szálltak le a völgyes utcákra, sok útvonalon, ahol szétrombolták a gázlámpákat, pislákolt a világosság, új katonai csapatok szállták meg a kisebb utcákat, a külvárosokat is, és akik már odahaza voltak, hiába várták haza az apjukat, a testvérüket vagy a gyerekeiket. És az életfalánk hóhérok még ide is utánuk jöttek, a külső Váci úton, a Szondy utcában megismétlődtek a véres, halálos összeütközések, a rendőrök a katonaság védelme alatt hitvány meneküléssel lövöldöztek a munkásokra; a gyűlölet lángját a rend emberei föl tudták szítani a legmagasabbra.

Ez a láng volt az a csóva, amely csütörtök este több helyen gyújtogatott, és ezt a lángot el nem oltja már semmi. Ebben a tűzben a magyar proletárság fölismerte kivilágosodott eszével a maga szörnyű erejét, ebben a világosságban mindig látni fogja a halottait, akik a szolidaritás hősi intelmeivel a szívébe egyre hazajárnak.

Szabó Pál

1914. TAVASZ

...Háborúról beszélt az egész világ, az emberek előszedték háborús emlékezéseiket Boszniáról, az olvasottak és színezgetések alapján az orosz–japán háborúról, voltak, akik visszamentek az angol–búr háborúig, voltak, akik azt mondották, hogy legyen is háború, hadd pusztuljon a nép, majd csak jobb világ lesz azután.

Akik tudták, hogy hadkötelesek, irigykedve beszéltek azokról, akik a századforduló tájékán kimentek Amerikába, azok nem kerülnek belé a háborúba. De ők... – s legyintettek, aztán búsan, szinte elszántan húzták be a kocsmában a féldecit.

A háborúról beszélt Rózsa Ferenc, a leánytanító, akinek sok lánya volt, s aki igen szegény ember volt, de éppen azért megvette a régi leányiskola épületét, mivel az iskolák beköltöztek a kúriába, amit Bölöny az egyháznak adott. Tanult ember volt, és ha egyebünnen nem, de Jókai regényeiből tudta, hogy háborús időben úgy el szokott a pénz szaporodni, mint a penész.

Szegények, akik esztendőkön át hiába reménykedtek, hogy egyszer majd csak jobban lesz, azt beszélték, hogy hiába itt minden, mert a háború elpusztítja az egész emberiséget.

Valaki meglátta az égen egy éjjel a tüzes kardot, másnap már többen is látták, aztán még többen, s a tüzes kard megjelenése az égen háborút jelent.

S egyszer csak azt beszélik megint, hogy újra leesett az égből a Csokonai-írás, amiben az is meg volt írva többek között, hogy háború lesz, aztán... még kutya se szeretne lenni a rendes ember, mert olyan rossz világ lesz.

– Nem bánom, ha... olyan világ lesz, hogy száz forint lesz egy szem paszuly! – mondotta Víg Laci bácsi, aki ezen időben még jól bírta magát, persze, most is hóttszegény volt, s leginkább orvhalászatból élt.

– Nem bánom, ha az Isten meghal, csak vasárnap ne te-

messék! – mondotta egy másik ember; új szavak, új fogalmak keletkeztek, s a nép újra kezdte megfogalmazni a világot.

A nép csak az iskolában tanult arról, hogy hiszen mink tulajdonképpen királyságban élünk, meg is tanulta a gyermek az iskolában, hogy a mi királyunk „Első Ferenc József császári és királyi apostoli felség". De legfőképpen megtanulta a katonaságnál, kiváltképpen, ha közös hadseregben szolgált az illető, megtanulta a királyi család tagjainak nevét, aztán a főhercegekét, tábornokokét, a katonanóták széltre a királyról meg a császárról is szóltak, hogy például:

Megizenem a császárnak magának, hogy
Lányokat is sorozzon be huszárnak.

– s ki győzné elsorolni megannyit.

Ezek a dalok úgy szóltak a királyról s a császárról, mintha személyes kapcsolat lenne a király közt meg a dalolgató közt. Nagyon tudta volna szeretni ez a nép a királyát, ha lett volna neki.

Leszerelt öreg bakák, akiknek az ezrede Bécsben szolgált, s akik sokat állottak a Burgban a vártán, öregkorukig meséltek arról, hogy fújták a horniszt,* ha jött a király.

A váradi helyőrségek katonái is beszéltek jó néhány legendát a királyról. Amikor a kiegyezés után sorba látogatta az ország városait, megyéit, kaszárnyáit, Váradon is bement a várba, ahol egy magyar ezred állomásozott, az „infanteri regiment zimunddrájcig"**. Persze, ez is csak úgy volt magyar, hogy legalább kétharmada román volt, de mindegy. A kaszárnyákat előre csinosítgatták, a folyosókat, szobákat bemeszelték szép barna-sárgára, tehát az osztrákok kedvenc színére, s a legénységnek parancsba adták, hogy ettől az órától eddig az óráig a szobából senki se merjen kilépni. A tisztikar félt, hogy a király el talál fogni valamilyen vadmagyart a folyosón, s akkor baj lesz.

Csönd van a kaszárnyában, s némák, ünnepélyesek a folyosók, s a király pedig csakugyan jött. Jött, jött a király, mellette két-három tábornok, utána a tisztikar falkában.

De mindig csak van olyan baka, akinek pont most van

* kürtöt

** a harminchetes gyalogezred

valami sürgős elintéznivalója a szobán kívül, pont most van, s egyszer csak kinyílik egy ajtó, egy baka kiugrik belőle, meglátja a királyt, és ijedtében szaladni akar keresztbe a folyosón, egy kicsit oldalozva. A tisztikarban meghűl a vér, a király ellenben a bakát megállította. S csak nézi a vadmagyart, nézi, amint az szabályszerű haptákba vágja magát hajadonfővel.

Most valamit kérdezni, valami királyit kitalálni... Pár szót tud a király magyarul mindössze, s előtte a baka, s jobb kéz felől a kétfejű sas a frissen meszelt falon.

– Mi ez a madár? – kérdezi a király, s jobbjával a kétfejű sasra mutat.

A vadmagyar úgy a combjához szorítja tenyerét, mintha keze se volna, s aztán kivágja:

– Császári és királyi apostoli felségnek jelentem alássan, ez az a madár, amelyik... beba...ott Magyarországnak!

A király a tisztjeire néz, azok állnak, sápadtak, hogy aztán mi lett tovább, arról nem beszélt a krónika. De ezt is csak azért, hogy a királlyal kapcsolatos legendák megéledtek, lábra keltek, és keresztül-kasul száguldoztak az országon.

Mi magunk, legények és kőművesek – Dékány, Kornics meg én – apró kis munkákat tudtunk szerezni úgy-ahogy. Egyszeriben megállott a nagy építkezési kedv a községeknél, egyházaknál s földesuraknál. Váradról egészen vad hírek kavarognak felénk: senki se építtet többé. Mintha elfogyott volna minden tégla, minden gerenda. Kornics színdarabot akart írni a munka nélküli kőművesekről, meg is kezdte, talán meg is írta, én csak az első jelenetekre emlékszem. Szerepelt volna benne egy szobafestőinas is, de általában azok az emberek voltak a szereplők a darabjában, akik időközönként élesebb és határozottabb egyéniségükkel tűntek fel az elmúlt idők épülő vagy felépült épületeiben. Közös ismerőseink tehát. S nagyon érdekes volt, ahogy megpróbálta az alakokat megformálni a színdarabban.

Munka tehát nincs több, s csak lógunk, csak ténfergünk a faluban alá s fel. Először történik meg, mióta kőművesek vagyunk, hogy semmi bajunk az égvilágon, és a hétköznapokon mégse dolgozunk, hanem úgy járkálunk egymáshoz s az utcán, mintha ráérnénk, vagyhogy ünnepnap volna. S ilyen szádorgásinkban mink is felfedeztük, hogy hiszen királyunk van nekünk, aki uralkodik az ország felett, s aki most vagy háborút csinál, vagy nem csinál háborút, de hogy nincs semmi

munka, ahhoz neki is köze van, és azzal szórakoztunk, hogy szidtuk, ócsároltuk a királyt.

Tudtuk, hogy a felségsértés egyenlő a hazaárulással, és nagyon keményen bünteti a törvény: semmi. Azé volt a dicsőség, aki a legnagyobb disznóságot tudta rá mondani. Megesett, hogy nemcsak hármunk között volt ilyesmi, hanem általánosságban is, de kizárt dolog, hogy valaki is feljelentést tett volna. Nemcsak ezért, de semmiért se. Besúgó, áruló egyáltalán nem létezett a faluban. Még az egészen rongy emberek se voltak kaphatók az ilyesmire. A királytól kezdve lefelé minden hatalmon levő ember ha nem is ellenségünk, de egészen másmilyen világban élő ember, mint mi magunk.

Édesanyám annyira hozzászokott a zavartalan anyagi élethez, hogy minden szombat este vigyem neki haza a pénzt, hogy most megijedt: mi lesz? Ő nem a háborútól félt, hanem attól, hogy én többé nem keresek. [...]

Az aratás közeledése egy kicsit mintha megfakította volna az újságok és a falusi hírverők jövendöléseit, mindennél fontosabb most a kaszák kalapálása, a búza aratása, ami kevés búzánk van, azt én levágom, kis húgom meg, aki mostanában hagyta el az iskolát, felszedi a markot, azután aztán majd lesz valami.

S lett. Az aratás a vége felé jár, mikor biciklisek karikáznak be a faluba Váradról, a biciklire kötve éktelenül nagy csomó újság, s kiabálják:

– „A szerbek megölték a trónörököst, hadüzenet Szerbiának, Nagyváradi Napló, tíz fillér!"

Döbbenet és csend. S a csendben az újságot szétkapkodják.

Másnap pedig dobolják a faluban, hogy ennyi és ennyi korosztály, háromnapi élelemmel Váradra az illető parancsnoksághoz bevonulni... Az asszonyok szájukra szorították a kötőt, és elkezdték a sírást ott, azon helyt. Csak álltak a kiskapuban, néztek a tovahaladó kisbíró után, és sírtak.

Pár nap múlva újra történt valami: plakáttal árasztják el a falut, a plakáton ott könyököl a király teljes katonai díszben, keze összetéve, s méghozzá kálvinista módra: s alatta az írás: *Mindent megfontoltam s meggondoltam...*

Most már csakugyan háború van, imádkozik a király.

...A háború itt volt, megvolt, s úgy tűntek el a faluból az emberek, szinte szakaszokban, hogy jó részük ne is jöjjön többé haza.

Móricz Zsigmond

SZEGÉNY EMBEREK

Két szegény ember forgatta a földet a kert felső szélén. Egymás mellett mentek az ásóval. Az öreg folyton diskurált, s a fiatal annyira szórakozott volt, hogy szinte tehetetlenül állott meg, valahányszor az öreg megakasztotta a munkában, hiábavaló beszédével.

Ez a fiatal munkás kemény, fekete ember volt, vásott, barna ruha volt rajta, katonabakancs és rendkívül ócska katonasapka, amilyet csak azokon a lenyűtt és félig csontvázzá vált katonákon látni, akik tíz-, tizenöt, húszhónapos lövészárok után vánszorognak olykor végig az utcán, apatikusan és gépiesen.

– Már mondtam a vénasszonynak, hogy dugja el a fokhajmát – szólt az öreg, aki a feleségét mindig vénasszonynak emlegette, s megint megállott, az ásó nyelére támaszkodva. – Aztat ilyenkor kő eldugnyi a fődbe. Ősszel. Akkor lesz jó tavasszal.

– Nem fagy ki? – szólt tűnődve a fiatal.

– Nem. Sohase. Nem árt annak egyátajján semmit a fagy. Mer ha rágyün a föd, akkor be van takarva, akkor nem árthat neki a fagy... Pedig most az is drága, a fokhajma.

A fiatalember, mintha ráléptek volna, összerándult.

– Minden drága – mondta sötéten, s az ásóját emelte.

– Minden nagyon drága – bólintott az öreg. – Rettenetesen drága. Egy kiló kenyérnek az ára huszonhat krajcár; e még nem vón drága, de nem lehet kapni. A nagy világér sehun nem lehet kapni. Abba a mi falunkba meg a jóisten tudja, micsoda jedző szorult, hogy minálunk sose kapni lisztet, cédulás lisztet. Más falukba mindenütt elláttyák az emberiséget, csak éppen minálunk nem. De meg a mai nap avval jön a vénaszszony, hogy a jedző még aszongya, hogy aszongya: aki pedig űtet a szentekkel esszeházasítja, annak ű ellássa majd a baját.

Megcsóválta a fejét, s kicsit nevetett.

– Peig mostani világba könnyen megy, hogy az ember a jedzőt a szentekkel esszeházasíttya.

A fiatalember most keményen a szemébe nézett az öregnek, s mintha nagy és erős dolgot jelentene ki, így szólt:

– Látja, István bátyám, én csak három napja vagyok itthon, de ezt én nem érthetem. Rossz világ ez! Tuggya... Én huszonhat hónapig voltam a fronton, de mondhatom, nekem semmi rövidségem nem vót.

– Meghiszem.

– Nekem ételem, italom megvót. Hús annyi vót, marhahús, hogy mán nem is akartuk ennyi. Mán kifordult az ember szájábul a hús.

– Hő, jó vón itt! Egy kiló marhahúsnak az ára tizenkét korona. Asszongyák. Mer én bion nem vettem.

A fiatalember kissé fátyolos szemmel soká nézte; szembenézett vele.

– Mit evett fröstökre?

– Hát igen jó paprikát vettem én a múltkor a szerbtül, Kovács Jánostul, merhogy ű most szerb, mióta nincsen szerb... Tizenkét darabot adott tíz krajcárért. Még nem is drága, aszondom. Azt ettem vagy kettőt, kenyérrel.

A katonaember már nem figyelt, már a szeme megint messze kalandozott, magábamerült. De az öreg folytatta:

– Ebédre meg igen jó iborkát savanyított nekem a feleségem, hát ebédre meg aztat eszek a kenyérhe. Ha osztán vacsorára hazamegyek, főz a vénasszony. Bablevest vagy krumplilevest, ahogy gyün, máma ugyan káposztát. Mer az embernek megterem a kertjibe a krumpli is meg a káposzta is, az idén bion nem sok termett, de az is jó, azt is meg kell köszönni a jóistennek.

– Lisztje van?

– Hát van két méter búzám. Tiszta. Muszáj nekik őrlési engedélyt adni. Azt kaptam részibe. Meg a cédulás lisztet is kiszedi a vénasszony.

– Zsírja van?

– Avvan, hála istennek, jó órába legyen mondva. Avvan, hogy ne hazuggyak, van még vagy két liter.

– Csizmája van?

– Hát ammán nemigen van. Ezt a bakancsot vettem. Ki győzne most hatvan pengőket adni egy pár csizmáér? Még ennek is nagyon örülök, hogy erre a bakancsra szert tehettem.

Az ember lassan elfordította a szemét az öregről.

– Huszonnyóc napom van, szabaccság. Mi az itt, huszonnyóc nap! Most két nap Vargáéknál vótam, kaptam este négy pengőt. Vett a feleségem egy liter tejet harminc krajcárér, vett egy negyedkiló szalonnát két forint ötven krajcárér, két kenyeret, kicsi pékkenyér, egy forint tízér, maratt tíz krajcár... Mi az a huszonnyóc nap...

– Peig most mán rövidebb a nap, kisebb lesz a napszám – szólt a vén.

– Nekem semmim sincs télire... Három gyerekem van... – mondta nehéz szóval, mintha a tüdejéből szakadna ki a szó.

– Gyerek... bolondság! – mondta az öreg. – Elég bolondság. Sok embert bizony a vére ver meg. Csinálják a gyereket, osztán a gyerek nem kérdezi: apám, hun veszi kend? Az követeli az élést. Eriggy lopni!... Kérj a szomszédoktól; ha nem ád, vágd agyon...

Az öreg vén korhelyek tágas hangján utánozta a más szavát, de a fiatal szinte megdermedt, szinte jéggé vált, csak rámeredt az öregre, s a szeme meghomályosodott, aztán lassan lehúnyódott a szempillája, s szédülő fejjel esett rá az ásó nyelére. Talán el is bukik a hirtelen szédületben, ha meg nem kapaszkodik benne.

– Dógozzunk mán! – mondta morogva.

– A' nem kíméli az embert – fordult az öreg is az ásóra, s kényelmesen kezdett hozzákészülni a munkájához. – A gyerek. Az bég, ha éhes... Azzal is csak hasítja az ember szívit...

Az ásó belemélyedt a földbe. Öt-hat nyomot vetett fel, már megint nem bírta szó nélkül:

– A nem jó, az a te ásód. Nem ilyen kötött fődhö való ásó. Avval nehéz dógozni. Szaporátlan, mert igen hosszú ásó. Kurta ásó kell az ilyen nehéz fődhő. Acélásó. Mint az enyém. Nem is túl hosszú, könnyen megy a fődbe, van neki nyomintója is: mingyán szaporább a munka vele. A kapám is acélkapa. Micsoda. Evvel az acélkapával szétvágom az idevalósiak minden kapáját.

A fiatalember odanézett az öreg ásójára, s nagyot sóhajtott. Azután a maga ásóját nézegette el. Gyenge ásó, csínján kell vele bánni, mert hajlik. Csupa kín vele dolgozni ebbe a szíjas fődbe.

S most egész tisztán látta, hogy be fog menni a házba. Ott van a bal sarokba a sifón. A sifónból vette ki a pénzt a gazdasszony. Azt a sifónt egy szeggel ki lehet feszíteni, s annyi pénz van benne, ezrek!...

– Hát sturmba vótál-é?* – kérdezte az öreg.

Ráemelte a szemét, a szeme előtt fátyolos volt a világ, nem értette a szót.

– Sturmba. Ugyi, sokszor?

Csak bólintott. Nem jött ki hang a torkán.

– Fene lakodalom lehet – nevetett kicsit az öreg, s megcsóválta a fejét. – Csak neki egymásnak a késekkel, oszt a torkára... Kit öltél meg először?... Embert...

A fiatal munkás lassan megmozdult. Úgy, elkésve értette meg a szavakat.

– Nem embert – mondta, fejét megcsóválva, csendesen. – Lyányt... Fiatal lyányt először...

– Lyányt – mondta természetesen az öreg, mintha a világon a legegyszerűbb dologról volna szó.

– Mikor Sabácba vótunk – mondta lassan, kicsit rekedt, szórakozott szóval a fiatalember, s a katonasapka alá felhúzta tűnődve a szemöldökét, gondolkozva, emlékezve. – Kilőttek egy házbul, az ablakon... Hármat lőttek; az egyik golyó így mellettem pattant el a kövön, a másik golyó a szakácsnak ment bele a tarisznyájába, így el is szakasztotta a combját, a harmadik meg a cugszfírernek** ment be itt a bal pofáján, de olyan bitang szerencséje volt, hogy két fogát kiütötte, avval elment. Akkor a kapitány Jurovics kiadta a parancsot, hogy egy fénrik*** hat bakával menjen be, s aki a házba találkozik, mindenkit le kell vágni, a gyereket is.

Nyugodtan, komolyan beszélt, de a keze aludva babrált az ásó nyelén, s folyton arra gondolt, hogy mire elindul, elkésik... Valaki hazajön, s akkor nem lehet megcsinálni. Megállott, hogy abbahagyja a beszédet is, amit kezdett, s azonnal induljon... De a lába nem akart mozdulni, a keze nem akarta elereszteni az ásó nyelét... s a nyelve újrakezdte, folytatta a beszédet.

– Akkor bementünk a házba. Olyan kicsit emeletes vót a

* Hát rohamba voltál-é?

** szakaszvezetőnek

*** zászlós

ház. Három az aljában levő szobákba ment, lenn is egy lakás vót meg fenn is. Ők odale mit csináltak, nem tudom, de mi ketten a fénrik úrral bementünk az emeleten a házba. Ott vót egy rendes szoba, urasan, bútorok, minden... ott vót egy asztal, körül székek, az asztal meg vót terítve, étel, ebéd vót... mer éppen úgy vót, hogy dél vót, ott ültek...

– Ha!

– Igen. Ebédültek... De a fénrik úr olyan vót, mint a sárga halál, „zofort"*, aszongya... Azoknak villa vót a kezébe meg kés, ettek... Az ablak be vót zárva... nem ők lűttek... Aztán megfogtuk a palláson, egy lyány vót ott, olyan szógálólyány, az pufogatott a pallásrul... Minek az. Egy bolond vászoncseléd azt tegye fel magába, hogy ű lövöldöz... Mikor úgy jöttünk doppelrájba**, az utcán. Kellett neki háromszor lűni...

– Osztán tik?

– Mi? – kérdezte a fiatalember, mintha álomból ébredne.

Az öreg rábámult.

– Osztán tik mindenkit levágtatok?

– Csak úgy, szuronyhegyivel... – morogta a katona.

– Osztán lyány volt az első?

– Mi?

– Aszontad, hogy az első lyány vót...

De a katona, mintha megállott volna az esze, csak maga elé meredt, s mintha valahova távolba figyelt volna.

– Nagylyány vagy kislyány?...

– Várjék csak – szólott a fiatalember hirtelen –, hazalépek egy kicsit, mert elfelejtettem az asszonynak megmondani, hogy hun a láda kócsa...

Gyorsan lenyomta az ásót a földbe.

– Most ütötte a tizet a toromba.

Ő maga is csak arról vette észre, hogy kimondta a hazugságot, hogy a távoli óraütésekre figyelt: így határozta ő ezt még az éjjel, hogy mikor kilencet üt, elindul, de előbb azt fogja mondani, hogy tíz óra. Akkor aztán, ha valaha faggatnák: lesz egy tanú, hogy ő tíz órakor még itt vót...

Az öreg megcsóválta a fejét, s utánanézett, ahogy nagyo-

* rögtön

** kettős sorban

kat lépve, szinte szökdelve ment a katona a kivörösödött bakancsaiban, a gyűrött, szürke sapkát a szemébe húzva.

– Mit beszél ez? – mondta magában félhangon. – Hogy mán tíz óra...

Kivette a nikkelóráját a zsebéből, s jól megnézte.

Kilenc óra volt rajta, három perccel múlt el kilenc óra.

A katona kiment az utcára, s rendes, lassú léptekkel ment előre a templom felé.

Úgy ment, ahogy előre elgondolta. Se nem lassan, se nem szaladva, de inkább gyorsan, mert munka közben ment el egy kicsit. Hát sietnie kellett... Figyelt, hogy nem látja-é ismerős, akinek köszönni kell, de mégis, mikor a kerítésen kinézett egy nagy bajuszú ember, úgy meredt rá, mintha váratlanul a hóhérját látta volna meg. A szíve, mintha nagy kalapács lett volna belől, ritka nagy kondulásokkal verte a mellét. Mint mikor félreverik a harangot.

A templom mellett magas orgonabokrok közt kellett bemennie a setét útra. A bokrok már meglehetősen üresek voltak, a levél sárgán hullott le a földre, balról fiatal diófák állottak, az út szélén a nagy, tágas, felszántott kert, jobbról mély árok, szakadék, s annak a fenekén a patak rendesen csúszott. Az árkon túl volt a ház.

Körülpillantott, nem látja-e senki.

Errefelé már senki sem lakik, senki sem jár. Lemászott az árokba. Kicsit még mosolygott is magába: azelőtt sose jutott volna eszébe, hogy ebbe az árokba leereszkedjen. Csúnya, akácos gödör, még a gyerekeknek se okos dolog belemászni. De miket tanult ő katonasorban! Hol járt, micsoda faluvégeken, hogy lopakodott ellenség után, vedettát* lefülelni, házakat megkerülni, falut felgyújtani, disznót, csirkét leverni, tehenet kihasítani, felét levágni, a többijét otthagyni; szinte úgy érezte, mióta itthon van, most került először kedvére való helyre. Mi is ez az élet... Ez az igazi, dolgozni! Ésszel megkerülni az ellenséget, s hátába támadni... Mi lenne a kevés magyar katonából, ha sokat törődne avval, hogy hány az ellenség, micsoda veszedelmekkel jár a játék? Közepibe!... Nincs most se törvény, se igazság! Csak erő meg ész. Aki bírja, marja. Ilyen parton se tudna átmászni? Hát az olasz parton a part ezer méter magas, osztán két kilométer széles-

* (lovas) őrszemet

ségbe, fél kilométer mélységbe nincs egy tenyérnyi föld, akit a gránát meg ne mozgatott volna, szétvetette a vas, kitépte a belét, elszórt mindent, követ, földet, vassal bevetette, mint itt búzával a szántást... osztán mikor megáll az ekrazitos eső, bele az átkozott, agyagos földbe, kidülledt szemmel bele, az agyag megmarkolja a lábát, lehúzza a testét, minden tenyérnyi darabjára ágyú tátja a száját, gépfegyver köpködi a golyót, mint a fergeteg a csupasz síkságon, a puskagolyó pereg, mint nyáron a jégeső, s hogy tusakodtak ott, hogy mentek neki a halálmezőnek, az oslaviai temetőnek...

Míg a gödör szélén, akár az éh farkas, ott leselkedett pár pillanatig, zúgó fejében a csaták zúgása szikrázott végig: mégis mintha a lelke fenekén valami olyan gyávaság kushadna, amit sohasem érzett a harctereken.

Hiányzott a kommandó. Nem állott megette a káplár paranccsal, se a fénrik úr a suttogó rendelettel, senki se mondta: rajta, kutya, szorítsd!... s hideg verejték volt a homlokán.

Ahogy végre észrevette magát, hogy már sok lesz a megdermedt ott-heverésből, s ki akart ugrani, egy fiatal akácvesszőbe akadt, s amint mérgesen ki akarta magát szakítani, egy tövis kegyetlenül beleszúródott a csuklójába, az ingen keresztül.

– Azt a mérges istenit! – morogta, s kicibálta a tövist. A vér szivárgott utána. Bekapta a szájába a sebet, s kimászott az árokból.

Valami vad düh nőtt benne, dühös ingerültség, a szeme égett.

– No, megájj! – mormogta magában, s nem tudta, kire és miért fenekedik.

Nehéz, nagy léptekkel, lesütött fővel ment a házig, az ároknál nem volt kerítés, s a házig füvön ment, csak néhány lépést. A ház sarkánál megállt, s a szívébe nyilallott. A nótás szájú, gőgös, vasvillaszemű bakákra gondolt: ha látnák most, milyen patrujjba* jár!

Összerántotta a szemét: most a szegénység az úr, most a szegénység kommandíroz... Az arcához nyúlt kemény ujjaival, mintha még egyszer bele akarna markolni az agyveleje gondolataiba... csakugyan kell-e, csakugyan muszáj?

* őrjáratba

Meghallotta a saját hangját messziről: azt mondta a felesége adósságárul: „Délig megadom."

„Délig megadom!... délig megadom..." – forrt benne, mint mikor jobbról-balról gránát csapkod le, s rettenetes tölcséreket szaggat a fekete volhinai földbe. Így állott ott, akkora ropogás, durrogás, az őrületes csattogás közepett, mikor az égre lőttek a földről a fekete sarak, és a domb tetején a horvátok fojtogatták a szibériaiakat... Akkor a tisztek kihúzták a kardjukat, s szájról szájra járt: „Nem lehet tovább... forverc!"*

Most is úgy rohant be, előreszegezett fejjel a tűzbe.

Egy pillanat múlva áttörte a tüzes falat a baka, a magyar: mindig legjobb előre!... – s bent állott a konyha sötétjében.

Csak úgy zihált a melle... Csak a fegyvere volna itt vele!

Fújt a tüdejéből a forró gőz, s a karja a vasvilla után nyúlt, ami az ajtó mellé volt odatámasztva.

Most mi lesz?

A konyha sötét volt és alacsony, szabad tűzhely, alatta fehérre meszelve a kemence... cserépfazekak... s vasvilla a kezében... Ezek a Vargáék is szegények voltak a háború előtt, csak most, hogy eladták a tehenet meg a bornyút... most vannak az ezrek...

– Mija? – kiáltott bentről egy gyereklány.

A katonának kinyílt a szája, s megállott a vére.

– Itthon vannak – motyogta.

Sápadt lett a fekete arca, s visszább torpadt.

Egy fiatal lány kinyitotta a szoba ajtaját, s ijedt és bámész szemmel, tátott szájjal nézett.

Hosszú pillanatokig néztek szembe. Lassan megismerte, hogy ez nem a Vargáék gyereke, hanem Szabó Eszter, a Szabó András lyánya...

– Itthon vannak? – kérdezte végre rekedten.

– Neem.

– Hát.

– Elmentek reggel.

– El?

– Egen, a vásárba. Hásze maga látta.

A katonának tágra nyílt a szeme. Aha! Ez már támad. Ez már ellenség.

* előre!

S erre mindjárt nyugodtabb lett, s folytatta a szeme a villámlást, mintha most már joga volna felülkerekedni.

A lány mögött a Vargáék kislánya dugta ki a fejét. Ez is olyan gyerekesen ijedt szemmel meredt rá... Úgy nézett rá, éppen úgy, mint az a lány... ott a háború elején... a legelső gyerek... ott Sabácban...

Megmarkolta a vasvillát, a vére leszállott a szívére, s várt. Várta a parancsot...

Meredten s fakón vadult rájuk, amitől a gyerekeknek elállott a szava. A fejében alig fordult meg gondolat, tudta, hogy meg kell lenni.

– Délig megadom! – mondta hangosan, azzal felemelte a vasvillát, s keresztülszúrta a kislányt.

A Varga gyereket, az ellenséget... Látta, ahogy belement a vasvilla a torkába, s vér szökött ki. Ezen már megkönnyebbült. Hogy ismerte már ezt a vért! Hány embert szúrt már agyon! Mindenkinek így szökik a vére...

Kirántotta a vasat, s a gyerek mint egy kis tömlő bukott el a sötétes szobában.

A nagyobbik hangtalanul, eltátott szájjal, mint a remegő vad, meredt rá a katonának minden mozdulatára.

Ez intett, hogy be.

A lány hátrafelé bement, de a szemét egy pillanatra se vette le az emberről.

Ez utánament, kemény, egyenes katonaléptekkel.

A nagy szekrényre nézett, amiben az ezresek vannak.

– Hol a kócs? – mondta.

A fiatal lány minden tagja folyton rázódott, mint valami gépszerű reszketéssel.

– Hol van a kócs?! – kiáltotta újra a katona.

– Nem tudom – nyöszörgött a lány, s a foga zörgött.

– Ha meg nem mondod, téged is agyonszúrlak!

– Bent van a másik szobában, a sifonban.

A katona intett neki, s előrement. Gyorsan kihúzta a sifon alsó fiókját, s kétségbeesve kotorászott benne.

– Hamar!

A lányka iszonyatos rémülettel nézett fel rá ott guggolásából.

A katona megvetően rántotta meg a száját, s a vasvillával a hasába szúrt. De a villa hegye nem ment át a ruhán, ezért újra fogta a villát, felemelte, és teljes erővel belevágta.

Még most sem halt meg a gyerek, mert közben oldalt fordult, s most karja a villa két szára közé került.

A katona körülnézett, s meglátta az asztalon a nagy, kenyérszelő kést. Visszament érte a nagy szobába, aztán be ismét, s kétszer a nyakába szúrt, aztán egy erős harmadik vágással az egész torkát kettémetszette, úgyhogy a feje szinte leesett.

– A fene egyen meg bennetekek! – egyenesedett fel.

A keze csupa vér volt, lecsapta róla a földre, s látta, hogy a vér végigfrecskelt az ágyon s a szekrényen – ezen újra elmosolyodott. Nagyot fognak nézni, ha hazajönnek.

Ebben a pillanatban a bölcsőben felsírt a kisbaba.

A katona odanézett, s látta, hogy a picinek kiesett a szájából a cucli, azért sír.

– No, ne haragudj. Kis zsivány – mondta neki –, csak a kezemet hadd törüljem meg.

De a kicsi éktelenül kezdett sivalkodni. Erre ő szinte ijedtséggel futott hozzá, fogta a cuclit, s a szájába nyomta. A gyerek mohón kapta be s elhallgatott.

– Véres lett egy kicsit – mondta a katona, s csendesen mosolygott. – Nem baj, sose tudod, mitől hízol... – szólott szelíden. – Hát mikor én három napig olaszt ettem...

Fanyarul elhúzta a száját, ahogy eszébe jutott a borzalmas kilenc nap, mikor a doberdói hegyeken az elesett bajtársaikat rakták maguk elé fedezéknek, s mikor elfogyott minden a kenyértarisznyából, egy frissen elesett olasznak a vérét szívta ki, mint a hörcsög a csirkéét.

Most megtörölte újra a kezét, s odanézett a kicsinek cuppogó arcocskájára.

„A zsivány, a betyár kölyök..." – mondogatta magában.

Aztán a késsel hozzáfogott kifeszíteni a szekrényt. Nem ment, a vasvillát vette elő, de azt előbb ki kellett cibálni a testből, s a vér csorgott róla. Most már aztán türelmetlenül feszítette a szekrény sarka alá, s az egészet kiemelte.

Megfogta, hogy le ne zuhanjon, s lármát ne csináljon.

Mindjárt meglátta a barna kis vászonzsákot, amelyből tegnap kivették a bőrtárcát a sok pénzzel.

Körömmel bontotta ki a spárgát, amivel be volt kötve, nyugodtan és rendesen.

Aztán a markába öntötte, ami benne volt. A nagy bőrtárca nem volt benne.

„Azt elvitték a vásárra" – mondta magában, s mérges lett saját magára. Egész éccaka ezen gondolkodott, aludni se tudott, kétszer is felkelt, s a felesége kérdésére, hogy mi baja, azt mondta, hogy „Hallom az ágyúzást...", mert csakugyan hallotta... S hiába gondolt végig mindent, mégse tudott mindent kigondolni... Erre se számított, hogy a gyerekeket itthon hagyják, s a szomszédból híjnak hozzá egy pesztonkát... úgy gondolta, inkább őket adják oda valakihez... Arra se gondolt, hogy az ajtó nyitva lesz-e vagy se... meg erre se, hogy a bugyellárist elviszik.

– Egész meg van már rothadva az eszem – mondta –, a kefe vigye el...

Örült, hogy mégis valami pénz van a kis szütyőben. Az asztalra öntötte s megszámlálta. Papír- és ezüstpénz volt, összesen száznegyvenöt forint meg valami krajcárok.

– Nem sok – mondta, s két tizest a lajbija zsebébe dugott. Most már nem adhatja meg az egész adósságot, mert akkor megint nem marad egyébre. Meg hadd is várjon az a vén gazember... Háborúban adósságot kérni!

Az ezüstből kivett egy forintot, akkor bekötötte az egész pénzt egy zsebkendőbe, ami az asztalon volt. Mielőtt bekötötte volna, kivett még egy koronát, mert itt nagy a drágaság, biztosan több kell most arra is.

A zsebkendő kis csomagját összetekerte, ahogy a dohányzacskót szokták, s a kabátja külső zsebébe tette.

Ezzel be volt fejezve a dolga, s most megállott némán, és újra mély szórakozottsággal nézett maga elé.

Az ajtó előtt ott feküdt a kicsi lány teste, úgy hevert ott, mint egy kis kutya a küszöb előtt, ő csak nézte, nézte s bólogatott.

– Ilyen kutya világ ez a mai – mondta, aztán nagyot sóhajtott. – Hát mikor a cigányszigeten bementünk... a fárul úgy ráztuk a komitácsit*, mint a rothadt szilvát. Rottmann hadnagynak a nyakát keresztüllőtték, a kezét rászorította a sebre, s az ujja közt csak úgy húgyozott a vér, meg a száján... csak úgy ropogott a koponya, így hajigáltuk a levágott kezeket meg a koponyákat, egymásra feküdtek a szerbek meg a magyarok, osztán egymás torkát keresztülharapták...

A bölcsőben megmozdult a piciny... erre föleszmélt, maga

* az osztrák—magyar hadsereg ellen harcoló szerb felkelőt

sem tudta, miféle álomból... Most, hogy már el volt végezve, zsebében volt a pénz, már nem izgatta semmi...

Szétnézett, nincs-e valami tennivaló... Egy pillanatra arra gondolt, hogy a kis testeket felrakja az ágyra... Ne feküdjenek ott szegények... de hirtelen összeborzongott, s úgy érezte, a világért sem tudna hozzájuk nyúlni...

Gyorsan elindult, elkerülte a küszöbnél a piciny hullát, nem lépte keresztül, eszébe villant a babona: ha keresztülléplk a gyereket, nem nő meg... Kint a pitvarban odatámasztotta a vasvillát, ahonnan elvette, aztán kilépett a szabadba.

Fel akart sóhajtani, hogy végre az ég alatt van, s amint a száját kinyitotta, hogy teleszíja magát friss levegővel, egyszerre bezárta, s kedvetlenül fojtotta magába a mozgást... Ki csak innen, még meglátják! Mintha fonákul volna valami... Máskor ilyen gyilkolás után büszkeségtől pattant szét a melle, most pedig...

Gyorsan elkushadt a ház mögé, s mélyen lehajtott felsőtesttel vetette be magát a sűrűbe. Az árkon olyan gyorsan átjutott, hogy észre sem vette, aztán a setét úton visszament a templom felé.

Ahogy a kerítés mellett elment, valaki rákiáltott:

– Hé, öcsém!

Fakó arccal nézett oda az ismerős hangra. Akkor ráeszmélt, hogy István bácsi az ásásból kiált.

– No. Gyere ásni má! Má kerestek!

– Má nem megyek délig. Megyek, veszek egy ásót. Mert avval nem lehet ásni.

– Hun veszel?

– Átmegyek a vásárba... István bácsi... hány óra is vót, míg dógoztam? Tíz, ugye?

Az öreg nevetett.

A katona nem merte firtatni a kérdést.

– Hallottam, mikor ütött...

Azzal továbbment, de valahogy az a gyanú vett erőt rajta, hogy az öregnek órája van. Mintha az után nyúlt volna a zsebébe – de visszanézni nem mert többé.

A falu másik részébe ment, a sárközbe, ott bement ahhoz az úrhoz, akinek a felesége adós volt ötven forinttal.

– Meghoztam, amit tudtam, tekintetes úr – mondta a szikár kis öregnek.

– Jól van.

– Nem tudok többet adni, csak húsz pengőt.

– Jól van.

Az öreg elvette a pénzt.

– Hun szerzett maga reggel óta? Magának még reggel nem vót pénze. Most meg mán van.

A katona sötéten nézett az öreg, kopott úrra, aki cinikusan járt, s kegyetlen szókkal leplezte, hogy mégiscsak sajnálja a szegény embereket.

– Maguk, barátom, azt hiszik, hogy elég kölcsön kikunyorálni a pénzt, azután majd megadja a nagyharang. Ismerem én jól az ilyenféle urakat. Meg kell egy kicsit szorongatni a gégéjüket, akkor eszükbe jut, hogy kötelesség is van a világon. – S nagyot nevetett kurta, döcögős hangján. – Mint a huszár a kozáknak... – fecsegett tovább, s egy háborús anekdota jutott eszébe. – Magával nem történt valami ilyen história?

A katona már el akart menni, de nem akarta megsérteni az urat azzal, hogy végig sem hallgatja a beszédét.

– A kórágyon feküdt két sebesült baka, az egyik a szerb csatatérről került oda, a másik az északiról... Na... Azt kérdezi az, amék a szerb csatatéren sebesült meg: „Mongyad csak, cimbora, csakugyan olyan borzasztók azok a kozákok? Igaz, hogy torzonborz, nagy szakálluk van? A fejükön olyan nagy medvebőr kucsma, s rettentő huj-huj kiáltással törnek előre?"

A katona úgy állott a mozgékony kis ember előtt, mint egy iskolásgyerek, nehezen lélegzett, s csüggedt, szomorú arcán borzasztó unalom volt, míg az öregúr ugrálását nézte, s oktató, leckéztető hangját hallgatta. De az öreg, akinek a keze nagyon mocskos volt, mert éppen műtrágyaoldatot csinált, s a munkát hagyta abba a katona kedvéért, fás hangján tovább mondta az adomát:

– „Hát – aszongya az, aki az északi harctérről jött –, hát tudod, testvér, így mondja: amikor először gyütt ránk – s hangsúlyozta népiesen, hogy *gyütt* – vagy ezer darab muszka, hát e' kicsit szorongtunk, de aztán *eltaláltuk a fortélyukat!*" Na... „Hogyhogy?" – kérdi a másik sebesült, a szerb harctérről való, mert az még nem látott muszkát, hát örült, hogy na, most meg fogja tudni a fortélyukat! „Hát tudod – azt mondja az orosz földön jártas-kőttes katona,

már mint az ilyen okos emberek szokták elárulni a tudományukat: azt mondja, hogy –: hát tudod, mikor gyün a kozák, akkor az nagyot ordít! De mikor az ember beleszúrja a hasába a bajonétot, hogy az hátulról gyün ki, akkor a kozák *elcsendesedik!*"

Nagyot kacagott hozzá. Ahogy egészséges emberek, akik sose voltak a harctérnek felé sem, nagyot tudnak nevetni azoknak a harctéri adomáknak, amelyektől, ha komolyan veszi az ember, egy kicsit a hátába áll a hideglelés.

– Hja, de hát ezek a mai idők! – teszi hozzá. – Azért mondom, barátom, hogy: ez a magyar ember!... Ilyen huncut kutyavér van a magyar emberbe a háborúba. Másféle ember, francia vagy angol, megijedne, osztán sokat beszélne, hogy, hű, az borzasztó, milyen a kozák! Nagy süvege van, meg borzasztóan ordít, mikor támad... Így mondaná el egy tót, vagy olá, vagy egy sváb... A magyar... A magyar meg azt mondja rá: *kitanultuk a fortélyukat!*... Mikor az ember úgy beleszúrja a hasába a bajonétot, hogy az hátulról gyün ki, akkor a kozák elcsendesedik, hahahaha... Azt meghiszem, az ebatta, akkor elcsendesedik!... No, jól van, kedves barátom, csak azt az egyet tanulja meg, hogy adós sose legyen... soha adósságot! Soha... Minden bűnnek az a melegágya az adósság... Inkább koplalni, nélkülözni, dolgozni! Csak adósság ne legyen...

– Hát, Sóvágó úr, ha én itthon lettem vóna, akkor nem is gyűlt vóna az az adósság...

– Jó, jó, jól van, na, jó, jó... csak azért mondom – motyogta kicsit megsértődve az öregúr, hogy nem tekintetes úrnak szólította, s megveregette a vállát a nagy, fekete embernek, aztán mit sem törődve vele, sietve nekilátott a munkájának.

A katona kiment az udvarról azzal az érzéssel, hogy a pénzével együtt annyi ennek az úrnak, mint egy légy. Mi köze hozzá, mit törődik övele, érdemes volt azért... hogy ennek visszaadjon húsz forintot?

Csámpásan, kedvetlenül ballagott most hazafelé.

S hát igazán olyan nagy valami az az adósság?

Ennek annyi a pénze, hogy ez soha, míg él, nem fogja elkölteni azt a húsz forintot... akkor mire neki... akkor mér követeli annyira? Hogy még a húsából is kész volna kivágni... mikor ő maga is tudja, hogy az asszonynak kellett,

míg ő oda volt huszonhat hónapig... Hogy éljen meg három gyerekkel? Míg ő oda harcol... meg kórházakban fekszik, meg újra oda harcol... – A katonasapkáját a fejébe húzza, s busa szemmel, véreres szemmel néz körül. – Minek éljen az ember, ha csak arra él? Huszonhat hónapig odaki lenni olyan időkbe, hogy se foglyot, se sebesültet, csak halottakat csinálni... Ez a haszna, ez a vége...

Benyitott a kiskapun a kis udvarra. Egy kicsi házba lakott a felesége a három gyerekkel. A gyerekek az udvaron játszottak a kis kocsival, kert nem volt a házhoz; csak olyan kis zsellérház volt az – putriféle.

– Hát te minek jöttél haza? – kérdezte csodálkozva az asszony.

Az ember megállott, s csöndesen nézett rá.

– Ne beszélj sokat, hanem gyere.

– Hová?

– Majd megtudod – s elfordította a fejét, úgy mondta: – A vásárba...

– A vásárba?

– Oda.

Nem szólt többet; az asszony gondolkozva nézte, ahogy bement a házba.

– Mit akarsz venni? – kérdezte s utánament.

– Ásót akarok venni, mert avval nem lehet ásni. Nem való az az ásó ilyen kemény fődbe – mormogta –, homokra való ásónak megjárja, de ilyen fődbe nem...

Az asszony nem szólt, gondolta, valahol kért vagy egy forintot ásóra. Restellte is magát, mert eladta az ura jó ásóját húsz krajcárért.

A legnagyobb gyerek beszaladt, s az apja térde közé futott.

– Édesapám.

– No, fiam – s megtörölte az ujjával a gyerek orrát.

De a kisfiúnak kerekre nyílt a szeme.

– Mi van a kezén? – kérdezte.

– Mi?

– Piros.

– Piros?

– Megvágta? – szólt a gyerek.

Az asszony is odanézett.

– Nem én vágtam meg, fiam, hanem te. Te vágtad meg a kezed, nem én.

– Én? – S a gyerek csodálkozva nézegette a saját kezét.

Az apja nem hagyta, hogy soká nézze, a nagy, erős markába fogta a gyerek kicsi kezét.

– Várjál, bekötöm.

A gyerek zsebében volt egy kendő, azt kihúzta, s gondosan bekötötte vele a gyerek kezét.

Ez csodálkozva nézte, mit csinál az apja, de nem szólt ellene, mint gyerek, nem szokta az apja tettét bírálni; elfogadta, hogy annak úgy kell lenni.

Egy perc múlva már otthagyta az apját, s újra kiszaladt.

Az ember sokáig, csöndesen ült, nézte, hogy a felesége szó nélkül, mintha valamit nem értene, de csöndesen, engedelmesen készülődik. Persze, a vásárra – jutott eszébe.

Ott ült a rozoga asztalnál, a kezét ott fektette maga előtt.

Szelíden nézte a feleségét, ahogy csöndesen mozgott a szobában; szomorúan nézte.

– Reggel, mikor mentem a munkába, az úton találkoztam a vén Sóvágóval.

Az asszony még lejjebb hajtotta a fejét.

– Kérte a pénzt? – mondta gyorsan.

– Kérte.

– Mit mondtál?

– Hogy délig megadom.

Az asszony ijedten nézett fel.

– Délig?

– Délig.

– Mingyán dél...

– Mán megadtam.

A szók lassan pattogtak el, közben csönd volt és valami rettentő feszültség.

– Megadtad! – mondta az asszony elfulladva.

– Meg – szólt lehajtva a fejét az ember. Nagy bánat volt a szívében és nagy szomorúság, de alig állotta, hogy ne mosolyogjon, ha a felesége arcát nézte. Most mit fog szólani, ha az egészet megtudja? Csak úgy tett, mintha szomorú volna és megtörött...

– Nem az egészet – mondta később, s az asszony lassan kötözte a szoknyája madzagát. – Csak húsz forintot.

– Húsz forintot – ismételte az asszony.

– Húszat.

– Hol vetted?

– Hát Vargáéktul.

Az asszony gondolkozva nézett rá.

– Vargáék – mondta csodálkozva, sőt titkos ijedtséggel. – Azok elmentek a vásárra.

Az ember intett, s nem nézett rá. Nem mert ránézni. Nem érzett semmi ijedtséget és sajnálkozást, sem meghatottságot. Szerette a feleségét, de mulatott rajta, de semmibe se vette, mert csak asszony... Szerette a feleségét, érette tette, s most félt, hogy el ne mosolyodjon – mint a temetésen a koporsó mellett –, mert nem illendő nevetni a nehéz, komoly dolgon...

– Akkor hogy adtak neked pénzt?

Az ember nem szólott, kissé elmeredve nézett, aztán felemelte a fejét.

– Hallod: kiraboltam őket.

Az asszony nem szólott: úgy maradt, ahogy volt, s fekete szemeit ráfüggesztette az urára. Csak nézte, nézte, s nem szólott.

– Mikor tegnap ott voltam a napszámér... előttem vették ki a pénzt a sifónbul... mán akkor gondoltam... az éccaka is azt gondoltam...

Az asszony szeme fölvilágított: megértette, mi baja volt az urának az éccaka, hogy nem tudott aludni, pedig máskor úgy alszik, hogy szinte szégyen... ha a gyerek felébred, észre se veszi...

– De azért nem gondoltam, hogy meg kell csinálni... csak hogy lehetne... Reggel osztán, hogy az öreg Sóvágó olyan sokat beszélt, hogy az adósság így-úgy... akkor mán tudtam, hogy meglesz.

Az asszony sóhajtott, nehezet, kínosat.

– Hanem otthun hagyták a gyerekeket... Meg a Szabó András lyányát velük, hogy játsszon velük...

Az asszony csak nézett, nézett, s a szája lassan kinyílt.

Az ember lassan, minden szót ritkán bakkantva ki, mondta:

– Azokat muszáj vót... megölni.

Az asszony még mindig nem szólott, csak állott.

– Te erről senkinek se szólj; a szegénység vitt rá – szólt az ember a példabeszéd egyszerűségével.

Avval felállott.

– Hozzál vizet – mondta kevés tűnődés után –, véres vagyok.

Az asszony szótalan, sokára megfordult, kiment.

Akkor ő levetette a kabátot, az ingujja csupa vér volt. Levetkőzött, az inget is levetette.

– Mosd ki – mondta az asszonynak, mikor az bejött.

Az asszony fogta az inget, s a ládából a másikat vette elő, de az inget egy pillanatra sem tette le.

Mikor az ura jól megmosdott, törülközőt adott a kezébe, aztán az inget, a tisztát.

Kivitte a vizet, s másikat készített. A tálat a konyhába tette le, addig folyton a hóna alá szorítva az ing, úgy volt kinn az udvaron is.

Aztán hozzáfogott, s mosta az inget.

Mikor az ember a csizmáját kipucolta, megmosdott, felöltözött, egészen jól érezte magát.

A fésűt a hajába vájta, s a tükörben nézegette magát.

„Jó lett vóna egy-egy sturm után ilyen mosakodás. Meg a tiszta ing – mondta magában –, de akkor abba a fertelmes vérbe kellett lenni egész hétig is, míg megszáradt az emberen, pedig de büdös..."

Hangosan is szerette volna elmondani, de érezte, hogy a felesége rettenetesen meg van zavarodva, s szégyellte azt mutatni, hogy ő nem érzi a bajt...

Az ajtóba állott, s elnézte, az asszony milyen buzgón mossa a véres inget, különösen az ujját. Még ki is önti a vizet kétszer is, nagyon jól kimossa.

– Meglesz mán? – szólott. – Mer én délután még dógozni megyek.

Az asszony megnézte világoson az inget, nem látott rajta semmit, kiterítette a kis kamrában.

A gyerekek után kiáltott:

– Jóska, gyertek csak!

A kisfiú kicsi kocsiban húzta a legkisebbet, s ragyogott az arca. Most mindig kinn vannak, pedig már csípős az idő, mert nagyon büszkék a kis szekérre, amit apjuk csinált az első éjszaka, mikor hazajött.

– Vigyázz, baj ne legyen – szólt az anyja. – Vigyázz, mert agyonverlek. Megyek a vásárba.

– Mit hoz?

Az apa elmosolyodott.

– Mézeskalácsot – mondta. – Csak vigyázz, baja ne legyen a kicsinek!

Az asszony hirtelen felnézett rá. Az ember megértette a gondolatát.

– Másnál is van olyan pici – mondta kerülő szóval –, kis, gyámoltalan pondró...

Az asszony kicsit megnyugodott, látta, hogy azt nem bántotta.

Mikor vasárnapiasan kimentek az udvarról, egymás után, elöl az ember, utána az asszony, aki még messziről is visszakiabált a kis gyerekeire, úgy haladtak előre, mint boldog falusiak, ha kimozdulhatnak egyszer-egyszer az unalomig megszokott hétköznapokból. De az arcuk komolyabb volt, mint az élet rendes parasztkomolysága, amely a legkomolyabb kifejezést edzi be a vonásokba: a testi kimerültség nyugalmát.

Az arcukon valami nehéz komorság borongott. A férfi kicsit bólogatva, maga elé sötétedve haladt előre, s észre sem vette, hogy a felesége lassan sírásra pityeredt arccal szaporázza a lépést utána.

Kimentek a faluból, végig a nagy utcán, kiértek a szántóföldek közé. Az út sáros volt, de nem volt mély a sár. A novemberi természeten ott borongott az állandó őszi köd, a lekopasztott fák üresen s óbégatva állottak.

Mikor felértek a töltésre, amelyen végig kellett menni, hogy rövidítsék a kanyargó országutat, az ember egyszer megállott.

– Nézd csak, nézd csak.

Az asszony ijedve nézett fel; semmit se látott.

– Így van szembe velünk a muszi* frontja – szólt az ember.

Kinyújtotta a karját s végigmutatott a folyó túlsó partján.

– Ott a falu, csakúgy, mint itt... Templom van a közepin... Csak ott jobban látszik a domb odaát... Te, mán én nem is értem, hogy maradhat a víz partja drót nélkül... Hindernisz**... milyen jól lehetne itt grábnit*** csinálni a jó kemény fődbe...

Az asszony a kereken kötött kendője alól csodálkozva nézett az urára. Mióta itthon van, még ilyen beszédesnek nem látta.

– Szép az – mondta az ember csillogó arccal –, ahogy ez a

* orosz (a *muszka* szó változata)

** akadály

*** árkot

tőtés megy, úgy van a stellung, csak nem áll ki a földből, hanem lefelé van ásva: árok... Csak épp ennyi áll ki, az ember feje amennyi, hogy el lehessen látni a fődeken. Vigyázz!

Azzal rémülten leugrott a töltésről a belső oldalra. Olyan gyorsan és egyszerre, hogy a felesége azt hitte, fővel bukott lefelé.

– Gyere le onnan – kiáltott rá az ura –, gyere le rögtön, az istent beléd... mer leváglak!

Az asszony belesápadt, úgy megrémült az ura villogó szemétől. Gyáván és ijedten lekuporodott, lesuttyant a töltésről. A ruhája csupa sár lett.

A katona hirtelen nagyot nevetett rajta, ahogy látta az asszony keserves csúszását, le is ülepedett szegény a sárba.

– Látod, ilyenek vagyunk odaki a *felden**, mindig sárosak, mint az ürgék... Phű, mikor esők járnak, osztán vederrel kell kihányni az árokból a vizet! Egész nap, egész éccaka furt dógozik az ember. Mer van ugyan, van a víznek olyan kútféle ásva, vizesgödör, de nem mindenütt elég a... Sokat megmerül a bakancs, még a tiszt uraké is, míg végigmegy a major úr a süccgrábnin**, csizmaszárig gázol a latyakban...

– Minek híjtál ide a sárba – mondta az asszony gyáva mormogással. Nem mert most úgy, mint valaha, kipattanni az urára: nem volt vele tisztában, hogy józan-e.

A katona nevetett.

– Legalább megtanulod, hogy milyen a katonasors. Különben egy percig hallottam is ágyúszót... Meg úgy láttam, mintha odaát muszi mozogna... Tudja isten: csak úgy láttam...

Átnézett a töltésen a túlsó partra.

– Mán úgy megszokja az ember az ilyet... Mer szigorúan ki van hagyva a kommandó, hogy nem szabad fenn járni a föld színén, mert leszedik az embert. De ha megyünk a vízért, mer négyezer-ötszáz lépésre kell vízér menni, sose megy az ember a lóvgrábniba***, hanem fenn. Nem bolond a muszka, hogy egy emberre ágyúval lőjön... Meg szamár is, nem tudja eltalálni... Hanem azér néha így rájön az emberre, hogy: hű, a mérges istenit, most!... akkor osztán leugrik az

* harctéren

** az őrnagy úr a védőárkon

*** futóárokba

árokba ész nélkül... Pedig hát mindegy... eccer ugyis meg kell halni...

Az arca szomorú volt, sóhajtott is egyet, a kemény, fekete szeme olyan szomorúan nézett. Az asszony most megérezte a hangján, hogy megbánta... hogy fél... Fél már szegény...

– Látod, te – mondta a katona, és sokáig nézte a vízpartot... – Ha itt vóna most a hátunk megett a sveerehabic,* akkor eccer csak hallanád, hogy: bumm!... osztán indulna fenn a gránát... sziiiíj... hasítana a levegőbe. Számolnál, de hiába nézel utána az égbe, ott nem látni semmit, hogy merre megy, csak a hangja sivít, mint a vasdaru... ssiiíjjjú... akkor le: ropp!... s ott a falu megett fel egy nagy füstfelleg, nagy, kétaraszos, ott az ég alatt, nagy, fekete füst, felveti a fődet, fát, sarat, követ, mindent, amit tanál... Akkor a *bóbakter*** beleszól a telefonba, hogy kétszázzal rövidebbet. Barátom: az az igazi világ... No, mennyünk fel innen, mer átázik a cipőd.

Megfogta az asszony kezét, és felsegítette, olyan figyelmesen, mint egy kis gyereket. Tovább indultak, de az asszony visszalesett arra a helyre, ahol voltak: ott maradt a nyomuk a sáros dombparton, a cipőjéről nagy, vastag sarat rázott le.

„Teremtő Isten, ez az ember nem tiszta!"

Lehajtotta a fejét, és a szemében lassan könnyek gyűltek... Siratta a régi urát...

Sokáig mentek, ballagtak a vízparton, a töltés peremén.

– Hallod! – fogta meg hirtelen az asszony karját az ember.

Ez rettenve nézett rá: már megint?

De az ember szelíden nézett reá.

– Hallod! – szólott, s csak a hangjában volt valami kimondhatatlan gyöngédség, amit szóba kiadni nem tudott, mert az ilyen szegény emberek nem tudják szóval becézni egymást. – Hallod!... Milyen ez a világ... Úgy van köztünk a víz, mint itt... Ilyenformán is... De akik ezen a partján vannak, azok mind egytestvérek, egymást segítik, kedvelik, egy kézre kell dógozzanak... aki meg a másik parton van: azt mind le kell lűni...

* nehéz tarack

** megfigyelő

Sokáig nézett mély sugárzással az asszony szemébe.

– Folyik a víz, folyik csendesen, úgy folyik, mint az embernek a napjai folynak, mindig folynak, mégse múlnak el... De aki a másik parton van, azt mind le kell lűni... geveerrel, masingeveerrel, ágyúval, sverével, handgranáttal,* mindennel, azt mind le kell lűni... érted ezt te?

Az asszony félve meredt az ura szemébe, nem értette, nem is figyelt a szavaira, mert folyton attól reszketett, hogy ha rájön az őrülés, torkon fogja, és bedobja a vízbe.., Pedig nem félt tőle. Ha megtette volna, se félt volna szegénytől. Hiszen ismerte. Tudta ő, hogy ki volt... ez az ember... azelőtt... s ha most nem is az, aki vót, azért ő nem fél tőle... nem, ő úgy odaadta magát neki, a drága emberének, hát istenem, ha úgy rendelte az Isten, fogja torkon, ölje meg. Dobja a vízbe... szegény, miket kellett neki abba a háborúba szenvednie, hogy odáig jutott!

S a szája sírósan elbiggyedt, a szeme nedvesen elfátyolosodott, s úgy odaemelte az arcát, a nyakát a drágája elé, úgy kínálta magát: úgyse lehet ezt tovább folytatni, soká nem lehet ezt vinni... nem lesz jó vége...

A katona szeme nem látta azt, ami előtte van, csak a saját gondolatát látta...

– Pedig hallod – mondta eltűnődve –, én azt mondom neked: nem a muszka van a másik parton... hanem a másik parton vannak a gazdagok... Mink vagyunk itt, tudod, ezen az ódalon, a szegény emberek... mind itt vagyunk, akiknek büdös putrija van... rongyos ruhája, nincsen enni való kenyere... csak sok gyereke, pedig az a gyerek nem mondja, hogy hun veszed: azt mongya, ereggy lopni... csak sír: avval is fájdíttya a szülei szívét...

Az asszony nézte, elcsorduló fájdalommal, nézte a szegény, vergődő emberének a szemét.

– Minek mondod ezt? – kérdezte lecsorduló könnyel.

A katona előrehajlott.

– A másik parton van a tiszti menázs... ott vannak a szép nagy házak, terített asztalok meg a nagy hambárok, sok búza benne, sok bab, kóbász, ódalas, sonka... Oda süt még a nap is, még a madarak is oda járnak, mer ott jó da-

* puskával, géppuskával, ágyúval, tarackkal, kézigránáttal

nolni... ott vannak a jó emberek, amékek senkit se bántanak, meg krajcárt adnak a kódusnak...

Mintha megszűnt volna gondolkozni. Az asszony nem mert moccanni, szólani, csak nézte a szegény, meggyűrt arcot, csak nézte, s egyre jobban elcsiporodott a szíve csipegő sírásra.

A katona felemelte a kezét lassan a sipkájához, s azt egy parányit lejjebb igazította a szemére.

– Azér most ott is megtanulták egy kicsit, hogy kell sírni...

Átalintett a másik partra, s belekacsintott a felesége szemébe, hamisan, malíciával.

– A gránát nem nézte... sok úrfi elpotyogott... el ám... Harmadikán este masíroztunk el Koltovból, reggel három óra tájban értünk egy erdőbe, Lukovicéből mentünk; osztán Zizimbe állottunk meg az erdőbe. Aszonták, ott a svarmlénia.* Fenét vót. Semmi se vót. Kezdtünk celteket** csinálni. Egyszer csak három gránát lecsap. Semmi puskalövés, semmi, csak jön a gránát. Szalad egy baka, hogy mi az, mi az. Hát tegnap elszórták itt a mieinket. Rögtön sturmolni: hát ötkor mentünk sturmolni, már nyóc órakor meghalt egy kadett, megsebesült a hadnagy Sándorfi, a hadnagy Órás, a dinsztfürende*** őrmester; nem is maradt több tiszt, csak a kompanikommandáns.**** Na... mind, mind vége lett az uraknak... én meg itt vagyok...

Kicsit bólintva, magába merülten cuppantott.

– Ott mindegy... honnan gyütt... a túlsó partrul vagy az errülső partrul... ha mán ott van, a gránát nemigen válogattya... – Hirtelen mély fájdalommal kiáltott: – De hogy itten még azután se mindegy... azt a kutya mindenségit ennek a világnak: hát itten még most se mindegy?! Hát mi az istennyila ez, hogy haza kell nekem huszonhat hónap után gyünni, osztán itt van az én három gyerekem, meg itt van az én egy feleségem, osztán semmitek sincs télére?! Se liszt... se zsír... se lencse... semmi isten fenéje... Hisz énnekem huszonnyóc napra vissza kell menni... hát mit

* harcvonal
** sátrakat
*** szolgálatvezető
**** századparancsnok

csináltam vóna annyi kis időn veletek, hogy ellássalak?! Nem ad nekem ezen a fődön egy ember se egy darab kenyeret, ha minden gyerekem éhen döglik is!

Elfordult, s a szeme sírósra húzódott...

Az asszony mélyeket, sopánkodva lélegzett. Már látta, elveszett ember...

De az ember egyszerre megindult, nehéz lépésekkel, de megindult, s ment, ment előre...

Az asszony is utánaeredt, s meg sem állottak a városig, a vásárig.

Nem is szólottak egymáshoz. Úgy mentek a sokadalomban, csámpásan és bolyongva, olyan idegenül...

Az asszony elbámészkodott, elszórakozott is a sok ember közt... Falusi asszonyok hátukon s mellükön cipelték a kosarat, a kosárban tejfel volt és gombolyagba összenyomott túró... Nem főzött a gyerekeinek túrós galuskát, amióta az ura oda van, csak kétszer... Odapillantott az emberre, vajon észreveszi-e.

De az ember nem látott semmit, csak ment előre. Kis csizmákat látott az asszony. A gyerekek még most is mezítláb vannak... s már reggelre fagy volt. Ruhát is látott... jó kis ócska ruhákat árultak egy szekérrel, ócsón lehetett volna szerezni... De az ember csak ment, lépegetett előre, lehajtott fővel, ment előre tovább... Húsz darab libát olvasott meg egy ház tövében, micsoda libák, istenem!... neki csak három tyúkocskája van... egyik tojik, szegény mán hagyogató, nincs kedve ebben a hidegben...

Szinte elmaradt az embertől, aki már eltűnik a szeme elől... Lám, ott áll a vasas zsidó sátora előtt...

Utánaballagott. Az ember türelmesen várt, várt, ásót válogatott. Felvette, letette sorba. A legjobbat akarta. Pengette a kövön, egymáshoz ütötte, a hangját figyelte. Körömmel próbálta a keménységét. Végre egyet megtartott.

– Mi az ára? – kérdezte.

– Forint negyven.

– Sok.

– Tegye le.

Az asszony ijedten villant rá az urára, akinek a szeme lángot vetett. Jaj, azt hitte, rögtön agyonvágja a zsidót avval az ásóval!

Nem, csak a zsebébe nyúlt, s odaadott három koronát. Visszakapott egy hatost.

Azt odaadta az asszonynak.

– Ne... vegyél a gyerekeidnek mézest...

Az asszony azt hitte, meghal. Mézest... egy hatosért...

Elöntötte szemét a forró könny. Hát az ura is ilyen kemény tud lenni... Jól tudja, hogy nincs otthon semmi, se csizma, se ruha, se étel... Osztán vegyen egy hatosért mézest...

Összeszorította a fogát, elfordult, hogy meg ne lássa a síró szemét, felszívta az orrát, s mézeskalácsost keresett... Soká nézegette az apró, mézes mogyorót... be hitvány... kukoricaliszttel van csinálva... be sovány... méz nélkül, és jóisten, be drága!

Felduzzasztotta a száját, betegen: hát evvel megy haza... Mézessel a vásárból... egy hatos ára mézes...

Az ember már türelmetlenül várt rá, oda se pillantott, megérezte, mikor közel ért, megindult gyorsan hazafelé az úton.

Az asszony nem mert pisszenni se. Ment, ment megtörten, csüggedten, életkedve-vesztetten, csak ment szaporán a nagy lépésű ura után.

Mikor a töltésre értek, a katona mindig a másik partot nézte.

Egyszer megállt.

Megfogta az asszony karját, s hozzáhajolt.

– Köztünk van a víz – mondta.

Az asszony nem értette.

– Nem értjük meg egymást soha, mert köztünk van a víz...

– Ejh! – rántotta meg a vállát az asszony.

Most már unta az ura bolondságát. Már nem is számított neki. Ez is csak magának rabol, még a gyerekeire se gondol...

– Így nem is lehet megérteni egymást, ha köztünk van a víz – mondta az ember. – Mikor a muszkák átjönnek, s itt maradnak nálunk... meglátjuk közelről a képüket, a szakállukat, a beretvált arcukat... a szemüket, csak épp hogy a szavukat nem értjük: akkor már nem vágjuk le őket... enni adunk nekik... amit mink eszünk... csak addig ellenség az ellenség, amíg köztünk van a víz...

Hirtelen a zsebébe nyúlt, s kivett belőle egy kis csomót. A markában tartotta egy percig, s nézte... egy gombolyagba kötött kis kendő volt, ahogy nézte az asszony.

Akkor kinyújtotta a karját, s messze bevetette a vízbe.

Az asszony éles szemmel meredt rá.

Kitalálta, hogy ez a rablott pénz.

– Ajjaj! – sóhajtott, s azt gondolta: „Ezér érdemes volt? Hát érdemes volt ezér?"

Aztán megindultak. Lassabban, mint az elébb, mint aki elvesztette a célt. De egyformábban, ahogy az életet robotolja a szegény.

Nem szóltak többet egymáshoz egy szót sem. Mintha elidegenedtek volna, mintha meggyűlölték volna egymást.

Mikor a faluba beértek, mindjárt a szélső háznál beszélgetőket láttak. Egyszerre belenyilallott mind a kettőjükbe, hogy *arról* beszélnek.

Vásárról hazamenőknek beszélte Suta Kis Istvánné, s mikor a házaspár megállott a közelükben, egy kicsit elhallgatott, s rájuk bámult.

– Hallják a gyereksírást – folytatta aztán –, csak hallják, pedig ott volt a Szabó Andrásék lánya velük, ammán jóforma lány, tizennégy esztendős, mi van azokkal a gyerekekkel, hogy egyre sír... átküldték a kis Erzsust, nézze meg. A gyerek nem tudott bemenni, mert a kapu be volt zárva; bemászott a kerítésen. Bemegy szegény gyerek, hát bokáig való vérbe ott fekszik a szegény ártatlan meggyilkolva... A Vargáék nagyobbik lánya az ajtóba, a másik, az Eszter meg a kis házba.

– Borzasztó, borzasztó! – tördelték az asszonyok a kezüket.

– Borzasztó – mondta a katona felesége, mert úgy érezte, mindenki őket nézi. – Borzasztó. – S húzta az urát, hogy menjenek onnan.

A katona nem szólott egy szót sem, csak nézte a vajákoló asszonynépet, undorral és megvetéssel. Ilyen ordítást csapni! Ezek igazán nem tudják, mi a háború...

Elment csöndesen, szinte észrevétlen a felesége után, aki szinte futva ment előre.

Mikor utolérte, lihegve a sietéstől, ráförmedt:

– Hová szaladsz má, no!

Az asszony vissza sem nézett, még gyorsabban igyekezett előre.

– Én is úgy hagytam a három kicsit – mondta aztán vissza elfúlt szóval.

Az ember hirtelen megállott, megtorpant.

A három kicsit... az ő három gyermekét...

Hideg verejték ütött ki a homlokán. Ah, ha ő most úgy találná meg azokat! Kettévágott gégével.

De hát az nem lehet... ki bántaná?... Ne szaladj, akarta kiáltani, *hisz én itt vagyok!*

Az egész falu végig felfordulással volt. Mindenfelé asszonyok, gyerekek szaladtak a templom felé.

A katona kezdett megzavarodni. Ez az általános és közfelzúdulás, a borzalomnak ez a teljes becsülése egyszerre az ő idegeire is rászállott, s ahol elvetett szót meghallott, az mind korbácsütéssel hasított végig a lelkén.

Úgy megnyugodott, mikor a kapun beért.

A gyerekei ott állottak a ház előtt, s az anyjuk leguggolt hozzájuk, és csókolta őket.

Komolyan, fakó arccal nézte a kedves gyerekeit, aztán megfordult, még mielőtt megcsókolta volna valamelyiket, ahogy az ajka kívánta. Érezte, hogy keresik.

Két csendőr állott meg a kapuban.

Az egyik leemelte a fegyverét, s lövésre készen tartotta.

Neki a szeme se hunyorított.

A csendőrök rászegezett szemmel jöttek az udvarra.

– Járt maga a Varga-házba mámma? – kérdezte a fekete, az őrmester.

– A Varga-házba? – szólott a katona nyugodtan.

– Mégpedig ma.

– Éppen ma?

– Éppen ma.

– Mer tegnap jártam.

A csendőr a szemébe meresztette a szemét.

– Azt tudom, hogy tegnap járt. Napszámért.

– Napszámér. Igen.

– De mámma vót ott?

– Mámma?... Minek lettem vóna ma.

– Mi van a zsebedbe?! – kiáltott rá a másik csendőr.

A katona hidegen odanézett a tegezésre, de akaratlan le-

pillantott a zsebére. Egy fehér kendőnek csücske lógott ki, s véres volt.

Nyugodtan kihúzta, s gondolkozott, micsoda vér ez.

– Hogy magyarázza ezt? – szólott az őrmester.

– Hogy? – szólott a katona.

– Ki vele! – s a két csendőr úgy emelintette a szuronyos fegyvert, hogy bármely pillanatban használhassák.

A katona csendesen elmosolyodott, s mintha nem törődött volna velük.

– Megvágta magát a kisfiam. Az ő kezét törültem le vele. Be is kötöttem.

A csendőrök meglepetve figyelték.

A gyerek után néztek, aki nagy, okos szemmel bámészkodott rájuk az anyja mellől. Az asszony reszketve fojtotta könnyeit, s nem is nézett rájuk, a legkisebb gyerekét szorította a szívére, másikat kezén tartotta.

– Mér van bekötve a kezed, kisfiam? – kérdezte szépen az őrmester a gyereket.

Az még nagyobbra nyitotta a szemét.

– Én nem tudom –, mondta, s az apjára nézett. – Édesapám bekötötte, mikor hazajött, pedig az övé vót véres.

Mindenkinek az arcán meglepetés volt, a katona azonban hosszan elnézte a kisfia okos, csillogó arcát. Szeretettel nézte, elmosolyodva nézte...

– No, fiam – mondta –, most csendőrkézre adtál.

Akkor odafordult bizalmas-egyszerűen a két csendőrhöz, a fekete őrmesterhez.

– Hát én vótam... csendőr urak...

A kapu, a kerítés rakva volt rémült arcú, bámészkodó falusiakkal. Mindenki kidülledt, kimeredt szemmel nézte a borzalmas gyilkost. Csak ő maga nem volt megrémülve.

Hidegen, nyugodtan hagyta bilincsbe tenni a kezét.

– Hát tuggya, csendőr úr – mondta mégis, gyerekes mentegetőzéssel, mintha egy kicsit szépítgetni akarná magát –, azelőtt én se tudtam vóna ránézni a gyilkosságra... Ha édesanyám csirkét ölt... vagy a feleségem: megmondhassák!, én bizony oda se dugtam az orrom... de hát a háborúba sok mindent megszokik az ember, amiről nehéz osztán idehaza leszokni...

Mikor indulni kellett a csendőrökkel, akkor tért észre még egyszer. Végre. Mikor a családjától vinni akarták.

Akkor végignyilallott benne, hogy mindennek vége, nagyot nyögött, nyöszörgött, s kétségbeesett tekintettel nézett a kisfiára, aki eltorzult arccal, elgörbült, kedves ajkakkal sírni kezdett.

– Fiam – mondta –, kisfiam! Hoztam neked egy kis mézest... idesanyádtól kérd el...

A gyerek felnézett az anyjára, s ő azalatt gyorsan kiment a kapun.

Ék Sándor

ISKOLA HELYETT GYÁR

Az elemi iskola hat osztályának elvégzése után rám is, mint a többi hasonló korban levő angyalföldi gyerekre, a munka várt. Az iskola befejezése után több helyen is dolgoztam mint kifutó vagy napszámos gyerek, de még mielőtt 1915-ben tanoncnak mentem volna, a gyermektanulmányi kiállításon elért sikerem folytán még egyszer felvillant előttem az iskolai továbbtanulás lehetősége. Anyámat magához hívatta az iskolaigazgató abból az iskolából, ahol a hatodik osztályt befejeztem. A Váci úton ma is megvan még ez az iskola. Pusztai igazgató elmondta, hogy „állami pénzen", ingyen továbbtanulhatok a gimnáziumban, ha leteszem a különbözeti vizsgát. Nem tudom, ismeretes volt-e az igazgató előtt, hogy Angyalföldön sok olyan család élt, amelynél a különbözeti vizsgára való előkészítés költségei, sőt még a beiratkozási illeték is áthághatatlan akadálya lehetett a továbbtanulásnak. Igaz, nincs kizárva, hogy ha anyám akkor nagyon utánajár, talán ezeket a költségeket is elengedték volna, de anyám nem járt utána. Azzal nyugtatta meg magát, hogy „később", felnőttkoromban is tanulhatok majd, ha „kedvem lesz hozzá".

Tanoncéveim 1915-ben kezdődtek a Váci úti Schlick-Nicholson Gép-, Vagon- és Hajógyár motorszerelő műhelyében. A háborús nyomor folyton nőtt. A pénz értéke romlott, az árak emelkedtek, és ha a munkások bére nem is emelkedett az árak és a pénzromlás arányában, mégis magasabb volt, mint a háború előtt. Csak a tanoncok kaptak ugyanannyi fizetést, mint amennyit a tanoncszerződés bérnormái a háború előtt megszabtak...

1917 tavaszán, amikor a háborús árak a békebeli áraknak már többszörösére emelkedtek, és mi inasok változatlanul maradt fizetésünkkel sehogy sem voltunk megbékülve, egy májusi napon eljött hozzám az egyik gyakornok. Kezembe nyomott egy papírlapot, amelyen egy cím volt megadva, és

magyarázatként röviden ezt mondta: „Gyere el ma este erre a címre, mert a fizetésemelésről lesz ott szó." Kissé meglepődtem ezen, mert megszoktuk, hogy a gyakornokok, akik csak egy évet töltöttek az üzemben, többre tartották magukat az „öreg" inasoknál, akik náluk kétségtelenül többet tudtak, de a tanoncok is idegenkedtek a leendő mérnököktől, akikben akkoriban a legtöbb esetben a kapitalisták bizalmi embereit látták. Ezzel a gyakornokkal eddig soha egy szót sem váltottam, pedig tudtam, hogy már hónapok óta nálunk van a szerelőműhelyben. Nagyon kedves, megnyerő természetességgel szólt hozzám. Kezet nyújtott, és még annyit mondott: „Számítunk rád, gyere el biztosan." Szavaiból megbecsülést, cinkostársi bizalmat éreztem ki. Valószínű, hogy puszta kíváncsiságból is elmentem volna, de itt béremelésről volt szó, és ez elevenembe vágott. A gyakornokot Eislernek hívták, mint később megtudtam, szocialista értelmiségi családból származott, és vezetőségi tagja volt az Ifjúmunkások Szakszervezetének.

Munka után a megadott címen, a gyártól nem messze, valamelyik sivár Váci úti helyiségben jöttünk össze. A találkozó jól volt előkészítve, mert közel ötszázan szorongtunk ott, a Schlick-Nicholson-gyár összes tanonca, számottevő hiány nélkül. Eisleren kívül ott volt az Ifjúmunkás Szövetségből egy kiküldött, akit Glasnernek hívtak, és a gyárból eljött az egyik esztergályos. A nevére nem emlékszem, de annál kevésbé felejtettem el őt magát. Nem csupán azért, mert magabiztos, erélyes hangján nemegyszer regulázott meg bennünket, inasokat, ha nem úgy viselkedtünk, ahogy azt a rend megkívánta, hanem mert ő volt az, aki ezen a számomra oly jelentőssé vált ifjúmunkásgyűlésen elsőként felszólalt. Felállt egy székre, zsebéből elővett egy doboz gyufát, kivett belőle egy szálat, és szó nélkül magasba emelte. Lassan körülnézett, azután harsány hangon megszólalt: Látjátok ezt a gyufaszálat? A feszült csendben mindenki ráfigyelt. Magamban azt gondoltam: „Na, ez jól kezdődik, csak nem valami bűvészmutatványt fog nekünk bemutatni?" Mint a legtöbb angyalföldi gyerek, én is szerettem a bűvészmutatványokat. Az esztergályos eltörte a gyufaszálat, és így folytatta: Ezt az egy szál gyufát könnyű eltörni, de figyeljétek csak... és akkor az egész doboz tartalmát egy csomóba fogva az ujjai közé vette, és az egész csomag gyufát egyszerre

próbálta kettétörni. Egészen belevörösödött az erőlködésbe, de az egy csomóba fogott gyufaszálak egészben maradtak. Látjátok – folytatta az esztergályos –, így van ez velünk, munkásokkal is. Aki egyedül keresi a boldogulást, azt olyan könnyen tapossa el a tőkés, mint ahogy eltör egy gyenge gyufaszálat, de ha összefogunk, akkor erősek vagyunk és nem bír elbánni velünk. – Az esztergályos arról beszélt még, hogy a háborús áremelkedés miatt mi, tanoncok jogosan követelhetjük a tanoncszerződésekben megszabott bérek felemelését, mivel ezeknek az összegét még a háború előtt határozták meg. Ehhez lelkesen helyeseltünk. De az esztergályos arra is rámutatott, hogy az igazgatóság valószínűleg nem fogja simán, harc nélkül elfogadni követelésünket, és ha eredményt akarunk elérni, akkor egy pillanatra se feledjük, hogy a munkásosztály ereje az összetartásban van.

Az esztergályos után az ifjúmunkások kiküldöttje, Glasner beszélt. A magas, sovány, savanykás arckifejezésű fiatalember kissé színtelen hangon, de határozottan, értelmesen és röviden beszélt. [...]

Felolvasott és „elfogadásra" ajánlott egy memorandumot, amely a Schlick-gyári tanoncok követeléseit tartalmazta. Az állt a memorandumban, hogy a gyárvezetőség az általános háborús áremelkedésre való tekintettel emelje fel a tanoncok bérét az addigiak kétszeresére, és amennyiben a gyárvezetőség a tanoncok jogos követelését – záros határidőn belül – nem teljesíti, a tanoncok a munkát beszüntetik. A memorandumot egyhangúlag elfogadtuk, és választottunk egy bizottságot, amely az igazgatóságnak átadja azt. Választottunk műhelybizalmiakat is, akik a kapcsolatot tartják egymás között és az inasok meg e bizottság között.

Eisler indítványozta, kiket válasszunk a bizottságba, és kik legyenek a műhelybizalmiak. Meglepetésemre engem is javasolt bizottsági tagnak. Vita nélkül fogadtuk el az indítványozott neveket. A gyűlés véget ért azzal, hogy a további fejleményekről mindenki a bizalmiak útján értesül. [...]

Azon a gyűlésen, azt hiszem, nemcsak rajtam, de valamennyiünkön eluralkodott valami pajkosan játékos feszültség. Ahhoz hasonló, mint amikor egy „jó zríre" készültünk, de hozzájárult még a harci láz komolysága, amelyet a gyárvezetőséghez intézett kihívás okozott, és a harci felkészüléssel járó szorongás. Noha erősen megvolt bennünk a hajlam

a csínytevésre, a gyűlésen már nem csínytevés, hanem olyan, számunkra új, drámai esemény vette kezdetét, amilyenben eddig nem volt részünk. Néhány száz suhanc azon a gyűlésen felnőtté érett, és először derengett fel bennünk valami abból a felismerésből, hogy a munkásosztálynak történelmi küldetése van.

Akkor, azon a gyűlésen, 1917 májusában tettem meg az első lépéseket a munkásmozgalom útján.

Több mint másfél éve dolgoztam már a Schlick-Nicholson-gyárban, de az igazgatósági épületet belülről még sohasem láttam. Tanoncszerződésemet is a szerelőműhely irodájában írta alá anyám. Az igazgatósági épület folyosóján tagadhatatlanul szorongásfélét éreztem, valószínűleg társaim is hasonlóképp voltak. Az egyik ajtón fekete üvegtáblán arany betűkkel ez állt: *Üzemvezető főmérnök*. Kopogtunk az ajtón.

– Tessék – hallatszott a szobából.

Benyitottunk.

Angolosra nyírt, rőt bajuszú, nagy orrú úr tekintett ránk íróasztala mögül. Fénylő, sima haja középen volt elválasztva.

– Jó napot – köszöntünk egyszerre, és állva maradtunk, közel az ajtóhoz. Talán arra gondoltunk, hogy ha ütni akar, hamar kint lehessünk.

– Jó napot – köszönt vissza a rőt bajuszú. Mintha csak ránk várt volna.

Néhány másodpercnyi csend után így folytatta:

– Mit óhajtanak az urak? – A hangja barátságos volt. Ez meglepett bennünket.

– Hát kérem – kezdte az, akinek a kezében a memorandum volt – tanonctársaim... izé... engem méltóztattak... vagyis megbíztak, hogy eztet az írást a méltóságos... a... a... a nagyságos igazgató úrnak adjuk oda, vagyis hát nyújtsuk át... – Ezzel a memorandumot az asztalra tette.

– Kérem – mondta a rőt bajuszú az előbbi barátságos hangon –, fáradjanak ki a folyosóra, és várjanak ott, amíg kiszólok. Az írást rögtön beviszem a főmérnök úrhoz. – Kezével egy kis mozdulatot tett egy oldalt nyíló ajtó felé.

Meglepődtünk, mert azt hittük, ő a főmérnök.

Egy idő múlva azon az ajtón, amelyiken mi kijöttünk, bement egy százados, a gyár katonai parancsnoka. Aztán megjelent a rőt bajuszú, és az előbbi hangon átadta az üzemve-

zető főmérnök üzenetét, hogy a tanoncok bére annyi marad, amennyi volt, és aki leteszi a munkát, annak felbontják a szerződését.

Másnap egy tanonc se ment be a gyárba. Sztrájkba léptünk. Sztrájktanyánk a Lord-féle fatelep mellett egy Váci úti üres telken volt. Őszintén szólva a sztrájkra a béremelés megtagadásán kívül a ragyogó májusi napsütés is buzdítólag hatott. Vígan voltunk a sztrájktanyán, jólesett a soron kívüli szabad idő. De harmadnapra minden tanonc levelet kapott, amelyben közölte a gyárvezetőség, hogy aki huszonnégy órán belül nem veszi fel a munkát, annak azonnali hatállyal saját hibájából felbontják a szerződését. Rövid megbeszélés után a sztrájkgyűlés úgy döntött, hogy nem vesszük fel a munkát, a sztrájkőrséget viszont megkettőztük. Az inasok becsületére legyen mondva, kerek ötszáz inas közül, egy kivételével, nem akadt sztrájktörő, és az is valami művezetőnek volt a fia, aki azért – erre való tekintet nélkül – megkapta a sztrájktörőnek kijáró „ruhát". A rendőrség nem váratott sokáig magára, körülkerítették a sztrájktanyát. Igaz, erre mi előre felkészültünk, és időben átvágtuk a Lord-fatelep kerítése felett a szögesdrót huzalokat, úgy, hogy azokat látszatra visszaakasztva, pillanatok alatt el lehetett távolítani. Számításunk jó volt, mert amikor a „sztrülizők" (figyelők) jelezték a rendőröket, akik az üres telek három oldalán felénk jöttek, akkor a telek negyedik oldalán húzódó kerítésen átugrálva, a Duna felé elterülő Lord-fatelepen keresztül percek alatt a „Lepsire" menekültünk, ahol a hínáros árterület, amelyet úgy ismertünk, mint a tenyerünket, biztos menedéket nyújtott. Így kibújva a gyűrűből, a rendőrök csak hűlt helyünket találták.

Háború volt, és a hadiüzem nem nélkülözhette sokáig az ötszáz tanonc munkáját, akiknek nagy része már olyan munkát végzett, mint a kész szakmunkások. Alig egy hét múlva sikerült rákényszerítenünk az igazgatóságot, hogy tárgyaljon velünk. Ehhez a gyár többi munkásának a nyomása is hozzájárult. Küldöttséget menesztettek a gyárvezetőséghez és a katonai parancsnokhoz, hogy a tanoncok munkája nélkül az ő termelésük is visszaesik, és mind erélyesebben hangoztatták, hogy a tanoncokat újra be kell vonni a termelésbe. Így rövidesen tudtunkra adták, hogy megkapjuk bér-

követelésünket. Munkába álltunk. Néhány nevet azonban feljegyzett magának a gyárvezetőség. Az enyémet is. [...]

1917 őszén plakátok jelentek meg Angyalföldön. A szembeötlő betűk messziről hirdették a felhívást Budapest munkásaihoz: *Vasárnap, november 25-én a Városligetben tüntetni fogunk!*

Ezen az őszön már betöltöttem tizenötödik évemet, és megszereztem az első osztályharcos-tapasztalatokat is, de ezek még távolról sem formálódtak bennem tudatos és világos politikai fogalmakká. A politikai tüntetésről nem voltak és nem is lehettek reális elképzeléseim, mint ahogy a hozzám hasonló korú gyerekeknek sem volt. Az iskolában pedig nem tanították meg magyar anyanyelvünket úgy, hogy bizonyos szavakat ne értelmezhessünk helytelen egyoldalúsággal. Így történhetett, hogy a *tüntetés* szó nem a munkásosztály akaratának és erejének példázatát idézte számunkra, sokkal inkább a bűvész fogalmát, az eltüntetés, elvarázsolás képzetét keltette bennünk. S bár határozatlanul sejtettem, hogy a tüntetés szó mögött most valami más, addig ismeretlen fogalom rejtőzik, mégis szívesen osztoztam azoknak a társaimnak várakozásában, akik a városligeti tüntetéstől valami látványos bűvészattrakciót reméltek.[...]

1917. november 25-én, vasárnap, már korán reggel hatalmas emberáradat özönlötte el a Városligetbe vezető utakat. Nemcsak a főváros munkásnegyedeiből, a környékről is áradt a nép. Az Iparcsarnok lett volna az eredeti elgondolás szerint a találkozás színhelye, de a hatalmas terem elégtelennek bizonyult, és a kint rekedtek sokkal többen voltak, mint akik bejutottak. A Városligetet egész területén még számos népgyűlést kellett tartani.

Alig negyed óra alatt a ligetbe értünk. A ligetet ilyennek még sohasem láttuk: maga a vurstli halott, a liget fái téliesen kopaszak, kora reggel van, mégis tengernyi az ember. Soha nem tapasztalt ünnepi feszültség, lefojtott izgalom. Ez a hangulat minket is hatalmába ejtett, de minél inkább növekedett bennünk a feszült várakozás, annál kevésbé gondoltunk már arra, miért is jöttünk ide, és mi is fog történni.

Az Iparcsarnok bejáratánál az emberek már alig mozogtak befelé, amikor odaértünk, és nem sok reményünk volt, hogy bejussunk. Valaki ekkor a nevemen szólított. Egy rendező, aki nem volt más, mint az egyik fényező a mátyásföldi

repülőgépgyárból. Sternnek hívták, csak látásból ismertem, és azt hittem, fogalma sincs, hogy én a világon vagyok. [...] Mögénk állt, és ünnepélyes hangon, erélyesen beleharsogott az előttünk lassan befelé gyűrődő sokaságba:

– Elvtársak, eresszétek előre az ifjúmunkás elvtársakat! Az ifjúság képviselőinek fenntartott helyük van az emelvény előtt!

Ez a váratlan tisztesség, ami bennünket ért, zavarba hozott, és átvillant bennem a gondolat, hogy a műhelyben soha senki sem nevezett még „ifjúmunkás elvtársnak". De ezen most nem volt idő gondolkozni, és azon sem, ami pár pillanattal ez előtt még hihetetlennek tűnt, hogy a tömeg úgy nyitott utat előttünk, mintha az kijárna nekünk, és alig tértünk a meglepetéstől magunkhoz, amikor már ott is voltunk a szónoki emelvény közelében, elöl, ahol már együtt szorongott egy csomó hozzánk hasonló, fiatalkorú munkásgyerek.

Az Iparcsarnokban Bokányi Dezső beszélt. Akkor hallottam a nevét először ennek a lenyűgöző népszónoknak. Arról beszélt, hogy Oroszországban győzött a forradalom, s az orosz elvtársak javaslatot tettek az összes hadviselő országnak, hogy kössenek azonnal békét.

– Ide zarándokoltunk – mondotta Bokányi –, hogy felszólítsuk a kormányt, ragadja meg a feléje nyújtott kezet, és mi is, munkások, rázzuk meg melegen az orosz elvtársak kezét, akik visszaadták az emberiségnek a szocializmusba vetett bizodalmat és reményt.

Bokányi beszédét gyakran szakította meg a felébredt indulat fergeteges hangorkánja. Fenyegető erővel dörögte a népgyűlés a kormány felé:

– Elég volt az emberirtásból! Békét akarunk!

– Elértek hozzánk is annak a hatalmas földrengésnek hullámai, amely 1917. november 7-én alapjában rengette meg a régi kapitalista világot. Eljutott hozzánk Lenin és az orosz bolsevikok üzenete a békéről, a földosztásról, a munkásosztály felszabadulásáról, a szovjethatalomról.

Tízezrek torkából harsogott újból és újból a kiáltás: – Elég a vérontásból, éljen a világbéke! – Jelszavak viharzottak: – Vegyünk példát az oroszoktól! Éljen a forradalom! Általános sztrájkot a háború ellen! Vesszen az imperializmus! Földet a parasztnak! Pusztuljon a tőke!

Ezen a napon százezrek tüntettek Budapesten és az egész

országban embermilliók vágya, a béke mellett. Ezen a napon megtanultam a tüntetés szó értelmét, mit jelent, ha a munkásosztály meghirdeti: tüntetni fogunk!

Hamar megtanultam azt is, hogy azok az emberek tesznek az én és a hozzám hasonlók érdekében, azok mondják az igazságot, akik a munkásszolidaritásról, az orosz munkások példájáról, a közelgő forradalomról, a békéről beszélnek. Ilyen embernek ismertem Mosolygó Antalt és Mikulik Józsefet, a mátyásföldi repülőgépgyár munkásait, akiket 1918 elején antimilitarista szervezkedés miatt letartóztatott a rendőrség. Ekkor én már eldöntöttem, hogy nekem az ő általuk mutatott úton kell járnom.

Keserves nehéz volt az 1917-ről 1918-ra forduló tél. Reggel már éhesen érkeztem a gyárba, és este még éhesebben jöttem el onnan. Még az ehetetlennek látszó dohos, ragacsos, keserű kukoricakenyérből sem volt elég. Nekünk, tanoncoknak a hadiüzemek munkásainak juttatott élelmiszerpótlék sem járt. Ki tudja, milyen meggondolás alapján nem adtak pótélelmiszert éppen nekünk, serdülőkorban levőknek, akik a tanoncidő második felében már a felszabadult szakmunkásokkal egyenértékűt teljesítettünk.

1918 tavaszán elterjedt a hír, hogy „lógós" katonákat végeznek ki a Hungária körúti tüzérlaktanyában. A tüzérlaktanya előtt mindennapi, rég megszokott jelenet volt az ugyancsak a Hungária körúton levő 16-os helyőrségi kórházban meghalt sebesültek és betegek „temetési szertartásán" leadott sortűz. Most azonban a laktanya udvaráról lehetett olyan lövéseket hallani, amelyek a kegyetlenül vérengző Lukachich altábornagy rögtönítélő „bírósági" ítéleteinek alapján dördültek el, és minden esetben egy-egy fiatal katona életét oltották ki. A Monarchia vérittas tábornokai egyáltalán nem titkolták hóhér szerepüket, és a „példa statuálásának" céljából elő is segítették a kivégzések nyilvánosságát, nemcsak a katonák, de a civil lakosság előtt is. A hadi cenzúra készségesen megengedte, hogy az újságok részletes beszámolókat közöljenek a kivégzésekről. Ez kétélű fegyver volt, de a császári Monarchia rövidlátó vezetői ezt nem ismerték fel. Ily módon megrázó olvasmányként került közkézre az Az Est munkatársának tudósítása egy Ummerhoffer nevű fiatal, szökött katona statáriális kivégzéséről, amelyet „Őfelsége, a király nevében" 1918. május elsején hajtottak végre.

A kivégzés színhelyén az elítélt kétségbeesetten ragaszkodott fiatal életéhez. Iszonyú halálfélelmében kezét tördelve könyörgött kegyelemért a végrehajtásra kirendelt tiszthez, Stefán századoshoz. A szörnyű jelenettől megrendült tudósító együttérző szánalommal ezt írta a vergődő halálraítéltről: „Nem tudta szegény, hogy azok, akik a kivégzésnél ott voltak, ha megszakad a szívük, akkor sem kegyelmezhetnek." Stefán százados számára sem látott más utat, mint végrehajtani az ítéletet, hogy ezután egy lelkész a kivégzéshez kivezényelt katonák előtt elmondhassa: – Meghalt egy hűtlen bajtársunk, imádkozzunk érte egy miatyánkot.

Az Az Est tudósítójának beszámolója mélyen megindított realisztikus valóságábrázolásával, és az élmény erejével hatott szemléletem alakulására is. Ekkor már engem is csupán két év választott el a hadköteles kortól, és világosan láttam, hogy a katonamundérba bújtatott parasztlegénynek azért kellett meghalnia, mert menekülni akart a négy éve tartó és az ő érdekeitől idegen célokért folyó öldöklléstől. Az sem volt előttem kevésbé világos, hogy a kegyetlen erőszakkal kioltott életért nem kárpótol a lelki üdvösség, és ha eddig sem tartott nagyon hatalmában a vallás, a legyilkolt lelki üdvéért mondott miatyánk arcátlan képmutatássá változtatta előttem az imádságot. [...]

Ezen a nyáron, amikor híre ment, hogy a MÁV-gépgyárban a csendőrök rálőttek a béremelést követelő munkásokra, a repülőgépgyárban is azonnal abbahagytuk a munkát. Gyalog indultunk Mátyásföldről Pest felé, hogy a vasasszékházban tiltakozó gyűlést tartsunk. Több mint háromezer ember hömpölygött a forró júniusi napon a kerepesi országúton. A vasasszékházba érve megtudtuk, hogy a sztrájk időközben országossá vált. A gyűlés, a düh, a keserű felháborodás és a végsőkig menő elszántság jegyében folyt le. A szónok ez alkalommal is Bokányi volt.

A hadvezetőség, mint mindenütt, nálunk is behívó parancsot küldött a bizalmiaknak. Többeket le is tartóztattak. A reakció fokozta a terrorintézkedéseket, ugyanakkor tehetetlensége is mind nyilvánvalóbbá vált. A Wekerle-kormány nem tudott többé teljesen úrrá lenni a háború és a nyomor ellenzőinek rohamosan növekvő forradalmi erői felett. A szociáldemokrata párt és a szakszervezet jobboldali vezetőinek és a bizonytalankodóknak segítségével sikerült a már egy

hete tartó sztrájkot leállítani s a haditermelést újból megindítani, de a feltartóztathatatlan összeomlás jegyei mégis előrevetették már árnyékukat.

A mátyásföldi repülőgépgyár az utolsók közt vette fel a munkát. Már indult volna az üzem, amikor cseh tábori csendőröket vonultattak fel a gyár előtt, hogy leváltsák a „megbízhatatlanná" lett régi katonai gyárőrséget. Ez olaj volt a tűzre, és a láng újból fellobbant. Elhatároztuk, hogy nem engedjük be a csendőröket a gyár területére, és felvesszük a harcot. Az őrségről gépfegyverek kerültek elő, melyeket a gyárkapuban tüzelőállásba helyeztünk. Nagy izgalommal készültem az első forradalmi összecsapásra. Harcra azonban nem került sor. Gyerekfejjel ezt akkor nagyon sajnáltam. A tábori csendőrség felsőbb parancsra elvonult.

Móricz Zsigmond

KIS SAMU JÓSKA

Egy faluból jöttek, valahonnan az erdélyi határról, de huncutak is voltak, mint a székelyek. Mindig vidámak voltak, mindig jókedvűek, s a sorban mindig egymás mellett állottak, s egy nevük lett a végén, az egész ezred ismerte a hírüket: az egyik legény Kis Samu volt, a másik Samu Jóska, de a kettő együtt Kis Samu Jóska volt.

– Testvér – mondta Kis Samu –, éhes kezdek lenni.

Már akkor két nap óta nem ettek. Nem volt a világon semmijük. Előreküldték őket a drótakadályokhoz, mögöttük nagy tisztás volt, s azon csak éjjel tudott egynéhány katona keresztül lopózni, azok is inkább töltényeket hoztak nekik, mint ennivalót.

– Mit együnk, testvér? – mondta Samu Jóska.

– Mi van?

– Vizem van.

– Nekem meg sóm.

– Hisz az nagyszerű, főzzünk levest.

– De miből?

– Fűből.

– Jó lesz az?

– Jó hát.

– Megájj, az nem jó lesz. Paréjlevest főzök én, az jobb lesz.

– De nincs paréj.

– Szedünk. Ebbe a nagy mezőbe csak lesz valahol. Idesanyám otthon csak kimegy, mingyán hoz egy főzetre valót.

– A' nagyon jó lesz akkor.

Még nevettek is rajta. De bizony hiába csúszkálták végig a letaposott rétet, nem leltek olyan paréjt, amit meg mertek volna főzni.

– No, testvér, én kimegyek a drótok elibe, ott még nem járt senki, ott szép a fű, abba csak lelünk...

– Én is kimegyek.

– Nem jössz, mert ha egyik ott marad, a másik mán csak ne maradjon egy kis paréj miatt!

– Hát tudod mit, akkor én megyek ki.

– Persze, le akarod előlem legelni a mezőt. Ismerlek.

Evvel Kis Samu már ki is búját a szöges drótok alatt.

Lassan csúszott előre mint egy nagy, vastag vakondok. Minden fűszálat megérzett, megszagolt, minden laput megízlelt, de csak nem talált olyat, amilyet az édesanyja szokott otthon szedni, gyenge, édes leveleket; de messze is van az édesanya meg az édes szülőföld.

Ő csak mászott, egyre mászott előbbre, olyan jólesett lassan továbbcsúszni a zöld fűben, puhán és csendesen, kapargálva s a fejét bele-belefektetve a magas, kaszálni való perjébe.

Az oroszok hadállása nem volt bizony messze. Valami száz méterre volt itt csak az orosz lövészárok, de közben sűrű bokrok voltak s olyan magas fű, hogy még ha feltérdelt, akkor sem látszott ki belőle semmi. Kis Samu csak ment, ment előre. Nem tudta, miért megy, hova megy, úgy csúszott, mint a csiga, a szemét is alig nyitotta ki s alig látszott, hogy előrehalad, csak ő maga látta, ahogy az egyenesen álló, vékony fűszálak lehajoltak a teste alatt.

Egyszer csak valami furcsa nesz ütötte meg a fülét.

Az első pillanatban rémülten hallgatott, azután elkezdett nevetni halkan, hogy hangja ne legyen.

Horkolást hallott.

Most mit csináljon?

Ki alhat ilyen nyugodtan a nagy, kerek ég alatt? Ha a szemét felvetette, csak a mélységes kék eget látta. Keletről fehér fellegek úsztak rajta, Istenem, hogy tud aludni az ember ebben a nagy idegenben, ellenség közt!... A test megköveteli a maga pihenését. Hogy megy otthon aludni az ember, mikor vége a napi munkának, hogy belefekszik a jó, puha szénába a szénatartóban, s reggelig azt se tudja, mi az élet... csak éjfélkor, ha a lovak prüszkölni kezdenek, akkor érez fel, hogy szinte félálomban eleget tegyen a kötelességének: új szénát vessen a ló elé... S hogy meg lehet szokni mindent. Most is majd leragad a szeme, de nem tudna elaludni azért... Pedig mintha abból a csendesen, édesdeden alvó emberből valami álomsugarak terjednének, amelyek rá is ragadnak, az ő pilláit is édes mézzel kenik, a homlokában

bódulást érez már, s csaknem lebókol egy puha vakondtúráson, hogy elfeledkezzék mindenről, erről a világról, bajról, fáradságról, zsibbasztó éhségről, s átadja magát a legdrágább álomnak...

De hirtelen a másik jut eszébe, Samu Jóska cimborája, aki odahaza a drótkerítés megett várja az édeslapu-leveleket, amiből levest lehet főzni.

Hirtelen minden álom kimegy a szeméből... Hát az ő élete az bizony nem sokat számít, meghaltak már mások is, ezren is meg tízezren, meg a világ teremtése óta hányan, s ezután is meghal mindenki eccer... De Samu Jóska várja az édeslapu-levelet...

Nagyot gondol Kis Samu.

Felcsigázza még egyszer magában minden életerejét, s megy előre, tovább, lassan, mint a gyík.

S egyszerre csak előtte az orosz katona.

Ott fekszik a fűben, zöldes ruhájában elterülve, a sapka félig lefittyent a fejéről, hosszú, szőkésbarna haj csapzott izzadt, meleg homlokára. A szája kicsit nyitva, s az arca szelíden, békésen, mint egy gyermeké, ott hever egy zsombékon. A fegyver kiesett a kezéből, a kenyérzsákja ott van mellette; úgy alszik, mint édesanyja ölében a csecsemő, aki annyira boldogan és olyan bizalommal hagyja el magát. Nem bánja, ha akármi történik is vele, agyon lehet ütni, agyon lehet csókolni, mire felébred... Hát ez az orosz mire bízta magát? A szent Föld ott lebegett alatta, szinte a föld meleg lüktetését lehetett látni együtt az orosz vitéz csöndes lélegzésével.

Kis Samunak megcsillant a szeme. Éles lett a pillantása, leste, mérte, milyen mélyen alszik a muszka.

Aztán kinyújtotta a kezét, kezében az éles, hegyes, marokra fogott szuronyt...

Mikor már csak egy centiméterre volt az orosz testétől, kigombolt, szőrös, piros bőrű, pihegő mellétől, megállott... A kemény vas, a könyörtelen gyilok mintha magától állott volna meg, mintha tétovázna, megremegve valami szép és igaz gondolat hatása alatt. Aztán visszahúzódik, s a másik kézbe kerül.

Kis Samu pedig fogta puszta kézzel a hosszú orosz puskát, s kiemelte a fűből... Milyen engedelmes állat a fegyver, a gép, ha nincs összekapcsolva vele az élő emberi lélek.

Már ott volt az orosz halál a magyar marokban... S most újra kinyílt, kinyúlt a magyar kéz: felvette a barna kenyérzsákot.

Egyéb nem kellett neki.

Még egyszer végigfutotta a pirosan alvó nagy embert. Nem volt már fiatal ember, hosszas, ritka, szőke-barna szakáll ütközött ki az arcán, a vonásai fáradtak voltak, mint az élet harcában megőrlődött családapáké, pedig legény volt még.

– Aludj, testvér – mondta Kis Samu magában; azzal a nyakába vette a puskát, a tarisznyát, s elkezdett visszafelé csúszni.

Egy horkantást hallott, ettől megijedt. Borzasztó megijedt: ha fölébred a szerencsétlen, akkor meg kell ölnie.

Várt nesztelenül, mint a rozsbogár, amely a legkisebb neszre halottnak tetteti magát, s csak hosszú perc múlva indul újra útnak...

Így indult ő is útnak, vissza a csapásán... Hogy meg lehet ismerni a hóban a nyúl csapását, a páros-kettős nyulakét, két kicsi elöl, két öreg nyom hátul. Vagy a rókáét, ahogy egyenletesen ügetett, s hosszú farka utánasöpört a puha havon... Az ember útja még súlyosabb, az élő füvet úgy széttöri, árkot ás, vés a füves réten.

Mikor bebújt a drót alatt, Samu Jóskát ott találta a poszton. Ült, ült és aludt. Aludt, mint a muszka, s nem ébredt fel.

Az alvásért nagy büntetés jár: vesszőzés, kikötés, nagy veszély idején főbelövés... és hogy aludt ez is... Nem bírta szegény kivárni az édes füveket.

– Nohé, no! – rázta meg a cimbora. – Hékás!

Alig tudott bele lelket verni.

– Itt az ennivaló!

Samu Jóska nagyra meresztett álmos szemmel nézte a kenyértarisznyát, amely dagadt volt.

Ránézett a cimborájára, megcsóválta a fejét. Megértette.

Hanem volt valami, valami furcsaság a tarisznyában, amitől mindkettőjüknek kerekre nyílt a szeme.

Egy kis fura alkotmány: egy kis bababölcső.

Samu Jóska vette a kezébe. A tenyerébe vette, nézte. Egész rendes kis takaros bölcső. Bicskával faragva, olyan kicsi, ringó bölcső.

Hallgattak, néztek.

A nap melegen sütött le az égről, kábultak voltak az árnyéktalanságon, csöppek gyöngyöztek le rajtuk, s úgy a szemük táján összecseppentek, lebiggyentek...

A Samu Jóska könnye a kis bölcső közepére esett.

– Hun szedted ezt, testvér?

– Ott alszik egy árva magában – mondta Kis Samu.

Samu Jóska megcsóválta a fejét.

Hallgattak. Azt akarta mondani: jó lesz az én Bözsi leányomnak! De nem mondta ki. Csak hallgatott. A másik is azt akarta mondani: vidd haza a te kis Bözsi leányodnak... – s ez se mondta ki.

Törtek a kenyérből, s lassan eddegéltek. Falatonként morzsolgatták szét az istenadta kenyeret...

Egyszer azt mondja Samu Jóska:

– Testvér.

– Mi kell, testvér?

– Hun alszik az az árva?

– Hát arra le.

Azzal tovább ettek.

Eccer Kis Samu szólalt meg:

– Ejnye, ejnye, ha tudtam vóna...

S megint tovább ettek.

Megint Samu Jóska szólt egyet:

– Én is tudnék ilyet csinálni az én Bözsikémnek.

S műértő szemmel nézegette, tanulta a bölcsőcske formáját.

Aztán Kis Samu mondta:

– Alkalmatos, de nem boszorkányság.

Samu Jóska azt mondta rá:

– Nem.

Kis Samu megint ezt:

– Add csak ide, testvér...

– Én?... Nem én...

– Hásze, jó ember, nem akarom megenni.

– Nem tudom, mit akar kend, de én vissza akarom vinni.

– Hogy vinné kend, mikor én hoztam?

– De én tanáltam ki, hogy... Nekem van gyermekem, én tudom, mié!

Nem szólt tovább, csak megindult vissza a másik csapásán. Félt, hogy nem tud szólni a torka szorulásától.

– No, tegyen legalább bele kend valamit, csak nem visz

üres bölcsőt – szólt gorombán Kis Samu, s egy darabot tört le a kenyérből. – Ki tudja, az a muszka is mikor kap újra.

A muszka ébren volt, ott ült a fűben, lecsüggesztette a fejét, már nem tudta, mi történt vele.

Csak akkor riadt fel, mikor emberi arc bukkant fel előtte.

Samu Jóska intett egyet neki, aztán odanyújtotta fél tenyerében a bölcsőt.

A muszka csak nézett vérveres szemmel, elbámulva.

– No, vegye csak el kend – szólott barátsággal Samu Jóska –, nem dinament van benne, haszen ismerheti, mi a'!

S az orosz elvette. A két apa egymásra nézett, aztán gyorsan elfordult. Mindenik szégyellte a harcmezőn a férfiszemben a könnyet...

Gábor Andor

KÜLDÖTTSÉG

A fölül deszkával fedett lövészárokra ráfeküdt a hó. Csaknem métermagasan fehérlett a két front közötti sík mezőn is, helyenként a drótsövénynek csak a töredékei látszottak ki belőle: tüskegörcsös fekete görbék a fehér rajztáblán.

Az elülső vonal itt gyér erdőn vezetett át, de ezt az erdőt a nyári ütközetek csaknem egészen elpusztították. Tél elejéig még álltak a maradék törzsek, letört és összegabalyodott ágcsonkokat nyújtva az ég felé, mintha madárijesztőknek ültették volna ki őket a havas mezőbe, de mikor eljött a nagy hideg, a legénység kezdte elfűteni a száraz lombot, az ágyúzás leszaggatta gallyazatot, aztán fejszével esett magának az erdőnek is, ami tilos volt, mert a „terep" megváltoztatását jelentette. De a tilalmakon már nyugodtan túltette magát a legénység: fegyverszünet volt, a háború végét várta mindenki. A tilalmak azonban álltak még a papíron; tilos volt nemcsak az „erdőt" eltüzelni, tilos volt az árok előtti mezőre kimenni, s legtilosabb volt az oroszokkal fraternizálni.

Az osztrák csapatok ezen a frontrészleten a németek közé ékelten feküdtek, s kevesebbet törődtek a tilalmakkal. A fegyelem erősen meg volt már lazulva, ami egyelőre csak mozgásban nyilatkozott meg, s még nem ment odáig, hogy nyílt elégedetlenség ütötte volna fel a fejét. De senkinek sem jutott eszébe törődni a napiparancsokkal, amelyek egyre szaporították a tilalmakat. Az osztrák csapattestek sokkal „züllöttebbek" voltak, mint a szomszédos németek, s ezért büntetésül – amit azonban nem mertek nyíltan kimérni – már hónapok óta nem kaptak postát hazulról, se levelet, se újságot, mert mindaz, ami a levelekben és az újságokban állt, csak fokozta volna a legénység veszedelmes hangulatát. Hiába törölte ki a katonai cenzúra a levelek szövegének nagy részét, hasztalan vágott „ablakokat" az újságokba, amelyek pedig már odahaza átmentek a hadicenzúrán: ami maradt,

az is veszedelmes volt még. Az a sajátos helyzet állott elő, hogy a legénység a világ forgásáról szóló információit nem hátulról, a saját hazájából kapta, hanem az ellenséges frontról, ahonnan az oroszok, a tilalom ellenére, esténként átlopakodtak. A jobbról és balról fekvő németektől sem jött információ, mert az osztrákok és németek között a viszony csak olyan volt, mint a kutyáé-macskáé, az osztrákoknál „piffke"* volt a németek neve, a németeknél „trottli" az osztrákoké. Ha a németek bajorok lettek volna, akkor nem lett volna így, azok megférték az osztrákokkal, de a poroszokat senki sem szívelte.

A legénység szívesebben érintkezett az oroszokkal, mert azoknak sok érdekes közölnivalójuk volt: egyre több hír jött a cári birodalom összeomlásáról, aminek a részleteit nehéz volt megérteni. Kétféle szocialista pártról beszéltek, amiknek a nevét is nehéz volt megjegyezni, azon túl volt még egy harmadik is, azokat szociálforradalmároknak hítták, de egy negyedik pártnak a neve, amely pedig igen sokat szerepelt, tisztára rejtély maradt: miért neveznek egy civil pártot az oroszok kadétoknak. De ez nem is érdekelte az osztrák legénységet, inkább a béketárgyalásokra volt kíváncsi, amik egy nem is nagyon messzefekvő városban, Breszt-Litovszkban folytak, de hogy ott mi történt, azon megint csak nehéz volt eligazodni. A legmohóbban azonban azokat a híreket hallgatták, amik a nyugati hadviselő országokból s a saját hazájukból keresztülszűrődtek. Az utóbbi hetekben mindenfelől sztrájkokat jelentettek, s ami a katonák szívét legjobban megdobogtatta: muníciósztrájkok híre jött. Az az igazi: ha akarnák is folytatni a háborút, nem lesz mivel, nem lesz muníció.

De mert az orosz mesélők földrajzi tudománya gyönge lábon állt, mert elbeszéléseikben városokat az egyik országból a másikba toltak át, Ausztriát Németországtól nagyon nehezen különböztették meg, ez csorbította a hitelüket.

Éppen ezen a frontdarabon, ahol Szegedi zászlós vezetett egy századot, mert főhadnagytól fölfelé valamennyi tiszt vagy kórházban, vagy szabadságon volt, itt a nehézségek még nagyobbak voltak. Mert az „osztrák" bataillon** itt

* nyárspolgár

** zászlóalj

dunántúli magyarokból állt, s ezek a magyarok, ahogy szomszédaik mondották, egyáltalán semminemű emberi nyelvet nem beszéltek. Ami azonban csak annyit jelent, hogy nem tudtak németül. Az oroszok, akik fraternizálás céljából ide is elkerültek, valami kevés német nyelvtudományt hoztak magukkal, s azzal a magyaroknál semmire sem mentek. A magyarok közt egyetlenegy ember volt, aki ifjúkorában megtanult szlovákul, mert egy olyan faluból való volt, melynek a földbirtokosa egy nagy aratósztrájk után valamennyi tanyájára szlovákokat telepített, még belső cselédeknek is.

Seres Mihály – így hívták a nyelvtudóst – játszotta a tolmács szerepét, de néha maga is bosszankodott azon, amit az orosz látogatók beszéltek – ő sem értette meg őket egészen.

– Nem, komám, nem – mondta Seres, nehéz, nagy fejét csóválva –, így nincs, csak éppen nem tom, hogy hogyan van.

A fedezék pipafüsttel volt tele. Ez a füst egy csöppet sem volt dohányszagú, inkább édeskésen nehezedett a tüdőre (Istenes azt mondta: hullaszagot nem pipázok), mert a legénység már réges-régen csak száraz falombot szívott, amit kurta csíkokra vagdalt. Az egész pipázás inkább arra való volt, hogy minél szorgalmasabban lehessen tőle köpködni. Seres megszítta a kurta pipáját, levette a fogáról, és méltóságteljesen gesztikulált vele.

– Komám, ruszki, így nincs – mondta magyarul az oroszoknak, aki persze nem értette, de Seres a magyar hallgatóságnak tartotta a beszédet –, mert azt mondja a kománk, hogy Budapesten, Ausztria fővárosában, nagy sztrájk ütött ki.

A hallgatóság felfigyelt, s a legkevésbé sem törődött a földrajzi gikszerrel, ami a mondatban volt.

De Seres nem hagyta:

– Ha a sztrájk – mondotta – csak annyira igaz, amennyire Budapest Ausztria fővárosa, akkor a sztrájk rosszul áll. Pedig jó volna, ha jól állna. Nagyon elkelne nekünk itten egy jó kis sztrájk ottan. – S aztán szlovákul magyarázta az oroszoknak: – Mert, testvér, Budapest, vedd már tudomásul, nem Ausztria fővárosa. Budapest tudniillik a mi fővárosunk, testvér. A mienk, és nem az osztrákoké.

– Hát ti nem vagytok osztrákok? – kérdezte az orosz szelíden.

– Nem, komám, de mennyire nem! Mink magyarok vagyunk. Te, ugye, orosz vagy?

– Hát persze – mondta az orosz.

– Mit szólnál, ha én most azt mondanám, hogy te... – de Seresnek nem jutott eszébe megfelelő hasonlat, hát leintette az egészet. – Visszakozz! Tény, testvér, hogy a magyar meg az osztrák az olyan különbség, mint a menny és a föld. S különben is nem az a kérdés, hanem az, hogy hol van a sztrájk? Budapesten vagy az osztrák fővárosban. Mert az osztrákoknak is van egy fővárosuk, de azt úgy híják, hogy Bécs.

Seres Bécset mondott, és nem Vénát, ahogy oroszul Bécset nevezik, ennek következtében az orosz csak ismételte az előbbi információt, hogy az osztrák munkások Budapesten ezt meg ezt csinálták...

– Ereggy az anyádba, testvér. Nem hiszek én neked. A bécsiek nem csinálnak skandalumot, mer' azok birkatürelmű népek. Azok büszkék a császárra, mer' az minket, magyarokat az osztrák kontójára nyuzigál. – De az Osztrák–Magyar Monarchiának ezek a belső ügyei az oroszok számára éppoly érthetetlenek voltak, mint az oroszok belső dolgai a magyarok számára. S a testvér tovább is csak azt beszélte, amit tudott, és úgy, ahogy tudta.

Végül a legénység úgy döntött, hogy egy kis küldöttség megy át Szegedi zászlóshoz, magával viszi az oroszt, és ott folytatják a „kihallgatást". A sztrájk nagyon érdekelte őket, és szerettek volna részleteket kicsiholni.

Elmentek hát Szegedihez hárman, Seres Mihály, tolmácsi érdemei alapján, az alföldi Belák Pál, aki berukkolás előtt vasmunkás volt Pesten, és Istenes János, egy Kaposvár melletti községből való napszámos, aki már régen meg akarta tudakolni „írástudó" embertől, mi igaz a hihetetlen hírből, hogy az oroszok – se szó, se beszéd – kiosztják a földet a parasztok között.

Hogy a három baka közül az egyik béres, a másik vasmunkás, a harmadik zsellér volt, az csak a legutóbbi időben mutatkozott meg náluk. Mint mikor olvad a hó, és egyszerre kitetszik, hogy gyep vagy tarló, vagy őszi vetés volt a fehér hó alatt. Négy esztendőn át az osztrák infanterista* csuka-

* gyalogos

szürke uniformisa elfedte ezt a különbséget. Most, mikor az egyenruha már olyan kopott és rongyos lett, hogy maga a legénység is egyre viccelt a saját lerongyoltsága felett, most mintha a vékony kincstári szöveten kezdett volna átütni az előbbi gúnya, amit ezek az emberek azelőtt hordtak.

Este nyolc óra felé járhatott az idő, az égen ferdén lógott a hold, amely csak félig volt jelen, mintha egy srapnel előtte volna a másik felét. A hepehupás hómezőn sárgásszürkén úszott ennek a sebesült holdnak a fénye, s itt-ott egy-egy keresztéken át jutott belőle valami a fedezékekbe is.

A küldöttség a lövészárok cikcakkjában bukdácsolt, s csak óvatosan haladhatott előre, mert az elhagyatott árkokban nagy volt a rendetlenség, és aki elesett, sohasem tudhatta, hogy mibe esett. Noha a piszok megfagyott, de a szaga hidegen még mindenütt ott volt az árkok levegőjében. Az oroszt két oldalról támogatva vezették, mert különben okvetlenül elcsúszott vagy megbotlott volna a rossz talajon. A zászlós fedezékét Szegedi-villának hívta a legénység, mert ott a frontviszonyokhoz képest igen nagy tisztaság uralkodott.

Belák Pál tisztelettudóan kopogott a villa ajtaján, amely szalmával volt kipárnázva.

– Ki az? – kérdezte a zászlós belülről, és egyelőre nem tolta félre a reteszt.

– Mink volnánk, zászlós úr.

– Ki az a mink? – érdeklődött a zászlós.

– Belák Pál, úgyszólván küldöttségileg... Seres Mihály, Istenes János...

– Bújj be – mondta a zászlós, és bebocsátotta a küldöttséget, és mikor meglátta az oroszt, akit Seres maga elé tolt, elnevette magát. – Nálam is éppen vizit van odaátról.

A három magyar elégedetten mosolygott. Istenes, aki először volt a Szegedi-villában, gyorsan tárgyról tárgyra kapta a szemét. A fal mellett asztalka, két pad, és a falon könyvespolcok... Micsoda könyvek lehetnek ezek? Azt nem lehetett látni, mert a könyvek valamennyien egyforma újságpapír egyenruhába voltak bújtatva. A sarokban egy kis dühös, fekete kályha állt, abból a fajtából, amit ha csak falevéllel töltenek is meg, mindjárt pirosra izzik, hogy aztán annál hamarabb kihűljön. A kémény kiállt a fedezék deszkatetején keresztül a szabadba. Ami szintén keményen meg volt tiltva a „találati felület" miatt – így hívták a messziről lát-

ható célpontokat hivatalosan. De amióta a zászlós ilyen fórsrift-ellenesen rendezte be a fűtést, azóta feljebbvaló nem járt személyesen ezen a környéken. És telefonon nem volt muszáj jelenteni, hogy mi van a kályhacsővel. A Szegedi-villának volt még egy luxuscikke: egy bádogellenzős konyhalámpa, amit a telefon mellé a falra lehetett akasztani, de az asztalra is lehetett állítani.

Seres Mihály rendesen megköszörülte a torkát, mint ahogy illik, ha a baka a feljebbvalójával beszél.

– Zászlós úr, ne tessék haragudni, ide hoztuk a muszkánkat, mer olyasmit beszél, amit nem hihetünk. Talán hogy nem is értem egészen, mer én csak szlovákul vartyogok. De a zászlós úr igazán tud oroszul, hát kikérdezhetné, hadd tudjuk meg, meddig rágnak itt minket a tetvek még?

– Helyes, Mihály – mondta a zászlós –, majd kikérdezzük a kollégát. Üljenek le, emberek, jó napot, Belák; hogy van, Istenes?

Szegedi név szerint ismerte az egész századot, s jól állt vele, mert régóta bujkált már az a hír, hogy a zászlós úr civilben „szocialista". De a legénység azért is becsülte a gyerekképű zászlóst, mert a hadiélet minden fáradalmát és veszedelmét megosztotta velük, emberségesen, sőt udvariasan bánt az alárendeltjeivel, büntetésekkel nem dobálódzott, hazai leveleket nemcsak segített betűzni, hanem komplikált esetekben írt is az otthonvalóknak. Tudták róla, hogy minden szabad idejét olvasással tölti.

– Örültek, hogy sztrájk van odahaza, mi? – kérdezte Szegedi.

– Hát igaz?

A zászlós bólintott elegáns szabású fejével, amelynek szokatlan magas homloka inkább egy egyetemi katedrára illett, mint ide, a lövészárokba.

Seres Mihály megkérdezte:

– Hát már a hinterland* is jóllakott az éhkoppal?

– Lehet mondani, Mihály, jóllakott már vele.

– Mer úgy hallatszik, hogy famíliáink még kevesebbet kapnak enni odahaza, mint mink itt. Az pedig kunszt már, zászlós úr, nem kicsi kunszt. Zászlós úr tudja, hogy a mi század-

* hátország; a front mögötti országrész

konyhánk már egy kölyöknyi macskát se tudna harcképessé hizlalni.

Istenes kiegészítette:

– Ha a dörrgemüzbe,* a nyavalya essen bele, nem hemzsegne a kukac, már rég elfeledtük volna, hogy hús is van a világon.

A német Dörrgemüse szó úgy ropogott Isteńes száján, mintha pörge kalapot mondott volna.

A zászlós a pad alá nyúlt, és két konzervdobozt vett elő. Mindig akadt nála valami csekélység az eléhezett baka látogatók számára.

Seres szabódott:

– Nem azér beszéltünk az étkezésről, igazán nem azér, zászlós úr. Ha a zászlós úr most ideadja a két konzerváját, akkor semmije sem marad, pedig a zászlós úr sem kövérebb nálunknál.

De három szempár vetett harapófogós pillantásokat a konzervdobozok barna rozsdafoltjaira. A szabódás csak „tisztesség okából" történt.

– Hidegen eszik, vagy gyújtsunk be egy kicsit a kályhába?

Belák Pál, a vasas, aki a városi kultúrát képviselte, a konzerv felmelegítésére szavazott:

– Az ember ne falja hidegen azt a marhafaggyút, mer aztán, tisztesség ne essék szólván, hasmenés van egész éjjel. Majd mi begyújtunk a kis kályhába, ne fáradjon, zászlós úr.

Seres már a konzervdobozokat nyitotta. Nincs jobb konzervnyitó apparátus a szurony hegyénél.

A zászlós halkan mondta:

– Emberek, el ne felejtsétek a vendégeinket megkínálni.

Istenes csakhogynem meg volt sértődve.

– Mit tetszik gondolni, zászlós úr? Németek vagyunk mink? Mer azok képesek rá, hogy – nagy ritkán, ha van nekik – torkig eszik magukat, s ha valamelyönk véletlenül ott van, még azt se mondják: „Ne koma, a zsurmája!" Mink, somogyiak, mink különben is híres vendéglátók vagyunk.

Belák, aki tüzet rakott, megjegyezte a kályha mellől:

– Különösen, ha a vendéggel mások konzerváját etetjük!

Valamennyien jóízűen nevettek.

Itt – ennek a zászlósnak a fedezékében, akihez bizalmuk

* szárított zöldségből készült főzelék

volt, a két orosz jelenlétében, akik béketárgyalásokról beszéltek, a félig megértett hazai hírek hatása alatt, s talán azért is, mert a két kinyitott konzervdoboz a kályha mellől kezdett kellemes hagymaszagot terjeszteni – a három baka valahogy jobban és könnyebben érezte magát, s fölparázslott bennük a remény, hogy talán még ép bőrrel kerülnek vissza a hazájukba, és összedrótozhatják cserepekre hullott életüket.

A zászlós kőkemény kenyérdarabokat tett az asztalra. Az oroszok a zsebükben hordták a kenyerüket.

Ettek.

Szegedi maga nem vett részt a lakomában, a három magyar kiéhezetten falta a zsíros húscafatokat, a két orosz csak a meghívás kedvéért ette a neki idegen ételt. Szegedi látogatója szemmel láthatólag „finomabb" ember volt, szemüveget viselt, és Istenes szerint „tanétó úr" lehetett, míg a küldöttség orosza szemmel láthatóan egyszerű parasztfiú volt.

A szemüveges elmagyarázta, miért olyan szerény az étvágyuk:

– A második forradalom óta csak kevés a katona ezen a frontszakaszon. De másutt sincs jobban. A parasztság hazamegy, hogy a földosztást el ne mulassza...

– Aha – mondta Istenes, mikor Szegedi a mondottakat lefordította; a szemüveges folytatta:

– Mink most a front mögötti falvakból élelmezzük magunkat; a katonatanács megkapja, amit kér a paraszttanácstól... De ez csak a második forradalom óta van így. Az első forradalom alatt a központi apparátus látott el bennünket, de az Kerenszkij kezén sem volt jobb, mint a cárén, a liferánsok* éppannyit loptak, vagy még többet is... a mi tábori konyhánk éppen olyan girhes volt, mint a tietek... – És németül tette hozzá, mert azt hitte, hogy akkor a legények is megértik: – Gullaschkanone: nix!

Nevettek rajta, de csak a fordítás után értették meg, miről van szó. De nem ez a fele érdekelte őket.

Istenes kapta el a szót:

– Tetszik tudni, zászlós úr, ha híre jönne, hogy nálunk is osztják mán a földet, én is átengedném a szomszédomnak a honvédelmet... De kérem átosan, mi van avval az első

* szállítók

meg második forradalommal, ahogy a zászlós úr muszkája mondja? Mér' számozzák üket az oroszok, mint nálunk a cilsajbákat* a gyakorlótéren? Mér' csináltak az oroszok már kettőt, mikor nálunk még egy sem volt?

– Ne zavard a zászlós urat – szólt közbe Seres Mihály.

– De csak hadd kérdezze a János, amit nem ért. Vagy maga érti, mi van a két forradalommal?

Istenes kicsúfolta két társát:

– Ezek, zászlós úr, nem kisebb ökrök nálamnál. Ezek éppúgy nem tudják, hogy mire kell két forradalom, mint én. Hogy egy kéne, hát az biztos... Te nagy-büdös úristen azokba a szőrös egekbe...! – És Istenes káromkodott, ahogy csak somogyi magyarok tudják cifrázni. – Hogy nekünk is el kéne hajszolni a cárunkat, az világos...

– De nem elég elhajszolni a cárt, János, éppen ez az, hogy nem elég.

– Nem elég? Milyen messze vagyunk mi még attól is, ami az oroszoknak már nem elég! Hiszen, ne nehezteljen, zászlós úr, de nálunk a tiszt úr, ha csak hüvelyknyi, nagyobb úr, mint a muszkáknál a cár volt. Hát most elhajszolták, hát az jó!

– Jó, persze, János, de az orosz urak csak azért kergették el a cárt, mert a cár helyett ők maguk akartak a nép nyakára ülni.

Szegedi Belákhoz fordult.

– Pali fiam, maga szervezett munkás, maga sem beszélt még a szakaszában a forradalomról?

Belák megvakarta a fejét.

– Hát úgy általjában igen, zászlós úr, de ami a részleteket illeti, tetszik tudni, mi a szakszervezetben sztrájkot tanultunk ugyan, de forradalmat nem... Hiszen még csak a köztársaság se volt benne a programba...

Szegedi mosolygott.

– Nálunk, Belák, sok minden nem volt benne a programban, ami beletartozik. S úgy látom a hírekből, hogy a párt nem volt a muníciós sztrájk** mellett sem. Inkább ellene

S megkezdődött a nagy beszélgetés.

* céltáblákat

** Valószínűleg a pestszentlőrinci tölténygyár munkásainak 1918. május 21-i sztrájkjáról van szó

Szegedi zászlósnak nem volt könnyű a küldöttségi három magyarnak elmagyaráznia a különbséget a bolsevikok és a mensevikek, február és október, Kerenszkij és Lenin között. Őszintén szólva őbenne is friss volt még ez az egész tudomány, mert a háború kitöréséig csak olyan „t. t. entellektüel", vagyis „társadalomtudományi tata" volt a szociáldemokrata párton belül, sokszor, de csak gyengén ellenzékeskedve. Ellene volt annak, hogy a pártvezetőség mindig „fékez", s ellene volt, hogy a párt nem volt háborúellenes. De a valóságos, érvényes politikai iskolát most kapta, itt, ettől az Ivan Makarov nevű orosztól, aki már hetek óta átjárt hozzá.

Szegedi most megpróbálta az új „tananyagot" kicsit a küldöttség fejébe tölcsérezni. Nehezen ment. Ami az orosz események lényegét illeti, arról a szociáldemokrata vasas, Belák Pál se nagyon sokkal többet tudott, mint paraszti társai.

– Hm... proletárdiktatúra? – mondta Belák. – Hát erről a referensek keveset referáltak.

Seres Mihály és Istenes János számára a világosság kizárólag abból a sarokból fakadt, hogy hogyan viszonylott a két orosz forradalom a földbirtokhoz és a paraszthoz. Az első forradalom nem irtotta ki a földbirtokost, és nem osztotta fel a földet, hát csakugyan nem volt jó forradalom, a második megtette, tehát a második az igazi.

De hogy a proletárságé a vezető szerep a forradalomban, hogy a proletárság az uralkodó osztály... nem, ez nem ment a fejükbe.

Istenes így mondta:

– Alássan megkövetem zászlós urat, hogy én meg a Belák meg a Seres szövetkezzünk az urak ellen, az nagyon kívánatos, de hogy mink uralkodjunk? Hogyan lehet az, kérem? Soha életemben én még nem uralkodtam. Te, Belák, igen?

Ezen nevettek.

– Meg kell tanulnia – mondta Szegedi. – Lenin azt mondja, hogy a szakácsnőnek is érteni kell az ország kormányzásához.

Belák kérdezett, Seres és Istenes némán ültek a padon: súlyosan görgették agyukban a gondolatot arról az új világról, amelyben nincsenek földesurak, ispánok, inspektorok, ellenben minden családnak öt hold földre van joga...

De Belák feljajdult:

– Mit használnak nekünk ezek az álmok, Szegedi elvtárs? – Most először szólította így a zászlóst. – Ki éri meg közülünk ezt a ragyogó jövendőt? Hisz ennek a rothadt háborúnak sohase lesz vége! Hiszen látja, ha itt béke lesz, minket áttolnak a nyugati frontra vagy a Doberdóra. És ha otthon sztrájkolnak, a sztrájkot leverik... és mink vagy itt fulladunk a piszokba, vagy másutt csinál belőlünk a srapnel kapcarongyot...

– Nana, Belák – csitította a jajszót a zászlós. – Gondolja meg: ki veri le a sztrájkot odahaza?

– Rendőrség, katonaság...

– És ha azok is sztrájkolnának?

Ez már tetszett Beláknak.

– Hát így, persze... Ha mink is sztrájkba lépnénk itt, viselhetnék a háborút a tiszt urak egyedül...

Seres és Istenes fölnevettek.

Istenes mondta:

– Hamar nem lenne akkor háború! A tiszt urak csak egy nótát fújnak... – És Istenes rákezdte a bakanótára. – *Itt igyál és itt zabálj, itt a tiszti kupl...*

Elharapta az illetlen szót, nem mintha félt volna tőle, hanem nem tudta, nem sérti-e meg vele Szegedit... Zászlós, mégis tisztnek számít...

A nagy vita után csend lett egy kicsit. Valamennyien fáradtak voltak; a tolmácsolással folytatott beszélgetés megerőlteti az agyat... Az oroszok fölálltak, hogy elbúcsúzzanak. S egyszerre kívülről, a szalmával párnázott ajtón keresztül rikácsoló káromkodás hallatszott:

– Herrgottszakra! Herrgottszakra!* Hiszen itt az ember kitöri a nyakát. Micsoda feneketlen disznóság!

A bakák elsápadtak. Megismerték a hangot. Tholvay-Takách kapitány úr közeledett, akinek dupla nevéből a legénység, ha maga volt, csak az első két szótagot használta, azt is csak így: az Enyves. A híres nyúzó botlott váratlanul ide. Ezt a vizitet senki se várhatta, mert a legelülső vonal ebben a mostani veszélytelen állapotban is túl szennyes volt a kapitány úr lakkcsizmái számára.

A szemüveges orosz kérdezett valamit Szegeditől.

Ugyanezt a kérdést a három baka is föltette:

* *Szentséges Úristen!* (káromkodásként)

– Mi lesz most, zászlós úr?

Szegedinek még volt ideje ennyit felelni:

– Csak nyugalom. Valahogyan csak lesz, mert úgy még sohase volt, hogy sehogy se lett volna...

De a kapitány már berúgta az ajtót, s már ott állt a küszöbön, bal kezében egy kis villamos zseblámpával, lovaglóostorral a jobbjában. Az ajtó alacsony volt, a kapitány meggörbítette a derekát, úgy állt ott, mint egy ugrásra lapult ragadozó. A lámpa mintha a harmadik szeme lett volna.

Szegedi gépiesen vezényelt:

– Habt acht!

És éppen olyan gépiesen maga is haptákot állt, és éppen olyan gépiesen „jelentette":

– Kapitány úrnak jelentem alássan...

De a kapitány magasra srófolt műröhejjel vágott közbe. Úgy nevetett, ahogy a vidéki színpadok Mefisztói ábrázolják, hogyan „kacag a Pokol".

– Hahaa-hahaa! Mit jelent ön, tisztelt zászlós úr? Hogy a fedezék bejáratánál nincs poszt, s hogy a fedezékben magában hazaárulás lesz praktizálva?

A gúnyos mondatrakéták erős konyhaszagot vágtak bele a fedezék rossz levegőjébe.

A kapitánynak legalábbis spicce volt, legalábbis, ha nem többje; s ez magyarázta meg a rejtélyes éjjeli vizitet.

Szegedi udvariasan válaszolt:

– Béketárgyalások folynak, kapitány úr...

Tholvay-Takách, noha magyar nemes volt, osztrák akcentussal beszélte a saját anyanyelvét, közbebömbölt:

– Elég, zászlós úrrr! Elég! Becses információira fütyülök! Ebben az elkurvult lövészárokban úgyis a legfurcsább divatok vannak már jelen. Itt már felelve lesz akkor is, ha a feljebbvaló nem is kérdezett. Majd én leszoktatom a zászlós urat! Zászlós úr elmossa a határokat. Zászlós úr már fraternizál a saját legénységével is. De én még nem a zászlós úrral! De ha már okvetlenül kérdésekre akar felelni, hát kérem: ki ez a két idegen úriember a fedezékben?

A lovaglóostorral mutatott a két oroszra, akik szintén haptákban állottak, a maguk orosz haptákjában.

A nagy csendben, mely a kérdést követte, hallatszott, hogyan futkosnak a patkányok a pad alatt. A kapitány megismételte a kérdést:

– Kik ezek? – A lovaglóostor, amellyel a kapitány előrebökött, Makarov mellét érintette. Az orosz kőkemény arccal állt. – Kik ezek? – kérdezte a kapitány harmadszor.

– Oroszok – mondta Szegedi csendesen.

– Hogy kerülnek ezek ide? – Szegedi nem felelt, a kapitány gúnyolódott: – Megadták magukat?

– Fegyverszünet van, kapitány úr...

– Azt nem kérdeztem; azt kérdeztem: megadták-e magukat, mert különben nem lehetnek a császári és királyi fedezékben. Igen vagy nem?

– Nem.

– Akkor mit keresnek itt?

– Beszélgetni jöttek.

A küldöttség, amely szintén haptákban állt, hálával vette tudomásul, hogy Szegedi mind a két oroszt a saját kontójára vállalta. A kapitány hadonászott az ostorral.

– Tudja kegyed, hogy a fraternizálás már be van tiltva?

– Tudom.

– Ismeri az illetékes napiparancs szövegét?

– Ismerem.

– Tudja, hogy az oroszokat, akik mégis átjönnek, bolseviki agitátoroknak kell tekinteni, és aszerint kell velük elbánni?

A kapitány szétterpesztette lábait, és ostorával veregette lakkcsizmáját.

– Zászlós úr, lesz szíves a két oroszt letartóztatni.

– Kapitány úr...

– Lesz szíves, vagy nem lesz?

– Kapitány úr, az oroszok nem tehetnek róla. Az oroszok nem tudták, hogy nem szabad idejönniük...

– Nincs kiírva a fedezék előtt? Rendelet van róla, hogy a feliratnak orosz nyelven a fedezék előtt kell lennie.

– Kapitány úr, ezek az oroszok nem tudnak olvasni!

A kapitány megint kacag, a pokolt játszva.

– Hallja, zászlós! Maga engem hülyének néz? Maga el akarja hitetni velem, hogy ez a szemüveges nem tud olvasni? Hiszen ez egy zsidó, én mondom magának: egy zsidó! Hogy híják ezt a zsidót?

Szegedi nem felelt, a szemüveges maga adta meg a választ:

– Ivan Jefimics Makarov.

A kapitány rámeredt. Egy pillanatig gondolkozott rajta, hogy ráordítson-e, aztán legyintett az ostorral.

– Zsidókkal nem tárgyalok. Ezt nem Makarovnak hívják, hanem Mejzelének vagy Mendelznek, ezt én mondom magának mint szakember! S ha eddig nem tanult meg olvasni, majd megtanul az esztergomi lágerban. Erről garantálok. Ez biztos tud németül...

– Igen – felelte Makarov németül.

A kapitány ismét nem vette tudomásul a közvetlen választ, hanem tovább hajszolta a saját dühét.

– Itt tehát szabályos propagandaiskola lesz tartva? Há? Ezt egy kicsit beszüntetjük, ezt be! – Összehunyorította szemét, és megvetésre rántva le szája sarkát, megkérdezte: – És kegyedet hogy hívják, zászlós úr?

Szegediben felforrt a vér. Tudta, hogy a kapitány igen jól ismeri. Elpirult, de azért uralkodott magán.

– Kapitány úrnak alássan jelentem, Szegedi.

– Aurél, ha jól emlékszem.

– Igenis.

– S a neve előtt még „doktor" is fityeg?

– A teljes nevem doktor Szegedi Aurél.

A kapitány gúnyosan kitátotta a száját.

– Maga az ezred híres szalonszocialistája?

Szegedi fékezte magát, de válaszolt:

– Erre a kérdésre talán nem muszáj felelnem.

– Maga az a híres ifjú óriás, aki a frontot egy nihilista újság szerkesztőségével téveszti össze? Ugyebár? Már volt szerencsém hallani egyet-mást doktorságodról, de személyesen nem volt még szerencsém.

Szegedi fojtott haraggal vetette oda:

– Ha kapitány úr gyakrabban járt volna idekint, akkor már előbb láthatott volna.

De ezzel el volt vágva a békés megoldás lehetősége. A kapitány felüvöltött:

– Ú-ú-úgy?! Magának én nem jártam eleget idekint?! Magának én egy lógós vagyok?! Egy drückeberger*? Maga itt pártirodát rendezett be? Hát most gyerünk, most tessék letartóztatni a két oroszt, azonnal!

* *lógós* (németül)

Szegedi már újra nyugodt volt.

– Az nem megy, kapitány úr.

A kapitány kimeresztette a szemét.

– Mi? Hogy? Nem megy? Ezt én még nem hallottam eddigi katonai pályámon. S nem is akarom hallani, míg a császár kabátját viselem. S miért nem megy, ha szabad tudnom, doktor úr?

– Itt zászlós a címem, kapitány úr!

Ismét pokoli kacaj volt a válasz.

– Az már elmúlt, zászlós úr! Arról én garantálok, hogy maga már nem zászlós. Még csak káplár se! De előbb tessék elárulni, miért nem lehet a két oroszt letartóztatni?

– Mert az én vendégeim.

– Vendégek? Ez új fogalom a fronton. Tehát megtagadja a parancs végrehajtását?

– Igenis, kapitány úr!

A kapitány triumfált*:

– Végre egy határozott szó! – És a három bakához fordult. – Gyerünk, hátrakísérni a két oroszt! Egy-kettő!

A bakák ugyan nem mozdultak még, de Szegedi nem tudta, hogy a parancsoló hang nem veszi-e le őket a lábukról. A két orosz elé állt.

– Hozzá ne nyúlj! – És egyetlen mozdulattal kapta le a tiszti revolvert a falról, és szegezte maga elé.

A kapitány meglepetten állt az új helyzet előtt, s mert részeg volt, nem látta, hogy ennek már csak rossz vége lehet. Tombolni kezdett:

– Lázadás! Nyílt lázadás! Megegyezés az ellenséggel! Ön egy gazember, zászlós úr!

– Válogassa meg a szavait, kapitány úr!

– Ember, maga őrült! Hogy beszél a följebbvalójával?

– Csak úgy, ahogy a följebbvalóm beszél velem. Kapitány úr, hagyja el a fedezéket. Aludja ki a konyakot, aztán beszélünk.

A kapitány nyüszített, mint egy kutya, amelyiknek a farkára léptek.

– Ááää! Amit maga most csinál, annak golyó az ára! Behoztuk már a katonatanácsot? Ott még nem tartunk, kérem!

* diadalmaskodott

Az egész bandát meg kell regulázni! Kössétek meg a zászlóst, hé!

Szegedi ismételte:

– Ki innen, kapitány úr, ki innen!

De a kapitány nem ment, nem akarta tekintélyét a bakák és a két idegen előtt elveszteni, az ostorát suhogtatta és vezényelt:

– Fogja be a száját, zászlós! Legénység: kötözni! Aki nem akar haditörvényszék elé kerülni, az engedelmeskedik!

Szegedi csendesen mondta:

– Figyelmeztetem kapitány urat, hogy nem hagyom megkötöztetni magamat.

– Kuss, disznó! Kötözni!

A három baka elvesztette a biztonságot. Belák kérlelte Szegedit:

– Tegye el a pisztolyt, zászlós úr!

Seres morgott:

– A parancs parancs, mi fenét tehetsz.

A kapitány ordítozott:

– Ne alkudozz a lázadóval! Kötözd meg!

Istenes megpróbált közvetíteni:

– A zászlós úr lesz szíves csak úgy... kötözés nélkül is...

Szegedi megpróbálta a helyzetet még egyszer rendbe hozni:

– Kapitány úr, gondolja meg...

De ez csak még jobban nekivadult ettől.

– Aha, végre megtalálta a másik hangját is! Kunyerálni akar? Ahhoz már egy kicsit késő!

– Kapitány úr, ne teremtsen olyan helyzetet, amelyből nincs kiút...

– Kiút van, öcsém, de az az akasztófa alá visz. Kötözni, egy-kettő!

Belák némán a pisztolyra mutatott.

– Á? Hát féltek? Gyáva kutyák! Reszkettek? Majd én megmutatom, hogyan kell.

És egy kurta lépést tett előre.

A szemüveges orosz egy szót mondott oroszul:

– Sztreljaty!*

A kapitány is hallotta, meg is értette, de már nem volt ideje reagálni rá, mert Szegedi meghúzta a ravaszt, s a lövés

* *Lőj!*

megdörrent a szűk, kis föld alatti rekeszben. A kapitány szája elkékült a félelemtől, hátrálni kezdett, de reszkető térde nem vitte tovább, csak az ajtóig, ott elterült, és hörögni kezdett.

A fedezékben hirtelen meglazult az utóbbi félóra feszültsége, de újra bizonytalanság támadt. Seres Mihály ezt morogta:

– Ezt jól tetszett csinálni, zászlós úr...

És Istenes megjegyezte:

– Ennek a sintérnek hát már vége volna.

Csak a szemüveges orosz tudta, hogy itt nincs idő tétovázásra. Kurta, gyors szavakat szórt Szegedi felé, amiket az rögtön lefordított:

– Ide hallgassatok, fiúk... az orosz elvtársnak igaza van, itt nem maradhatunk, ez valamennyiünknek kötelet jelent.

– Hogyhogy? – kérdezte Istenes, aki még nem látta az összefüggést.

De Belák már tudta, miről van szó.

– Nyisd ki a kobakodat, komám! Aki ebben részt vett, az kötelet szagol, ez hát biztos. Akinek drága az élete, az meglóg.

A két paraszt még vissza akart menni a fedezékébe, hogy összeszedje a holmiját.

Szegedi türelmetlenkedett:

– Szamárság, Mihály! Ha ott rekednek, egy ingért-gatyáért pazarolták el az életüket.

Az oroszok már kint voltak. A szemüveges a kapitány fölé hajolt, föltépte a blúzát, és a zseblámpájával rávilágított a sebre.

– Ez nem halt meg, a golyó a válla alatt ment be; szegény ember az ilyen sebbel maga megy a kötözőhelyre. De ez elájult a nagy félelemtől.

Ahol az árok nem volt olyan mély, egymás után feltornázták magukat a fedezék párkányára, és elkezdtek a hómezőn hasmánt elkúszni az osztrák vonaltól. Talán nem is kellett volna kúszniuk, senki az árkok közti síkságot nem figyelte.

A legénységi fedezékből egy rosszul hangolt citera darabolt

melódiája pengett. Talán kétszáz lépést kúsztak, aztán megpihentek egy domb mögött, és visszanéztek. Miután kifújták magukat, Istenes megkérdezte Szegedit:

– Mondja, zászlós úr, adnak az oroszok öt holdat egy magyar parasztnak is?

A fedezékben a legénység hiába várt a küldöttség visszajöttére.

Kassák Lajos

MI SZEMBENÉZÜNK AZ ESEMÉNYEKKEL

Gyors egymásutánban peregnek az események. A front mögötti részeken sztrájk sztrájkot követ, a főváros és a vidék munkássága kiszabadította magát a bankok, hadiszállítók és politikusok bolondító frázisai alól, és sem a rendőrök, sem a csendőrök, sőt már a közbiztonsági szolgálatot teljesítő katonaság sem tudja őket végérvényesen lenyomni. Ha egyik helyen letörik a mozgalmat, a másik helyen újult erővel bukkan elő, mintegy a föld alól. S a katonaság szellemébe is mind mélyebben itatódik be a forradalmi nyugtalanság. Hirdetmények jelennek meg a lógósok ellen. A kaszárnyákban megszigorították a fegyelmet, s aki a frontról megszökik, az el lehet rá készülve, hogy az életével fizet ezért a kísérletért. De ha az egyeseket büntetni is lehet, nem lehet kipusztítani az egész népességet. Mert most a szó szoros értelmében már maga a nép lázong. A villamosokon férfiak helyett majdnem kizárólagosan nők teljesítenek szolgálatot, s ha ezek eleinte örültek annak, hogy keresethez jutnak, most nyíltan elégedetlenkednek. Mégiscsak asszonyok és lányok ők, akik időnként a párjuk felé gondolnak, s ilyenkor megszűnnek hűséges szolgák lenni. Odaállnak az utasokkal vitatkozni. Néha egy-egy magasabb rangú katonatiszt jelenetet rögtönöz, de nagyon kevesen akadnak, akik mellé állnak. Elég volt a hősiességből, mondják az emberek, kemény elszántsággal. Titokban talán mindenki úgy érzi, hogy igazuk van a makacs bujtogatóknak. Alig lehet család, ahol legalább egy hozzátartozó embertelenül meg ne szenvedte volna a háborút. A kórházak tele vannak rokkantakkal és betegekkel. Az idegsokkos, nyavalyatörős katona már nem ritkaság a körutakon. Elvágódnak a járókelők között, habzik a szájuk, s úgy vergődnek, mint akiknek gonosz halál szorongatja torkukat. Ugyanígy van ez a Duna-parti korzón. Ez az úri negyed sokáig szeparálni tudta magát az eleven kísértetektől, de ma már itt is csoportosan járnak a rokkantak. Fiatal tisztek, akik az egyetem

padjaiból kerültek ki a frontra, most itt bicegnek fél lábbal, fél karral, vagy éppen végtagok nélkül kis kocsikban tolják őket a privatdienerek*. Másutt vak közkatonákat kutyák vezetgetnek utcáról utcára a városban. Mindez mélységesen elszomorító és vadítóan lázító kép. A tömegek szétválaszthatatlanul összekeveredtek. A halál árnyékából menekülő katonák és az üzemek munkásai együtt rettegnek a következő óráktól. S aki behatóbban figyeli a jelenségeket, az sok olyasmit láthat, amire nem régen még gondolni sem mertünk volna. Általában pánikszerű félelem s a léthez való ösztönös, vak ragaszkodás él az emberekben.

Eszembe jut a Sorsnak az a megbecsülhetetlen ajándéka, amiben engem részesített ezekben az időkben. Semmi különösebb érdemeket nem szereztem magamnak Isten előtt, s mégis már negyedik esztendeje távol tudom tartani magam a vérözöntől. Igaz, hogy sokat betegeskedtem mostanában, de hány közeli ismerősömet sorozták be gyönge szemekkel, félig süketen és roncs tüdővel? Balázs Béla, a szimbolista költő, nagy pátosszal a háború elején azt írta: *Menj, és szenvedj te is.* Hamis és életellenes volt ez a prédikáció.

Én nem akarok szenvedni a szenvedőkkel, segítségükre szeretnék lenni, hogy minél előbb kikerüljünk ezekből az elátkozott bajokból.

Nagy Endre a másik művész, aki a kabaréigazgatói szerepkörből „katonának csapott föl", és önkénteseket toborzott a Hadúr oltárára. Ez is embertelen szolgálat volt. A többi íróról és művészről nem is szólván, akik nagy áron és majdnem emberbőr kötésben adták ki összegyűjtött háborús riportjaikat. Dicsőítő ódákat írtak a magyar paraszt áldozatkészségéről, a magyar katona hőstetteiről, ők, akik főhercegek és vezérkari tisztek szállásain morzsolták le szolgálati idejüket.

Megbecsüljük Ady Endrét, aki, ha nem is állt elsősorban a lázadók között, minden idegszálával s minden költői sorával manifesztált, tiltakozott a háború ellen. Utoljára egy Nyugatmatinén láttam, akkor már menekülnie kellett a csucsai kúriából, beteg volt, alig lehetett megérteni, amit beszél, de mégis a maga egész valóságával kiáltó tiltakozás mindaz ellen, ami körülötte történik. S ha mi nem is érezzük magunkat köz-

* magánszolgák

vetlen hozzá tartozónak, ezen az úton társak, sőt testvérek vagyunk vele. Teljesítjük a kötelességünket, amit most minden írónak és művésznek vállalnia kellene. Úgy érezzük, nincs más út az igazság beteljesítéséhez, csak a mi utunk. Ezt az utat járják a meghasonlott katonák ezrei és a munkásság, parasztság százezrei, milliói.

Most zajlott le a MÁV-gépgyár munkásainak hatalmas demonstrációja. A hatalom vérbe fojtotta. A képviselőházban Károlyi Mihály bátor hangú beszédében lépett föl a kormány ellen, amiért ilyen gyilkos eszközökkel tör rá a munkásságra.

„Ennek az eljárásnak sortűzben kellett végződnie – mondta. – Ki vállalja a felelősséget ezért a gyilkosságért? A sortűz leadásának négy halottja és számtalan súlyos és könnyebb sebesültje volt. Örök időkre szörnyű bűn marad ez a mai kormány lelkén."

1918. június 21-én a Népszava fekete keretben jelenik meg. Gyászolja a munkásság halottait, s a kormány azonnali lemondását követeli.

28-án *Munkástanács* aláírással kiáltvány jelenik meg, amely arra szólítja föl a munkásságot, hogy hagyja abba a napok óta tartó munkabeszüntetést, mert ez a mód eredménytelennek bizonyult, új harci szakasznak kell bekövetkeznie.

Következő napi vezércikkében a Népszava odaáll a sztrájkolók üldözött bizalmijai mellé:

„Mi szembenézünk az eseményekkel, és azt kiáltjuk a kormány felé: Ne sunyi, alacsony módon kezdje meg az üldözéseket, hanem nyíltan járjon el, helyeztesse vád alá azokat, akik a harc élén állottak, indítson pört a pártvezetőségünk ellen! Mi nyíltan megmondjuk, hogy a kormány gyalázatosan becsapta a népet, hogy elárulta mindazt, amit megígért. Mi nyíltan kimondjuk tehát, hogy minden üldözés ellenére a legkíméletlenebb eszközökkel folytatjuk a harcot a békéért, a demokratikus választójogért, a haladó irányú szociálpolitikáért és a jobb népélelmezésért."

Ugyanekkor híre jött, hogy Lenin ellen merényletet követtek el Moszkvában. Bizonyítékok szerint a merénylet terve az antant-hatalmak ellenforradalmi ügynökeitől származik. Lenin nem halt meg. A merénylő egy nő, akit Kaplan Dórának hívnak, ismert terrorista. Kétszer sütötte el a revolverét.

Operáció útján Lenin nyakából eltávolították a golyót, az állapota javult, de hosszadalmas lesz a betegeskedése.

Ezek a hírek nemcsak a betűkbe nyomtatott szavakat jelentik a számomra, nemcsak az értelemhez szólnak, mint az újságközlemények általában. Békeidőben, ha elővettük az újságot, olvasgattuk, s miközben érdekesebb hírek után böngésztünk, nyugodtan emészthettünk annak a tudatában, hogy mindaz, amit a nyomdatechnika segítségével elénk tálalnak, valahol nagyon messze van tőlünk, és lényegében semmi közünk hozzá. Akkor élhettünk önmagunkba zártan családi vagy nemzeti kereteink között, de a háború fölnyitotta szemeinket, fölzaklatta érdeklődésünket, és megszüntette a távolságokat. Érezzük és tudjuk a világ összetettségét, a hírszolgálat technikája belekapcsolt bennünket a végtelen áramkörbe. Ami Moszkvában történik, szinte közvetlenül Budapesten is érezteti hatását. Mikor Stürgkh osztrák miniszterelnököt meggyilkolták, Pesten statáriális szigorúsággal ütöttek szét a mozgalmi csoportok között, s mikor MacDonald és Snowden szembefordultak az angol háborús politikával, a német ifjúmunkásság újult erővel indult neki az antimilitarista propagandának. Mikor háború elején a hadvezetőség jelentésében azt olvastuk, hogy „Przemyślit kiürítettük", talán csak a legérzékenyebbek és legokosabbak fogták föl a hír igazi jelentőségét, a német hadsereg megtorpanása Verdunnél azonban már az egész világ front mögötti népességére is kihatott. Mint szürke újságolvasók már magunk elé tudtuk vizionálni a reális eseményt, és ezrek és százezrek hite dőlt meg, és más százezrekben az őrjítő halálfélelem vagy az elszánt lázadás érzése született meg ezekben a napokban; az egyik hír fölszáll, mint a világító rakéta, a másik mint valami súlyos felhődarab szakad le a fejünk fölött. Szinte túlzottan érzékenyek és ingerlékenyek vagyunk. Megfeszített idegekkel figyelünk, s egy súgva kimondott szó, távoli országokból elindult újsághír végzetesen befolyásolhat bennünket. Néha érzem, hogy testet öltötten úgy élnek körülöttem ezek a hírek, mint a fák, házak, vermek és útjelző oszlopok, s csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudok köztük előbbre jutni. Ha elgondolom, mi minden következhetik be abból a távoli eseményből, hogy Lenin ellen merényletet követtek el, egyszerre föl kell ébrednem a moz-

galmi álmodozásokból, és újból és újból számot kell vetnem a való realitással, amely pillanatonként a világ ezer eseményéből tevődik össze. Hír szerint az antant-hatalmak ügynökei készítették elő a merényletet, és mi tudjuk, hogy amikor ott terroristák dolgoznak a munkásság vezérei ellen, itt nálunk agent provocateurök és spiclik lepnek el minden mozgalmi csoportot. A hatóság áll a hátuk mögött s ahol lehet, könyörtelenül lecsap a hurokra került „összeesküvőkre".

A spiclik legjobb vadászterülete most a Galilei-kör. Könyörtelen számítással dolgoznak, beférkőznek a fiatalok közé, izgatják őket, konspirálnak velük, s aztán kiszolgáltatják őket a rendőrségnek. S ezek a spiclik egyre jobban kiraffinálódnak, egyre módszeresebben és nagyobb területeket hálóznak be.

Eddig úgy volt, hogy a különféle egyesületekbe szivárogtak be kiszemelt áldozataik után, most szervezőmunkára vállalkoznak, s a gyanútlan embereket becsalogatják és összecsődítik a kávéházakba. Régi módszer ez, s ebben a korszakban megint időszerűvé vált, és kellő eredményekkel jár. A fiatal forradalmárok helyes taktikának vélik, hogy nem az őrizet alatt álló egyesületekben jönnek össze, hanem kiülnek a kávéházak nyilvános asztalaihoz, hogy így mentsék magukat a rendőrség gyanújától. Annak idején Szolarcsikot és Martinovicsot is a kávéházban ejtették tőrbe, onnan vitték őket a törvény elé, s most ezek a fiatalok is a kávéházból vándorolnak be a börtönökbe. A spiclik vitatársaságokat szerveznek, s ami gyanús beszéd elhangzik a kávéházi találkákon, az másnap írásba foglaltan már megjelenik a politikai rendőrség asztalán. Mire a spiclik ravaszsága lelepleződik, addigra már jó néhány naivan lelkes fiatalember bent ül a börtönökben. Így kerültek csapdába Duczynska Ilona és társai is, akik antimilitarista mozgalmat szerveztek, a kaszárnyákat akarták föllázítani, és annyi erejük sem volt, hogy önmagukat meg tudták volna védelmezni a spiclik kerítőmunkájától.

A budapesti honvédhadosztály bírósága Szentgyörgyi Elemér százados-hadbíró vezetésével a napokban kezdte meg a Galilei-kör tagjainak, Duczynska Ilonának és társainak bűnügyi tárgyalását.

Az újságok tele vannak a szenzációval.

Duczynska Ilona huszonegy éves bölcsészethallgatót, Sugár

Tivadar huszonegy éves orvostanhallgatót, Csillag László tizenkilenc éves magánhivatalnokot, Kelen József huszonhat éves mérnököt és Végh Dezső címfestőt a haderő ellen elkövetett bűntettel vádolják. Lázító tartalmú és célzatú röpiratokat, plakátokat szerkesztettek és sokszorosítottak.

A két fővádlott, Duczynska és Végh rövid életrajza: Duczynska előkelő családból származott. Atyja lovag Duczinsky Alfréd mérnök volt, költő, író, természettudós, Amerikában halt meg. Duczynska Ilonában korán ébredt föl a szocialista eszmék iránti érdeklődés. Zürichben járt iskolába, ebben a városban sok érdemes emberrel ismerkedett meg, többek között orosz emigránsokkal is. A háború kitörése után visszakerült Budapestre, és elhatározta, hogy antimilitarista mozgalmat indít. Így jutott el a vádlottak padjáig. Végh nyomdász, kőfaragó, szemfödeles, asztalos és végül címfestő volt. Az irodalom terén is tevékenykedett. Antimilitarista röpiratokért hathónapi börtönnel már megbüntették. A háború elején nem engedelmeskedett a behívási parancsnak, ezért másfél évet kapott.

A tárgyalás menetét nagy izgalommal figyelik az egész országban.

Mi is tele vagyunk izgalmakkal. A vádlottak egy része személyes ismerősünk, elveikben és célkitűzéseikben azonosak velünk. Ami ma velük történik, az ugyanúgy velünk is megtörténhetett volna. Az ő sorsukban a miénk is benne van. S ha még nem is ért el hozzánk a fekete kéz, holnap talán minket is összemarkol és odacsap a hadbíró asztala elé. A te kezedben ma, az enyémben talán holnap törik el a korsó.

Nem babra megy a játék. A csendőrség létszámát 6000-re emelték, és 150–200 állomáshellyel szaporítják.

Az erős kéz politikája már nemcsak a fronton, hanem az ország belterületén is könyörtelen érvényesülésre törekszik. De a másik front sem szunyókál el az érlelő, meleg nap alatt.

A szocialista mozgalomban első ízben ütik föl fejüket a kommunista kísérletek. *Mit akarnak a kommunisták* címen egy füzet jelent meg, amelyet az oroszországi kommunista párt magyar csoportja adott ki magyar nyelven, és nagy mennyiségben terjesztik országszerte. A füzet tartalma erősen támadja az európai szociáldemokrata pártokat, új mozgalom

megindítására és a III. Internacionálé európai szekcióinak megszervezésére szólítja föl a munkásságot.

A Népszavában polemizálnak a füzet tartalmával. A bolsevikokkal szemben a szociáldemokrata párt programját védik, de nem teljes eredménnyel. Az ország felizgatott népessége között könnyen gyökeret fognak az új tanok.

Lengyel József

A RÓNEO

Volt bennünk forradalmi romantika, csakhogy ez a romantika a tárgyilagosság romantikája volt. Se pince, se lobogó haj, se piszkos körmök, és fekete ing nem szerepelt arzenálunkban. Ottó néhány apró kis mosollyal kísért megjegyzése a Demény–Schiermeister szakálláról megtette a kellő hatást. Sőt, Ottó kissé túlzott gondossággal öltözött. Mi többiek igyekeztünk magaviseletben és külsőben is a lehető legszerényebb, a cseppet se feltűnő formákat választani. A röpiratok gyártása is igen rendszeresen, tárgyilagosan folyt.

Korvin vagy Sallai Szabó Ervinnel megbeszélték a röpirat alaptémáját. Rendszerint Sallai, néha Ottó közölte aztán velem, miről szóljon Szabó Ervin véleménye szerint a röplap, s én továbbadtam a témát Révainak. Révai és én külön-külön megírtuk a röplapot. Én csupa ismert képben, jó, régi közmondásokban írtam, Révai volt a marxistánk. A két megírt röplap Sallai és Ottó útján visszakerült Szabó Ervin kritikája alá. Szabó Ervin ekkor már közel volt a halálhoz, de ezt a munkát nem adta fel. Szabó Ervintől megint Sallaihoz került vissza a röpirat, aki Szabó Ervin korrektúráit megszívlelve, a két röpiratból egyet csinált, bankbeli írógépén matricára írta, és a matricát elhozta a Visegrádi utca 15-be.

Itt állt egy kis szobában a Róneo sokszorosító, a papír és a festék. Sallai és én minden röpiratból sok ezer példányt készítettünk, de mindig csak annyit, amennyit el is tudtunk aznap szállítani. Elhibázott példányt, minden nyomot megsemmisítettünk. Itt az én szerepem be is fejeződött. Sallai és Ottó vitték a kész röpiratot egyes bizalmi embereinkhez. A Budapesten átmenő katonavonatok kaptak egy porciót, sok ment a Pest környéki nagy gyárakba, a mátyásföldi repülőgépgyárba, Aszódra, Csepelre...

Pesten a május elseje rendszerint ünnepnap volt. Harcra csak akkor került sor, ha a rendőrség betiltotta a tüntetést, mint 1912-ben. Különben inkább tavaszi ünnepség volt ez, a városligeti vurstli egész éjjel nyitva, s az emberek énekeltek, ordítoztak. A falvakban felállították a májusfát, és Budapesten a nehéz, tehervonó lovak sörényébe szalagokat fontak.

Szép, vidám tavaszünnep volt, néphagyomány, majális. A szervezett munkásság számára több is: felvonulás, szónoklatok, a nemzetközi szolidaritásra való emlékezés. De hogy kevesebb legyen a forradalmi, a nemzetközi, az osztályérzés – a szónoklatok főképp a választójog körül forogtak, ringlispilezték.

Én a valóságos ringlispilt jobban kedveltem, mint a beszédeket. Csak mikor Ottó hatása alá kerültem, változott meg, de alaposan megváltozott, az én gondtalan és gondolatlan májusi, fiatalos nagy kedvem.

1918. május elsejére a szociáldemokrata párt nagy népgyűlést hívott össze a Városligetbe. Az Iparcsarnok lépcsőjén álltak a szónokok, körülöttük tízezernyi ember ünneplő ruhában. Sok szó esett, beszéltek a háború szörnyűségéről is, mert nem lehetett akkor már erről nem beszélni. Mi, akiket Szabó Ervin iskolája tanított, már tudtuk, mire megy az egész. A beszéd végén mindig az általános választójogról volt szó.

De a tömegből egyre felhangzott az orosz forradalom éltetése.

Radikálisabb szónokok is beszéltek, hogy aztán – hiszen a rendezéshez értettek – újra a választójog jöjjön: a választójog az egyetlen orvosság.

A nóta, mely a jelszót adta, butaságában és művészietlenségében egyaránt hátborzongató „költemény".

Általános titkos
Választói jogot adjatok,
Hazafiak leszünk,
Nem hazátlan bitangok.

A Korvin-csoport röplapjai, melyeket külön május elsejére készítettünk, nagy tömegben kerültek a tüntetők kezébe.

Egy csoport a város felé tartott.

Mi velük.

– Éljen az általános titkos választójog.

– Éljen! – hangzott a tömegből.

– Éljenek az orosz testvéreink! Éljen az orosz forradalom! – kiáltották a mi csoportunk emberei.

– Éljen! Éljen! – kiáltották a tüntetők.

Először mi dobtuk a jelszót a tömegbe. De ez csak a kezdet volt, kezdeményezés, aztán maga a tüntető, a májusi tömeg mindegyre csak a forradalmat éltette.

A szociáldemokraták a Polgári Demokratikus Párt helyisége elé vezették a tüntetőket, mivelhogy ez a kispolgári párt és vezére, Vázsonyi Vilmos volt a szövetségesük a választójogi kampányban.

A demokrata párt előtt aztán megkezdődött a felfordulás.

– Éljen a szociális forradalom! – volt itt a jelszó, amit kiadtunk.

– Éljen! – Le vele! – Éljen!

A kispolgároknak szánt tüntetés dugába dőlt. A tömeg, melyet azért hívtak egybe, hogy szóáradattal eltérítsék a „rossz gondolatoktól", a tömeg, mely már a januári sztrájk óta türelmetlenül forrongott, nem akart a választójogi maszlaggal megelégedni.

– Éljen a szociális forradalom! – ez lett ennek az 1918. május tüntetésnek a jelszava.

„Szociális forradalom", „forradalmi szocializmus" – ez körülbelül az orosz forradalom *egészét* jelentette számomra, és minden jel szerint a többiek számára is. A bolsevizmus, mensevizmus, szociálforradalmár közti különbséget nem ismertem. Az újsághírekből nem lehetett a differenciákat megérteni. Mi természetesen a legmesszebb menő, legradikálisabb forradalommal értettünk egyet: Oroszországban a munkások egy mindent elsöprő és nyomában mindent újra építő forradalmat csináltak. Ezt akarjuk mi is! Ez nem azonos a szociáldemokráciával: tehát legyen a neve forradalmi szocializmus. Az európai lapok mindig szociálforradalmárokról írnak, mi is ezek vagyunk.

Magunk se tudtuk pontosan, mit jelent ez a szó, nem tudtuk, milyen fogalmakat takar. Mindenütt, ahol voltak, akik forradalmi elszántsággal véget akartak vetni a háborúnak és a szolgaságnak, „szociálforradalmároknak" nevezték magukat. Ennek alig van köze az orosz szociálforradalmárokhoz,

inkább onnan ered, hogy a háborús országok lapjainak zagyva híradói nem tudták és nem is akarták az egyes forradalmi pártokat pontosan megkülönböztetni. Mikor a német „Prinzregent Luitpold" matróza, Alvin Köbis 1917 augusztusában Kielben bírái – gyilkosai – előtt állt, ez volt az utolsó szava: „Szociálforradalmár vagyok"...

Forradalmárok voltunk, bolsevik párt nélkül, mely vezetni tudott volna bennünket. De azért nem is voltunk olyan nagyon zavaros fejűek, mert igen egyszerű volt, amit akartunk. Azt akartuk, amit ők, az orosz dolgozók: békét és szabadságot. Párt, amelyik ezt így, ilyen egyszerűen és félreérthetetlenül akarta volna – nem volt. Ilyen párt csak néhány hónappal később lett. Amint a párt, a kommunista párt megalakult, elsőkül léptünk tagjai sorába.

A háborúellenes, főképp a katonáknak szánt röpiratokban sok közmondást, a parasztok előtt ismert fordulatokban használtam. Minden röpirat rámutatott az orosz forradalom példájára. A forradalomról, a szörnyű vérontásról terjesztett rémképekkel szemben azzal érveltünk, hogy egy nap doberdói pergőtűz több vérbe kerül, mint az egész forradalom. A legfőbb, a döntő érv pedig tényleg az orosz forradalom döntő érve volt: Oroszországban béke van, és minden parasztnak van földje. A röplap utolsó mondatát szinte minden esetben Kropotkin *Az ifjakhoz* című röpiratából vettük, ebből az egyetlen előttünk ismert forrásból. Nagyra tartottuk ezt a röpiratot, már csak azért is, mert a háború alatt elkobzott könyv volt. Így tehát ez volt rendszerint az utolsó mondat: „Nem kell egyebet tennetek, mint saját elnyomóitok ellen fordítani a fegyvert, s a büszke és vállrojtos tiszt urak halálsápadtak lesznek a félelemtől." Mindig beleírtuk, hogy „vállrojtos", annyira tiszteltük Kropotkint és az oroszokat. Pedig az Osztrák–Magyar Monarchia tiszt urai nem is viseltek vállrojtot.

Így a röplap egyik oldala. Politikai felhívás, manifesztum. A másik oldal számára aktuális verseket írtam, valami ismert nóta, rendszerint a *Kossuth-nóta* dallamára. [...]

A versírási teóriám ezeknél a verseknél alaposan megváltozott. Tudtam, hogy nem írok művészi verseket, de azt is tudtam, miért ilyen, és nem másfajta verseket írok. Egyszer el is mondtam Korvinnak, milyen pszichológiai momentu-

mokat veszek figyelembe. Először is az ismert dallam új szövege könnyebben gyökeret ver, másodszor: a már esetleg elfelejtett szöveg vagy annak valami érzésrezonanciája a dallam hallatára felelevenedik, s végre, ami az ilyen illegális írásoknál szerepet játszhat: dúdolni lehet a dallamot, mikor a szöveget nem lehet hangosan mondani.

– Örülök, hogy gondolkozol a módszereken – mondta Ottó. Pedig ő talán tudta, hogy olyasmit fedeztem fel, amit tiszta intuícióból mindig és mindenütt csináltak, s amit már régen felfedeztek. Én akkoriban különben minden héten felfedeztem valamit, amit általam még nem olvasott könyvekben már sokkal jobban megírtak...

„Lám, a búzakalász büszkén emelődik az égnek..." De a röpiratok írásánál döntőbb mint élmény mélyrehatóbb volt a technikai munka. Amikor más emberrel együtt vagyok közös veszélyben. Egymás kezében vagyunk, felelősek vagyunk egymásért, vigyáznunk kell egymásra, saját magunkkal se lehetünk könnyelműek, mert ott a másik...

Testvéreim nem voltak, a rokoni érzés mindig is hiányzott belőlem. Az iskolában volt két nagy és hosszan tartó baráti viszonyom, de ezek a baráti viszonyok meglazultak, mikor az első asszony felbukkant életünkben. Most a barátságot is megelőző, felülmúló bajtársi egymáshoz tartozás: ez volt a sorsdöntően nagy élmény. Végre tett – idézőjel nélkül!

A sokszorosítás rendszerint vasárnap délelőtt történt, mert ekkor volt Sallainak ideje, és ekkor volt a helyiség a legbiztonságosabb.

A helyiség, a Visegrádi utca 15., ettől az időtől kezdve nagy szerepet játszott a mozgalom történetében, ezért megpróbálom tervrajzát emlékezetből rekonstruálni.

Eredetileg Sámuel Izsó, a Ma című lap mecénása bérelte ezt a helyiséget a Ma szerkesztősége, Kassák lakása és saját rézgálic- és raffiakereskedése számára. A nagy, teremszerű helyiségekben a Ma képkiállításai kaptak helyet. Sámuel irodája, később lakása egy kis szoba volt. Mellette volt a raktár és Kassák szobája. Ezek előtt a szobák előtt egy hosszú folyosó húzódott. A nagy szobáktól jobbra levő külön bejáratú, jól elkülönített szobát Sámuel kiadta Sing mérnöknek, aki úgy tervezte, hogy a szobát laboratóriumnak fogja beren-

dezni. A laboratórium berendezéséig sose jutott el Sing, a szoba üresen állt.

Ottó – talán Hevesi révén – megszerezte a szoba kulcsát. Itt készültek a röpiratok.

Se Singet, se Sámuelt, se Kassákot nem avattuk be a dologba. Ottó nem akarta. Az volt a véleménye, hogy félni fognak. Viszont arról meg voltunk győződve, hogy ha valamelyikük észre is venne valamit, semmi körülmény közt nem jelent fel bennünket, és nem avatkozik a dolgunkba. [...]

Ez a helyiség lett később, Sámuel jóvoltából a kommunista párt központja egész március 21-ig. Csak az utolsó szobában lakott Kassák, aki nem volt hajlandó lakását átengedni, más lakásba költözni. Hiába kérte Ottó, hogy adja át a szobát, neki szerzünk másik lakást. Kassák úgy látta jónak, hogy egész március 21-ig, bár a forradalmi szervezkedés ott zajlott (a szó legszorosabb értelmében) az ajtaja előtt, ő csak a mindig sértődött „Überforradalmár" marad.

Műhelyünknek sok előnye volt. Elsősorban a lakók közül senkit se lehetett felelőssé tenni az ott mívelt dolgokért, és senki se törődött velünk. Vasárnap a nagy szobák és Sámuel helyiségei üresek voltak, Kassákék is rendszerint elmentek a kávéházba. A hosszú folyosón minden lépést már messziről meghallottunk, s ilyenkor jó előre leállítottuk a gépet. A magasföldszint vagy mondjuk félemelet is előnyös volt; nemigen találkoztunk házbeliekkel, és jól leláttunk az utcára. A lépcsőház felől is hallottuk a lépteket. A mi műhelyünkből egyenesen a lépcsőre lehetett jutni, és onnan a ház mellékkijáratához.

De mi a folyosó felől jártunk a szobába. A folyosó ajtaja rendszerint nyitva volt, mert a házi perpatvarban élő Sámuel és Kassákék nemigen kívántak egymásnak ajtót nyitogatni. Sok ellopnivalója senkinek se volt, csak az egyes szobaajtókat szokták lezárni. Egyszer azonban a szokástól eltérően Kassákék lezárták az előszobaajtót, és eltávoztak. Bizonyára azért, hogy Sámuelt, akinél rendszerint nem volt kulcs, boszszantsák. A mi külön bejáratú kulcsunk meg Ottónál volt, és így Sallai és én szép csendesen foglyok lettünk.

Szép, tavaszi napsütéses vasárnap délután volt. Elkészültünk a munkával, és nem tudtunk elmenni.

Leültünk az alacsony ablakpárkányra, beszélgettünk.

De a beszélgetés valahogy el-elakadt. Idegesek voltunk.

– Még egy órája se, hogy be vagyunk zárva – mondtam –, és máris milyen borzasztó.

– Tudom, hogy bezárva lenni nem kellemes – felelte Sallai.

– És ha évekre becsuknak bennünket?

– Mi értük is dolgozunk – mondta Sallai.

Sallai Duczynskára gondolt, aki akkor már hónapok óta börtönben ült, s még tárgyalás se volt az ügyében. És egész sereg ember, az úgynevezett első garnitúra mind börtönben volt. Aztán csendesen és tárgyilagosan még csak ennyit mondott:

– A börtön persze rém kellemetlen...

Az utca tavaszi fénye felcsigázta a vért, nem jutottunk valamiféle konklúzióhoz, nem is állt ez szándékunkban. Eszembe jutott Sing egy mondása, hogy az emberi élet, annak minden pillanata felmérhetetlen érték, és hogy következetes materialista sohase kockáztatja, ami a legdrágább stb. stb. Sing logikája sokszor sarokba szorított, hisz tőle tanultam materialista gondolkozást vagy azt, amit akkor annak tartottam. Mégis így fogalmaztam a magam számára a dolgot: *Kíméletlen jóra-törekvők vagyunk, és oly nagyon szeretjük az életet, hogy meg is tudunk érte halni.* Ez volt az én akkori varázsformulám, nagyon jó munkahipotézis elszánt bajtársi körben és olyan időben, mikor annyi ember halt meg mindennap érdeke és akarata ellenére.

A rövid, pár órás fogság talán nagyon is jó volt. Egész pontosan láttam a várható veszélyt, és mégis, csakazértis tovább akartam csinálni a dolgot...

Egyszerre Ottó lepett meg bennünket. Hevesen dörömbölt, s talán valami ilyesmit is mondott:

– A törvény nevében.

Rögtön eltüntettük a „bűnjeleket". Mikor a kulcs nyikorgott a zárban, védekezőállásba helyezkedtünk. Már nem tudom pontosan, mit csináltam, valami ütésre való tárgyat kaptam-e fel, vagy az ajtót szorítottam kifelé, amíg Sallai elpakol. Túl izgatott voltam, semhogy erre ma emlékezni tudjak. De jól emlékszem Ottóra, amikor belépett. Kissé kinevetett bennünket, aztán megdicsérte viselkedésünket. Ez nagyon jólesett. Ottó véleménye egyre fontosabb lett számomra.

Ebből és más alkalomból is sokszor beszélgettünk az ille-

gális technika kérdéseiről. El lehetett volna-e menekülni? Ha nem, mit mondtunk volna? Micsoda lehetőségei vannak a rendőrségnek egy illegális helyiség kinyomozására? Ottónak már az első garnitúra lefogásakor volt dolga a rendőrséggel. Elmesélte tapasztalatait, a vallatási módszereket, hogy a rendőrtisztviselő mindig azt hajtogatja: „a másik már vallott." Andréka, a rendőr-főtanácsos és Nánássy, a politikai osztály vezetője a két legügyesebb vallató. De ők se tudnak tovább jutni, ha nincs sorainkban áruló.

Rövidesen aztán komolyra fordult a dolog. Sallait, Mosolygó Antalt, a mátyásföldi repülőgépgyár munkását és még néhányat csoportunkból letartóztattak. Ők aztán meg is mutatták, hogy a vallatás és fogság próbáját jól kiállják.

Egy nap felmentem Sallaihoz a bankba. Azzal fogadott, hogy őt egy-két órával előbb két detektív vette szemügyre ott a bankban.

– Megismertem őket a pofájukról. Kétszer is benyitottak a szobába, valami ismeretlen nevű hivatalnok után kérdezősködtek, s közben folyton rám bámultak. Mikor elmentek, lementem a portáshoz, nem látott-e két ilyen és ilyen urat. – Dehogynem – csodálkozott a portás –, éppen hogy magát keresték!

Sallai biztosra vette lefogását. Meghagyta, hogy ne jöjjek többé a bankba. A rendőrség nyilván azért vár Sallai lefogásával, mert további nyomokat keres. Ez a várakozás azonban lehetővé tette, hogy Sallai a nyomokat eltüntesse, nekem és Ottónak „drótot" adjon. „Drótot adni" ismert kifejezés volt köztünk. A rendőrséggel hadilábon álló „hóhem gyerekek" így nevezték a figyelmeztető jeladást. Én tehát a bankból egy hadikölcsön prospektussal a kezemben egyenesen a Dunakorzóra mentem a sétáló úri publikum közé. Ott csak nem keres Andréka forradalmárt! Emlékszem, még monoklit is akartam venni, mert ezt az üresfejűség legfőbb szimbólumának tartottam.

Még aznap elintéztem, hogy a Róneo és a sok jó papír eltűnjön a helyiségből. Kész röpiratot sohasem tartottunk ott raktáron. A megíratlan papirost és a gépet is biztonságba helyeztük.

Három napig – ez volt a régi megállapodás – semminek még csak feléje se néztem, sőt egy szép alibit is fabrikáltam

magamnak... Három nap múlva aztán „véletlenül" találkoztam Korvinnal. Itt megtudtam, hogy őt egy egész éjjel faggatták a rendőrségen, de aztán bizony elengedték a bölcs urak.

Hanem Sallai elvtárs kötésig benne volt a bajban. A legtöbb, amit remélhetett, hogy nem golyót, hanem tizenöt évet kap. Ma se tudom, hogy végződik az ügy, ha maga a forradalom bele nem avatkozik a dologba...

Persze hogy egy besúgó árulta el az ügyet, és ő juttatta Sallait rendőrkézre. De a döntő bizonyítékot az írógép szolgáltatta.

Valamennyi röpiratunk „á" betűje felül kicsit elmosódott volt, a „g" betű pedig legörbült a sor egyeneséből. Egy rendőrségi íráspróba Sallai bankbeli írógépén elég volt annak megállapítására, hogy ő írta le a röpiratokat. Itt aztán nem használt a tagadás. A gép beszélt, bizonyítóbban, mint a spicli...

És minden írógépnek van egy és más sajátossága. Ugyanúgy meg lehet ismerni, mint a kézírást. Átalakul az emberi kéz alatt, s nincs a világon két írógép, amelyik egész egyformán írna... Csak három embert fogtak el. Sallait, Mosolygót és hát a forma kedvéért a spiclit. Tehát tulajdonképpen csak kettőt. Mikor Sallai látta, hogy rajta a tagadás nem segít, akkor inkább azt vallotta, hogy ő egyes-egyedül fogalmazta, írta, sokszorosította és osztotta a röpiratokat.

Nem tudom mennyire sikerült volna ez a beállítás, ha egy kicsit nem segít – egy igen különös férfiú személyében – a szerencse. Sallai Imre egy igen ügybuzgó hivatalnok kollégája nagy vallomással boldogította a rendőrséget: ő tud arról, hogy ez a veszedelmes ember, Sallai egész éjjeleket töltött elbújva a bankban, amikor is – mint a bölcs rendőrség belátta – nyilván a röpiratokat sokszorosította. Ezek után a mi elvtársunknak nem kellett egyebet tennie, mint töredelmesen bevallania: „Igaz." Aminek következtében a derék rendőrség sohase tudta meg, hol állott a Róneo...

A Róneo megmaradt, de a legtöbb összeköttetés szála az úgynevezett második garnitúra két ilyen fontos emberének „lebukása" után elszakadt. Az idők is változtak, más, a forradalmat kirobbantó módszereken tanakodtunk; újabb röpiratgyártásra tudtommal nem került sor. Mai szemmel nézve érdekes, hogy Sallai a két detektív bankbeli látogatása után

nem is gondolt menekülésre. Úgy látszik, se pénz, se illegális lakás nem állt rendelkezésünkre. A katonarendőrség állandó razziái – állandóan keresték a „lógósokat" – szintén megnehezítették volna a dolgot. De azt, amit annyi lógós sikerrel végigcsinált, mi meg se kíséreltük. Ma szinte elképzelhetetlen, hogy valaki a sok éves biztos börtönt nyugodtan megvárja. Ezen a ponton nem tudom magam visszahelyezni akkori gondolatmenetünkbe. De egy bizonyos: nem volt romantika. Nagyon vigyáztunk a magunk és az egymás bőrére, amennyire a mozgalom érdeke csak megengedte.

Én magam nem gondoltam menekülésre, erre nem is volt közvetlen okom. De egy későbbi búvóhely készítésére se gondoltam. Biztam a jó szerencsében, amely ténylegesen abból áll, hogy ott, ahol nincs áruló, megszűnik a rendőrség tudománya.

Különben még egy illegális nyomda volt Újpesten elrejtve, melyet Ottó mentett oda az első garnitúra, Duczynska Ilona és társai lefogása idején. Ezt a nyomdát én nem ismertem, mint ahogy nem ismertem egy Solem néven dolgozó orosz szociálforradalmárt sem, akiről Sallai mesélt csuda dolgokat.

Solem abban az időben, mikor én a mozgalomhoz közel kerültem, már eltűnt a láthatárról. Az volt a vélemény, hogy már visszament Oroszországba. Mi volt ez a Solemnak, a hadifogolynak a frontok között visszaszökni? Hisz Solem volt az, aki idegen és hadifogoly létére még nekünk segített. Nem volt nyomda. Solem egy nap egy kis kézi nyomdagéppel érkezett meg. „Szerezte!" Kis, rongyos hadifogoly, idesodort levél messze fáról. S ő segít. Ő volt a sok hír után az orosz forradalom első élő küldöttje nálunk. Hogyan tudott ránk találni, hogyan tudott itt mozogni, ahol mi alig mentünk valamire? Nincs nyomda, mert nincs rá pénz, nincs helyiség, nincs semmi. Solem „szerez" nyomdát – hogyan, miképp, kitől? Erről semmit se tudtunk.

A már csak messzi ködből feltűnő Solem fantasztikus magasságban állt előttem, és óriási hatása volt rám. Rám is, aki sose láttam. Az ő iskolája volt az illegális technika, amelyre most nagy szükség volt. Szociálforradalmár teóriájából nem hagyott nálunk látható nyomot, mégis a gyakorlat során nagyon közeledtünk a szociálforradalmárok felé. Talán éppen azért, mert – nem volt elméletünk.

Egyet tudtunk: forradalmat akarunk, olyat, amilyent az oroszok csinálnak. A forradalom előkészítése az illegális technikától függ. Elmélet hiánya? Akadt nekünk teóriánk is, mely azonban igen különös utakra vitt bennünket a háború utolsó hónapjaiban. Különös már az is, hogy a teória csak a munkaperiódus, a harc után bukkant fel erősebben, mely köztünk és az államhatalom szervei közt eldöntetlenül, de a mi erősödésünkkel végződött.

Ki, kiért és miért fog forradalmat csinálni? Ez lett volna a gyakorlati kérdés. Miért jön szükségszerűen a forradalom? Ez a kérdésfeltevés még helyesebb lett volna.

Új világot teremtsünk!

Testvéreim, nincs nemigaz szavatok,
S százszor többet merhettek, minthogy
mertek.
Békésebb, szebb, jobb, vidámabb,
boldogabb
Életre váltott jussa nem volt soha,
Mint mai, bús, magyar, ifju embernek.

(Ady Endre: A Tűz márciusa)

A DIADALMAS FORRADALOM KÖNYVÉBŐL

Barta Lajos

A GONDOLAT A HÍDON

A zászló a híd fölött állt. Éppen a Lánchíd pesti nyílásának a közepén. Nagy tömeg ember fölött nyúlt föl a zászló. A tömeg előtt rendőrök sűrű sisakjainak ezüstje villogott. Ez félelmessé tette a dolgot. Azon túl nyüzsgés, kavargás, sűrűség, lárma, emberi fejek bukdácsolása, mint mikor hullámok dobálnak valami tárgyat. És a sokaság fölött a híd nyílásában állt a zászló. Egy nemzeti színű zászló. Nem ünnepélyes már, eső és idő mosta egyszerű lobogó. Egyenesen, meredeken nyúlt ki a tengerből a zászló. Mert az arcok nem látszottak. Az egész egy tenger volt, ki a téren, a palotákig. A zászló rúdja magasra nyúlt, a végén aranyos lándzsa csillogott a napon. A nap szelíd, őszies, finom nap volt! 1918-ban volt az, október 28-án... Jöttem a Lánchídon át Budáról, gyalog, és messziről látom a zászló rúdját, tetején aranylik a lándzsa. A magasban az arany lándzsa; mit akar ott, miért nem mozdul, mit jelent ez? Megyek, és ott állnak a rendőrök és ott az embertenger és fönt a lándzsa, és nem mozdul. Miért jött oda a zászló, és hova akar menni? És ha menni akar, miért nem mehet a Lánchídon át egy nemzeti színű zászló 1918. október 28-án? Megyek a hídon, és a zászlórúdon az arany lándzsa nem mozdul. A magasban áll, mint egy kicövekelt gondolat, mely nem tud megmozdulni... Miért nem mehet át Budapesten a Lánchídon ez a gondolat, mely oda van a levegőben szögezve, annak a mozdulatlan arany lándzsának a formájában?... „Nem! Nem!" – mondja a rendőrök sorfala, és pajzsba bújtatott fejükkel olyanok, mintha tankok lennének. Ez a zászlórúd aranyozott vége, és a gondolat, mely abban odafönt tüntet, csak

áll a magasban, és nem tud mozdulni! Arany- és ezüstgalléros főrendőrök sürögnek-forognak, és nem eresztik át a magyar zászlót a Lánchídon, Budapesten, 1918. október 28-án...

– Uraim! Egyetemi polgárok! Menjünk most haza, ne hívjuk most ki a karhatalmat! Délután négy órakor a Parlament előtt!

– Mi ez? – Kik ezek? – Hova akarnak menni? – Hiszen ezek a diákok! – Igen, ezek a diákok! – Az egyetemi ifjak! – És miért nem eresztik őket? – Mert félnek! – Mitől félnek? – Csak félnek! – Na de milyen ostobák! – Jaj de buták! – De milyen ostobák! – Budára akarnak menni! – Miért akarnak Budára menni? – Hallani akarják a királyt. – Azt akarják, hogy a király beszéljen nekik, és mondja meg, mi lesz Magyarországgal! – És ezért nem eresztik őket? – Nem eresztik őket! – A régi bornírtság*... – Uraim! Egyetemi polgárok! Ne hívjuk ki a karhatalmat!...

A mozdulatlan arany lándzsa megmozdul. A zászlórúd lendül. A könyökök megvetődnek. A testek nekilódulnak. Hatalmas zűrzavar! Hatalmas lárma! Éljen és lárma és zúgás, és már mozog a zászló! Az ifjúság, a zászló és a gondolat, mely benne van: áttörte a rendőri kordont...

Két órával később Budán a Szentháromság téren kicsiny, tépett maradék csapat vitte a maga élén ezt a zászlót. A rúdját a rendőrök kardja kettétörte. Az a fiatal ember, aki a zászlót jobb kezében vitte, bal kezében fénylő kardot vitt:

– Uraim! Ennek a kardnak a tulajdonosa tartotta ezt a zászlót.

– Egy honvédtiszt!

– Karddal levágták!

– Mert nem adta ki a zászlót!

– Megmentettük a zászlót!

– Megmentettük a kardját!

– *Isten, áldd meg a magyart!*

Az utca harsog, az emberek leveszik kalapjaikat.

– Meg akartak bennünket ölni!

– Véresre kaszaboltak bennünket!

– Ezt tették a magyar ifjúsággal!

Elöl csüggedten, ünnepélyesen és szenten megy a zászló, mely fél órával ezelőtt pár percre a királyi Vár falán füg-

* korlátoltság

gött... A menet előtt egy mezítlábas fiú jár, olyan ekszta-zisban van, mint Munkácsi *Ecce Homo*jában az elődje, az a mezítlábas fiú, aki két karját kitárva, látja az Idők eljövetelét... és a mezítlábas fiú mint kürtös kiáltoz:

– Le a kalappal! Le a kalappal!

És az emberek leveszik a tört nyelű zászló előtt a kalapjukat.

Alig haladt le a menet a Halászbástyáról, lovas rendőrök jönnek vágtatva...

Így volt ez Budapesten, 1918. október 28-án, délután két órakor. A kiontott vérrel ekkor kezdődött az aktív forradalom. Azóta hova jutott az a gondolat, mely hiába kéretőzött át 1918. október 28-án a Lánchídon? Azé a gondolaté ma az egész ország, mert az a gondolat egy része volt az emberiség legnagyobb gondolatainak. És most az övék lesz a világ!...

Somogyi Béla

OKTÓBER 30-ÁN ESTE

tíz óráig néhány elvtársammal arról beszélgettünk a szerkesztőségben, hogy mikorra várhatjuk a forradalmat. Az én véleményem az volt, hogy két hónap múlva megjön, mert addigra tűrhetetlenné fog válni az élelmiszer- és a szénhiány, a szénhiány következtében pedig a munkanélküliség; azután meg hazaérkeznek az öreg népfölkelők is, akiknek sok leszámolnivalójuk lesz a hadisegélyt visszatartó és megcsonkító jegyzőkkel és más hatóságokkal. A tömeg tűrhetetlen helyzete és jogos elkeseredése adja meg az első lökést a forradalomnak.

Tizenegy órakor távoztam a szerkesztőségből. Magammal vittem jókora csomót a Nemzeti Tanács *Katonák!* című röpiratából, amely abban az órában került ki a Világosságnyomdából. A József körút sarkán tüntető, ujjongó néptömeggel találkoztam: a Keleti pályaudvartól a nép visszahozott két menetszázadot. Civilek hozták a katonák puskáit. A tömegből néhány fiatal hadnagy és zászlós harsány éljen-

zéssel üdvözölt; három-négy évvel ezelőtt a tanítványaim voltak. – Éljen a forradalom – kiáltotta az egyik –, ugye, tanár úr, nem veszett kárba a tanítása?!

Átadtam nekik néhány röpiratot; a körülállók megrohantak, elszedték tőlem az utolsó darabig.

Visszahozott és leszerelt menetszázadok, civilek és munkások vállán puska – tudtam, *itt a forradalom*. Kissé röstelltem, hogy egy órával előbb rosszul jósoltam, mégis végtelen volt az örömöm.

Mikor a Rókus kórház sarkához értem, puskalövéseket hallottam, előbb egyet-kettőt, azután valóságos sortüzet. Megriadt tömeg rohant felém, az emberek jajgattak, egymáson keresztül-kasul bukdácsoltak. Lassanként sikerült néhány menekülőt megállítanom. Mi történt? Sortüzet adtak a népre, mondta az egyik. Géppuskával lőttek ránk, tódította a másik. Visszamentem: vaklárma volt az egész, örömlövések a szürke októberi ég felé. Már elcsöndesedett minden, menjünk haza.

A Rákóczi úton, a rendőrposzt katonákkal és civilekkel barátkozott, politizált. Az Astoria előtt nagy tömeg. A rekedt szónokok szava belevész a boldog riadalomba: Éljen a szabad Magyarország! Éljen a köztársaság!

Azzal a tudattal feküdtem le, hogy megérkezett, amiért huszonöt éve agitáltam a szociáldemokrata sajtóban, a szónoki emelvényen, az iskolai katedrán: itt van a független, szabad magyar köztársaság.

Reggel fölvirágzott katonák és civilek tüntető tömege vonult el a házunk előtt. Énekeltek, táncoltak, éljenezték a szabadságot és a köztársaságot. – Ugyan, nagysága, mit akarnak ezek? – kérdezte a házmesterné a postamesternőtől. – Lopni és rabolni – felelte a postamesternő.

a képzőművészek megbízásából voltunk az Astoriában, csatlakozni a Nemzeti Tanácshoz. A festők, szobrászok nagyon lelkesek voltak, s a tanácsbeli urak láthatólag igen örültek a küldöttségnek. Akkor még az egésznek külső képe egy választási iroda forgalma s izgalma volt, és még igen könnyen hozzáférhető.

Az egész városban sehol semmi nyoma a forradalomnak, csak a munkásság tudta, mi készül, a polgári klubokban és kávéházakban a Nemzeti Tanács névsorától nem látták az eseményeket. Engem százan is megkérdeztek, hogy Garami zsidó-e, s hogy Müller Ernőné kicsoda, s hogy miért nem elégszenek meg a radikálisok Hadik gróffal, aki igen derék ember. A Fészekben vacsoráztam, oda vártam Lukachich tábornok üzenetét, hogy még akkor este ajánlja fel szolgálatait a Nemzeti Tanácsnak. Én ugyanis Lukachichcsal kapitány korában ösmerkedtem meg, igaz, hogy azóta nem láttam, de akkor erős magyarérzésű embernek ösmertem. Úgy éreztem akkor, hogy ha sikerül a helyőrséget egészében a forradalom mellé hozni, az első bajokat egy szervezett katonaság segítségével el lehetne kerülni. A tábornokkal nem tudtam beszélni, a kísérlet nem sikerült, éjfél után indulóban voltam, hogy ezt Jászinak tudomására hozzam.

Elindultunk Jámbor barátommal a Dob utcán át az Astoria felé. Az utca sötét és kihalt volt, egyes lövések hallatszottak, beljebb, a Klauzál utca tájékán egy sarokbolt ajtajához lapult két szuronyos baka, később tudtam meg, hogy ezek már a forradalom katonái voltak, előőrsön. Az Astoria előtt százfőnyi ember, egypár kokárdás katona és tiszt, a balkonról egy matróz szavalt, két huszárönkéntes a lépcsőházban fel akarta mindenáron emelni Károlyit a vállára, és éltette a köztársaságot.

Az emeleten, a 107-es szoba előtt izgatott emberek tartóztattak fel, nehezen tudtam Jászi elé jutni. Elmondom, hogy kísérletem nem sikerült a Militärkommandánssal,* s ekkor,

* a katonai parancsnokkal (Lukachich tábornokkal)

ebben a pillanatban, Jászi klasszikus nyugalmán és elszántságán láttam, hogy az események túl vannak a krízisen. Pedig a feszültség ott, akkor kulminált, az arcok sápadtak és izgatottak, a Militärkommendáns neve hallatára haynaui víziók, s mégis Jászi válaszából éreztem ennek az egész régi világnak az összezuhanását. Eddig ugyanis a forradalomnak nem volt katonája, holott a siker ezen múlott. S ekkor válaszolt Jászi: „Károlyom, már úgyis késő, csapataink elfoglalták a Platzkommandót,* a tábornok foglyunk, négy menetszázad hozzánk csatlakozott, a főposta is a mienk."

Lent, a Kossuth Lajos utcában katonák, lányok, önkéntes járőrök, villanyoskalauzok puskával lézengtek, tulajdonképpen az utca is igen kihalt és csöndes volt, egy kis népgyűlés a Klotild-palota előtt. Három után fáradtan megyek a néma Gizella téren, a Szabadság téren és Falk Miksa utcán át haza, a kaszárnya előtt egy fiatal tiszt kokárdás sapkával áll a lámpa fényében. A kapu kinyílt, s egy század bosnyák suhant ki rajta csöndesen, a kokárdás hadnagy élükre ment, s mentek a város felé.

Reggel 8 órára, mire újra az utcára kerültem, az egész város a forradalomé volt.

Az Astoria és a Városháza előtt százezrével az emberek.

Krúdy Gyula

A FORRADALOM, AMÍG A MESSZI TÁVOLBÓL

mutogatta vészpiros szemét, úgy tártuk ki felé karunkat, mint az elkárhozottak. Most itt van, s a mindennapi élet oly nyugodalmasan mendegél a maga útján, mintha nem is lett volna forradalom.

Az arcok, a szemek, a hangok a városban: a régiek. Az emberek szürke unalommal vonják a megélhetés igáját. Sehol egy boldogabb, megelégedettebb arcot nem látni a tegnapiaknál. A forradalomnak nem volt nótája, nem volt zenéje. Olyan természetesen jött, mint keddre a szerda. Senkit

* a térparancsnokságot (itt: a főparancsnokságot)

sem kellett meggyilkolni, de még csak megpofozni sem. Sehol egy ellenvélemény nem hangzott, senki sem merte kinyitni a száját, hogy a tegnapot védelmezze. S ezért lesz hosszú életű a forradalom, mert magától jött. Megérett, túlérett. Halk koppanással hullott le a gyümölcs a történelem fájáról az emberek kalapjára.

S nem is lehet csodálkozni az embereken, akik csendes megnyugvással fogadták a történelem új fejezetét. Annyi minden történt négy esztendő alatt – mindenkivel történt valami –, hogy többé senki sem gondolhatta, hogy a régi világ még egyszer feltámadjon. Azt bizony agyonverték alaposan az idő csatlósai. Ott maradt az országúton, mint a szilveszter, ha belép az újesztendő.

Senkinek sincs oka sóhajtani, mert mit sem veszítettünk a halottal. Elballagott a régi idő. Az újszülött még sivalkodik, nyugtalankodik, de majd megemberesedik, és még sok örömünk telik benne.

Pár sorban nem is lehet azt megírni, hogy miért diadalmaskodott Magyarországon oly játszi könnyűséggel az októberi forradalom. Egy tudós alapos munkája, egy emberélet reászántsága és egy mindent látó költő fantáziája kell ahhoz, hogy a forradalom hallatlan diadalmát megérthessék azok, akik nem élték át az utolsó negyedszázadot Magyarországon.

Móricz Zsigmond

FORRADALOM

A forradalom egyik legemlékezetesebb pillanata volt nekem a plakátolvasó orosz fogoly nyilatkozata a Lehel téren. Sokszor ötlik fel előttem, kísér s magyaráz ez a kis jelenet.

November elsején érkeztem Budapestre hajóval. Itt már megvolt a forradalmi nap éjszakája, szürke, párás volt a reggel, a Margit-hídfőnél egy villamosellenőr állott nevetve, s arról beszélt, hogy az a rendőr, akivel most beszélt, Tisza István őre volt...

Csak annyit mondtak neki a katonák csendesen: – Maguk vigyázzanak, mert maguknak is bajuk lehet!

Az ellenőr sapkáján aranyszegély volt, a rózsája le volt tépve, mint a katonatiszteké, szőke bajsza fel volt sütve, egészséges arcán boldog, ideges nevetés, vadidegeneknek újra meg újra elmondta: – Csak azt mondták a katonák egészen csendesen, hogy: maguk vigyázzanak, mert maguknak is bajuk lehet.

Az ember látta a rendőrök megilletődését, az ember megérezte, hogy itt valami nem emberi, valami határtalan erőnek a suttogása volt ez a csendes szó, ez a szerény figyelmeztetés...

A Lehel téri piacon orosz fogoly állott a többi szegény ember között.

Kopott volt, elnyűtt, rossz csizmájú, rossz, elázott ruhájú, elnyomorodott, ruszki sapkájú, szőke, orosz fogoly. Az arca fakó, betegesen éhes, olyan nyomorult pária volt, éppen olyan, mint azok a magyar munkások, akik mellette ácsorogtak a kenyérbódék körül.

Az árusasszony beszélt ideges-hangosan a legelső bódéban, hogy: – Ezt nem felejtem el a Reginának, hogy én féltem a vagyonomat, azért csukom be a bódét... – A gyűlöletnek, az emberi harcnak szele süvölt ki... Forradalom, vagyonok pusztulása, féltékenység, irigység, gyűlölet, a lelkekből minden salaknak felszínre forrása... Hol van a szíves mosoly, a kedveskedő udvariasság, a biztos alapon álló ember nyugalma s türelme?

Az emberek higgadtan, kissé befelé égő szemmel néztek oda, éhes, dologtalan munkások voltak, akiknek sem pénzük, sem kenyérjegyük nincs, s a kenyeresbódé a friss reggeli kenyérrel ott állott sértetlenül s félelmetlenül a Rend, a haldokló Rend még itt rebegő szárnyainak oltalma alatt... Az orosz egy plakát előtt állott s olvasott. Lassan olvasta a magyar szókat, tagolva, s – értette-e, nem? – olvasta:

– *„A magyar a népek békés szövetségét akarja..."*

Megdöbbentő volt, mikor hangosan, lassan olvasta a szókat, hogy:

– „Nehéz küzdelmünk nem volt haszontalan, mert meghozta az emberiség legszebb diadalát. Véretekkel és kitartásotokkal váltottátok meg Magyarországot, fiaitokat és uno-

káitokat egy jövő háború véres borzalmaitól. Meghoztátok az áhítozott emberiség legszebb álmát, a világbékét. A jelen és a jövő emberiség hálája lesz kiérdemelt jutalmatok..."

A szegény emberek odagyűltek az orosz fogolyhoz, és vele olvasták. Bele-belemondtak egy-egy szót, amit az orosz nem tudott elolvasni. Meg is magyarázták egy-egy odavetett másik szóval, amit a muszka nem értett.

A háború legmeghatóbb népgyűlése volt ez.

Nem volt itt ujjongás, láztól csillogó szemek. Nem volt lelkesedés, harsogás és testi mámor. Itt valami mély és csöndes érzés volt csupán: mint mikor a súlyos beteg átment a válságon, s ezt maga is megérti.

Az életben maradás mély, bágyadt és nyugalmas öröme.

– Az este mindenki azt mondta, harmincezer orosz fogoly jön Pest ellen – szólt hirtelen mellettük egy asszony.

Nem néz oda, csak úgy mondja, de hirtelen zavar és idegesség támad.

A régi világ szörnyei ébrednek föl, mintha a letiport sárkánynak egy szőre megmozdul... talán a széltől, talán egy kis egér futkos már a hullán, de akik annyit reszkettek az élőtől, a döglött oroszlántól is félnek...

A muszka azonban csöndes marad és szomorú, és valami mérhetetlen bánat van a szemében:

– Százezer orosz van... éhes – mondja töredezetten. – Dolgozni szeret... orosz ember... Adni munkát, venni kenyeret, ruha... Orosz nem jött ide maga. Küldjen haza: addig enni kell, ruha, cipő... Munka... keresni...

Töredezett szavaiban megvolt az értelem fényessége, az igazság bölcsessége, s az rávilágított a kopott többiekre, s egy pillanat alatt megszűnt, nem is az ellenségeskedés, de a gyenge ember félelme az ismeretlentől.

– Nem adnak ezek enni se a magyar embernek, se az orosz embernek – mondta csendesen egy nagy, fekete munkás, s a fejével a város felé intett.

Nem volt szó tovább semmi. El volt intézve.

Nem volt fenyegetés, nem volt nyugtalanság: a megtört emberek csöndje ült tovább.

De mint az árnyék, tűnt el az orosz fogolyszó, minden értelmével együtt. Nincs tovább fogoly. Vége a háborús ideológiának. A magyar földön rekedt százezer orosz egyszerre

megszűnt fogolynak lenni, fogoly, hadizsákmány, kétlábú állat a győztes kocsija előtt, diadalmi jel... egy pillanat alatt átváltoztak emberré, szabad polgárrá, akinek az élethez annyi joga van ezen a földgolyón, mint az évszázadok óta ezen a helyen élő dúsgazdag családi dinasztiák bármely tagjának.

Ott kinn a Lehel téren ezt mindenki megértette, s az orosz ember, magyar ember, német ember, tót ember olyan egyforma volt. Sovány, kopott, szegény emberek: a jövő szabadság csíráival élő emberek.

ADY ENDRE A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOMRÓL

Ma mindenki forradalmár, miránk többé nincs szükség. Október végén ugyanis kiderült egész Magyarországról, hogy itt mindenki kezdettől fogva ellene volt a háborúnak, a lánckereskedők és a bankárok is. A sajtosok és a hadiszállítók, a bakancsosok és az aranyművesek, a legöregebb tolvajok és a legrégibb hamispénzverők egyszerre ráeszméltek, hogy ők mindig ellenségei voltak a háborúnak, a békéért, a szabadságért, a nemzeti eszmékért és a szabad gondolatért rajongtak. Nagyobb forradalmár lett itt egy nap alatt mindenki, mint mi valaha voltunk. Sietett mindenki a Nemzeti Tanács védelme alatt elhelyezkedni, tudtommal egyetlen hang sem szólalt fel a forradalom ellen.

Az a baj, hogy ezek a mi forradalmi vezéreink olyan naivak, mintha tegnap szöktek volna meg a Sacré Coeurből,* mindenkinek hisznek, mert jólesik nekik hinni, mint a bakfisoknak. Készpénznek veszik a birtokosok és a haszonbérlők udvarlásait, akik olyan hangosan helyeselnek a földbirtokreformra, hogy a gazdaminiszter alig győzi őket visszatartani attól, hogy földjeiket nyomban fel ne osszák a nincstelenek között. Pedig az ilyen dolog már Dózsa György idejében sem ment simán... Tárt karokkal fogadnak mindenkit, pedig kellene valami olyan állami hivatalnak is lenni, ahol megnéznék, hogy kinek mi van a füle mögött. A forradalomnak elsősorban egy mérleget kellett volna felállítani. Meg kellene mérni minden embert, mielőtt telemérnénk a kupáját a forradalom vívmányaival. Mert nincsen olyan bolond, aki ne szaladna a kútra, amikor ingyen mérnek mindent...

Károlyi Mihálynak is lehetne annyi esze, hogy pontosan tudja, miszerint a Nemzeti Kaszinóban nem szeretik őt. Sok

* katolikus női tanítórend által fenntartott iskola (szó szerint: Szent Szív)

irigye volt mindig a gazdagsága miatt – nem lehet büntetlenül valakinek akkora földbirtoka –, most még több irigye van a népszerűsége miatt. Egy grófnak nem szabad népszerűnek lenni, mert abból csak baj lesz. Meglátod, hogy Magyarországon előbb-utóbb elsikkasztják a forradalmat, mert igen nagy zsákkal jön mindenki...

Babits Mihály kiáltványa

„ÉLJEN A KÖZTÁRSASÁG!"

Testvérek! A magyar nép kivívta szabadságát. Nem a királytól kapta – önmaga vívta ki. A királytól nem kapta volna meg sohasem. A magyar népen ma már senki sem uralkodik: csak a király. Testvérek! Kinek a nevében vittek benneteket a rettenetes öldöklésbe? Kinek a nevében üzenték meg a bűnös háborút? Asszonyok! Kinek a nevében küldték férjeiteket és fiaitokat a szörnyű halálba? A király nevében! S ez a király még mindig uralkodik. A német kivette a császár kezéből a hadüzenet és békekötés jogát, s ez sem elég neki. Egyáltalán nem kell császár neki. – S minálunk? A király még nyugodtan bírja minden jogát. Akkor küld gyilkolni és halni, amikor akarja.

Testvérek! Bécs és Ausztria köztársaságot akar. A Habsburgoknak ott nincs már talajuk. Azok az államok, amelyekre a Monarchia szakadt, egymás után választják a köztársasági formát. A Habsburgoknak kicsúszott lábuk alól az ő birodalmuk. Egy szilárd pont van még. Egy végső menhely, egy jó bolond ország: Magyarország! Ide jönnek hozzánk minden pereputtyaikkal, főhercegeikkel, udvartartásukkal, és mi hűségesen keblünkre öleljük azokat, akiket a nép jogos fölháborodása máshonnan elsöpör. Talán oly sok jót tettek velünk? Nem, magyarok! Magyarország csak átokkal, gyűlölettel tartozik a Habsburgoknak. Mikor teljesítették önként óhajtásainkat? Mikor voltak mások velünk, mint elnyomók, ellenségek, hóhérok? A magyar történet tele van rettenetes tetteik emlékével. Legjobbjainkat kivégezték, mint a bűnösöket. Zrínyinek, Frangepánnak, Martinovicsnak és társainak, az aradi vértanúknak vére ellenük kiáltoz az égre!

Testvérek! Ne engedjétek magatokat kijátszani! Le a született és fizetett népgyilkosokkal! Éljen a köztársaság!

Móricz Zsigmond

KRISZTUS A KERESZT ALATT

Debrecen, dec. 8.

A magyarság a ránehezedő súly alatt úgy görnyed, mint Krisztus, mikor maga vitte a keresztjét.

A fővárosban egyáltalán nem kapni képet az ország állapotáról; elhatároztam azért, hogy közvetlen közelből nézem meg a magyarság dolgát, s arról, amit magam látok, hallok és tapasztalok, tárgyilagos, részrehajlatlan és leplezetlen igazsággal referálok. Bajban egyetlen parancs van: az igazság. Jó, rossz, örvendetes és rémítő igazság – csak igazság legyen: az ember tudja magát mihez tartani.

1. A külső kép

A vonatok ablakai bezúzva. Kevés fülke van, amelyiknek minden ablaka sértetlen. Hideg van, az emberek úgy felöltöznek, ahogy tudnak, sokan farkasbundában ülnek be vagy juhászbundában, mintha kocsin, szekeren akarnának nagy utat tenni. Az állomások sárosak, piszkosak, söpretlenek. Bokáig dagaszt mindenki a sárban, amely elborítja az életet. A vonatok lassan haladnak, nagy késések vannak. Szárnyvonalakon csak kétnaponként egy vonat. A tömeg úgy meglepi őket, hogy dermesztő hidegben a vagonok lépcsőjén lógva teszi meg a közönség egy része az utat. Az állomásokon mindenféle katonák rajzanak, ócska, elnyűtt, szürke katonák, fegyvertelenül. A falvak csöndesek, külső képük olyan, mint máskor, csöndes, téli kép. A gazdák otthon ülnek, etetik a jószágot, s örülnek, hogy nem kell megmozdulni. A tisztviselők a hivatalokban vannak, s végzik a dolgukat; az elöljáróságok tele vannak katonákkal, akik most szedik föl a leszerelési díjat, a 360 koronát. A népkörök folyton tele vannak. Mindenfelé tanácskozások, gyűlések. Ha két ember találkozik, már az népgyűlés.

2. *A belső láz*

Mindenki s kivétel nélkül minden ember lázzal, nyugtalansággal, izgalommal van tele. Ezt azonban a különböző osztályok más és más fokban mutatják ki. A nagy tömeg, a föld nélküli, vagyontalan és két karja erejéből élő munkásság nyíltan, habozás és takargatás nélkül mondja ki, ami a szívét nyomja. Ruhát, tüzelőt, kenyeret most azonnal, s a jövőre biztos létalapot: földet. A kisbirtokosok hallgatnak, a nagybirtokosok aggódnak, az óriási birtokok tulajdonosai s bérlői menteni igyekeznek, amit lehet. Egyelőre összevissza van keveredve minden. A vasúti kocsikon még mindenki megváltja a rangjának megfelelő jegyet, de osztálykülönbség nélkül zsúfolódnak egymásra, s örül, aki I. oszt. jeggyel egy III. oszt. kocsi előzugában állhat órák hosszáig. A vonat: utazási eszköz. A cél: mindenkinek az előrehaladása. A nagybirtokosok még rendelkeznek s intézkednek a tanyákon, csordáik, méneseik, kondáik, juhnyájaik felől, de már a munkások nemzeti tanácsai ellenőrzik őket, hogy el ne hajtsák a birtokokról az állatokat. A föld: nemzeti vagyon. A cél: az egész lakosság ellátása. Mivel azonban még nincsen rend, nincsenek tisztázva az irányelvek, nincsen készen a lebonyolítás lehetősége sem: emiatt rendkívüli feszültség van, görcsösen ragaszkodnak a magántulajdon szentségéhez, akiknek csak nyerniök lehet – a halálos nyomor évezredes páriái a felszabadulást hirdetik.

3. *A helyzet mérlege*

Azokban a községekben, ahol mostanáig jártam: Kisújszállás, Kaba, Debrecen és Balmazújváros népe eddig nyugodt; a forradalmi lökés első rohama nyugodtan folyt le. Mind a négy helyen a munkások érdeme a rend. A forradalom napján azonnal megalakultak a nemzeti tanácsok, s mindenütt a vagyontalan munkásság vezérei vették kezükbe a vezetést. Beültek a községek elöljárósága mellé, s első kézből adtak intézkedést magának az elöljáróságnak. Abban a pillanatban, mikor akadálytalanul érvényesült a népakarat, megszűnt a felgyűlt érzések romboló ereje. Az alföldi magyar munkáselem rendkívüli intelligenciája még sohasem tűnt ki

annyira, mint ezekben a napokban. Alkalmam volt e négy községben a nép vezéreivel bő tárgyalásokban részt venni, s olyan kész és képzett gondolkodókkal és szónokokkal beszéltem, a semmitelen emberek, a vagyontalan, iskolázatlan kézi munkások között, hogy nagyobb öröm volt köztük jelen lenni s vitájukat hallgatni, mint a földmívelési miniszter által rendezett birtokpolitikai ankét szónokait. Az Alföldön, legalább az általam eddig bejárt területen, ma rend van. Ez a rend az erő nyugalma. A munkásság vár. Várja, hogy megkapja jogos igényét: a jövő igazságos megteremtését. Ezen a téren lehet velük tárgyalni, alkudni, s lehet velük megegyezni. Bölcsek és belátóak. Ahogy az egyik népvezér mondta: „Mi nem vagyunk olyan igazságtalanok velük szemben, mint ők voltak mivelünk szemben." Tehát a munkásság külső szervezettség nélkül, a közös sors által megszervezve együtt áll, és nyugalommal vár... Kormánynak és birtokosságnak más dolga nincs, mint gyorsan és határozottan s kétséget, taktikát, hátsó gondolatot nem tűrő módon végrehajtani azt a földreformot, amelynek mai arányával, a tízholdas parcellákkal ma mindenütt meg vannak elégedve, de amelyből engedni sehol sem fognak.

4. A magyarság és a külpolitika

A magyar földmíves munkásság, amely ötven hónapig állott a harctéren az első vonalban, ma teljesen és végképp ki van merülve. Ma egyáltalán nem bánja, mi történik a magasabb kérdések körül, csak egyetlen dologra koncentrálja minden lelki erejét: a földreformra. Ez a kérdés fascinálja*. Emberek, akik hazajöttek a frontról, elnyűtten, rongyosan, éhezve, s itthon a feleségük szégyellt kimenni elébük a szobából a kis konyhába, mert az volt az első gondolata, hogy nem tud vacsorára mit adni szegény párjának – ezek az emberek most otthon ülnek, és gyűlésre járnak, és várják a nagy fizetést. Közben megesik, hogy egyiket-másikat napszámba hívják. Nem is reagál rá. Nem megy. Hagyják békén! Majd megy, ha készen lesznek a nagy dologgal!... Ez a kidőlt,

* megigézi, megbűvöli

tönkrenyúzott, elcsigázott magyarság ma nem veszi tudomásul a külpolitikát. Egy népvezér ezt mondta:

– Eddig a mi községünk 3000 katonát adott a határunkban levő hitbizomány megvédésére... Ha e közt a 3000 közt elosztják azt a hitbizományt, akkor igen, akkor aztán megegyezünk mind, mert akkor a saját földünket kell megoltalmazni!

Pesti Hírlap, 1918. december 14.

Móricz Zsigmond

SZOCIALISTA NÉPKÖRBEN

Kaba, dec. 6.

– Hogy folyt le a forradalom napja?

– Észre se vettük – felelt a háziasszonyom –, annyit hallottunk, hogy cukor érkezett volna Kabára, és petróleummal leöntötték s meggyújtották. Abban a hónapban nem kaptunk cukrot.

A házigazda beleszólt:

– Az nem biztos, hogy úgy volt, csak asszonybeszéd. Egyszóval a vasútnál volt egy kis fosztogatás, de más semmi.

A polgári közönségnek ennyi volt a forradalom. Aggastyán korukban sem tudnak egyebet majd róla.

Sok embertől, polgároktól, birtokos emberektől kérdezősködtem az igazságokról, elvekről, tennivalókról. Tétovák, habozók, minden tisztázatlan előttük. Valaki ezt mondta:

– Nagy hiba, hogy a gazdaközönség nem szervezkedik. Mert ha a gazdák szervezkednének, van itt 3000 szavazó, akkor az a 300 semminélküli meg se mukkanna. De a gazda nem foglal állást, ő meg van nyugodva, hogy a háborúban fel volt mentve, fia, veje mind meggazdagodott, van mindene, bújik el. Szervezni a gazdákat nem lehet, mert ő nem akar kockáztatni semmit a más hasznáért, azért szervezkedni meg maga is szégyell, hogy megfossza a reménységtől is a szegénységet... Hát csak vár mindenki...

Este, sötét utcán, csak a hó világított, kérésemre házigazdám, aki népszerű köztisztviselő, maga is négy évig katona volt, elvezetett az Általános Népkörbe, a szervezett szocialista földmunkások közé.

Alacsony ház, a szobában vastag a pipafüst, középen petróleumlámpa lóg, a gyenge világnál sok bárányból sapkát s csöndes, komoly, sötét alakokat látni. Zsúfolt, komor tömeg.

Szívesen fogadnak, a bejelentésre, hogy író van köztük, a népparlament mély vágya lobban föl az országos nyilvá-

nosság felé. E bölcsek és szónokok bátrak ország-világ előtt szólani.

Első kérdésem:

- Magyarok! Mit gondolnak arról, hogy ellenségeink, a nemzetiségek így megrohanták a hazát?

Mély csönd.

Akkor egy bozontos bajszú, kis, öreg magyar így felelt:

- Elvtárs! A fegyvert letették velünk. Minket meg nem vertek. A mi kedves fiainkat akárhova állították, csak becsületet nyertek az ellenség előtt is... De most már nem lehet. Nem lehet harcolni tovább, mert nem bírjuk. Nincs is fegyver, mert elszedték Ausztriába'. Ágyú idebe nem is vót, csak egy-kettő, hogy tanuljanak rajta. Ha elszedtünk valamit, csak kispuskát, ez is kevés. Ha most felállunk meztelen kezekkel, az egész világ minden fegyverével szembe van a kis Magyarország. Akkor pedig Kaba inkább legyen Románia alatt, vagy Debrecen egyik fele legyen Romániáé, a másik fele Csehországé, csak mind megmaradjon a nép. Ha most felállunk, levághatnak egy lábig. Ha ellenük megyünk, kiirthatnak egy szálig.

Kis csönd volt, senki sem szólt sem ellene, sem mellette. Félelmes és bátor szó volt: közvélemény.

Áttértünk a földreform tárgyalására.

Hosszú és bő vita indult meg. Rövid eredménye ez:

A községben van 3-400 egészen föld nélküli ember, s tíz holdon alóli még ugyanennyi. Teljes kielégítésre szükség volna 4-5000 holdra. Van egy nagybirtok, amely 2600 hold, s amelyet éppen most, pár hónapja, eladtak. A község megtámadta az eladást, azt meg is semmisítették, s az Altruista Bankot megbízták, hogy parcellázza. Ez hozzá is fogott, s a falu gazdaközönsége egykettőre szétkapkodta a földet. Így az a helyzet állott volna elő, hogy abnormis áron 3000 koronákért vette volna meg a birtokot az 50-60 holdas birtokos osztály, s maga a Földetlen Jánosok serege aztán cselédkedhetett, kullancsoskodhatott volna a háborúban meggazdagodott birtokosokon, vagy vándorolhatott volna ki a háború után Amerikába.

Akkor kiütött a forradalom, az eladásokból semmi se lett, s most érik az idő, s az idők gyümölcse kell hogy az legyen, hogy széthulljon a föld azoknak talpa alá, akik művelik. Még aránylag szerencsés állapot, hogy a községben 3000

hold felparcellázható föld van, s ez csaknem kielégíti a népet. Akinek ebből nem jut, az a debreceni városi földekből kér részt, amelyek itt vannak a szomszédban, a szováti határban.

A föld ára a háborúban óriási lett, „borzasztó hallani, négyezer meg ötezer korona volt, de nem csoda, mert ötven libáért egy hold földet meg lehetett venni, azelőtt meg 200 libáért se lehetett." Alapelvül kimondták, hogy azt az árat meg lehet fizetni, amit a föld a háború előtt ért. Így ezer koronát holdanként.

Megművelésnél a paraszt-kisgazdaságok rendszerét ismerik, s azt akarják. Cél a sok jószág. Két hold takarmány két lóra, egy tehénre; két-három hold kukorica 6–10 sertésre, egy anya, kétszeri szaporulatával; két hold kenyérnekvaló, búza, rozs. Aztán répa, árpa, zab, konyhakert. Félig tanyarendszer: nyári félszerrel, télen bent a községben, hogy a gyerekek iskolába járhassanak.

Kívánják, most rögtön kezdjék meg az osztást, hogy tavasszal munkába lehessen állani. Kívánják, hogy községi erővel, a Nemzeti Tanács felügyelete alatt lovakat vásároljanak, azokat kiteleljék, s tavasszal önköltségi árban osszák szét az új gazdák közt. Kívánják, hogy első évben közös legyen a szántás, ha másképp nem, közerővel.

Bátrak, nyíltak, nem félnek a földtől, a munkától. Boldog remények: saját kis ház, föld, legelő, tehén, ló, disznó, tyúk, kacsa... Boldog élet, szinte álom...

– Most hogy élnek?

– Rosszul, elvtárs. Hazajöttek a katonák, nem vót rájuk számítva liszt, most nincs. Én nem kaptam segélyt egész háború alatt, pedig elvitték szekerem, lovam, egész háború alatt nem volt jószágom, s két fiam volt oda. Vas Lajos segélyt kapott első két esztendőn, pedig fél millióig állanak, azon a címen, hogy öregapjáé a haszonélvezet. Barta Lajos szomszédom húszköblös földdel rendelkezik, s nem adott szekeret, mint én...

Lassan zuhognak a keserűségek végtelenül. Nem dühöngve, nem fenyegetőzve, szinte megbékélt indulattal: mindegy már, ez elmúlt, jön az új világ...

– Hogy gondolják a föld tulajdonjogát? Aki könnyelmű, részeges, az is kapjon, s másnap eladhassa?

Nem is tételezem fel a kormánytól, hogy ilyet javaslatba

hozzon. Azt úgy kell, hogy 1.: Csak arra való ember kapjon. Ha a megbízhatatlannak jó családja van, azért az is kap. 2.: Addig, míg az ára ki nincs fizetve, eladni nem lehet. De 50 évnél hamarább is ki lehessen fizetni, hogy ne szálljon az ivadékokra a nyomorú adó. 3.: Eladni idegennek nem szabad, csak maguk közt. 4.: A Nemzeti Tanács ügyeljen föl minderre.

– És csak katonák kaphassák?

– Nem: minden munkás ember, aki méltó rá. Mert a katonák nem azért harcoltak, hogy maguknak öldökléssel földet szerezzenek, hanem, *hogy az emberiségnek jobb sorsot vívjanak ki.*

Az egész vitának nyugodt, bölcs és emelkedett szelleme volt. A nyelvük kimondhatatlanul szép. A katonákat így említik: „Míg haza nem jöttek a szenvedő testvérek." A magukfajta földetlen embert *kétkari munkásnak, szegény embernek, árvának* nevezgetik.

– Abba az üdőbe, mikor még megvót a közlegelő, a szegény ember is legeltethetett, csak a legelőadót fizette. De mikor jött a tagosítás, akkor kitudták a népet. Én hallottam, mikor Darányi Ignác idejébe felolvasták a rendeletet, a mostani főjegyző olvasta fel, hogy a *kisembereknek* is joguk legyen belépni. De Lovassy Ferenc és Móricz Pál csinálták meg, hogy akinek semmi földje nem vót, semmije se lett. Elvittek egy csomó pízt.

– Nem most kellett volna felállítani a Nemzeti Tanácsot, hanem a háború elején, akkor másképp lett vón az árvák dóga.

– Most itthon vannak a szegény, szenvedő testvérek, nincs kenyerük, zsírozójuk. Gyűjtést eresztenek nagy fittyre, hát uram, 2 koronákat írnak alá a gazdák. A takarék a háború előtt úr volt, már minden az övé vót, mindenki teli vót adóssággal, most két és fél millió van betéve a gazdák részirül. Mibül lett e? A gazdák keresték, igen, a mi kedves feleségeink s lányaink dolgoztak nekik két korona meg négy korona díjért. Úgy igaz, ahogy élek, hogy senki se fizetett itt a nyáron se hat koronánál többet. Ők meg eladták a búzát száz koronáért, csak veres tökből a három árát megkapták a fődnek. És most 2 koronát írnak az ívre. Még tán azt se szívesen, csak odavetik...

– Aki énmellém testvérileg esne, beleegyeznék, hogy most én dolgozok neked, most meg te segíts, testvérem.

– Alávetni magát mindenkinek a Nemzeti Tanácsnak, mert vannak olyan emberek, akik nem ismerik a szervezés hatalmát, még a saját dolgokban sem úgy intézkednek, mint kellene. Ráutal a nejére, a szomszédjára meg az időjárásra, meg elmismásol mindent: az ilyennek meg kell szorítani ám a hámját.

– Mikor hazajöttek a harctérről a kedves testvéreink, nem lehetett itt megélni a nagy világért sem. De most már a Katonatanács meg a Nemzeti Tanács maximálta a hús árát. Krumpliért hatvan forintot is kértek meg százat, a húst ki se lehetett mondani. Most már mégis ki van adva, éppen ma, hogy a sertéshús kilója 11 korona, kolbász, füstölt szalonna még ugyan nincsen, de ha itt lesz az ideje, 13 korona legyen.

– Hogy ki ne kapjon földet? Mán aki tobzódó, részeges, aki nem méltó kitüntetést kapott a katonaságba, hanem hízelgéssel, bitangsággal szerezte, az ne is. De ha felesége, gyerekei jók: kapjon. Helyi tanács tuggya azt, mert az olyat ujjal mutatja a gyerek is.

Szépen, okosan, nyugodtan folyt, folyt a szó, a beszéd. Ha közben zaj lett, valaki tenyérrel kicsit megkopogtatta az asztalt, csönd lett. Ha valaki szólani akart, ugyancsak így tett jelt. Nagyobb itt a parlamentáris rend, mint az országházban.

Boldog lehet a magyar polgári társadalom, ha nem kell eljárnia a föld kerekségét atyafiért, aki segítségére jöjjön: csak bele kell nyúlnia az élet mélységébe, s ilyen civilizált, kész és értékes néptömeget emelhet föl jogainak sáncaiba.

Mert ki hinné: ezek az emberek egész életükben két karjuk erejéből élnek. Ezen változtatni soha nem lehetett. Így éltek apáik, nagyapáik, bocskorban, rongyokban, tehén nélkül, malac nélkül; nyáron, ha a munkás a gazda háza felé jött, olyan toprongyos volt, hogy a gyerek beszaladt előle. Akkor a munkásnak hízelkedve így szólt a gazda: „Ne félj, fiam, bácsi a!" De ha télen jött a munkás egy kis lisztet, babot, zsírt kunyorálni, kiszólt a gazdáné a konyhából: „Ne gyüjjön be kend, fél a gyerek!"

És mégis, valóságos istencsodája, hogy így kicsiszolódott ezeknek a szegény páriáknak a lelke, valóságos istenáldás,

hogy megrendült magyar javainkat ilyen nemzeti ajándék erősbíti e szörnyű időkben.

A polgárságot a munkásosztály menti meg.

Mikor elbúcsúztam tőlük, szeretettel s melegen vettek körül.

– Tisztelt elvtárs – mondta egy sugárbajszú magyar nagy méltósággal –, köszönjük, hogy eljött közénk, és meghallgatta, amit beszéltünk. Mondja meg, akárkivel szól, hogy a kabai munkások nem részegesek, nem rossz emberek, hanem szeretnek dolgozni és tisztességesen élni. Aki mást mond, hazudik.

Én tudom, igen, mind ilyen, az én egész alföldi magyar népem. Szívemre tudnám ölelni őket: jók, bölcsek, erősek, magyarok.

Magyar: ez áldott nyugalmat, tehát az értelem műveltségét; jóakaratot, tehát a szív műveltségét; bölcsességet, tehát a lélek egyetemes kultúráját jelenti.

S még nem volt államférfi, aki ezt tudta volna.

Pesti Hírlap, 1918. december 15.

Móricz Zsigmond

VASFEJŰ KUNOK KÖZT

Kisújszállás, dec. 10.

A városháza nagy tanácstermében csak egy lámpa ég az egyik asztalon.

Ott ül a polgármester, a főügyész, kedélyesen szivarozva, s az asztal mellett körül a Nemzeti Tanács. Egyszerű, értelmes arcú közkatonák, a házból ha kilépnek, favágó, földásó kis napszámos emberek. Most együtt végzik a város vezetését, a birtokosok s az urak által választott elöljárósággal.

Kisújszálláson mindent háttérbe szorít a példátlan ínség réme, ami a várost fenyegeti. A háború kitörése óta olyan ínséges évek voltak, amilyenre tíz évben egyszer is sok, ha példa van. A háború első évében még négymázsás terméstlag volt, de az is kevés a népesség szükségletére, a második évben azonban csak két és fél mázsás, a harmadikban kétmázsás és az idén csak hetven kilogrammos termés volt. S nemcsak a búza, de semmiféle kapás nem termett meg. Nem volt kukorica, krumpli, tök, bab, borsó, répa semmi. Akárki szólal meg, nagygazda vagy napszámos, csak erről tud beszélni:

– Négy hold árpavetésről 30 kg szemét lett. A vetőmagot vettem 600 koronáért.

– Júliusban voltam itthon a harctérről, átmentem gyalog Kevibe, egyéb zöldet nem láttam, csak a sukkos tengerit, minden csupa szikfehér volt.

– Elvetettem nyolcvan köböl búzát, és arattam hetvenhatot. Mikor kielégítettem az aratókat, a gépészt, ami maradt, nem volt elég a saját háztartásom fejadagjára. Vetőmagot nem is tudom, hol veszek újra.

– Hogy egyet mondjak – szól a polgármester –, a gazdaságban összeírattam a vetőmaghiányt. A termetten felül 6400 métermázsa. Erre kaptunk öt vagont. Kiutaltak huszonnyolc vagont... Az a baj, hogy aratáskor nem hagyták meg az évi fejadagot az ellátásra, elrekviráltak mindent, hogy

decemberben, januárban majd visszakapjuk a Bácskából. Most ki vagyunk élve; és fog-e adni a Bácska?

– Ez egy tünet, hogy 110 forint volt itt aratás után egy métermázsa búza.

– Én 1200 korona pörköltséget odaadtam öt métermázsa kukoricáért – szól egy ügyvéd.

– És én egy deákot két hónapig kosztoltam három mázsa kukoricáért – szól a pap.

– Én a tehéntartó társulat gazdája vagyok, két bika kéthónapi kosztírozása ezerötszáz forintba került.

– Egy olyan kéve, amibe huszonnégy szál kukoricakóró van, három koronába kerül meg nígybe.

– Most kínálnak kórót Kabárul, 150 korona a kóró, 200 korona a fuvar. A fene egye meg, inkább száradjon be az a tehén!

– Fekete János tett ajánlatot: két öl török és két öl szalma 5000 korona. Abba van három kis kocsi török meg annyi szalma.

Csak úgy suhog, mint az apró szemű jégeső, amely elborítja sűrjen, sűrjen az egész életet.

– Mi lesz itt a tüzelőanyaggal? Nincs fa.

– A forradalomkor lefoglaltunk harmincnégy kocsi fát – szól a polgármester –, házanként két métermázsa jutott a szegény népnek... Azelőtt tőzeggel tüzeltek, most nincs marha, nincs gané. 7–8000 szarvasmarha volt itt háború előtt, ma nincs negyede.

A kerítést tüzelik.

– Én akkor is a másét tüzelem ám – szól bele a Nemzeti Tanács egyik tagja.

– Akkor magának jó, Kálmán, mert legalább nem fáj... Nono, én csak tréfálok.

Eszmetársulás: beleszól az ügyvéd:

– Az énym-tieddel baj van. Jön a minap egy asszony, azt mondja: „Tekintetes ügyvéd úr, van egy kis ügyem, de tessék megmondani, van-i még törvény?!"

Nincs kedve nevetni senkinek. Áttérünk a földreformra.

Kisújszálláson igazi nagybirtok nincs. 3–400 hold a legnagyobb birtok 35 628 hold határon, és mégis úgy becsülik, hogy a lakosságnak fele alighanem föld nélküli. A lakosság lélekszáma volt 1910-ben 13 538.

A föld ára volt a háborúban ezer ölenként ezer forint.

Kertföld öle 6–7 korona. Réti föld – de ezt csak vidékiek vették, mert rossz föld –: holdanként 1000 korona. Háború előtt a jó föld volt 400 forint, kertföld 2 korona legfeljebb, de 54–56 krajcár volt a rendes ár; a réti föld 300–500 korona.

– A megváltásnál mit tartanának igazságosnak, milyen árat? – kérdeztem a mellettem ülő komoly, fekete embert, a Nemzeti Tanács tagját. – Maga mennyit tartana rendes árnak?

Rám néz, komolyan, higgadtan.

– Én megfizettem az árát. Öt esztendeig ontottam érte a véremet. Ha ők ezer évig élték: most már én is megérdemlem.

Csönd lett.

A másik, egy idősebb népszónok így mondta:

– A magyar föd a koronáé vót. A király a koronát föltette a fejére, arra volt ráaggatva minden föd, minden birtok ott lógott rajta... Most nincs király, nincs korona. Nem mondom én, hogy a korona a Kón Károly ócskásbóttyába, a rozsdás vasak közé került. De nincs király, nincs korona: a föd itt maradt a népnek: a mienk az... Mert eddig se vót a koronáé, csak ráaggatták. Azér szakadt le rolla, mert nem bírhatta el... Mi majd elbírjuk.

A harmadik ezt mondta, némi vita után:

– Ügyész úr, visszatekintünk a múltra, meg kell bírálni, a régi nagyurak mennyi pénzen vásárolták az uradalmakat. Mi úgy tudjuk, hadi érdemekért kapták. A Kerek család, a Várady család hol szerezte a földjét? Fizetett az azér? De még a tőkefődet ha meg is kapták, de meg tudjuk mutatni, hogy a legelők felosztásakor elvették a néptől a közlegelőt, s a tőkeföldek után azt is szétosztották egymásnak ingyen.

Csönd volt. Bent a meleg lámpafénynél nehány ember összegubbaszkodva ült, kint a nagyvárosban tizennégyezer lélek élt izgalomban, bizonytalanságban és mély csöndben.

Pesti Hírlap, 1918. december 18.

Móra Ferenc

„HISZEK AZ EMBERBEN"

Pár gyalogjáró szót szeretnék mondani a szabadság lényegéről, amelyet talán nem mindenki lát tisztán azoktól a bíbor kárpitoktól, amiket a hódolat és mámoros rajongás az első hetekben eléje aggatott. A katekizmus a hitet valahogy úgy határozta meg, hogy hinni annyit tesz, mint igaznak tartani, amit más mond, mégpedig azért, mert ő mondja. Ebben a stílusban szabadnak lennem annyit jelentene, mint azt tenni, amit én akarok, azért, mert nekem úgy tetszik. S valóban, mindeddig ennyit jelentett a hit a tömegek és a szabadság a királyok számára, és azért kellett Európa felének elpusztulni és elrothadni, mert a németek elhitték Vilmos császárnak – éspedig azért, mert ő mondta –, hogy meg fogják hódítani a világot, és mert a királyoknak szabad volt azt tenni, amit ők akartak, kizárólag azért, mert nekik úgy tetszett.

A hitről most nem beszélek – hiszen az angyalok hetébe értünk, és boldogok a tiszta szívűek, akik még ma is el tudnak andalodni a betlehemi mezők énekén –, ám világos, ugye, hogy a mi szabadságunk, a háború förtelmes boszorkányának aranyhajú gyermeke, nem lehet azonos a királyok szabadságával? Szabadnak lenni többé nem jelenthet annyit, mint azt tenni, amit akarok, azért, mert nekem úgy tetszik. Ez a szabadság a kőkornak szabadsága, amikor az ősember ott ütötte le a kőfejszéjével a másikat, ahol érte. Ez a szabadság, amely mindnyájunkat királyokká vagy vademberekké tenne – nincs különbség a kettő közt, a királyok az őskor kegyetlen és ravasz törzsfőnökei, azok személyes bátorsága és olykor értelmessége nélkül –, ez a szabadság az emberiség atomizálását jelentené, a társadalomnak a legapróbb darabokra hullását, mindenki háborúját mindenki ellen, a kultúrvilágnak vadonná válását, ahol üvöltöző farkasok marcangolják egymást. A forradalomból született sza-

badságnak csak egy tartalma lehet, amely azt megszenteli: szabad megtenni mindent, ami nem keveseknek jó, hanem sokaknak; szabad megtenni mindent, ami nem kiváltság, hanem megváltás; szabad megtenni mindent, ami fogyasztja a boldogtalanságot, és megsokasítja az örömet e világon.

Én tudom, hogy nem illik fütyörészni, mikor a lélekválság harangját húzzák, és nem való bokrétás kalappal menni a házba, ahol haldoklót virrasztanak. Én tudom azt, hogy nagyon sok szívet szorongat most a félelem amiatt, ami van, és a forradalom sok őszinte híve mögött is ott ül a gond sötét lovagja amiatt, ami lesz. Én tudom azt, hogy a kálváriának sok stációja van még előttünk, és azt mind végig kell járni ennek a fájdalmas generációnak, amelynek vezekelnie kell, mert vétkes a háborúban, amelynek útjába egy szalmaszálat se gördített ötödfél esztendőn keresztül. Én tudom azt, hogy itt még lesznek földrengések és lávaömlések, és hogy sok minden, ami szívünknek kedves, elpusztulhat még, és a saját életünk is füstté válhat a nagy tűzvészben, amelynek csóvavetői voltunk – és én mégis hivő hittel kiáltom, hogy füstön, ködön, gyászon, szenvedésen túl látom az ígéret földjét, amelyen nálunk boldogabb nemzedék éli a miénknél emberibb életét. Hiszek abban az állandó szociális erőben, amely az emberiség történelmének zűrzavarában állandóan azon dolgozott, hogy a céltalanságból rendet, a zavarból szépséget, a kegyetlenségből emberséget, az erőszakból szeretetet hozzon ki. Hiszek abban a cselekvő emberi jóakaratban, amely a fejlődésnek csakolyan hajtóereje, mint a szerelem vagy az éhség, s amely ha néha elbújt is, ha néha megbénultnak látszott is, mégiscsak évszázadról évszázadra javított az életen, s ha sántikálva, ha botorkálva, ha visszacsúszva is, mégiscsak előbbre vitte az emberiséget. Még sokan vannak, akik rabszolgamunkát végeznek, de a nyílt rabszolgaság már megszűnt. Még vannak királyok, akik azzal mulatják magukat, hogy halomra öletik egymással az embereket, de a legyőzött ellenség koponyájából már nem csinálnak ivóserleget. Még megbírságolják a parasztot, aki lelövi a nyulat, amit az Isten kizárólag az úri nimródok számára teremtett, de már nincs meg a törvény, amely pár száz évvel ezelőtt jogot adott a földesúrnak, hogy köszvényes lábát az elfogott vadorzó párolgó vérével gyógyítsa. Még vannak

szennyes és bűzös börtönök, de már eltűntek az akasztófák, amelyek hajdan minden község határát díszítették. Még akadnak, akik azt hiszik, van közük hozzá, hogy ki hogyan szokott érintkezni az istenével, de már nincs sárga folt, és rég nem ropognak az inkvizíció máglyái. A nemi erkölcsöt még sok barbár törvény teszi immorálissá, de sok tiszta, szelíd öröme van a meghitt családi otthonnak, amelyeket az elmúlt idők nem ismertek. Mindennapi életünkben még sok a rút, a fonák, a fölösleges szenvedés, az élet mégis mélyebb, emberibb és élni érdemesebb, mint volt az elomlott századokban, és főképpen sokkal messzebb horizontokra nyújt kilátást. Minél magasabbra kapaszkodik az emberiség, annál határtalanabb lehetőségei nyílnak meg számára a boldogulásnak, és ha egyelőre a szocializmus a legmagasabb pont, amely felé most az út vezet, egészen bizonyos, hogy azon túl is jönni fognak még új ormok új perspektívákkal. Tagadom, hogy igaz volna a bibliai példázat, amely a leomlott babiloni toronyról szól: a torony áll, a torony épül, évezredek óta minden nemzedék tovább rakja egy emelettel az emberiség házát, amely egyszer talán hídul fog szolgálni a kihűlő Földről a testvér csillagzatokra.

Aki a jövendő opálos álmaival a mai helyzet rémképeit állítja szembe, annak én egy újsághírrel felelek. A napokban olvastam, hogy a természet ereje, amelyre nézve az emberek szenvedései csakoly közömbösek, mint a földi bolhákéi, valahol a Behring-szoros körül új kontinenst készül kiemelni az óceán vízsivatagaiból. Egyelőre még a körvonalak se látszanak, csak a jégárak örvénylése, a vizek remegése, a fölcsapó füst és a kavargó pára, a mélységek morgása és harsogása mutatja, hogy a kozmosz rettentő görcsökben vajúdik. Abból a kontinensből, amivel most az emberiség és benne a magyarság vajúdik, egyelőre szintén csak a füstöket és lángokat látjuk, a morgást és harsogást halljuk, a recsegést és reszketést érezzük. Mindez elkerülhetetlen, és mindezt el fogják bírni azok, akik a háborút elbírták, amelynek a rémségei nagyobbak voltak, és tovább tartottak. A komor hegytorlaszok, amelyek köztünk és a végleges kialakulás közt állnak, valóban komorak, és valóban ijesztők, de egy-egy repedésükön keresztül átkéklik az ég, és átzöldellik a jövendő napsütött vetése. És a hegytorlaszokról ki fog de-

rülni, hogy málló káprázatok voltak, mint a felhők – az igazság, valóság és maradandóság az, ami mögöttük van: az ég kékje és a mező zöldje. Erre szegezzük a szemünket minden förgetegben, ezt hozzuk közelebb szuggesztív vággyal, és azt vágjuk az arcába minden ijesztő rémnek: *hiszek az emberben.*

Szegedi Napló, 1918. december 25.

Lengyel József

ELŐSZOBA

– Gyertek – fogadta Cserny a folyosón az öt matrózt és a hatodikat, a civil ruhás Prennt, kiket Gölöncsér Imre küldött a pártházba, a Visegrádi utcába.

Beléptek egy alacsony, alig tíz négyszögméteres, piszkos kis szobába. Néhány ember álldogált itt; Cserny az ajtó felé integetett tenyerével, mintha lapátolna, és az emberek szó nélkül kimentek.

– Hát ez lesz az őrszoba – mondta Cserny, mikor már csak ők heten maradtak.

A szobának negyedkör alakú ablaka volt, a negyedkör másik része nyilván a szomszéd szobához tartozott, melyet érzékelhetően vékony közfal választott el ettől a kis helyiségtől. A szagon érződött, hogy itt sohase szellőztetnek; talán ki se lehet nyitni a negyedkör egyes ablakrészeit. A bútorzat néhány elnyűtt, ferde lábú, nádfonatos szék volt és egy keskeny, lila virágos, szürke sezlon.

– Ezt ne bántsátok – mutatott Cserny a sezlonra. – Ezen a tulaj alszik. – S mert a hat ember csodálkozva nézett rá és a bútorra, hozzátette: – Ez a tulaj, ez nem egy olyan tulaj. Ez az egész helyiséget jószántából adta nekünk, párthelyiségnek. Inkább vigyázzatok rá, hogy föl ne robbanjon. A dívány alatt kézigránátok vannak, ő meg civil. Eldobja a gyufát. Nem tanulta meg, hogy csak a Hinterdecken*, a vizeshordó mellett szabad cigarettázni. Egyszer még három padlót áttör, és a tetőn keresztül röpül az égbe. Na – hangja egyszerre kemény lett, parancsnoki –, most elmondom, mi a feladat.

Mutatóujját a közelében álló legény melléhez érintette.

– Önként, jószántadból jöttél ide?

– Igen.

Cserny a másodikra, a harmadikra mutatott, és azok, mint

* a hátsó fedélzeten

mikor a harcvonalban parancsot továbbítanak, ráfeleltek: Igen. – Igen. – Igen.

– Na! – fejezte be evvel az első részt Cserny, és még parancsnokibb kurtasággal folytatta: – Amit itt láttok vagy hallotok: továbbadni tilos. Akár titok, akár nem titok, akár beszéd, akár duma: ti egy szót se! Közvetlen parancsnokotok: én. Parancsot elfogadni: tőlem. Fogságba esés nincs. Az utolsó golyó, az utolsó kézigránát a magunké. Szalutálás nincs, de a jelentés katonás. Megszólítás: elvtárs! Éjjel, mikor a helyiséget bezárják, csak egy ember marad itt, a többi visszamegy a kaszárnyába. Vagy kimenője van, ahogy akarja. Kimenőt kérni nem köll! Ha munka van, akár egy hétig is szolgálat, és semmi kimenő.

Hirtelen, szinte haragosan fordult most Prenn Ferenchez.

– Te mért vagy civilben?

– Mert nem vagyok matróz – felelte Prenn.

– És hozzám küldtek?

– Igen. Gráctól fogva együtt jöttünk Gölöncsérrel.

– Írni jól tudsz?

– Meglehetősen – felelte Prenn, és elsápadt, mert borzalmas, hogy ezt már kérdezték tőle egyszer, régen.

– A diákoknál leszel segéderő – határoz Cserny, és egy másikhoz fordul, ahhoz, akit Prenn már a kávémérésből ismer a Nefelejcs utcából. – Hát te?

– Szintén zenész – felelte kihívóan a fiú.

Cserny összehunyorítja a szemét, int a négy kemény arcú, valódi matróznak. – Propelleren harmadik kapitány?

– Még az se. Túl nedves a víz. A Keleti és Nyugati közt kézi vitorláson...

– Azért küldött a Gölöncsér, mert megunt veled bajlódni?

– Mondjam, hogy nem?

– Hogy hívnak?

– Garay Géza.

– A várost ismered?

– Azt hiszem.

– Nálam leszel küldönc.

– Parancsőrtiszt? Azt lehet.

– Velem nem jó mókázni – mondja Cserny nagyon elhihetően. Aztán a másik négy emberhez fordul. – Ti őrség lesztek. Civil kabát, stukker. – Cserny lehajol, és a sezlon alatti gyalulatlan ládából hat Frommer-pisztolyt vesz elő. – Őrszolgá-

latban kézigránát. Szertár ott – és állával a sezlon alatti ládákra mutat. – Éjjel, átutazó katonákat be lehet engedni. De ti feleltek értük. Na! Megértettük?

Estére Prenn Ferenc a Vörös Újság főrikkancsává lépett elő. Mint ilyen, mindjárt aznap és azóta ott aludt a kis szobában, mivel a lapot kora hajnalban kellett elhozni a nyomdából, és mert másik lakása nem is volt...

Megbarátkozott a munkával. A konflisló lapos patái klappogtak az aszfalton, hajnal előtti utcákon, visszhangzóvá csendesült, alvó bérházak között. A nappal munkásai még aludtak, de álmuk már érezte a reggel közeledtét. Az utcalányok penyhedt dunnát húztak szegény, kábult fejükre, hogy az álom első óráiban mindenről elfeledkezhessenek. A lámpagyújtók még csak készülődtek a lámpaoltásra gázszagú odúikban. Szerelmesek és betűszedők mentek csendesen, roggyanó térddel és halkan, mintha nemezpapucs volna a lábukon. Csak a nyomdagépek kattogtak, és az éjjeli üzemek ablaka világított, de mintha a dübörgő gépek közt nem is élne ember.

A konflis megérkezett a kis nyomda pincehelyisége elé. Ötszázas kötegekben kapta Prenn a pincelejáratból feldobált lapokat, melyek az ő kezéből rögtön a konflisba íveltek, gyorsan és minden felesleges hang nélkül. A lap engedély nélkül jelent meg, de megjelenését nem üldözték. Prenn munkája nem törvényellenesnek látszott, inkább törvény felettinek. Rendőr sehol se állt, csak érezni lehetett, hogy valahol, valahonnan figyelnek, mindent tudnak. Jöhet még másképp is – mondta Prenn, mikor megérkezett, és a pince sötétjéből a nyomdász odasúgta: Tiszta a levegő.

Prenn valójában több veszélyt, nagyobb áldozatot, nehezebb feladat végzését áhítozta, amibe egészen belevethetné az életét, és gyorsan, egyszerre megmutathatná magának, és persze másnak is, az ügynek is, hogy ő rettenthetetlen, hogy ő nem a régi „lógós", hogy ő meghalni is kész, csak legyen miért.

A konflis visszakocogott a serkendező utcákon. A rikkancsok már várták a friss lapot. Prenn elszámolta a behozott pénzt, útra bocsátotta a rikkancsokat, aztán lefeküdt aludni a kis szobában.

A sezlon gazdája is aludt ilyenkor, és Prenn katonaköpe-

nyekből vetett magának ágyat. De alig alhatott egy-két órát, már megindult a párthelyiség zajos élete. Minden percben benyitott valaki. Ha bereteszelte az ajtót, dörömböltek. A folyosó, a helyiségek megteltek emberekkel. A várakozóknak sokszor hangosan olvasta valaki az újságot, amelyet ő hozott a nyomdából, és amelyet ő még nem olvasott.

Prenn az életét is odaadta volna, hogy a Vörös Újság eljusson, ahova kell, de valahogy fáradt volt, ha olvasni kezdte. Sokat vitatkozott a lap, szidta ellenfeleit, harci ellenállást követelt. Prenn egész mást várt. Viták helyett egyetlen felhívást: „Ma délben" – délben, délelőtt vagy délután, mindegy – „nekiindulunk fegyverrel, életre-halálra, míg az új életet ki nem vívjuk!" Új életet... Milyen ez az új élet?... Ezt írta volna meg ez az ő újságja! Fenébe azt a hosszú cikket, melybe belefogott, ahol azt írták meg, hogy a Pesti Hírlap főszerkesztője és tulajdonosa kerítőnők apróhirdetéseiből szerezte a millióit. Minek ez? Se milliomosok nem lesznek, se kerítőnők. Ez volt, tudjuk, kész. Az se érdekes, hogy a kormány tagjai közül sokan az ellenforradalmat kezdik szervezni. Ezt is tudjuk, mindenki tudja. Azt kellene megírni, azt kellene tudni, hogy milyen lesz az új élet. És ideje volna már harcba menni érte, az új életért. Ez, persze, szintén benne volt az újságban. De Prenn azt szerette volna, ha más nem is lett volna benne. Csak az új élet, amelynek lenni kell, és amiért ő, mások, mindenki élni és meghalni készül.

Látta ő Csernyt állni a folyosón, hallotta Kun Bélát beszélni, a szomszédos nagyteremből minden szó áthallatszott a kis szobába; Prenn át is ment ilyenkor. Karikás Frici, ez a szép, kemény arcú, nagy szürke szemű vasas mindennap bejött hozzá megszorítani a kezét. Ezek és Korvin Ottó, aki nem szónokolt, és mindig csak halkan beszélt, ezek tudják, mit kell tenni. Tapasztaltak és okosak. Hát nem okosak abban is, hogy őt tették főrikkancsnak? Jobban senki se csinálná. Amikor kell, megadják a jelt, ez egész biztos. De mikor? Nehéz soká várni.

Legjobban azzal a kis kopasz emberrel tudott beszélgetni, aki nappalra a sezlonját is átengedte neki, a volt „tulaj"-jal, akit Sámuelnak hívtak vagy Bámuelnak, ki tudja. Valószínűleg Sámuelnak. Mert egyszer valaki, igen, Garay, az áltengerész, nagyon hangos legény, a folyosón így fogott vele ke-

zet: „Sámuel, én magát bámuel." De az átutazó katonák tisztességből és jóérzéssel hívták Bámuelnak.

Apró termetű, vékony csontú, kerek fejű, kopasz kis zsidó ember volt, szomorú, barna szemmel, és mindig álmos. Prenn is kialvatlan volt, s ez maga is kapcsolat. Sámuel nappal a Körút egy közeli kávéházában ült, az ablak mellett, a bársonydíványon. Újságot olvasott, vagy szundikált ültében. Prenn, ha útja arra vezette, a nap bármely órájában ott látta a házigazdáját. Este tizenegy felé aztán hazajött, lefeküdt a sezlonra, és cigarettázott. Prenn ilyenkor már köpenyekből vetett vackán feküdt. De elaludni nem mert. Bámuel hallgat, fekszik, cigarettázik, aztán elszundít. A cigaretta lassan kicsúszik a kezéből a kiterített köpenyekre. Prenn nem tudja elfelejteni Cserny figyelmeztetését. Szétnyomja a cigarettacsutkát, és ő is elalszik. De álmából is felriad, mikor Bámuel gyufát gyújt. És figyel, mert hátha megint elejti a cigarettát. Olyan kínzó volt ez a szakadatlan felriadás, hogy inkább beszélgetni próbált a sezlon gazdájával, hisz nappal ő majd a sezlonon, Sámuel a kávéházban mégis kialussza magát.

Érthetetlenül egykedvű volt ez a Bámuel-Sámuel. Prenn sose tudta megérteni, mért adta át a helyiségeket a pártnak, melynek munkájában nem vett részt, melyet se nem dicsért, se nem szeretett, se előnyt náluk nem keresett.

Szinte véletlenül, álmos és összefüggéstelen beszélgetés során, Prenn elmondta, hogy valamikor vasárnaponként ki szokott járni a lóversenyre. És Bámuel örökös álmossága váratlanul elillant.

– Emlékszik maga, mikor a Rascal nyerte meg a Királydíjat? Janek lovagolta...

– Emlékszem – hazudta jóakaratból Prenn.

A kopasz kis nyápic ember a mosdatlankatona-szagú, füstölt szobában egyszerre felélénkült.

– Nincs olyan Király-díj és bécsi Derby, ahol én ott ne lettem volna. Vagy ha nem lehettem, akkor is fogadtam. – A titkolt, szégyellt, régi szenvedély szakkifejezésekben, lónevekben, zsokétörténetekben áradt belőle Prenn felé, akiben sorstársat érzett.

– Maga a lovakat szereti vagy a nyerést? – kérdezte végül Prenn.

– A lovakat. Mert szépek, okosak, becsvágyók és tisztességesek. A lovakat és a nyerést, a rizikót és a svindlit is, mert

az hozzátartozik. A svindli túlsvindlizését. Ez a becsületesség egész fordulata, 360 fok. A megtudott titkot... És persze meg akartam gazdagodni. Gyorsan, egy autszeideren.

– És kommunistákat, minket engedett be a helyiségébe?

– Nekem a meggazdagodás is kaland. Nem becsülöm a pénz megszerzését, csak a pénz elköltése érdekel. A kommunisták az összes nagy pénzűek pénzét elköltik. Ragyogó tőzsdejáték! – A máskor szomorú, barna szemek most gúnyosak, szinte lelkesülők. – Úgy érzem magam, mint Néró. Róma helyett a tőkét gyújtom fel. Sokkal szubtilisebb gondolati költemény, mint Néróé.

Prenn vállat vont. „Bolond" – gondolta.

– Különben eddig is a forradalmi művészetet támogattam. Azt hiszi, nekem kellett ez a nagy helyiség? Az én boltom: papírok, szállítólevelek. Az egyik zsebemben elfér a bolt... Igaz, nem tudtam pénzt is adni, csak a helyiség bérét fizettem. Ezért haragudtak rám... A nevemet is kiforgatták. A vicc már régi, akik kitalálták, már unják is. Na, szóval nem Bámuelnak hívnak. Ezt, úgy hiszem, tudja. Nem is Sámuelnak. De fontos ez? Ahol fontos, a lakbérleti szerződésben, ott az igazi nevem áll, és a bejelentőlapon is. Érti, a bejelentőlapon. Ha netalán a rendőrség keres... Tehát legyek Bámuel! És Bámuel akarok lenni! Bámuljanak! A háború alatt rézgálical kereskedtem. Magyarország bortermő ország. Akinek nem jutott hadiszállítás, annak itt a rézgálic. Amit a kiosztó úriemberek elsvindliztek, azt én vettem olyan olcsón, ahogy tudtam, és eladtam, gondolhatja, nem veszteségre. A haszonból az új művészetet pénzeltem, úgy-ahogy. És lóverseny... Kinek tartozom elszámolni?... Tudja, mi az, hogy mecénás?

– Szép színésznőknek van mecénása.

Sámuel legyintett.

– Az nem egészen ilyen. Sőt! Az olyan mecénások a színésznő testét akarják. Én a művészet művésze akartam lenni, és talán magam is... De nem írok, nem festek, ne gondolja. Most egy kicsit a kommunisták mecénása vagyok, ez az én gondolati költeményem. De nem kontárkodom bele a műbe. Ha volna egy nagy költőnő, egy Sappho, vagy ha nem hal meg az a filozófus, az az osztrák... na... nem jut eszembe a neve aki a nőkről írt... Aha! Weininger. Utálta az egész női nemet...

– Maga biztos nagyon tanult ember.

– De a csudát! Gimnáziumból kereskedelmi iskolába. Azóta csak újságokat olvasok. A jó könyv kevés, fárasztó és hosszú.

– És... nem fél, hogy a cigarettája... tudja, a sezlon alatt...

– Tudom – legyintett, már álmosan és fáradtan, Bámuel. – Nincs nekem ilyen szerencsém.

Prenn elhallgatott. „Bolond ez, vigyázni kell vele" – gondolta. S mivel már találkozott egyszer egy jótevővel, aki aztán majdnem megölte, ingerülten és gyanakodón nézte ezt a kis álmos és mégis nyugtalan, aludni nem tudó embert, és csak még jobban Csernyt, Kun Bélát, Korvint, Karikás Fricit és Szamuelyt érezte magához közelinek, akikkel ugyan sohasem beszélt ilyen hosszan, mint evvel a Bámuellal, de akiknek minden cselekedetét, minden mozdulatát értette, még akkor is, mikor nem siettek úgy a cél felé, mint ahogy ő – kínlódva a gyors cselekvés vágyától – szerette volna.

Ettől az estétől fogva haragudott Bámuelra. Az örökös éjjeli cigarettázás nyúzta az idegeit, dühbe hozta. Ha meglátta a Lipót körúti kávéház ablakában, az ingyenélők elleni harag égette a belsejét – az a harag, mely számára valami újonnan tanult értelem volt. Bár tudta, hogy ez Bámuel esetében igazságtalan. Hisz sohase látta enni. Mindig csak három pohár víz állt az asztalán, nagy ritkán egy kávéscsésze. És egyszer, mikor valami füstölt húsokat hoztak katonák ajándékba a pártháznak, őröknek, vezéreknek egyaránt, Prenn, hogy igazságtalan haragját jóvátegye, megkínálta a kis embert.

Sámuel csak egy egész kis sonkaszeletet fogadott el, finnyásan nyúlt utána, soká rágcsálta rossz fogaival, és kenyeret nem evett hozzá.

Prenn újrakínálta, gondolta, Bámuel nagyon éhes. De a mecénás úgy látszik, kitalálta gondolatait, és majdnem gorombán elutasította a kínálást és a kínálót.

Valami nyugtalanító, valami kitapasztalhatatlan volt ebben az emberben, Prenn számára ellenszenves és egyben vonzó. Akit megérteni egy lépés lett volna sötét barlangban, szakadék szélén, hol fondorlatos mélység nyílik a láb alatt. Továbblépni szörnyű... és Prenn számára éppoly lehetetlen, mint felesleges.

Prenn huszonhárom éves volt, az életnek abban a szakában, mikor az izmok erősödnek, mert megszűnt már a test kamaszos növése. Hirtelenszőke, legénykés, szeplős arcbőre egyenletesen halvány lett, álla keményebb, fakókék szeme szürkésen acélos. Valami elmúlt már. Elvonult már a szeme előtt – és egész közel – a halál, és ez a közös élmény erejével bogozta össze azokkal, akik frontokról és börtönökből jöttek ide, ebbe a párthelyiségbe. Ez tette megérthetőkké azokat is, akik nehéz munkák évei után és táplálékot váró, éhes madárfiókák családi vackaiból jöttek ide, gondterhelten e még gondolattal végig nem járt ügy miatt, melyben oly nehéz volt kiigazodni komoly és szorgalmas embernek. Mert a maguk ügye – és mégsem csak a maguké –, kevesebb és sokkal több is, amiért jó volna élni, de halni is muszáj. Neki, Prenn-nek, sokkal könnyebb volt minden. Hiszen ő még a matrózoknál is családtalanabb és fiatal. Bár mind fiatalok voltak.

Kun, akit itt „az öreg"-nek hívtak, harminchárom éves volt.

Prenn sohasem beszélt Kunnal, félt volna idejét elrabolni. A legkisebbnek érezte magát. [...]

Kun Bélának, Vántus Károlynak, a nagyváradi ácsnak és Jancsik Ferencnek, a csepeli vasasnak egyforma télikabátja volt. Tudták itt a párthelyiségben, hogy nemcsak a kabátjuk egyforma. Együtt is jöttek Ukrajnán, Galícián a frontokon keresztül. Három kabát, kávébarna, békebeli, finom posztó – nyilván egy vég anyagból varrta a moszkvai szabó, mielőtt együtt elindultak Magyarországra. A finom, fénylő, asztrahánprém gallérok is egyformák. A szabásuk azonban ódivatú, nem pesties. Talán csak meggazdagodott vidéki lókupecok jönnek még ilyen alul széles, harangformájú télikabátban Budapestre szétnézni, mulatni télen, vásárok után.

És nemcsak a kabátjuk egyforma, a hangjuk is hasonlít. Mindhárman rekedtek. Hiszen minden este előadást tartanak, vitáznak itt a nagyteremben, ahol valamikor Bámuel rendezte a képkiállításokat, vagy Újpestre járnak meg Csepelre, gyűlésekre, szónokolni.

Hát Prenn Franci nem ilyen kabátot varratott volna az ilyen jó anyagból. Akkor már jobban tetszett Cserny a nagy, piros sálban, fekete bőrkabátban, kézigránátokkal. Ez „proletárosabb" volt, és Cserny hangja dübörgő és mély.

Egyszer délelőtt tizenegy óra lehetett, és Prenn álmosan, a rossz alvástól fáradtan épp Bámuel megürült sezlonjára akart átköltözni a padlóról, mikor nagy lábdobogással vagy tíz katona törtetett át a már úgyis embersűrű folyosón.

Benéztek a kis szobába is.

– Kun Bélát keressük.

– Most nem lehet – mondta Prenn, és a katonák kimentek.

Benn a nagyteremben valami tanácskozás folyt, épp Kun beszélt. De a katonák nem tágítottak. Prenn hallotta az ajtó előtti tülekedést, kiment a folyosóra – talán segítségre lesz szüksége az őrségnek.

De Kun máris kijött.

– Az egyes honvédek hívják a laktanyába, Kun elvtárs. Magát akarják hallani!

– Jó, elmegyek – felelte Kun.

Az egyik matróz beszaladt a nagy szobába, és mialatt Kun még valamit kérdezett a katonáktól, egy ember kihozta a nagy, barna télikabátot. Kun sietve dugta karját a kabát ujjába.

– Adjanak velem egy revolvert – mondta. – Úgy hiszem, ma történik valami.

Prenn a zsebébe nyúlt, de Korvin Ottó már Kun zsebébe dugta saját pisztolyát.

Kun be se gombolta a kabátját, úgy ment ki a katonákkal. Az ajtót se tették be maguk után. Kevesebb lett az ember.

Prenn újra lefeküdt. Talán egy órát vagy kettőt alhatott, mikor a rendesnél is nagyobb lárma felköltötte:

– A honvédlaktanyában rálőttek Kunra. Az ablakból...

– Meghalt?...

– Még él...

Prenn kirohant a folyosóra. Nemsokára jött az újabb hír: A golyó célt tévesztett. És aztán megérkezett Kun.

Az emberek körülfogták, tapogatták, hogy ne csak a szemükkel lássák, de kezükkel is érezzék, hogy sértetlen.

– Tudtam, hogy így lesz – mondta Kun. – De a hatás is az volt, amit vártam. Mától fogva ez a kaszárnya a miénk.

Este a flegmatikus Bámuel cigarettázott a sezlonon. Prenn a padlón feküdt, mellette Cserny, aki aznap teljes készültséget parancsolt.

– Tegnap jött meg a felesége Kolozsvárról – mesélte Cserny.

– Szép fekete asszony. Nagy-nagy fekete szemei vannak, és az arca olyan fehér, mint a hó... mint a hab...

Bámuel felnyitotta a szemét, ránézett Csernyre. A cigaretta hamuja ráhullott ingére.

– Most látta először a fogság után – mondta Cserny, és mert senki se felelt, elhallgatott.

Prenn-nek eszébe se jutott, hogy Kunnak felesége is lehet, családja, rokonai... És látja a sötétben azt a sovány, ideges, fekete embert a kaszárnya emeletén, és a háta mögött még valakit, aki árnyékban marad, ott az ablakmélyedésben. Fegyver csöve nyúlik ki az ablakból, egy ideges ujj a fegyver ravaszán remeg, megszilárdul, céloz... Kun az udvar közepén, emelvényen, teljes célpont... Mit ér a revolver a zsebében?... A nagy, csúnya, drága posztójú télikabáton két lyuk. Egy a hátán, ez kicsi, kerek, ott megy be a golyó, és elöl nagy, szakadozott, véres, ahol kijön a mellén... És aztán semmi?... Mindennek vége?... Nem lehet, hogy a halál csak rossz volna, mert akkor mért megy valaki oda, amikor előre érzi, meg is mondja: „Ma történik valami." És egy asszony is várta, nemcsak ők, itt a párthelyiségben. És Jancsik ma reggel a Váci úton volt, Vántus reggel utazott Nagyváradra. Moszkvában Lenin várt hírt Kun Bélától... És egy asszony is várta.

– Maga hány éves, Sámuel? – kérdezte Prenn váratlanul. Csodálkozott, hogy hangosan kérdez, mikor csak gondolkozni akart.

– Harmincöt. Miért érdekli?

– Csak úgy – felelte Prenn, és elhallgatott.

Ez a Bámuel tehát két évvel idősebb Kunnál. De ijesztően öreg. Az egyetlen öreg ember mindazok közt, akik ide járnak. Jancsik túl a negyvenen. Délelőtt elmegy egy-két korsó sört inni, de estére azért fiatal. Mindenki fiatal. Ő, Prenn a legfiatalabb... De ennek a Bámuelnak a jelenléte őt is megöregíti. Bámuel csak nézelődik, valami gondolati költeménye van, és nem tesz semmit... Úgy kell élni, hogy a halál se legyen félelmetes. Tudni kell, miért nem kár meghalni, akkor könnyű élni. A matrózok tudják, ő is tudja, Kun is... Bámuel nem tudja. Bámuel semmi, Kun minden. És Korvin, ez a sápadt, csúnya, halvérű? Ez is tudja, ez is meg tud halni... De van-e neki is szép, fekete szemű felesége, mint Kunnak? Korvin mer revolvert adni annak, aki tudva megy a veszély elébe... mert ő is menne...

Aztán megint csendesebb napok jöttek. Prenn eljárt a gyűlésekre, de nem bírt kitartóan figyelni. Végezte a maga dolgát. Fejből tudta az összes vasút menetrendjét, voltak biciklis futárjai, akik a vasútra vitték a lapot. Voltak külön emberei, akik lapokkal, röpiratokkal utaztak az országban. Prennt csak a rikkancsok látták minden reggel, mikor szétosztotta a nagy újságkötegeket... Ha valaki jól végzi a dolgát, szabály, hogy senki se törődik vele. Prennt is alig ismerték a zajos és változó párthelyiségben.

Sinkó Ervin

KOZMA GYÖRGY LEVELET KAP

A grófi palota mindig zárt kapuján egy napon a levélhordó csengetett. A kapukulcs kezelése az öreg lakáj dolga volt. Már mondani is akarta a postásnak, hogy a grófék nincsenek itthon, mikor az a kaput beljebb tolta, és Kozma György iránt kérdezett. Rózsika épp az olvadt havat lapátolta az udvarban, és bár okos lány volt, de kislány volt. Ujjongva szaladt a pincegádor szájához:

– Apa, apa, levelet kaptál! Kozma György!

A hírre, hogy levél jött, az asszony ijedten sikoltott fel:

– Jesszus Mária! Levelet!

Kozma György csak azért is lassan emelkedett fel, és ment nehéz léptekkel fel a lába alatt csikorgó falépcsőkön. A postás helyett azonban akkor már csak Janó bácsit találta, aki a hamar orra nyergén termett pápaszemmel menet közben is újra meg újra elolvasva a címet, jött elébe.

– Kozma György, az a cím – mondta átnyújtva a levelet, és maga mögött az izgatott Rózsival ment a címzett után le a lakásba.

A levéllel a kezében Kozma György visszaült a sparhert mellé a zsámolyra, s lábait messzire kinyújtva, fel se nézve az őt körülálló családra, figyelmesen forgatta és szemlélte meg a kék borítékot. Az ő neve állt rajta, elég szép vastag is, rajta állt az is, hogy a Bimbó utcában lakik, és a levélen bélyeg is, kerek, fekete postabélyegzővel: Budapest. Kozma György hajtűt kért a feleségétől és a boríték leragasztott oldalán felfedezve egy kis rést, bedugta a drótszerszámot, felvágta a levél kék takaróját, és visszaadta a hajtűt.

– Hiszen Kozma úr már nincs a fronton, nem kell úgy megijedni a postától – súgta Janó bácsi az asszonynak, de ő is csak rosszul leplezett izgalommal.

Kozma György már szétteregette a levelet, s a hosszú munkátlanságtól és betegségtől kifehéredett két kezével megmarkolva, olvasni kezdte. Kézzel volt írva, de olyan szép, kerek

betűkkel, mint amilyeneket gyerekkorában az ábécéskönyvében látott utoljára. S ahogy olvasni kezdte – tán csak pár sort olvasott még belőle –, fejébe szállt a keserű harag, és dühödt kézzel markolta össze a sok betűvel teleírt papirost.

– Megint bolondítás – mondta, és zsebre tette az írást. De nyomban megint elővette.

– Honnan a fenéből tudnak énrólam? – mondta, s megint nekifeküdt a már erősen összegyűrt papirosnak.

– Kitől jött, szólj már! – kiáltott fel végre, és állt melléje az asszony, s olvasta a megszólítást: – *Kedves Kozma György!*

– Nekem már szavalhat maga az atyaúristen! – kelt fel Kozma György, és vágta oda az asztalra a papirost. Elindult a szobába, felforrt indulattal, és szöges bakancsa minden lépésénél zajjal ütődött a téglázott földhöz. Janó bácsi lassan merészkedett az asztal közelébe, aztán feltette a pápaszemét is.

– Olvassa, olvassa! – kérlelte az asszony, és minthogy Kozma György csak döngette tovább bakancsával a szobát, de nem tiltakozott, Janó bácsi két tenyerével kisimítva a papirost felvette, és a maga éneklő, nyájas módján fennszóval olvasta:

– *Kedves Kozma György!*

Csodálkozol, ugye, hogy levelet kapsz? Ki tartja már számon, hogy élsz-e, halsz-e? Kérdi-e tőled valaki, van-e mit enned, van-e mivel fűtened, rongyos gúnyádat éppel kicserélned? Ki érne rá törődni teveled, mikor úgyis annyi baja-gondja van ennek az országnak? Nem szabad türelmetlennek lenned, bizalommal és nyugodtan kell várnod, míg jobbra fordulnak a viszonyok. Nem szabad kétségbeesni, meggondolatlanságokat elkövetned. Türelem, türelem, jó az Isten, jót ád, csak várj és higgy, majd jobb lesz minden.

Eleinte fölhúzott homlokkal csodálkozva, föl-fölnézve olvasott fel Janó bácsi, de az utolsó mondatoknál megélénkült, valósággal felragyogott, hiszen körülbelül az állt benne a levélben, amivel ő maga már annyiszor szeretett volna a komor ember megkeseredett szívéhez szólni, ha lett volna bátorsága hozzá. Kozma György bakancsa azonban épp ezeknél a mondatoknál, melyekbe Janó bácsi az egész szívét beletette, még keményebben koppant, amint ő föl-alá járt. Hanem hirtelen

bizonytalanabbá vált a felolvasó hangja, a nyelve meg-megbicsaklott; nem tudta, mit kezdjen, ilyesmit még se fennszóval, se csöndben, sose olvasott. Kozma György bakancsa viszont már nem csattogott a téglán. Kozma György állt, megállt, és nem vette le a szemét az öregről, akinek a homlokán sűrűn ütköztek ki apró, gyöngyöző verejtékcsöppek.

– *Papok, ügyvédek, volt tisztjeid és szociáldemokrata népbolondítók, akik négy éven át kórusban üvöltötték: „Rajta, rajta!", ezek azok, akik most türelmet prédikálnak. Háj a hasukon, hatalom a markukban, arany a zsebükben, mért ne volnának ők türelmesek, mért ne érnének rá? De mid marad neked, ráérsz te is? Akarsz várni te is? Megnyúztak, meghíztak rajtad, ígértek fűt-fát, s most kapsz érte prédikációt: türelem, türelem. S közben máris újra becsaptak benneteket. Azt mondják, most már mindenkié ez a haza. Észrevetted már te is ezt? Te, aki ezt a levelet olvasod, úr lettél-e itt? Ha igen, nem is kell, hogy tovább olvasd, de ha nem, akkor kérdezd csak meg a megmaradt sütnivalódat: kik laknak a palotákban, amelyeknek minden kövét munkáskéz rakta? Kik járnak bundákban? Kiké itt a gyár, a föld, az étel, az ital, a szép ruha? Négy esztendeig háborúskodtunk nekik, de most nem azt mondjuk, béke, most azt mondjuk, most mi mondjuk: éljen a háború, a mienk! Ide a földdel, ide a gyárral, ide a házakkal! Nem ülünk föl a népbolondítóknak, szavazással, szép szóval sose fogjuk megkapni azt, ami a mienk. Rokkantak, mi merünk újra háborúba hívni benneteket, vörös háborúba, a ti háborútokba, háborúra, mindenért megfizető, igazságot tevő forradalomra, a munkások, parasztok és katonák uralmát kiharcoló forradalomra. Oroszország adta rá a példát, hogy kell az ilyet megcsinálni. Tanuljunk tőle. Minden hatalmat a dolgozóknak, de addig nem béke, hanem harc, nem türelem, hanem lázadás a mi jelszavunk, és a mi pártunk a Kommunisták Magyarországi Pártja! Olvassátok a Vörös Újságot, nincs más tisztességes újság ebben az országban, a többi mind csak maszlagol. A Vörös Újság az egyetlen, mely azért íródik, hogy a sok szóból tett, a tehetetlen gyűlöletből rendet teremtő leszámolás és a grófok, hadseregszállítók és nagypapok Magyarországából a városi és falusi szegénység büszke földje legyen. Olvassátok a Vörös Újságot! Örülök, hogy legalább írhattam, mert az ember*

majd megpukkad a türelmetlenségtől ebben a tétlenségben. Te is így vagy vele? Akkor jó elvtárs vagy. Testvéri üdvözlettel.

Nagy volt a csend.

– No – dobbantott a lábával Kozma György –, nincs tovább?

– De – törölte meg a homlokát Janó bácsi –, alá is van írva: *Sári.*

– Sári? Miféle Sári?

Újra elővette a borítékot, az ő neve állt rajta. Kivette az öreg lakáj kezéből a levelet, s forgatta értetlenül. Sári? Az asszony se emlékezett semmiféle Sárira. Kozma György megint begyűrte a kabátja zsebébe a levelet.

Janó bácsi, akinek a sok félelmes szó még most is égette a nyelvét, most nem tudott hallgatni, nem is akart, s újra megtalálva a régi hangját, ha még riadtan is, de nyájasan ésráncos, öreg arca pírjával aláfestve, megszólaltatta az ő igazságát:

– Akárki is az a Sári, az, amit mond, az a gonosztól vagyon. Boldogok a békességre igyekezők, mert azok Isten fiainak mondatnak – emelte fel a hangját, s még Kozma György tekintetét is állta, és tovább folytatta: – És az is írva áll: Megmondatott a régieknek: szemet szemért, fogat fogért. Én pedig azt mondom néktek, szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek, és imádkozzatok azokért, akik titeket háborgatnak, és kergetnek titeket.

– Kész? – kérdezte Kozma György, aztán, hogy az öreg nem felelt, csak annyit mondott: – Ámen, ámen, ámen!

Mikor Kozma György este lefeküdt az ágyba, magához vette az összegyűrt levelet, és elolvasta újra. Nem kergette el a lányát, a tizenkét éves Rózsit, aki odaült mögéje, és meleg lélegzetével a nyakát csiklandozva, vele együtt böngészte a sorokat.

Lehet, hogy csak valami gyerekes büszkeségből – levelet kapott az ő apja! –, mindenesetre Rózsi azóta kísérte az apja minden mozdulatát, s amit azelőtt nem tett: ha napközben az apja felment az udvarba – azelőtt azt se tette –, Rózsi se maradt lenn az anyjánál és Janó bácsinál, hanem apja után somfordált. Nézte, nézte előbb távolról, aztán közelebb me-

részkedett hozzá, s végül egymás mellett sétálgattak. Fel-le, fel-le. Kozma György eleinte úgy tett, mintha nem venné észre maga mellett a majom gyereket, aztán hozzászokott. Ők ketten külön párt lettek a házban. S hogy egyszer a jó asszony sóhajtva súgta oda Janónak: „Még csak ez a levél hiányzott, most aztán egészen...", és a kezével a feje körül furcsa, de érthető mozdulatot tett, Rózsi rikoltott egyet, és rázta a fejét: nem igaz, nem igaz! Az anyja, akinek még csak az hiányzott volna, hogy a gyerekkel is baja legyen, nem annyira haragból, mint inkább figyelmeztető szándékkal, felképelte, ezzel azonban csak még erősebben pecsételte meg a kislánynak apjához való elszántságát. Olyan lett az a lány, mint valami morcos kis sovány kutya, aki gazdájának minden mozdulatát szemmel tartja, s minden más halandót, ha nem is morog meg, de legalábbis barátságtalan közönnyel néz.

Egy reggel azonban Rózsi mégiscsak odament az egy idő óta semmibe se vett Janó bácsihoz. Pénzt kért tőle, s hozzá még titokban. Janó hiába faggatta, nem mondta meg, mire, s mikor megkapta, mindjárt kisurrant a kapun, s nem telt bele negyed óra, már vissza is jött. Valami aprópénzt még vissza is adott Janónak, de hol járt, mit vett, nem mondta meg. Csak egész délelőtt magához szorított kendővel járt, mint akinek szaggatása van az oldalában. Csak mikor Kozma György délfelé felment az udvarba, utána ódalgott, és miután körülnézett, és senkit se látott a közelben, előhúzta a kendője alól a titkát.

– Mi ez? – mordult rá Kozma György.

Kicsit felágaskodva s a hangját halkítva felelte:

– A Sári újságja. – És a Sári nevét úgy ejtette ki, mint valami rejtélyes, közös szövetségesét.

– Honnan szedted ezt az újságot? – cöveklett meg Kozma György, és haragosan ráncolt homlokkal tépte ki a nyomdafestékszagú, gondosan összehajtott lapokat a lánya vöröses két kezéből.

Rózsi felelt:

– A boltban vettem.

– Vetted? Vet-ted? Pénzt adtál nekik érte?

Rózsi erőlködött, hogy megértse az apját. Már régóta erőlködött ezen, de még soha ennyire minden eredmény nélkül, mint ez esetben. Mért ez a düh, mikor ő jót akart? Ha az apja haragszik, akkor biztos rossz volt, amit ő tett, s a legrosszabb

az volt, hogy most talán elveszíti az apja bizalmát. „Ez a Rózsi mégiscsak egy buta, egy gyerek – vélte Rózsi az apja gondolatát kiolvasni –, ez akart énvelem összetartani? Vissza az anyja szoknyája mellé meg a Janó bácsi ölébe való az ilyen, de nem arra, hogy..."

Rózsi nem tudta volna megmondani, hogy mi az, amire valónak szeretett volna az apja szemében bizonyulni. De egyszer azt álmodta, hogy ő és az apja egyedül voltak a konyhában, és leakasztottak a szegről egy zománcozott, kék bögrét, rátették a bögrét az ismerős zsámolyra, majd mind a ketten fölébe hajoltak, és vérszerződést kötöttek, úgy, ahogy az iskolában a hét magyar vezérről tanulta, akik felvágott ereikből közös serlegbe vért eresztettek, s aztán mind ittak belőle. Ahogy az iskolában sem értette, hogy mire kellett az, de azért nem felejtette el, nem tudta most se, minek és mire szól a vérszerződés közte és az apja között, de mintha csiklandoznák, úgy nevetett álmában, mikor csöpp után csöpp, csöppent a vére a lepattogzott zománcú bögrébe, és az apja ott állt, és kicsit a zord Árpád vezérhez hasonlított az iskolai olvasókönyvből, kicsit pedig a katekizmusból a karvalyorrú, nagy szakállas Ábrahám patriarchához, amint az ráemeli a kést a megkötözött Izsák fiúra. Ha ő volna Izsák helyén, ő nem kérdezné, hogy mi lesz, szeme se rebbenne, ha az apja oltárt készítene, fát rakna rá, és megkötözné a lányát, Rózsit, és felvetné az oltárra, a fára felül.

Kozma György egész nap rá se nézett a lányára, de ahányszor a zsebébe nyúlt, a keze minduntalan hozzáért a Sári zsebre gyűrt újságjához. Ilyenkor, s csak ilyenkor, érte egy pillantás Rózsit, de az is bosszús volt. Rózsi nemcsak állta az apja tekintetét, de kereste, egész nap kereste is. Ha melléülni most nem is mert, lesben volt. És este, mikor már mind lefeküdtek, Rózsi nem tudott aludni, sőt amit még eddig sose mert megtenni, azt megtette ez éjszaka. Hallja, hogy tápászkodik fel az ágyból az apja, s teríti fojtott köhögéssel a vállára a piszkos, szürke katonaköpenyét. Hallja, mint hangzik el a garádicson az utolsó lépése. Most Rózsi felül, kibújik a meleg ágyból, gyorsan ráhúzza meztelen lábára a fűzős cipőjét, magára kapja a kis, piros alsószoknyát, vállra az anyja nagy, fekete kendőjét, s megy az apja után.

Alig ért ki az udvarra, amint észrevette, hogy a fészerből, ahol az automobil állt, világos fénysáv csap ki az udvarra.

S hallatszott a szörnyű, ugató köhögés. „Mért nincs az udvarban, mikor a grófék most távol vannak?" – kérdezte magában Rózsi, mert jobb, sokkal jobb lett volna, ha most is az udvaron köhögött volna. Akkor Rózsi valahol távol egyszerűen csak megállhatott volna.

Bemenni a fészerbe, ahhoz még neki is majdnem kicsi volt a bátorsága. A fészer faajtaját, bár nem csukta be, de behúzta maga után Kozma György, s Rózsinak most, ha belép, ki kell nyitnia a kaput, kinyitni, és az apja akkor rá fog nézni. Amikor így köhög, akkor úgyis olyan borzasztó az arca, s ha még akkor mérgesen külön rá is néz! Ha még egy percig áll, és átadja magát az elképzelésnek, hogy milyen tekintettel döf feléje majd az apja, Rózsi érezte, akkor nem lesz mersze odamenni, hanem visszasompolyog az ágyba. S futva, mintegy a saját kísértő gyávaságától menekülve, indult – előre. A fészer kapujánál hátranézett még egyszer, felpillantott a sötét grófi ablakokra – a nagy üvegablakok a világos, havas éjszakában sötéten csillogtak fehér rámáikban, a magas fal félrecsapott, ferde árnyékot vetett a fehér földre; „Te gyáva lzsák!" – szúrt valami Rózsi szívébe, s ekkor, a vad köhögés ellenére is, ahelyett, hogy – mint akarta – nesztelenül osont volna be, előrerontott, de közben rálépett a cipőmadzagára, s arccal előre elvágódott. Puha hóba esett, meg se ütötte magát, de mint a halott, olyan mozdulatlan maradt, csak a fejét fúrta bele a puha, kövér hóba.

A félelemnél is nagyobb volt a szégyen. És közben hallja: megszűnt a köhögés, és trapp-trapp – jönnek az ismerős, szöges bakancsok közelebb. Aztán ez a zaj se. Most, mi lesz most?

– Hát kelj fel már, no – hallja, és nyomban megint elkezdődik, ezúttal már megnyugtatóan közel, a keserves köhögés. Most felemeli a fejét, és még a hótól vizesen is égő arccal, a földről, melyen még hason fekszik, fölnéz Kozma Györgyre. Lassan, a bakancs orránál kezdi a nézést, s úgy megy följebb a térdig, ott kezdődik a szürke, gyűrött köpeny, s megy még feljebb, és megáll a fehér, de paraszti, széles, lógó, csontos kéznél. A kézben ott az újság, a Sári újságja. Hirtelen szökken fel Rózsi tekintete, fel az újságtartó kéztől a magasba, fel az apja sötét, vastag szemöldöke alá. S most már felpattan, gyorsan lerázza a szívós havat, s már beljebb kerülve be

is húzza maga után a kaput. Lassan, nehogy lármát üssön, és nehogy rajtakapják őket.

Csak egy gyenge fényű villanykörte égett a magas fészerben, fenn Rózsi feje felett, mert Rózsi a fényes feketére lakkozott automobil hágcsóján nézett ki magának helyet. Kozma György csendes köhögése is, ha a nagy, kék zsebkendőjét oda is tömködte a szája elé, erősen visszhangzott. Rózsi csak nézte, és boldogan borzongott bele, mikor az apja odaereszkedett az automobil lépcsőjére, melléje.

– Máskor nem kell a pénzt kiadni – szólalt meg Kozma György, és kiterítette hegyes térdére az újságot. De nem tudott olvasni, mert a köhögés makacs volt, és ha az ujját a soron is tartotta, minduntalan elvétette az írást.

– A nyavalya törje ki ezt a lámpát is, de rosszul világít! – mondta aztán végül is, és ezzel megint felállt, és elkezdett fel-alá járni. Trapp-trapp-trapp... Egyszerre csak ráförmed Rózsira: – Te... csirke, te, tudsz te újságot olvasni?

Rózsi elvette az apja kezéből a zizegő papirost. Ilyen kis betűvel nyomtatott írást csak a háborúban olvasott, ha együtt könyökölt az anyjával a hősi halált haltak, sebesültek és eltűntek hosszú listáján a K betű fölé.

– Hogyne tudnék! Ojjé, mindig én néztem a veszteséglistákat. És... és a bukás is azért volt, mert anya dolgozni járt, és nekem kellett sorban állni a kicsiknek a tejért, és akkor még én is kisebb voltam, és álmos voltam az iskolában. És a magaviseletből pedig csak azért kaptam hármast, mert...

– Én is hármast kaptam a katonaságnál, vagy még rosszabbat: ötöst*! – nevetett bele a lánya magyarázkodó szavába Kozma György.

– Mert hasba rúgtad a tisztet! – rikoltott fel Rózsi, és szinte szédült a boldogságtól. De azért halkabban folytatta: – A Bálint ezredesék Mancikája, tudod, apa, az velem járt az iskolába, és az hencegett vele, hogy ha az ő papája azt mondja egy katonának: „Ugorj ki az ablakon!", akkor annak mindjárt ki kell ugorni, még ha emeletes is a ház. De én azt mondtam, hogy ez nem igaz, mert az én apám nem fél, van nagyezüst vitézségi érme, és hasba merné rúgni az ő papáját is.

Kozma György köhécselt, és csak a szöges bakancsa

* 1945 előtt az iskolai osztályzatok egyestől (kitűnő) ötösig (elégtelen) haladtak

hallatszott: trapp-trapp-trapp. Egyszerre megállt a lánya előtt.

– Emeld csak fel a két karod – mondta, és az arca színe összefolyt a fészer fehérre meszelt falával, csak a két sűrű szemöldöke ugrott előre fenyegető sötéten.

Rózsi felállt, felemelte a két karját, és igyekezett bátran és nyugodtan az apja szeme közé nézni. „Most... most jön a vérszerződés... most, most... valami rettenetes és nagyszerű!" – gondolta Rózsi, és reszketett két kis meztelen karja. Az apja pedig egy kezével átfogta a két csuklóját, és aztán a másik kezét is segítségül véve, igyekezett a csuklójánál fogva levegőbe emelni a gyereket. Sovány, vékony kislány volt Rózsi, de Kozma György karjában se volt sok erő. Nem bírta felemelni. Rózsinak fájt a csuklója a csontos marok szorításában, megfeszített karjától a válla is sajdult, de nem is szisszent, csak várt. Kozma György azonban újabb köhögési rohamra elengedte a gyereke karját.

– Így – fordult aztán a lányához –, így összekötik a két csuklódat, és karodnál fogva húznak fel és kötnek ki, de úgy, hogy a lábad hegye épp csak majdnem érje a földet, de ez a majdnem a legfontosabb, vigyáznak, hogy azért mégse érje, és így lógatnak, és ha elájulsz, föllocsolnak, és aztán tovább lógatnak, ameddig ők akarják, úgy ám, ez a büntetés... A Bálint ezredesék Mancikája, a Mancika nem hencegett, az mondott csak igazat!

Rózsi most eresztette csak le a karját. Háború óta tán még soha ennyit vele nem beszélt az apja, de ilyen arccal se látta még.

– De... – kérdezte suttogva Rózsi, és a fogai összeütődtek –, de te, apa, ugye, te azért... ugye, te azért mégis hasba rúgtad? Ugye?

Kozma György azonban csak felrántotta a vállát.

– Hát aztán? Az már el is felejtette, de én... engem döggé tettek. Nekik, akik emeletről ugratták ki az embereket, pofoztak... pofoztak! Hajuk szála se görbült meg. Ki törődik velem, döggel?

– Az a Sári, aki levelet írt neked, az se törődik veled? – kérdezte meg szepegve Rózsi.

– Miket írtak, mikor háborúba csaltak el! Akkor is, most is... csupa csalás! – köpött ki Kozma György. – Nem kell lépre menni, reklám, csak pénzt akartak kicsalni az újságo-

kért... látod! – és ujjával az újság felé döfött, mely ott feküdt a kövön, Rózsi lábánál.

– Nem, fújhatnak most már amilyen dudába akarnak, még egyszer nem csapnak be engem!

Rózsi úgy nézett a lábánál heverő újságra, mint a porcelán babájára, mikor az szeme láttára tört cserepekre a földön, s olyan érzéssel hajolt is most le, és vette kezébe, és nézte. Hanem egyszerre most odaszólt az apja:

– No, mit ír?

Rózsinak elakadt a lélegzete. Elakadt már azért is, mert amint ránézett most a sok apró betűre, látta, hogy nem ismeri ki magát az újságlapon, nem ismeri ki magát a sok függőleges és keresztbe menő vonal között, melyek hasábokra daraboljják a betűmezőt. Pillanatra behunyta a szemét, és aztán mégis nekiiramodott. Belekezdett a legnagyobb betűs címnél, és mélyet lélegezve, kissé szótagolva, versfelmondósan éneklően nekieresztette a hangját:

– „Berlinben teljes a rend".

– Pesten is, az anyja keservit! – mondta Kozma György, majd a lányához fordult. – Te, ha így vacogsz, bújj inkább vissza az ágyba...

– Nem, csöppet se fázok! – tiltakozott szapora szóval Rózsi, és összébb húzva magán az anyja fekete pamutkendőjét, sietve, mintha félne, hogy ha nem tesz ki gyorsan magáért, helyére küldik vissza, olvasta tovább fennhangon, ami egész apró betűkkel állt a nagybetűk sarkában.

– „Luxemburg Róza elvtársnőnknek utolsó írása ez a cikk. Két nappal később gyilkolták meg a német szociáldemokrata vezérek véres szövetségesei, német katonatisztek."

– Katonatisztek – ismételte Rózsi.

– Hangosabban olvass, mert nem hallom a magam köhögésétől – szólt Kozma György, holott akkor nem is köhögött, csak a bakancsa lármázott, amint fel-alá járt: trapp-trapp-trapp.

– Ezzel a bakanccsal rúgtál a hasába?

– Olvass!

– „Varsóban teljes a rend" – olvasott tovább, és engesztelő szándékból túl hangosan. – „Párizsban teljes a rend... Berlinben teljes a rend. A világtörténelmi küzdelem egyik központjától a másikig minden félszáz évben ekképp kergetik egymást a rend jelentései."

A fontos az volt, hogy az apjának megmutassa: igenis tud olvasni, és ha kicsit belejön, egész folyékonyan. A harmadik-negyedik sornál már rájött arra is, hogy mindig csak a vonalig szabad olvasni, s aztán vissza kell menni az ujjával az elejére, balra.

– „És az ujjongó győztesek nem veszik észre, hogy egy rend, melyet időközönként megismétlődő véres mészárlásokkal kell fenntartani, történelmi végzetének, a pusztulásnak megy elébe... A forradalomnak nincs veszteni való ideje, rohan tovább, rohan előre, a még be se földelt sírok, győzelmek és vereségek fölött előre."

Türelmetlenül járt fel-alá Kozma György. Semmit se értett az egészből, mert a háború óta senki se olvasott náluk újságot, az egy rendkívüli kiadást kivéve, mely Tisza István meggyilkolásáról szólt. Nem tudta hát, hogy volt egy spartakista felkelés Berlinben*, s azt se, hogy leverték, s már azért se érthette meg, hogy mit jelent a cikk kérdése: „Hiába volt-e a spartakista felkelés Berlinben?" De mégis, mert a cikk elején ott állt, hogy a tisztek gyilkolták meg az asszonyt, akinek ez az utolsó írása, olvastatta tovább magának. Várta, mikor jön már valami, amit fölér ésszel, amiben meg tud kapaszkodni.

– Ne olyan gyorsan! – ripakodott rá Rózsira, akit ennél nagyobb elismerésben nem részesíthetett volna.

– Jó – mondta Rózsi –, lehet lassabban is.

S aztán egyszerre még ez is háttérbe került, ellenben újra feltámadt a remény, hogy a Sári mégse csak csaló, aki pénzt akart tőlük az újságjáért. Mert felolvasás közben most hirtelen abbahagyta az apja a járást, és azt mondta:

– Ezt itt még egyszer!

Rózsi kuncogott a boldogságtól, és olvasta még egyszer:

– „Mit bizonyít az újkori forradalmak és a szocializmusnak a története?... A lyoni takácsok zendülése 1831-ben véres vereséggel végződött. A párizsi munkásság júniusi fölkelése 1848-ban lesújtó vereséggel ért véget. A párizsi kom-

* 1919 januárjában a Spartakus Szövetség (német kommunisták) által irányított felkelés, amelyet az ellenforradalmi erők vérbe fojtottak... Meggyilkolták a kommunisták két kimagasló vezetőjét, Karl *Liebknechtet* (1871–1919) és Rosa *Luxemburgot* (1871–1919) is

mün... A szocializmus egész útja - amennyiben forradalmi harcokról van szó - csupa vereséggel van bevetve. És mégis, ugyanez a történelem lépésről lépésre, feltartóztathatatlanul vezet a végleges győzelemhez! Hol tartanánk ma azok nélkül a vereségek nélkül, melyekből tapasztalatokat, ismereteket, erőt, idealizmust meríthettünk? Ma, mikor a proletariátus osztályharcának közvetlenül a végső csatája előtt állunk, épp ezek a vereségek az az alap, melyen megvethetjük lábunkat, mindegyik múltbeli vereség a mi mai erőnknek és világos céltudatosságunknak egy-egy nélkülözhetetlen tartozéka."

- Ohó, ohó - mondta Kozma György a lányának egyszerre s most először magyarázón -, ez alighanem azt jelenti, hogy engem ugyan döggé tettek, ez vereség, de ez még nem az utolsó szó... lesz még Budán kutyavásár, körülbelül ezt jelenti!

- És micsoda az a Berlin és Varsó?

- Azok olyan városok, mint ma például Budapest. Fővárosok. Olvass tovább.

- „Berlinben teljes a rend" - ért a cikk végére izgalomtól és fáradtságtól elakadó lélegzettel Rózsi. - „Ti tompa pribékek! Ez a ti rendetek homokra épült. A forradalom holnap már láncait csörgetve újra felegyenesedik, hogy rémületeitekre a harsona hangjával hirdesse: voltam, vagyok, leszek!"

Most nem állhatta meg Rózsi, hogy diadalmasan meg ne kérdezze:

- No, ugye, tudok?

- Pribék, tudod - szólt az apja feleletképpen -, az azt jelenti: katonatiszt.

Elvette az újságot, és gondosan összehajtva zsebre dugta. Aztán eloltotta a villanyt, megfordult, és ment ki. Mintha az apjának szüksége volna az ő segítségére, Rózsi is megfogta a fészer kapuját, mikor Kozma György betette mögöttük.

Egyszerre Rózsi rántott egyet az apja köpenyén. Hátul a fészernél sapkában és kávészín hálóköpenyben, kezében villamos zseblámpával, állt az öreg lakáj.

- Nem felejtette égve a villanyt, Kozma úr?

Az öreg lakáj szobácskája ott volt az udvar végén, a fészerrel egy vonalban. Mióta Kozmáékat közelebbről megismerte, sokszor ült fel éjszaka nyugtalanul fülelve az ágyában. Valami fenyegető szerencsétlenséget érzett néha a levegőben. S ez éjszaka hallotta, hogy Kozmáéknál egymás után kétszer is

nyílt az ajtó. Felkelt, és aggodalmában a fészerhez ment, utánanézni, mi történik. Kozma György épp a kikötést mutatta a lányának. – Emeld fel a karodat! – hallotta a haragos szót ő odakint megborzadva, s állt ott tovább, hogy kellő pillanatban talán közbeléphessen. Nem látta, mi történik benn, csak a vad szavakat hallotta, s nőttön nőtt szorongató nyugtalansága. Aztán mikor meghallotta, hogy mit olvastat a félelmes ember a kis Rózsival, megnevezhetetlen aggodalmai felől megnyugodva vonult hátrébb. Ott addig küzdött magával, hogy bemenjen-e, míg végre elkésett, s azok jöttek ki. S most elszégyellte magát az öreg. Nem azt akarta ő mondani, hogy eloltották-e a villanyt, de nem mert többet mondani, mikor Kozma György hirtelen szemközt fordult vele.

De most, hogy Kozma György még mindig csak állt, és a havas udvarban, maga mögött hosszú árnyékával, nézett farkasszemet vele, és mellette a piros alsószoknyás kislány – az öreg köhintett egyet, közelebb ment hozzájuk, és – egyik kezében a zseblámpával – belegázolt a hóba. Aztán felemelve a jobb kezét, tótos kiejtésével, éneklő hangján, de a szavakon erőre kapva, majdnem keményen szólt Kozma Györgynek:

– „Valaki pedig megbotránkoztat valamelyet a kicsik közül, kik énbennem hisznek, jobb volna annak, hogy egy malomkövet kötnének a nyakára, és a tenger mélységébe vettetnék."

Kozma György messze hallhatóan, dühös-csúfondárosan megint csak azt felelte:

– Ámen, ámen, ámen! – és kézen fogva Rózsit, faképnél hagyta az öreg lakájt.

Kozma György reggel tükör elé állt. Valahonnan előkerült valami régi pléhdoboz, amelyikben még a békeidőben a vasárnapi díszbe öltözéshez szükséges, most már beszáradt pomádét tartotta. Bekente vele, amennyire lehetett a száraz pasztával, vörösbe hajló, gyér, barna haját, aztán gondos választékot rajzolva belé, oldalt fésülte. A bajuszát is megnyirbálta, és kicsit fel is pödörte.

Rózsi csak ült és nézte. Az éjjeli vérszerződés óta nem beszélt hozzá az apja. De ez most így is volt rendjén. Azért titok a titok. S hogy Janónak, akit most már nyílt ellenségnek tekintett, a kettőjük ellenségének, ne legyen alkalma árulkodásra, Rózsi nem tágított az anyja szoknyája mellől.

– Hová készülsz? – kérdezte meg végre Kozmáné a férjét,

aki a szokatlan előkészületek után belebújt a piszkosszürke köpenyébe, és a sapkáját is fejére húzta.

Csak kisvártatva hangzott a felelet:

– Sárihoz mék... Ahhoz, aki nekem levelet írt – mondta Kozma György.

Az asszony összecsapta a kezét.

– Ember, elment a jó dolgod? Nem láttad magad a tükörben? Azt hiszik majd, hogy koldulni jöttél... Aztán majd elönt a méreg, és isten tudja, milyen bajt hozol még ránk! Valaki csak megtréfált a levéllel, ne ülj föl neki!

– A végére akarok járni, épp ez az – mondta, most már a maga bizonytalanságát kemény szóval gyűrve maga alá.

Az asszony tudta, kárba veszett fáradság volna tovább firtatni a dolgot, és azonkívül nemcsak azért hagyta, hogy tegyen az ura, amit akar, mert nem akarta tovább ingerelni, hanem gondterhelt feje is másutt járt. A két kisebbik gyerek, noha már tíz órára járt, még mindig ágyban feküdt. Az egyik a hasát, a másik a torkát fájlalta, s ezúttal még azzal se lehetett kihúzni őket az ágyból, hogy Janó bácsi látogatását ígérte nekik. Már napok óta nyafogósak voltak, és akkor se ettek rendesen, ha volt mit. Most is bőgésbe fogtak, hogy az anyjuk ki akarta cibálni őket a vackukból.

Csak Rózsi szaladt ki a kapuig, és nézett az apja után, míg csak el nem tűnt a szeme elől.

Így történt, hogy Kozma György egy februári napon, kezében a Sári levelével, megállt a Visegrádi utcai ház kapujában, és miután megállapította, hogy a házszám egyezik azzal, amelyik a Sári levelében volt megadva, s miután felfedezte a táblát is:

VÖRÖS ÚJSÁG SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA

s mindjárt alatta:

KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA
PÁRTTITKÁRSÁG

elővigyázatosságból a szokottnál is komorabb arcot öltve, befordult a kapun. Mindjárt a kapubejáróban beleütközött egy nagy szál, fekete bőrkabátos, borotvált képű fiatalem-

berbe, aki, még mielőtt ő csak meg is kérdezte volna, megvillogtatta fehér fogsorát, és mint régi ismerősnek mondta:

– Az emeleten a titkárság, csak menjen fel, elvtárs.

Kozma György azonban a homlokát ráncolta.

– Nem, nem a titkárságot keresem, bizonyos Sárát vagy Sárit keresnék.

– Akkor csak menjen fel, itt van most a titkárságban az elvtársnő – biztatta a jóképű bőrkabátos a közös ismerős neve hallatára még barátságosabban.

Kozma György még egy pillanatig habozott. Aztán még mélyebben homlokára húzva sapkáját – a sapkája ellenzője majdnem eltakarta még a szemöldökét is –, nagyon lassan, de elindult. A lépcsőház feljáratánál hátrasandított, s mikor látta, hogy a bőrkabátos utána se néz, némileg biztosabb lett önmaga felől.

Kozma György mindenféle hivatalt utált, s hogy azt szolgabíróságnak vagy katonai ügyosztálynak vagy párttitkárságnak hívják-e, édes keveset jelentett az ősi tapasztalat mellett, hogy hivatalban csak rosszul járhat a hasonszőrű ember. Itt azonban, amint belépett, mindjárt eloszlatta gyanakvásteli szorongását, hogy akkora lárma fogadta, mint valami jó füstös kocsmában, és mint a kocsmában, ahol sok a vendég, senki se törődött azzal, hogy ő benyitott. Éppúgy, mint ő, mások is álltak, álldogáltak, egyik kalappal a kezében, másik le se véve a fejfödőjét, és mindenki olyan hangosan beszélt, mintha ebben a hivatalban mindenki legalábbis szolgabíró volna.

Az egész helyiséget csak annyiban találta más irodákhoz hasonlatosnak, hogy ennek is állt egy íróasztal az egyik sarkában. Ezt azonban lármás emberkaréj állta körül, úgy, hogy Kozma György vizsgálódó szemének csak a mozgó karéjban keletkező kisebb-nagyobb résen át lehetett felfedezni az íróasztalnál ülő púpos fiatalembert. Körülötte mind egyszerre látszott beszélni, s mind őhozzá, de ő mintha mindenkit értene, szájában a kialudt cigarettával nyugodtan hajolt előre, és figyelmes arccal hallgatott. Sok volt itt az úr formájú, de akadt munkáskülsejű ember is. Csakhogy mind nagy beszélgetésekben voltak.

Kozma György tanakodva nézett körül, mert szinte úgy látszott, hogy akár estig is elácsoroghatna itt, és még csak meg se kérdezné senki, hogy bű-e avagy bá. Ahogy lassan

számot vetett magával, az itt levők közül két ember között habozott.

Az egyik egy borotvált képű, hosszú, sápadt fiatal, de ez sok ember között állt, s aztán úr formájú is volt, s végül, mint észrevette, az is nézte őt, minduntalan találkozott a tekintetük – nem, ehhez nem akart útbaigazításért fordulni, főleg azért nem, mert úgy megbámulta. Inkább megindult a másik felé. Az keresztbe vetett lábakkal ült, s mint ahogy borbélynál borotválkozásnál mélyen hátravetett fejjel szokás, felemelt karokkal tartotta maga elé az újságot, s úgy nyújtózott ki. Aludt-e vagy olvasott? Nem, olvas, állapította meg közelről Kozma György, s nézte az ember micisapkáját, sötétzöld posztóból való volt, s az ember a térdét használta hozzá fogasnak.

– Bizonyos Sárit keresnék itt, melyik az? – állt meg előtte Kozma György hangos szóval a zsivajban.

Az ember közelebb lehetett a negyvenhez, mint a harminchoz, de olyan foghíjas volt, mint a vének. Ha civil ruhában is, de majdnem olyan rongyos volt, mint Kozma György. Mintha gondolkodna, hogy a megszólításra felemelje-e a fejét. A szája szögletében lógó füstölgő cigaretta csak lassan mozdult, és emelkedett hanyag helyzetéből, az ajak szögletéből a magasba. A foghíjas ember ferde metszésű, sárgászöld szeme – ellentétben mozdulatai lassúságával – frissen nézett a világba, akár valami jókedvű kamasz, aki kópéságon töri az eszét. De szólni nem szólt Kozma Györgynek. Összecsapta az újságját, s a másik kezével a széket kapva fel, odament az íróasztalt körülálló karéjhoz. Ott hóna alá csapva az újságját, lábujjhegyre állt, s az előtte állók válla fölött átnyúlva húzott egyet egy feléjük háttal álló nő fekete haján. A nő mérgesen fordult meg.

– Keresik! – kiáltott oda neki, s az ujjával a háttérben álló Kozma György felé bökött. Azzal azonban már el is fordult, s ott, ahol épp állt, letette megint a széket, ráült, újra kényelembe helyezkedve, sapkáját a térdére akasztva olvasta tovább az újságját. Kozma György ráncba szedett homlokkal várt kissé távolabb Sárira, egy lépéssel se ment elébe.

– Engem keres?

– Én vagyok a Kozma György – felelte az, s hangjában önkéntelenül is csendült valami fenyegető.

– Mit akar, elvtárs? – kérdezte Sári. – Az a csirkefogó azt mondta, hogy velem akar maga beszélni – tette hozzá, egy haragos pillantással a széken ülő felé, és még mindig mérgesen simított végig sötét haján.

– Magával beszélnék, ha ugyan maga az a Sári elvtársnő – felelte Kozma György, aki máris alávetette magát az itt dívó megszólításnak. – Jelentem, megkaptam a levelét, és olvastam az újságját, és most eljöttem, hogy végére járjak a dolognak.

Megviselt katonaköpenyében, kezében a combjához szorított katonasipkájával, töredezett, púpokat vető bakancsában, ha kicsit meggörbedt háttal állt is meg, a hangja kemény, egész testtartása katonásan feszes volt. Mélyen beesett, szeplős, fakó arcával ebben az öltözetben szinte halottasan feszes lett volna, ha a sötét szemében nem ég sok apró, fel-fellobbanó tüzecske. Sári nem tudhatta, hogy ennek a furcsa tüneménynek természetes oka is van, éspedig a testi láz, mely – a természet különös ellentmondása – fokozott élettel fűti épp a kárvallott, hasznavehetetlen testet. Sári egy pillanatig szinte ijedten állt, de hogy egy újabb pillantást vetett a sáros bakancsokra, felragyogott az arca, vidáman csillogtak meg fehér fogai.

– Jövök mindjárt – mondta, és máris megfordult, ott termett az újságolvasó alak mögött, megragadta támlájánál a széket, melyen az ült, és igyekezett kihúzni alóla. – Kóczián elvtárs, lerázom, keljen föl, nem látja... terpeszkedik, mintha a Nemzeti Kaszinóban volna.

– Mit kiabál? – kelt föl Kóczián. – Hát persze hogy a Nemzeti Kaszinóban vagyok, az enyémben.

Sári szinte rányomta Kozma Györgyöt a székre. Az hiába eszelte ki óvatosan, hogy miket fog kérdezni és mondani – ő alig jutott szóhoz. Sárinál az ismerkedés abból állt, hogy ő beszélt.

– Igazán a levélre jött? Hát látja, ennek örülök. Ha tudná, milyen hülyék a prolik! Mit gondol, hány ilyen levelet küldtem ki? És maga az egyetlen, az első, aki eljött. Tudja, úgy volt, engem eltiltottak attól, hogy a gyűléseken a szocdemek közt agitáljak, mert nem bírom idegekkel ezeket a marha prolikat, mindjárt dühbe gurulok, ha elkezdenek demokráciáról és fokozatos fejlődésről beszélni, meg arról, hogy mi gyengék vagyunk ahhoz, hogy magunknak vegyük

el a házakat, a földet, a gyárat. Persze hogy gyengék vagyunk, de épp azért kell követelni, hogy lefegyverezzék a tiszteket, és fölfegyverezzenek bennünket, akkor majd meglátjuk, gyengék vagyunk-e. Erre ők megint azzal jönnek, hogy a rend és a köztársaság... Most bírja ezt az ember! Elönt a méreg. Belátom, így nem lehet agitálni, de a fene egye meg, maga győzné türelemmel?

– Én se, csakhogy... – kezdte volna Kozma György, de nem jutott szóhoz.

– Csakhogy valamit én is csináljak – folytatta Sári –, megszereztem a rokkanthivatalból jó csomó címet. Jó idea, mi? Aztán akadt egy sokszorosítógép... Tudja, hogy a rokkantak közt vannak még barmok, akik elhiszik, amit a csirkefogó szocdemek beszélnek a hasukba? Az olaszok, szerbek, oroszok ellen puskával mentek, de itthon, az igazi zsiványok ellen, azt hiszik, elég a szavazócédula.

Sári agitált, és egyben a szívét is kiöntötte. Közben amott az íróasztal körül megmozdult az emberkaréj. Felállt a púpos ember is, és a földről felnyalábolt nyomtatványokat osztogatott szét az emberek között, akik most hangos szóval s felpakolva indultak kifelé. Sári, miután előbb Kozma György vállára tette két nagy, fehér kezét, így adva értésére, hogy ő csak maradjon, maga is most, útközben feleslegesen lökdösődve, dérrel-dúrral ment az íróasztalhoz, hogy átvegye a púpostól a maga nyomtatványmennyiségét. Közben azonban nyílt az ajtó, az, amelyiknek fehér kartonon, fekete betűkkel *Szerkesztőség* volt a felírása, és a púpos, aki Sárinak az odatartott két kezébe nagy csomó papirost adott, odaszólt a távolabb álló hosszú, sápadt fiatalembernek, annak az úri formájúnak, aki a folytonos bámulásával megbosszantotta Kozma Györgyöt.

– Báti elvtárs, most mehet be.

Kozma György nem mutatta, hogy csupa fül, csupa szem, de azért résen volt, és semmi sem kerülte el a figyelmét.

Kóczián is lecsapta most az újságját, és ment a hosszú fiatalember mögött be azon az ajtón.

– Kozma elvtárs, adok egyet belőlük mindjárt magának – nyújtott feléje Sári egyet a frissen kapott röplapok közül.

Kozma György lassan nyúlt utána, és anélkül hogy egy pillantást is vetett volna rá, megnyálazva ujját, szépen négyrét összehajtotta, és zsebre dugta.

Ekkor azonban újra történt valami, ami Kozma György érdeklődését nemcsak nagymértékben felkeltette, hanem őt bizonyos elégtétellel is töltötte el. Báti és Kóczián tán pillanatig voltak csak a *Szerkesztőség* felírású szobában, s már hátráltak is kifelé vissza, mert nagy lármával fogadta őket ott benn valaki, az, aki most mindjárt a nyomukban maga is kijött. Amint ez a zömök, húsos szájú ember megjelent az ajtóban, mindenki azonnal felütötte a fejét, és csend lett, mintha csak azt akarnák, hogy annál jobban hallatsszék annak az amúgy is jól megeresztett hangja. Úrforma volt ez a zömök is, amint Kozma György megállapította, de ő is már a második percben elfelejtette ezt a gondolatát, és csak nézte azt a szélvészt, zivatart, amit ez az ember ide teremtett. Nem lehetett nem szélvészre gondolni, ha nézte, amint a haragtól fel-felfúvódik annak sárga arca. Beszélt, beszélt, közben rángatva igazgatta a saját félrecsúszott kravátliját, de úgy, hogy az csak még jobban félreállt.

– Hát ez gyalázat, piszok gyalázat! – csattogott a zömök ember hangja. – Ott ette meg a fene azt a forradalmat, amelyiket ilyen elvtársak csinálnak! Vagy címeres butaságokat, vagy pedig semmit se tesznek. Köszönöm a cikkét, Báti elvtárs, köszönöm a verseket, köszönöm a bölcsességeit – megsüthetik mind! Hol voltak az elvtársak akkor, mikor a Ganz-gyárban a munkások kirúgták az igazgatót, hol voltak, mikor a Soroksári útiak ugyanezt csinálták, ki volt ott, hogy tovább vezesse a spontán akciót? S hol voltak, mikor kijöttek ugyanoda a szocdemek, és rávették a munkásságot, hogy visszaengedjék az igazgatóikat, sőt még a követelt egyszeri rendkívüli segélyről is lemondjanak? Egyáltalán: hol vannak azonkívül, hogy itt rontják a levegőt? Kovács elvtársat akarják rábeszélni a forradalomra? Hogy nem sül le a bőr...! De egyre aztán csakugyan kíváncsi volnék: mondja, tisztelt Kóczián elvtárs, maga csakugyan azt hiszi, hogy bolseviki? Vagy maga, mondja, Báti, maga azt hiszi, hogy maga az? Jönnek jelenteni, hogy ajjaj, kérem szépen, Újpesten nem akar jönni a forradalom, de kérem, hoztam egy cikket...

Kozma Györgynek magának se kellett szomszédba menni egy kis méregért. S azonkívül hallott káplártól fel az ezredesig eleget gorombáskodni, s látott már eleget gorombaságokat, amiket az emberek fejéhez vágtak, szó nélkül lenyelni.

De *így* gorombáskodni még nem látott, s azt se látta még, hogy valakire, aki szidja az embert, ugyanazok az emberek úgy nézzenek, mint mindenki erre a zömökre. Sári valósággal örömében felcsillanó szemmel bökött egyet Kozma elvtárson, a púpos felállt, hogy jobban lássa, maga Kóczián is, bár mintha leforrázták volna, figyelt a szóra, s az a hosszú sápadt – de most megint egyenesen vele akasztotta össze a szekere rúdját ez a pörlő szózuhatagos ember:

– Újpesten maga annak idején jól beleköpött a levesünkbe, Báti elvtárs. No. De most értsen szót: itt van ez a Kóczián. Ez azzal jön, hogy Újpesten „majdnem lehetetlen", mert a szakszervezetek, a bizalmiak... Kovács elvtárs, kiosztotta már a röplapokat? Jó, de ez nem elég. Három nap múlva lesz a nyilvános népgyűlés Liebknecht és Luxemburg emlékére. Három nap rengeteg idő. Báti, maga összeül Kócziánnal, csinálnak egy haditervet, és együtt fogják megszervezni Újpestet. Újpestnek is legalább kétezer emberrel kell képviselve lennie a gyűlésen. Ha nem hoznak be nekem onnan...

– Kun elvtárs – állt ki most Báti mellé Kóczián –, előre is megmondom: nem megy majd. Nem megy, és nem megy. Mióta a szakszervezetek kizárják a kommunistákat, azóta még azok is bújnak előlük, akik szimpatizálnak velünk. A Wolfner-gyárban, ahol eddig a legnagyobb csoportunk volt, a szakszervezet keresztülnyomott egy határozatot, hogy többet kommunistát beszélni se hagynak a gyárban. És az Egyesült Izzólámpa gyárban...

Kun elvtárs megjegyzés nélkül, sőt látszólagos figyelemmel hagyta, hogy Kóczián kibeszélje magát. De olyan szótlanul és olyan figyelemmel, hogy az minden elszántsága ellenére is elakadt.

– Kész? – hangzott a kérdés. – Helyes. Itt a maga elvtársa, itt a Báti, az úgyis szeret szép svungos cikkeket írni, az majd tehát most leül, és megírja a Vörös Újság holnapi számában, hogy Kóczián elvtárs, a kitűnő bolseviki fejtegetései oly meggyőző erővel hatottak, hogy ennek következtében s mert a szakszervezetek s mert a Wolfner-gyár és az Egyesült Izzólámpa... mindezek alapján ezennel elhalasztjuk a forradalmat, sőt Újpesten még a bolseviki agitációt is. Jó lesz, Báti elvtárs?

Mindenki nevetett. Kóczián is nevetett. Egyszerre Kozma György is nevetett. Csak Kun elvtárs maradt komoly.

– No – mondta, és rántott egyet megint a nyakkendőjén. – Szóval nem kell badarságokat beszélni. Ha nem eresztik be az embert a kapun, bemászik az ablakon, ha nem eresztik be az ablakon, bemászik a kéményen, s akit se kapun, se kéményen, se ablakon nem eresztenek be, az azért bolseviki, hogy mégis bejusson. Újpestről mához három napra kétezer munkásnak kell bejönni a városba. Kétezer a minimum.

– Nem fog menni – nyögött fel Kóczián.

Kun elvtárs türelmetlenül fordult el tőle.

– És maga, Báti elvtárs, maga se vállalja?

– Dehogyisnem! – tiltakozott Báti. – Mindent meg fogok próbálni...

– Maga helyett pedig, Kóczián elvtárs – nézett most megint arra –, maga helyett küldjek ki valaki mást, mert ott nehéz?

Megint nyögött Kóczián, aztán füle tövét vakargatva mondta:

– Nem arról van szó, nem azért mondtam.

– No – felelte Kun elvtárs, a szó első betűjét nagyon megnyomva, mintha ezzel is mutatni akarná, hogy most aztán pont, és immár kedélyesen veregette meg Kóczián képét. – Ugye, hogy megy minden? A Wolfner-gyári határozatot pedig kiszerkesztjük holnap a Vörös Újságba azzal, hogy a szakszervezeti törzsfőnökök terrorjára a munkások úgy fognak felelni, hogy ezrével vonulnak fel a gyűlésünkre, mához három napra.

Kozma György kárörömmel nézett Bátira. Lám, annak most elvették a kedvét attól, hogy mint valami maskarát bámuljon meg másokat. Úgy áll ott a szoba közepén, mint szárazságban a kukoricaszár.

– Ilyen vasfiú! – forgatta meg Kóczián az öklét, amint Kun elvtárs mögött becsukódott a szerkesztőség ajtaja. – Ezt meg kell hagyni neki – állapította meg büszke elismeréssel. Sárgászöld szeme az ajtó felé kacsintott.

– Ez itt a főember volt, ugye? – kérdezte Kozma György. Nem mintha kételkedett volna, hanem csak hogy ő is valami módon kifejezést adjon elismerésének.

A púpos ember is előjött az íróasztal mögül, és egyik kar-

jával Bátiba, másikkal Kócziánba karolva bele, az ablakhoz ment és tanácskozott velük.

– Ha odamennék a hivatalba, ahol a rokkantak dolgát intézik – fordult most némi habozás után Kozma György Sárihoz –, alighanem én is tudnék onnan pár embert elhozni arra a gyűlésre.

Sári már ment az íróasztal mögé, hogy az agitáció céljaira röplapokat adjon vele, de a púpos már el is intézte dolgát amazokkal, és Sári erre messziről kiáltott feléjük:

– Hiába röhögtetek rajtam, itt van Kozma elvtárs, az én levelemre jött! S most menni is fog rokkantakat agitálni a gyűlésünkhöz.

– Az nem úgy megy – rontotta el a púpos a Sári dicsekedő jókedvét. – Akkor előbb Hertinghez kell mennie, az intézi a rokkantak közt a propagandát. Különösen jobb volna, ha a saját kerületében dolgozna. Hol lakik, elvtárs?

Kozma György jól szemügyre vette a púpos Kovácsot, mielőtt felelettel szolgált neki.

– A Csánky gróf palotájában, Budán.

Erre az még kíváncsibb lett.

– Mi volt civilben?

– Én? – kérdezte Kozma György, és ő is végignézett magán. – Építőmunkás, kőműves voltam civilben – mondta halkabban, és még hozzátette: – Tán el se hiszi most nekem.

– Ugye, most van itt először, elvtárs?

– Mindenütt egyszer először van az ember – vont vállat Kozma György, aki nem szerette, hogy a púpos annyit nézi.

De az még most se hagyta nyugton se a szemével, se a sok kérdésével. El kellett mondania, miként került a grófi palotába, van-e felesége, gyereke, mekkorák a gyerekek. S mikor Kozma György a maga módján már mindent kurtán elmondott, s a sok faggatás már-már bőszítette, akkor a púpos ember belekarolt, s azt mondta: – Jöjjön csak Kozma elvtárs! – és odament vele az ablakmélyedésbe, ahol az előbb Bátival és Kócziánnal sugdolódzott.

Ott vagy tíz percig is álltak szorosan egymás mellett, és a többiek csak nézték őket. S mikor visszajöttek, Kozma György mosolygott.

– Csak arra kérem – küszködte aztán ki magából a szót –, siessenek a dologgal, mert én még ott szeretnék lenni, ha majd szétütnek... ha majd szétütünk.

– Iparkodunk, majd iparkodunk – válaszolta a púpos Kovács olyan komolyan és határozottan, hogy Kozma Györgyben nem maradt kétség az iránt, hogy iparkodni fognak. És akkor ezen a fakó, sovány arcon, a Kozma György arcán megint mosoly jelent meg, ezúttal sunyi, fifikus mosoly, s így és tekintetével Kovács elvtársba horgadva, mindenkihez odament, mindenkinek erősen megrázta a kezét, aztán feltette a sapkáját, és az ajtóból még egyszer külön is odabiccentve Kovács elvtársnak, elment.

– Itt se adok több randevút – jelentette ki Sári. – Mit sugdolódzott maga ott vele?

Kovács egyszerűen adós maradt a felelettel.

Amint Báti kilépett az utcára, meglátta Kozma Györgyöt. Ott állt pár házzal odébb, és olvasta az odafönn közömbös arccal zsebre tett röplapot. Arccal a falnak, a járókelőknek háttal állt. Heves, havat felkavaró szél fújt.

Móricz Zsigmond

ÚJ FÖLDESURAK

A Nemzeti Tanács elnöke fölpillantott, apró, kék szemei komolyan néztek a feketére rozsdállt, drótkeretű pápaszem megett.

– Itt a kocsi.

A Nemzeti Tanács két tagja felállt az asztal mellől, egyik fekete szűrben volt, a másik kis, nevető ember, ócska munkáskabátban, olyan, mint egy kis posztómedve.

– Nézzék meg, barátom, jól azokat a disznókat – mondta az elnök. – Milyen súlyúak, mikor lesznek érettek, satöbbi.

A szűrös, fekete ember száraz komolysággal int:

– Egen.

Az újságíró megilletődve nézte a nyugodt, komoly embereket, akik az asztal körül ültek. A pamacsbajszú elnökre nézett, aki húszkrajcáros, ócska szemüvegével, tekintéllyel ült az öregbíró helyén, senki sem gondolta volna, hogy egy hónappal ezelőtt még „szegény ember" volt, akinek ott volt a helye az ajtó mellett, ha bejött a tanácsterembe. Előbb letörülgette a lábát odakinn, aztán a kalapját kézben tartva ácsorgott, míg sor nem került rá... Most épp olyan öregbíró, mint akárki a vastag, kihízott s halcsont keretű okulárés nagygazdák közül.

– Tessék, szerkesztő úr – mondta az elnök.

Az újságíró felállt. Úgy gondolta, ő kért kocsit, hogy megnézze: mi van a föld fészkeiben? Most meglepte, hogy ő csak ráadás.

A községháza árkádos bejárata előtt állott a kocsi.

Úri fogat, két gyönyörű, fekete lóval. A bakon strucctollas, lengő szalagos parádés kocsis. A fekete szűrös ember előrelépett, fölült a kocsiba a jobb oldali ülésre, a kis, posztókabátos a bakra penderült; az újságíró is beült.

Mindenki oda ül, ahová tud.

A lovak kirúgnak, elrepítik a hintót. A munkás-tanácsos

mereven, komolyan ül magának; úgy ül, mint akit a földrengés sem röpít ki többé.

– Sok nagygazda van ebben a faluban – mondja az újságíró, aki a régi világ levetkezhetetlen érzéseivel veszi észre a boldog falut, az öblös, tágas nagygazdaházakat, ahol sonkákkal van tele a kamara és teli zsákokkal; marhával a hosszú istálló, disznóval a tölgydeszka ól... A gazdag, a kényelmes, a testi jóérzés árad felőlük; jó a szegénység e korszakában látni, hogy ez is van azért...

Az ember nem felel. A kocsi sokáig megy a felvágott, havas utcán, akkor egyszerűen így szól:

– Egen. Van egynihány jó gazda: de nagyon sok minálunk a szegény zsellérember... Arra be, csak olyan kis házak vagynak.

Az újságíró ráeszmél az új világrendre: igen, hisz ő szociológus, azért van itt... Fázósan húzódik be a prémes bundájába; mit eddig csak elméletben értett, megérzi most a szegénység rettentő érzését, rácsap a szegénység mindent elborító igazsága. „Van egynéhány jó gazda – ismétli magában –, de nagyon, nagyon sok a szegény ember."

Már kezdődnek itt is, a nagy utcán, a főútvonalon, ahová kirakatba terpeszkedik mindenkor a gazdagság, a vagyon, hogy magát fitogtassa, s hogy még azt a pár méternyi kényelmet is ő élvezze: közel lenni a főútvonalhoz... Már itt vannak a riggyent-roggyant, szegény kalyibák, az apró putrik, mákszemnyi ablakokkal, amelyek homokkal vannak szigetelve; a félrebillent szalmafedelekkel, amelyeket csak a szél irgalma őriz; sem udvar, sem istálló, se kút, se kert az udvarokban: a szegénysor, amit az átutazó behunyt szemmel néz végig, örülve, ha nem kell róla fölöttébb igen tudomást venni.

Rápillant a szűrös emberre: vajon melyikben lakik e nedves kis putrik közül? Hm, elöljárósági ember. Kérdeni nem meri, mert amilyen kevély a gazdag az ő gazdagságára, annyira takarja a szegény az ő szegénységének rongyait... Ki tudja, van-e egy kis „zsírozója" otthon ez újmódi, szalmával bélelt csizmájú tanácsos szegény kis feleségének?

A kocsi végre kiért a faluból; elmaradtak a nyomorúságos viskók; mintha levették volna a lélekről a súlyos terhet: kinyílt a tágas, nagy mező, a végtelen hómező, amely az éggel egy fényes ködben olvadt össze arra körös-körül. Az út

mellett néhány akácfa állt, kettő-három kivágva dőlt el az árkon, a sárga forgács szinte csillogott a havon.

– Szép – mondta az író –, gyönyörű ez a téli kép!

Önkéntelen pattant ki belőle a felkiáltás, mert a szemét elkápráztatta a havak tengere. Téli tárlatok s szép tájképek libbentek föl előtte, jól öltözött dámák, akik egészségesen s piros arccal, korcsolyásan, szellemesen sziporkáznak az emlékeiben...

Az ember elkapta a szót, büszkén és erősen nézett szét a nagy mezőn.

– Szép, ugye? – mondta, s a hangjában leplezhetetlen az öröm. – Nagyon szép fődek ezek! Szép uradalmak!... Meg jók, nagyon jók, fajin jó fődek, uram... Nem olyan fődek ezek, mint odaki a csorváson, amilyek vagynak; ezek jó fődek, de amiket eddig bérbe adott az uraság a népnek, az mind vadvizes meg szikes, csúnya főd... Mert csak az olyan fődeket atták a szegény népnek bérbe, amék a bérlőknek nem kellett... Meg, tudja, a bérlő fizetett egy holdért tizennégy koronát, a falusi ember meg fizetett negyven koronát... az az igazságtalanság is...

Az író sem látta már a tájképet, nem látta a külső szépségét; a nagy sorsfordulat belső megrendítő szépsége csapott rá. Ezt a szépséget azonban még csak látta – még nem érezte. Nyugtalan zavarral ült a kocsi ruganyos párnáján; a finom kocsiban, a remek téli tájban nem érezte magát olyan gondtalannak és boldognak, mint annyiszor, ha farsangra ment, nagy bundákban, repülő kocsival, s tudta, hogy tágas udvarházban meleg szobák boldog népe várja, gondtalan, művelt emberek melengető derűje, fehér abroszok, ragyogó porcelánok, ezüst evőeszközök, szarvasagancs nyelű kések, nagyszerű konyha, pácolt vadhúsok, párolgó puncsok, torták, jó borok, kitűnő szivarok... Rekapitulálta* a dolgot: akkor is ott volt a faluban, a falu óriás tömegében a szegény nép, bűzös kis vackokba duggatva, a téli fagy elől elbujdosva a deres ajtósarkak mögött, ahol odafagy a durva törülköző a párától csepegő ajtónyílásokhoz, a gyerekek sápadtan, penészette vékony csontokkal s céklavörös orral, apjuk ócska kabátjában, mely a földig ér, kis, vézna sápad-

* röviden összefoglalta

tak, ha nevetnek, lila ajkak közül sárga fogak maradnak ki, s mély karikák kétoldalt a lilás szemecskék alatt...

A távoli hóban apró, sárga petrencék tűntek fel. Barna kis alakokat lehetett látni a sárga foltokban, emberek hozták a hátukon, mint apró hangyák, az óriási batyukat.

A bakról visszafordult a kis tanácsos.

– Hordja a szegénység a szalmát – szólt nevetve –, mert nincs a szegénységnek tüzelője.

A távolban feltűntek a tanyaépületek s a szalmakazlak; kékes árnyképük rezgett a hó felett. A szalmahordók egymás után ballagtak láthatatlan csapáson a hóban, szépek voltak, amint ott mozogtak, lassan, mint a percmutató, előretolulva.

A kocsi befordult a tanyák irányába. Tágas szérűk, hosszú, nagy istállók, hóval rakott fák: fehér angyalok állottak a barna falak körül; az íróban megint csak fölvillant sok szép tanyai emléke, s már látta középen az urasági lakást, bár tudta, hogy ott senki sem várja...

Valóban, a kocsi nem gördült be az úrilak rácskerítéses kapuján, csak ő pillantott be, s látta az üveges verandát, ahol a fiatal úrilányok oly vígan éltek azelőtt – hideg volt most, s didergett az idegen télben a tornác. Hó borította a virágágyas udvart, és senki sem lapátolta el a havat, a tujják, földig rogyva a ráfagyott havak alatt, morózusan lógtak.

Odább állt meg a kocsi a kisebb házak előtt.

– Hej, kulcsár úr! – kiáltott a kocsis.

Puskás nemzetőr jött elő. Csöndesen, senki sem vette észre, honnan, tiszta melegséggel intettek egymásnak adjistent a néptanácsosokkal.

– Hol van a kulcsár?

– A sertésólaknál.

Leléptek a szekérről a Nemzeti Tanács kiküldöttei. Nem cihelődtek, nem burkolóztak elő soká a farkasbundákból, mint a hajdani urak: leléptek a vékony, fekete szűrben, a kis, barna kabátban, s ott álltak a hóban, mint a többi szegény ember.

Aztán egyszerű, ballagó léptekkel indultak az ólak felé.

– Hol vannak a bérlők? – kérdezte az újságíró, s visszanézett a ház felé.

– Debrecenbe – mondta odavetve a nemzetőr.

– Nem jönnek ki sose?

A nemzetőr elmosolyodott.

– Nem jönnek.

– Nem mernek?

A nemzetőr billentett a fejével egy picit.

– Nincsen itt má nekik semmi keresnivalójuk... Má itt minden nemzeti vagyon...

A két tanácsosnak egy sovány, fekete legény halkan referált. A szűrös néptanácsos kemény ridegséggel szólalt meg:

– Minek engedtétek!

– Írást mutatott. Debreceni engedélye vót, meg rajta vót a pecsét a községházrul is... Mit tehet az ember?

Kedvetlen csöndbe borultak. A szűrös csak csóválta a fejét.

– Kifosztanak – mondta határozottan –, tisztára kipusztítanak.

Aztán erősebben így szólt:

– Ez a betyár kölyök nagyon merész!... Még az úrral nincs is baj, de ez a haszontalan írnok, ez kimerészkedik! Minden másnap szekérrel jön ki Debrecenbül, egyszer búzát visz, másszor mást visz, ruhát, edényt, már lassan mindent elhordott innen a nemzeti vagyonbul. Most elhajtották a java marhákat, hogy itt nincsen elég takarmány; azután meg gyünnek, hogy elhordják a szénát, hogy Debrecenbe nincs mit adni nekik... Már a parádés lovakat mind elvitte, most az ökröket mind sörébe fogják, a csikókat mind elrekviráltatják; itt lesz a tavasz, akkorára nem lesz semmi... Úgy kiforgatnak ezek itt mindenünkből, hogy mire szántani kell, nem lesz mivel hozzáfogni... Tizenkétezer hold ez a bérlet: nincsen benne bemunkálva nyolcszáz hold: mi lesz itt jövőre, éhínség lesz ebbül... Ez a betyár kölyök... hogyan bánik mivelünk a végin... Úgy kell a körmire nézni, mint a zsiványnak...

Azzal előrement, csöndes léptekkel, kissé imbolyogva, nem azzal a határozott, kemény járással, ahogy a kövér, piros képű, hatalmas, régi földbirtokosok haladtak végig a tanyán, csillogó arccal s harsány parancsokkal. A szűrös tanácsos nyugodtan ment, gond volt a pilláján, de bátran nézett körül, csendes szavára kieresztették a hízókat, s a gömbölyű kocák és ártányok egymás hegyén-hátán tódultak ki az etetővályúkhoz. Értő szemmel bírálták a tanácsosok, nem-

zetőrök, velük a kondások; előjött a vén kulcsár, öreg, csíkos sállal a nyakában. Százhúsz kiló, százötven kiló, két hét alatt beérnek, ki lehet már mérni...

Alkonyodik, a juhaklok egészen ködbe borultak, távolról a kondásfiú kurjantása hallik:

– Kurra, te! – Visító kismalacokat terel ostorcsattogtatva.

Egy kútgém nyikorog, vizet húznak az ökröknek. Az új földesurak komolyan, megelégedetten nézdelik a nyüzsgő sertésfalkát, a trágyadomb véknyan gőzölög az ólak körül.

– Milyen ember volt a régi gazda? – kérdezte az író.

Kis nevetés, a szemekben, az arcokon tiszta és nyugodt emberi érzés, nyíltság, őszinteség, bátorság, megelégedés...

– Az kuruc ember volt, még a hetvenhét esztendős embert is úgy letegezte, mint a taknyos gyereket. És leverte a kalapot a fejiről, ha úgy fagyott is, hogy csikorgott... Hej, tudta szidni a százistennel az embert!

Az író körülpillantott az egyenlő s egyforma nyílt arcokon: ha itt volna a régi úr, akkor most annak az arcán volna az emberi örömnek ez a boldog kinyomata, s ezek itt mind sötéten, zárt szemmel, bumfordi módra, szétszórva álldogálnának, jó távol a sűrű ködben, mint harapós ebek, akik láncra vannak verve, s morogva szorítják fogukat véres harapásra...

Egyszerre föllobbant benne valami jó érzés: meglátta a szépet, a legszebbet, amit az élet ad: az emberarcon a boldog lélek ékességét... Káprázató volt, mintha csupa mécsesek gyúltak volna ki – körötte a szépségek apró, karácsonyi boldog lángjai csillogtak, és ő otthon érezte magát.

Pesti Napló, 1918. december 27.

Biró Lajos

A KÁPOLNAI NAP

Fent az emelvényen, a honvédemlék körül ott van a köztársaság elnöke, három miniszter: azután főispán, alispán, vendégek, szónokok. A szónoklatok hírül adják, hogy a földreform nagy munkája megkezdődik. Lent állok az egész lelkével figyelő hallgatóságban. Egyszerre gyöngédtelenül félretaszít valaki, és egy nem egészen fiatal, nagyon jóképű parasztasszony furakodik előre, befelé, az emelvény irányába. Megáll. Nagyra nyitott szemmel és az izgalomtól nyitva maradt szájjal hallgatja egy ideig Károlyit, azután mély sóhajtással – félig magának, félig a körülötte állóknak – ezt mondja:

– Pedig azt beszélték, hogy még most se lesz igaz.

Azt beszélték, hogy még most se lesz igaz. Az emberek állnak a csendes tavaszi esőben, és hallgatják a beszédeket. A népgyűlési tömegben álló magyar parasztnak valami különös, személyes viszonya van a szónokkal. Úgy hallgatja, mintha a beszéd egyenesen neki szólna, a kérdésekre úgy felel, mintha az ő egyéni válaszára volna szükség; elismerésként vagy köszönetként néha megemeli a kalapját. Az emberek itt – szokatlanul sok asszony közöttük – előbb rezerváltak;* feszült figyelemmel várakoznak; hosszú szűrben egy csontos arcú ember a lázas várakozástól szinte ingerült arccal figyel, de az elhangzó beszédeknek minden szavát hangtalanul megismétli, úgyszólván kemény szájjal megőrli a foga között; ellentmondás nincs, de eleinte kételkedve félrebillen egy-egy fej, és dacosan megrándul még egy-egy váll. Az emberek mindent megfontolnak, mindent megértenek, mindent megbírálnak. Azután felmelegszenek. A szemek csillogni kezdenek. Károlyi beszéde alatt elállt az eső is, és kisütött a legédesebb tavaszi nap. Buza Barna** bravúros

* óvatosak, tartózkodóak

** Buza Barna (1873—1945): a Károlyi-kormány földművelésügyi minisztere, a földreform-javaslat elkészítője

beszéde már egy boldog örömmel felujjongó hallgatóság szívébe talál bele. Az emberek néha meglökik egymást, egymásra mosolyognak, összenevethek. Amikor arról van szó a beszédekben, hogy ezentúl nemcsak nem szabad kevesebbet termelni, mint eddig, hanem többet kell termelni, akkor feszülő mellel ezt mondják:

– Majd mink azt megmutatjuk!

Amikor mérsékletre, türelemre, egymás megértésére, szövetkezésre buzdítják őket a beszédek, akkor hozzájárulóan intenek. És amikor Károlyi azt mondja, hogy ez a kormány nem vért kér a néptől, hanem a tulajdon földje számára verítéket, akkor egyszerre felcsattan a kiáltás:

– Megadjuk!

Megadjuk. A kápolnai gyűlésen új szabadságharc kezdődött. A jobbágyfelszabadítás most fejeződik majd be. És be fog fejeződni. Aki ezen a kápolnai gyűlésen ott volt, az nem kételkedhetik többé benne, hogy a földreformot semmiféle hatalom a világon fel nem tarthatja többé, és nem kételkedhetik benne, hogy jó úton vagyunk.

Amikor Csizmadia Sándor arról beszélt, hogy a nyolcórai munkaidő követelésével szemben a földművelő munkás dolgozott tizennyolc órát is, akkor egy keserű hang közbeszólt:

– Húsz krajcár napszámért.

Ez volt a múlt. De azután előállott az emelvényen Antal János rokkant katona, akinek az igényeit – szimbolikus cselekedetként – elsőnek iktatták be, és válaszolt a hivatalos kérdésekre. Akar-e földet? Igen. Akar-e házat is? Igen. Mi volt eddig? Cseléd. Tud-e fizetni valamit? Nem. Van-e állatja? Nincs. Van-e mezőgazdasági szerszáma? Nincs. – Amikor a hivatalos kérdés arra kívánt tőle feleletet, van-e valami földje, akkor Antal János így felelt:

– Egy csepp se.

Egy csepp se volt neki eddig. És azt beszélték, hogy most se lesz igaz az egész. És egy óriási gyülekezet megrendült lélekkel nézte és hallgatta, hogyan lesz igaz mégis az egész, és hogyan lesz valósággá végül egy ezeréves álom. Jó volt ott lenni. Szép volt ott lenni. Lelket üdítő öröm volt ott lenni. A kápolnai nap után most már boldog bizonyosságként lehet tudni, hogy a forradalom a legjobb úton van. Mit nekem a budapesti kis kényeskedések, a finnyás érzékenykedések, a sértett nyafogások és az előkelő panaszkodások!

A magyar föld népe földhöz jut; a kitagadottakat szívére öleli az örök anya; az esettek és a bánatosak felemelik a fejüket, mint ahogy a kápolnai gyűlésen egy görnyedt, öreg paraszt emelte fel mellettem egyre bátrabban hófehér fejét. Itt van az igazság. Itt van az élet. Itt van a jövő. Szűkebb hazám, drága szép Heves vármegye, köszönöm neked, hogy ezt áhítatos és ujjongó szívvel éreznem adtad. Soha olyan szép nem voltál, mint ezen az örökké emlékezetes vasárnapon. Észak felé ott kéklett a szelíd Mátra, dél felé kinyílt az áldott nagy síkság. Az egészet beragyogta az édesen kisütött tavaszi nap a meleg ezüstfátylával.

Kimondhatatlanul szép volt. Hadd süssön a tavaszi nap most erre az áldott földre: áldja meg, termékenyítse meg; a föld ezentúl a magyar népnek fog teremni.

A kápolnai gyűlés végén repülőgép jelent meg fent a tavaszi égen. Az emberek közül sokan eddig még nem láttak repülőgépet. Igazán ember ül benne? – kérdezte valaki. A gépen azonban a falu felett egyszerre megvillant valami; fent megoldottak egy köteléket, és a gépből a földosztást hirdető papiroslapok ezrei hulltak alá. Lassan libegtek lefelé; csillogtak a napban, mint valami csodálatos, fényes pillangók, mint valami mennyei madarak. Az emberek lihegve siettek egy-egy ilyen fénylő papirosdarabért. A csodák öröme és izgalma reszketett körülöttünk. Reszkessen végig ez a boldog izgalom most egész Magyarországon. Mint egy új világnak égi követe, úgy jelenjen meg mindenütt az a boldog híradás, hogy Magyarország ezentúl igazán a magyar népé lesz.

Világ, 1919. február 25.

Móricz Zsigmond

AZ ELSŐ FÖLDOSZTÁS

Kápolnán, Heves megyében, február 23-án megjelent a magyar népkormány, hogy a köztársaság elnökének, Károlyi Mihálynak ősi, családi birtokán kezdje meg a földosztást.

Nagy ünnepségek között folyt le a földosztás első tette: gróf Károlyi Mihály sajátkezűleg beírta az új telekkönyv első sorába Antal János vagyontalan rokkant katona-földművesnek a nevét.

Ezzel Antal János megindította azt a hosszú sort, amely rövid idő alatt százakra, ezrekre s milliókra fog szaporodni.

Azoknak az új gazdáknak a sorát, akik birtokukba veszik valósággal, a nevükre íratva, saját gazdálkodásukba kapva, a magyar nagy uradalmak földjeit.

Ez olyan nagy és olyan hatalmas történelmi esemény, hogy meg kell állani mellette.

A magyar nép kilencszáz év óta rabságban, leigázva és szegénységben élt. Azok a vezető emberek, akiket valaha, ezer évvel ezelőtt azért választott seregeinek élére, hogy vezesse őket, s gondot viseljenek a szabad nép fölött: azt a vezető szerepet urasággá változtatták, s a kezükbe került hatalmat családi hatalommá tették. Azok a vezérek s családjaik, ivadékaik és párthíveik kisajátították a hatalmat, a vagyont s a földet. A népről kijelentették, hogy az csak szolga, s éppen úgy az ő tulajdonuk, mint a föld s a föld míveléséhez tartozó többi állat: a lovak, az ökrök s a szerszámok.

Minden, minden a vezető nagyúri osztály tulajdona volt ebben az országban 1848-ig.

Akkor ütötte az első rést a szabadság ezen a zsarnoki uraságon. Akkor felszabadult, emberré lett a népnek egy része.

Ma felszabadult az egész emberiség.

Antal János, mikor kezet fogott Károlyi Mihállyal, belépett a szabad emberiség közösségébe. Eddig cseléd volt, mások keze-lába, ma szabad maga gazdája, gondolatainak szabad ura, életének szabad intézője.

De Károlyi Mihály is akkor lett szabad ember, mikor kezet fogott a szegény nyomorék Antal Jánossal. Mert hiába volt ő eddig annyi ezer holdnak az ura, hiába volt bölcs és bátor képviselője a magyar népnek, hiába volt miniszterelnök, és hiába lett az egész ország népköztársaságának elnöke: csak akkor lett szabad ember, mikor maga körül minden embert felszabadított.

Szabad ember csak szabad országban, csak szabad emberek társaságában lehet. Ahol rabszolgák vannak, ott rabtartó urak állanak szemben egymással. S a rabszolga nem szabad, mert megköti őt az ő urainak rablánca, de a zsarnok úr sem szabad, mert megköti őt zsarnok társainak érdekszövetsége.

Február 23-án, egy esős, borús tavaszi napon, mint az első rügy, pattant ki a szabadság. Kora tavaszi rügy. Esővel kezdődött a nap, s a Károlyi beszéde alatt elvonultak a felhők, kisütött a napsugár, mintha a természet is jelenteni akarná, hogy örvend az emberiség ez új tavaszának.

Az ős magyar vallás szelleme támadt fel.

A magyarság ősi vallásában az ember nem volt konok, csak embert szerető, rideg lény. Az ősi magyar vallás egy szeretettel ölelte magához az egész természetet. Az ember testvérének ismerte a körötte élő állatokat, s még a mackót is bátyjának nevezte. Testvérének ismerte a cserfát, a szilfát, kis öccsének a virító virágot. Testvére volt az égen a felleg, édesanyja a föld, s nénje az ég. Ősapja a nap, s egy közös világ volt neki az egész csillagos égboltozat ezzel a gyönyörű élettel rakott földi világgal.

Február 23-án jelent meg a magyar életnek egy ilyen új tavaszi ünnepe!

Soha ezt a napot el ne feledje a magyar: ezen a napon az egész magyarság, az egész, minden nyelvű magyarországi szegénység felszabadult.

A természet s az emberi lélek egyforma vidám és boldog barátságba olvadt ezen a napon: az emberi szabadság tavaszünnepén.

Ezt a napot ne feledjétek, mindig megünnepeljétek, az első földosztás kápolnai napja mindig kápolnája legyen a magyar szegénységnek.

Néplap, 1919. március 2.

AZ ÜNNEP UTÁN

a tiszttartói lakban ebéd volt. Borjúpörkölt volt és szárnyas sült, hozzá ugorka, saláta s igen jó, saját termésű bort adott a gazda, aki Mikszáth Kálmánnak a testvéröccse.

A köztársasági elnökkel szembe egy rokkant katonát s egy helybeli hadiözvegyet ültettek le, hogy a népet képviseljék az elnök ebédjénél.

Sok szónoki beszéd volt; a szép, derék asszony, akinek öt gyermeke közül csak egy maradt életben, végül melegen, hálásan s kimondhatatlan gyöngédséggel nézett az elnökre, s mikor csönd volt, halkan ennyit mondott neki:

– A nagyságos úrnak nem tudjuk meghálálni a jóságát. Soha nem tudjuk meghálálni, hogy *a nagy iga alól kivett.*

Elfutotta a szemét a könny, s lecsordult az arcán a meleg könnycsepp.

– Az egész beszédje alatt sírtam – mondta rebegve.

Károlyi Mihály messziről, gondolkodva s meghatva nézett az asszony kedves, kedves arcába, amely könnyek közt mosollyal, boldogan nézett rá, aztán felállott, s így beszélt a jelenlevőkhöz:

– Sok ünnepségen vettem én már részt. Hol fényes palotában, hol pajtában, sok politikai ünnepen. Rendesen a képviselőjelöltet ünnepelték, aki ígért, s keveset adott. Vagy nagyurakat, uralkodókat ünnepeltek olyan fényes tetteikért, amiket nem ők követtek el. Vagy hadvezéreket, tábornokokat, akik messziről vezényelték be az embertömegeket a halálba.

Ez a mai ünnep lényegesen különbözik azoktól.

Megváltoztak a szerepek. Nem a nép ünnepel egy vezető politikust, hanem a politika vezetői ünneplik a népet.

Most egy minisztérium jött ide ünnepelni a népet, a nép felszabadulását, azt a napot, amelyen a nép elmondhatja, hogy végre a maga jogának teljességébe lépett. Megszűntek

a tartalom nélküli jelszavak: ma jelszóvá lett egy kijelentés, amely egy meglévő tartalmat fed.

Eddig üres frázis volt a *népuralom* jelszava: ma ez valósággá lett. Valósággá tette az a számos tíz hold, amit megkezdettünk szétosztani.

Örömmel látom, hogy együtt ülnek itt azok, akik az ipari s a földmívespárt részéről vezették mindazt a harcot, amelynek eredménye ennek a népuralomnak megvalósítása.

Mert ezt a harcot nem a polgári társadalom végezte el, nem a polgári társadalom műve csak, hogy sikerült a népet földhöz juttatni. Abban nagy része volt annak a nagy küzdelemnek, amit a szociálista párt vívott.

Megszűnt a háború, de nem mondhatjuk, hogy megszűnt volna a küzdelem.

Megszűnt a fölösleges véröntések kora, de ezzel megindult egy küzdelem azoknak a lelkében, akik a békét csak a háborún át tudták eddig mindig megcsinálni: ezek vesztették el a csatát, amit a népek nyertek meg. Ezek elvesztették az uralmat, s abba nem fognak belenyugodni.

El kell készülni arra, hogy minden zugban leskelődnek azok, akik fel akarják borítani ezt a rendszert, azok, akik nem fognak belenyugodni, hogy nemcsak ideig-óráig vesztették el az uralmukat, hanem örökre.

Arra kérem azért önöket, arra kérem az egész ország földmíves lakosságát, az egész ország ipari munkásságát, hogy tömörüljenek. Egy táborba tömörüljön a polgárság s a munkásság, mindazok, akik igazán s őszintén akarják megalapítani az ország békéjét.

És ne feledjék, hogy odaát azoknak, akik eljönnek, hogy az önök kezéből kicsavarják a zászlót, azoknak mindig megvan a csengő jelszavuk, amellyel takarják a legnagyobb hazugságokat.

Hogy ez így van, azt most a nép legszélesebb rétege is megtudta. Eddig nem hitték az emberek, hogy az egész háború, az egész militarista rendszer az *egoizmus alapján áll.* Csengő jelszavak hangzottak szakadatlanul, de azok csak az egyéni önzést, a személyes önérdeket szolgálták.

Ezt akarjuk megdönteni, s ezért emelem újra poharamat

Garami Ernőnek*, a magyar szociálista párt vezérének nevére, s kérem a népet, *bizalommal viseltessék a szocialista párt iránt.*

Bízzanak a valódi polgári pártokban is, de ne bízzanak olyan pártokban, amelyek soha cselekedni nem fognak. Eljönnek, hogy tovább űzzék az önzés alattomos harcát, de csak vészt és viszályt hoznak a nép lelkébe.

Nagy lelkesedés volt, éljenezték s ünnepelték az elnököt, aki után Garami Ernő emelkedett szólásra.

Csak néhány szót mondott, de amilyen tömör volt, annyira fontos, amit mondott.

– El kellett hoznom s át kellett adnom a városi munkásság forró üdvözletét ezen a dicső, ezen a páratlan napon a munkásságnak. Ez az a nap, mikor csak adnak neki, s nem vesznek el tőle.

Ezzel a nappal csak a forradalom nagy napja, 1918. október 31-ike vetekszik. Az a nap, mikor az ipari munkásság teremtette meg a maga legnagyobb történelmi napját.

Hiszem, hogy az ország földmívesnépe tudja, hogy a mai nap ránk soha nem virrad, ha a város polgársága akkor ösz-sze nem fog, hogy lerázza a bilincseket.

Hiszem, hogy a földmíves munkásság sohasem felejti el, hogy a lehazátlanbitangozott szociálista munkásság tette lehetővé ezt a mai napot.

Szeretném olyan hangosan mondani, hogy az egész ország minden földmívesnépe meghallja, és soha el ne felejtse, hogy a város lakossága vívta ki a szabadságot a falu lakossága számára.

A város lakossága megtette kötelességét a föld népével szemben, ezt ne felejtse el a föld népe, s álljon a forradalmi város mellé.

Az emberek fölugrottak, s fölemelt karral, ujjongva éljenezték a szocialista munkásságot.

A föld népe s a műhelyek népe ebben a pillanatban egyesült.

Néplap, 1919. március 2.

* Garami Ernő (1876—1935): a századforduló éveitől a szociáldemokrata párt vezetője; a Károlyi-kormány kereskedelemügyi minisztere

Lengyel József

TOLONCHÁZ ÉS TOLONCKÓRHÁZ

Három hónap múltán a kommunista párt olyan hatalom volt, hogy a polgári kormánynak tennie kellett valamit, ha nem akarta harc nélkül elhagyni a terepet. S ezért történt, hogy február 20-án éjjel a kormány átcsapott támadásba. A Központi Bizottságot s a párt számos funkcionáriusát elfogták. Többek közt engem is.

Cseppet se lepett meg, mikor úgy éjfél után kettő-három felé egy fegyveres „népőr" és egy civil detektív jelentek meg az ágyamnál. Elfogtak, mert kommunista vagyok. Ezen nem találtam semmi csodálnivalót. Különben is már hetek óta járta a hír, hogy elfognak bennünket. Sőt, ez a híresztelés még többről is tudott. Közszájon forgott: „A kommunistákat kiszolgáltatják a francia gyarmati csapatoknak, akik Szegednél állnak."

Az okkal tisztában voltam, de érdekelt a megokolás. Kérdeztem a detektívet:

– Miért tartóztatnak le?

– Majd megtudja – volt a felelet.

– Megvernek bennünket? – volt mindjárt a második kérdésem.

– Ugyan, L. úr, hova gondol? – szólt a detektív, aki különben nagyon udvarias volt.

A házkutatást nem nagyon gondosan végezte.

– Adja át, kérem, a revolverét – mondta.

Revolverem azonban éppen nem volt, mert odaadtam egyik megfigyelőmnek.

– Nincs revolverem – mondtam az igazat.

– Ugyan, kérem! Magának ne volna revolvere? – szólt a detektív hitetlenül.

Kénytelen voltam azt hazudni, amit egy eltűnt revolver kapcsán egyszer nekem hazudtak: – Utcai razzián elvette tőlem a rendőrség.

– De maga, ilyen ügyes ember, tudott magának másikat szerezni.

Láttam, a detektív túl jó véleménnyel van rólam, s világért se hiszi el az igazat. Viszont nem akartam, hogy még sokat faggasson.

– Az igaz – feleltem –, csakhogy éppen tegnap történt az eset.

Amíg öltöztem, a detektív egyre kért, adjak neki revolvert, értésemre adva, hogy neki kellemetlen revolver nélkül megjelenni főnökei előtt. De revolverem tényleg nem volt, a töltényeket és a fél kiló ekrazitot viszont, ami volt, nem találta meg...

Házkutatás és öltözködés egész kedélyesen ment volna, csak az anyám izgatta magát nagyon. Folyton azt hajtogatta: – A mi házunkban még soha nem volt hatóság. A mi házunkban...

– Ugyan, anyám – mondtam én –, egyszer ezt minden családban meg kell kezdeni.

De ez a csöppet se jó vicc egész csodálatosan hatott. Az anyám mintha kicsit mégis megnyugodott volna. A búcsúzás simán ment.

Alig értünk ki a házból, a Margit körút sarkán egy rendőrségi autó száguld felénk. Nánássy László, a politikai osztály vezetője ült benne.

Nánássy bevett bennünket az autóba, és továbbszáguldott. Nem a főkapitányság irányába mentünk, és ez nyugtalanított. Amint úgy a Vár felé közeledtünk, azt hittem, felvisznek a bosnyák laktanyába. Olyan hír is volt ugyanis, hogy fenn a Várban a volt bosnyák laktanyába zárják a kommunistákat, míg kellő alkalom lesz őket a gyarmati csapatoknak kiadni.

– Kiadnak bennünket a feketéknek*? – kérdeztem Nánássyt.

– Még idejében meglátja – felelte kurtán.

Ideges volt. Folyton a civil télikabát fölé csatolt derékszíjon babrált.

De nem a Várba vitt az út, hanem a Retek utcai rendőrőrszobába.

* a színes bőrű francia gyarmati csapatoknak, amelyek Szegednél táboroztak

Az őrszobán már több elvtárs volt. Robicsek, egy ismerős posta-takarékpénztári tisztviselő, szemüveges, sovány ember, hajlott hátú, akinek az arcáról lerítt a sokgyerekes családapa s a rossz élelmezés. Ott volt Rákosi Mátyás és még néhányan.

Rákosi igen jókedvű volt, folyton viccelt. A rendőrök mosolyogtak a vicceken. Nagyon barátságosak voltak, beszélgetéseinket, melyeket szándékosan hangosan folytattunk, nagy érdeklődéssel hallgatták.

Csak egyet nem tudtunk meg a rendőröktől: miért fogtak el, és hová visznek bennünket? Minden valószínűség szerint ők maguk éppoly kevéssé tudták ezt, mint mi. Ha tudták volna, mivel vádolnak majd bennünket, biztos nem olyan barátságosak...

Órák hosszat ültünk az őrszobán. Néha bejött egy-egy detektív, susogott valamit egy hivatalnokkal, aztán megint elment. Mint csakhamar kiderült, a Budán lakó elfogottakat mind itt akarták egybegyűjteni és egy transzportban elszállítani. De Vágó Bélát, akinek, úgy látszik, jó értesülései voltak, nem találták a lakásán, s míg mi ott ültünk, őt keresték.

Már világosodott, tehát úgy 7–8 óra lehetett, egyszerre csak jött a parancs, és autókra pakolva elindultunk. Hova, ezt most se mondták meg. A kísérő rendőrök arca mintha kicsit feszesebb lett volna, mint pár órával azelőtt. Lehet, hogy csak azért, mert útközben jobban kellett ügyelniük.

Az útvonalból próbáltuk találgatni, hova visznek bennünket. De még mielőtt kitalálhattuk volna, miről van szó, a toloncház előtt álltak meg az autók.

– Á, van szerencsém! – kiáltja viccesen Rákosi, s megemeli a kalapját.

De itt már nem értették a tréfát. Az őrt álló rendőrök durván ráförmedtek. A kapubejáratnál álló két gépfegyver is arra mutatott, hogy valami rendkívüli dolog készül. Fogalmunk se volt róla, hogy mi.

Apró, ráccsal elzárt rekeszekbe vezettek bennünket. Én Robicsekkel, a takarékpénztári tisztviselővel és Hajdú Palival kerültem egy rekeszbe.

Úgy látszik, általános lefogások vannak, gondoltam, amikor Hajdúval összekerültem. De beszélni nem tudtunk egymással. A rendőr, aki benn maradt nálunk a rekesztőben

– ahol várni kell, míg a cellába kísérik az embert –, felállított bennünket maga előtt. Végigmért valamennyiünket.

– Te négyszemű – kezdi az ordítást a pápaszemes, görnyedt hivatalnokon –, te biztos, hogy nem voltál a fronton! – és evvel már arcul is vágja.

Hajdú Pali – zömök és pirospozsgás legény, aki tényleg csak pár hete, hogy levetette a mundért – megdühödik és előrelép.

– Én voltam a fronton – szól kihívón.

– Te voltál?! – ordít a rendőr, és öklével Pali arcába vág, hogy az erős fiú megtántorodik.

Én erre már nem szóltam semmit. Se a társaimra, se a rendőrre nem néztem. A fehérre meszelt plafont vizsgáltam nagy érdeklődéssel, és így valahogy kikerültem a pofont.

A rekeszből ugyanis hamarosan levezettek bennünket egy nagy terembe, ahol már egész sereg elvtárs volt. És még egyre hozták az embereket.

Mi történik a külvilágban? Mi van a párttal, mi van velünk?

Néha ordítás, puskatusok csapódását hallottuk és sok nehéz csizma dobogását.

Aztán szivárogtak a hírek a később érkezőktől.

– Verik Kun Bélát!

– Kunt megölték!

– Mindenkit elfogtak!

S csak ekkor hallottam híreket az elmúlt este történtekről. A Népszínház utcánál a tömeg összeütközött a rendőrökkel, a rendőrök egymásra lőttek, vagy lehet, hogy a tömegből lőtt valaki, az is lehet, hogy az egyik ház ablakából. Vagy fél tucat rendőr meghalt, egy csomó megsebesült.

Ez volt tehát az ok. Ezért olyan feldühödtek itt a rendőrök.

– Kinn rettenetesen verik az embereket.

– Ránk is sor kerül rövidesen.

Megbeszéltük a Népszínház utcai esetet. Nékem eddig fogalmam se volt róla.

Annyit tudtam csak, hogy a Parlament előtt délután tüntetés volt, estefelé egy csoport ember még eljött a Visegrádi utca ablakai elé, éltették a kommunizmust. Ilyesmi mindennapos volt.

Sőt, ezen az estén még korábban el is mentem. Látogatóba kellett mennem, amire akkoriban ritkán volt idő.

Éjjel egy óra felé kerültem haza, s csak itt a toloncházban hallottam az egész esetről.

Mindnyájunk előtt nyilvánvaló volt, hogy rendőrségi provokáció rendezte az egész Népszínház utcai ügyet.

– Majd a munkások megfelelnek érte – mondta Ottó, aki szintén velünk volt a közös teremben.

A Kun Béláról terjengő híreket nemigen hittük el.

– Egy embert csak úgy egyszerűen nem mer megölni a rendőrség – volt a, különben kicsit naiv, vélemény.

Máskor meg minden fegyvercsörrenésnél, lábdobogásnál azt hittük: most megrohannak bennünket.

Mindazonáltal elég jó volt a hangulat. A saját sorsunk bizonytalanságát éreztük, de tudtuk, hogy kinn egy egész ország dolgozói csak a mi sorsunkkal törődnek, és mindent számon kérnek.

Hideg volt a terem téglapadlója. A mellette levő árnyékszékből befolyt a víz. Fáztunk, és nem volt mit enni. Evés helyett cigarettáztunk. A terem egyetlen berendezése a vasmatracok voltak és a közepén végighúzódó alacsony cementfal. A matracokat, amiken láb helyett alacsony kampók voltak, erre a falra kellett ráakasztani, hogy ne egész vízszintesen feküdjék az ember.

Hamar beesteledett. Hideg volt. Kettesével összebújva, ruhástul lefeküdtünk a vasmatracokra. Gyorsan elaludtunk, és az egész társaság jól aludt.

Mosdás, öltözködés, evés elmaradnak, és így a második nap már hosszú. Cigaretta is szűken volt már.

– Úgyis elszedik tőlünk – mondták előző nap a beavatottak. Nem spóroltunk. Most az eldobált csutkákat szedtük fel, és új cigarettákat sodortunk belőlük. Tudvalevőleg négy eldobott csutkából három új cigaretta készül. Először kettő a két-két csutkából, aztán ennek a két cigarettának a csutkájából a harmadik. De a csutkák csutkái is hamar gyérültek, és már egy cigarettát adtak szájról szájra. Gyorsan végigszippantotta az egész társaság – kivéve a büszke és lenéző nemdohányosokat, akik közé Ottó is tartozott.

Miután náthás voltam és köhögtem, s a nedves téglapadló

nem a legkellemesebb ilyen állapotban, az elvtársak tanácsára elhatároztam, hogy beteget jelentek.

A tésztaarcú, kövér kulcsár – rosszkedvű és morgós hivatalnok, aki időnként benézett hozzánk – felvitt az orvoshoz.

– Hát jöjjenek – mondta, és én és Szilágyi Tibor követtük. Szilágyi, fiatal fiú, aki katonáskodása alatt súlyos tüdőbajt kapott, igen komolyan beteg volt. De csakhamar kiderítettük, hogy már volt egymással dolgunk. Az ő lakása volt az, ahol a gépfegyvert, amit Nánássyval és Mészáros Gáborral loptunk, elhelyeztük. A rosszkedvű kulcsár valóságos angyal volt az orvoshoz képest. Az orvos dühöngött, amint beléptünk. Alig vizsgált meg bennünket: Köhögünk? Lázasak vagyunk? Tüdőbaj? Alaposabb vizsgálat helyett nem mulasztotta el velünk közölni:

– No, a Kun az már döglődik.

Éreztem, ahogy a vér elszáll a fejemből. Most tényleg rettenetesen aggódtam Kunért. Még soha életemben nem láttam ilyen aljas, kéjesen örömteljes pofát, mint ezét a fekete szakállas orvosét, mikor örvendezve közölte velünk, hogy a páciense meg fog halni.

Nem ok nélkül féltettem Kunt az orvos gyilkos szándékától. Ő volt az, aki egész horda ittas rendőrt a már félholtra vert beteg ágyához engedett, ahol Kunt másodszor és még rettenetesebben megverték.

– Összetörték a bordáját, de alaposan – mondta az orvos, és leste a hatást.

Mi nem feleltünk.

Megkaptuk a kórházi inget, köpenyt, s az apáca figyelmeztetett bennünket, hogy minden saját holminkat le kell adnunk.

Szilágyi két alsónadrágot hordott. Gyorsan megegyeztünk: én megtartottam az én alsónadrágomat, és az ő második alsónadrágját adtam be mint az enyémet. A nadrágot felhúztam a combomon, hogy feszüljön, és oda rejtettem a pénzemet és Szilágyi néhány apróságát.

A kórházteremben igen vegyes társaság fogadott bennünket.

Mindenekelőtt itt feküdt Korbély elvtárs, akit az előző napi, a kommunisták ellen vezetett szociáldemokrata tüntetésben vertek véresre.

– Nagyon megrendezték ezt a szociáldemokraták – mesélte az újdonságot Korbély. – A húsipariak véres bárdokkal jöttek, a vasasok kalapáccsal.

A hatalmas szál prolinak egész teste, arca, szeme egyetlen kék véraláfutásos és véres hústömeg volt. Arca olyan dagadt volt, hogy nem látott, és azt hitte, megvakult, a hallása is meggyöngült. Beszélni is csak nagy kínosan tudott. Korbély elmondta, hogy mindenkit, aki kommunistának merte magát vallani, véresre vertek. Pogromhangulat van a városban, a rendőrök egészen fel vannak bőszítve, s mint az őrültek, vagdalkoznak. Ez egyszer nem int higgadtságra a Népszava, nem „bremzol"* a szocdem.

Korbély mellett még valaki feküdt. Ez egy kicsit gyönge elméjű és epileptikus volt. Őt is érte néhány ütés ennél a tüntetésnél, mire elfogta az epileptikus roham. Nem is tudta, miért és hogyan került a tolonckórházba. Fogalma se volt semmiről, de hát ő is velünk együtt politikai fogoly volt.

Négyünkön kívül a teremben volt még tíz nemi bajos; külön, a fal mellett földre tett matracokon fekete kenőccsel bekent négy rühes feküdt, akik meztelenül henteregtek. Az ajtó melletti ágyon egy öreg ember. „Marasmus" volt a fejtáblájára írva, ami, úgy tudom, végelgyengülést jelent. Az úgynevezett „közönséges bűnözők" közt egyetlen határozottan ellenszenves alak volt csak, de ez meg is nyerte a felettesek kegyét. Ő volt a „szobagazda". A sebekkel borított, vérbajos legényke amolyan segédápolói szerepet játszott. Ezért aztán az övé volt az egyetlen pár papucs, az egyetlen pléhkanál, továbbá joga volt kimenni a folyosóra. Ápolni senkit sem ápolt.

Velem nagyon barátságos volt a szobagazda. Különösen mikor megtudta, hogy pénzem van. Háromszoros áron, de ő szerzett dohányt, amit aztán kétfelé osztottam a „politikaiak" és a „közönségesek" közt.

A „közönségesek" különben nagyon büszkék voltak mesterségükre. „Hóhem"-eknek, avagy „okos fiúk"-nak nevezték magukat, és szóban és nótáikban igen megvetették a „freiert" (újonc), azaz az olyan embert, aki még sohasem volt „siti"-ben (börtön), nem ismeri a „ház"-at, nem volt az „oberhé"-n (főkapitányság). A rendőrt parasztnak, prosztó-

* fékez

nak hívták, a lovas rendőrt emeletes parasztnak, a fegyvert lyukasztónak. Mindegyik dicsekedett tetteivel, aki már nagyobb dolgokat csinált, annak volt a nagyobb tekintélye. A testi erejükkel is nagyra voltak. Az egyik feketére bemázolt meztelen legény – tényleg hatalmas szál gyerek volt – már annyira ment a nagy, kölcsönös hazudozásban, hogy azt állította: egyedül lopott el egy zongorát.

Rólunk, kommunistákról, különös fogalmaik voltak. Főleg a szobagazda hangoztatta, hogy nekünk velük, a „hóhemekkel" kellene összefogni. „Freierek" ehhez az egész dologhoz, amit mi akarunk csinálni, nem értenek.

Barátsága jeléül a szobagazda megengedte, hogy ha kimegyek az árnyékszékre, ahol bokáig állt a víz, használhassam a papucsát. Sőt a kanalát is felajánlotta.

A cipőt használtam, de a kanalat nem fogadtam el. Inkább a csontról rágtam le a kevéske húst, ami a gerslivel együtt a betegkosztot jelképezte. Testi mivoltában és mindenképpen utáltam ezt a szobagazdát.

A marasmusos öreg folyton vizet kért. A szobagazda azonban nem adott neki, mert az öreg akkor mindjárt telecsinálta az ágyat. Ellenben majd minden félórában odaordított a szoba valamelyik sarkából az öregnek:

– Na, vén zrinkó! Meghalt már?

– Még nem – nyögte az öreg.

– Kár – volt a szobagazda rendes mondása. Különben igen szentimentális nótákat dalolt. Kedvenc nótája volt:

Ilyenkor este mindig arra gondolok,
Mikor leszünk, maga meg én, boldogok...

meg a modern fogalmazású nóta:

Hittem, mint egy öntudatos proletárhoz illik...

A hozzám való barátsága és szolgálatkészsége persze nem zavarta abban, hogy becsapjon.

Másodnapja voltam talán a kórházban, mikor egyszer csak int a szobagazda, hogy jöjjek az ajtóhoz.

Kinyitja az ajtót: Sallai Imre áll a folyosón, közvetlenül az ajtó mellett. Sallai arcán a derékszíjak csatjának egész

pontosan felismerhető, sötét véraláfutásos nyomai. Az orvosi vizitre várt egy sereg más ember között.

– Az új KB megalakult – suttogja Sallai.

Még akar valamit mondani, de aztán hirtelen továbblép. Engem a szobagazda visszahúz a terembe, és beteszi az ajtót. Szeretnék még Sallaival beszélni. De a szobagazda visszatart: – Már nem lehet.

De hisz tudom is a legfontosabbat. Az új Központi Bizottság megalakult. Él a párt, dolgozik, nem sikerült szétrombolni. A pogromhangulat csakhamar visszaüt szerzőire... Odafordulok a szobagazdához, aki néhányszor már hírt hozott Kun hogylétéről.

– El tudna-e egy kis cédulát juttatni Kun Bélához? – kérdezem.

– Hogyne. Van itt egy lány, egy fogoly, aki a Kun szobájában takarít. Annak csak szólnom kell.

Egy kis cédulára felírom: *Az új KB megalakult.*

Tíz koronát, vagyonomnak több mint a felét, adom a szobagazdának.

– Ez kettőjüké, és ha lehet, Kun is ad érte valamit.

„Ez lesz Kunnak a legjobb orvosság" – gondolom, és eszembe jut az orvos gyűlölt arca.

De Kun, mint később megtudtam, sohasem kapta meg ezt a cédulát. Meggyógyult enélkül is. De meghalt volna, és nemcsak képes értelemben, ha a sok ezernyi magyar munkás nem aggódik sorsáért. Nem merték megölni Kun Bélát, féltek a munkásosztálytól.

Kassák Lajos

A VÁLSÁG ÁLTALÁNOS

A forradalom kormánya még áll a helyén, de a talaj mozog alatta, s a két munkáspárt egymás elleni harca leplezetlenül folyik a nyilvánosság előtt.

Ha az intéző körök azt gondolták, hogy a kommunista vezetők letartóztatásával legalább egy időre magát a mozgalmat is elfojtották, akkor végzetesen tévedtek. A mozgalom még korántsem volt olyan erős, hogy rövid időn belül kezébe vehette volna az államhatalmat, de a vezérek letartóztatása és megveretése döbbenetesen hatott, mintha olajat öntöttek volna a gyönge izzású tűzre. A párt illegális eszközökkel dolgozott tovább, s hogy az Az Est riportja megjelent Kun Béláék megveretéséről, a munkásság nagy részének szimpátiája hirtelen a kommunisták felé fordult. Mindenki a rendőrség brutalitásáról beszélt, s az eset hatása alatt a jó polgárság is elvesztette fejét. A lapok a kihallgatott bolsevisták vallomásait is közölték. A vádlottak mind bátran viselkedtek, és úgy vallottak, hogy ne ártsanak vele a mozgalomnak. Nagy energiával a pártpénzek forrását akarták tőlük megtudni. [...]

Az illegális szervekkel fönntartottuk az összeköttetést. Lukács Györgyék írták a Vörös Újságot, röplapokat adtak ki, s az agitátorok folytatták az agitációt.

A Munkástanács ülésein még erősebben kirobbantak a belső ellentétek.

A válság általános. A kormány rendelkezéseket bocsát ki, a Népszava a munkásság józan belátására apellál, de a kommunistáknak már mindenütt megvannak a maguk exponensei. A gyárakban bizalmiak vannak, az irodák fiatalsága velünk szimpatizál, s a katonaság, rendőrség szervezeteiben is benne van már a kezük. Nincsen nyilvános párthelyiségük, de ez már nem jelent komoly akadályt a munkában. A galileisták közül Korvin Ottó, Csillag László, Sugár Tivadar, Kelen József és a többiek, akik eddig csak szimpatizáltak a kommunistákkal, most teljesen a párt szolgálatába álltak,

és nagyrészt pótolni tudják a lefogott intellektuális erőket.

Kun Béláék a gyűjtőfogházból irányítják a mozgalmat. [...]

Egy kis öröm. Jolán öccse, Dezső megjött az orosz fogságból. Alaposan megviselték az esztendők. A feje mintha összeaszott volna, bajusza, szakálla van, s az ócska csukaszürke csak úgy lötyög a testén. Örülünk neki, hogy élve került ki a pokolból, és annak is örülünk, hogy sok érdekes dolgot tud mesélni Oroszországról. A magyar hadifoglyok erősen részt vettek az ottani forradalomban, ismeri Kun Bélát, Szamuelyt s még jó néhányat azok közül, akik most a magyar kommunista mozgalom vezetői. Boldog, hogy itt is beköszöntek a változások. Fiatal gyerek volt, mikor bevonult, a lányokon kívül alig érdekelte más a világból, megnősült abban a korban, mikor mások még a komoly udvarlásra sem gondolnak, mint utász katona hányódott a fronton, és megjárta az orosz fogolytáborokat. Most itt ül velünk szemben az asztalnál, olyan értelemmel beszél politikáról, forradalomról, mint akinek komoly iskolázottsága van ezen a területen. És egy asszonyról is beszél, akit ott hagyott Oroszországban.

– Szép, kedves asszony volt, de már sehogy sem férhettem a bőrömben. Isten bizony, Lajos, az oroszok mind nagyon jó emberek, és az asszonyok is nagyon kívánatosak. Nagyon jól éltünk, de az ember egyszer csak megbolondul, és faképnél hagy mindent. Azt mondják, hogy ez a honvágy, ami beleeszi magát az emberbe. Lehet, hogy így van, tudja a fene, de igazán nem tudtam tovább maradni.

– Mit akarsz itt csinálni?

– Majd jelentkezem a mieinknél.

– Nem untad meg a katonáskodást?

– Tudja a fene, bizony isten, ebbe is beleszokik az ember. S ha akkor voltam katona, most is lehetek.

Megint forradalomról beszélt, különös történeteket a fehérekről és a vörösökről. Szocialista volt, és készült rá: ha már itthon van, becsülettel kivegye a részét a dolgokból.

Másnapra megbetegedett. Szörnyű fájdalmakról panaszkodott. Azt hittük, nem lesz komolyabb a betegség, majd átmegy rajta. Aztán orvost kellett hívnunk, aki megállapította, hogy hastífusza van. Beszállították a járványkórházba. A lakást, ahol feküdt, fertőtlenítették, s Jolán anyját nyolc napra

internálták. Szép kis eset, mondtuk. Nincs az istennek az az átka, ami meg ne látogatna bennünket.

És mindezek mintha pillanatnyi idő alatt történtek volna. Csak úgy átfutottak az életünkön. Akármi ért bennünket, nem tudott kimozdítani a politikai napi események forgatagából. Futkostunk, tárgyaltunk, és készülődtünk valamire, amit közelebbről sem névleg megnevezni, sem jelentőségében fölfogni még nem tudtunk. A szervezetekben nem lehetett üléseket tartani, amelyek nem a két párt híveinek összeütközésével végződtek volna. Bagó kilépett a régi helyéből, s most a kommunista párt illegális nyomdájában dolgozik. Hónapok óta már civilben jár, s most ismét katonaruhába bújt. A blúza alatt sárga bőrszíjon, új, sárga tokban revolvert visel.

– Mit lehessen tudni! – mondta. – Ha rajtunk ütnek, olcsón nem adjuk meg magunkat.

Ekkora hősnek még sohasem láttam. Igaz, hogy ezekben a napokban nem lehet többé a régi mértékkel mérni az embereket. A munkásság nem egyéb nagy konspirációs tábornál. Izgulnak a mindenféle hírektől, s ők maguk is újabb és újabb izgató híreket terjesztenek a kommunisták harcra készülődéséről. S valóban, több és nagyobb jelentőségű volt már ez a mozgalom, mint amennyit így közönséges szemmel látni lehetett belőle.

Az egyik reggelen szép szál, katonaruhás fiatalember állított be hozzánk. Valami egészen közömbös dologról kezdett beszélni, megivott egy pohár vizet, engedelmet kért, hogy cigarettára gyújthasson, engem is megkínált, s ekkor váratlanul azt mondta:

– Jó orosz cigaretta, egyenesen Moszkvából hoztam. Repülőgépen érkeztem a román határig s onnan gyorsvonaton Pestig. A pályaudvarról most egyenesen ide jöttem.

Már sejtettük, miről van szó. Később maga is elmondta, hogy futárszolgálatot teljesít. Valaki hozzánk küldte, s most tőlünk szeretné megtudni az illegális vezetőség egyik tagjának a címét.

Különös ember. Nagyon könnyen barátkozik; először furcsának találjuk, hogy ilyen simán kipakol a mondanivalójával, de aztán látnunk kell, hogy mindent tudatosan csinál, számítással, s hogy így megnyilatkozik előttünk, előzőleg már kiismert és kitapasztalt bennünket. Olyan közlékeny,

mint egy gyerek, de mégsem egészen szimpatikus. Olyasmiről is beszél, amihez semmi közünk. [...]

– Szörnyű szolgálat ez, elvtárs – mondja sóhajtva, az arca sápadt, fiatal vonásai elgyűrődnek, a tekintete bágyadt és téveteg. – Napokon és éjszakákon át, ebben a hajszában! Nagyon nehéz szolgálat, de nem tudok lemondani róla. Van valami bennem, ami állandóan nyugtalanít, s így legalább elfáradok.

Elment. Pénzt és mozgalmi utasításokat vitt az illegális vezetőségnek. Kaganovitsnak hívták, legalábbis ő így nevezte meg magát, mikor elbúcsúzott tőlünk. Vegyes érzéseink maradtak utána. Milyen fiatal ember volt, szép, nagy termettel, világos intelligenciával, és mégis milyen összedobottan az egész valójában. Amint elmondta: annak idején, mint halálra ítélt román katonaszökevény került ki Oroszországba, ott kint az internacionális ezredben harcolt a fehérek ellen. Azóta az orosz párt szolgálatában áll, és futárszolgálatot teljesít. Vannak, akik egy kis laboratóriumban fogyasztják el életüket, s közben mérhetetlen javakat termelnek az emberiség számára, s vannak, akik ugyancsak az emberiség érdekében forradalmakban áldozzák föl magukat. [...] Van benne valami a rettenthetetlen kalandorokból, s valami az önfeláldozó szentekből és vértanúkból. Most ide jött, és ki tudja, mi vár itt rá? Amit magával hozott, az több és jelentősebb lehetett a szokásos postaküldeményeknél. A kommunista mozgalom újabb lendületre kapott, az agitátorok rengeteg röpirattal árasztották el a gyárakat, műhelyeket, irodákat, kaszárnyákat és utcákat.

Mindenki tudni vélte, hogy a csepeli munkásság fölfegyverezte magát, és rohamra készül Pest ellen. Annak is híre jár, hogy a még itt tartózkodó orosz foglyok szintén együttes fölkelésre készülnek. Ha így nem is igazak a hírek, arra mindenesetre jók, hogy a munkásságot izgalomba hozzák, és gondos előkészületek történjenek a kommunista fölkelés komoly megszervezésére.

A Munkástanács állandóan ülésezik. A szociáldemokrata párt vezetői már nem tartják olyan keményen pozíciójukat, akár még néhány nap előtt is. Már ennek a csoportnak a belső egysége is fölbomlott. A hírek, amik az ülésekről kiszivárognak, senkire se hatnak megnyugtatón.

Mi is sokat vagyunk együtt a szerkesztőségben. Ha valaki

átmegy közülünk a szomszéd trafikba, máris újabb hírekkel jön vissza. De ki az ördög ismerhetné ki magát ebben a zűrzavarban? Hiába okoskodunk logikával, most pontosan annak az ellenkezője is bekövetkezhetik, mint amire az előző esemény folytán számítottunk. Fonyó Sári, az illegális titkárság gépírónője bejár a szerkesztőségünkbe, de ő sem tud semmi bizonyosat mondani. Kivéve a csepeliekről szóló híreket. Azt állítja, a fölfegyverkezés csakugyan megtörtént, s ma vagy holnap bejönnek, hogy a foglyokat kiszabadítsák a Gyűjtőből.

Ma délután tudtuk meg, hogy Lukács György előadást tart a régi képviselőházban. Korán bezártuk a helyiséget, és elindultunk, hogy meghallgassuk az előadást.

A terem diákokkal és munkásokkal volt tele. A menetelesen körbeépített padokban szorosan zsúfolódtak az emberek.

Lukács György az etikáról és a taktikáról beszélt. Nem könnyed szavú előadó. Ebben a túlzsúfoltságban és izgatott légkörben alig lehet figyelemmel kísérni a gondolatmenetét. A téma is nehéz, s az ő előadói modora sem könnyíti meg a hallgatóság helyzetét. De szívesen és megfeszített idegekkel figyelek. Nem szónoklat ez, egyetemi katedráról is el lehetne mondani. Nincsenek tapsok, és nincsenek közbekiáltások. A tömeg odaadással hallgat, s én most úgy érzem, mintha egy bura alatt ülnénk, néhány órára elkülönítetten a külső világtól.

Váratlanul mintha villám hasítana bele az épületbe.

Az előadó még beszél, mikor az emelvény lépcsőjén egy katonaruhás ember indul fölfelé, és megáll Lukács háta mögött.

Valaki éles, átható hangon elkiáltja magát:

– Éljen Szamuely Tibor!

Egyszerre mintha mindenki ráismerne a katonára, mint a jó barátot, gazdag rokont, örömujjongva üdvözlik. Tudják, hogy sikerült megugrania a letartóztatás elől, de a tömegnek sejtelme sem lehet arról, hogy hol bujkálhatott, mit csinálhatott az elmúlt napokban. Most itt áll az emelvényen ép egészségben, a katonaruhája rendes, és mosolyog az arca, amint széttárja a két karját, hogy csöndre intse az embereket. Beszélni készül, mindenünnen felé zúgnak a kiáltások:

– Halljuk! Halljuk!

– Halljuk Szamuelyt!

Végre szóhoz jut. Pátosz nélkül, kemény, értelmes hangon mondja:

– Kedves elvtársak, nagy örömhírt jöttem veletek közölni. Most érkeztem a Gyűjtőfogházból, ahol a kommunista foglyok és a szociáldemokrata párt vezetősége közös megbeszélést tartottak. A két párt ebben az órában megegyezett egymással. Megtörtént a szocialista fúzió, és ezzel megszületett a Magyar Tanácsköztársaság! Éljen a magyar munkások, parasztok és katonák szovjet-köztársasága! Éljenek az orosz testvéreink!

A lelkesedés kicsapott a torkokból, és egyszerre összevissza kurjongat mindenki. Az előadás folytatásáról már szó sem lehet. Olyan ez a tömegnyi ember, mint egy szalmakazal: tűzcsóvát dobtak bele, s most mindent elpusztítani készülő lobogással fellángol. Ember ember nyomában megindulnak kifelé.

Este van már, hideg, apró cseppekben szemereg az eső. A tömeg menetelő oszloppá alakul, és megindul a Múzeum körúton, és átkanyarodik a Rákóczi útra.

Valaki már zászlót is kerített a menet élére. Az út két partján álló házak ablakai kinyílnak, és a csendes polgári lakásokból tarka és vörös kendőket lobogtatnak a vonuló, kiáltozó, a *Marseillaise*-t és *Internacionálé*t éneklő tömeg felé.

A büszke tettek ideje

Tűz, vér, láz, újság, boldog változás,
Csupa teremtés lángol a szemekben,
Örök tavasz, örök forradalom,
Óh, ékeskedjél, mindig ékesebben.

(Ady Endre: Új tavaszi sereg-szemle)

Illés Béla

MÁRCIUS 21.

Csak szombaton reggel kellett volna visszaérkeznem, de már pénteken estefelé Pesten voltam. Amikor a Keleti pályaudvar csarnokából kiverekedtem magam a térre, már sötétes volt, de a lámpák még nem égtek. Lassú eső szitált. Pár pillanatra megállottam a pályaudvar előtt nyújtózkodni. Az utazás nagyon elcsigázott.

Feltűnően csendes volt az utca, sokkal csendesebb, mint máskor. Míg én egy villanylámpa szárának támaszkodva bámultam magam elé, kemény lépésekkel, közvetlenül előttem egy kis csapat katona ment el, a pályaudvar bejáratának tartva. Amikor a legutolsó sor haladt el mellettem, a fejem felett hirtelen kigyulladt a lámpa. A fény a katonák sapkájára tűzött vörös szalagra esett. Egyszerre megcsillantak a szuronyok, de én csak a vörös szalagokat láttam. Nyomban elfelejtettem a fáradtságot, és a katonák után szaladtam.

– Mi az, elvtársak? Hová? Történt tán valami?

A katonák nem feleltek. Vezetőjük parancsára lövésre készen fogták a fegyvert, és bementek a pályaudvarra.

A lámpák ismét elaludtak, és a villamosok is megállottak.

– Állj!

Egy katonaruhás megállított egy autót, úgy, hogy elébe ugrott. Revolvert fogott a sofőrre.

– Állj! Kiszállni!

– Mi az? Mi az?

– A sofőr a helyén marad, az utas kiszáll. Az autót lefoglalom a proletárhatalom számára.

– Mi? Mit beszélsz? Mi? Hogy értsem?

– Menj az anyádba! Majd még magyarázok neked, te büdös burzsuj! Szállj ki vagy kipofozlak!

– Elvtárs – fordulok a katonához –, mi történt?

– Ha elvtárs vagy, ne tátsd a szád, hanem eridj a dolgodra!

– Mi történt?

– Mi történt? Győztünk – ennyi az egész.

– A Visegrádi utcába! – szólt a sofőrre, és beszállt az autóba a rémült cilinderes úr helyére.

– Én is veled megyek.

Válaszra sem várva, beülök a hatalmas, sötétvörös autóba.

– A Visegrádi utcába! Mehet!

A párttitkárságra nagyon nehéz bejutni. Ember ember hátán tolong az utcán. A lépcsőház is tömve civilekkel és katonákkal. Valaki az erkélyről beszél az utcán tolongó néphez. A sötét lépcsőházban többen is szónokolnak:

– Éljen a proletárdiktatúra! Le a burzsoáziával!

– A proletárállam nevében!...

A katona – akivel jöttem – hol szóval, hol ököllel verekszik az útért – én mindenütt a nyomában. Végre feljutunk.

– Ottó!

Ottó külsőleg nyugodt, kezet ad, és már küld is tovább.

– Újpestre kell menned, Pojtekhoz. A városházán találod. Itt egy igazolvány. Siess!

– Mi történt?

– Siess! Ha lehet, rekvirálj egy autót. Revolvered van? Adjon neki, Simon elvtárs, egy revolvert.

A telefon cseng.

– Simon elvtárs, hat fegyveres a Tőzsdéhez! Szamuelynél jelentkeznek! – kiáltja Ottó.

A kapu előtt Gottesmannt látom. Gottesmann a nyakamba ugrik.

– Győztünk! – ordítja.

– Hogyan történt? Mi?

– Majd útközben! Állj! Kiszállni! Az autót a proletárállam nevében lefoglalom! Szállj be, Péter! Újpestre; érti, sofőr elvtárs? Újpestre, a városházára!

Az autó rohan a Váci úton Újpest felé.

– A dolog úgy történt – magyarázza Gottesmann –, úgy történt... Nem, nem tudok most beszélni! Győztünk! – ordítja el magát teli torokkal.

A sofőr rémülten fordul vissza.

– Mit parancsol, elvtárs?

– Győztünk! – ordítja Gottesmann.

– Állj!

Két katona megállítja az autót.

– A proletárállam nevében! – ordít ránk az egyik katona.

Megmutatom az igazolványom: tenyérnyi fehér papírdarab, a kommunista párt pecsétjével.

– Mehet!

Az eső elál. A lámpák kigyulladnak. Az autó száguld. Gottesmann föláll az ülésre, és beleordítja a nagyvilágba:

– Győztünk! Győztünk!

Újpest. A városháza előtt fegyveres őr.

– Hová?

– Pojtek elvtárshoz.

– Milyen ügyben?

Megmutatom az igazolványom. Az őr szalutál.

– Mehet. Első emelet 5.

A szoba teli van munkásokkal és katonákkal. Füst. Lárma. Körülnézek, de Pojtekot csak akkor látom meg, amikor már hozzám beszél.

– Jó, hogy jössz, Péter!

– Pojtek!

Meg akarom ölelni, de Pojtek elhárítja az ölelést.

– Nincs időnk, Péter, sietned kell. Lemész a kaszárnyába. Fellner, szocdem párttitkár, elvtárs már ott van. Na, indulj!

– De mit csinálok ott!

– Beszélsz a katonákkal.

– Mit mondok?

– Itt a kiáltványunk, olvasd el útközben. A többit rád bízom. Gottesmann, te a tűzoltókhoz mész.

A lépcsőházban, egy gázlámpa alatt elolvasom a kiáltványt...

MINDENKIHEZ!

Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat.

A polgári világ teljes összeomlása, a koalíciós kormányzás csődje kényszeríti rá Magyarország munkásságát és parasztságát erre a döntő lépésre. A kapitalista termelés összeomlott, a munkásság nem hajlandó többé a nagytőkések és nagybirtokosok igájába hajtani a fejét. Az országot az összeomlás anarchiájától csak a szocializmus, a kommunizmus megteremtése mentheti meg.

Ugyanakkor külpolitikailag is teljes katasztrófa előtt áll a magyar forradalom. A párizsi békekonferencia úgy döntött,

hogy Magyarországnak csaknem egész területét katonailag megszállja, a megszállás vonalait végleges politikai határnak tekinti, és ezzel a forradalmi Magyarországnak élelmezését és szénellátását végképpen lehetetlenné teszi.

Ebben a helyzetben egyetlen eszköze maradt a magyar forradalomnak a maga megmentésére: a proletárság diktatúrája, a munkások és földműves szegények uralma.

A proletárság diktatúrájának döntő alapföltétele a proletárság teljes egysége. Éppen ezért, a történelmi szükség parancsára, teljes egyesülését mondotta ki a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja.

E két párt helyett egyetlen proletárpárt fogadja magába ezután az ország minden dolgozó férfiát és asszonyát: a Magyarországi Szocialista Párt.

A kormányhatalmat a párt megbízásából Forradalmi Kormányzótanács veszi át. E tanács kötelessége lesz a munkás-, paraszt- és katonatanácsok országos kiépítése. A törvényhozói, végrehajtói és bíráskodói hatalmat a munkás-, paraszt- és katonatanácsok diktatúrája gyakorolja.

Magyarország tanácsköztársasággá alakul. A Forradalmi Kormányzótanács haladéktalanul megkezdi a nagy alkotások sorozatát a szocializmus, a kommunizmus előkészítésére és megvalósítására.

Kimondja a nagybirtokok, a bányák, nagyüzemek, a bankok és a közlekedési vállalatok szocializálását. A földreformot nem törpebirtokokat teremtő földosztással, hanem szocialista termelőszövetkezetekkel hajtja végre.

Az árdrágítókat, az élelmiszer-uzsorásokat, a tömegek éhségének és rongyosságának spekulációs haszonélvezőit irgalmatlan kíméletlenséggel üldözi.

Vasfegyelmet követel. Halállal sújt le az ellenforradalom banditáira csakúgy, mint a fosztogatás brigantijaira.

Hatalmas proletárhadsereget szervez, amellyel a munkásság és parasztság diktatúráját érvényre juttatja a magyar kapitalistákkal szemben csakúgy, mint a román bojárokkal és a cseh burzsoákkal szemben.

Kijelenti teljes eszmei és lelki közösségét az orosz-szovjet kormánnyal, fegyveres szövetséget ajánl Oroszország proletárjainak. Testvéri üdvözletét küldi Anglia, Franciaország, Olaszország és Amerika munkásságának, egyben pedig fel-

szólítja őket, hogy ne tűrjék egy pillanatig sem kapitalista kormányaik gaz rablóhadjáratát a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Fegyveres szövetségre hívja fel Csehország, Románia és Szerbia meg Horvátország munkásait és földműveseit a burzsoák, a bojárok, a nagybirtokosok és a dinasztiák ellen. Fölszólítja Német-Ausztria és Németország munkásait, hogy kövessék a magyar munkásság példáját, szakítsanak végleg Párizzsal, szövetkezzenek Moszkvával, állítsák föl a tanácsköztársaságot, és fegyverrel a kezükben szálljanak szembe a hódító imperialistákkal.

A Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács fölismeri, mennyi nehézséggel és áldozattal kell megküzdenie a magyar munkásságnak, ha elindul ezen a bátor és nagyszerű úton. Háborút kell viselnünk élelmünk és bányáink felszabadításáért, harcot kell vívnunk proletár testvéreink szabadságáért és a magunk létéért. Nélkülözések, nyomorgás, szenvedés várakozik ránk ezen az úton. És mégis rá kell lépnünk, és mégis rá merünk lépni, mert bízunk a magyar proletárság hősiességében és áldozatkészségében. Rá kell lépnünk, mert csakis így vihetjük győzelemre a szocializmus világot megváltó ügyét.

Minden munkást és földművest felszólítunk, hogy dolgozzon, termeljen, vagy álljon be a proletárhadseregbe, verejtékével vagy vérével áldozzon az eszme diadaláért.

Bármi várjon ránk, a szocializmus ügyének győznie kell! Éljen a proletárdiktatúra! Éljen a Magyar Tanácsköztársaság!

Magyarországi Szocialista Párt
Forradalmi Kormányzótanácsa.

– Győztünk! – ordítja a fülembe Gottesmann.

A kaszárnya előtt fegyveres őr. Felmutatom az igazolványom: szalutál, kinyitja a kaput, és nagy igyekezetében a vállamat is megveregeti.

A kapu alatt nem ég a lámpa, az udvar is majdnem teljesen sötét, csak néhány fáklya világít. A fáklyafény nem elég erős ahhoz, hogy katonákat, hogy egyes embereket láthassak: csak az egybefolyó, egybeforradó tömeget látom, amelyik zsúfolásig megtölti, majd szétfeszíti a négyszögletes udvart.

Fellner asztalon áll, és kitárt karokkal szónokol. Mögötte

– ugyancsak az asztalon – egy katona, jó fejjel magasabb, mint Fellner, hatalmas válla majd szétrepeszti a ráfeszülő tábori zubbonyt. Magasba emelt, fáklyát tartó kezével olyan, mint valami szobor.

– ...és amit nem adott meg Párizs, azt megadja Moszkva!

– Éljen! Éljen!

A kis termetű, ferde szájú Fellnerből nagyon szépen ömlik a szó – a hangja zeng –, de amit mond... Hallgatom, de csak nem fér a fejembe a dolog. Ez az ember, aki itt beszél, aki ezt mondja, ez az én elvtársam? Előbb azt hiszem, hogy rosszul hallok, de hogy közelebb megyek az asztalhoz – ahogy majdnem az asztalig verekszem át magam –, hát nem lehet kétséges: nem az én fülemben van a hiba. Hm. Fellner elvtárs... Hm. Nacionalista, és nem bolseviki. Az. Nacionalista!

Fellner szeme rám téved, úgy látszik, megismer, odaint a fejével – és még ércesebbé válik a hangja:

– ... a munkásság ereje... egy osztály, egy párt... az orosz elvtársak példája...

Most mintha egy forradalmár beszélne. Elönt a forróság: bolond vagyok. Körülöttem ujjonganak a fiatal katonák, egyenruhájuk a császár egyenruhája – de a sapkájukon vörös szalag díszlik. Kimondhatatlanul boldog vagyok! Már nem hallom, mit beszél Fellner, csak hangjának muzsikája cseng a fülembe. Szeretnék mindenkit megölelni. Szeretném mindenkinek a fülébe kiabálni: Győztünk! Amikor Fellner bevégezte a szónoklást, én állok föl a helyére. De nem fér ki a torkomon több, csak ez az egyetlenegy szó:

– Győztünk!

A katonák a vállukra vesznek.

– Győztünk! Győztünk! Éljen a proletárdiktatúra! Éljen! Éljen!

Amikor egy pillanatra elül az éljenzés, a fáklyatartó katona fog szóba. Bikaerős hangja van.

– Mi csak egy kis ország katonái vagyunk, de a legnagyobb ügyért verekszünk. Elsők vagyunk, a legeslegelsők, akik odaálltunk az orosz elvtársak mellé.

Fellnerrel együtt mentünk vissza a városházára. Látásból már régen ismertem, de személyesen most beszéltem vele először. Nagyon nagy melegséggel szólott hozzám, de hiába, akárhogy igyekeztem, sehogy sem tudtam elfelejteni, hogy amikor a kommunistákat lefogták, ő súlyos ítéletet követelt

ellenük, és arra is volt gondja, hogy a gyárakból kidobják a kommunistagyanús munkásokat. Most belém karolt, és testvérnek szólított.

– Olyan boldog vagyok. Olyan kimondhatatlanul boldog, kedves Kovács testvér, hogy így történt a dolog. Nincs többé kommunista párt, nincs többé szociáldemokrata párt, vége a testvérháborúnak, csak egy párt van: az egységes szocialista párt, és mi vagyunk az ország urai. Rettenetes volt ez a testvérharc, és olyan jó lesz most a béke, a pihenés.

– Azt hiszi, hogy most békében fogunk élni?

– Na, talán lesz egy kis külháborúnk, de az már a hadsereg dolga és az orosz elvtársaké. Az oroszok már magyar földön állnak.

– Még csak Galíciában vannak.

– Én úgy tudom, hogy már átlépték a Kárpátokat.

A városházán még mindig eleven élet folyik. Állandóan jönnek utasításért, tanácsért, igazolványokért. Szinte szakadatlanul cseng a telefon.

– Nem fekszel le, Péter? Itt a szomszéd szobában van egy dívány.

– Dehogy fekszem le.

– Holnap is nap van.

– Tudom.

Hajnalfelé futár hozza a Forradalmi Kormányzótanács első parancsát:

STATÁRIUM!*

Egy óriási plakátot is kaptunk.

ÉLJEN A TANÁCSOROSZORSZÁGGAL
SZÖVETSÉGES TANÁCSMAGYARORSZÁG!

Csodaszép tavaszi reggel. Ha a természet a mi parancsainkhoz igazodna, akkor sem lehetne vörösebb az égbolt keleti fele.

A tegnapi eső nyomai még nem száradtak föl, millió apró víztükör veri vissza a napsugarakat.

Hajnalfelé Pojtekkal autóba ültünk, és mindenekelőtt a

* rögtönbíráskodás, a bűncselekmény elkövetésétől való elrettentés céljából

pályaudvart néztük meg. Vöröskatonák álltak a bejárat előtt. Meleg kézfogások.

Az öreg Lipták falnak támasztotta puskáját, és cigarettát sodort.

– A régi világ meghalt – mormogta –, isten nyugosztalja örök időkre.

– Vigyázni kell, elvtársak! – mondja Pojtek. – A régi világ meghalt, de a régi emberek még élnek.

– Látja ezt a fegyvert, Pojtek elvtárs?

– Látom.

– Látja? No, akkor többet nem is mondok.

– Ez a beszéd, Lipták elvtárs.

A pályaudvarról a vízművekhez mentünk, aztán vissza a Váci útra. Még a munka megkezdése előtt értünk a Ganzgépgyárba. Az autó behajt az udvarra – tengernyi munkás fog körül minket. Pojtek föláll az autóban, beszélni akar, de percekig nem jut szóhoz.

– Éljen a proletárdiktatúra!

– Halál a burzsoáziára!

– Éljen! Éljen!

A munkások ma olyan boldogok, mint a katonák voltak az őszirózsás forradalom első napjaiban. Részegek az örömtől. Ujjonganak, mint a gyerekek.

Szirénával kell rendet csinálni, de így is csak egy kis percig van csend. Pojtek legelső szava a nagy tanítómesternek, az orosz bolsevikiek pártjának szólt – és most százszoros erővel tör ki az ujjongás. A háború, az éhség, minden szenvedés elmúlt, és sohasem jön vissza. A munkások gyerekekké válnak vagy talán inkább győztes katonákká. Valaki rágyújt egy régi forradalmi dalra, csak úgy zeng az udvar az éneklő.

Nem lesz a tőke úr mirajtunk,
Elvész az, aki a múltnak él...

A Dunáról visszhangot hoz a szél: egy hajó matrózai énekelnek. A Duna szele csattogva lobogtatja a gyárépületre tűzött friss, vörös zászlókat.

– Minden a mienk! Védjétek meg a forradalmat! – Ez a két mondat volt Pojtek beszéde, és nem is akart többet mondani. Kiszállt az autóból, elveszett a munkások között; ő is, mint én, minden másról megfeledkezett: ujjongott.

A Mauthner-gyárban már folyt a munka, mire odaértünk.

Műhelyről műhelyre mentünk. Pojtek mindenütt mondott pár szót. Egész más hangon beszélt, mint tegnap este Fellner. Nem békéről beszélt, hanem harcról. Nagy, nehéz harcokról. A proletariátus minden ellenségét le kell győznünk, ha élni akarunk. Nem azt mondotta, hogy Moszkva megadja azt, amit Párizs megtagadott, hanem azt, hogy fegyveres kézzel kell tovább vinnünk a forradalmat.

Amíg Pojtek beszélt, a munkások csak őt figyelték, a gépek üresen futottak. Amikor befejezte a mondókáját, helyeseltek, de itt nem ujjongtak úgy, mint a Ganz-gyárban. Láttam, hogy egyik-másik idősebb munkás hosszan elgondolkozik, összeszorítja az ajkát, és a fejét csóválja. Mások meg, mintha önmagukat biztatnák, félszegen intenek igent a fejükkel. A gépek igent-igent kattogtak.

– Igaz, hogy az oroszok már Magyarországon vannak?

– Még csak Galíciában vannak – feleli Pojtek.

– Mikor lesznek itt?

– Azt nem lehet előre megmondani.

– Nagy baj lesz, ha megkésnek.

– Ugyan! Talán a magyar munkás nem bírja el a fegyvert?

– Fegyvert?

– Hallgass, Kohut! Ugyan, Kohut szaktárs! Na de Kohut!

– Jó, jó – védekezik Kohut, aki a beszélgetést kezdte –, tudom én is, hogy mi a munkás kötelessége. Tizenkét éve vagyok szervezett munkás. De hát mégiscsak azt gondolom, hogy nem azért csináltuk a forradalmat, hogy ismét fegyvert nyomjanak a kezünkbe... Károlyi békét hozott.

– De hát ki védi meg a forradalmat, ha nem a munkásság? A burzsuj, akitől mindent elveszünk?

– Hát persze, persze... Hiszen nem mondom, csak azt mondom... Hm. Háború...

Kifelé menet az udvaron találkoztunk Lukáccsal, a főbizalmival. Lármás örömmel fogadott minket.

– Épp a városházáról jövök! Magát kerestem, Pojtek elvtárs. Azt akartam megtudni magától: hogy leszünk tulajdonképpen?

– A gyárat, természetesen, köztulajdonba vesszük. Termelőbiztos, üzemi tanács – a pontos részleteket csak pár nap múlva tudom megmondani. A szocializálást az egész város-

ban egy megbízott fogja vezetni, azt hiszem, az idősebbik Gottesmann mérnök lesz a szocializálási biztos.

Lukácsnak megnyúlt a képe.

– Gottesmann?

– Igen – felelte Pojtek nagyon határozottan. – Kipróbált kommunista, és mint szakember is elsőrangú...

– Persze, persze – helyesel Lukács.

Kikísér minket a kapuig, és megvárja, míg az autó elindul velünk.

Amerre megyünk, majd mindenütt vörös zászló leng már a házakon.

– A polgárok nagyon is sietnek a föllobogózással – mondja Pojtek nevetve. – Érdemes lenne összeírni, hogy kik siettek legjobban! Bizonyosan sok van közöttük olyan, akinek igazán nincs oka örülni.

A városházán már együtt ül a két párt, a szociáldemokraták és a kommunisták helyi vezetősége. Hosszú órákon át tanácskoztak. Délre megválasztották a háromtagú városi direktóriumot. Pojtek tagja lett a direktóriumnak, és az ő indítványára én lettem a direktórium titkára.

– Mi lesz a dolgom?

– Azt nem lehet olyan egyszerűen megmondani. Nagyon sok dolgod lesz.

– Mégis.

– Majd megtanulod.

Tanács-Magyarország – Tanács-Oroszország.

Budapest–Moszkva.

Csepeli rádióállomás–Moszkvai rádióállomás.

– A Magyar Tanácsköztársaság kéri Lenin elvtársat a távírókészülékhez.

– Magyar Tanácsköztársaság? Magyar Tanácsköztársaság?

– Itt Lenin. Kérem Kun Béla elvtársat a készülékhez.

...A magyar proletariátus, amely tegnap éjszaka az egész államhatalmat meghódította, bevezette a proletariátus diktatúráját, üdvözli önt, a nemzetközi proletariátus vezérét. Tolmácsolja forradalmi szolidaritásunkat és forró üdvözletünket az egész forradalmi orosz proletariátusnak... A szociáldemokraták pártja a kommunisták álláspontjára helyezkedett, a két párt egyesült... A Magyar Tanácsköztársaság felajánlja

az Orosz Tanácsköztársaságnak a véd- és dacszövetséget. Fegyverrel kezünkben fordulunk szembe a proletariátus valamennyi ellenségével...

– Itt Moszkva...

– Itt Csepel...

– Itt Lenin. Forró üdvözletem a Magyar Tanácsköztársaság proletárkormányának és elsősorban Kun Béla elvtársnak. Üdvözletüket közöltem az oroszországi bolseviki párt kongresszusával. Mérhetetlen lelkesedés...

– Itt Moszkva...

– Itt Csepel...

Pojtek hangosan olvasta az újságot.

Nehéz könnycseppek csurogtak végig az arcán.

JÖNNIE KELLETT EGY ÚJ KORNAK

Krúdy Gyula

ÚJ TÖRTÉNELMET KELL ÍRNI

A poétafejű Kunfi bizonyosan gondolt már erre, és tán öntik is valahol az új gyertyácskákat, amelyekkel a magyar történelmi múlt síri csöndjét megvilágítják. Vajon milyennek találjuk a múltak halottait az új emberi látás rádiumlámpásánál? A századok óta leforrasztott, mozdulatlan koporsókat dióhéjként töri fel az acélfúró. Talán elkövetkezik végrevalahára a történelmi könyv, amelynek lapjain valóságos, gyenge vagy kemény, *emberi* alakjukban látjuk viszont kővé, mítosszá, vaskalappá, a messzi éjben ijesztő szoborrá vált eleinket.

Az új történelem a leleplezések könyve.

A legszebb hazugságokról kell lemondanunk, amelyekkel századokon át önmagunknak bókoltunk. A festéket kell lemosnunk ideálunk arcáról; a hasába kell nézni az imádott lénynek; királyszobrokat kell ledönteni, hogy meglássuk, mennyi a fűrészpor odabent; a nemzeti elképzelésben, a szentek és hősök ravatalán, összekulcsolt kézzel fekvő eszményképeket kell levetkőztetni; a halott hitves bűnlajstromát kell összeállítani; denevérekkel teli tornyot kell megvilágítani, ahol esetleg századok óta megláncolva senyved az igazság; tegnapi nemzeti ideálok fogantatása felett kell szétbontanunk a mennyezetes ágyat; mesebeli barlangokba kell behatolnunk, ahonnan a magyarság jelszavai, oly tomboló bömbölései hangzottak századokon át, mint a tenger hullámainak visszhangja; vezérek, főurak, királyok gyóntatópapjait és céda asszonyok ágyastársait kell kifürkésznünk, hogy megtudjuk a valóságot; Dózsa György szellemét kell megidéz-

nünk; az iskolai padból tisztelt, nagy nevek viselőit kell mezítelenül látnunk a piacon, és talán néhányat tollban és szurokban kell meghempergetnünk, hogy némi igazságot szolgáltassunk a múlt időknek.

Írni kell végre egy könyvet a proletárügyésznek is, akit eddig tömlöcbe vetettek, ha ki merte nyitni a száját. Hadd halljuk az ő igazságát, amelyet börtönök falára volt kénytelen írni, mert másképpen nem mondhatta el. Nem kell attól félni, hogy nemzeti katasztrófa lesz belőle. Az új magyar úgyis kiábrándult legközvetlenebb őseiből, akik egy félszázad óta vezették, nevelték, végül romlásba taszították a könnyelmű ifjút. Alig van név harminc esztendeje a magyar történelmi horizonton, amelyet tisztelt volna e nemzedék. Az új történelemből legfeljebb azt is megtudja, hogy már az ükapja elhibázta a dolgot. Kinek fájhat az új emberi szellem szerint, hogy azok az arcképek, kőbe és bronzba örökített ősök, akik a kastélyok galériáit és a történelem karzatait díszítették: hitvány emberek voltak? Szent Ágoston fiatalkorában útonállásból élt, és nem szégyellte bevallani, midőn a javulás útjára lépett. Shakespeare gyilkos királyait a rokoni királynő páholyából mustrálta a Globe színházban. A trónjuktól megfosztott fejedelmek nevét az utca sarkára szegezték, bukott államférfiakat arcul köptek a piaci árusok. Még a papos, szép stílusos és legjobb riporter, Carlyle sem kíméli a kövér Lajost, pedig szerfölött büszke volt arra, hogy skót földije, ama Scott Walter az udvarnál elismertetett. Thackeray, aki a legmulatságosabban ír hősökről, írókról és királyokról *(Négy György)*, szívesen leemeli a parókát alakjai fejéről. Magyarországon mindenki tudta, hogy grófok, hercegek árulások, hitszegések s egyéb becstelenségek révén jutottak királyságaikhoz. A Habsburgok, ezek a tegnapi nebáncsvirágok, betegek. Tudtuk, hogy a nemzeti történetírók a Névtelentől Horváth Mihályig erősen szépítenek. Hogy bús, becstelen kártyásélet a történelmi múltunk nagy része, hogy mindig a szegénynek volt igaza, s nem az úrnak, hogy papírmasé ideálokat emeltünk oltárnak, hogy főként rossz emberek sorozata a gyűjtemény, amelyet történelmi arcképcsarnoknak neveznek, hogy itt az igaz emberek a tömlöcben rothadtak el, és a leghitványabbak úsztak a felszínen – mégis hiába kerestük eddig azt a könyvet, amelyben megtaláltuk volna kakukktojásból költött nemzeti ideáljaink igaz törté-

netét. Alig volt királyunk, akinek kezéhez vér nem tapadt, mégis szobrokat állítottunk nékik. Átok hamvába süllyedt le legtöbb történelmi lángunk, mégis mindig hittük, hogy újra lángra lobbanhatunk. Fogcsikorgatás, jajveszékelés, börtönpenész és bűzös nyomor legtöbb történelmi tényünk. Egyik király jött a másik után. És mind balszerencsét hozott.

Nem kell félni az új történelemtől, az új Magyarországtól, a forradalmi szilajságú emberi akarások és ideálok robbantásától. Csak pusztuljon, omoljon, vesszen el a régi világ. Már a szájunkig ért a trágyagödör léje, amelybe belezuhantunk. Gyötrelmesebb nem lehet az élet, mint volt. A viszontagságok, amelyeken az új ember keresztülvergődik az erdők sűrűjén, majd egykor emlékké válnak. A vándor csodálkozva néz vissza a hegycsúcsról a meredélyre, amelyen felhatolt. Az írók mutatták meg nekik történelmi könyvekből, hogy mily veszélyes volt az a haramiával teli erdőség, amelyből menekült.

A népnek, sokáig bolondított, jelszavakkal vágóhídra vagy követválasztásokra vitt népnek kell legelőször felnyitni a szemét, megmutatni neki a történelmi hazugságokat. A parasztbutító kalendáriumnak, a ponyva hangzatos rémregényének és istóriás bolondságainak legyen mindörökre vége. Meg kell tiltani a régi világ betű-pálinkásainak, hogy ismét kalendáriumot, gazságot, agyvelőrontást áruljanak. Régen fel kellett volna akasztani a ponyvanaptárak kiadóit. Az új emberi szellemben írott nemes és szép könyveket, hazugságmentes történelmet kell *még ma* íratni a népnek.

Magyarország, 1919. április 16.

Juhász Gyula

FORRADALMI KISKÁTÉ

1919. március 24.

1. *Mit jelent a proletárdiktatúra?*

A proletárdiktatúra az átmenetet jelenti a csődbe jutott kapitalista termelési rendből a kommunista termelési világrendbe.

2. *Miért kell ez az átmenet?*

Ez az átmenet azért kell, mert a megbukott kapitalizmus termelési anarchiája már képtelen a további rend fenntartására, és mert a kommunista társadalmi gazdasági berendezkedést csakis a proletárdiktatúra hajthatja végre, akár békésen, ha lehet, akár erőszakkal, ha kell.

3. *Miért van Magyarországon proletárdiktatúra?*

Külső és belső okokból. A külső kényszerítő ok az antant-imperializmus magatartása, amely a magyar proletariátus életét fenyegeti kenyere és földje elvételével, a belső ok, hogy az ötödfél éves kapitalista háborúba kényszerített magyar proletártömegek nem voltak hajlandók többé dolgozni a kizsákmányolók számára.

4. *Mi a proletárdiktatúra lényege?*

A proletárdiktatúra lényege az, hogy a politikai, gazdasági és erkölcsi hatalmának öntudatára jutott proletariátus megszünteti az osztályellentéteket, a munka nélküli jövedelmet, és bevezeti a munka jogán alapuló új rendjét a munkának és igazságnak.

5. *Milyen a magyarországi proletárdiktatúra?*

A magyarországi proletárdiktatúra békés, vértelen és a végső győzelem minden lehetőségével biztató önvédelmi intézkedése a magyar dolgozók összességének, amely a történelem szükségszerű következménye, és logikusan kapcsolódik bele abba a diadalmas világforradalomba, amely Európa keletéről 1917 tavaszán elindult, és amelyhez fogható eseménye az emberiségnek nem volt eddig a kereszténység elterjedése óta.

6. *Mi az orosz forradalom világtörténelmi jelentősége?*

Az orosz forradalom világtörténelmi jelentősége abban áll, hogy Európában elsőnek kísérelte meg a kommunista terme-

lési rend megteremtését egy olyan háború után, amely a kapitalista rend majdnem valamennyi erőforrását kiapasztotta, és egy olyan államban, amely legtávolabb állott attól az állapottól, amelyet Marx a kommunizmus bevezetésére alkalmasnak mondott.

7. *Sikerült-e az orosz forradalom kísérlete?*

Eddig sikerült, és hisszük, hogy ezután még inkább sikerülni fog. Ne feledjük, hogy vesztett háború után, egy világ imperializmusának ellenére volt kénytelen az orosz nép e gigászi erőpróbát kiállani, külső és belső ellenségek kétségbeesett ellenállása ellenére.

8. *Kik voltak a belső ellenségek?*

Az orosz forradalom belső ellenségei a burzsoázia és az intellektuálisok egy jelentékeny része voltak. A burzsoázia hanyatló osztályöntudata nem tudta vagy nem akarta a proletariátus sorsdöntő órájában az idők szavát megérteni, és szabotázsokkal próbált a forradalom győzelmesen robogó vörös szekerének útjába állani, amely őt természetesen eltiporta. Az intellektuálisok jó ideig nem jutottak proletár voltuk osztálytudatára, és ellenkezésbe jutottak az új renddel. De ma már, Gorkijjal élükön, a szellemi munka emberei is mind az új világ építésének nagy művében segítenek.

9. *Mik az orosz forradalom magyar tanulságai?*

Az orosz forradalom történetéből a magyar burzsoázia és intellektuálisok csak azt az egy tanulságot vonhatják le, hogy minden magyarnak, aki e földön a munka egyetlen becsületes és igazságos emberi jogán élni akar, teljes lelkével és minden erejével azon kell dolgoznia, hogy a magyarországi proletárdiktatúra révén minél békésebben és minél hamarabb elérhessünk a minden szolgaságot és nyomorúságot megszüntetni hivatott új társadalmi, gazdasági és erkölcsi rend világába!

10. *Kik ennek a most támadó új világnak megteremtői?*

Mindenekelőtt és mindenekfölött az évezredek óta elnyomott és kizsákmányolt, de egy szebb jövő hitéről le nem mondó és érte tenger vért és verejtéket áldozó munkásmilliók. Az ő forradalmi elszántságuk és öntudatra ébredt szellemük tündököl Marx Károly és társai műveiben, amelyek a proletariátus evangéliumát alkotják, és ez nyilatkozott meg Liebknecht s Lenin tetteiben, amelyek az evangéliumok valóra váltását megkezdették.

11. *Milyen lesz a kommunista rend?*

A kommunista világrend a dolgozó emberek társadalma lesz, amelyben mindenki munkájából él egy olyan emberi közösségben, amely mindenki lehető boldogságát célozza, háborút nem ismer, és a szépség, jóság, igazság földi lehetőségeit váltja valóra.

12. *Mikor valósul meg teljesen a kommunista rend?*

A kommunista világrend teljes megvalósulásának gazdasági és lelki előfeltételei vannak. Sajnos a kapitalista és imperialista anarchia őrülete ötödfél éven keresztül annyi akadályt gördített e történelmi szükségszerűség tökéletes megvalósítása elé, hogy a legnagyobb önfeláldozással és önfegyelemmel kell minden proletárnak az új világ fölépítéséhez fognia, először eltakarítva a régi világ minden romját, mélységes és lángoló hittel az emberiség ügyében és reménységgel a jövő diadalban. Itt új hit születik ma!

13. *Mi az új társadalmi hit lényege?*

Ennek az új társadalmi hitnek lényege a tudat, hogy a kapitalista társadalom bűnei miatt az egész világon halálra ítéltetett, és hogy egyedül a proletariátus teremthet új világot, jobbat, mint a régi, mert igazabbat. Világ proletárjai, egyesüljetek, és szeressétek egymást, mindnyájan győzni fogtok, és ez lesz az Isten új országa, a béke és munka világbirodalma a földön!

14. *Kik a magyar forradalom előhírnökei?*

A magyar földműves szegények első forradalmának vezére, a vértanúhalált halt Dózsa György, az emberi jogokat proklamáló francia forradalom magyar jakobinus vértanúi, Martinovics és társai, a világszabadság első mártírja, Petőfi Sándor és az első hazai szocialista apostol, Táncsics Mihály.

15. *Mi a jelszavunk?*

Rend, munka, fegyelem és kitartás a végső győzelemig, amely az emberiség legnagyobb szabadságharcát befejezi, és ezzel megszüntet minden külső és belső szolgaságot és elnyomatást. Éljen a proletárok világforradalma!

Délmagyarország, 1919. március 25.

Tisztelt közönség, Ady Endréről kell szólanom, és nagyon fáj, hogy annak idején vállalkoztam rá, hogy elhunyt barátomról itt önök előtt emlékezzek, mert én Adyról nem tudok higgadt, nyugodt, absztraktságukban hideg gondolatokat hordani fel.

Én Adyról csak az indulat mély lázában tudok emlékezni. Nem láttam, nem ismertem, nem is akarok nála különbet ismerni. A legemberibb ember volt, s a legembertelenebb életet élte. Jóságát gyűlölet, eszét gúny, fennköltségét alacsonyság támadta. Értékeiért, amelyeket a legfelső fokig érleltetett, embertársainak minden gazdasággal, szeretettel és odaadással kellett volna viszonozniok, s egy züllött és szomorú élet magánosságában, nehány barát rajongó közösségében s önmagát mérgező élet kábulatában kellett életét leélnie.

A régi társadalmi rendnek minden bűnét föl lehet fakasztani az Ady életének vizsgálatánál, a régi társadalmi rendnek minden szomorú nyomorát végig lehet boncolni ennek a nagy léleknek szenvedésein át.

De ez jó volt így, ennek így kellett történnie, mert benne volt az Idők parancsában, hogy be kell teljesedniök az igazságoknak.

És ezt Ady jól tudta, mert a saját életén át érezte meg, s ezt Ady jól kimondta, mert a maga lelkének forradalmán át kiáltotta ki az emberiség elkövetkező nagy forradalmát.

Bécs, babona, gróf-gőg, irigység,
Keletiség, zsandár, alázat
Egy Isten se tudja lefogni
Ereinkben ma már a lázat.
Ma még tán egymást összetévesztjük
Holnap egy leszünk, észre se vesszük...
Ölés s tisztítás vágya gyult itt,
Tegyünk a tűzre, ébresztgessük.

Hallgassátok az esték zümjét
S friss sóhaját a reggeleknek;
Budapestnek futós utcáin
S falvak csöndjén dühök remegnek.

Süpped a föld, ha súlyosat hágunk,
Olyat látunk, amit sohse láttunk:
Oldódik a nyári melegben
Fagyos, keserves magyar átkunk.

Eljött hát végre a pusztánkba
Isten szent küldöttje: a Sátán.
Szűzek voltunk a forradalmak
Magas, piros, hős nászi-ágyán.
De bőrünk alól kisüt lobogva
Már vérünk, e bús, mindeddig lomha.
Csönd van, mintha nem is rezzennénk
S rohanunk a forradalomba.

Ezt a verset 1912-ben írta. Hét évvel ezelőtt és két évvel a Nagy Háború kitörése előtt.

Harminchárom éves volt akkor, mint a Jézus Krisztus, halálakor. És erőinek legtetején, életlázának legmagasabb izzásában. Körülvéve csaholó kutyáktól, és kivetve, megbélyegezve az ország akkori egész vezető elemétől. Érthetetlennek, háborodottnak és hazaárulónak nevezték: megérezték benne, igen, az ellenséget.

Ma már úgy föl van kavarva az a régi világ, hogy úgy kell összeállítanunk a képét, mint egy elmúlt, őskori világét. Ha így visszanézünk a tőkének, a rendnek, az öregeknek erre a legjobb világára, egy csodálatosan szövevényes, összevissza gabalyított, csupa útvesztőkkel teljes dzsungelt látunk.

Pedig annak a hallatlanul bonyolult világrendnek egy, egyetlenegy s egészen egyszerű alapelve volt: *a pénz.*

A pénz, amelyben akkumulálva volt az emberiség által előteremtett javak összege. Kinek mennyi pénz állott rendelkezésére, annyi ember volt.

A pénzben, mint valami ideális értékgyűjtőben, benne volt a munka által előállított javaknak egész mennyisége, azonkívül benne volt maga a munkaerő is. Az összes szellemi értékek is ott voltak benne, nemcsak a fizikai s tárgyi javak. Akinek pénze volt, az nemcsak reális hasznát látta annak, hanem egészen szubjektív gyönyöröket, a legmagasabb izzásig, mindent megkapott.

Az egyéni képességektől egészen függetlenül bárkinek birtokába jutott a pénzzel az a tisztelet, hódolat, imádat, ami

azon pénz által jelzett értékeket előállító, összes teremtő energiának járt jogosan.

A pénz mennyiségének egyre nagyobb tömegét egyre nagyobb energia elhasználása és e jelvénybe való tömörítése hozta létre. S ez nem volt holt tőke, hanem minden pillanatban eleven erővé változtatható helyzeti energia.

Egy kép, amelybe egy Leonardo több évtizedes munkásságát fektette bele, s lelki életének egész skáláját helyezte el, s így valóságos nagy érték az egész emberiség számára: e régi életben csak értéktárgy volt, amely magában áll, s tovább senkinek nem adhat át a benne levő energiából semmit. Ellenben ennek a képnek pénzben kifejezett ekvivalense* apró részekre volt szétoszthatói, s minden egyes része tovább volt cserélhető valóságos javakra.

Nem volt tehát abban a világban üres szó, hogy akinek pénze van, annak mindene van. Valóban volt mindene. Valósággal megvolt nála az a minden. Mert a pénzében egyrészt benne volt összegyűjtve millió koponya és kéz összmunkája, viszont az a pénz ismét millió emberi életnek válhatott értékre váltható valamivé: ő tehát a pénzzel birtokában volt minden energiának, minden javak forrásának.

A gazdag ember természetesen, ha ostoba volt, a pénze által nem lett okossá, ha gyönge volt, nem lett erőssé, ha gazember volt, nem lett jóvá. De a gyöngesége, butasága, gazsága mellett élvezte mindezeket a hatásokat, amiket csak a megfelelően erős, okos és jó lelkek élvezhettek volna a saját jóvoltukból.

Így a pénz különböző birtoklási fokozatai olyanforma viszonylatokat teremtettek az emberek rétegei között, mintha a nagyobb pénztömegek felett rendelkező rétegek valósággal nagyobb szellemi és testi értékű kasztok volnának.

Most egy Ady Endrének, aki született erősnek és bátornak és léleknek, nem a dzsungelen – ezen a bozóton, ezeken a tőrökön és hálókon kellett vergődnie.

Forradalom. Mi volt az, hogy Ady Endre azt kiáltotta, hogy rohanunk a forradalomba? Mit akart ő ezzel a forradalommal?

* egyenértéke

Utólszor raktak katonákat,
Pandurt s vérebeket nyakunkba:
Végig-kacag vidám testünkön
Győzedelmes tervünk: a Munka.

Így kezdi e versét.

Tehát a munkáért izzik, a munka gyönyörűsége kacag vidám testén végig, s a munka örömét akadályozzák meg valakik katonákkal és pandúrokkal és vérebekkel.

Hol van itt az értelem? Hiszen abban a világban éppen az volt a baj, hogy munkára szorították az embereket, hiszen azok a pandúrok és vérebek arra valók voltak, hogy a tömegeket rákényszerítsék a dologra.

S íme, Ady a munka himnuszát dalolja, és úgy tör ki az belőle, mint a szabadulás hite a rabból.

Ha azt a világot keresztmetszetben látni akarjuk, képzeljünk egy óriási gúlát számokkal jelzett emberi testekből: a vagyonstatisztika számadatai adják ezt a gúlát. Lent a gúla alapja a vagyontalanok tömege, fönt a csúcson vannak a kevés dúsak.

Csak a földmíveléssel foglalkozók statisztikáját nézzük (Ady ezek közül származott, s innen repült fel): Magyarországon van az 1910-es statisztikai adatok szerint 1 800 000 felnőtt, kereső férfi, akiknek semmijük sincs, se földjük, se házuk, semmijük a két karjukon kívül. Egyik napról a másikra élnek abból, mit felhasznált munkaenergiájukért juttatnak nekik a fölöttük levő rétegek.

A gúla csúcsán viszont van 1439 felnőtt férfi, akinek volt ezer holdnál nagyobb birtoka.

Ezé a másfél ezer férfié volt viszont az ország egész területének negyed része.

A gúla többi részét kitölti, fönt, a száz hold fölötti birtokkal bírók száma, összesen 21 000 férfi, akiké az ország másik nagyobb része. Lent pedig, vagyonelaprózás szerint egyre lejjebb a kisvagyonnak tömege. Tíz és száz hold közt 1 003 000, és tíz hold alatt, lent a mélység szélén 2 500 000 férfi s a családjuk.

Most gondoljunk arra, hogy ennek a gúlának a mélyéről ébred egy Ady Endre. Ha nem a legmélyebb proletártömegből is, de a kisvagyonnak mélységeiből: mit kellett annak élnie, tennie, szenvednie, míg az egész tömeg fölé emelkedett

szépségben és szellemi ragyogásban, s élete utolsó napjáig lent maradva a vagyoni jutalmazásban.

Annak a régi világnak egyetlen és legfőbb életakarása egy emberi szenvedély kielégítéséhez volt kötve: a gyűjtés, a jövőre való tőkegyűjtés valóban emberi és tagadhatatlanul ősi akarásához.

De ez az érzés és akarat ez csak egy az emberi lélek ezernyi vágya és akarása közt. S ez az egy pszichológiai motívum lebilincselte és visszafojtotta mind a többi feltörő s ugyanolyan erős és lángoló emberi kívánságot.

Ez a világ azonban, amely így állott elő, nem volt alkalmas arra, hogy az emberiséget kielégítse. Történelmi fejlődés volt ugyan, hogy az emberiség a vadembernek első félretett halom búzájától, az első megtakarított tőkétől eljutott a trösztök sok milliárdos tőke-kolosszusáig. De ez a történelmi fejlődés csak első korszaka volt az emberiség fejlődésének. S egy olyan korszaka, amelyben az a felelősség, hogy minden embernek magának kellett elvégeznie ezt a tőkegyűjtést, ez lekötötte az emberi lelkek értékes képességeinek legnagyobb részét. Emiatt az egy kötelesség miatt háttérbe szorult a többi.

Ne is beszéljünk tovább arról, hogy az egyéni tőkegyűjtés kötelessége és lehetősége kiszolgáltatta az összes javakat az egyesek ügyességének, kapzsiságának és gonoszságának, s emiatt az emberek nagy része kimaradt a kapzsis osztozásnál: gondoljunk csak arra, hogy e miatt a felelősség miatt az emberek nagy része nem élhette ki életének más lehetőségét. Senki sem tanulhatott tovább, mihelyt a megélhetés gondjai ránehezedtek. Nem képezhette tovább magát, és nem élhetett egyéni vágyainak. [...]

El kellett jönnie egy új kornak, amikor az emberiség egy belső munkamegosztáshoz ér. Eddig csak az egyéni munkamegosztást ismertük, de minden ember maga gondoskodott a maga életéről. Most következik egy magasabb összevonása a dolgoknak: az állam veszi át a tőkegyűjtés és -szaporítás központi munkáját, ezzel fölszabadítja az emberi lelkeket és erőket, megszünteti a termelési anarchiát, s a maguk egyéni életére szabadon bocsátja az embereket.

Kiszámíthatatlan ennek az egy intézkedésnek a következménye.

A kapitalista társadalom embere azt mondta:

– Fiam, gyűjts tőkét, pénzt. Ha pénzed van, mindened van. Pénzen vehetsz kényelmet, élelmet, szerelmet. Pénzed pótolja az észt, erőt, munkát. A pénzben fel van akkumulálva minden érték, ami a világon van, kaparj össze pénzt, s akkor a festők boldogok lesznek, ha szépnek örökíthetnek meg, a költők, ha jónak énekelhetnek, a lakájok mély alázattal sürögnek körülötted, vendégeid a baráti szeretet garmadát szórják elébed. Gyűjts pénzt, mert lehetsz undok, gonosz és förtelmes: a pénzedért jobb leszel Jézusnál, bölcsebb Salamonnál, és szebb Apollónál. Végy hát magadhoz pénzt, pénzt, pénzt.

Az új világ költője ezt mondja.

– Fiam, ne törődj a vagyonfelhalmozással, az az állam dolga. Gyűjts szeretetet és fegyverszövetséget. Ha szeretet vesz körül, nem kell félned az élettől. Annyi ember vagy, amilyen erős szövetségnek vagy a tagja. Ha az egész emberiség veszi magára az egyének létfenntartásának köteles munkáját, akkor te kiélheted egyéniségedet. Ha művész vagy, függetlenül alkothatsz, ha tudós vagy, nem kell a kenyérharcban elsekélyesedni, ha munkás vagy, nem leszel a kizsákmányolás tárgya. Bármi vagy, követheted lelked belső parancsát: légy ember. Légy tehát ember, nyílt arcú, angyali tisztaságú élet. Kiélheted azt az életformát, amit a természet rendelt. Gyűjts hát igazi kincseket, akkumuláld fel magadban hivatásod legdrágább értékeit. Légy sugár, amely az emberiség örök napjaiból tisztán szökell elő.

Ez a jövő emberének élete.

Milyen más költő lett volna ebben az új életben Ady Endre! De ő vigasztal meg bennünket, és éppen ő, hogy ez a szép jövő nem álom. Hiszen ő még abban a régi életben is megmutatta nekünk, milyen ez a felszabadult, új ember. Hiszen ő már fölszabadította magát a régi élet nyomasztó, elbírhatatlan, tébolyító kényszerképzetei alól. S olyan szép, jó és boldog jövő hangját hallatta a forradalom első érzése, amit mi csak most őutána hét évvel tudtunk utánaérezni.

Boldogok vagyunk, hogy ma vagyunk,
És boldogok, hogy sokat érünk.
A mi vérünk, a mi vérünk
Ma minden, ma minden.
Boldogok vagyunk, hogy ma vagyunk.

Érzik az életérzésnek ezt a fölfokozását? Ahogy a gazdagnak örömet adott a pénzében fölgyűlt érzések fölött való kapzsi uralom, százszorta nagyobb gyönyört ad a lelki érzések ez izzó és végtelen kirobbanása.

Aratásra készülő mezők,
Torkon-akadt, gyűlölő szavak,
Kaszák, mik kiegyenesedtek,
Ünnep készül, piros, szabad.

Indul a vén, magyar tespedés,
Pattan a feszült, ostoba húr,
Nagy gőgök félve összebújnak
S a tisztes, nagy csönd meglapul.

Magyar ünnep lesz az aratás,
Aratni búzát, vért, fejet:
Nő a dühösök szent szektája,
Aratás lesz, ne féljetek.

Mit hoz ez az aratás ennek a látnoknak a szemében?

Átváltódik, kit lázunk megkerül,
Mélyül s tornyosul gondolat és álom,
Megrázkódik újat lesve a szív
S minden szokottság fojtogat, mint járom.

Így lettünk mi az új-látó szemek,
Új rezdülés és ünnep az idegben,
Hit, vágy, cél, csók mind-mind azóta más,
Mióta mi lüktetünk a szivekben.

Ne féljetek hát a világ sorsának e teljes újjáfordulásától: csak jót hozhat.

Ne féljetek, megijesztve a megszokotthoz ragaszkodóktól: fiatalok, ti ne féljetek!

Nézzetek az öregekre: nincs senki köztük, még a leggazdagabb sem, a legszerencsésebb sem, akik az élet szomorúságának zsolozsmáival ne volnának tele.

Ne féljetek, mert a szabadság csak a zsarnokság halála. De az emberi lelkeknek legfőbb felszabadítója.

Olvassátok Adyt, és égjetek vele, és égjen a véretekben az ő igéje:

Tűz, vér, láz, újság, boldog változás,
Csupa teremtés lángol a szemekben,
Örök tavasz, örök forradalom,
Óh, ékesedjél, mindig ékesebben.

Robogj föl Láznak ifju serege,
Villogj tekintet, világbíró kardunk,
Künn, a mezőkön harsog a Tavasz,
Harsogó Tavasz, kíséred el a harcunk.

Biró Lajos

VILÁGTÖRTÉNELMI HIVATÁS

A belpolitika legelső és legnagyobb feladata most: a proletariátusnak azt az egységét, amely három nappal ezelőtt olyan örvendetes gyorsasággal állt helyre, meg is tartani. A vezetők semmiféle áldozatot ne sokalljanak, ha ezt a célt lehet vele elérni: se engedékenységet, ha engedékenységre van szükség, se energiát, ha energia kell. Rettenetes lenne, ha az ellenséges tenger közepett, kis magyar szigetünkön testvérharc törne ki. A proletárdiktatúra kifelé, a kapitalista társadalommal szemben: diktatúra; befelé azonban – a proletariátuson belül – demokrácia. Ez a demokrácia módot ad rá, hogy *a proletariátus akarata* személyi és tárgyi kérdésekben egyforma korlátlansággal *érvényesüljön;* ez a fórum kell tehát, hogy minden kérdést elintézzen, és ennek a fórumnak az akarata kell hogy valóban diktátori erővel érvényesüljön. Soha Lassalle szép szava nem volt annyira igaz, mint ma: a proletariátus az a szikla, amelyre a jövő temploma épül. Aki ezt a sziklát repesztgeti vagy robbantgatja, az bűnt követ el a jövővel és a jelennel szemben, bűnt követ el a gyermekei ellen és a munkástestvérei ellen. Budapesten eddig, szerencsére, egyetlen csepp vér nem ontatott. A vérontást elkerülni azért lehetett, mert a proletariátus egysége helyreállt. Csak ez az egység teszi lehetővé, hogy a vérontás ezen-

túl is elkerülhető legyen. Aki az egységet kockára teszi, az proletárvért akar ontatni, és a proletariátusnak ellensége. Aki az egységet kockára teszi: az az új társadalom felépítésének nehéz munkáját szabotálja. Csak az egységes proletariátussal szemben nincs ellenállás; csak az egységes proletariátus lehet a felsőbbséges erejéhez mérten felsőbbségesen nyugodt és következetes; csak az egységes proletariátus tarthat rendet és fegyelmet befelé, és csinálhat eredményes politikát kifelé.

Az, hogy Budapesten egyetlen csepp vér eddig ki nem folyt, bizonyos értelemben hatékonyabb propaganda a proletárdiktatúra számára, mint minden, amit Európa eddig a proletárdiktatúráról hallott. Íme: nem igaz, hogy a proletárdiktatúra pusztít és öldököl; a vörösterror valóban csak válasz volt a fehérterrorra; itt rend van, itt nyugalom van, itt munka folyik. És ez nem azért érték, mintha a kapitalista társadalmakat kellene vagy lehetne ezzel kapacitálni (nem lehet, és nem is kell), hanem érték azért, mert a prágai, a bécsi, a berlini, a londoni proletariátust lehet vele megnyerni. A német munkásságnak egy nagy része még Scheidemann vezetése alatt van. Miért? Nem utolsó sorban azért, mert egy kiterjedt propaganda szinte ellenállhatatlanul szuggerálta neki, hogy a proletárdiktatúra csak rombolás, csak kegyetlenkedés, csak vérontás. Budapest kell hogy megmutassa nekik azt, amit Pétervár más körülmények közt nem mutathatott meg: a proletárdiktatúra igenis tud kíméletlen lenni, ha kell, de felesleges módon egyetlen csepp vért ki nem ont. A vörösuralomnak ez a természetes, helyes és a munkásgondolkozásban olyan mélyen gyökeredző humanitása új és nagy erőt ad a keletről nyugat felé nyomuló históriai áramlatnak. Moszkva messze volt Európától, Budapest közel volt hozzá. A magyar népbiztosok tanácsának eddigi külpolitikai cselekedetei egyébként is olyan helyesek, és olyan okosak, hogy nem lehet elég hangos dicsérettel beszélni róluk. Illesszék bele külpolitikájuk eszközei közé Magyarország rendjének és nyugalmának világgá hirdetését is, és a Magyar Tanácsköztársaság csodálatos eredményességgel tölti be azt a világtörténelmi szerepét, amelyet nagy orosz testvére mellett Európában és a világon elsőként vállalt.

Világ, 1919. március 25.

A külföld polgári sajtójában, mely kábultan és tájékozatlanul áll szemben a kapitalista világrend végítéletével, nem először ötlik szemünkbe ez a kifejezés: *Magyar bolsevizmus.* Nézzünk szembe ezzel a rövidlátó és olyik helyen célzatos megállapítással. Miért nevezik magyarnak azt a történelmi és végzetszerű bomlási folyamatot, melyben a magyar proletárerők kizsákmányolásából tehetetlenre hízott tőkét szélhűdés érte, melyben az elnyomott proletárerők kiapadhatatlan forrásából megszületett a dolgozók társadalma? A célzat nyilvánvaló: a magyar jelzővel helyi jelentőségűvé akarják törpíteni a munkásmillióknak azt az elemi erejű talpra állását, amely Oroszországból kiindulva mint vízözön árad a nemzetközi kapitalizmusra és annexióéhes* kapitalistákra. Olyan ez a kísérlet, mint a sötétben riadozó gyerek magamagát bátorító füttye. A félelemtől alélt burzsoázia értelme gyerekes szintre süllyedt, a remény játékával áltatja magát, és fakóra rémült arcára mosolyt erőltet: „A magyar bolsevizmus nem a kapitalista világ égése, csak egy porta gyulladt ki, melynek lángjait még lokalizálni lehet."

A vörös Internacionálé feltartóztathatatlan győzelme rideg józanítója lesz azoknak, akik milliók szenvedéseiből építették fel a maguk ingyenélő boldogságát, édeskevés ügyet vetnénk tehát gyámoltalan reményeik frondőrösködésére**. De a „magyar bolsevizmus"-sal ma a Vorwärts-ben, a berlini kormányszocialisták lapjában találkoztunk. A német sajtóorgánumban a „magyar bolsevizmus" súlyos tájékozatlanság. Különbséget tesz a Vorwärts az orosz bolsevizmus és a magyar kommunizmus között, mely utóbbi szerinte a nemzeti kétségbeesésből eredt, és a Magyar Tanácsköztársaság szülőjéül az antant imperializmusát jelöli meg. Szó sincs róla, a nyugati szövetségesek vak és mohó bosszúvágya, területi tébolya *siettette* a tőkés termelési és társadalmi rend katasztrófáját, *de csak gyorsította, és nem szülte.* A világforradalom diadalútján találkozhatott a magyar nacionalizmussal, amely a megszállások kegyetlensége nyomán felparázslott. Ez a ta-

* az elfoglalt idegen területek bekebelezésére törekvő

** ellenzékieskedésére

lálkozás azonban csak históriai érdekesség, de nem sorsdöntő mozzanat volt. A magyar események csak szemei annak a láncnak, melyet most vernek a proletárpörölyök, hogy vele örökre bilincsbe szorítsák az egykor mindenható tőkét. Nem nacionalista kétségbeesés, hanem a négyéves pokol után öntudatra ébredt proletariátus elszántsága, *nemzetközi akarata* lendíti előre a Marx eszméinek vörös lobogója alá sereglett orosz és magyar Vörös Hadsereget.

A világ horizontján már felkelőben van a munkásmilliók nemzetközi testvériségének napja. Vak, aki nem látja ezt a vörös égitestet, vagy nyavalyatörős, aki nem mer fénykévéibe nézni. A politikai és gazdasági határok a tőke demarkációnális vonalai voltak, az új mappán egy nemzetté formák a proletárok milliói, és az általános emberiességtől elzárkózó nacionalizmus szűk határai az egész glóbuszra kiszélesülnek. Nincs magyar bolsevizmus, nincs orosz kommunizmus – a jogtalanok, az eltiprottak egy zászló alatt megindult honfoglalása van.

Világ, 1919. április 4.

Móricz Zsigmond

MAGYARORSZÁG A BÉKE ÚTJÁN

Valóságos csoda, amit most láttam.

Somogyban voltam, s az ottani termelőszövetkezetek berendezését néztem meg.

Annak idején, a Buza-féle földreform korában, decemberben és januárban jártam az Alföldön, több helyen ... (néhány cikkem megjelent az akkori impressziómról.) Abban az időben már a termelőszövetkezetekben láttam a jövő gazdasági életének formáját, de az alföldi szegény emberek oly makacsul ragaszkodtak a kiparcellázott, betelekkönyvezett, magántulajdonba vett föld reménységéhez, hogy lehetetlennek találtam azt, hogy őket valaki meggyőzhesse a szövetkezeti termelés előnyeiről.

Ma is bizonyos vagyok benne, hogy azokon a vidékeken még a bolsevizmus hatalmas lendülete sem tudta volna megindítani a szövetkezeti alakulást; nem is indította meg. Ott ugyanis aránylag kevés a nagy uradalom, ami van, az sincs elsőrendűen beállítva, kevés a cselédsége, viszont rendkívül sok a falvakban lakó gazdasági munkás. Ezek sokkal nehezebben szervezhetők, mint a gazdasági alkalmazottak.

Egész más a helyzet Somogyban s a dunántúli megyékben. Láttam pl. Fehér vármegyének egy térképét, amelyen pirossal van festve az uradalmi birtokok területe, s fehéren hagyva a községi határok. Az ember elámul, mikor ránéz a térképre, amely *teljesen vörös*, csak a faluneveknél van akkora fehér foltocska, amennyit a név alig ér át.

Ez azt jelenti, hogy a megye lakosságának nagyobb része az uradalmakon lakik. Nem kell tehát egyebet tenni, csak mondani, hogy az uradalmat átveszik az alkalmazottak közös tulajdonba, s már akkor csaknem teljes létszámban vannak együtt azok az igényjogosultak, akik az illető földterületre számot tarthatnak. Pl. az Esterházy-uradalom Somogyban 40 000 hold. Állandó alkalmazottja van 1100 béres és 5–6000 időszaki munkás. Ha ez a 6–7000 ember közös tulaj-

donossá válik mint szövetkezeti tag, akkor már csak 6–7 hold jut egy munkásra; képzeljük el most, hogy ennek a hétezer embernek szétdarabolták volna hatholdas parcellára ezt a rengeteg földet, micsoda iszonyú állapot következett volna el. Ennyi kisgazda széttagolva s elporlasztva nyomorgott és tengődött volna a földön, se szántani, se vetni, se aratni nem bírt volna. Kárba vész a nagyszerű berendezés, csak a mezei vasút 134 kilométer hosszú, 8 mozdonnyal, 8 gőzekével. Kínlódik a cukorgyár, amely napi száznegyven vagon feldolgozására van berendezve, s a malom, mely napi nyolc vagon termelést produkál.

Így pedig együtt maradt minden. Van egy képzett, beállított, kötelességét ismerő s az eddiginél sokkal nagyobb ambícióval dolgozó munkás-birtokos osztály. A béres az ökrei mellett maradt, a kocsis a lovainál, a csirás-tehenész a tehenek mellett, s jó ez az ökörnek is, a lónak is, a tehenészetnek is. Micsoda tehenészet! Valódi hollandi faj, egyik tanyán 180 piros-tarka, másikon 163 fekete-tarka. Húsz–huszonnégy liter tejet ád darabja. Most építik a kompresszátort – egy nagyszerű épület, ahol fagypontra hűtik a tejet.

Nem lehet ideálisabb és szociálisabb megoldást kívánni.

És ha látjuk, hogy van megszervezve az egész megye összes uradalma egy szervezetbe, minden ötezer holdnak külön intézősége, amelyek járási központokba s az egész a megyei központba számol el, illetve onnan kapja az egységes üzemtervet, akkor föl kell kiáltanunk, hogy megvalósult az Utópia!

És milyen öröm, lelkesedés, boldogság az emberekben! A kerülő, a béres, az intéző, a főintéző, az irodai írnok, az igazgató mind mind boldog és vidám és megelégedett, és tüzel a munka boldog lázától. Ki hitte volna, hogy a háború iszonyú és nyomorult korszaka után ekkora életpezsdülés fakad ilyen gyorsan, ilyen tüneményes bujasággal.

Azok után, amiket Somogyországban láttam, egy csöppet sem csodálkoztam a somogyiak nagy önérzetén, hogy Somogy indította meg a világ új rendjét. S egy csöppet sem kételkedem, hogy az ország minden vármegyéje rohanni fog az új termelő rend megvalósítása felé.

Magyarország végre a boldog béke útján halad. Ám erről szent meggyőződéssel teszek tanúságot.

Pesti Hírlap, 1919. április 15.

Móricz Zsigmond

VIRÁGNYÍLÁS

A somogyi termelőszövetkezet úgy alakult meg, egy nap alatt, egy gondolat megszületésével, hogy semmi nemzeti érték nem ment kárba abból, ami már megvolt, ellenben rejtett erőknek milliónyi forrása buggyant ki.

Nem tudom más természeti képpel összehasonlítani, csak épp a virágfakadással.

A tél kemény kis rügye vastag és zsarnoki védőlevelekkel van borítva, gyantás, enyves, kemény burokkal, amelyek megvédik a téli fagy és az időjárás minden viszontagsága, sőt a kártevő bogarak ellen is a leendő szirmok, porodák és bibe csíráit. A tavaszban duzzadni, fakadni kezdenek a belső életek. A szigorú és vaskemény fedőlevelek egy darabig velük nőnek, nőnek, dagadnak, és elszántan védik magukat és életüket, s azt állítják, hogy őrájuk szüksége van a bent rejlő kis életek tömegének, ők védik, tehát jogosan préselik kicsi térbe őket. Egyszer aztán a szirmok a tavaszi napsugártól egy hajnalban szétrepesztik a burkot, kitárulnak a napfényre, gyűrötten, lucskosan, de szépen és boldogan, s övék a jövő. A fekete kopáncsokkal többet senki sem törődik, elbomlanak, lehullanak.

Így őrizték meg korunkig a grófok, a feudális nagybirtokosok, a magántulajdon szörnyóriásai, egy testben a földeket és rajta a népeket. A vörös forradalom tavaszi lázától a már érett és megduzzadt néplélek egyszerre szétrepesztette a nagybirtokosok külső kopáncsát. Az lehullt, leesett, s a belülről kivirító milliónyi néplélek egyforma erővel, örömmel, szépséggel és boldogsággal tárja ki magát az új élet új lehetőségeinek.

Ennek a kifakadásnak a titka izgatott engem. Minden agitátortól, aki részt vett ebben a munkában, azt kérdeztem, hogy *mit mondott,* amivel meggyőzte a népet a szövetkezés fontosságáról. A köztudatban ugyanis az van, hogy agitátorok, elcsapott gazdatisztek járták az országot, s önző érdek-

ből lázították fel a népet, és romlásba vitték. 10–15 béres kommunizált egy 15 000 holdas uradalmat, s más efféle rémhírek járták és járják az országot.

Most, utólag meg lehet állapítani, mint minden nagy forradalom után, hogy a köveknek is nyelve támad, és a dadogó és gyengeelméjű is az angyalok nyelvén beszél, mint mindenkor, ha itt az idők teljessége.

– Két óráig vitatkoztam a gróffal – mondta az egyik főagitátor –, míg meggyőztem, hogy neki is jobb, ha a szövetkezet megalakításába belemegy. Akkor megengedte, hogy a cselédségnek népgyűlést hívjak össze, s ott csendőrök jelenlétében, akiknek joguk van engem a legelső lázító szónál letartóztatni, beszélhessek. A kerítésen belül állítottak fel valami ferslógot*, arra állottam, és két óráig beszéltem a cselédeknek. Megmagyaráztam nekik, hogy mi a szövetkezeti gazdálkodás előnye: a feldarabolásnál a nagybirtokok nagy értékű felszerelései kihasználatlanul maradnak, és így ugyanaz a föld alig lesz képes a saját birtokosait eltartani, de képtelen lesz a termelés fokozására, pedig a szövetkezeti nagyüzem nemcsak a megművelő munkásságot látja el jobban, hanem a városi lakosságot, az ipari proletár testvéreket is, sőt külföldi kivitelre valót is képes termelni, amiért cserébe külföldi cikkeket kaphatunk. Azután megmagyaráztam, hogy ezzel szemben lehetetlenség a kis és törpebirtokosok százezreit fölszerelni a legelemibb mezőgazdasági eszközökkel is. Még tovább: kimutattam, hogy lehetetlen volna azt a sok százezer új kisgazdát kioktatni máról holnapra a földnek olyan új megművelésére, hogy csak valamennyire is pótolni tudják a mai eredményt. Ki lehet számítani, hogy napokon belül beáll a termelés anarchiája. Roppant egyszerű volt ez az agitáció, csak tudni kell az igazságokat, és nem kell ahhoz egyetlen erőszakos szó sem, a magyar nép annyira intelligens és bölcs, hogy egy perc alatt kapacitálható.

Nem is volt baj sehol a cselédséggel, sem a szegény zsellérekkel, csak a kisgazdákkal. Ezekkel sem volt baj, csak ki kellett kapcsolni őket az eszmeáramlat köréből.

Egyelőre nincs szükség arra, hogy a kisgazdák szövetkezetbe tömörüljenek. Csak hadd maradjanak ők a maguk egyszerű, becsületes munkája mellett, dolgozzanak, termel-

* ládát

jenek, az ország központjáról nagy felelősséget vesznek le azzal, hogy annyi családról nem kell gondoskodni, amellett a kisgazdák is termelnek valamit a közönség számára is. El fog azonban jönni az idő hamarosan, hogy a kisgazdák megfúlnak a saját zsírjukban, és maguk fogják kérni, hogy a birtokukkal bocsátkozhassanak a szövetkezetekbe. Majd ha látni fogják, hogy a szövetkezeti tagok, akik nekik mindig koldusok voltak, jobban élnek, mint ők, szebb és egészségesebb lesz a lakásuk, lesz fürdőszobájuk és villanyvilágításuk, lesz ruhájuk, ellátásuk, kaszinójuk, újságjuk, könyvük, iskolájuk... Nem utolsó érv volt, hogy: „... a szétdarabolt földeken alig tud tengődni a nép, ellenben a nagybirtokokból már az eddigi üzemek mellett is milliókat kerestek a régi tulajdonosok. Nem lesz jó ezeket a milliókat népjóléti intézményekre fordítani?"

Hát a grófok? Őket hogy lehetett meggyőzni?

A grófok három álláspontot foglalnak el. Az első típus emigrál, minél gyorsabban menekül Svájcba, s viszi, amit tud, és ellenforradalmon töri a fejét. A második típus megérti az időt, behódol, és munkát kér a szövetkezetnél. A harmadik itthon van, a kastélyába zárkózik és ámul-bámul, egyszerűen nem hisz a szemének.

Ezzel a harmadik típussal volt egy pár kedves esetünk; egyiktől semmiképpen sem bírtunk fakitermelést kapni Kaposvár számára, csak mikor azt mondtuk neki: „Hát főméltóságod előtt (még akkor külön megtanultuk ezeket a furcsa címeket) csak két választás van. Vagy odaajándékozza az erdőt, s akkor a nagylelkű adakozó lelki örömeit élvezheti, *vagy elvesszük*. Slussz." Hát ő inkább az első formát választotta, s nagy levelet írt, hogy ajándék.

Egy másik gróffal még szebb esetünk volt. Mikor odamentünk, a cselédség fel volt uszítva, fejszével és lármával fogadott. Aztán órákig gyúrtuk a grófot, míg megengedte, hogy az ő jelenlétében beszéljünk a néphez, s aztán órákig beszéltünk a népnek. Persze megszerettek, megértettek, s mieink lettek.

Gyalog jöttünk oda, de amikor el akartunk menni, előáll a parádés kocsi, a bakos ugyanaz a dugóhúzó bajszú kocsis, aki a legnagyobb fejszével fogadott bennünket.

A gróf elbámul, s azt mondja neki:

– Hát János! Te is cserben hagysz?! Hiszen benned volt a legnagyobb bizodalom!

Az ember nem szól.

Azt mondja neki heccelve valaki:

– Hát most feleljen, János bácsi!

A kocsis szépen szól nekünk:

– Üjjék be, elvtárs úr!

Aztán odapislant a heccelőre is.

– Mindenféle grófokkal... nem állunk szóba.

Evvel megrántja a gyeplőszárat, kiereszti az ostort, s ahelyett, hogy „gyű!", azt mondja hetykén, foghegyről, hogy:

– Köztársasáááág!...

A lovak kirúgnak, s a hintó repül a ragyogó tavaszi napon a szép, színes, gazdag tavaszban a boldog jövő felé. Körös körül virítanak a fák és a lelkek.

Pesti Hírlap, 1919. április 16.

Móricz Zsigmond

MAGYARORSZÁGON NEM HAL ÉHEN SENKI

Voltak napok, mikor Budapestet elfogta a sötét remegés, hogy éhen fogunk halni. És pedig nemcsak a burzsoáziát, hanem a proletárságot is. Néhány napig úgy látszott, hogy a vidék földmívessége elveszti a kapcsolatot az ipari proletariátussal. Mesterségesen szították, úgy látszik, azt a felfogást, hogy kiegyenlíthetetlen ellentét van a két proletár elem közt.

Hát ebből egy szó sem igaz.

Igaz az, hogy az anarchia mindent el tud pusztítani, mert az erők önmagukat emésztik föl. De a magyar földmíves a magyar iparost szereti, és testvéri gondossággal ragaszkodik hozzá. Ezt most láttam, Somogyban.

Ott sincsenek dúsgazdag közraktárak, tömött urasági hombárok, amelyeket csak ki kell üríteni és elszállítani. Amit könnyűszerrel el lehetett rekvirálni, innen is, mint az ország minden részéből, elhordták annak idején a háború hiénái. De amikor a szövetkezet megalakult, szervezete kiépült, kiadta a jelszót a vezetőség, hogy *a főváros éhezik*. Erre saját maguk vetették ki magukra földmíves proletárok a fejenkénti 4 kg lisztadagot, és néhány nap múlva vonatok indultak Budapestre liszttel rakodva, negyven és hatvan kocsiból álló vonatok, és naponta százával a marha, a sertés és ezrével a birka. És most kérnek *tojásszállításhoz vonatokat*. Nincs annyi szén, amennyi tojás.

Mutatta Latinka elvtárs a térképet, hogy eddig mely községekből szállítottak Budapestre élelmet, valami 10–12 község az egész; hol van még egész Somogy! És hol az egész ország! De csak a termelőszövetkezetek útján. A kisgazdák ma rémülten ülnek a kis kamráik ajtajában, és azt hiszik, maguknak kell megvédeni magukat.

Ellenben a szövetkezetekben derűs nyugalom és boldog béke van. A munkástanács most alakult meg, és már átvette

a munkát. A közigazgatást, a közfegyelmet, a közjólét, a közmunka minden dolgát. A mezőkön az igák tucatjával járnak, csak egy hete van jó idő, s már alig van szántatlan föld, pedig a két forradalom közt okt. 31-től márc. 21-ig szakadatlanul esett az eső, sár és lucsok volt, úgyhogy semmit se lehetett dolgozni. Annál jobban dolgoznak most, ég a munka, egy órát sem veszteget el senki. Most maguk vigyáznak magukra, egymásra, és mindenki a gazda érzésével dolgozik.

Sajnos a kisgazdák között téves és hamis fölfogás alakult ki, hogy csak annyit termelnek, amennyi nekik kell. Halálbüntetés terhe alatt kellett megparancsolni, hogy mindenki minden földet bevessen. Mióta kijött ugyanez a rendelet a kormányzótanács részéről is, azóta megszűnt az ostoba ellenállás. Ennél nagyobb vétket nem követhet el egyetlen földmíves sem, mint hogy parlagon hagyja a földjét. Az ilyen ember különben is maga ellen vét, mert a munkástanácsok be fogják szedni a pontos földstatisztikát, és nem fognak rekvirálni, nem ellenőrzik, hogy ki mit és hogy csépelt, hanem egyszerűen a földterület alapján kivetik a kisbirtokos községekre, hogy mennyit kötelesek beszolgáltatni. A kisbirtokos eladni nem tud semmit, mert a kereskedelem megszűnik, nem lesz más, csak közforgalom, állami forgalom. Cipőt és ruhát sem lehet másképp venni, csak cserébe a beszolgáltatott terményért. Ha tehát nem lesz termésfölöslege a kisgazdának, hiába van a zsebében tízezer koronás, nem tud rajta se cipőt venni, se hámot, se kaszát. Már most több vagon stájer kaszát kapott a tanácskormány, de abból egy darabot sem kaphatnak mások, csak szakszervezeti munkások. És nem fognak tudni kapni később sem, később még sokkal kevésbé. Kapnak a kisgazdák is, de csak a beszolgáltatott terményért cserébe.

Megható volt nézni tegnap Kaposvárott a ruhajegy kiosztását. Óriási tömegben jöttek a proletár asszonyok a színház helyiségébe, ahol a jegyeket adták. Egyik asztalnál a cipőjegyet, másiknál a ruhajegyet, harmadiknál a rőfösárukra, negyediknél a háztartási edényekre s így tovább. A jegyosztó hivatalnokok biztatták őket: nem kell egy kis vászon? Hát egy blúzra való? Kötényre való? Hat-nyolc, tíz jegyet lobogtatott egy-egy asszony a végén, mikor ment lepecsételtetni a munkástanács bélyegzőjével. Először ráütötték a pe-

csétet a szakszervezeti tagsági könyvre, aztán a jegyre. A kereskedéseknek osztják szét eladásra a naponta beérkező árukat, s azokat *csakis ilyen utalványra* lehet megvenni, beszerzési áron, amelyhez 10 százalék kezelési költséget számítanak összesen. Egyik-másik cikkből ma nincs annyi raktáron, amennyit keresnek, de a proletárság meg van nyugodva, mert tudja, hogy áruk folyton érkeznek, cserébe a megyéből küldött élelmiszerekért, és addig senki sem vásárolhat semmi pénzért, míg az ő utalványaik be nincsenek váltva. Most néhány nap alatt a kaposvári proletárság többet vásárolt, mint a háború négy éve alatt. Én magam is megirigyeltem őket, s kértem, hogy adjanak egy kis cérnát. Van egy vagon kitűnő olasz cérnájuk, bort és szeszt fizettek érte. Kaptam hat karika cérnát, 48 koronáért. A feleségem hetek óta nem tudott a gyerekekre foltozni cérnahiány miatt.

Szóval nyugodtan, szépen, rendesen alakul ki az új világ. Mennyivel szebb, boldogabb és nyugodtabb lesz az a réginél!

Nem találkoztam olyan intelligens emberrel, aki, bármennyi vagyont vesztett is el az új világrend miatt, azt ne mondta volna, hogy meg van nyugodva.

– Csak azóta alszom nyugodtan és egészségesen – mondta egy volt milliomos kereskedő –, mióta a kommunizmus megszabadított a gondoktól. Énnekem állandóan kockán volt minden vagyonom, a gyermekeim jövője, minden. Most tudom, hogy semmim sincs, és mégis biztosítva vagyok, míg élek, és a családom is. Dolgozni tudok is, szeretek is, tudok hasznára lenni az emberiségnek, hát az is gondoskodik rólam.

Úgy is van. Már elviselhetetlen volt az az őrült hajsza, amelyben az emberiség élt. A köznyomor közepette mindenki egyénileg volt kötelezve a tőkegyűjtés és felhalmozás rettentő harcára. Ezt a műveletet most átveszi a közösség, ezzel fölszabadítja és egyéni életre ébreszti a lelkeket.

A kommunizmus, amelytől naiv képzelődők azért féltek, mert a falanszter tömlöcét látták benne, meg fogja hozni az individuumok valódi kivirágzásának nagyszerű korszakát.

Magyarországon nemcsak hogy nem hal éhen senki, hanem most kezdődik az igazi boldog és emberi élet.

Pesti Hírlap, 1919. április 17.

Lengyel József

A VÁROS

Budapest világváros. Balkán, Chicago, Wildwest* és Berlin is egyben. Külön humora van ennek a városnak, melyben az ellentétek találkoznak, ahol magyarok, németek, törökök, zsidók, szerbek évszázadokon át keveredtek egymással. De nem ezek a fajok adják a város jellegzetességét, hanem az a tény, hogy a lakosok legnagyobb része a faluból és a kisvárosból került fel: hisz Budapest csak 48 után, vagy inkább csak a 80-as években lett nagyváros. A munkások faluról jöttek. A régi városi munkások száma igen csekély, ezek is németek vagy zsidók voltak.

Budapestnek nincsenek tradíciói. A nacionalizmus is igen gyenge lábon állt, mert egy időben Habsburg-ellenes és Habsburg-párti, monarchista és Monarchia-ellenes kellett hogy legyen. Nehéz volt Ferenc Józseffel is, akit 48 gyilkosaként gyűlölni, és mint „apostoli, jó öreg királyunkat" tisztelni tanítottak az iskolában.

A háború szörnyű eret vágott Magyarországon. De a gyártőke még hatalmasabb lett, és a nagybirtok úszott a kapitalista árral.

Az összeomlás utáni nemzeti handabanda éppoly hazug volt, mint az ellenforradalom „királyhű" volta. Ez a kuvaszburzsoázia, a Monarchia e „bátor" tisztjei semmiféle nyílt ellenállást sem fejtettek ki. [...]

De a vicc, a vásárcsarnokbeli agitáció, a „véletlen" beszélgetések a villamoson, ez volt a fegyverük, fegyver, melyet megtorlatlanul használhattak: „Miért diktál a proletár?" „Mert nem tud írni."

Számtalan vicc került forgalomba. Az antiszemitizmus is virágzott. Közben pedig folytonosan hűségeskük. A bezárt

* Vadnyugat (Észak-Amerikában az első telepesek idejében még vad, meg nem hódított vidék)

üzletek ablakain öles betűk: *Éljen a proletárdiktatúra!* Ez volt az ablakbiztosítás.

Csepel, mely március 21-én ki akart bennünket szabadítani, elégedetlenkedett. Sehol se volt olyan jó és annyi ennivaló, mint Csepelen, de ez se volt elég. A szociáldemokraták értették a dolgukat. Jött az egyik, és sült galambot ígért. Aztán jött a másik, és csodálta, milyen rossz a koszt...

A nyomda szabotált. A Vörös Újság lekésik a frontra induló vonatról. Dupla söradagot követel a nyomda. Először szesztilalom, most dupla sör. Szomorú, de azért csak csekélység...

Hisz mindez csak átmeneti nehézség...

A munkásezredek lába alatt döng a járda. Felfegyverzett prolik, a Vörös Hadsereg ifjú katonái. Nemzetközi ezred. Oroszok és szőke, bécsi fiúk.* És a komor legények a fekete bőrkabátban.

A Batthyány-palota előtt gépfegyverek állnak. „A vörösök hős serege áll...", nyomul előre, maga előtt kergeti az ellenséget. Románia jön ellenünk. A szerb a határon áll. De fut már a cseh, és fenn északról jönnek már az orosz testvérek, Lenin fiai.

Szamuely Moszkvába repül. Az orosz szovjeteket szorító gyűrű lazul. Az ellenség, melyet mi magunkra vonunk, megkönnyíti a testvérek harcát. Csak kitartás!

Hetek óta tanakodnak a polgárok. „Három napig se tarthatják már magukat." „Az antant... jön az antant..." S mégis! Vörös diadalkapuk, vörös zászlók, vörös transzparensek. 1919 május elseje!

Dübörögnek a léptek...

Üresek a házak, az ablakok zárva. Vagy barát vagy, és a tömegben haladsz, vagy ellenség, s nem lobogtatsz kendőt az ablakból.

Ötszázezer ember, kétszer ötszázezer kemény, hadi, foszlós cipője csattog és dübörög a város gránitutcáin. A gráni-

* Az orosz hadifoglyokból önkéntes zászlóalj alakult Budapesten, Ausztriából pedig 1200 főnyi, kommunista munkásosztag érkezett, hogy részt vegyen a Tanácsköztársaság védelmében

ton, amit a munkások raktak, a grániton, amit munkásvér öntözött.

Munkások, asszonyok, katonák, gyerekek. Aztán jönnek, akiknek a lába ott maradt valahol Grodeknál vagy Belgrádnál, az uzsoki szorosban vagy Piavénál. Gránát tépte le ezeket a lábakat, mások lába meg elfagyott, mert papírtalpú cipőt szállítottak a hadimilliomosok.

Jöttek. Mind. Komolyan, komoran...

Kemény volt ez a város, kemény, mint az utcák gránitja, mely lábuk alatt döngött.

Szent Margit szigete, ősrégi, gyönyörű kert a Duna közepén. Azelőtt beléptidíjat fizetett, aki ide akart jönni. Csak a gazdagok jártak ide. Proliból csak az, akinek szolgaként, kocsisként, pincérként, kertészként vagy konyhai munkásként akadt itt dolga.

Ma a gyerekeké a sziget.

Minden a mienk! – kiáltja feléjük a vörös transzparens. S felnőttek ezen a napon nem jöhetnek a szigetre. Csak ha gyerekkel jönnek.

Vörös zászlódíszben a város. Vörös diadalívek, vörös árbocokon lobognak a zászlók. Újonnan mázolt villamoskocsikon hirdeti az írás: *Világ proletárjai, egyesüljetek!*, és jókedvűen fut délután a villamos a Hűvösvölgybe, a Városligetbe.

Krúdy Gyula

SZEGÉNY GYEREKEK A SZIGETEN

A Sziget közepén áll egy sárga, kopott varjúfészek, hideg és rozsdás udvarház, amelyet még manapság is kastélynak neveznek, mert egykor benne lakott egy öregember, mikor hercegek voltak Magyarországon.

Kastélyi nevét árván viseli az udvarház, mint koldus a medáliát, a herceg egykori termeiben korom lepi be a falakat, szél bújósdit játszik, az ablakok és ajtók rég elkívánkoznak ebből a világból, az udvart benövi a gaz, az erkélyt megette a rozsda, éjjelente senki sem hallgatja a fülemilét, amely tavaszonkint az elhagyott rom körül építi fészkét... Csendes, gondterhelt, bajjal, mindennapi élettel álmodó, szegény emberek hallgatják a „kastélyban" a nagy fák melankolikus zúgását, az esti szél ajtódörömbölését, a kályhák korgását, az öklendező kísértet lépteit, aki a rozsdás csigalépcsőn felszuszog, és benéz az ablakon. A szomorgók, maguknak élők, elbújt érzésűek, a lemondók háza volt évekig az udvarház, az lakott benne, akinek máshol nem volt helye, magányos helyen vándorlók, visszhangos, szomorú szobákban a maguk bánatával foglalatoskodók, lábujjhegyen járt a méla csend, mint egy kolostor körül.

Ezen a tavaszon kinyílt a pókhálós ablak az udvarházon, meghökkent a kapu, a varjúkárogástól életunt kémény felfigyelt, a szomorkodásba belevénült nagy fák kibámultak odvas kérgükből, a vijjogó vércse riadtan menekült, mintha anyavarjú üldözné a fészekrablás után, még tán a rom fal is nagyot nézett, pedig sok mindent látott ezer esztendő alatt: nyulakat, rózsákat, harcos apácákat, mogorva szerzeteseket, tilosban járó szerelmeseket... Víg gyermekcsapat

özönlötte el az udvarház környékét. Mindennap vígabb, bátrabb, hangosabb gyermekek nőttek ki itt a fűből a tavaszi eső nyomán, mint a réteken a virágok, a fákon a csodálatos gyöngédségű levelek, a leheletüdeségű orgonák. Valamely varázslat történt itt; a meséskönyv megelevenedett; a kacsalábon forgó vár, amely a rege kék s zöld ködében állott a szegény gyermekek képzeletében, megállott; a farkasszakállú hídőr, aki fegyverével a Szigetet őrizte, végleg befordult őrházikójába; a partoktól és a messziségekből látott szoknyás nagy fák, fénylő kertek felett borongó vén házak, visszhangot, hajókürtöt, városi lármát gurgulázva elnyelő romok, a mesékbe kanyargó, árnyékos sétautak, a fehér lovacskás omnibuszok, hanyagul ásító pázsitok, fehér lócák és székek: megindultak... szárnyaikat kiterjesztve repültek a vén fák, futott az unatkozó angolpark, bakkecske módjára szökdécseltek a padok, döcögve jöttek a vén romok, gyíkgyorsan siklottak a gyalogutak a pesti szegény gyermekek felé. A gyermek álmodott valamely kedveset éjszaka, amely után kinyújtotta a kezét. A lelenc, az árva, a pincelakó szegény, az iskola porában elhervadt, külváros füstjében elsápadt gyermek álmában a tündérkertben járt, és reggelre megtalálta a kertet, nem osont az tova, mire felébredt.

A leányocskák körbeállnak, és úgy énekelnek, mintha a virágok énekelnének a kertekben. A fiúk szétszaladnak, mint a tavaszi esővíz.

A szegény gyermekek hangja megtölti a Szigetet, mint a május szele színnel és illattal a világot. Ezerhangú madársereg, ezerszemű pázsit, ezerkedvű élet fakadt a Szigeten a régi varjúkárogásos, búskomoly andalgású, titokban lépegető tavasz helyett. A denevér, amely tavaly már kora délután bátran elindult nesztelen útjára a romladékból, bevárja a sötétséget. A margitszigeti betegség, a melankólia, amely híven eljön a nedves Szigetre, az idén csak messziről oldalog, mint egy megvert kutya. A szerzetesi csend, a lemondásos alkonyat, a keserűségbe és megvetésbe vonult magányosság elhallgatnak gonosz tücsökdalaikkal a régi udvarházban, amidőn a pázsiton egy sereg kisleány cikázik és csicsereg, mintha már megjöttek volna a fecskék.

Pajkos, rongyos kisfiúk egy délután méhkast hoztak kis kézikocsin az életunt Szigetre, és hangos hajrával felborították a vidáman zümmögő kast.

Az Érdekes Újság, 1919. május 1.

Kosztolányi Dezső

CSÚNYA MARISKA... SZÉP MARISKA...

Pár hónappal ezelőtt egy gyermekkórházban jártam.

Az ágyon, a fal mellett feküdt egy szomorú, nyöszörgő kis testecske, csak akkorka, mint egy batyu. Kétéves gyermeknek gondoltam, de kiderült, hogy már elmúlt hat is. Mariskának hívták, és elmondták, hogy már vagy tíz hónapja fekszik a kórházban, egy munkásnak a lánya, aki tavaly valamikor marólúgot ivott, mely felpörkölte a nyelőcsövét, úgyhogy még most is csak egy kis ezüstcsövön táplálják szegénykét. Majd egy éve nem érezte az étel ízét és a nyugalom örömét. Az arcába néztem. Olyan volt, mint egy csüggedt vénasszony, a bőre szürke és gyűrött, a szeme pedig homályos és zöld. Kedvetlenül, aléltan tekintett rám. – Mariska, hozzak neked játékot? – Nem felelt. – Mariska, cukrot akarsz? – Elfordította a fejét. – Mariska, aranyos, mit kívánsz? – Lehunyta szemét, és a falnak fordult. Az ápolók úgy beszélték, hogy állandóan így viselkedik, a játszó gyerekekre közönyösen néz, semmivel se törődik. Csak arra figyel fel, ha azt mondják neki, hogy szép. – Szép vagy – szóltam reszketve és szomorúan, és ekkor láttam, hogy a kis vértanú hetvenéves arcán valami mosolyféle dereng, mint egy fátyolszerű világosság, mint a női hiúságnak és az életvágynak csökevény kísérlete.

Álszent olvasó, kérlek, ne keresd a zsebkendődet, és ne morzsolj szét semmiféle könnyet a szemedben, mert tudnod kell, hogy a régi társadalom ezeket a marólúgos kislánykákat és kisfiúkat királyi lelki nyugalommal könyvelte el, statisztikába szedte, és úgy számított rájuk, mint a villamosbalesetekre vagy vasúti szerencsétlenségekre. A munkás elment a gyárba, a felesége sorbaállt szénért, húsért, és otthon a kisgyerek, aki éhes volt, és nem állt mellette a Fraeulein, a bonne vagy a miss, felkapaszkodott a székre, és kiitta a marólúgos bögrét, mely pokolvarral kérgezte a torkát, a gégéjét, a gyomrát. Aztán a többi a „törvényes formák" közt pergett le, megjelentek a mentők a helyszínen, jegyzőkönyvet vettek fel, a gyermekroncsot elvitték egy kórházba, hogy egy-két évig legendás senyvedés és szenvedés után elpusztul-

jon, és „különben minden rendben volt". Ma azonban rád gondoltam, Csúnya Mariska. Véletlenül az Andrássy úti proletárgyermekek napközi otthona előtt mentem el, hol a palota lépcsőjén boldog gyermekek ültek, piros ruhában, piros köténykével, s a kislányok piros labdákat dobáltak a kék májusi levegőbe. Az állam három hét alatt tíz mázsa szappant, háromezer fésűt és ezerötszáz kefét osztott szét a proletárgyermekek közt. Hogy úgy fejezzem ki magam, ez a tíz mázsa szappan érzékletesen meglátszott minden egyes gyermeken. Mindnyájan tiszták, gömbölyűek, gondozottak voltak, és a fák között szelíd gonddal jártak az óvónők. A kis emberkék ékszerként viselték magukon az életet.

Sokáig bámultam őket, szomorúan-vígan, a rács előtt, amint a kavicsos és nyírt kertben gond nélkül cikáztak. Csúnya Mariskára gondoltam, aki nem tudja többé a cukor és a mosoly örömét, s arra, hogy ezek többé már nem isznak marólúgot, és szépek maradnak mindörökké. Szép Mariskák, ti mind, hajítsátok fel ujjongva – egész az égig – a piros labdákat.

Pesti Napló, 1919. május 11.

Balázs Béla

NE VEGYÉTEK EL A GYERMEKEKTŐL A MESÉT

A gyermek mindenki előtt! Ez a kommunista jelszó. Oroszországban, ahol négyféle étkezési kategóriát kényszerített a blokád az éhezőkre, minden gyermek elsőosztályú kosztot kap, tekintet nélkül arra, hogy apja burzsoá volt-e vagy proletár. És ha szülei a IV. számú legkisebb adagot kapják is, a gyerek azt eszi, amit a nehéz munkás, a vöröskatona, a tudós meg a művész: a legtöbbet és legjobbat, ami máma Oroszországban embernek kijár.

Ha egyelőre a kultúrát is adagolnunk kell még, a gyerek az, akinek első, legelső osztályú kultúrellátás dukál. A gyermekben van letéve a kommunizmus megvalósulása. Mi, felnőttek megcsinálhatjuk a kommunista társadalmi és gazda-

sági rendet, és abba belekényszeríthetjük a burzsoáziát, mint egy fájdalmas kalodába, mi pedig vállalhatjuk mint boldogan vállalt feladatot. De mindez csak keret. *Tartalma,* megvalósult valósága az új világnak csak az az új lelki emberfajta lesz, melynek nemcsak törvényei, hanem *érzései és ösztönei* lesznek kommunisták. Az új gazdasági rend csak eszköz. Végcél: az új ember, melynek máma még gyermek a neve. Mi, felnőttek pedig ama kommunista Mózesek vagyunk, akik elvezettük gyermekeinket az ígéret földjének határához, és megmutatván nekik az ígéret földjét, abba be nem léphetünk.

Legelőször örömet és szépséget adjunk a proletárgyerekeknek. A szépség és öröm nélkülözésének legszörnyűbb ínsége nyomorította meg lelküket és szellemüket, mint ahogyan a hosszú éhezés elrontja a gyomrot: úgy, hogy aztán a jó táplálékot már kiokádja magából. A kizsákmányolt felnőttből még lehet ember, de a kizsákmányolt gyereknek a lelkét ölték meg. Szépséget és örömet a proletárgyerekeknek! Mondassunk és játszassunk meséket nekik. A gyermekek számára semmibe annyi szépség és annyi öröm bele nem sűríthető, mint a mesébe. Máma már 120 000 proletárgyerek hallgat hetenkint egyszer mesét, és a gyermekkórházak szegény, elkülönített árvái és a vak gyerekek is mind boldog türelmetlenséggel lesik a mesemondót, és az egészségesek nem akarnak kimenni a kórházból, mert attól félnek, hogy odakünn nem lesz mese. Ám a felnőttek részéről sok szigorú kritikát hallunk. Az organizációban és a mesélés módjában lehet hiba. Hiszen még csak kéthetes az akció. De vannak, akik magát a mesét kifogásolják: mondván, hogy a gyereket józan valóságra kell tanítani, a „társadalom ismeretére", hogy a mese babonás fantasztává teszi, nem tanulságos, és különben is királyokról és királykisasszonyokról szól, és a kapitalista ideológia tipikus maradványa. Ha már mesélünk, hát valóságot meséljünk, szociális tartalommal. Vagyis vegyük el a gyerekektől *Az ezeregyéj*t, Grimmet, Andersent; vegyük el tőle a mesét.

Engedtessék meg nekem, hogy néhány érvvel a mese védelmére, a gyermekek védelmére keljek.

1. A gyermekbe a mesevíziót nem a mi meséink nevelik. A gyermek mesét lát maga körül, elevenné lát minden tárgyat, ha mi Marxot olvasunk is fel neki. Ha tehát kívánatos

volna is a józan realizmusra való nevelés, azzal, hogy a meséket elvesszük tőle, ezt el nem érjük. Ellenkezőleg: a gyerek adott mesefantáziáját legalább irányítjuk, az Óperenciás-tengeren túlra, az elmondott költői mesékbe gyűjtjük bele, mint szép, nemes kelyhekbe, melyek nélkül szétömlik mindennapos kis életén, és valóban riasztó babonává válik. Ahogy a vallásoknak is volt régen annyi hasznuk, hogy az emberek babonaösztönét lecsatornázták. A nemi felvilágosítás – mondják a pedagógusok – azért szükséges, mert a gyerekek előtt amúgy sem lehet titokban tartani egészen a dolgot, akkor pedig jobb, ha megfelelő formában ismerik meg. Így vagyunk a mesével is. A gyerek mesefantáziáját úgysem lehet kiirtani, nemesítsük hát meg. Öntsük a klasszikus meséknek megnyugtató, bölcs, szép formáiba.

2. Mert ezek a mesék szépek. Az emberi költészetnek ötezer év óta gyűlő kincstárában legtündöklőbb gyöngyök. És aki úgy nő fel, hogy nem hallotta soha a *Hófehérkét*, a *Csipkerózsikát*, a *Hamupipőkét*, az *Aladdin csodalámpáját*, az szegény, kifosztott lelkű szellemi proletár lesz, éppolyan műveletlen, mintha soha egy Shakespeare-drámát nem látott volna. Eddig kirekesztették a proletárt a szépségek örömkertjéből. Most már, hogy nyitva van előtte, ne lépjen be? Ne lépjen be dacból, ne lépjen be azért, mert eddig a burzsujé volt? Ugye, elvtársak, ez beteg logika volna?

3. Ám azt mondják, hogy a mesék a kapitalista ideológiából születtek, és azt tartalmazzák. De hiszen a népmesék sokkal régebbiek, mint a kapitalizmus, sőt a feudalizmusnál is ősibb eredetűek! Úgy vannak innen a volt társadalmon, mint ahogy a kommunizmus túl van rajta. Igaz, hogy királykisasszonyokról van szó, de azok pásztorlányokból lettek. Igaz, hogy gazdagok kincseiről van szó, de azok a szegényeknek jutnak.

4. Jusson eszünkbe, hogy minden mese szimbolikus, ha szimbóluma nem is oldható fel fogalmi magyarázatban, a szimbólum értéke pedig az, hogy többet jelent az éppen ábrázolt kis életdarabkánál, hogy *az emberi élet egészének* értelmét sűríti magába a művészet erejével. Mármost ha valóságot mondunk el a gyereknek, mindig csak kiszakított töredéket adhatunk neki, mert nagy, távlati, széles képét a valóságnak nem tudná felfogni. Ilyenformán a gyereknek az „Életről" mint egységes értelmű egészről soha élménye nem

lehet. De a mese hasonlatában szimbolikus történeteket és sorsokat kap, melyeknek egyszerű, de komoly életbölcsességéből a gyermekben is fakad világnézet. Ne ijedjünk meg a súlyos szótól. A gyermeknek lehet, lehet és legyen is világnézete, melyet azonban az ő megérthetési fokán csak a mese adhat neki.

5. Végül (csupán helyszűke miatt „végül", mert minden igazságnak számosak az érvei) – végül, mondom, még egy apró pedagógiai ellentmondásra szeretném figyelmeztetni azokat az elvtársakat, akik a mesét ki akarnák irtani, akár azzal, hogy beszüntetnék, akár azzal, hogy „szociális tendenciát" erőszakolnának beléjük. Ez a pedagógiai ellentmondás a következő: ők az ifjúságban fel akarják ébreszteni az érzéket a modern líra, teszem, Ady Endre versei iránt, nehogy az új generáció is „nevetséges értelmetlenségnek" csúfolja eme halhatatlan remekeket; hogy ne nevessenek az ilyen hasonlatokon és képeken, mint a „Csönd-herceg", a „Halál lovai", a „fekete pillangók fogata", a „Délibáb üzenete". De hát a „józan realitás" képei ezek? Nem mesevízió-e minden hasonlat? Ne menjünk el Ady Endréig; a legegyszerűbb s legszürkébb költői kép nevetséges értelmetlenség lesz annak számára, aki gyerekkorából nem hozta magával a mesefantáziát. „Vérző csillag" és „sóhajtó virág" – mik az ilyen metaforák, ha nem rövidített mesék? Semmi esetre sem természettudományi megállapítások. Vigyázzunk, elvtársak! Mikor a mesét elvesszük a gyerektől, elvesszük tőle a lehetőséget, hogy valaha bárminemű költészetben öröme telhessék. Ezt pedig, ugye, nem akarjuk? Vigyázzunk, elvtársak: mikor a gyermekmesét bántjuk, minden költészetnek, sőt minden művészetnek gyökereit vágjuk.

Fáklya, 1919. máj. 11.

A SZENTJAKABI ISKOLA

Tegnap az angolok nagyon csodálkoztak, hogy az óriási Esterházy-uradalom közepén, Szentjakabon olyan iskolát láttak, amilyen ott van. Először a csirásistállókat látták, s azzal nagyon meg voltak elégedve, a nagy, vörös szakállú hollandus újságíró egész otthon érezte magát.

– Egész hollandi rendszer – mondogatta, s nagyon bólogatott, a betonjászlakat, az erőtakarmányt, a pompásan tiszta kezelést megfigyelve.

De mikor az iskolába mentünk, nagyon el volt képedve. Kíváncsian néztük a téglával kirakott szobát, az iskola zsúfolt, apró padjait, a piszkos faliképeket, az osztálynaplót. Nagyon elégedetlenek voltak; az amerikai újságíró mondta, hogy a legkisebb amerikai farmokban is egészségesebb és okosabb iskolát találni, mint ez.

Hát még mikor átkocsiztunk Dénes-majorba, ahol a piros arcú kis gyerekek azt mondták, hogy itt nincs iskola, és ők két óra járásra mennek mindennap gyalog Szentjakabra.

Én azonban mintha haza mentem volna; gyerekkorom emlékei újultak fel ebben az iskolában. Én jól emlékszem, hogy ez a ház, amely most sötét, zsúfolt, piszkos, *ez új iskola* volt nálunk. Én még a régi iskolában kezdtem tanulni 35 évvel ezelőtt. Az pedig földbe ragadt kis viskó volt, náddal fedve, akkora ablakai voltak, mint egy zsebkendő, s az eresz alatt a tornácon olyan gödrök, hogy beleülhettünk, mint a kotlós a kosárba.

Ennek a most összeomlott társadalomnak volt egy kedves jelszava: a tudomány hatalom!

Ez egy nagy igazság, s az uralkodó osztály ezt a hatalmat, a tudományt nem is adta ki a kezéből soha.

Csak gondoljunk arra, hogy egy Esterházy herceg mi mindent nem csinált, hogy a gyerekét megtanítsa arra, hogy ezzel a hatalommal bírjon. Ha hülyének született is a fia, lánya, még akkor is parányi korától kezdve a világ minden iskoláját, tudósát, orvosát, nevelőjét mind odaszedte hozzá, hogy embert faragjon belőle. Iskolába egy óráig se küldte Szentjakabra, de Pestre, Bécsbe, Londonba, Oxfordba.

A béreseinek a gyereke pedig lehetett olyan lángész, mint Napóleon, mégis két óráig kellett gyalogolnia, míg egy kis iskolát talált. Hatéves gyerek esőben, sárban menjen Dénesmajorból Szentjakabra, hogy megtanuljon egy kis írás-olvasást. No, többet nem is tanult, ez is elég egy béresnek, mondta a herceg őfőmagassága.

Így történt, hogy a gazdag ember gyereke okosabb lett az apjánál, a szegénynek muszáj volt olyan tudatlannak maradni, amilyen a szüléje volt.

Nem így lesz ezután.

Minden gyerek egyformán fog tanulni. A felső iskolákba pedig nem a gazdagok gyerekei mennek, hanem a jó tanulók, a jófejű gyerekek.

Addig pedig, míg a nevelés mindenestől átalakítja az emberiséget, addig is gondoljon magára a szegény proletárnép. Gondolja meg azt minden szegény ember, hogy a gazdagok ezer és ezer esztendeig uralkodtak rajtuk a tudomány segítségével. Most tehát, ha elvettük tőlük a gazdagságot, el kell venni a tudományt is.

Már most is a papírra leírt igék gyújtották fel a világot. Írásból-olvasásból kerekedett ez az egész világforradalom. Folytassátok hát a tanulást, olvassatok, hogy tudjatok.

Mindig olvassatok, és mindent elolvassatok.

De ne olvassátok a régi könyveket, amelyek a butaságban és türelemben, alázatban akartak örökre leragasztani benneteket, csak újakat, csak a mai új írásokat olvassátok.

A régi könyvek, újságok, nyomtatványok a régi, kapitalista világ zsarnokságát szolgálták. A mai újságok, füzetek, röpiratok, tudományos könyvek a világszabadság új boldogságát építik fel.

A régi tudomány fekete volt, az új tudomány vörös.

A fekete tudomány fekete zsarnoki hatalom volt.

A vörös tudomány vörös felszabadító hatalom lesz.

Gondoskodjatok tehát róla, hogy azok is részesüljenek belőle, akiket a régi zsarnokok írni-olvasni se tanítottak meg.

Somogyi Vörös Újság, 1919. április 15.

Lékai János

MÚLT ÉS JÖVŐ

A kizsákmányoltak legkizsákmányoltabbjai, a kihasználtak legkihasználtabbjai azok, akiken a tőkés társadalom a legkíméletlenebbül gázolt át: a tanoncok voltak. A felszabadulás nagyszerű pillanataiban szorongva kérdezték a tanoncok, vajon az új idők hajnala meg fog-e feledkezni róluk, vajon el fogja-e felejteni azt, hogy vannak, hogy élnek, hogy rosszul élnek, hogy rongyokban járnak, hogy éhesek. Mielőtt a jövőbe néznénk, nem érdektelen a múltba visszatekinteni. Hadd lássuk még egyszer a múlt minden bűnös szennyét.

Csak száraz adatok álljanak itt:

Valamikor hajdanában az emberek maguk fölé ültettek egy bábot, melynek fejére egy koronát pötyögtettek, és ez a költséges tréfa 12 000 000 koronájukba került. Ezzel szemben a tanoncnak kioktatására egy évben 6 koronát költöttek. A proletár gyermekéről tehát így gondoskodott az állam. Tekintve azt, hogy az államnak szüksége volt megalkuvó, szelíd és engedelmes emberekre, jó hazafiakra, „akik kezében a haza felvirágzik majdan", nagyobb gondot fordítottak a burzsoák kioktatására. Erre a célra százszor annyit áldozott, mint a tanonciskolákra és népoktatásra. A munkásgyermek csak nőjön föl a sötét butaságban, a lényeg az, hogy minél tanultabb ügyvéd húzhassa le a munkásokról a bőrt. Így tehát egyáltalán nem kell csodálkoznunk azon, „hogy az ipar védelmét", de különösen a „kisipar védelmét" úgy fogták fel, hogy a mester minél inkább kihasználhassa tanoncát, növelje jövedelmét, fokozza a „vállalkozói kedvet", és csináljon olyan tanonctörvényt, mint amilyen az 1884-i volt, mely teljesen kiszolgáltatta tanoncát a mesterének, el kellett adnia nemcsak a munkáját, de egész testét is, mert a fiatal, gyönge testnek el kellett buknia a műhelyek bűzhödt, piszkos levegőjében, abban a lakhelyben, melyet a tanoncok részére a mester nagy kegyesen berendezett.

Ó, nem kell leírni a XX. századnak ezeket a szégyenpont-

jait! Sajnos, még mindig nem a messzi múlté a bűzhödt szoba, ahol tizenhatan meg tizennyolcan alusznak összezsúfolva, emeletes ágyakon, lepedő nélkül, rothadó szalmán, gyalázatos piszokban, poloskás fekhelyeken, ronda, svábbogaraktól nyüzsgő helyeken. Ezek a képek még élnek, mint ahogy éltek két héttel ezelőtt és egy évvel ezelőtt, és ezek a képek voltak azok, melyek megedzették a mi karunkat, és tettekre sarkalltak.

Az októberi forradalom csak ígéreteket tudott hozni. Amíg a régi korszak jelszava az volt, hogy a munkás dolgozzék, de az életét irányító törvényhozásba neki beleszólása még csak ne is lehessen, addig az októberi kispolgári forradalomnak fölfogása az volt, hogy minden érdekeltet meg kell hallgatni. Így történt, hogy hosszú hat hónap múlt el anélkül, hogy az 1884-i törvényt megváltoztatták volna, vagy bármilyen módon segítettek volna az ifjúmunkásság helyzetén. Délibábok tüzében éltek. Reménység hajszolta őket. És mégse lett semmi. És most már meg kell mondanunk, hogy nem is lehetett volna semmi, mert a kész törvénytervezet, mellyel a népkormány elő akart rukkolni, volt vagy hetven paragrafus, telve körmondatokkal, hogy hat jogász sem bogozhatja ki értelmét, de a hosszú elmélyedés után fölállt az ember mellőle, szinte feléje bömbölte a megalkuvó törvénytervezet: így sül el a reform, ha megkérdezzük felőle a munkaadókat. – A tanonc sorsának megjavulását tehát nem lehetett a demokráciától várni, mert a demokrácia csak azt jelentheti, hogy álruhában lehessen kiszolgáltatni a munkást a munkaadójának. A tanonc a mai napig olyan sokat csalódott, és most égő türelmetlenséggel várja azokat a rendeleteket, melyek az ő sorsát enyhíteni fogják. Szívszorongva kérdezik:

Mi lesz a jövő?

A legelső intézkedés az volt, hogy a tanonc ügyét nem a kereskedelemügyi minisztériumban, hanem a közoktatásügyi népbiztosságnál intézik. Hát fontos ez? Igen! Mert ezzel most már hivatalosan is elismerték, hogy a tanonc nem nyereségnövelés céljából dolgozik, hanem tisztán és kizárólag azért van a műhelyben, hogy a szakmáját megtanulja. Ez természetesen nem tetszik egyetlenegy műhelytulajdonos úrnak

sem. Eddig csak teherhordó barmának tartotta a tanoncot, kitűnő állatnak, mely sokkal olcsóbban fölhasználható súlyok cipelésére, mint hogyha egy lovat vagy szamarat kellene neki zabbal meg szénával tartania. Az első éves tanonc a szerszámot még csak a kezébe sem veheti, mert hisz az értékes jószág, és nem gyermekek kezébe való. Ebben igaza volt a gyáros úrnak, mert a modern rabszolgatartók már tízéves korában hajtották igájukba a munka páriáit. És mikor kezébe adták már a szerszámot, volt rá gondja a kismesternek, hogy a tanonc ügyesen forgassa. Hosszú-hosszú hónapokon keresztül kellett ugyanazt a mozdulatot végeznie úgy, hogy mire az ifjúmunkás tanoncideje letelt, kitűnően tudott vizet hordani, seperni, a favágásban jártasságra tett szert, egy-két lyukat is tudott fúrni, csak éppen a szakmáját nem tanulta meg. Nem volt szerencsétlenebb fajta az újonnan felszabadult tanoncnál.

Ez volt az ipari szakoktatásunk, amelyre kisiparosaink roppant büszkék voltak. Nem szabad ezen a helyen megfeledkeznünk a kereskedelmi minisztérium működéséről, amely parkettás szobában elhelyezett „műhelyben nevelte az ifjúmunkás nemzedéket". Ily módon a szerencsétlen kitanult, sem munkás nem volt, sem iparos, hanem lézengő rittere a tőkés társadalmi rendnek.

Az ifjúmunkás tehát nem azért megy a műhelybe, hogy a vállalkozó zsebét duzzassza, hanem azért, hogy szakmáját megtanulja. És mert ez a felfogás kell hogy irányítsa az ifjúmunkás-szakoktatást, elsősorban természetesen az a kérdés merül fel, vajon miként lehet ezt a gyakorlatban is keresztülvinni.

A tőkés társadalmi rendben természetesen nem lehetett. Nem lehetett azért, mert a kapitalistáknak sokkal szűkebb volt a látókörük, semhogy megértették volna, hogy a társadalom érdeke az, hogy minél képzettebb, egészségesebb munkásnemzedék nevelkedjék. A mohó gyáros azt akarta, hogy a nyereség azonnal mutatkozzék. Neki *kellett* a gyermekmunka, a kisiparosnak szüksége volt a kizsákmányolható ifjúmunkásra.

A még meglevő kisüzemek természetesen nem csekély megrökönyödéssel nézik ezt az új felfogást. Már eddigi rendelkezések is lehetetlenné teszik az ifjúmunkásság kizsákmányo-

lását. A „kócosok" panaszkodnak már, hogy „nem fizetődik ki" tanoncot tartani.

Úgy van, nem fizetődik ki.

Azt is akarjuk. A gyermek még nem lehet alkalmas termelőmunkára. A kisiparosok tényleg nem fognak tanoncokat tartani. S ez a körülmény elegendő lesz ahhoz, hogy a kisiparosok végleg beszüntessék tanoncgyártó munkájukat.

De hát akkor hogyan fogják mesterségüket megtanulni a tanoncok? A jelenlegi átmeneti korszakban (amikor a tőkés társadalmi rendből átevezünk a szocialista társadalmi rendbe) legfőbb törekvésünk az, hogy haladéktalanul kiemeljük a tanoncokat a műhelyekből, s *állami tanműhelyekbe helyezzük őket.*

Ezekben a tanműhelyekben rendszerbe foglalva tanítjuk az ifjúmunkásokat a munkára. Képzett szakemberek, művezetők és mérnökök fogják a munkára oktatni a tanulókat. Nem lesz ott tanoncnyúzás, hanem élvezetes tanulmány, melynél egyforma gondunk lesz a testi művelésre és a szellem ápolására.

A tanműhelyek állami internátusokkal lesznek összekapcsolva, hogy az egyes vidékeken lakók a nagyobb városokban is elhelyezhetők legyenek. Az internátusokban nemcsak ellátásukról, hanem ruházatukról is gondoskodni fog a társadalom, mely jól tudja, hogy az ifjúság erején épül fel minden eljövendő korszak.

Ezek azonban csak az *átmenet* intézkedései. A tanítás igazi forradalmasítása nem is itt kezdődik, hanem az első fokú iskolákban. Nem lesz már burzsuj! A *nyolcosztályos* munkásiskolát kivétel nélkül minden egyes gyermeknek végig kell járnia. Itt tanulja meg, hogy mi a munka. És itt fogja megtanulni *mindenki,* hogy a munka az egyetlen jog az élésre. Csak az kap kenyeret, aki részt vesz a társadalom munkájában.

Ebben az első fokú munkásiskolában válik majd el, hogy ki való szellemi, ki fizikai munkára.

Hajdan a burzsuj gyermekét tűzzel-vassal kényszerítette arra, hogy kijárja a reáliskolát vagy a szemináriumot. Ma nem attól függ majd, hogy mit akar apja a fiából faragni, hanem attól, hogy mire alkalmas a fiú vagy leány. A tehetség lesz az egyetlen útlevél, mely a válaszúton az irányt megszabja.

A nyolc osztály elvégzése után a tizennégy éves tanuló már

meg tudja mondani, hogy mit tud, mire van kedve, milyenek a képességei, s ezek után választ a pályák között.

A fizikai munkát tanulók a tanműhelyekbe mennek. Mint fentebb jeleztük, a tanműhelyek már nem tanoncgyárak lesznek, hanem komoly oktató munkát végző helyek.

Megöljük a tanoncintézményt.

Csak munkát tanulókat ismerünk. Rövid munkaidő, melyekhez szervesen hozzákapcsolódik az elméleti oktatás. Minden munkát tanulónak tág tere lesz, hogy minél erőteljesebben tornázhassék.

Ki a friss levegőre!

Élvezze végre minden fiatal az erdőt, hegyet – a szabadságot.

Hogy mindenki mehet úgy a szellemi, mint a fizikai-munkás-pályákra, örökre lehull az a válaszfal, mely a szellemi és fizikai munkásokat elválasztotta. Mindenki egyformán, egyforma körülmények között tanulhat, csak a képességek fogják megmutatni, hogy ki mire alkalmas.

De még a tizennégy év sem végleges korhatár pályaválasztásra.

A szabadiskolák mindig nyitva lesznek.

Aki tanulni akar, mindig meg fogja találni a módot, hogy tanulhasson – és ne csak magának. Nem lesznek szigorú bürokratizmussal elzárva a tudomány kapui.

Aki egyszerű fizikai munkásnak indult, éppúgy lehet majd mérnök, mint az, aki elejétől kezdve szellemi munkásnak képezte ki magát.

Mi már nem leszünk kizsákmányolt proletárok!

Ledobtuk magunkról a burzsoázia láncait, s most már bátran, merészen mehetünk a felszabadulás útján. Mi már megfeszülő erővel dolgozhatunk azon, hogy a ledöntött polgári társadalom romjain felépítsük a dolgozók társadalmát. Ha az ifjúságot forradalmasítottuk, akkor *azt* nem döntheti meg többé semmiféle ellenforradalom. A fiatalság erejét, forrongó lendületét érezzük, hogy most *valóra* váltsuk azt, amit eddig hirdettünk. A szavak ideje lejárt, tettekkel fogjuk bizonyítani, hogy az új társadalom szebb, jobb, mint ami eddig volt.

PROLETÁR KÉPZŐMŰVÉSZETI TANMŰHELY

A kapitalizmus, amely biztos pusztulásba vitte a proletárok millióit, velük együtt elpusztította a sok, bennük szunnyadó tehetséget, amit kifejleszteni nem lehetett alkalmuk. Hiszen a proletárgyermekek még a középiskolákig sem juthattak el, nemhogy a képzőművészeti főiskolára vagy egyéb művészeket kiképző tanintézetbe. Pedig akárhány proletárból, akik bányákban vagy gyárakban töltötték el életüket, kitűnő szobrász vagy festő vált volna. Mérhetetlenül sok érték veszett el így az egész emberiség számára. A proletárság fölszabadulásával ez az eddigi rettenetes állapot, a proletártehetségeknek ez a menthetetlen elpusztulása is meg fog szűnni. A művészeti direktórium most proletár képzőművészeti tanműhelyt állít föl a tehetséges ifjúmunkások számára. Minden proletár számára nyitva áll az út, hogy művészi képességét szabadon kifejthesse. Közülük egyelőre 20–30 legtehetségesebb állandóan ott fog dolgozhatni a képzőművészeti tanműhelyben, ezeknek tehát semmiféle más munkát nem kell végezniük. A többi növendéket egyelőre csak szabad idejükben, vagyis az esti tanfolyamokon fogják tanítani. De amennyiben idővel közülük is akadnának komoly tehetségek, ezek is belekerülnek az első kategóriába. A proletárokat kell hogy a legjobb művészek tanítsák. Ezért a tanműhely vezetését a direktórium *Uitz Béla* festőművészre bízta, akinek gondolkodása és művészete (mindannyian ismerjük masírozó vöröskatonákat ábrázoló plakátját) garancia arra, hogy helyesen fogja irányítani az ifjú proletárokat. A festészeti osztályt *Lampérth József*, a szobrászati osztályt pedig *Medgyessy Ferenc* fogja vezetni, akik mindketten a legkiválóbb magyar művészek közé tartoznak, és akik eddig, minthogy a lehetetlen rossz ízlésű hadimilliós burzsoázia mellőzte őket, minden komolyabb munka- és érvényesülési lehetőségtől el voltak zárva. Különben mindhárom

vezető maga is kézművesből küzdötte magát föl a legnagyobb önfeláldozások árán. A legjobbat várhatjuk ezektől a tanerőktől, aminthogy proletároknak csakis a legjobbat szabad adni. Az iskola helyiségei Andrássy Gyula Duna-parti palotájában lesznek. A fölvétel módjairól külön fogunk hírt adni.

Népszava, 1919. május 4.

LUKÁCS GYÖRGY BESZÉDE AZ IFJÚMUNKÁSOK KONGRESSZUSÁN

A proletárdiktatúra megvalósulásával egy funkcióváltozás állott be a proletariátus valamennyi szervében, így az ifjúmunkások mozgalmában is. A gazdasági és politikai harcok, a militarizmus elleni küzdelem mellett csak egy cél volt a sok közül a forradalom előtt a tanulás, a kultúráért való küzdelem.

Ez a küzdelem még a proletárdiktatúra előtt is egyik legfontosabb célja volt az ifjúmunkás-mozgalomnak, de csak arról lehetett szó, hogy nagy küzdelem, lemondás árán valami keveset kicsikarjanak azoktól, akik semmit sem akartak adni a munkásságnak, de legkevésbé az ifjúmunkásságnak, akiket legjobban elzártak a tanulástól, a tudástól. Ennek a funkcióváltozásnak következtében a kultúráért való harcnak, az önmaguk művelésének, a tanulásnak kell az ifjúmunkások munkájának középpontjába kerülnie.

Úgy látszik az első pillanatra, mintha a mozgalom szempontjából a cél szerényebbé vált volna. De ez felületes megállapítás volna. A kapitalista társadalomnak a lényege abban állt, hogy a gazdasági erők teljesen önhatalmúlag, mint a természet vak erői, semmitől sem korlátozva, uralkodtak a társadalom fölött, minden más – tudomány, szépség, erkölcs – semmi más nem volt, mint ezeknek az önmagára hagyott, fölszabadított, vak, céltalan erőknek a következménye és terméke. Ez az állapot a proletariátus győzelmével megváltozott. A társadalom kezébe veszi a gazdasági tényezők irányítását.

A végcél az, hogy a gazdasági életnek bűnös és vészes önállósága megszűnjön, hogy a gazdasági élet, a termelés az emberiség, az emberi eszmék, a kultúra szolgálatába álljon. Ha tehát önök kikapcsolódnak a gazdasági küzdelemből, és bekapcsolódnak a kultúrába, a társadalom azon részének irányításába kapcsolódnak, amely a jövő társadalmának uralkodó eszméje lesz. Ha a tanulás a legfontosabb feladat,

felmerül az a kérdés, hogy mit tanuljanak önök, és hogyan. Itt fog bebizonyosodni az ifjúmunkások óriási szerepe. Mi valamennyien, akik a proletariátus győzelméért küzdünk, kivétel nélkül a kapitalizmus áldozatai és megmérgezettjei vagyunk. Önök ellenben friss lélekkel lépnek be a társadalomba. Ha most arról van szó, hogy az ifjúság szelleme és erkölcse kibontakozzék, ebben a munkában az önök segítségére van szükségünk.

Az önök érdeke is belekapcsolódni a kultúráért való harcba, hogy megteremtsük, és megállapítsuk, hogy mi marad meg abból, amit a régi századok teremtettek, mit használhatunk, és mi használhatatlan. Arra kérjük önöket, hogy tanuljanak, a tanulás legyen életük fő célja, adják meg az értékét az új kultúrának. Minden, ami ebben az új kultúrában lesz, mind az önök lelkéből fog nőni, attól függ minden, hogy önök hogy fognak tanulni, hogy fognak továbbfejlődni, attól függ, hogy fog felépülni az a társadalom, amelyért küzdünk, s amelyért küzdöttünk: a szocializmus társadalma.

Ha a gazdasági küzdelem meg is szűnt, ne felejtsék el a harcot, amit a militarizmus ellen viseltek. Ha a gazdasági küzdelem részben meg is szűnt, mégis harcban áll a proletariátus, még ha önök közvetlenül nem is vesznek ebben részt, csak lelki részvételükkel, azzal a funkcióval, amely a tanulásban valósul meg. Mi szakadatlan kompromisszumokra vagyunk kényszerítve a nagy cél érdekében. Nem szabad az eszközökben válogatnunk, mindent meg kell tennünk a proletariátus osztályérdekeiért. Önök azonban nem állanak ilyen közvetlenül benn ebben a küzdelemben, és az önök szerepe az, hogy a meg nem alkuvás politikáját harcolják, erkölcsi mértéket adjanak a küzdelemnek. Mert kell, hogy egy helyen egészen tisztán lobogjon a láng, minden megalkuvás nélküli, egészen tiszta, mocsoktalan legyen a proletariátus érdekeiért folytatott küzdelem. Ez a hely az ifjúság lelkében van, és higgyék el minden harcnak és minden küzdőnek az a legfontosabb, hogy van egy hely, ahol nincs megalkuvás, ahol a proletariátus küzdelme egészen tiszta, minden megalkuvás nélküli.

Ha így maradnak meg, akkor bármilyen funkcióváltozáson ment keresztül is az ifjúmunkás-mozgalom, szerepük mégis, most is, továbbra is az, hogy avantgarde-ja maradjanak a forradalomnak.

Vörös Újság, 1919. június 21.

Magyar Lajos

KRITIKA

A forradalomnak szüksége van a kritikára. A forradalom önmagát kritizálja, visszatér önmagába, kijavítja, helyesbíti önmagát. A forradalmi kritika számára semmi sem lehet tabu, semmi sem szent. A személyek legkevésbé. Proletárforradalmaknak csak egyetlen hőse van: a tömeg. Akiket véletlenek, esetlegességek, a pillanat szeszélye, a helyzet alakulása a mozgalom élére dobott – a személyek, az egyesek –, csak végrehajtói a tömegharcoknak. Tévedhetnek, hibázhatnak, elszámíthatják magukat. A proletárdiktatúra nem ismeri a csalhatatlanság dogmáját. A diktatúra nem ismeri a sérthetetlenség és felelőtlenség dogmáját. A proletariátus diktatúrája nem lehet egyének vagy csoportok diktatúrája, hanem minden dolgozók, az egész osztály többségének diktatúrája.

A kritika szükséges. Amikor egy régi világ dől össze, egy régi állam rombolódik szét, és egy új állam, új termelési rend épül, elkerülhetetlenek a hibák. A forradalom vihara fenékig felkavarta a régi társadalom mocsarát. Csoda-e, ha iszap, sár is kerül a felszínre? Nem csoda, természetes, érthető dolog, hogy a roppant népmozgalom folytán üvöltözők, huligánok, stréberek, karriercsinálók, érdemtelenek, zöldek is felszínre vetődnek. A proletariátus most keresi az utakat, a szervezőket, a dolgozókat, és végzetes hiba lenne, ha minden bajon, tévedésen kétségbe esnénk. De éppen olyan hiba lenne, ha nem gyújtanók meg a kritika mécsesét, nem világítanók meg a hibákat, botlásokat, kisiklásokat. Hanyagság, lustaság, korrupció, pénzherdálás, protekció, nepotizmus, önzés tobzódhatott a kapitalista társadalomban. Tobzódott is. Orgiákat ült. Fáklyákat kell gyújtani a diktatúra útján, nehogy ezeket a bűnöket becsempésszék a kalózok az új rendbe. A sajtónak, a kritikának nemcsak az a feladata, hogy a forradalmat dicsőítse, és az átmenet bajai, válságai, nyomorúságai közben az épülő új világ dicsőséges körvonalait

mutogassa, hanem az is, hogy a hiányokra éppúgy rámutasson, mint a haladásra. A hanyagságot, rendetlenséget, rombolást el kell ítélni. Az ostobaságokat, a régi rendből átvett hibákat pellengérre kell állítani. A banális dicsőítés helyett rá kell mutatni a konkrét tényekre. Ez a proletárállamban a sajtó, a kritika feladata. Ezt nem én találtam ki, hanem már a múlt év szeptemberében megírta a Pravdában Lenin, és ha igaz is, hogy a bócherleninizmus* a szavak, szólamok gondolkodás nélkül való ismétlése – éppoly hibás, mint a bóchermarxizmus** vagy bármiféle dogmatika, ezt a tanítását elfogadhatjuk, mert alkalmazható a mi viszonyainkra.

A forradalom taktikájában nincs dogmatizmus. Ami Oroszországban helyes, szükséges vagy legalábbis elkerülhetetlen volt, az nem bizonyos, hogy helyes, szükséges vagy elkerülhetetlen nálunk. Magyarország nem Oroszország, és Budapest nem Moszkva vagy Pétervár. Például: az orosz intelligencia szabotált, tehát fel kellett lépni ellene. A magyarországi intelligencia túlnyomó többsége – orvosok, mérnökök, technikusok, hivatalnokok, szakemberek, újságírók, írók, művészek – nem szabotálnak, szívesen dolgoznak a proletárállamnak. Habozás nélkül el kell fogadni, meg kell fizetni közreműködésüket. Más példák. Orosz elvtársaink roppant erőfeszítések, kísérletek után ötszáztizenhárom nagyüzemet tartottak meg szocializált üzemnek. A többi – munkásellenőrzés alatt ugyan, de ingyenesen – bérbe adatott a régi tulajdonosnak. Pénzügyi téren négy hónappal a proletariátus győzelme után a legpontosabb számadást, a legszigorúbb ellenőrzést rendelték el. Az orosz tanulságokat értékesíteni kell a szocializálás terén és pénzügyi dolgokban, az anyaggazdálkodás terén nem kell várnunk négy hónapig a legpontosabb számadás, a legszigorúbb ellenőrzés bevezetésével.

A kritika kell. A párt és a kormány két különböző dolog, és a pártnak nemcsak joga, de egyenesen kötelessége a kritika a kormánnyal szemben. Erre annál inkább szükség van, mert a tanácsok országos kongresszusa még nem ült s nem ülhetett

* Korabeli kifejezés Lenin tanításainak dogmatikus, a helyi viszonyokra való alkalmazását elutasító értelmezésére. (A *bócher* tulajdonképpen rabbinövendék, aki szó szerint követi vallása előírásait)

** a marxizmus dogmatikus értelmezése

össze, nem választhatott központi végrehajtó bizottságot, amely intézményesen bírálná s ellenőrizné a kormányt, és véglegesen megválasztaná a népbiztosok tanácsát. A pártkongresszus sem hallatta még szavát, és amíg a proletariátus egyeteme és a proletariátus elit csapata nem nyilvánította akaratát, amíg az ellenőrzés, bírálat szerveit ki nem építette intézményesen, amíg a proletárforradalom ki nem alakította a maga személyi kataszterét, addig ezerszeresen kell a kritika. Egyéni érzékenység, hiúság nem lehet gátja a kritikának, már csak azért sem, mert az igazi forradalmár nem hiú, és nem érzékeny.

A világtörténelem minden kormányzása – bevallottan vagy be nem vallva – a diktatúra alapján történt. Forradalomban ezerszeresen szükséges a diktatúra. A proletariátus diktatúrája csak átmeneti, átmenet a teljes őszinte, becsületes demokráciához. Hogy az átmenet ideje meddig tart, arról meddő dolog vitázni. A proletariátusnak nincs több kívánsága, mint hogy a szocializmus minél előbb biztosítva legyen, és aztán minél hamarább rátérhessen a teljes, őszinte demokráciára. Addig is: a kritikát, a bírálatot, tanácsot, útmutatást a diktatúra kezelése tekintetében, a termelés szervezése, a külpolitika irányítása, az élelmezés javítása tekintetében szívesen kell fogadni a párton belül.

Akinek a kritika nem kell, az nem igazi forradalmár.

Az Ember, 1919. május 29.

1919 MÁJUS

Petur István meghajtotta magát a társaság előtt, s csak ennyit mondott:

– Viszontlátásra. Legkésőbb egy óra múlva itt leszek.

És eltávozott, kemény mozdulattal csukva be maga után az ajtót.

Utána csönd maradt a szobában. Egy négyszögletű asztal körül négy úr és egy hölgy ült; zavartan néztek maguk elé, kerülték egymás tekintetét. Egy és ugyanazon pont körül feszültek mindannyiuk gondolatai, elfeledkezve a komor kérdésről, hogy mi lesz most velük és mindenkivel, akiknek sorsával közösséget éreznek. Az az egy pont valami kis kellemetlenség, mely az imént történt, talán tíz perce lehet mindössze, olyasmi, amit ők incidensnek, affénak szoktak nevezni. Petur István igen éles hangon azt mondta a társaságban jelen levő másik úriembernek, akit itt, ezen az estén ismert meg, hogy: „Na, hát akkor tartsa a száját, és ne beszéljen ilyen hülyeségeket!"

Az incidens így kezdődött, s miután a sértett fél csupán egy kínos elpirulással reagált rá, körülbelül be is fejeződött, már ha az utólagos lelki hullámzásokat nem számítjuk a dolog lényegéhez. Petur István a többiek egypercnyi zavara után tovább beszélt, nagy hévvel, szavait a házigazdához intézve. Szentül meg van győződve – jelentette ki –, hogy a gazemberek holnapután este már nem lesznek a városban. Holnapután reggel kiverik őket. Ész nélkül futnak majd, mert gyáva bitangok, de akit sikerül kézre keríteni, azt mind elevenen fogják megnyúzni. Most elmegy megnézni, hogy minden rendben elő van-e készítve. – És ezután távozott.

A sértett fél Pestről jött a városba, vendégségbe néhány hétre, mert itt jobban lehet enni. Vályi-Veraseknak hívták, festőművész volt. Neuraszténiás fiatalember, érzékeny és félénk, igen jó lélektani érzékkel, a sértés pillanatában egyszerre fölmérte a sértő és maga közt levő erőkülönbözetet, kiszámí-

totta az eshetőségeket, s tudta, hogy semmi mást nem tehet, mint hogy hallgat. Anélkül hogy bármit is tudott volna Petur Istvánról a nevén kívül s azon felül, amit egy óra óta belőle látott, s tőle hallott, tisztában volt vele, hogy fékezhetetlen szenvedélyű emberrel került szembe. Mély karosszékben ült, az asztaltól kissé távolabb húzódva, a sértéstől kezdve egy mukk nélkül; úgy érezte, hogy bármely pillanatban elsüllyedhet a szégyentől, s legjobban is szerette volna, ha – minek él az ilyen átkozottul tehetetlen ember! – csakugyan elsüllyed.

Petur távozása után az egy-két percnyi általános hallgatást a házigazda, Duhay Mátyás törte meg. Szelíden, simogatóan beszélt Vályi-Verasekhoz:

– Kérlek, ne törődj vele. Mintha nem is hallottad volna. Tudod, így reszkettem, hogy valamit mondasz neki. És akkor az Isten mentsen meg tőle. Ez minden ok nélkül, egy enyhe kérdés miatt is képes pofon ütni bárkit. Valóságos vadállat. Nem lehet vele szembeszállni, s nem is érdemes. Mindnyájan zsebre vágtunk már tőle hasonló gorombaságokat.

Dr. Karakó, a városi főorvos mosolyogva legyintett.

– Ajjaj. Én nem is szoktam figyelembe venni. Egyszerűen őrültnek tekintem, és kész.

Duhay folytatta:

– Mondom, kérlek, hogy egy vadállat. De csak ha megdühödik. Mert különben a legjobb szívű ember, akit életemben ismertem. Nincs az a szívesség, szolgálat, amit a barátaiért meg ne tenne. Odaadja az utolsó ingét is annak, aki kéri. Mindenkinek a védelmére kel, aki bajba kerül, vagy akit igazságtalanság ér. Hogy azután ő is igazságtalanságokat követ el, az már a szertelenségén múlik.

Vályi-Verasek kínlódva nyöszörögte:

– Hagyjuk az egészet. Nem érdemes róla beszélni.

A háziasszony, Duhayné is közbeszólt:

– Igaza van. Nem kell erről tárgyalni. Föl volt hevülve, nem is nézte, hogy kihez szól, tekintheti úgy, mintha nem is magának mondta volna, hanem nekem. – És nevetett.

De Duhay nem tudta abbahagyni:

– Majd meglátod, mire visszajön, már megbánja, s valahogyan talán ki is engesztel. Ha akar, tud nagyon kedves is lenni. Csak ha valaki szembeszáll vele, azzal bánik el azután irgalom nélkül. Ez már, tudod-e, embert is ölt.

Az asszony pártfogólag egészítette ki:

– Na, nem éppen ölt, mert tegye hozzá, hogy párbajban.

– Igen. Barátom, egy embernek karddal kettéhasította a fejét. De a szó szoros értelmében, úgy, ahogy mondom. Nem is bánja. Amikor egyszer szóba került, egyszerűen azt mondta: „Pimasz fráter volt, szemtelenkedett, megérdemelte."

Vályi-Verasek mintha újra, utólag is megrettent volna a veszélytől, melyben forgott, szemét meresztve kérdezte:

– De hát ki ez az ember?

A főorvos röviden akarta elintézni a felvilágosítást:

– Egy tipikus magyar úr. Duhaj, izgága, csapongó kedélyű, aki azt tesz, amit akar, mert azt hiszi, hogy neki mindent szabad. De ha akarom, azt is mondhatom, hogy egy őrült.

– Majd meg fogod ismerni – folytatta Duhay –, és meg fogod látni, hogy rendkívül érdekes figura. A Jókai-regényekben szerepelnek ilyenek, de kissé idealizáltan, mert azok mindig az igazság bajnokai, mind oly nemes jellemek, akik rettenthetetlen bátorsággal szállnak szembe a gonosszal, de hát a valóságban ezek a hősök nem egészen úgy festenek, mint a romantikus regényekben, mert valljuk be, tulajdonképpen önző, erőszakos terroristák. Én csak annyit állítok, hogy érdekesek, legalábbis Petur az.

– Mi a foglalkozása? – érdeklődött Vályi-Verasek.

– Földbirtokos – felelte az asszony.

Duhay kiegészítette:

– Végzett földbirtokos.

A főorvos:

– Erősen végzett.

Duhay:

– Éppen most van levitézlőben. Ezerholdas birtoka volt a határban, de az egészet elverte. A rendes úri recept szerint nőkre, italra, cigányra. Ő volt a vármegye leghíresebb lumpja. Ivásban, éjszakázásban, azt hiszem, ő tartja a világrekordot. A háború előtt legendákat beszéltek róla, de ezek a legendák abban különböznek más legendáktól, hogy valóban megtörténtek. Sőt, ha a legenda azt mondja, hogy egy ültő helyében megivott tíz liter bort, akkor biztosan tizenegyet ivott meg. Estéről estére ott vacsorázott a Rezekben, zárórakor ment tovább, vitte magával a cigányokat, vitte a cimboráit, kiskocsmában folytatták reggelig...

Vályi-Verasek:

– Kiskocsma, szintén erkölcsi intézmény!

A főorvos:

– De államfenntartó!

Duhay:

– Ha megjelent a rendőr, s okvetetlenkedett, megfogta és kihajította.

– Ezt is lehet?

– Te naivista! Hát mondd, hogy följelentette a rendőr. És azután?... De nem is jelentette föl, mert nem merte.

Kvassay nevetve:

– A rendőr nem volt tisztában a helyzettel, azért okvetetlenkedett. De amikor kidobták, akkor egyszerre tisztában lett a helyzettel.

A főorvos:

– Kinyílt a szeme.

Kvassay:

– Csak maradj a szakmádnál, s mondd úgy, hogy lehullott szeméről a hályog.

– Úgy van, hályog.

Duhay kezének egy mozdulatával leintette a közbeszólókat, most már nekimelegedett az elbeszélésnek:

– A számlát persze mindig ő fizette. Pedig akárhányszor megesett, hogy reggelig nem hagyták abba a murit, hanem fölpakolta az egész társaságot kocsira, egyre vagy többre, már ahányan voltak, kihajtattak az országút melletti csárdába – itt odasúgta Vályi-Verasek fülébe a csárda nem szalonképes, külön nevét, melyben egy diszkrét női testrész szerepelt a megfelelő díszítő jelzővel; a főorvos és Kvassay mosolyogtak, az asszony a lábánál heverő kutyát simogatta meg, mintha egy pillanatra kilépett volna a jelenlevők közül –, és ott fölverte a csárdást, és újra ivott, s művelte estig vagy másnap reggelig a maga tréfáit... Egyszer én is vele mentem, s éppen ezt az esetet akarom elmesélni...

És itt Duhay az emlékezés gyönyörében kacagni kezdett.

– Négyen voltunk; rajta, mármint Peturon kívül, mindnyájan el voltunk ázva, nemhogy alig álltunk a lábunkon, hanem majd kidőltünk a kocsiból.

– A Varga Feri ki is dőlt.

– Az nem akkor volt... Mondom, hogy cefetül álltunk már, de az istennek nem engedett volna haza egyikünket sem, mert ilyenkor nem használt sem rosszullét, sem könyörgés,

sem hivatkozás valami elmulaszthatatlan dologra vagy hivatalra, még a revolverét is ráfogta az emberre...

– Revolver persze mindig van az ilyen embernél. – Ezt Vályi-Verasek vetette közbe.

– De még mennyire van! Töltött revolver nélkül soha egy lépést se! Szóval kikocsiztunk a csárdába egy rozoga konflison, ezúttal cigány nélkül, mert a banda hajnalban megszökött tőlünk. A csárdást röviden úgy keltette föl, hogy ököllel beütötte a szobája ablakát.

– Kedélyes.

– Várj csak. Ez semmi. De amint beléptünk az ivóba, azután a különszobába, hát ott találtunk egy környékbeli bandát, azaz négy szál cigányt. Székeken ülve, asztalra borulva aludtak, mint a tej.

A főorvos:

– A tej tudniillik asztalra borulva alszik.

– Hát aludtak. Pista ezeket is úgy keltette föl, hogy előkapta a revolverét, s belelőtt a mennyezetbe. Hát azt látni, ahogy azok a cigányok fölriadtak és fölugrottak, ahogy az egyik elkezdett jajveszékelni, a másik meg térdre vetette magát, s úgy rimánkodott, hogy „Jájjájjáj, nagyságos úr!" – hát ez valami fölséges volt, sohasem felejtem el! Mit mondjak? Elmondhatatlan. Az az eszeveszett, tébolyult félelem! A pofáknak az a földöntúli, eltorzult rémülete a legpompásabb élményeim közé tartozik, amikben valaha is részem volt... Nem mondom, hogy nem volt brutális a dolog, de ha már megtörtént, hát örök veszteség lett volna nem látni. Azóta, ha bárhogy megijedek is, inkább megkukulok, de nem merek oly intenzíven félni... Ezután következett még csak a hecc. A heccek sorozata. Hárman egyszerre kijózanodtunk, mert olyan szörnyű röhögés rázott bennünket, hogy azt már csak színjózanul lehetett kibírni. Mi röhögtünk, Petur meg ezalatt óriási komolyan, egy mosoly nélkül, mint valami színpadi rendező, dirigálta az egészet. Mit mondjak? A cigányoknak föl kellett mászni létrán a háztetőre, ott a ház gerincén egymás mögött lovaglóülésben elhelyezkedniök, s azután úgy játszaniok. Ha valamelyik húzódozott, hogy fölmásszék, vagy lassan mozgott, Petur arra mindig rálőtt, persze csak úgy melléje, de a nyavalya törte szegényeket. Mondanom sem kell, hogy úgy lő, mint egy texasi bennszülött, de azért egy percig sem volt egyiknek sem biztos a bőre, mert az is meg-

eshetett volna, mint a stukkjátékban, barátom, hogy az áldozat épp a labda, illetve golyó elé veti a farát. No de amikor már nem bírtuk a röhögést, bementünk a szobába tovább inni meg valamit falni, azoknak meg azalatt odafönn zenélniök kellett. Egyszerre csak, vesztére, beállít egy alak, egy olyan vándorlegényszerű girhes figura, táskával a kezében, hogy fölhajtson egy pohár pálinkát. „Kicsoda maga?" Hát a borbély, megy ki a tanyákra, intéző, ispán meg mi a fenékhez. No, csak ez hiányzott még! A borbélynak is föl kellett másznia a tetőre, s ott megborotválnia mind a négy cigányt. „Jájjájjájj, nagyságos úr, csak ezt az egyet engedje el, inkább ingyen muzsikálunk!" Ahogy azok rémüldöztek! „Vérmérgezést kápok!" – sírta az egyik. Még imádkozni is próbáltak, csakhogy Pista elengedje az operációt. De nem volt kegyelem, az amerikázó borbély mellé is odaeresztett egy golyót, s az úgy dühösen, elkeseredve, reszketve, csaknem víz és szappanozás nélkül végignyúzta mind a négy cigányt. A bajuszukat is le kellett persze szednie, hisz éppen az volt a hecc. Képzeld el, négy fekete bajuszú cigány, az egyiknek szakálla is volt, azt előbb le kellett nyírni, egy órán belül csupaszon, s mindez fönn a háztetőn! Micsoda pofákat vágtak, hogy visítoztak, és hogy nyöszörögtek!

– Na hát ez elég butaság volt! – jelentette ki az asszony. – Ezt nevezik a férfiak mulatásnak. És ilyesmiért érdemes nem aludni és annyi rengeteg pénzt elverni.

Vályi-Verasek fanyar képpel csodálkozott.

– Hogy az ilyen embert nem lövik le, mint a kutyát! Hogy nem akad valami elszánt alak, aki nem hagyja magát, s leszámol vele! Szent Isten, mit lehet emberekkel művelni!

– Félnek tőle, barátom, mint a tűztől. Mindenki fél tőle...

– De valaki, aki úgyis öngyilkos akar lenni, megkockáztathatná...

– Ja, barátom, az öngyilkosnak saját magával van baja! – magyarázta a főorvos.

– Mindenki fél tőle. Talán én vagyok az egyetlen, aki nem félek. Mert én őszintén megvallom, szeretem őt. Határozottan szeretem, s ő is szeret engem, így azután előnyösebb helyzetben vagyok, mint más. Velem is megpróbált már szemtelenkedni, de én megmondtam neki: „Nézd, kérlek, Pista, velem aztán ne ugrálj, mert én ki vagyok neked teljesen szolgáltatva, te sokkal erősebb vagy nálam, párbajozni pedig én elvből

nem párbajozok, azt is tudod. Velem tehetsz, amit akarsz, de tudd meg, hogy ez rút visszaélés a fölényeddel."

– Én sem félek tőle – mondta Duhayné.

– Maga az egészen más – szőtte tovább az asszony férje –, maga mint nő nem is félhet tőle. Maga jól tudja, hogy a nőkkel szemben a lehető legudvariasabb és legalázatosabb. Maga pofon is ütheti, egy szót sem fog szólni, hanem megcsókolja a kezét.

Az asszony mosolygott.

– Na... nem minden nővel olyan udvarias! – vetette ellen a főorvos.

– De minden úrinővel. A parasztnő s a cselédlány az egészen más. Azokkal éppen olyan komisz, mint a férfiakkal.

– Ott van a Kara-Szabó Mária esete.

– Igen, azt összerugdosta és kidobta.

– Én vettem föl a látleletet. Még gondoltam is rá, hogy majd belém is belém köt, pedig én mint orvos csak a kötelességemet teljesítettem.

– Az a Kara-Szabó Mária föl is jelentette könnyű testi sértés miatt...

Az orvos:

– Súlyosnak is beillett az! De hát annyi szívességre hajlandó voltam, hogy azt írtam a leletbe: nyolc napon belül gyógyul.

– És megbüntették? – firtatta Vályi-Verasek.

– Majdnem. De valahogy kibújt, mert kényszerítette a lányt, illetve a családot, hogy a leánnyal vonassák vissza a följelentést.

Duhay:

– De hogy ezt el ne felejtsem: egyszer akadt ám egy béreslegény, aki azt üzente neki, hogy leszúrja. Az is valami pofázás miatt. Tovább is adták hozzá az üzenetet, de úgy tett, mintha nem vett volna róla tudomást, mert a legényt sohasem vonta felelősségre. Ahogy mondják: nemigen forszírozta a dolgot.

– Talán ő is megijedt.

– Ki van zárva. Nem ismeri a félelmet!

A főorvos:

– Nem kell az ilyentől következetességet várni. Egy kereke hiányzik, vagy eggyel több van és punktum. Hisz én már alaposan ismerem, jobban, mint bárki más. Tudjátok, hogy

rendőrorvos is vagyok, s hatáskörömbe tartoznak azok a bizonyos hölgyek is. Ámbár nem mondok semmit, ha asszony nem lenne jelen, akkor sem mondanék. De utalok a derék Krafft-Ebing könyvére. Különben ezt sem mondom. – S kezét a szájára tette.

Duhayné:

– Én nem hinnék az olyan fecsegéseknek. Én olyan egészségesnek látom Pistát, mint a makk.

A főorvos:

– Hát hiszen az ember lelki titkai nincsenek a homlokára írva.

– Mondja csak, duhaj – kérdezte az asszony, aki így becézte a férjét –, hova ment most? Miben töri megint a fejét? Nem tetszik ez nekem.

Csend következett. A cseléd jött be a szobába, a feketekávés csészéket szedte le az asztalról, s megkérdezte, mielőtt lefekszik, parancsolnak-e még valamit. Amikor a cseléd kiment, s magával vitte a kutyát is, hogy lefektesse, Duhay savanyú ábrázattal szőtte tovább:

– Nekem sem tetszik. De nem azért, amiért magának, mintha valami túlságosan félteném, mert nem fog rajta még a pestis sem, hanem hogy éppen most van nálunk, hogy innen megy el inspiciálni* vagy mi a csodára, egy olyan ügyben, amelyhez semmi közöm.

És most suttogóra fogta a hangját.

– Valami fölkelést vagy mit szerveznek. Én nem tartom okos dolognak, mert ha nem sikerül, akkor jó pár embernek beletörik a foga. De ez még hagyján, ez az ő dolguk, de minek kell erről nekem tudni? Miért közli velem, ha csak általánosságban is, a tervet? Mi is, ahányan itt vagyunk, mind bajba kerülhetünk. Márpedig nekem igazán nincs semmi közöm semmiféle politikai cselekvéshez, én művész vagyok, én képeket festek, én festek a királyság alatt, én festek a köztársaság alatt, én festek a proletárdiktatúra alatt...

– Nana! – akasztotta meg Kvassay. – A proletárdiktatúra alatt aligha fogsz te festeni. Mert nem lesz majd, aki megvegye a képeidet.

– Miért ne lenne?

* szemlét tartani

– Vagy azt hiszed, hogy az ilyen képek kellenek az elvtárs uraknak?

És rámutatott egy festményre, amely éppen vele szemben lógott a falon, s egy sárga ruhás, színpadon dzsiggelő néger artistát ábrázolt.

Duhay nekihevült.

– Miért ne vennék meg? Szerintem ez egy nagyon jó kép. Kérdezd meg a Fényes bácsit*, azt mondja, hogy egyike a legjobb képeimnek. Egy mozdulatot, egy pózt sikerült úgy megfognom, mintha pillanatfelvétel lenne, s amellett mégsem másolás, mert nem egy mozgás holt keresztmetszete, hanem maga a mozgás, a táncoló néger egész dühödt, részeg toporzékolásával. Miért mondod, hogy nem vennék meg? Mert éppen ez a témája a képnek? Még akkor is azt mondom, hogy tudok én mást is festeni. És ha nem fogok festeni, akkor csinálok valami egyebet. Dolgozok. Elmegyek én kőtörőnek is, ha a kőtörésből lehet élni, s ha nem nézik le a kőtörést.

Kvassay nevetett.

– Te mint kőtörő! Nem olyan egyszerű az, barátom. És a kőtörésből aligha lehet úgy megélni, ahogy te szeretsz élni.

– Honnan tudod, hogy szeretek? Az ember úgy él, ahogy lehet.

– Szeretnélek meglátogatni az országúton, mint hathetes kőtörőt...

A főorvos:

– Nem az országúton. Benn a városban, a Kossuth Lajos téren. Egy kis interjút csinálni az újdonsült kőtörővel!

– Legyen szerencsém!

Az asszony a férjéhez:

– Ugyan ne beszéljen már ilyen butaságokat! Egy óráig sem bírná.

– Az első napon. De hat hét múlva már bírnám.

Kívülről kutyaugatás hallatszott. Majd léptek kongtak tompán a ház előtti kert vert földes útján. Behallatszott Petur hangja is, aki az ugató Csomait barátságosan csitította. Csomai a szomszéd műteremlakásban lakó kolléga kutyája volt, s szintén festőnek, egy bősz expresszionistának a nevét viselte.

* Fényes Adolf (1867—1945), az egyik legnagyobb magyar realista festőművész

Kopogtatás, Petur belépett az ajtón. Kérdően néztek rá, egy szó el is hangzott:

– Na?

– Semmi. Még várni kell néhány napig. De ne beszéljünk erről.

Ebbe belenyugodtak. Összeesküvés, fegyveres fölkelés – legalábbis diszkrét ügy, de mindenesetre veszedelmes. Petur mégsem tudta magát türtőztetni:

– Ha ezek a zsiványok megbuknak, én saját személyemben leszek a hóhér. A kerékbetörés kuglizás ahhoz képest, amiket én ki fogok találni, és meg is fogok csinálni!

Az asszony összeszorította a száját, hallgatott, majd ingerülten tört ki:

– Kérem, ne mondjon ilyeneket! Ilyesmit az ember, ha egyedül van egy szobában, akkor sem mond ki hangosan.

– Nagyságos asszonynak, kezét csókolom, mindig igaza van. Már el is hallgattam. De hát... azért itt csak nem kell besúgástól tartanom? Talán csak vagyok itt akkora biztonságban, mintha egyedül, magamban káromkodnék? – És akaratlanul is Vályi-Verasekra esett Petur tekintete.

Az elpirult. Még ez is? Mindnyájukat zavar öntötte el, Petur kivételével. Az asszony magyarázta:

– Igen, nálunk abszolút biztonságban van. De az elv a fontos. Az ember hallgat, mert úgy helyes.

– Hiszen már régen másról beszélek. Vályi úr, úgy látszik, neheztel rám. Vagy nem?

– Kéé-rem, szóra sem érdemes.

– Rendben van. Azért hát... szervusz! Iszunk rá egy-két pohár bort.

– Bort? – riadt fel az asszony.

Duhay:

– Bor nincs a háznál.

– Nincs? Úgy látszik, ti is kommunisták vagytok. Ha nincs, hát hozatunk.

– Honnan? Tudod, hogy éjjel nincs nyitva semmi.

– Itt a Weisz fűszeres a szomszédban. Föl kell verni.

– Na, ne komédiázz, Pista! Nem érdemes. Valami kellemetlenség lehet belőle.

– Micsoda kellemetlenség? Talán félsz? Majd azt mondod a hatóságaidnak, hogy veled ne kukoricázzanak, mert

fölényben vannak. Erősebbek, tehát nem ütsz vissza, meg párbajozni sem párbajozol.

– Én nem félek, de nincs értelme. Kilenckor záróra van, most már elmúlt éjfél, még törvénytelen úton sem szerezhetsz italt.

– Háh! Törvénytelen úton! Ne nevettesd ki magad, te szamár. Törvény-te-len.

Az asszony segített az urának:

– De Pista, ne erőszakoskodjon! Lássa be, hogy amit nem lehet, azt nem lehet.

– Kezét csókolom, belátom, de azért mégis kérem, engedje meg, hogy csak egy litert, egy literecskét igyunk. Csak kevésről van szó. Iszunk előre, a medve bőrére. Úgy örülök, hogy nem tudnék ma úgysem aludni reggelig. Csak egy üvegecskével, nagyságos asszonyom!

– De ha egyszer nincs itthon!

– Azt már tudom. De van a Weisznél.

– Az már régen bezárt és alszik.

– Majd fölkelti a Józsi.

– A Józsi is alszik.

– Azt majd fölkeltem én.

Már föl is állt, mosolyogva csókolta meg az asszony kezét, az nevetett, s ez beleegyezést jelentett. Petur megindult kifelé, hogy megkeresse Józsit, a ház körüli mindenes szolgát.

Az ajtót nyitva hagyta, ellépett a kamrához, annak ajtaját fölvágta, és üvöltve bekiáltott:

– Héj, Józsi, aufstén*! Egy-kettő!

Kis szünet, mialatt Józsi álmából eszmélt, s meggyújtotta a gyertyáját.

– Gyorsan, gyorsan! Cihelődj! Elmégy a Weisz fűszereshez, felcsöngeted, s hozol három liter bort. Fehér bor legyen. Ne piszmogj soká!

Újra megjelent az ajtóban, türelmetlen várakozással állt, majd visszasietett a kamrához, s behallatszott dühös civódása:

– Mit csinálsz, te ökör? Mit nyavalyogsz azzal a csizmával? Hagyd a fenébe, menj át mezítláb!

Józsi valamit dünnyöghetett.

* felkelni!

– Ne jártasd a szád, mert kiváglak! Ne, itt a pénz, ötszörös ár, amennyit csak akar, és ugorj!

Megint megjelent az ajtóban, visszafordult, kifelé tekintett a borús éjben eltűnő legény után, majd betette maga után az ajtót.

Az asszony megkérdezte:

– Mezítláb ment el?

– Úgy hát. Persze.

Duhay megharagudott.

– Miért nem engedted, hogy a csizmáját felhúzza? Hideg van, alig nulla fölött, ez télnek is beillik. Még meghűl.

– Fenét hűl meg. Azért, mert te kényes vagy?

– De igen, szegény gyerek. Még megbetegszik.

– Ebcsont beforr.

– Ebben a hideg sárban, lucsokban ott kell majd topognia a bolt előtt, míg föltápászkodik a boltos. – Ezt az asszony mondta.

Duhay:

– Szerintem nem is tápászkodik fel. Nem bolond.

Az asszony:

– Igen. Nem fog adni bort ilyenkor.

A főorvos:

– Mert nem is szabad neki. Nem mer adni.

Petur:

– Ejnye! Elfelejtettem megmondani ennek a kölyöknek, hogy mondja meg, ki küldte... No, mindegy. Ezt a kis bort megisszuk, azután megyünk haza. Ronda hideg van odakünn. Csodálom, hogy nem fagy.

– Mintha az időjárás is megbolondult volna. Nem is emlékszem, hogy valaha is lett volna május elsején ilyen hideg.

– A vörös májust egy kicsit besavanyította az idő.

– Pesten nagy szélvihar volt. Hallotta, hogy azt az újságírót agyonütötte egy kidőlt oszlop a Rákóczi úton?

– Valami Párisnak hívták.

– Páris! Biztos, hogy zsidó volt.

– Nem kár érte.

– Csak annyiból, hogy annak is ezek a disznók az okai. De cudarul meg fogják járni. – Ezt Petur mondta.

Most mindenki hallgatott.

Peturból újra kitört a vágy:

– Hej, ha egyszer sikerül ezt a bandát lekaparni az ország nyakáról! Egy esztendeig vérben fogunk fürödni.

– Csak nem kell annyit fürödni. Fürdőből is megárt a sok. Ezt Duhay mondta.

Petur szinte elképedt. Mereven ránézett Duhayra, s ujját felemelve, fenyegetően tagolta:

– Te! Vigyázz magadra! Én nagyon szeretlek téged, pajtás, de figyelmeztetlek, hogy még az is cefetül megjárja, aki csitítani mer bennünket... Úgy látszik, nem vagy tisztában azzal, hogy a történelem legnagyobb gonosztettét követték el ezek a zsiványok.

Duhay mintha elsápadt volna.

– Kérlek, én nem védem őket! De az esztelenségnek sem vagyok barátja.

– Esztelenség! – ismételte Petur, és elhallgatott.

Később Kvassay ezzel a kijelentéssel lepte meg a társaságot:

– Disznóság, amit ezek csinálnak az országgal, de viszont ha az eszmét vesszük, mármint magának a kommunizmusnak az eszméjét, el kell ismerni, hogy az egy olyan gondolat, amelyben nagy igazság foglaltatik.

– Ugyan, ne tréfáljon! – csúfolta az asszony.

A főorvos:

– Ez, kérem, egyszerűen tévedés. Helytelen logikán alapszik. Mert a kommunizmus abból indul ki, hogy az emberek egyenlők. Márpedig én mint orvos is hitelesen kijelenthetem, hogy az emberek nem egyenlők.

Duhay:

– Csakhogy nem ilyen egyszerű a dolog. A ma élő emberek csakugyan nem egyenlők, de...

Petur közbevágott:

– Lárifári az egész. Az emberek nem egyenlők, mert van úr, és van paraszt, munkás, szóval nép. A csürhét pedig mindig kordában kell tartani, mert másképp nem dolgozik.

És egy kis eszmecsere következett, amelynek Józsi visszaérkezése vetett véget. Ott állt az ajtóban Józsi, sáros, meztelen lábbal és üres kézzel.

– No, mi az? – kérdezte hirtelen Petur.

– Nem ad.

– Beszéltél vele?

– Igen, beszéltem. De nem ad. Azt mondta, nem nyitja ki ilyenkor a boltot, meg nem is szabad, hogy adjon.

– Megmondtad, hogy ki küldött?

– Igen, megmondtam. Hogy Petur nagyságos úr küldött.

– És erre azután mit mondott ő?

– Hogy nagyon sajnálja.

– Úgy. Na, majd megyek én is veled. És csakugyan nagyon fogja sajnálni. De majd azt, hogy nem adott.

Petur föl-alá járt a szobában, mert Józsi hirtelen eltűnt, s nem bukkant fel újra.

– Azért ne okoskodj ám azzal a zsidóval – intette Peturt Duhay –, mert föl is jelenthet!

Petur kifordult a szobából, s Józsiért kiáltott:

– Mit csinálsz már megint? Nem hagyod azt a csizmát!

– Hideg van, nagy a sár, tessék megengedni...

– Nem ugrasz rögtön?!

Duhayné kiszólt:

– Pista, hagyja azt a legényt.

Duhay is:

– Miért nem engeded, hogy fölhúzza?

– Üsse meg a mennykő az ilyen maflát! Majd elmegyek én egyedül.

Elsietett.

A társaság másról kezdett beszélgetésbe. Az asszony megkérdezte Vályi-Verasekot, hogy mi a kedves étele, mert szombatra meghívja vacsorára. Étel, evés, kirántott sertésborda meg hogy mindegy, minden étel jó, ha jól van elkészítve, s a legfinomabb anyagokat használják hozzá; azután érdekes ez a kép, ez a dzsiggelő néger, az ember szinte hallja a fatalpak kattogását, s benne van a képben a tánc eszeveszett gyorsasága; a szomszédban lakó Jármay mióta van a városban, s min dolgozik, nagyon tehetséges fickó, hogyne, igen, igen, csak lusta disznó; szép itt, csak ha az eső esik, akkor végtelenül unalmas, és térdig jár az ember a sárban; mióta ez a kommün van, alig lehet valamit kapni a piacon, a parasztok szabotálnak, nem kell nekik a fehér pénz; tulajdonképpen a fene tudja, miben törik fejüket Petur és társai, csupa volt tiszt és néhány entellektüel van köztük, amint mondják, két zsidó is, egy ügyvéd és egy fatelep-tulajdonos...

– Soká marad ez a Petur.

– Úgy látszik, baj van, nem paríroz neki a Weisz.

Ez után is még jó idő eltelt, mire Petur megérkezett. Weisz boltos is jött vele, kezében és hóna alatt tartva a borosüvegeket, ötöt. Petur arca sápadt volt, és tekintete szigorú. Amint kiszedte Weisz kezéből az üvegeket, egy percre egymás szemébe néztek, úgy a világosságban, mintha ez a tekintetváltás eddig a sötétség miatt még elintézetlen maradt volna. Furcsa ellentét volt: a tagbaszakadt, vastag nyakú, kissé alacsony Petur s előtte a sovány, magas, ádámcsutkás Weisz.

Az üvegek már az asztalon álltak, mikor Petur elfordult Weisztől, hogy újra a borral foglalatoskodjék, Weisz kifelé indult.

– Hó-opp! Maga itt marad, Mózsi! – süvített Weiszre Petur. – Nem lehet meglógni. Kicsit iszik velünk.

Weisz állt, és komoran hallgatott. A háziasszony poharakat rakott az etazserről az asztalra. Vályi-Verasek tekintete egy percre epedőn tapadt az asszony magas, szép alakjára – de arra gondolt, hogy föl kellene állni, elköszönni, menni innen haza. De nem bírt cselekedni, úgyis tudta, hogy hiába, erőszakkal marasztalnák. Miért is nem kapott az alkalmon, amíg Petur oda volt? Ezen töprengett, de nem tudott a kérdésre feleletet találni. Talán a kíváncsiság tartotta vissza? Talán írt várt fájó sebére?

– Van-e víz, nagyságos asszonyom?

– Maga vízzel issza? Mióta?

– Én igen, csak vízzel iszom.

Az asszony kiment a konyhába, s egy üveg vízzel tért visszza. Petur teletöltötte a poharakat borral, egy pohárba pedig csak vizet öntött. Koccintottak, ittak, Weisz állt az ajtó előtt, Petur fogta a vízzel telt poharat, odavitte Weisznek, a bal kezében pedig a maga borospoharát tartotta.

– Na, Weisz úr, koccintsunk!

Weisz félszegen állt, s reszketett az indulattól, Kvassay elnevette magát, és ő is belépett a heccbe.

– Na, Weisz úr, ex!

– Kérem, én nem iszom. Sem bort, sem vizet.

Petur:

– Na-a? Soha?

– Most nem iszom.

– Na de Weisz úr! Az én kedvemért! Csak nem hagyja cserben a társaságot, amikor itt mindenki iszik?

Weisz állt, a mennyezetre nézett, s tartotta kezében a poharat.

– Weisz úr, az én egészségemre! Hát arra se iszik? Weisz úr, megsért! Weisz úr, nézze, milyen szépen kérem magát. Maga meg milyen goromba. Ne legyen olyan makacs. Higgye el nekem, hogy úriember nem viselkedik így! Bocsásson meg, Weisz úr, ezt nem azért mondtam, mintha úriember lenne, hanem mert most úriemberek között van, s úgy kell viselkednie, mint úriembernek. Weisz úr, higgyen nekem, én becsületszavamra mondom, úriember iszik, ha vele koccintanak.

Vályi-Verasek kivételével a többiek mind lehajtották a fejüket, hogy rejtsék a nevetésüket. Az asszony tagadólag rázta a fejét, mintha megintené magát, hogy nem helyes, amit tesz. De csak annál jobban nevetett. Vályi-Veraseknak az volt az érzése, hogy csak egy árnyalattal kellene más embernek lennie, csak egy centiméterrel, egy fokkal megtoldania önmagát, s akkor előkapna egy revolvert – mert akkor talán lenne is nála –, s szó nélkül lelőné az előtte ágálót.

Petur most szigorúbbra fogta a hangját:

– Mi lesz, Mózsi?! Iszunk, vagy nem iszunk? Barátom, ha nem iszik jószántából, akkor kinyitom a száját, s betöltöm a gyomrába még a poharat is. Nézze, jobb, ha iszik, mert ha én öntöm, még cigányútra téved ez a finom, friss víz, s akkor majd köhög. Weisz úr. Na-a?

Weisznek rándult a szája, mintha keserű mosoly szaladt volna át rajta. Szájához emelte a poharat, s ivott egy kortyot.

– Hohó! Weisz úr! Így kifizetni a szegény embert, nem járja! Maga csal, Weisz úr! Maga benne van a svungban. Életében mindig csalt, hát most is csalni akar. Hát nézze, ne vegyen engem palira. Nem vagyok én paraszt vagy napszámos, akinek visszaad egy koronából. „Ez ennyi, ez meg annyi, a többi az enyém, vissza nem jár semmi, de itt van két fillér, fogja, szegény ember, és menjen isten hírével, legyen szerencsém máskor is."

Feltörő nevetés, vékony női kuncogás.

– Hallja ezt? Most engem nevetnek ki. Mulatnak rajtam, Weisz úr, mert maga játszik velem, mint a macska az egérrel. Ha a fejem tetejére állok is, hiába, maga fumigál* en-

* lenéz, megvet

gem. Csak úgy az ajkához érinti a serleget, mint a tenorista az operában. Talán a hangját félti? Attól tart, hogy ha megszólal, hát gikszer lesz belőle?

Most Petur az asztalhoz lépett, újra töltött bort magának, elégedetten nézett végig a társaságon, észrevette Vályi-Verasek fanyar ábrázatát is, de ügyet sem vetett rá – savanyú, szamár fráter! Kiürítette a poharát.

– Így ni, Weisz úr. Gyerünk, gyerünk!

Most megragadta Weisz kezét, alaposan megszorította, s a szájához tolta a vizespoharat; Weisz inni akart újra egy kortyot, de Petur az arcába zúdította az egész vizet, s Weisz csakugyan elkezdett kínos rángatódzással köhögni.

– Látja? Maga csak nem hallgat az okosabbra. Mondtam, ugye, ha nem iszik, baj lesz... Na, nem jól sikerült, Weisz úr. Még nem megy. Majd beletanul. Úgy issza majd mindjárt... mint a vizet!

Kvassay harsogóan felkacagott, zsebkendőjével a könnyeit törölte. A többiek is nevettek. Vályi-Veraseknak is muszáj volt mosolyogni. Mindnyájan ittak, Petur komoly képpel töltötte meg újra Weisz Mózes poharát vízzel. Duhay nevetve próbálta leszerelni:

– Hagyd már. Elég volt.

– Dehogy volt elég. Mindnyájan megiszunk fél-fél liter bort. Weisz úr is megiszik fél liter vizet. Iszik ő is velünk. Aztán majd eldicsekedhetik, hogy urakkal mulatott, koccintottak is vele. Mi az, fél liter víz egy felnőtt embernek? Ennyi legalább kell a szervezetnek, ugye, főorvos úr?

A főorvos alig tudott szólni a kacagástól.

– Leg-a-lább! – zötyögött ki belőle, s neki is potyogtak a könnyei.

Vályi-Verasek újra mosolygott, amit szégyellt önmaga előtt, s úgy próbált felmentést szerezni, hogy ezt gondolta: „Hisz ezek mind őrültek, még maga a boltos is!"

Petur is elnevette magát. A belső hévtől most már egészen kipirult. Ivott, odavitte a poharat Weisznek. Weisz elfogadta a poharat, de kettőt lépett, s letette az etazserra. Petur felordított:

– Mi az, Weisz úr?! Csak nem lázad fel?!

– Kérem, én nem iszom. – Tompa és reszkető volt a Weisz hangja.

– Ne-e-m?!

Vályi-Verasek felállt, odalépett Peturhoz, s megfogta a karját.

– Én kérlek most már, ne bántsd ezt az embert. Nagyon jól mulattunk, pompás legény vagy, de hagyjuk most már őt, hadd menjen haza, mi meg hadd maradjunk egy kicsit magunkra.

Petur meglepődve fordult Vályi-Verasek felé, és bamba grimaszt vágott.

Az folytatta:

– Úgy is van még beszélgetnivalónk egymás közt is.

Duhay is közbelépett:

– Weisz, kérem, most már menjen haza, és rám ne haragudjon. Maga az oka, amiért nem maradt otthon.

Weiszből valami szó akart kitörni, de elnyelte, fordult, hogy induljon.

– Itt maradsz, disznó! – ordította Petur.

De egy pillanat alatt mintha mást gondolt volna, fogta a kiürült üveget, Weisz kezébe nyomta, s szaporán mondta:

– Na, menjen, Weisz, hozza ezt újra tele.

És úgy látszott, mintha azzal módot akart volna adni önmagának, Weisznek is, hogy Weisz elsiessen, s azután ne jöjjön vissza. De még be sem tette maga után Weisz az ajtót, amikor újra rákiáltott:

– Weisz! Álljon meg!

Weisz visszafordult, az üres üveget a nyakánál fogva tartotta, az a lábszárát érintve lógott lefelé.

– Vigyázzon ám, és el ne essen, mert odakünn sár van, és ha elcsúszik, könnyen eltörhet az üveg, mert... az üveg... nagyon törékeny holmi ám...

Ebben a pillanatban előrántotta revolverét, s keresztüllőtte az üveget.

Durranás, füst, az üveg csörömpölve hullott a küszöbre. Duhayné felsikoltott, Weisz állt megmerevedve.

Petur nagyot kacagott, azután leült az asztalhoz.

– Mehet, Weisz úr.

Duhay, aki úgy érezte, hogy megnemtámadási szerződésben áll Peturral, fejcsóválva mondta:

– Miket csinál ez a vadmarha!

A főorvos harsány nevetéssel megadta a jelt, mindnyájan újra elkezdtek kacagni, annyira, hogy jó ideig szóhoz sem jutottak. Weisz már nem volt látható.

Legelőször Duhay komolyodott el.

– Azért lőni marhaság volt. Hátha közelben jár egy vörösőr, és meghallotta. Még kellemetlenség lehet belőle.

Petur legyintett.

– Csak ne respektáld olyan nagyon azt a vörösőrt. Nagyon bedőltél ennek a komédiának, amint látom. Proletárfarsang ez, barátom, azután majd jön a böjt.

Az asszony:

– Ugyan hagyják, ne politizáljanak. Utálom ezt a folytonos politizálást. Majd egyszer vége lesz ennek is. Megsegít bennünket az Isten.

Duhay:

– De ha eltaláltad volna! Nem az üveget, hanem őt. A lábát, vagy hasba lőtted volna.

Petur nevetett.

– Tudod, mit? Akkor pechje lett volna.

– Emlékszel, mikor az... izé csárdában, tudod már, átlőtted a klarinétos kalapját?

Petur elcsodálkozott.

– Mikor megborotváltattuk a bandát a háztetőn.

Petur csucsorította a száját, ráncolta a homlokát.

– Valami rémlik... de hogy kalapot lőttem át, arra nem emlékszem.

– A legfenomenálisabb pedig az volt, hogy a borbély, miközben a cigányokat borotválta, félt tőled, és szüntelen rád pislogott. Úgy borotvált tehát, hogy nem is nézett oda.

Petur mosolygott.

– Igen, erre emlékszem. Azután énekeltettem lenn az ivóban a borbélyt. Hogy nekikerekedett a kedve, s milyen betyárosan tudta elkurjantani, hogy: „Még az éjjel zsandárvérrel írom a nevemet ki!"

És elkurjantotta most ő maga a nótát, elejétől végig, mind a két strófát.

– Szép nóta! Gyönyörű. Soha nem hallottam – rebegte Vályi-Verasek.

Duhay legyintett.

– Régi nóta. Sehol az országban nem ismerik, de itt a környéken gyakran hallottam.

– Szeretném megtanulni.

– Na, ide figyelj! – ajánlkozott Petur, s még egyszer el-

kezdte, most már igen halkan, énekelni a nótát: *Ha bemegyek, ha bemegyek az abonyi csárdába...*

Vályi-Verasek papírt keresett a zsebében, s közben zavaros boldogságérzés öntötte el, amint Petur előzékenyen hozzáhajolt, s lassan énekelt neki.

– Adj, kérlek, egy ceruzát! – rebegte Duhayhoz.

Ebben a percben elkezdett a kutya odakünn ugatni. Mind erősebben és erősebben. Benn elhallgattak, figyeltek. Erős kopogtatás hallatszott. Egymásra néztek.

– Lehet! – kiáltotta Duhay.

Nyílt az ajtó, s egy egyenruhás vörösőr lépett be rajta. Sovány, magas, beesett képű, középkorú ember.

– Jó estét – köszönt.

– Jó estét – viszonozta két-három hang.

Petur elfordította tekintetét a vörösőrtől. Az állt, megmerevítette az arcát.

– Mi megy itt, kérem? Dáridó?

És körülnézett a szobában, tekintete kissé elidőzött a borosüvegeken s poharakon.

Duhay felelt:

– Nincs itt semmi dáridó. Üldögélünk s beszélgetünk.

– Azokban az üvegekben persze kútvíz van... Szabad egy poharat?

Az asztalhoz lépett, fölemelt egy poharat, s megszagolta.

Petur már belevágott:

– Ne szaglásszon itt semmit, bort ittunk. Nem tagadta le senki.

– Rendben van. És az alkoholtilalom?

Petur nem válaszolt. Hallgatni akart.

Kvassay enyhíteni próbálta a helyzetet:

– Ugyan, kedves barátom, ne legyen olyan szigorú. Az alkoholtilalmat, sajnos, mi is megtartjuk, mert nem áll módunkban inni...

A főorvos:

– Nem úgy, mint Sztupkó elvtársnak, aki a direktórium elnöke. Aki egyébként szintén megtartja, mikor alszik.

Kvassay:

– Az, hogy az ember véletlenül egyszer egy fél pohár bort megiszik, még nem áthágása a tilalomnak... Igyék inkább maga is egy pohárral, jó az ilyen hidegben.

A vörösőr:

– Én nem iszom. Önök azonban itt mulatoztak, késő éjjel, hisz dalolást is hallottam. A hídtól is látni a kivilágított ablakokat...

Az asszony fölszisszent. Nincsenek becsukva a spaletták! Ki-be mászkálnak, s egyiknek sem jutott eszébe!

– Valami lövést is hallottam, talán az is itt történt, vagy a fene tudja, mi...

– Lövés? Na, arról aztán igazán nem tudok. Pedig én itt ülök egész este az elvtársak közt.

A vörösőr gúnyosan mosolygott.

– Talán urak között?

– Jó, hát urak közt.

Petur mereven nézett le a földre. A vörösőr kissé zavart volt. Duhay még csak fokozta zavarát:

– Valamit én is hallottam, éppen mondani is akartam. De én meg éppen azt hittem, hogy talán maguk lőttek valaki után, nem is lehetett messze innen.

– Én nem hallottam semmit – jelentette ki meggyőző egyszerűséggel Kvassay. – Pedig nekem olyan fülem van, mint a nyúlnak.

A vörösőr nem tudta, hogy erőltesse-e most már a dolgot azzal a lövéssel, nem követ-e el ostobaságot vagy igazságtalanságot. De attól is tartott, hogy ha hitelt ad ezeknek a beszédeknek, nevetségessé válik. Mert nagyon is ügyeseknek látszanak ezek a burzsujok! Tanácstalanul állott, szinte egészen kizökkenve abból az egyenes vonalból, amelybe beállította magát. Legszívesebben elment volna, de ennek nem találta meg hamarjában a formáját. Talán leginkább az az aggodalom marasztotta még, hogy a távozása után majd nevetnek rajta.

– Igyon egy kis bort – mondta az asszony hirtelen, s már nyújtotta is feléje a poharat. És még hozzátette: – Mi is oszlunk már, és lefekszünk.

A vörösőr elfogadta a bort, s a poharat egy hajtásra kiürítette.

Duhay mosolygott.

– Én nem vagyok alkoholista, de azért azt tartom, hogy néhanapján nem rossz egy kis itóka, ugye, elvtárs?

A vörösőr ebben a pillanatban megbánta, hogy elfogadta a bort. Magyarázkodni volt kénytelen:

– Az alkoholtilalomra nem is azért van szükség, hogy sen-

ki soha ne ihasson egy pohár bort se, hanem hát annak egészen más... alapelve van. – Nem talált értelmesebb szót.

– És ez a vörösőrökre nem is vonatkozik, igaz-e? – zúdította rá Petur, felütve a fejét, és szúró tekintettel tűzve a vörösőr szemébe. – Különösen ha szolgálatban vannak, igaz-e? Valakinek csak el kell kobozni a burzsuj elől azt a mérget, igaz-e? Ahelyett hogy hagynák, hadd ölje meg, hadd butítsa el s hadd döntse romlásba őket, igaz-e?

A vörösőr a feje búbjáig elpirult, még a füle cimpája is kárminpiros lett. Ajkába harapott, s hangot sem tudott adni.

– Hagyd, kérlek, Pista. A vendéget nem illik megsérteni. Nagyon derék ember. – Így beszélt Duhay, s föl is állt, odalépett a vörösőrhöz, s pártfogólag verdeste meg a vállát.

– Hogyne, hogyne. Nagyon kitűnő ember. Sőt kiváló! Mondja, mi maga civilben? Suszter? Vagy szabó? – És Petur kacagott.

A vörösőr körül forgott az egész szoba. Kínjában kiejtette:

– Borbély.

– Á, bravó, Figaro, bravó, bravissimo! Mondd, te Matyi – ez a Duhay keresztneve volt –, nem ez a derék hős beretválta meg azokat a cigányokat anno dacumal? Nagyon hasonlít arra a fickóra.

Duhay feszültnek érezte már a húrt, s pislogott a szemével Petur felé, hagyja már abba. Petur bort töltött, s nyújtotta a vörösőr felé. Az sápadt volt, a szeme égett. Csak egy-két pillanatig habozott, azután elvette a poharat, s gyors mozdulattal kiöntötte a padlóra a tartalmát. Lefelé nézett, el is akarta hajítani a poharat, de azután mégis odavitte az asztalhoz, és letette.

A vörösőr noteszt, ceruzát vett elő, s Peturra mutatott az ujjával:

– Önt felírom. Igazolja magát!

Petur gúnyosan nevetett.

– Mi a neve?

– Nekem?

– Igen, magának.

– Balabán Athanáz! – És újra felkacagott.

A vörösőr várt. Sejtette, hogy ez a név is komédia. Azután:

– Valami írást kérek.

– Tőlem?

Odakünn megint ugatni kezdett a kutya. Figyelni kezdtek. Az ugatás gyors tempóban vált mind dühösebbé, hangos kiáltás: „Rúgj bele a dögbe!", lépések – az ajtó kopogtatás nélkül fölvágódott. Egyenruhás, alacsony, vézna emberke állt az ajtóban, mögötte a homályban többen mozgolódtak. A vézna emberkét látásból ismerték, a helybeli Vörös Őrség parancsnoka volt. Petur nem tudott kilépni szerepéből.

– Háh! Új vendégek érkeztek!

A parancsnok cvikkeres szemével nyugodtan ránézett Peturra, valami szürke, tompa szenvtelenséggel, de annál kérlelhetetlenebbül ellenséges távolságból. Petur gyűlölettől torzított mosollyal állta ezt a tekintetet, de a másik szempárnak merevsége megmutatta, hogy sorsa elvégeztetett. A szobában ülők csalhatatlanul megérezték a pillanat tragikumát, s még a lélegzetük is elállt.

A vézna emberke most az ajtó felé fordult érdeklődve, mert ott már az egyik őr rálépett az üvegcserepekre, s lehajolva fürkészte, vajon mi az. Azután a vézna emberke kérdezőn tekintett a szobában feszengve álló vörösőrre.

– Van valami jelenteni valója, Mihály elvtárs?

– Igen, van. Éppen most akarom az egész társaságot igazoltatni.

– Éppen most? Mióta van itt?

– Nemrég érkeztem. A hídon jártam, amikor feltűnt, hogy világosság van, és...

– Nemrég érkezett? Talán diskurált eddig? – És a parancsnok igen élesen nézett a vörösőr szemébe.

Az nagyon is határozatlanul mondta:

– Kikérdeztem őket...

Ez a határozatlanság sem tetszett a parancsnoknak.

– Bort ittak, látom.

Ez igazában kérdés volt, de senki sem felelt rá.

A parancsnok most meglepetésszerűen Vályi-Verasekhoz fordult:

– Ön kicsoda?

Az asszony felel:

– Vályi-Verasek Antal, festőművész. Vendégségbe jött Budapestről...

A parancsnok csodálkozva nézett az asszonyra.

– Nem magát kérdeztem.

– Vályi-Verasek vagyok – mondta ki fátyolos hangon a festő.

– Magukat ismerem – szólt a parancsnok az asszony felé. – Azokra vagyok kíváncsi, akiket még nem ismerek.

Petur felé intett a tekintetével.

– Ez az úr kissé illuminált. Olyan szalonspicce lehet. – És gúnyosan nézett szét a szép nagy szobában. – És azt mondják, hogy részegségükben őszintén megmutatkoznak az emberek. Kissé gúnyosan fogadta az érkezésünket...

Hirtelen Mihály vörösőr felé fordult.

– Maga mi a csodát csinált itt eddig?

– Ivott velünk – közölte egyszerűen Petur.

– Úgy. Mindjárt gondoltam. Azért lettünk volna hát mi az új vendégek. Mennyit ivott?

– Egy pohárkával. Én adtam neki – sietett beleavatkozni az asszony.

– Hagyja, nagyságos asszonyom, ne vállalja magára. Nem lovagok ezek. Én adtam neki. De erőszakkal tukmáltam rá, nagyon kapálódzott, sehogy sem akart inni. Öntudatos proletár a szerencsétlen.

A parancsnok hidegen nézte Peturt, hallgatott, mintha várta volna, hadd eressze meg egészen a kantárszárat.

Petur észbe kapott s elhallgatott.

A parancsnok:

– Lövések is hangzottak ezen a tájon. A folyammérnökségi hivatalnál álló őr telefonon jelentette, hogy több lövést hallott innen a telep felől.

Mindenki csodálkozva bámult, egymásra nézegettek, tagadólag rázták a fejüket.

– Itt lövés nem történhetett! – vágott bele Mihály vörösőr, most már dacosan, szívében elpártolásra készen a parancsnoktól s az ügytől, amit az képviselt.

– Magát nem kérdeztem, mert maga hülye. Azonfelül korrupt is. Már mehet is. Menjen be a központba, s majd holnap jelentkezzék nálam.

Mihály vörösőr szó és köszönés nélkül elindult.

Kvassay próbálta megismételni a Duhay trükkjét, mely egyszer már oly kitűnően bevált:

– Valami durranást én is hallottam, mégpedig egész közelből. Hogy lövés volt-e, nem tudni, de aligha lehetett más...

Duhay is föltalálta magát.

– Én nem hallottam, pedig nekem olyan fülem van, mint a nyúlnak.

A parancsnok lesújtóan mosolygott. Kicsit gondolkodott, majd az egyik társához intézte:

– Mi a fenét csinálhattak ezek? Talán... célba lőttek üvegekre?

Odalépett az ajtóhoz, felnyitotta, gyufát gyújtott, és kotorászott az üvegcserepek közt.

– Na mindegy, nem lenne fontos, csak annyiban, hogy akkor valamelyiknél lőfegyver van... Talán mielőtt egyenként megmotoztatnám valamennyiöket...

Petur a zsebébe nyúlt.

– Tessék, itt van. Nem hinném, hogy másnál is van itt revolver.

– Ezt be kellett volna szolgáltatni, már régen, záros határidő alatt. Még márciusban!

– Én a tanyákon tartózkodtam, semmiről sem tudtam.

A parancsnok megnézte a revolvert, ujjaival megforgatta a dobját.

– Egy golyó hiányzik. Szóval egy lövés történt, a többit, úgy látszik, Schwarz elvtárs hozzáhallucinálta.

– Persze hogy hiányzik. Én lőttem ki, sohasem tagadtam.

– Kérdeztem, és nem felelt. A lövések felől is kérdezősködtem.

– Nem tőlem... Keresztüllőttem vele egy borosüveget.

– Hm. Ha ember nincs, jó a borosüveg is, mi?

És mintha valamennyi jelenlevőnek magyarázná, ördögi nyugalommal, de igazában talán csak szigorúan visszaparancsolta az indulatait:

– Nem érdektelen ember.

A revolvert a kabátzsebébe tette, rajta hagyva a kezét.

– Mi a neve?

– Petur István.

– Solymár elvtárs, írja fel valamennyinek a nevét és lakását. Petur István polgártársat pedig letartóztatjuk, s visszük magunkkal.

– Engem?

Erre a kérdésre a parancsnok nem felelt. Már rá sem nézett Peturra. Hanem Solymárhoz fordult.

– Meg kell bilincselni, mert a sötétben megszökhetik.

– Engem?

Mivel feleletet erre a csodálkozására sem kapott, fékezhetetlenül, rekedt bőgéssel kezdett ordítani:

– Engem ti nem bilincseltek meg! Engem ti...!

Ebben a pillanatban, mint elektromos kisülés, villant fel az értelme.

– Engem bevihettek. Be is zárhattok. Jó!

És mintha minden más elképzelhetetlen lenne a számára, lélekben nem akarta, nem tudta magát megadni.

– De... figyelmeztetlek benneteket, piszkos gazemberek, hogyha egyszer ennek a zsiványkalandnak vége lesz, ha egyszer lejár ez a pünkösdi királyságtok, akkor az Isten legyen nektek irgalmas!

A parancsnok: – Meg kell bilincselni.

– Enge-e-m?! Te csirkefogó, te vörös patkány, te-e-e...!

Odaugrott a parancsnokhoz, arcát annak arca elé lökte, a szeme kidülledt, az egész feje vörös lett, s jobb kezének egy hirtelen mozdulatával fölpeckelte a parancsnok állát. A parancsnok megtántorodott, de Petur már a következő pillanatban lezuhant, s elterült a földön, mert a parancsnok villámgyorsan rántotta ki zsebéből a revolvert, s annak fogantyújával halántékon vágta Peturt.

– Szent Isten! – sikoltott fel az asszony.

A fegyverükhöz kapó vörösőrök állva maradtak, a társaság tagjai riadtan ugrottak fel. Vályi-Verasek karosszékében valósággal megdermedt. A parancsnok megigazította félrecsúszott cvikkerét.

– Kánya elvtárs, szaladjon el egy járműért. Amilyent leghamarább talál. Ha nem térne magához, azon viszik el, maga meg Solymár. De mindenesetre még akkor is meg kell bilincselni. Mert útközben is magához térhet, s még akkor is megkísérelheti a szökést.

Az asszony elfojtott zokogással térdelt az elalélt mellé, s kezét annak fejére tette. A főorvos is már mellette térdelt, és sietve gombolta ki a gallérját, ingét; hanyatt fordította, és halkan mondta az asszonynak:

– Nincs semmi baj, mindjárt magához tér... Vizet és egy törülközőt kérek.

Ebben a pillanatban már föl is nyílt Petur szeme, s révetegen bámult a mennyezetre.

Vályi-Verasek még mindig nem mozdult, úgy vert a szíve,

hogy azt hitte, mindjárt elájul. Halálfélelme mögül, mintegy messze távolságból megdöbbenve pillantott önmagára: ez lett hát a diadalmas örömből.

A parancsnok föl-alá járt, azután megállt Solymárral szemben.

– Külön fegyveres őr álljon a cellája előtt! És minden nyomozónak ki kell adni az utasítást, hogy a legszigorúbb kutatással derítsék ki egész jelenét és múltját. Kikkel érintkezik? Kikkel áll összeköttetésben? Átkutatni a lakását. Minden iratot, levelet le kell foglalni. A szomszédait, hozzátartozóit kihallgatni... Rendkívül veszedelmes alak! Csak rá kell nézni, és már bizonyos lehet az ember benne, hogy a gaztettek egész légióját követte el egy életen át... Nem hiszem, hogy csalódnék, nekem kitűnő blikkem van.

Mikor már a parancsnok elhallgatott, és közönyösen, gondolattalanul nézett maga elé, Duhay odasompolygott hozzá.

– Parancsnok elvtárs, az isten szerelmére, mi lesz velünk?

A parancsnok csodálkozva tárta szét a két karját.

– Mi lenne?

– De hiszen mi nem csináltunk az égvilágon semmit. Oly ártatlanul estünk az egészbe, mint...

A parancsnok tűnődve:

– Semmit. Alkoholtilalom áthágása, ez a legkevesebb!

– De hát ezért csak nem büntetnek meg bennünket?

– Az már nem ránk tartozik. Mi csak a jelentést tesszük meg.

– De mégis, mit gondol, parancsnok elvtárs?

A parancsnok megvetőleg mérte végig Duhayt.

– Nem olyan egyszerű az eset. A lövést, így közvetve a lőfegyvert is valamennyien egyöntetűen letagadták. Félre akartak bennünket vezetni. Hogy egyebet ne is mondjak.

Duhay körül forogni kezdett a világ. Szörnyűség! Minderre így nem is gondolt. Börtönbe vethetik. Vége van, megőrül, nem lehet elviselni!

– De miért van úgy megijedve? Csak nem képzeli, hogy levágják a fejét?

– Rettenetes! – csak ezt tudta rebegni.

– Na látja! Maga is egy igazi ellenforradalmár. Még ez is!

– Miért mondja ezt, parancsnok elvtárs?

– Mert úgy fél tőlünk!

És a parancsnok dermesztő gúnnyal mosolygott.

Kodolányi János

KÜSZÖB

Ezerkilencszáztizenkilenc, húsvét...

A falu már kezdett elcsöndesedni. Csillapult a kutyaugatás, a felzaklatott ebek belefáradtak a katonák hasztalan ugatásába, mert sehogy sem tudták megakadályozni, hogy az utcákon végigvonuljanak, beszállásolják magukat a fészerekbe és parasztszobákba. Csak az öregebbje bömbölt még bőszen valamely távoli faluszélen. A községháza felől oroszok elnyújtott, zsongó kardala hallatszott meg ritmikus harmonikaszó. Ők nemrég vonultak be végtelen hosszú sorokban, vörös zászlók alatt, harmonika és szájdorombszóval, négy hangon dúdolva, s most gúlákba rakták fegyvereiket az óriási alföldi piacon, tüzet gyújtottak, és csoportokba verődve énekeltek, ettek, tréfálkoztak. Vidám morajlásuk mint távoli hullámverés ömlötte körül a nóta melódiáit.

A nagyanya, a nagynéni meg a kamaszfiú a verandán ült. A cseléd eltakarította az edényeket, most békésen világított a sárga villanylámpa, a puszták felől erős földszagot terítgetett a hűvös esti szellő. A nagyanya is, a néni is fáradt volt már, de ma senkinek sem volt kedve lefeküdni. Idegeikben érezték a felbolygatott falu minden izgalmát, a történelmi idők minden feszültségét, a bizonytalanság, a rettegés minden remegését. A fiú – nyolcadikos gimnazista – ajkát rágta, keze reszketve gyűrte az újságot, melynek első oldalán a Forradalmi Kormányzótanács rendeletei harsogtak. Szeme csillogott, és füle szinte láthatóan itta a zűrzavaros, távoli lármát. Ő egész nap az utcákat járta, nézte a bevonuló huszárokat, a telefonos katonákat, a tengerészeket, az orosz hadifoglyokból alakult ezredet, az osztrák önkénteseket, akik széles vörös szalagot hordtak a sapkájukon, élvezte a loholást, a parancsok háromféle nyelven harsogó és egymást keresztező lármáját, az ágyúk és szekerek dübörgő sorait, az egész lázas hadi képet, mely – mint valami jól rendezett színpadi tömegjelenet – forgott és forrott előtte. Közben öntu-

datlanul forradalmi dalokat dúdolt, s vad fantáziája előtt minduntalan megjelent a saját alakja, katonaruhában, lapos sapkával, melyen vörös szalag izzik, karabéllyal a vállán és övében súlyos kézigránátokkal. Így látta önmagát barikádok tetején, mint a Delacroix-képen* a forradalom szellemét, füstben és vérben, lármában és fegyverropogásban, amint a szabadságért, egyenlőségért és testvériségért harcol, a proletariátusért, az elnyomottakért. Petőfi-versek fűtötték az agyát, versek, melyeket az iskola szűk padjaiban, álmos téli délelőttökön agyonmagyarázott a fogatlan tanár. Jelenetek keltek életre benne Carlyle** könyvéből, melyet éjszakákon át falt, míg lakótársai az álom feneketlen mélységeiben cselédleányokkal ölelkeztek. És szakaszok ötlöttek fel benne elnyomhatatlanul Kropotkinnak a francia forradalomról írt művéből, szakaszok, amelyeket nem akart soha könyv nélkül bevágni, s mégis jobban megragadtak benne, mint a gömbháromszögtan verejtékkel magolt tételei. S most úgy érezte, hogy ő mindent tud, mindent előre lát, hogy körülötte forog minden, s ő irányítja az emberek ezreit s tízezreit. Beszélni, beszélni szeretett volna, érzések, lelkesedések s vágyak akartak omlani belőle gáttalanul. S mindenütt szeretett volna ott lenni, s mindenkivel szeretett volna egyszerre beszélni. Ha mindenütt jelenvaló lehetett volna, mint az Isten, akkor most kint ült volna egy tanyán a parasztok között a szalmatűz vörös fényében, járt-kelt volna valamely vasgyár pörölyei s transzmissziói között, a pesti Duna-part lámpákkal kirakott misztikus házsorain, postahivatalban a kattogó távírógépek s zümmögő papírszalagok között, menetelő katonák soraiban énekelt volna, s végül... végül mindig a barikádra ért volna el. Némán ült ott a verandán a családi körben, abrosszal terített asztal mellett, s valójában egészen más világban élt. Csak a teste volt ott, kissé előregörnyedt helyzetben, s vékony arca a semmibe meredt.

A nagyanya semmit sem hallott a sokat jelentő zajokból, semmit sem értett az újság betűiből. Ő arra gondolt, hogy

* *Delacroix*, Eugène (1798—1863): francia festő és grafikus, a romantika vezéregyénisége. Az író itt a *Szabadság vezeti a népet* c. képére utal

** *Carlyle*, Thomas (1795—1881): angol történetíró. *A francia forradalom* c. könyvéről van szó

negyvennyolcban ágyúgolyót lőttek az apja házába, s ez a golyó ott maradt, ott van még most is talán, s hogy akkoriban a pénzt elégették, és a szülei jajgattak kétségbeesésükben s a parasztoktól való félelmükben. A nagynéni arra gondolt, hogy a Kormányzótanács rendelete szerint minden föld és minden ingatlan az állam tulajdona, hogy ők most nem is a saját családi házukban ülnek, hanem az állam házában mint lakók, majd lakbért kell fizetni, hogy a föld a Tilalmason immár állami föld, s ő hiába szántott és vetett rajta, elrabolnak tőle mindent. A nagynéni orra piros volt a titkos sírástól, arca krétafehér, de uralkodott magán, nehogy az ősz öregasszony észrevegye szenvedéseit.

– Feküdj le, Mariskám! – motyogta az öregasszony. – Mért nem fekszel le mán?

– Nem vagyok álmos, mamám – szólt erőltetett vidámsággal a nagynéni. – Inkább feküdj le te, neked nem jó ilyen sokáig fenn lenni.

– Én még nem vagyok álmos! – tiltakozott a nagyanya is. – Hanem te már lefekhetnél, Sanyi!

A diák összerezzent, amint a nevét hallotta.

– Tessék?

– Miért nem mégy aludni? Az én időmben este kilenckor ágyban volt a helye a gyereknek!

A diák gúnyosan elmosolyodott.

– Akkor még gyerek volt a tizennyolc éves ember. Ma pedig...

Azt akarta mondani, hogy a nagyanya a gyerek, meg a nagynénje. De visszanyelte a gorombaságot, nem értenék meg, annyira gyerekek, hogy még azt se értik meg, hogy gyerekek. S nagyon érzékenyek, megsértődnének. Az öregasszony még sírva is fakadna. Egészen gyerekek...

– Azt mondják, két nap múlva itt lesznek a románok – mondta a nagynéni halkan, hogy az öregasszony meg ne hallja.

– Mendemondák – felelte éppoly halkan a fiú. – A történelemmel nem lehet szembeszállni.

– Ugyan, micsoda ostobaság ez mán megint?! – fakadt ki a nagynéni, s reszketett a fojtott dühtől és félelemtől. – Az a történelem, hogy elveszik az ember házát, földjét?! Hogy mindenét elrabolják?!

– Ki rabolja el? Ki veszi el? Hogy hiheti ezt, Mariska

néni, hogy egy egész ország földjét, erdejét, folyóját, hegyét-völgyét, minden épületét, gyárát el lehet rabolni? Ki vihetné el a rablott holmit, hová vihetné el, hogyan vihetné el?

Szembenéztek egymással. A diák arca vörös volt az izgalomtól, a nagynénié a haragtól.

– Nahát... nahát... Nem is vagy te tisztességes ember! Gazember vagy!

A diák nyelt egyet. Vére az agyára tódult. Ökölbe facsarta kezét. Pillanat alatt mérhetetlen messzeségbe zuhant a család, áthidalhatatlan szakadékok nyíltak meg az asztal körül. A nagynéni is érezte ezt, bosszúsan elfordult, és fájdalmasan felsóhajtott.

– Az embert az árulja el, aki legközelebb van hozzá – mondta.

– Ne tessék így beszélni! – fakadt ki a diák ingerülten. – Érzelmi dolgokat nem lehet összekeverni az értelmiekkel.

– Neked a mi érdekünket kell szem előtt tartanod! – kiáltott ingerülten a nagynéni.

Erre már a nagyanya is odafigyelt.

– Miről vitatkoztok? Mi baj?

– Semmi, mamám, ne törődj vele – mondta a nagynéni síró hangon, és kibuggyantak a könnyei. – Kiderült, hogy kígyót neveltünk a keblünkön... Ilyen szégyen, ilyen szégyen!

Az öregasszony nem értett az egészből semmit. Csodálkozva forgatta a fejét, mintha rosszul hallana, de mikor látta, hogy a fiú makacsul, összeszorított szájjal hallgat, s a lánya felkel, hogy a szobába menjen, gyámoltalanul magába roskadt, és németül motyogott valamit.

Ebben a pillanatban nyílt a kertkapu. A kutya, mint a nyíl, rohant a kapu felé. S a nagynéni kíváncsian visszaült.

Valaki dühösen megrúgta a kutyát. Aztán kemény, döngő lépések hangzottak a kövezeten. A lámpa sárga fényében megjelent egy katona.

Megállt a tornác bejáratánál, lapos sapkájához emelte a kezét, s fáradtan összeütötte a sarkát. Vállán rövid karabély lógott. Mögötte újabb katonasapkás fejek bukkantak fel a sötétből, és fegyvercsörgés hallatszott.

– Bocsássanak meg a zavarásért – szólt a katona udvariasan, és közelebb jött.

– Jézusom, ezek értünk jönnek, elhurcolnak! – suttogta a nagynéni halottsápadtan, és megmerevedett ültében.

– Dehogy, dehogy – sugta bosszúsan a diák. – Jó estét – mondta aztán vidáman, s felállt, a katona elé ment, s kezet nyújtott neki. – Tessék közelebb kerülni! Mit kíván?

Most titokban reménykedett, hogy őt akarják elvinni, beöltöztetni, fejébe lapos sapkát nyomnak, vörös szalagot tűznek rá, karabélyt akasztanak a vállára, s felavatják a forradalom katonájává. Legalább nem kell összevesznie a rokonaival. Olyan látszata lenne a dolognak, hogy kényszerűségből ment, nem tehet róla, nem hibás benne. Erőszaknak engedelmeskedett.

A katona erősen megszorította a kezét, s az asztalhoz ment. Csodálkozva nézte a két nőt. Borostás, fáradt arcán gúnyos mosoly suhant át.

– Elvtársnő – mondta –, ne tessék haragudni. Fáradtak vagyunk, egész nap meneteltünk, gázoltuk ezt az istenverte alföldi agyagot. Alig tudtuk a bőrünket megmenteni a románoktól. Nincs mán hely az egész faluban, minden odú tele van katonákkal. Vannak mán önöknél katonák?

– Nem, még nincsenek, Istennek hála – bökte ki a nagynéni akaratlanul. De aztán megdöbbent, a szájára ütött és elhallgatott.

– Hát akkor megkérem – folytatta a katona, észre sem véve a vénlány zavarát –, engedje meg, hogy az istállóban, a kocsiszínben aludhassanak az embereim. Szalma van?

– Nincs – vágta ki gyorsan a nagynéni.

– Kár. Majd keresünk valahol. Bizonyosan van itt a szomszédban szalma. Utalvánnyal fizetünk, holnap reggel be lehet váltani az utalványt a községházán.

– Talán lesz nekünk is fölösleges szalmánk – javította ki magát Mariska néni gyorsan.

– No, akkor jó. Hé, szakaszparancsnok elvtárs! – kiáltott ki a sötétbe. – Menjenek hátra az udvarba, ott van az istálló, kocsiszín, tanyázzanak le. Van szalma is.

A katonák nagy fegyvercsörgés közben elindultak az udvaron. Beszélgetésük, vitatkozásuk egyszerre felverte a csendet. A kutya reszketve lapult a veranda sarkában.

– Hát akkor rendben volnánk – sóhajtott a katona. – Én meg majd a zászlóaljnál alszom. Szalmát hordatunk az is-

kolába, ott a zászlóaljam egy része. Ha lehetne itt az asztalnál... kitölteném az utalványt... – mondta tétován.

– Mit akar ez a katona? – fortyant fel a nagyanya. – Mit keres itt?

A nagynéni oldalba bökte, s kacsingatott rá, de az öregasszony naivan félreértette a mozdulatait, és ráförmedt:

– Miért taszigálsz? Mi bajotok? Mi történik itt?

– Minden rendben van, mamám! – kiabálta a nagynéni dühösen s reszketve izgalmában. – Katonák jöttek, az istállóban akarnak aludni! Megfizetik a szalmát!

– Mindig ez a háború, mindig a háború, minek csinálnak az emberek háborút! – jajgatott a nagymama keserűen.

– Hát mit tegyünk – dörmögte a katona, s leült az asztal mellé, elővette a jegyzőkönyvét és plajbászát. – Azok a büdös román imperialisták meg akarnak bennünket fojtani. Verekedni kék velük.

Akkurátosan megnyálazta a ceruzát, lassan, nehézkesen írni kezdett.

– Szabad a becses nevét? – kérdezte.

A nagynéni megmondta.

– Elvtárs, hová való? – kérdezte a diák, mert nem állhatta szó nélkül. Leste az alkalmat, hogy „elvtárs"-nak szólíthassa ezt a borotválatlan, nehéz, sáros embert, akit olyan tisztelettel bámult, mintha az apja lett volna. Bízott benne, hogy észreveszi, megkérdi, miért nem lett katona ő is, és miért nem ontja vérét a forradalomért. S akkor úgy alakulhat a helyzet, hogy elviszik...

– Én szolnoki vagyok – felelt írás közben a katona. Nagy aláírást kanyarított a papír szélére, szép kacskaringóval felcifrázta, majd kitépte a lapot, s odaadta a nagynéninek.

– Na, nem hittem volna, hogy ma éjjel aludni fogok – folytatta, aztán fából faragott dohányszelencét vett elő, és fekete dohányból cigarettát sodort. Puskáját a falhoz támasztotta maga mellé, és hátradőlt a padra. Pillanatra behunyta a szemét, nagyon elgyötörtnek, álmosnak látszott. – Szolnoki vagyok, a vasúti javítóműhelyben munkás. Ott él a családom. Négy családom van. Mán egészen elszoktam tőlük. Az ember csak remél, remél, hogy vége lesz a háborúnak, de hát most itt van megint, ni. Nyakunkon a román. Én öntudatos proletár vagyok, nem nézhetem, hogy a mi

államunkat összetörjék! Még alig született meg, s mán hegyibe támadnak! No, de ez a harc lesz a végső!

Nevetett, megsimogatta a fegyverét.

– Ebbe bízok én, ebbe a jó puskába! Ha becsületesen szolgált akkor, amikor a kapitalista háborúban szükségük volt rá a kapitalistáknak, akkor most is megteszi a magáét, mikor proletártestvéreimet kék megvédelmezni vele!

A nagymama kíváncsian fülelt, de nem értett az egészből egy szót sem. Ő csak annyit látott, hogy jönnek a románok, s a magyar hadsereg – nem vörös, és nem proletárhadsereg! – kénytelen harcba indulni ellene. Ez pedig annyit jelent az ő szemében, hogy még drágább lesz a hús, még kevesebb a cukor, a zsír és a napszámos, esetleg rekvirálások lesznek. Ám a nagynéni alig tudta türtőztetni magát. Ő vezércikkeket hallott a katona hangjában, s nem tudta megérteni, hogy ezekért a szólamokért hogyan hagyhatja ott családját négyesztendős háború után, miért nem megy vissza a műhelybe „becsületes munkája mellé". Persze, most nem akarnak dolgozni, s hogy éhen ne haljanak, elveszik a földet, házat, elrabolják s beleülnek...

– Osztán maga komolyan hiszi is, amit mond? – kérdezte gúnyosan, nem tudván magába fojtani érzéseit.

A diák izgatottan figyelt. Csodálkozott a katona nyugalmán s fölényén. Hogy nem viszi el most rögtön, s nem löveti fejbe.

– Ha nem hinném, elvtársnő, akkor nem feküdnék a sárban éjjel-nappal, nem vinném prédára a bőrömet. A világnak muszáj megváltozni. Most felfordítjuk egész Európát. Más rendet teremtünk itt, mint amilyen volt eddig. A gyermekeinkért harcolunk. A jövendőért.

– Szép, szép, de magukat becsapják, félrevezetik – bugyggyant ki megint a nagynéniből, s érthetetlenül fészkelődött a helyén, gyűrögette az abroszt reszkető ujjaival. – A nemzetnek most egységesnek kéne lenni, s maguk a zsiványokat támogatják, akik elveszik a földet, házat meg a gyárakat! Ez nem proletárdiktatúra, ez rablás!

– Nézze, kisasszony – szólt a katona fölényesen, s nem szólította a nagynénit elvtársnak –, hogy mi a proletárdiktatúra, azt mi jobban tudjuk. Bízza csak ránk. S ha a kisasszony nem tudta még megtanulni, hogy mi, hát csak vár-

jon még egy kicsit. Majd ha a románokkal végeztünk, lesz alkalma megtanulni mindent.

A hangja nyugodt volt, fölényes, de a benne megbújó fenyegetés annál kíméletlenebb. Ám a nagynéni annyira elvakult, annyira híjával volt minden tárgyilagosságnak, hogy ezt nem vette észre.

– Majd ha a románokkal végeznek! – sóhajtotta. – A románok úgy legázolják magukat, mint egy tengeritáblát! Igen, ha nem a rablott holmit védelmeznék, hanem a hazát, akkor más. Akkor nem bírnának magukkal, s ha győznének is, ha Magyarországot összetörnék is, maguk lennének a hősök. De így? Hol a hadsereg? Osztrák gyülevésszel, orosz hadifogolycsapatokkal akarnak maguk győzni? Hiszen puskalövés nélkül adták fel Nagyváradot, Szatmárt, Berettyóújfalut is kiürítik, mint hallom; micsoda hadsereg ez? De jöjjenek inkább azok, mint maguk! Elég szomorú, hogy az ember inkább látja védelmezőjét a románokban, mint magukban! Egy hét múlva maguknak végük. Azt az egyet mondhatom!

Dermesztő csend támadt. A katona szívta a cigarettát, összeráncolta a homlokát, belebámult a füstbe, és meg se moccant. A diák a szemével integetett a nagynénjének, megrémült, s várta, hogy mikor ugrik fel a katona, és mikor lövi le revolverével a nénit. Halántéka dobolt, szíve vadul lüktetett. Nem tudta megérteni a nagynénjét! Elvégre a proletariátus a nemzet többsége, s miért ne kormányozzon a többség? Miért ne szabaduljon fel? S a jövő... jövő... minden! Az osztály nélküli társadalom, az egyenlőség, a kollektív termelés, a szabadon fejlődő népkultúra... Mért nem tudja ezt megérteni a nénje? S ha már nem érti meg, miért nem uralkodik magán, miért vitatkozik ezzel a derék munkásemberrel, aki most jön a lövészárokból, aki négy évet töltött a fronton, s akinek családja van? Aki önként vette vállára a fegyvert? Hát nem látja benne a hőst, egy világalakító eszme harcosát?

A nagymama ásított.

– Na, gyerünk, tegyük el magunkat holnapra – mondta gyermekesen.

– Igaz – szólt erre a katona, s felállt. – Csak arra figyelmeztetem magukat, hogy ha mán nem tudják magukban tartani a szót, hát ne vereskatonának mondják, hanem csak úgy maguk között. Mink most nem érünk rá ilyesmivel ve-

sződni, mert itt a baj a nyakunkon, nagy a felfordulás, alig tudjuk, hol a fejünk. És én látom, hogy maguk mért nem értik, amit mi csinálunk. De mink értjük magukat. S akadhat valaki, aki nem ereszti ki a fél fülén, ami bement, hanem visszafelel maguknak, s akkor... akkor maguk nemigen kérdezhetnek mán... Na, jójcakát!

A fegyvere után nyúlt. Mariska néni halálsápadt volt, a diák vérpiros.

– Nézze, elvtárs – mondta a fiú izgatottan –, ne vegye rossz néven a rokonaimtól... Ők nem tudják, mit beszélnek.

A katona meglepődve nézett rá. Aztán elmosolyodott, kezét a fiú vállára tette. S annak most úgy ragyogott a szeme, az arca, mintha lovaggá ütötték volna.

– Kedves elvtársam, maga téved. Ő tudja, hogy mit beszél. Belőle az osztálya beszél, és azért nem üres fecsegés, amit mond. De én megértem ezt. Hanem ha mán nagyon sokan kezdenének így beszélni, mint a maga rokona, akkor muszáj lenne elnémítani őket. Figyelmeztesse erre maga is a rokonát. Látom, maga okos fiatalember. Ha nem is tartozik miközénk...

S kezet nyújtott neki.

A kutya ekkor felugrott a sarokból, s repült ki a tornácon, a kapu felé. Lépések hallatszottak. A katona kíváncsian fordult a tornác bejárata felé. Fegyverét a kezében tartotta, arcára hivatalos komolyságot erőltetett, mert azt hitte, hogy az ő emberei közül érkezik valaki paranccsal vagy parancsért. Ámde a sötétségből rongyos katonaköpenybe burkolt alak lépett elő, félénken szólongatta a kutyát, s nyilvánvalóan meglepődött, amikor a katonát meglátta a villanylámpa fényében.

– Bocsánat – hebegte, s tétován megállt. – Azt hiszem, nem jó helyen járok...

S vissza akart fordulni.

– Ki az?! Mit akar?! – rikoltott a nagymama ridegen, ahogy idegent szokott fogadni.

– De jó helyen jár – mondta a katona parancsoló hangon. – Jöjjön csak beljebb.

A köpönyeges fiatalember erre megfordult, s a lámpa alá lépett. Kopott önkéntesruha volt rajta, fején táboriszürke sapka, lábán bakancs, lábszárán csavart lábszárvédő. Fegy-

ver nem volt nála. Arca sápadt volt, borotválatlan, de szőkesége miatt a szakáll úgy látszott rajta, mint fűzfa barkáján a selymes bolyhozat. Világoskék szeme tétován rebbent hol az egyik, hol a másik arcra. Összeütötte a bokáját, kihúzta magát, s így szólt:

– Kerekes Pál szakaszvezető önkéntes alázatosan bemutatkozom! – S kissé meghajolt a két nő felé.

A vöröskatona arcán gúnyos mosoly futott át. De csak egy pillanatra. Aztán visszaült a padra, maga mellé támasztotta karabélyát, s tetőtől talpig végigmérte az önkéntest.

– Melyik ezredből?

– Én, izé... – dadogta amaz, és a homlokához kapott. – A nagyenyedieknél szolgáltam, de ott most felbomlott minden. – S gyorsan hadarni kezdett panaszos, fájdalmas hangon. – Özvegy édesanyám ott Enyeden lakott, s mikor bevonultak oda a románok, őt az utcán agyonlőtték. Én onnét Kolozsvárra mentem, s a vasútvonal mentén harcoltam Csucsáig. De hogy Csucsán megvertek bennünket, felbomlott a századom, ki erre, ki arra ment, én Nagyváradon részt vettem az utcai harcokban, de onnét is menekülni kellett... Gyalog jöttem idáig, a földeken keresztül...

– Na és mikor ért ide?

– Én? Éppen most... izé, ma délben...

– Jól van, fiam – szólt vontatottan a katona, s elgondolkozott. – Értem. De hát miért nem jelentkezett a zászlóaljparancsnokságnál?

– Én? Én, kérem, azt sem tudom, hogy hol a zászlóaljam.

– Nem baj, azért jelentkezhetett volna akármelyik zászlóaljnál. Ilyenkor az nem fontos. Akár a székely huszároknál, akár a szolnokiaknál, akár a bécsi nemzetközieknél, de még az oroszoknál is. Van itt elég zászlóalj, ahol jelentkezhetett volna.

– Én... bocsánat... én úgy meg voltam zavarodva... – hebegte kínosan az önkéntes, s megint a homlokához kapott, egyik lábát a másikkal váltogatta s feszengett. – Önnek igaza van, jelentkezhettem volna... De már egy hete azt sem tudom, fiú vagyok-e vagy lány... A harcok, anyám halála, az utcai csetepaték... Meg hogy a századomból egy lélek sem maradt...

– Igaz... igaz... az édesanyja halála – dörmögte a ka-

tona elgondolkozva –, hát ez szomorú. De egy katonának nem szabad arról gondolkoznia, hogy fiú-e vagy lány.

Az önkéntes szomorúan mosolygott.

– Ez igaz.

– Na és most miért jött ide?

Az önkéntes sóhajtott, kihúzta magát, és a nők felé fordulva beszélt:

– Csak úgy találomra nyitottam be. Azt hittem, ebben a házban még nincsenek katonák. Szállást akartam kérni éjszakára, meg valami ennivalót... egy kis kenyeret... Talán megsajnáltak volna...

– De látja, rosszul számított – vágott közbe a katona barátságosan. – Itt is van már katonaság. Tele van az istálló meg a szín. Az én szakaszom van itt.

– Igen... ezt nem tudtam... Nekem azt mondták, hogy itt nincs katonaság...

– Ki mondta?

– Hát izé... egy parasztember mondta...

– Na mindegy – szólt a katona, s megint a fegyveréhez nyúlt s felállt. – Nem tesz semmit. Azért jó helyre jött. Mert én elhelyezem magát a zászlóaljnál az iskolában. Ott fog aludni. Enni is kap majd. Aztán holnap meglátjuk, hogy hova osztjuk be magát... Jöjjön velem.

– Parancsára – mondta az önkéntes kedvetlenül –, ámbár ott nemigen lesz már hely...

– A maga számára találunk még akkora helyet, ahol elfekhet – nevetett a katona, s elindult. – Na, jöjjön csak.

Tisztelgett. Az önkéntes megint a homlokához kapott, tétovázva állt egy percig, s úgy nézett a kíváncsian hallgató nőkre, mintha várt volna tőlük valamit. Láthatólag nem szívesen hagyta el a barátságos tornácot, az abrosszal takart asztalt. De aztán fáradtan elindult ő is.

Mikor eltűntek a sötétben, a család még hallgatott egy kicsit. Mindenki a maga gondolataiba merült, és nem vett tudomást a másikról.

– Szegény gyerek, olyan fiatal! – sóhajtott a néni végül.

– Ki volt ez a fiatalember? – firtatta a nagymama.

– Erdélyi fiú. Olyan fiatal, olyan kék a szeme... Istenem, milyen rettenetes idők! Az oláhok agyonlőtték az anyját...

– Rémes!

– És most itt csavarog szegény, se hazája, se otthona...

Láttátok, mennyire szeretett volna maradni? Hogy nézte az abroszt!

A diák nem szólt. Furcsa feszültség vibrált benne. Ő megfigyelte, hogy a vöröskatona milyen élesen és könyörtelenül vizsgálta a jövevényt, s hogy bólogatott annak válaszaira... látta, hogy a bajusza alatt gúnyos mosoly játszik. Érezte, hogy a két ember között, a szavak mögé mélyen elbújtatva, lejátszódott valami, hogy harc folyt itt le észrevétlenül. Csak azt nem tudta megmondani, mi volt ez a harc, s miért volt...

Még sokáig ébren voltak valamennyien. Mindenki a szobájába ment, de a lámpák sokáig égtek. Az istállóban elcsendesedett a katonák tereferéje, a piac felől is elcsitult az oroszok dala és harmonikaszója. Csak az úttest kövezetén dübörgött néha a szekerek és ágyúk hosszú sora, és az állomás felől hallatszott a teherkocsik ütközőinek csattogása. Mindez szokatlan volt a csendes, álmos faluban, félelmes és izgató. Mintha láthatatlan lények aláaknázták volna az utcákat, a kis, fehérre meszelt házakat, a szérűket és a szántóföldeket, s mintha csak egy szikrára lett volna még szükség, hogy minden felrobbanjon, s lángolva a levegőbe repüljön. S ezt a pillanatot várta a nagynéni, a diák, sőt öntudatlanul a nagyanya is. A nagynéni rettegve, mint a pusztulást, valamennyiük szörnyű végét, a diák, mint egy új világ születésének kataklizmáját,* a nagymama, mint ostoba és szükségtelen kellemetlenséget.

De lassan elaludtak, kihunytak a lámpák, csak a kutya szaladgált a ház körül, mintha meg tudná védeni mindentől, ami az idők méhében rejtőzik.

Gyönyörű reggel virradt másnap. A madarak már kora hajnalban csevegni, csicseregni s tilinkózni kezdtek a virágzó fákon. Később, mikor a madárdal elcsitult, megszólaltak a harangok: másképp a mély szavú református harang, s másképp a követelőző, lelkendező, sokbeszédű katolikus harangok. A ház megelevenült, futkosott a mezítlábas cseléd, csörömpöltek a konyhaedények, a nagynéni bosszúsan és álmosan futkosott a folyosón, a nagymama kiült a tornácra, s régi német lapokból kivágott regényt olvasott. A diák korán felkelt, tele izgalommal és kíváncsisággal. Mert neki olyan

* zűrzavarát, világrengését

jó füle volt, és egész éjjel félálomban hallotta a távoli ágyúk tompa morajlását.

Nem is reggelizett, felkapta ruháját, s kiszaladt az utcára. Csodálatos kép kavargott előtte. Az állomás felől hosszú és rendetlen sorokban huszárok meneteltek, lovak nélkül, csak úgy gyalogszerrel. Fáradtan lépkedtek. A megvert csapat szomorú képpel, sárosan, itt-ott fegyvertelenül s lépést sem tartva, négyesével, hatosával szétszakadozva vonult. Egyesek káromkodtak, s lármázva beszéltek, mások szótlanul és gépiesen ődöngtek. Szekerek baktattak velük szemben, a szekereken parasztok és katonák ültek ládákon és zsákokon. A szegény, kizsarolt alföldi lovacskák rosszkedvűen vonszolták lábukat. Majd itt-ott nagy csoportosulás támadt, parancsnokok ordítoztak németül, magyarul, oroszul. Trombitaszó harsant valahol. Újabb s újabb csapatok jöttek a huszárok után, egyes – csapatuktól elszakadt vagy külön ügyben járatos – vöröskatonák lihegve, kézigránátokkal megtűzdelt övekkel rohantak végig az utcán. Lovas vágtatott a csapatok közé, összesereglettek az emberek, s vitatkoztak, hadonásztak, káromkodtak. Minden arcról lerítt a fáradtság, az álmatlanság, valami égő és csillapíthatatlan düh tette őket elviselhetetlenül rideggé. Mintha valamennyien révültek lettek volna, minduntalan belekötöttek egymásba, veszekedtek s fenyegetőztek.

A csodálatos nyílt és kék égen megjelent egy repülőgép, s lassan körözni kezdett a falu felett, mint valami óriás gólya, mely le akar szállni, de a haragos emberektől nem mer. Motorja búgott, mint az orgonaszó. Román repülőgép volt. Itt-ott a katonák lekapták vállukról a fegyvert, s vadul, összevissza lövöldözni kezdtek rá. Az állomáson megszólalt egy gépfegyver, szaporán ropogott, mintha keményfa botokat verne össze valaki erősen, ki-kimaradt a ropogás, s megint kezdődött.

A falu belsejéből végeláthatatlan szekérsor közeledett, a szekerek rogyásig rakva pokrócokkal s ponyvákkal takart holmikkal. Lovasok vágtattak le s fel a szekerek mellett. S vonult recsegve, lármázva, csikorogva a sok szekér, száz szekér, kétszáz szekér, mind valamennyi egyforma alföldi alkotmány, sáros és rozoga, a lovak felismerhetetlenül egyformák, s mind ugyanúgy léptek; a szekereken ülő parasztok is mind ugyanolyanok, mintha valamilyen óriás játék-

dobozból kerültek volna elő, gyári áru, egyik olyan, mint a másik. Berettyóújfalu felé vonultak a szekerek, csikorgásuk és zörgésük monoton zenévé olvadt, ritmikus muzsikává, mint amilyen a négerek tompa hangszerekkel vert ritmikus, de melódiátlan muzsikája.

S a gyalogjárókon vasárnapi ruhába öltözött lányok lépkedtek pávás léptekkel, kényesen. Legények kísérték őket, frissen metszett mogyoróvesszőt lóbálva. Tréfák hangzottak el, nevetések csendültek, kötekedések piros szalagjai fonódtak köréjük. A harangok, a húsvéti harangok bongtak és zengtek, s búgott a repülőgép. Két-három parasztember megállt a gyalogjárón, és nézte a repülőgépet. Találgatták, hogy sikerül-e lelőni, vagy épen s egészségesen elszáll-e Nagyvárad felé.

A diák szorongva leste mindezt. Idegeit megfeszítette a kavargó tömeg látása s a fenyegető veszedelem csiklandó közelsége. Elővette az óráját, s megnézte. Itt volt az ideje, hogy a községházára menjen igazolványért, mert másnap itt reked ebben a felfordult országrészben, nyakára jönnek a románok, s nem mehet vissza abba a városba, ahol tanul. Elindult hát meg-megállva s ődöngve, figyelve a széles utcán, a községháza felé.

Amint közeledett a piactérhez, a községháza és a posta épületéhez, egyre nagyobb tömegekkel találkozott, egyre nagyobb lett a zűrzavar és a kavarodás. Mintha itt lett volna a szíve a seregnek, vadul, rendetlenül s összevissza dobogó szíve, óriási szív, mely gyűjti a vérsejteket, s löki megint megfelelő irányba tovább. A falu északi része felől idetorkollott a megvert csapatok útja, ide zsúfolódtak össze a trénszekerek, az ütegek, itt főzték az elemózsiát. S ez a hatalmas szív nagyon beteg volt. Minduntalan lázas vonaglások futottak rajta végig, torlódások álltak elő, zűrzavaros lárma csapott ki belőle, a vér csak nehezen s injekciózásokra áramlott benne. A községháza ajtaján, mint szűk artérián, csak alig fértek ki s be az emberek. Szinte feszült a ház a túlzsúfoltságtól s az izgalomtól. Mindenki ordított, mindenki rohant, s a mozgás mégis lassú volt csak, erőltetett és láthatólag céltalan. A postaajtón is sürgönyhordó katonák futkostak ki s be, szinte hallani lehetett a távírógépek kattogását.

A fiú megpróbálta magát átverekedni a tömegen. Mellette lovak kavarogtak, lovasok súrolták, kocsirudak szegeződtek

a mellének. Katonák mentek neki, s majdnem lesodorták a lábáról. Közvetlenül a füle mellett ordítások harsogtak, hogy szinte megsiketült belé. Egy fa tövében hatalmas szál orosz katona célozgatott a repülőgép irányába. Minden lövés után káromkodott egyet oroszul. Egy huszár rászólt:

– Hagyd a fenébe, testvér, úgysem éred el.

Egy-egy szó érthetően csapódott ki a lármából:

– Hatodik század! Hatodik század!...

– Berettyóújfalu!

– Félre az útból!

– Hej, hej, ide! A kutya úristenit...

– Vi-i-gyáázz!

– Hol a direktóriumi elnök szobája? Hol a direktóriumi elnök szobája?

A diáknak végül sikerült elérnie az ajtót. Úgy szorult be rajta, hogy majdnem lesodorták a ruháját, sőt a bőrét is. Felvergődött a lépcsőkön. A falakat óriási plakátok borították. Szemben a lépcsővel mindjárt egy rettenetes kép lógott. Kitárt karú, rongyos ruhájú nőt ábrázolt a kép, fonnyadt melle kibuggyant a rongyok közül, száját kitátotta, mintha hisztérikusan ordítana, s ég felé vetette sovány karját. A kép felírása ez volt: *Éhezünk! Kenyeret!* A diák rémülten bámult a képre. Az volt az érzése, hogy ő annyiszor lakhat jól, ahányszor akar, s ez a nő itt a falon éjjel és nappal, örökké itt fog állni kitárt kézzel s kitátott szájjal, s ordítani fog, kenyérért fog ordítani, és soha, soha jól nem lakhat. S hogy a nő egészen más világból való, mint ő. Sietve befordult a folyosón, s lelke mélyéig felzaklatva tülekedett egy ajtó felé, melyen cédula volt *Direktórium* felírással.

A folyosón sokan szorongtak. Szegény asszonyok, parasztok kucsmában és nagy, görbe botokkal sihederek... Katonák rohangásztak ki s be. S az ajtó minduntalan megnyílt, s hallani lehetett a lármát s vitatkozást, amely odabent szüntelenül folyt.

A parasztok politizáltak. Az asszonyok sóhajtoztak, panaszkodtak egymásnak. Emberek, akik soha nem látták egymást, szóba ereszkedtek s vitatkoztak. Az asszonyok, akik lisztjegyért, cukorért jöttek, vagy a hadsereg által rekvirált holmik árát akarták az utalványokra felvenni, betegségeikről, gondjaikról panaszkodtak. A nyitott ablakon behallatszott a piactér rettenetes lármája, a harangok új és új verset

kongtak, s a csodálatos tavaszi napfény és illat beáramlott a sötét, piszkos, túlzsúfolt, szűk folyosóra.

Végül sikerült bejutnia. Egymásba nyíló szobákban rengeteg íróasztal, futkosó emberek, katonák és panaszkodó asszonyok, vitatkozó csoportok között rendelkezések harsantak, éles szóváltások, mint kések pengéi, keresztezték egymást. A nyitott ablakban katona ült a párkányon, homloka be volt kötve, de a kötésen átütött a vérfolt. Bakancsairól sárdarabok hullottak a fekete padlóra.

A diák odafordult egy szerény, szelíd arcú fiatalemberhez, aki az ajtó melletti íróasztalnál nyomtatványokat töltött ki.

– Kérem, én igazolványért jöttem, hogy elutazhassam – mondta udvariasan.

– Rögtön, elvtárs, csak ennek a szegény asszonynak megírok valamit – felelt szívesen a kis hivatalnok.

Átadott egy cédulát egy öregasszonynak, az sokáig nézegette, forgatta, s szipogott hozzá.

– Hát mán most mikor kapom én vissza a szekeremet? – kérdezte síró hangon, s szeme, mint a parázs, gyilkos gyűlölettel meredt a kopott fiatalemberre.

– Háború van – vonogatta vállát a hivatalnok. – Nyugodjék meg, néni.

– Csak mán gyünnének a románok, hogy víge lennik! – mondta a vénasszony, s elment.

– Szabad a nevét? – fordult a diák felé a fiatalember.

A diák megmondta. S azt is, hogy tanuló, kedden el akar utazni, hogy folytathassa tanulmányait.

A fiatalember kitöltött egy igazolványt, mely szerint a diáknak joga van a hadműveleti terület elhagyására. Az igazolvány a kedden induló budapesti személy- vagy vegyesvonatra szólt.

– És gondolja, elvtárs – kérdezte a fiú, mikor eltette a cédulát –, hogy valóban el is utazhatom kedden?

– Az sok mindentől függ – válaszolta mosolyogva a fiatalember, s nyugodtan rágyújtott egy cigarettára. – Ha a románokat sikerül megállítani, esetleg megverni, akkor elutazhat. Ha indul személyvonat kedden, ami szintén sok mindentől függ, mert a vasútvonal túl van terhelve csapat- és muníciószállítmányokkal, s ha még helyet is tud szorítani magának a vonaton, akkor elutazhat. De ha nem indul személyvonat, s valamelyik üres tehervonathoz kapcsolnak sze-

mélykocsit, akkor is szerencséje lesz. Mondom, senki sem tudhat bizonyosat.

A fiú elgondolkozott.

– S ha nem utazhatom el? Mi lesz az iskolával, a bizonyítványommal? Mi lesz itt?

A fiatalember megint vállat vont.

– Isten tudja. Úgy vagyunk itt, mint akik a fogaskerekek közé kerültek... S a polgári osztály felőrlődik ezek közt a kerekek közt.

Meglepődve nézett rá a diák.

– Elvtárs így tisztában van a dolgokkal?

– Muszáj, ez máma életkérdés – felelt mosolyogva a fiatalember. – Egyik fogaskerék a román hadsereg – folytatta a neki nyilván igen tetsző hasonlatot. – De nemcsak a román hadsereg, hanem az a világ, amit a román hadsereg jelent. A másik meg a proletárdiktatúra. Itt nem lehet nyerni, itt csak elpusztulni lehet.

– Az a vénasszony, aki az előbb itt volt, azt mondta, hogy bár jönnének már a románok – jegyezte meg a fiú akadozva, mert úgy érezte, hogy most denunciál*.

– Hadd mondja. Ezt beszéli most mindenki. Beharangozták, hogy minden föld, minden ház az államé. A paraszt azt hitte, hogy most annyi földet kap, amennyit csak akar. S erre kiderül, hogy minden az államé. Meg kell érteni őket. Az intelligencia pedig akár hintókon hozná ide a románokat. De hiszen ezt maga is éppen olyan jól tudja, mint én. – Kezet nyújtott. – Isten vele, elvtárs. Sok szerencsét. Utaznék én is, de nem lehet.

A fiú megszorította az ismeretlen hivatalnok kezét, és kiment.

Szinte félálomban botorkált le a lépcsőn. A plakátot észre sem vette. Romantikus hősiessége összeomlott, maga sem tudta, miért, hogyan. Mint valami elsodort kis gally, mely leszakadt a fáról, hányódott-vetődött a zűrzavarban s tömegben.

Így ment hazafelé. Mikor kiért az úttestre, egy szekér majdnem elütötte. Félreugrott, s arra lett figyelmes, hogy a nevét kiáltozzák. Felnézett, s ráismert Pavelra, a hadifoglyukra, aki a szekéren ült, s éppen a tanyáról hajtott hazafelé.

* beárul, feljelent

– Fiatalúr, fiatalúr, ülj fel a szekeretre! – kiabált a muszka, s megállította a szekeret. – Még elütnek tégedet a szerekek!

A diák roppant megörült. Melegen megszorította Pavel vastag, hatalmas kezét, s felült mellé az ülésdeszkára.

– Na, mit szólja hozzá? – s ostorával a tömegre mutatott. – Egyik oldalon mennek vereskatonák frontra, másik oldalról kisasszonyok templomba.

Nagyon kellett vigyázni a menetelő katonák és kavargó szekerek közt. Könnyen letörhetett a lőcs, elszakadhatott a szerszám.

– Hé, muszka! – kiáltottak az orosz katonák Pavelra.

Pavel lesunyta a fejét.

– Mindég engem csúfolnak, hogy miért nem megyek közéjük – dörmögte.

Nem nézett fel, mikor a kocsi mellett egyre többen kiabáltak rá oroszul, s csúfolták, szidták. A lovak közé csapott, s csúnyán káromkodott. De látszott rajta, hogy fáj neki a testvérek lármája, gúnyolódása, és a hívó szavak nem hullottak terméketlen talajra.

Már közel voltak a házhoz, mikor vad ordítozás támadt mögöttük.

– Hé! Sztoj! Sztoj! – ordította valaki oroszul.

Megálltak, lovas vágtatott utánuk. Hosszú, vállas orosz ült a nyeregben, lábán ragyogó fényes csizma szikrázott, borotvált arca olyan volt, mint valami tiszté. Fényesek voltak a szíjai is, és hetyke sapkáján széles, vörös szalag izzott. Csakhamar beérte őket, lovát a szekérhez faroltatta, s oroszul kiabálni kezdett:

– Állj be a sorba! Állj be a sorba, te állat!

– Én nem vagyok idevaló – mondta félénken Pavel azon a méltatlankodó, dunnyogó hangon, ahogy a szlávok szoktak egymással vitatkozni.

– Fogd be a pofád! Nem értetted? Jönnöd kell muníciót szállítani! Egy forduló után mehetsz megint haza az anyád kínjába!

– De nem az enyémek a lovak!

– Semmi közöm hozzá! Háború van! Na, be a sorba!

– Mit csináljunk, fiatalúr? – fordult Pavel a diákhoz. – Nekem el kell menni a kocsival muníciót szállítani. Zöreg nagysága azt hiszi, elloptam a lovakat...

– Leszállni! – ordított megint a lovas a diákra oroszul.

– Ja nye pojdu! – kiáltott vissza a diák, maga sem tudta, miért. Valami vad és makacs elszántság horgadt fel benne. Nem fog engedelmeskedni. Miért? Hiszen háború van, a forradalom háborúja, önvédelmi harca az elnyomottaknak. S mégis visszafeleselt, s makacsul összeszorította fogait, s hiába szégyellte magát, hiába félt, nem akart leszállni.

– Ne-e-em?! – ordította képéből kikelve a lovas. Oldalához kapott, és elővette hatalmas revolverét. Ráfogta a diákra.

Annak minden vére leszaladt az arcából, de megfoghatatlanul nyugodt volt, s nem érzett most semmi izgalmat. Szeme előtt hidegen és mozdulatlanul fénylett a revolver csöve, s a cső mögött látta a feldúlt, dühös arcot, a villogó szemeket, mintha reflektor világította volna meg.

– Ha le nem takarodsz, lelőlek! – kiáltotta a katona.

– Menj – szólt rá Pavel, s megfogta a kezét. – Háború van...

Erre fölengedett benne a rideg ellenállás, megszorította Pavel kezét, s leszállt a szekérről.

A kocsi beállt a sorba, s beleolvadt az egyforma szekerek tömegébe. Pavel intett neki. A lovas megfordította lovát, s vad iramban megindult vissza, a szekérsor hosszában. Revolvere még a kezében volt.

Ott állt a diák az úttest szélén, és nézte az ismerős lovakat s a muszka eltűnő alakját. Nagyon megalázottnak érezte magát, lelke, mint a megvert, megrugdalt kutya, szűkölt s nyöszörgött. Két könnycsepp gördült le az arcán, s felsóhajtott. De aztán uralkodott magán, s továbbment.

A kocsi a lovakkal és az orosszal belekerült a fogaskerekek őrlésébe... Mint ahogy belekerült a családja is, egész múltjával, egész életével, minden eszményével, gondolatával, regényeivel és zeneműveivel, porcelán díszeivel és olajnyomatú képeivel, esztergályozott bútoraival – minden, minden. A diák fájdalmat érzett. Szinte fizikai fájdalmat a szíve körül.

– Eh, szentimentalizmus! – mondta magában, és felvetette a fejét. – Ez a történelem...

Már nem lehetett látni a lovakat. Újabbak jöttek helyettük s utánuk, éppen olyan soványak, elcsigázottak és piszkosak. Éppen olyan fáradtak.

A fiú, miközben hazafelé bandukolt, egyre azon törte a fejét, hogy miképpen szerezhetne magának elégtételt a fenyegetésért. Úgy érezte, arcul csapták. Mindenfelé kutatott a

lovas után, de annak már régen nyoma veszett a tömegben. S ugyan miféle elégtételt is vehetett volna tőle? Elvégre a lovasnak igaza volt. Nem tehetett másként. Neki szekérre volt szüksége, nem is neki, hanem a hadseregnek. A goromba orosz nem egyén volt itt, hanem maga a hadsereg. S ha elégtételt akarna követelni valakitől, hát az egész Vörös Hadseregtől követelhetné, ez pedig ostobaság. Itt elmerülnek az egyének s az egyéni vágyak és sérelmek. A fogaskerék tömeggé darálja, keveri s gyúrja az egyéneket...

– Elébe! Elébe! Fogják meg! Ott szalad! – hangzott hirtelen a háta mögött.

Egy pillanatig az volt az érzése, hogy a kiáltások őrá vonatkoznak. Rémülten megfordult. Katonák szaladtak a gyalogjárón, fegyverüket a kezükben fogva. Az úttesten is megálltak néhányan, és lekapták a puskájukat. A hangok irányába fordultak. S most kivált egy alak, leszakadt a zűrzavaros és kavargó háttérről, és egyenesen a diák felé tartott.

A fiú meghúzódott a fal mellett. Elsápadt, és a szíve vadul vert.

A rohanó ember egyre nőtt, egyre közeledett. Hajadonfővel futott s mezítláb. Szürke tábori ruha volt rajta. A tegnap esti önkéntes...

Kanyarogva rohant, hol a házak falát súrolta, hol az útszéli fák törzsét. Felvetette fejét, száját kinyitotta, zihált, és ökölbe fogott kezét a mellére szorította. A diák soha nem látott még így rohanni embert. Ilyen kétségbeesett vadsággal, ilyen öntudatlanul, ilyen megfeszítésével az izmoknak, az egész testnek és léleknek. Szarvast látott így rohanni, mikor egy ízben részt vett egy hajtóvadászaton. Az úszott így a térben, az feszült előre ilyen ember-, sőt állatfeletti kétségbeeséssel, az tekintett hol jobbra, hol balra ilyen vad rémülettel, az zihált így. S akkor éppen úgy csattantak a lövések, jobbról és balról, bokrok mögül és fák mellől, mint most az úttest fái mögül. A menekülő elrohant a fiú mellett, mint valamely gép, észre sem vette őt, vérben úszó szeme egy pillantást sem vetett rá, dobogó rohanása meg sem csendesült. Melle hangosan fújtatott, szinte hörgött.

– Kerítsd be! Ne ereszd! – ordították mögötte.

S öt-hat katona lódult utána, mások a szekerek felől kanyarodtak elé. Megint lövések csattantak. A gyalogjáró kövein porzott a golyó, a ház falán leomlott egy kis vakolat.

A futók rohantak tovább, elöl a halálra üldözött vad, utána ordítva és hadonászva az üldözők.

Minden szinte álomszerű volt.

Egy pillanat alatt játszódott le.

A fiú látta, hogy sokan megállnak az utcán, s megfordulnak. Kinyílnak az ablakok. A nagynénje s a nagyanyja fejét is látta, amint kibukkantak az ablakon. Csak a szekerek vonultak tovább is közönyösen s megállás nélkül.

Most a menekülő beért a fasorba, mely az állomás felé vezetett. Nyilván az volt a terve, hogy megbújik valahol, raktárban, vagonban, pincében, s vonaton menekül innét. De nem bírta lélegzettel, akarattal, lélekkel. Megadta magát. Egy fa törzséhez támaszkodott, hogy össze ne essen, és szembefordult üldözőivel. Arca eltorzult, kitárta karját. Falta és nyelte a friss tavaszi levegőt. A nap arcába sütött melegen és szelíden. Egy katona megállt, arcához kapta a fegyvert. Lövés csattant. Egy másik ugyanakkor letérdelt, és úgy lőtt. Mások rohantak elő, újabb lövések ütöttek bele a tavaszi délelőtt szépségébe. Az önkéntes karja lehullott, feje mellére hanyatlott, megcsuklott a térde. Összeesett.

Még belelőtt valaki, a test fordult egyet a fa tövében. Aztán nem mozdult többé.

A katonák tanakodni kezdtek fölötte.

– Hová tegyük a dögöt?

– Mi lesz vele?

– Húzzátok le a ruháját, és ássátok el itt, ahol van – szólt ridegen egy katona, aki éppen akkor érkezett oda, s valami rangja lehetett.

Ketten vetkőztetni kezdték a halottat, a harmadik letérdelt, és tábori ásójával szaporán ásni kezdett. Egykettőre meztelenen fehérlett a fű ragyogó zöldjén a holttest, és elkészült a gödör. Belefordították, betemették. Aztán összeszedvén a ruhákat, elindultak a piac felé.

A diák nem értett az egészből semmit. Mint valami vad film, újra és újra lepergett előtte a rohanó alak futása, az üldözés és kivégzés gyors jelenete. Állandóan maga előtt látta azt a mozdulatot, amellyel a kimerült ember a fának dőlt, és kitárta karját. Ahogy utoljára itta magába az illatos tavaszi levegőt, ahogy eltorzult az arca a rémülettől és a dühtől.

– Mi történt? Mi volt az, az istenért?! – kiabált rá a nagynénje már percek óta, de csak most hallotta meg a kiabálást.

– Nem tudom – felelte ostobán. S feléjük indult.

– Gyere haza, még lelőnek! – rémüldözött tovább a nagynéni.

A fiú ebből nem értett semmit. Olyan valószínűtlen volt számára, hogy lelőhetik. De gépiesen ment a kapuhoz, ott szembetalálkozott azzal a vöröskatonával, aki este náluk volt.

– Jó napot, elvtárs! – kiáltott vígan a katona. – Nem megmondtam tegnap, hogy adunk neki akkora helyet, ahol elfekhet?

– Mi volt ez? Mi történt itt? Miért lőtték agyon?

– Majd elmondom.

Bementek a tornácra. A két nő már feldúlva, borzasan és halottfehéren jött ki a lakásból.

– Menjen innét! Hogy mer maga ide betolakodni?! – kiáltott hisztérikusan a nagyanya.

– Mi tetszik? – kérdezte mereven a nagynéni.

A katona leült a padra.

– Csak nyugalom, nyugalom. Háborúban ez már meg szokott esni. Egy politikai megbízottat fogunk elszállásolni az egyik szobában. Legalább nem kell félni, hogy bajuk történik – mondta gúnyosan mosolyogva a katona.

A néni sóhajtva leült. Nem tudott szólni.

– Mondja el már, mi történt az előbb?

– Ja, az a csirkefogó? Hát nekem jó orrom volt az este. Magammal vittem a fickót. Mikor elaludt, kikutattam a ruháját, felfeszítettem a bakancsa talpát. Hát kérem, kém volt. Tele volt térképpel. Mindenről pontos feljegyzései voltak. Román kém volt. De megneszelte, hogy csapdába került, mert egy óvatlan pillanatban meglógott. Kerestük egész reggel. Végre egy kertben ráakadtak, üldözőbe vették, sikerült lelőni. A bitangot!

Elégedetten csavarta a cigarettáját. A többiek dermedt csendben hallgatták.

– Maguk gyilkosok! Hát miért lőtték agyon? – nyögte végül a nagynéni.

– Kérem, ez nem játék. Nekünk védekezni kék. Csak nem kérünk tőle bocsánatot? Amiért elárult a románoknak? Hány szegény ember vére tapad az ő lelkére, mi?

– Borzasztó, borzasztó! – nyögték a nők.

– Ha kémkedett, nem lehetett mást vele tenni – szólt a diák izgatottan.

Erre a nagyanyja is és a nagynénje is rábámult.

– Mit beszélsz?

– Hogy le kellett lőni – válaszolt a fiú kihívóan.

– Ez csak természetes – tette hozzá a katona.

Erre Mariska néni sírva fakadt.

– Ha mán te is helyesled, akkor te is gyilkos vagy! Gyilkos, gyilkos! Nem vagy rokon, nem tartozol közénk... Eredj azokhoz, akik éppen olyan gyilkosok, mint amilyen te vagy! Mért vert meg bennünket így az Isten, mért vert meg! Mért kellett így csalódnunk benned! Elvesztél! Meghaltál!

A fiú dermedten nézte.

– De néni, az egyén... – Azt akarta mondani, hogy az egyén érzései elvesznek a fogaskerekek között. De érezte, hogy nevetséges lenne előttük. Ezért csak legyintett.

– Nem akarlak többé, soha többé látni! – rikácsolta a nagyanya is. – Menj közéjük!

– Hát délután idejön a politikai megbízott elvtárs – mondta a katona egykedvűen, s felállt, tisztelgett és elment. Senki sem köszönt neki.

Ott ültek hárman egymás mellett. Érthetetlen és leküzdhetetlen gyűlölet támadt bennük egymás iránt. A diák összeszorította a fogait, maga elé nézett s hallgatott. A nagynéni sírt. Kezét az arcára tapasztotta, válla előregörnyedt és vonaglott. A nagyanya vádlón nézett rá, s az ajka remegett.

– Most mán akár kössük fel magunkat! – zokogta a néni. – A földünket elvették, a házunk nem a miénk... ez meg... akit szerettünk... akivel törődtünk... a gyilkosok mellé szegődött!

A fiú csak nézte, nézte a hisztériás nőket. S úgy érezte, ő is belekerült a fogaskerekek őrlésébe. Lába alól kisiklik a talaj, a család biztos alapja elvész... És soha-soha többé nem lehet ezt a gyűlöletet elkendőzni, ezt a mélységet áthidalni...

Megingott, tétován elindult, ki a tornácról.

A küszöbnél megállt. Látta, hogy nem mehet sehová, nincsen sehol. A küszöbön áll. A kívül kavargó világ nem az ő világa, a román kém világa sem az övé, s ez a család sem az övé.

Tehetetlenül állt egy helyben, s nem tudott gondolkodni, nem látott, s nem hallott. Nem tudta, mi van ma, s mi lesz holnap. Nem hallotta a húsvéti harangok zúgását és az ágyúdörgést sem.

Szeretett volna meghalni.

Veres Péter

A SZOLNOKI CSATÁBAN

A Simay-zászlóalj nem volt teljes tábori létszámon. Nem ezer ember volt benne, hanem csak háromszáz körül. Már eredetileg sem volt teljes a csapat, de útközben, a visszavonulás folyamán ennek is elhullott a férgese. Halottjaik és sebesültjeik nemigen voltak, mert nem került igazi ütközetre a sor, egyszerűen csak vissza kellett húzódniuk, mert mellőlük jobbról is, balról is eltűnt az összeköttetés. A Kratochwill tábornok „székely hadosztály"-a otthagyta a frontot, és ha ők ott maradnak, fogságba estek volna.

Nem is volt még fölöttük igazi hadvezetés sem. Még csak azt sem tudták igazán, hogy védjék-e hát csakugyan az Erdély határát jelentő hegygerinceket, vagy pedig vonuljanak vissza a nyugati hatalmak által diktált demarkációs vonalra. A régi kormány rendelkezései már nem voltak érvényesek, az új kormánynak még nem volt ideje és lehetősége dönteni és rendelkezni, mert hadserege se volt. A Vörös Hadsereg éppen csak alakulóban volt, az amúgy „átálló" csapatok meg nem sokat értek.

Enyhe, harmatos tavaszi hajnal fogadta Janiékat, amikor kiértek a faluból a szentmiklósi országútra. A faluban csak a nyughatatlan kutyák ugatták meg a szokatlan hajnali zajt, a fegyvercsörgést, az egyenletes, bár nem hibátlanul katonás menetelést, amint az elhanyagolt kövesút locspocsában elhaladt a csapat. De kinn a faluvégen túl már pacsirtaszó fogadta őket. Tavasz van, elmúlt Szent György napja. Egész téli tespedés, füstös házakban való rostokolás után édes érzés az első, már nem csípősen didergető tavaszi levegő és a friss pacsirtaszó. Legalábbis annak, aki nem álmos.

De Jani hogy is lehetne álmos? A nagy sorsfordulók izgalmában nem érzi a szempillaragasztó hajnali álmosságot, amelytől pedig olyan sokat szenvedett gyerek-, és süldőfiú korában, hanem csak azt a jó tavaszi ízt, amit minden paraszt katona érez, aki immár ötödik tavaszon nem szántott-vetett

az otthoni földeken, és akit a hajnali szántás-vetésre, harmatos fűben való kaszálásra emlékeztet az édes pacsirtaszó.

Az országút árkai mind a két oldalon színig vannak vízzel, néhol ki is csaptak, és a hajnali homályban nagy tavak – sík vizek – villognak a kettősjárási mezőn. A sík vizek túlsó széle nem látszik, belefoly a setétségbe, de mindenfelé a vízimadarak seregei zajonganak benne. Az apró vadkacsáknak, szalonkáknak és a csak egy meghálásra letelepedő mindenféle átvonuló vízimadaraknak egész éjszaka be nem áll a szájuk.

De nemcsak pacsirtaszó és vadkacsazsivaj hangzik a pusztán, hanem távoli kolompszó is. Már kiverték a közös gulyákat, és a szántásra még gyenge csikókat is kicsapták a ménesre, mert a tavalyi aszály miatt nincsen száraztakarmány. Az új mező meg az enyhe tél és esős tavasz nyomán igen gazdagnak ígérkezik, és „megnő a mező a jószágok lába alatt is".

Túl a vizeken, a partosabb gulyatelken talán most indul a gulya a hajnali jártatásra. Szokatlan még a jószág bőrének a kinti hűvös éjszaka, heverni nem tud, mert vizes a föld, és Janinak eszébe jut egy futó pillanatra gyerekkori bojtársága Nagy Tóth Mihály számadó mellett.

Ki tudja, miért kezdi olyan korán az énekét, a sík mezők szép szavú, szürke madara? – talán azért, mert az ellenségei, az ölyűk, vércsék, kányák még alusznak? – de Janinak szinte a fülébe csendül a számadó szava: „Jancsi, te, Jancsi, te, kelj fel csak, szól mán a pacsirta!"

És ahogy haladnak tovább a derengő szürkületben a halványodó hajnalcsillag irányába, oldalról kíséri őket a csendes, csak néha kottyantó gulyaharangszó. De nagyon mélyen hangzik, és alacsonyan jár, szinte a föld felett úszik ez a hang, mint a hajnali köd.

És Jani beleszagol a déli szélbe; „Vízen szól a harang, eső lesz" – szokta mondani Tóth Mihály. És ó, a katonának ez nem kisebb baj, mint a pásztornak! Mert igaz, a pásztor se hagyhatja ott az őrhelyét a jószág mellett, de neki szűre és nagy szélű pásztorkalapja van, a katonának azonban olyan rossz ez a háborús csalánköpenye, hogy minden vizet beiszik és átereszt, nem csurgatja le az alján, mint a pásztorszűr. S még a sapka is olyan, hogy az arcába és a nyakába folyik az embernek a víz róla, mert amióta szabadság van, a legtöbb katona felcserélte az ellenzős bakasapkáját a kackiásabb, de ellenzőtlen tábori huszársapkával. Mint pásztor sohase érezte

a szűrben-bundában, hogy ki van vetve az Isten vad világába, mert a pásztornak a természet az otthona, de mint katona mindig úgy érzi magát az ég alatt, mintha meztelenül a pusztába vettetett volna. És ez most újra kezdődik.

Hogy a többi katonák mit gondolnak, azt nem lehet tudni, mert kevés szó esik. A „rózsaujjú hajnal" nemcsak a természet ébredésének a szépségét, hanem a kialvatlanság didergősen rossz közérzetét is jelenti az olyan embereknek, akik nem szokták meg a hajnali felkelést, és ebben a csapatban elég sok városi fiú van. Kalandorokból, kenyeretlen, állástalan és lakástalan hazátlanokból, semmihez nem értő fiatalokból, akiket az 1914-től 1919-ig tartó háború nevelt gyerekből férfivá, és elszánt, hivő forradalmárokból áll a kis csapat, de Janiék még nem ismerik őket, hogy ki micsodás, hisz napvilágon még nem is látták a csapatot. Ők csak menetelnek a zászlóalj közepén, mert Simay zászlóaljparancsnok nagyon bölcsen ide osztotta be a szerdahelyi csatlakozókat, nehogy némelyiket a csapat végéről még visszahívja a hajnali harangszó vagy a szívfájdító pacsirtaszó.

De különösen hallgatagok voltak a szerdahelyi vörösőrök. Gondolataikban leginkább az elhagyott otthonnal foglalkoztak. Mert ha már egyszer áthúzták a négy és fél éves háborút, most újrakezdeni: az valami rettenetes dolog! De lám, van még ennél a békességvágynál is nagyobb erő: az eszme és a sors, a nyájösztönszerű: menni kell!

Janinak a gondolataiban is megjelenik újra és újra a sorsszerű elszántság – lesz, ami lesz! – és a szinte már-már bánatos szerelem Varga Julcsa iránt: vajon látom-e még többet? Vajon mi lesz vele, ha bejönnek ide is a románok, és megkezdődik a fehérvilág?

Jó kétórai menetelés után, amikor már kivilágosodott, s éppen az elhagyott falu fölött megjelent a minden reggellel idegenszerűen ható tűzvörös napkorong, és megraggyantak a reggeli fényben Szerdahely elhagyott tornyai – milyen szép tud lenni ilyenkor egy kis távolságról a legverdettebb, legsárosabb falu is, mert nem látszanak az omladozó falak, a düledező kerítések és a lyukas háztetők! – Simay zászlóaljparancsnok pihenőt rendelt. Nem menekülés ez a visszavonulás éppen, nem kell félni, hogy a sarkukba érnek a románok, mert azok is csak óvatosan tapogatnak előre; a lehető legkevesebb veszteséggel akarják elfoglalni Magyarországból,

ami uraik szerint nekik jár. Ott is csak az az egy igazi elv él a katonában, hogy ha már a nagy háborút átúsztuk, akkor már most csak vigyázzunk az életünkre. De azért Simayék betartják a „biztosított menet" szabályait, és az elővédet és az utóvédet is szemmel tartják.

Leülnek az út mentére, kicsit pihennek, rágyújtanak, ki a kulacsot kotyogtatja, ki a tarisznyában kotorászik, de Janinak nem kell semmi. Vissza-visszanéz a falu felé, és Julcsa jut az eszébe: „Vajon mit csinál a kedves lélek most egyedül a kicsi kamarában? Úgy összeszoktak az eltelt néhány hét alatt: szinte egy test egy lélek: ha nincs ott a másik, üres a világ. Ó milyen jó volna a kerek vállát megsimogatni!"

Már a nyelvén is van, hogy megkérdezi Gabritól: Vajon mit csinálhatnak most Sáriék, komám? – de az utolsó pillanatban, ahogy a barátjára néz, elszégyelli magát, és másra fordítja a szót:

– Vajon nem érkeztek-e még be a románok, komám? Mit gondolsz?

– Nem tudom. Jöhetnek, nem áll elébük senki. Én nem is értem ezt a dolgot. Miért nem állunk meg, és miért nem vetjük meg a sarkunkat? Én nem hiszem, hogy keresztülgázolnának rajtunk, ha úgy megállnánk, mint a Kárpátokban meg a Doberdónál... Most, amikor magunkról van szó! De majd meglásd, visszajövünk mink ide nemsokára, ha megindul a pesti munkásság. Már szervezik az igazi Vörös Hadsereget. Ez itteni semmi, csak a régi hadsereg maradéka. Oroszországban is így volt. A pétervári munkások meg a moszkvaiak csinálták meg a forradalmat, és azok védik is meg.

Kis Gábor úgy néz a szocialista ipari munkásságra, mint magasabb rendű emberfajra. Majd azok, majd megmutatják az erejüket! Mert azok már igazi szocialisták. Nem olyanok, mint mink itt a sötét faluban!

Jani elhallgat. Ehhez nincs mit mondani. Csak nem áll elő azzal, hogy egy pillanatra se tudja felejteni Julcsát? És azzal se, hogy vajon mit csinálnak vele a románok. Hisz olyan szép, és olyan takaros... ej, ez nem is szó... olyan kedves, kellemetes, hogy a kemencébe vagy az ágy mélyébe vagy tán az ólpadlásra kellene elrejteni, hogy meg ne lássák... Mert ha meglátják? Veresek felesége, veresek menyasszonya – ki törődik azokkal? Ki védelmezi meg őket? Ki ád jó szót mel-

lettük?... Haj, azt a betyár világot! – és olyan indulat robban át rajta, hogy a jelen pillanatban ölni tudna. Ha most azt a parancsot kapnák, hogy forduljanak vissza, és menjenek egyenesen a románokra, de tudna menni!

De a pihenő letelt, és tovább indult a csapat.

Így menetelnek napokon át. Csatára nem kerül a dolog, mert mögöttük még van egy kisebb csapat, az az utóvéd, de az is kerüli a harcot, s ha megjelennek a románok, lead néhány lövést, és továbbjön, mert az a parancs; visszavonulunk a Tisza mögé.

A falvakban, ahol keresztülmennek, néhol már fehér zászlókat libegtet a szél, mert a nagy tájékozatlanságban – a polgári hatóságokkal már senki se rendelkezik – azt hiszik a parasztok, már a románok jönnek. Amikor aztán észreveszik, hogy ezek még nem a románok (az egyenruha nem számít most semmit, mert az Osztrák–Magyar Monarchia csukaszürkéjében jár a férfivilág vagy öt-hat országban), hanem még a magyar vörösök, akkor mindjárt híre fut, kisajtókon, oldalkerítéseken keresztül, hogy gyorsan szedjétek be a fehér lepedőket, mert amelyik házon fehér zászlót látnak, abba belelőnek, azt felgyújtják, vagy pedig – mert a rémhír nemcsak gyorsan száll, hanem gyorsan nő, puffad is – kiirtják az egész családot, még a csecsszopókat is!

És gyorsan eltűnnek a fehér zászlók, vissza a ládákba és komódokba. Úgy elrejtik, mintha semmi se történt volna, és ártatlan faarccal várják, hogy vajon nem jönnek-e be a vereskatonák kérdőre vonni: miért volt kinn a fehér zászló?

De van itt Janiéknak más keserűség is.

Visszavonulási útjuk bánatos, csüggeteg falvakon vezet keresztül – nem a főútvonalakon mennek –, és olyan szomorú dolog keresztülcaflatni a sáros, pocsolyás falvakon. Milyen elátkozott hangulatot tud is az emberben ébreszteni egy alföldi falu, ha nagy sárban vagy nagy porban megyen keresztül rajta! Különösen ha maga is keserves hangulatban van.

De nemcsak a hangulatról van itt szó, a tények is csüggesztőek. Minden faluból nagyon kevés a csatlakozó. Még a Vörös Őrség sem mindenütt megy velük. Néhol azért, mert a régi csendőrök vezetése alatt áll, akik kárörvendve nézik a vörös visszavonulást, és igyekeznek elköntörfalazni erre az

időre a látóhatárból (nemzeti érzés ide vagy oda, még az általuk olyan nagyon lenézett románokat is szívesebben szolgálnák, mint a magyar vörösöket), de ahol munkásokból, szegény parasztokból áll is a Vörös Őrség, legtöbbször nem találni őket. Vagy már elvonultak, vagy otthagyták a fegyvert, és elszéledtek.

Simay ugyan tudná, hogy mit kell itt csinálni, hogyan kellene jobban összefogni a népet, és hogyan lehetne keményebbé tenni a hadsereget. Azt is tudja, hiszen ez katonai kétszerkettő, hogy mennél több férfit, legényt, férjet, családapát visz magával egy visszavonuló hadsereg, még ha nem lelkesedve mennek is, annál könnyebb lesz oda majd visszajönni is, még nehéz harc árán is, mert a férfiak hazaigyekeznek, az otthoniak meg epedve várják őket, majdnem függetlenül attól, hogy milyen politikai rendszert visznek a szuronyuk hegyén. A rendszerrel való esetleges elégedetlenségük csak majd később ütközik ki, ha a mindennél drágábbat, az apát, fiút, férjet hazakapták.

Mindezt tudja, de nem tehet semmit, mert nincs rá parancs, nincs utasítás. Neki még politikai biztosa sincs, mert az csak a Károlyi-időkből való katonatanács egy tagja volt, egy nagyváradi gyárimunkás, és Erdély határán az is lemaradt.

De hiába volna az is, ha nincs kormányutasítás, és nincs pártirányítás. A felszínen egységessé vált kommunista-szociáldemokrata párt maga a zűrzavar: az egyik vezető ember szociáldemokrata számlára játszik, a másik igazi forradalmár – de honnan tudhatná az ember a próba előtt, melyik az igazi, melyik a hamis?

A paraszt hát nem megy katonának, csak akkor, ha viszik, és csak akkor mozdul, ha parancsolnak neki. Ezelőtt másfél évtizeddel lobbant fel utoljára, hej, akkor de tudott volna ütni-vágni, magtárt feltörni, kastélyt törni-zúzni, de most mintha kilobbant volna belőle a visszafojtott harag. Leszerelte a háború a forradalmi indulatot.

Janinak és Gabrinak, de a többi katonának is a legnagyobb keserűség, hogy a parasztok nemigen mozdulnak meg. Megint miattuk vész el a szabadság! Az a paraszt, akinek földje van, mindig külön törvényt követ, mint a többi nép. A földet fel kell szántani, be kell vetni, ha itt az ideje, a búzavetés a boronálást kívánja, a tengeri a kapálást, a rét a kaszálást, a szőlő a kötözést, és ez úgy viszi az embert, mintha parancs

szólna neki. Máskor aratni kell, hordani kell, mindig amit a föld és a munka parancsol. Még télben is: ne álljon a ló az istállóban, mert az olyan, mint a bűncselekmény: hordjátok ki a trágyát! Ismerik ők ezt a törvényt, azt is tudják, hogy ez tartja el a világot, de mégis olyan rosszul esik, hogy most, amikor élethalálkérdés előtt áll az egész ország és az egész nép, és benne minden paraszt is, akkor vannak emberek, és ez a nagy többség, akik ahelyett, hogy fegyvert fognának, kiszökdösnek a határba szántani, vetni, krumplit ültetni, mintha semmi közük se volna hozzá, hogy kié lesz az ország, és milyen rendszer lesz abban. De még ha ez megérthető is valahogy a földdel bíró parasztoknál, akiknek a susmaságát nagyon jól ismerik, de hol vannak a semmitlenek, a cselédek és a napszámosok? Csakugyan nem tudják, vagy legalább nem érzik, hogy azok a nyughatatlan kevesek már a holnap történelmét írják?

És ha ez még Janiékat is bántja, mennyivel jobban bánthatja azokat a katonákat, akik nem parasztok, és nem ismerik, hát teljességgel nem is értik a parasztokat, mert nem tudják, hogy mi az a paraszti élettörvény, s csak azt látják, hogy százezer és millió igahúzó paraszt közül alig jön valaki segíteni megvédeni a forradalmat, amely pedig mindent adna nekik: jogot, földet, szabadságot, emberséget, villanyt, iskolát, kultúrát és új világrendet, úgy, ahogy az újságok és a szónokok mondják.

Jani és Kis Gabri még azt is érzik, hogy milyen nagy erő van abban a megítélésben, ahogyan egy közösség – a falu – nézi a politikai vezetőit. A hősiesség ott kezdődik, és ez nem is olyan kicsi dolog, mint amilyennek látszik, hogy a teljességgel politikátlan falusi társadalomban, ahol a politikai vezetőt és a kortest, kupecet, kofát egy sorba veszik, és egyformán megvetik, valaki fel merjen állni a nép nevében, és el tudja viselni, amit a nagy többség mond, hogy – tán ez is benn ülő szeretne lenni, azért jár a szája? – Vagy ami még megalázóbb: – Rühelli a munkát! Görbe neki a kapanyél, nem áll a kezébe!

Érzik ők ezt a süket falvak során és az egész történelmi szerencsétlenség, a parasztság gyámoltalansága, és eget leső óvatoskodása, ha nem is az elméjükben, de az idegeikben van, ez azonban nem változtat azon, hogy düh, keserűség és szégyen emészti őket.

És mennek tovább fáradtan, csüggedten, a sáros falvakon és – nagy ellentét! – a virágzó mezőkön át. Olyan tavasz és nyár ígérkezik most, amilyen régen nem volt – 1912 nyara volt az utolsó igazi bő esztendő –, a mezőkön olyan sűrűn omlik a bodorka, a fehér virágú vadhere – pásztorok és jószágok öröme –, amilyet régen nem láttak, s még a felszántatlan tavalyi gabonatarlókon is, de még a kopár csutkatöves tengeritarlókon is kövér gazok nőnek. A vadmák, amiből a piros pipacs lesz, és a vadrepce már térdig ér – úgy nő naponta, mintha húznák –, nemsokára virágzani fog, ha fel nem szántják a földet alatta, a vetett szelíd repce meg (mert mióta háború van, nagyon becses az olajmag, és nagy táblákat vetnek az uradalmak) nagyon jól telelt az enyhe télben, már derékig ér, és széltére virágzik. Sárga tenger most minden repcetábla, és a szelíd méhek serege döng rajta. Olyanok ezek a kis rovarok, mint a sült parasztok, felőlük zavaroghat a világ, csöröghetnek a fegyverek, s dörögnetnek akár az ágyúk is, ők csak a saját dolgukat végzik, és nem gondolnak vele, hogy majd ki üríti ki a tele kaptárt!

A városi fiúk, akik olyan kora tavasszal talán még sose jártak a határban, vagy ha jártak is, csak az erdőbe mentek ibolyát és gyöngyvirágot szedni, de virágzó repcetáblát még sose láttak, ámulva kiáltottak fel:

– No nézd csak, hát ez mi lehet? De szép, a jó iskoláját! Mi az? Ki tudja, mi az?

Jani, Kis Gábor, de a többi parasztok is szinte egyszerre mondják: – Repce!

– És ez ilyen korán virágzik? – kérdi az egyik.

– És mikor nő meg? – kérdi a másik.

– A télen? – kétkedő hangon szól a harmadik.

– Na nem a télen, hanem még az ősszel. A telet csak áthúzza, ha ki nem fagy. Most gyenge tél volt, hát Szent Györgyre kivirágzott. Június elején ezt már aratják is – magyarázta Jani nagy buzgón, mert a parasztnak is jólesik, ha olyat mondhat, amit a műveltebbek nem tudnak. Így kezdődik a barátkozás, így oldódik az idegenség, ha földekről, virágokról, termésről, lányokról, lovakról és fegyverekről beszélgetünk. Ez nem olyan bizonytalan dolog, mint a politika, hiszen ki tudja most, a másikban mi lakik. Egy nem jóleső szó, és már készen van a vita, vagy még tovább, az ellenszenv, majd a harag és gyűlölet. A parasztnak még a megszó-

lalásban is óvatosnak kell lenni. Azért kezdi mindig az időjárással, és folytatja a terméssel.

És így menetelnek tovább bele a május elsejébe, amely, hajh, de szép nagy ünnep, első igazi népünnep lehetett volna, ha a román király hadserege bele nem taposott volna!

Mert olyan most Magyarország, mintha nem is a száraz, fagyos tavaszi szeleket lesüvíttető Kárpátok karéjában, hanem a Földközi-tenger mellett ülne: nemcsak esős a tavasz, hanem csendes és meleg is. Szívfájdító érzés annak a parasztnak, aki nem a mezőn élheti át az ígérkező gazdag nyarat.

Cegléden a nagy laktanya udvarán, amikor a beérkezett csapatmaradványokat rendezgették, és amíg benn a parancsnokok a névsorok összeállításán és újból való elosztásán tanácskoztak, Janiék az udvaron tanyázgattak. Beszélgettek, bagóztak, csereberéltek. Volt, aki a fegyverét pucolta, volt, aki a ruháját, gombjait varrogatta, volt, aki csak jött-ment, ismerkedett. Janinak feltűnt a tollászkodó bajtársak közt egy takaros, barna fiú. Ellenző nélküli huszáros sapkája hegyesre húzva és félrecsapva, alatta a homloka már sült barnára égve, a fekete szeme villog jobbra-balra, szinte látszik rajta, hogy ez az ember valaki. De nemcsak valaki, hanem Jani úgy érzi, ezt az embert ismeri is.

Ő ugyan nem túlságosan ismerkedős ember, bár szívesen fogadja, de nehezen kezdi, mert restellné, ha tolakodónak néznék, de ezt az embert most mégis megszólítja:

– Mondja mán, elvtárs, honnan ismerjük mink egymást?

A fekete ember jóízű, mókás arccal:

– Na, honnan, egykomám? Ádámról-Éváról még tán rokonok is vagyunk... vagy nem?

– Na, nem így értem... Hányasoknál szolgált?

– Hatvannyócas vótam elébb, de aztán vótam én harminckilences is, meg a mennybéli jóisten tudja, még miféle... Maga hányas vót?

– Én harminckilences.

– Hanyadik zászlóalj?

– Egyszer első, másszor harmadik, de az nem sokat számít, hanem várjunk csak... volt maga kórházban?

– Vótam, persze, hogy az istenbe ne lettem vóna, hisz háromszor sebesültem.

– Na de hol? Nem járt Szegeden?

– Ott is vótam.

– Megvan! Maga Kiss Zsigmond őrmester!

– A' vagyok én, hallja, csakugyan, Kiss Zsiga, de nem őrmester.

– Amikor az én transzportparancsnokom volt, az volt.

– Na persze, az is voltam. De lefokoztak abból engem...

– Miért?

– Felpofoztam egy nyálas hadnagyot, odakinn az olasz fronton.

– Miért?

– Én vótam a szolgálatvezető, ő meg a századparancsnok, és marha vót. Bele akarta hajtani a századot teljes felszereléssel a folyóba, én meg nem engedtem. Mind belefulladtak vóna...

– Na hallja, elvtárs, sose felejtem el, hogy akkor hazaeresztett a vonatról bennünket. Legalább megnéztem az asszonynakvalót...

– És megtalálta egyvégbe?

– Meg, hogyne! Most ő a feleségem.

– Szerencsés ember. Éntőlem azt is elrabolták. Férjhez ment egy rokkanthoz, mire hazakerültem. Azt mondták neki: a rossz Kiss Zsiga sose jön haza.

Jani sóhajtott egy észrevétlent, mert a szívébe hasított: vajon hogy van otthon a kedves Juliska? Vajon nem bántották-e a románok vagy a fehérek? Mert azok azt hiszik és azt hirdetik, hogy minden vörös bagóhiten él.

Amikor Kis Gábor, akit Simay zászlóaljparancsnok még útközben rendes, komoly embernek ismervén meg, szakaszparancsnokká emelt, kijött az irodából, Jani odaszólt neki:

– Te, komám, van itt egy betyár gyerek Mezőtúrról, én ismerem még a háborúból, nem lehetne hozzánk venni? Szólj a Simay elvtársnak!

– Hol van? Hogy hívják?

– Félig druszád: Kiss Zsigmond. De nem látom már itt. Elment valahova. Megkeresem, ha akarod.

– Várj csak, várj! Milyen ember?

– Mondom, hogy betyár fattyú! Őrmester vót...

– Őrmester?

– Igen, de lefokozták, mert megpofozott egy hadnagyot.

Kis Gábor már felelős kommunista, és nem lehetne mondani, hogy csak úgy az első szóra el van ragadtatva az olyan

őrmesterektől, akik megpofozzák a hadnagyukat, még ha tudja is, hogy a hadnagyok sokszor megérdemelték. Neki is sokszor a markába szorult az a le nem adott pofon, amit egy buta és gőgös tiszt úrnak adni szeretett volna, de azért megütődik egy kicsit: a rendetlen és indulatos ember még nem biztos, hogy forradalmár.

Mégis a Jani szavára visszament az irodába, és mert éppen hiányzott még nehány szakaszparancsnok és helyettes, Kiss Zsigmondot a Simay-zászlóaljba íratta azzal, hogy majd a Simay elvtárs előbb még behívatja magához, mert úgy szokta. Senkire se bíz rá egy csapatot, amíg azt az embert közelről nem látta. Hiszen úgyis mindegy, hogy ki hova kerül: a csapattöredékekből egész századokat alakítanak, s úgy mennek majd innen tovább vagy a csehek ellen, vagy vissza a Tiszához, a románok ellen. Egyébként Kiss Zsigának is volt valami csapata: tizenhárom emberrel vonult ide vissza. Ennyi maradt a századából, de még a parancsnoka is meglógott.

Így került Kiss Zsigmond a Simay-zászlóaljba. Simaynak ugyanis jobban tetszett ez az ember amikor egy kicsit beszélgetett vele, mint Kis Gábornak. Mert még a legjobb barátságnak is lehetnek apró tüskéi. Mindenkinek a szívébe szúr, ha a legkedvesebb pajtása ilyen lelkesedve beszél egy másik emberről, akit ő nem ismer! Simay azonban ismerte ezt a fajta katonát, és első szóra úgy ítélte meg: ha sok volna belőle, a fél világot le lehetne győzni vele. De megtartani már annál nehezebb volna.

Nemsokára aztán bebizonyult, hogy milyen ember ez a Kiss Zsiga. Simay a beszélgetés után, amelyben el kellett mondania, ki volt, mi volt, mit csinált a háborúban, szakaszparancsnok-helyettessé nevezte ki. Pár nap múlva, május harmadikán, amikor már jöttek Pest felől a mozgósított munkáscsapatok, a Simay-zászlóaljat is visszairányították Szolnokra, visszafoglalni a várost, mert valami bambaság vagy árulás folytán a románok átkeltek a Tiszán, és az ottani katonák, rendőrök és vörösőrök egy része fehérré változott.

Ez a katonaság még akkor nem volt harcra kész csapat, mindegyik oldalon hiányzott az igazi elszántság, a románokból is, a fehérekből is, de a vörösök elég nagy részéből is. Mindenki a nagyhatalmaktól várta a döntést; mit tehetünk itt mink, amikor a franciák Szegeden vannak? – suttogták a katonák egymásnak, és csak ímmel-ámmal hajtották végre

a parancsokat. Különösen a támadási parancsok nem mentek, mert senki se akarta kockára tenni az életét most, amikor már vége a világháborúnak.

És éppen ekkor derült ki, hogy ilyen körülmények között meg éppen aranyat ér az olyan katona, mint Kiss Zsiga.

Amikor arról volt szó, hogy be kell nyomulni Szolnokra, Kiss Zsiga önként jelentkezett, hogy a szakaszával, rohamcsapatként, erőszakos felderítésre behatol a városba.

De már ekkor Kis Gábor se maradhatott el és Balogh Jani se, ők is önként jelentkeztek, és nekivágtak a városnak.

A város előtt, az északnyugati sorompón kívül, egy tanyában, ahonnan szemmel és puskacsővel tarthatták a jászberényi országutat, hevenyészett állások voltak, hiszen ha eddig nem kellett komolyra venni a magyar tanácshadsereg ellenállását, ezután se kell – így gondolkozhattak a románok, s talán még meg is lepődtek, amikor a tanyák közül felbukkant, egyszerre kétfelől, oldalirányból is, de már a puskaszóval együtt a magyar rajvonal. Ugyanekkor az országút árkából és a szemközti tanya padlásáról is megszólalt és kitartóan egymás szavába vágva kelepelt a géppuska, hogy fedezze az előnyomulást, és tűz alatt tartsa a tanyaház elülső frontját, ajtaját, ablakát.

A géppuskát hát a románok is megszólaltatták – távolabbról az ágyúk is beledördültek –, és hozzá gyalogsági sortűzzel is fogadták a vörös csapatot.

De a vörös rohamcsapat nem állott meg, és nem is húzódott vissza, hanem lebukva a földre, a csirizesen ragadós szántások barázdáiba, majd újra felemelkedve mind-mind közelebb jönnek.

De már nem is jönnek, hanem rohannak. – Hurrá, fiúk, az anyját! Bele a közepébe! – ordítja Kiss Zsiga, és viszi magával a csapatját a házzal szemben levő nyári konyha fedezete alá. Annak a sarkától meg kézigránátot vág a ház ablakába: telitalálat, odabenn robban. Tudja ő, mit jelent a bátorság, a védekező megzavarodik a célzásban, s ha nem akar a halálba menni, elveszíti a biztonságát, s a következő pillanatban már vége. A nyílt bátorságban mindig van valami lenyűgöző. Annál inkább is, mert ugyanekkor oldalról, a szalmakazlak felől Balog Jani tör elő, aki a kézigránátharcot a Doberdón tanulta, és ő meg az istállópadlás ajtóján vágja be a másikat, ahonnan még mindig szól a géppuska. A következő pillanat-

ban a román katonák egyik része a tanya fedezete alatt már fut hátrafelé, be a város irányába, a másik része meg elhajítja a puskát, és felemeli a kezét.

És már szalad is vissza egy küldönc a jelentéssel, mert Kiss Zsigának – öreg rohamista! – erre is van gondja: – A tábori őrsöt leszereltük, nyomulunk előre! Kérem a további parancsot!

De már jön is a készenlétben álló Simay-zászlóalj első százada utánuk. A kicsike kis győzelem felvillanyozza a csapatokat. – Ej, gyerünk bele, az anyja szentségit! – és nehány óra múlva Szolnok újra a miénk lett.

A Kiss Zsiga-féle rohamcsapat pedig vérszemet kap, és üldözi a pánikba esett románokat egészen a hídig. Ha tőlük függne, át is törnének rajta.

De a magasabb parancs csak a Tisza-vonal tartását írja elő. Híre jön azonban, hogy a gyalogsági laktanyában fehérek vannak, és onnan még szól a géppuska.

Fehérek! Ez már nehezebb kérdés, mert ezek magyarok, és a testvérharctól irtózik még az ember, ha akármilyen jó vöröskatona is.

De Kiss Zsiga nem irtózik. Fehérek? Árulók! Ezek miatt jutottunk ide! És parancsot kér Simay zászlóaljparancsnoktól, hogy „elintézhesse" a fehéreket.

De nem került itt már komoly harcra a sor. Ezek még nem voltak igazi elszánt ellenforradalmárok, csak olyan gyors alkalmazkodók, akik a tanácsrendszer bukását és a románok előnyomulását látva, biztosítani akarták a saját jövőjüket, és az alájuk rendelt katonaságot is magukkal vitték. Nem akarunk harcolni az antant ellen – mert a román is ahhoz tartozik –, letesszük a fegyvert, hiszen Pestről is az a parancs jött Böhm Vilmos főparancsnoktól, hogy nem szabad ellenállni. Az ilyen parancsot pedig szívesen fogadta a forradalomtól félő tiszt úr, de szívesen fogadta az életét féltő baka is. Egyúttal kiveti a nyakából a forradalomért való felelősséget is, hisz odafenn csak tudják, mi a helyzet: ott székelnek az okosok.

De amikor látták, hogy jönnek már az igazi vöröscsapatok, s hogy a románok az első ellentámadásra visszafutottak a Tisza túloldalára, alig szólalt meg a géppuska, a laktanya ablakaira kitűzték a fehér zászlót. Akik meg tehették, a hátsó ajtókon és ablakokon át szétszökdöstek.

És ennyi elég volt ahhoz, hogy Kiss Zsigáról elinduljon a legenda: „Láttam én ott egy betyár gyereket (pedig nem is olyan gyerek már!), úgy hijják, Kiss Zsiga..." – a történetek aztán már szövődnek hozzá, és úgy futnak szét és nőnek a közkatonák száján, hogy minden jót, bátrat, merészet, amit a régi tiszt urakkal szemben gyanakvó és az új munkásmozgalmi parancsnokoktól meg még idegenkedő bakák szerettek volna, azt a Kiss Zsigára ragasztották: „Azt mondja Kiss Zsiga Fehérpataky alezredesnek, amikor egyszer azt kérdezte tőle: – Maga 68-as volt? – Igen. – Ismer engem? – Igen, ismerem ezredparancsnok elvtársat még a Kárpátok tetejéről, amikor az egész szakaszommal együtt kiköttetett az erdei fenyőfákhoz, mert megettük a tartalék konzervát, amikor már egy hete nem kaptunk felvételt. Ezenkívül még egy kurtavassal is adósa vagyunk egymásnak. – Az ezredparancsnok úgy ment odább, mintha leforrázták volna."

Más legenda: „A szociáldemokrata politikai megbízott – akinek a neve a legendában mindig változott, mert a bakák mindig arra ruházták, akit nem szerettek – másfél órás előadást tartott a korszerű hadviselésről, és utána, amikor a megbeszélés kezdődött, Kiss Zsiga kajánul, de sült-komoly pofával megkérdezte: – Az elvtárs melyik fronton harcolt?"

És az illetőnek lángba borult a képe a visszafojtott vigyorgással pislogó katonák előtt, mert mint felmentett itthon Pesten, éppen a Conti utcában élte át a világháborút. A katonák azonban a Conti utca alatt nemcsak a szociáldemokrata pártközpontot – erről csak kevesen tudtak –, hanem a bárcás lányokat is értették, és jót kacagtak rajta.

Ha nem volt is igaz ebből a történetből egy szó se, de a harcteret járt katonák és a felmentettek közötti ellenérzés igaz volt, s különben is a legendák születéséhez elég néha a vágy is! „Kiss Zsiga az aztán az ember! Az megmondja az igazat, nem fél az öregistentől se!"

Mert Kiss Zsiga az az ember volt, akiből áradt valami egyéni varázs, akire ha ránéztek az emberek, vagy egy szavát hallották, már megérezték benne a rendkívüli embert. Nem a nagyot, hanem csak a rendkívülit. Ő az az ember, aki ha civilben maradna is, mindegy hogy kubikos lenne, mezei napszámos vagy földművelő sült paraszt, a neve mindenképpen fogalommá válna. Tulajdonnév lenne belőle, és

a gyerekeit majd úgy hívnák, hogy Kiszsiga Jankó, meg Kiszsiga Zsuzsika.

Született itt majd később Stromfeld-legenda is, de az a nagy hadvezér legendája volt. Aztán volt Szamuely-legenda is, az meg a kommunistáké, a kérlelhetetlen, oroszvágású forradalmároké volt. A Kiss Zsiga legendája azonban csak olyasféle kis legenda, a „betyár fattyú" legendája. Ez a közkatonáké, s még inkább csak a parasztbakáké, akik az önmaguk vágyálmait a szókimondó, merész, talpig férfiról álmodták bele a Zsiga hőstetteibe. De azért születtek őróla hős-legendák is. „Kiss Zsiga a rohamcsapatával egy zászlóalj románt szalajtott meg." „Kiss Zsiga egyedül lefegyverzett egy fehér századot." „Kiss Zsiga egyedül átúszta a Tiszát, és kézigránátot vágott be a román parancsnok ablakába. Azután meg visszaúszott." Akkor születik meg egy hadsereg, amikor már nemcsak hősei vannak, hanem legendái is születnek. Legenda pedig csak ott születik, ahol hit van. Amikor a szembenálló hadseregek – mint most a csehek és a románok – „politikával", a nagyhatalmak politikájával akarnak győzni, a magyar forradalmi hadseregnek meg kell ragadnia a puskát és a kézigránátot. Neki nem adatik győzelem harc nélkül, hát szüksége van a hős-legendákra is.

Csak hát ezt a legendás katonát nem volt könnyű kormányozni, és Simay zászlóaljparancsnoknak nagyon erősen kézben kellett tartani, mert Kiss Zsiga csak úgy tudta elképzelni, hogy „szétszórt hajával, véres homlokával"* – sokszor szavalták ezt a mezőtúri piacon és a kisiskolában –, szemben az egész világgal, áll a csatában maga a magyar. Nem hitt a nemzetközi csapatokban, amíg nem látta, hogy csakugyan harcolnak a magyarok mellett.

Különösen erős volt benne a németek és osztrákok elleni gyűlölet és lenézés, hogy hogy jöhetnek azok ide, nekünk segíteni.

Nem is hitt bennük, egészen addig, amíg a szolnoki csatában közvetlen mellettük meg nem győződött éppen egy osztrák zászlóalj helytállásáról.

Számára ez a legnagyobb meglepetés, érthetetlen meglepetés volt. Lehetséges? Lehetséges, hogy ezek valódi osztrákok? De hiszen nem tudnak magyarul, hát mégiscsak vala-

* idézet Petőfi Sándor *Élet vagy halál!* c. költeményéből

miféle idegen nép. Csupa németül gagyognak, ennyit ő is ért, hiszen a közös hadseregben szolgált. Az anyjukat! Hát lehetséges, hogy valakik, mindenféle idegen népek, még meg osztrákok is, csak úgy idejöjjenek nekünk segíteni! De lám, jól állják a sarat, hát mégis igaz!

Azt azonban nem tudta megállani, hogy meg ne kérdezze a zászlóaljparancsnokától:

– Ezt tessék nekem megmagyarázni, Simay elvtárs: hogy lehet ez? Hogy lehet ez? Hiszen az osztrák, nahát, az osztrák, az csak olyan, mint a mosogatórongy... én ezt nem értem!

– Ez, Kiss elvtárs, a forradalom csodája! Látunk még ilyet többet is! Látunk mink még itten köztünk harcolni cseheket és románokat is! Gondoljon csak negyvennyolcra: Bem lengyel volt, Guyon angol, Damjanich meg rác, és együtt harcoltak a magyar szabadságért! Görgey meg, a magyar úr, lássa, elárulta...

– Eh, nem vót az magyar... Na de hát ezt, zászlóaljparancsnok elvtárs, mégse hittem vóna! Osztrákok a magyar Vörös Hadseregben!

– Nem ismerik még a népek egymást, Kiss elvtárs. Mindenütt vannak derék emberek, és mindenütt gyűlölik a zsarnokokat. És látja, mindenütt vannak már, akik komolyan veszik a jelszót: „Világ proletárjai, egyesüljetek!"

– Értem én ezt, Simay elvtárs, értem, éppen csak ez az osztrák nem fér a fejembe...

Landler Jenő

A MUNKÁSZÁSZLÓALJAK A FRONTON

Sohasem írtam riportot, ezt azonban meg kell írnom.

Kimentünk Kun Bélával és Pogány József elvtárssal egy olyan helyre, ahol munkásezred áll. Nem jelentettük be senkinek. A falu végén egyik század gyakorlatozott. Szinte azt mondhatnám, hogy a század minden egyes emberét személyesen ismerem évek óta. Az meg egészen bizonyos, hogy mindhármunkat ismertek a gyakorlatozók. Egyetlen ember sem volt a katonák között, aki csak egy odapillantással is jelezte volna, hogy észrevett bennünket. Folytatták a gyakorlatozást vagy 15 percig. Tudomást sem vettek rólunk, csak amikor befejezték, amit a századparancsnok előirányzott, akkor jelentkezett a parancsnok.

Ezek az elvtársak annyira katonák lettek, amióta idejöttek, annyira áthatja valamennyiüket az a tudat, hogy *csak akkor lehet győzni, ha a katonás rend és fegyelem gyökeret ver soraikban,* hogy nekik a gyakorlat az első, hogy ők senki kedvéért sem hajlandók véteni a katonás rend ellen. Azután „pihenj!"-t vezényeltek. Elbeszélgettünk elvtársainkkal. Valamennyi át van hatva a biztos győzelem tudatától. Kérdezzük, mi a panaszuk, milyen az élelem. Nem panaszkodik senki, és amikor nagy nehezen az egyik valami panasszal előáll, lehurrogja a többi, hogy katonának nem szabad panaszkodni; majd elintézzük a panaszt, mondják többen, ha megvertük az ellenséget.

Egy másik zászlóaljat látogattunk meg. Ez már nem gyakorlatozik, iskolában van az ideiglenes laktanya. Egy elvtárs ül az ajtó előtt, meleg vízben áztatja a lábát.

Kérdezzük, hogy mi a baja. Előadja, hogy előző este parancsra az egész ezred egyik faluból nyolc községen át másikba menetelt, Lőrinciből jött jelenlegi állományhelyére, és délután ½5-től este ½11-ig 25 kilométert tett meg az ezred, egyetlen pihenéssel, anélkül, hogy egyetlen ember kidőlt volna a sorból, de az ő lába feltörött kissé, azt gyógyítja.

Elvtársaink mulatnak. Nem kártya, nem bor járja, hanem a dalárda énekli az *Internacionálét*. A többiek hallgatják. Amikor észrevesznek bennünket, éljeneznek, és azután valami sajátságos dolog történik: autogramot kérnek tőlünk elvtársaink. Nem egy, sem tíz, hanem legalább fél zászlóaljnak kell autogramot adni. Nem anzikszkártyára, hanem névjegyre, kartonlapra, amit eltesznek jegyzőkönyvükbe vagy pénztárcájukba.

Nyilván csak vak lehet, aki ebből biztosra nem következtet. Huszonöt kilométeres rekordmenetelés, a gyakorlatozás rendjének többre tartása, mint három elég népszerű népbiztos személye, azután meg az a kultúrnívó, amely a szervezett dalárda okozta műélvezetben találja örömét, és a front mögött egynéhány kilométerrel nem kér egyebet, mint autogramot – *ez a hadsereg csak győzhet.*

A katonák után a nagyközség valamennyi leánya szaladt hozzánk autogramért. Alig győzzük az aláírást, pedig ebben a községben néhány héttel ezelőtt ellenforradalmi mozgalom is volt. Megkérdezzük az állomásfőnöktől, aki velünk van, és a direktórium tagjaitól, hogy mi annak az oka, hogy most az egész község körénk tódul, ujjongva fogad bennünket, és a leányok meg az asszonyok autogramot kérnek tőlünk. A felelet egyöntetű: a katonák egynapi tartózkodása olyan hatással volt a község lakosságára, hogy azt elmondani sem lehet. Megismerték és megszerették őket. Szabad idejében minden katona agitál, de nem úgy, mint némely „civil" azelőtt. Ezek szeretettel, odaadással és olyan szakértelemmel végzik a meggyőzés munkáját, hogy most az egész község röpiratokat olvas, és híve a proletárdiktatúrának.

A harmadik helyen, ahol látogatást tettünk, elmondják elvtársaink, hogy mivel kevés az aprópénz, a község lakosai úgy oldották meg az aprópénz kérdését, hogy a *katonáktól nem fogadnak el fizetséget azért, amit vásárolnak.* A körénk sereglett községbeli lakók maguk is megerősítik ezt. Egy kisgazda arról beszél, és azt magyarázza nekünk, hogy egy hónappal ezelőtt kellett volna lenniök ilyen katonáknak, akkor most már rendben volna egész Magyarország. Mikor arról próbáljuk meggyőzni a község egypár lakosát, hogy ne elégedetlenkedjenek a rekvirálás miatt, szinte indignálódva* fe-

* felháborodva, méltatlankodva

lelik, hogy ők rekvirálás nélkül is odaadnak mindent, ingyen is, csakhogy elvtársaink jól éljenek, és meg legyenek elégedve.

Itt történt meg, hogy raportra jelentkezett nálam egy fiatal elvtársunk. Kérelmet terjesztett elő: nősülni akar. Ridegen jelentem ki, hogy nincsen semmiféle szabadság. Elvtársunk sértődötten felel:

– Mit gondol, Landler elvtárs, nincs a világon olyan dolog, amiért én most, amikor tudom, hogy előre kell mennünk, szabadságot kérnék! Csak azt kérdem, hogy mivel itt van a menyasszonyom, és mivel maga a legfőbb anyakönyvvezető, nem adhatna-e itt mindjárt össze bennünket? Az írások is itt vannak...

Persze hogy nyomban megtörténik a házasságkötés, és már megy is az írás az anyakönyvvezetőhöz, hogy az érvényes házasságot az anyakönyvbe bevezesse.

Azt a változást, amit elvtársaink megérkezése a lakosság hangulatában előidézett, leírni nem tudom. Csak egyet látok: hogy amikor katonáinkkal és a lakossággal erről a témáról beszélek, a tőlem oldalt álló Kun Béla szemébe könny szökik, és a szentimentálisnak egyáltalában nem mondható Pogány elvtárs is zsebkendőjével babrál. Csak ennyi az egész, amit elmondani akartam.

Otthagyjuk a községet, és azzal a biztos tudattal megyünk el mindhárman, hogy ennek a községnek a szívét tőlünk elhódítani soha nem fogja semmiféle más uralom. Beülünk a motoros kocsiba, percekig nem tudunk szólani egymáshoz, és azután szinte egyszerre tör ki mindhármunkból:

– Győztünk!

Népszava, 1919. május 16.

Zalka Máté

A KÁRPÁTI SAS

A huszárok szállása előtt sík tér húzódott, amolyan városvégi libalegelő. A legelőn túl – az állomás és a város. A zöld libalegelőn a huszárok már az első vasárnap lóversenyt rögtönöztek, a népség duhaj mulatságára.

Amúgy csend volt. Beszélték ugyan, hogy Proszkurov környékén megint mutatkoznak petljurások, de hát az messzi van...

A parancsnok visszaérkeztét követő reggel riadóztatták a huszárokat. Már abrakolás után volt a dolog, és a riadó nagy rendben folyt le, csak azt nem tudták megérteni, mi a fenének lövöldöznek a városban.

Tízesével, sőt szakaszonként ugrattak a huszárok a riadóhelyre. Az állomástól vezető jegenyesor volt kijelölve erre. A huszárok java része már helyben volt, mikor észrevették, miről van szó. Az ezredparancsnok hátravetve magát a nyeregben, szinte belebújt a látcsövébe, amellyel az eget nézte. Szakáll pedig irányította a keresgélést.

– Ott nézd... balra, a mellett a kis felhőrongy mellett... Látod? Na, ugye!

– Ereszkedik!

Most aztán már mindenki látta, hogy a város fölött egy aeroplán kering, és szemlátomást ereszkedik. Most egyenesen ide tart.

– Bevezetni a lovakat a fasorba!

– Leplezni, leplezni!

– Petljura!

– Ne verődj falkába, széthúzódni!

– Előkészíteni a gépfegyvereket!

A város felől rendetlen, de élénk lövöldözés pergett.

Gyurka kengyelbe feszített lábbal, hátravetett felsőtesttel szemlélte a gépet. Éppen arra körözött, és szárnya megcsillant. A huszárok lövöldözni kezdtek, és már szerelték is a gépfegyvert a nyerges lóra. Ekkor Gyurka elordította magát:

– Tüzet szüntess, saját gép!... Kivinni a zászlót a tér közepére, és lobogtatni!

– A jobbszárnyról öten galopp a városba: tüzet szüntess! – kiáltotta az eszkadronparancsnok, mire tíz huszár, mint a veszekedett ördögök, egész testtel belefekve a rohanásba, elvágtatott a város felé.

– Lepedők kellenek – mondta Szakáll.

A gép tovább ereszkedett. A vörös csillagok világosan kirajzolódtak. A város felől megritkultak a lövések.

– Mire kell neked a lepedő? – kérdezte Gyurka tréfát várón.

De az adjutáns hosszú képén nem cikázott át mosoly. Szakáll gondokba merülve, idegesen meredt maga elé, majd hirtelen felkapta a fejét.

– Hé, elvtársak! Ide öten-hatan! Azonnal galoppban a házakhoz, és gyorsan kérjetek egy-két vég háziszőttes pokrócot, de csak fehéret! És ide vele!

– Mire kell az neked, csak nem gondolod, hogy kiugranak a gépből, oszt te alul tartod a pokrócot?

A tér közepén ott állott a huszár, és lengette maga körül a piros zászlót. Az aeroplán figyelmét láthatólag a zöld pázsitos hely foglalkoztatta. Most már egészen alacsonyan körözött. Látszottak a kerekek, és a hátulsó repülőnek még az arcát is lehetett látni, ahogy a gépből kihajlott.

Mindenki feszült figyelemmel nézett rájuk, és várták, hogy mi lesz.

A városból az állomás felől egyenként, majd csoportokban ide tartott a nép. A szovjet nagy fekete automobilja is megérkezett, telerakva helyi előkelőségekkel.

Hozták már a huszárok a szőttes, fehér zsákpokrócokat. Szakáll azonnal intézkedett. A tér közepén, ahol a legegyenesebb volt a hely, egy hosszú szárú keresztet rakatott ki a pokrócokból. Az aeroplánban azonnal észrevették ezt, és a gép alig száz méter magasban irgalmatlan zajt csapva elsurrant, elkerült az állomás felett, és amikor visszafelé jött, egyenesen a kereszt mutatta irányban szállott le.

A fülsiketítő berregéstől a lovak bolondulni kezdtek. Az egyik huszár alatt megbokrosodott a ló, és abban a percben, mikor a gép leszállott, a megvadult állat keresztülvágott a réten. A huszár sapkája leesett, a ló beledőlt az árokba. De enki sem vette észre, mindenki a gépet nézte.

A propeller még forog, a gép farka felszántja a gyepet. A huszárok egyszerre lovas rendőrökké válnak. Az emberek rohannak csőstül. A propeller utolsót fordul, a két utas kimászik a gépből és...

A huszárok géppuskás parancsnoka kiugrik előre, és odakiált:

– Kezeket fel!

Várakozós csend. A bőrruhások egyike felemeli a jobb kezét, de nem látszik rajta félelem. Egyszerre csak Szakáll elordítja magát:

– Magyar gép! Magyar gép!

– Hogyhogy magyar?

– Hát nézd a felírást!

– Szverd-lov... elv-társ...

– Tényleg!

Az ezredkomisszár, mintha a guta ütött volna belé, kifordult a nyeregből, és egyenesen a pilótákhoz.

– Elvtársak! – Aztán megáll... megáll egy pillanatra.

– Tibor? Csak nem te vagy tán?

– Szervusz, Sugár elvtárs! – És a bőrruhás előrenyújtja a kezét.

Körül síri csend. Mindenki odanéz. Az elvtársak összeölelkeznek.

Aztán egy eget verő „Éljen!". Még nem is tudják, kicsoda, de már éljeneznek. Aztán Sugár visszafordul, felemeli a kezét, és maga sem tudja miért, de oroszul kiáltja:

– Elvtársak! Tudjátok, ki jött el hozzánk? Szamuely Tibor elvtárs, Magyarországról!

Eget verő, száznyelvű örömrivalgás. Szamuely már a gép szárnyán áll és beszél:

– Elvtársak! Magyar vöröskatonák! Szovjet-Magyarország üdvözletét hozom nektek... – Azután ugyanezt megismétli tört orosz nyelven, s ettől csak még nagyobb lesz a riadalom.

Megjött már Fekete is. Az állomás felől hosszú rajvonalban futnak a katonák, de a huszárok már messziről integetnek nekik:

– Megállni! Saját gép!

– Magyarországról!

– Nana, az apádat csapd be!

– Vöröskatona-becsületemre mondom!

Fekete nem jön zavarba, odaáll Szamuely elé, haptákba.

– Népbiztos elvtársnak jelentem, Fekete Rudolf, második intergyalogezred, ezernyolcszáz létszámmal!

Közben a katonák már Dobost faggatják:

– Igazán Magyarországból? Oszt meddig repültek?

– Hat óra hosszat...

– Pajtás, hat óra hosszat! Hű, a szenvedőjét, de közel vagyunk ám!... Hát oszt hogy van odahaza?

– A földet szétszedték?

– Az uraságokkal mit csináltak?

Dobosnak nincs ideje válaszolni.

Szamuelynél jelentkezik a vinnyicai szovjetelnök, aztán megjött Schmidt elvtárs autója. A fiatal frontszakaszparancsnok – élénk szemű, barna katona – átöleli, megcsókolja Szamuelyt. Mindnyájan az állomás felé tartanak. Sugár parancsára Szakáll már felhívta a távírón Kijevet. Kijev jelentkezett. Sugár részletes jelentést tett Csaszteknak és a népbiztosságnak.

Ezalatt a repülőgépet akkora tömeg vette körül, hogy nem is lehetett volna feltételezni ekkorát erről a kis városról.

Szamuely érkezése felvillanyozta a kedélyeket. A budapesti Vörös Újság számaiért majd ökölre mentek az emberek. Éppen a fegyverbe hívás szövege volt benne.

A katonák megnézték a gépet.

– Szverd-lov elv-társ...

– Ez az a Szverdlov, aki itt szolgált Leninnél.

– Hát az is magyar?

– Mindegy az most már, kevés a különbség!

– Hát persze hogy magyar, ha róla nevezték el a gépet.

Megérkezett Kijevből a válasz. A sürgönyt Gara írta alá.

Galcsinszkij elvtárs kurta páncélvonatát feldíszítették zöld gallyakkal, fellobogózták. A repülőgépet behúzták az állomásra, és betakarták vízhatlan vászonnal.

Szamuely elrobogott Kijev felé.

A kijevi állomáson az ukrán szovjet végrehajtó bizottságának és az ukrán Népbiztosok Tanácsának képviselői, valamint az intersztáb élén Marton, Csasztek és Pilisi várták a peronhoz közeledő, felvirágzott páncélvonatot.

Pilisi már messziről megismerte Sugárt, aki kihajolt a páncélvagon nyitott ajtaján, és előre integetett. Szamuely vé-

kony, kissé hajlott alakja csak akkor jelent meg a szürke vonat fekete résén, mikor a mozdony már kieresztette a gőzt. [...]

Podvojszkij mondott üdvözlő beszédet. Szamuely a vagon ajtajában állott, és a peronon szorongó közönséget nézte. Marton hosszú lófeje, piros képe messziről feléje vicsorította sárga fogsorát. Aztán meglátta Garát is... Nini, mellette az az orenburgi atyafi, aki otthon volt! Hát mégiscsak sikerült visszajönnie... Ettől a gondolattól derűs hangulata támadt.

Ha az ember valamit keményen akar, akkor nincs az a nehézség, amely ellen tudna állani! Márpedig a divízióban* bolsevik akaratnak kell lennie! Ezt kell megacélozni, ezt kell élbe köszörülni... – Ezt érezte Szamuely.

Podvojszkij röviden beszélt. Utána Felix Kon lépett fel, a Komintern helyi irodájának a képviselője, az ősz szakállú, de örökifjú agitátor, akiről azt beszélték, hogy száműzetésből szökött forradalmárként ő vezette be Lenint mint diákot a földalatti mozgalomba. Kedves, lengyeles akcentusával inkább a közönséghez, mint az érkezetthez szólva, forró gondolatokat ébresztett a körülállók szívében.

„Felix bácsi! – gondolta Tibor meghatottan. – Milyen öreg, milyen fáradhatatlan, milyen kemény legény... Vén csataló, akinek kijutott az a nagy elégtétel, hogy most a győzelem mezején futhat versenyt a fiatalokkal..."

Az öreg hangja kissé rekedt volt, de gesztusai forrók, szavai és mondatai gyakorlottan, simán folytak, formulái világosak, színesek voltak, és Szamuely a legszívesebben kiugrott volna a vonatból, hogy átölelje, megcsókolja.

Kon beszéde után megjelent a peronon valaki, és osztogatni kezdte a kijevi Vörös Újság különkiadását, amelyben az első oldalt Szamuely érkeztének szentelték.

Csasztek csehül beszélt, majd valaki zsidó zsargonban mondott egy rövid, de forró beszédet. A kijeviek közül valaki ukránul beszélt, és Szamuelynek nagyon megtetszett az utolsó mondat:

– Haj zsive ugorszka rada!**

Magyarul Farkas beszélt, aki éppen aznap jött vissza a keleti frontról, és elfoglalta a párt kijevi magyar szekciójá-

* hadosztályban

** Éljen a magyar szovjet!

nak elnökségét. A kövér, barna ember kiizzadt a beszédben, agitátoros rutinnal szavalt.

Mindenből az hangzott ki, hogy nagyon örvendenek, nagyon idejében jött, és – gyorsan, gyorsan meg kell teremteni azt az összeköttetést, mert mindenki ebben látja a forradalom útját Európa felé.

Szamuely nagyon röviden válaszolt. Beszédét így is sok helyen eget verő hurrázás szakította félbe. Elég volt megemlíteni a magyar tanácsokat, s a közönség már izgalomba jött. A magyar vörösfront, az önkéntes munkáshadsereg megalakulásának a hírét tomboló éljenzés fogadta.

Aztán valaki átkapta Szamuely térdét, és már vitték is az automobilhoz. Az ukrán szovjetek végrehajtó bizottságához hajtottak, amely először is megvendégelte az „égből cseppent szomszédot". Aztán áttértek a dolog gyakorlati részére. Szamuely informálta az ukrán elvtársakat a magyarországi helyzetről; mialatt beszélt, folyton ügyelt arra, hogy ne a saját szempontjait közölje, hogy úgy beszéljen, ahogy Kun Bélával megállapodtak. De itt a helyzet olyan világos volt, a körül ülő elvtársak annyira bensőségesek, kedvesek, testvériek voltak, hogy Tibor sehogy sem tudta elfojtani azt, amit ő maga gondolt és érzett. Ilyenkor megjegyezte, hogy ez itt az ő személyes álláspontja, a többit pedig a vezetőség nevében közli.

Az ebéd és az ülés még jó ideig eltartott volna, ha a magyarok nem türelmetlenkednek. Podvojszkij meg is jegyezte tréfásan:

– Nem szabad féltékenységi jelenetekig vinni a dolgot! Tibor mégiscsak elsősorban az internacionalisták vendége!

Áthajtottak a Luther utcába.

Szamuely bejelentette, hogy csak egy napig időzik Kijevben. Ő Leninhez jött, vele fog beszélni. Tudni akarta a mozgalom legaktuálisabb, leghalaszthatatlanabb kérdéseit. Kérdezte, hol van Daskó. Mikor megtudta, hogy Grigorjevhoz ment, igen helyeselte a dolgot, és szemrehányóan nézett Sugárra.

Az ukrán elvtársak nagyon hidegen beszéltek a Grigorjev-féle kombinációról, különösen a fiatal és heves, szókimondó belügyi népbiztos, Vorosilov elvtárs.

– Ez Antonov Ovszejenko ideája, de félek, hogy nem lesz belőle semmi. Igazuk van az intercsapatoknak, mikor csak

a saját erejükben bíznak. Ha ők áttörik a vonalat, itt van a kipróbált első és második ukrán Vörös Hadsereg...

Szamuely Csasztek iránt különösen barátságos volt, és ki is mondta:

- Nekünk Cseszkón át kell majd mennünk... Hívj ide mennél több cseh vörösparancsnokot és szlovákokat, ha lehet. Hiszen a Volgán egész cseh vörösezredek állottak az ősszel! A szlovákok hangulata kitűnő, a prágai munkások sem kaptak aranyhegyeket Masaryk burzsoá nemzeti államától...

- Burzsuj a burzsujnak sohasem szúrja ki a szemét.

- Inkább a munkásét, ugye? - nevettek körül.

Megállapodtak, hogy aznap este Szamuely előadást tart a pártaktívának, másnap pedig nagy katonai parádét rendeznek, melybe bevonják majd a Darnyicán összegyűlt foglyokat is. Blau Samu nagy agitációs-toborzós napot fog csinálni Szamuely iderepüléséből. Csak arra kérte a népbiztost, hogy Dobost rendelje át ide holnapra a gépével együtt.

- A János-nép szereti ám a kézzel fogható bizonyítékokat! - mondta Blau. - Annak a beszéd kevésbé imponál, de ha a gépet meglátják, akkor elhiszik a valóságot.

Szamuely megadta a beleegyezését, és Dobosnak táviratot küldtek Vinyicába.

Kincses Laci ugyancsak befejezte a plakáton való munkát. A hatalmas, hat méter magas, négy méter széles, furnérdeszkára festett képet még aznap felállították egy keretes oszlopra a láger felé vezető zverinyeckojei gyakorlótéren, ahol a parádét is tervezték.

A hatalmas kép nagy feltűnést keltett a foglyok között. Sokan magukra ismertek, egyik-másik fogolyfigurában sokan ismerősöket találtak. A kép nagyon élénken hatott.

A kijevi Vörös Újság rendkívüli számát szétkapkodta a fogolynépség.

Felszállt Szamuely elvtárs, mint egy büszke sas, a Kárpátok sasa... a vörös Kárpátoké. Budapesten éppen vagonírozták a vörös munkásezredek. A Tiszánál megállott a mellbe vágott román fehérgárda. Észak felé a cseh „demokraták" légióitól pucolják már az elfoglalt salgótarjáni bányákat. A kárpátaljai ruszinok köszörülik a baltát, a szlovák

parasztság is kiegyenesíti a kaszát, amellyel eddig csak a magyar mágnások termését vágta potom áron.

Büszkén repült Szamuely gépe a lombos Kárpátok setét hegyei felett, ide keletre, hozzánk és értünk, hogy ne tétovázzunk sokáig, hanem gyerünk oda, ahol minket úgy várnak.

Átrepült Szamuely a sokat szenvedett Galícián, ahol a világháborúnak még be sem szántott, el sem boronált lövészárkaiban most az ukrán parasztság vívja szabadságharcát a lengyel slachticsok* ellen, akik visszakapván birodalmukat arra használják azt fel, hogy a náluk gyengébb nemzeteket rabságba vessék...

Galícia ma is ég, mint négy évvel ezelőtt. A versailles-i szerződés nem teremt igazi békét, csak a mi fegyverünk, amely minden népnek megadja a testvéri szabadságot.

Ez a mi utunk.

A sorok gyújtogatták a szíveket, de a nehéz fonású parasztgyanakvás sövénye lassan fogott tüzet.

Estefelé Dobos átrepült Kijevbe. Az előre megállapított terv szerint Zverinyeckojében szállt le, ott a gyakorlótéren ideiglenes hangárt állítottak neki.

A hadifogolytömegben nagy volt az érdeklődés. Blau kihirdette: Szamuely parancsára a parádét itt rendezik, hogy a népbiztos egyszerre találkozhasson a Kijevben levő összes magyar dolgozókkal...

A foglyok megtisztelve érezték magukat, és a hangárépítésben vagy százan önként részt is vettek.

Este Szamuely előadást tartott a magyarországi helyzetről és az interdivízió** óriási jelentőségéről.

Másnap reggel a kijevi internacionális garnizon átmasírozott a Dnyeper lánchídján. A híd előtt filmoperatőrök forgatták gépük fogantyúját. A csapatok mellett automobilok sora siklott el. Vasárnap volt, és Kijevből ezrekre menő tömeg tódult a katonaság után. A gyári munkásság és a hivatalnoksereg zászlók alá tömörülve sietett az ünnepség színhelyére.

* köznemesek

** közös hadosztály

A darnyicai fogolytábor is kitódult a napfényre. Még az invalidusok* is kibújtak, és körüljárták Dobos gépét.

– Moszkvából gyütt ez ide, oszt csak ámítanak bennünket, hogy otthonrul! – kételkedett némelyik.

De letorkolták.

Aztán:

– Hát oszt ki hallott olyat, hogy olyan teménytelen területet át lehessen repülni! – okoskodott egy „szakértő".

– Nagyon is lehetséges. Mikor Lucknál volt a front, én meg Psemiszliben feküdtem kórházban, hát az orosz repülő odajött, lebombázott a városra, s vissza is ment, hiába lőttek rá ágyúból is...

– De az mégse Pest!

– Ez magyar gép, azért repül olyan betyárul!

– Már mér magyar?

– Mer a felírás is az rajta.

– Hát tán Moszkvába nem lehet ráírni?

– Moszkva, Moszkva, neked minden csak csalás... Magad is csaló vagy bizonyosan! – És egy ősz hajú fogoly olyan dühbe jött, hogy majd megverte a kis, vörhenyes altisztet.

– Igaz is... a pilóta is magyar, hát hunnan vennék, ha nem otthonrul!

A csapatok felállottak. Lovasság, tüzérség, gyalogság, az ezredek egymás mellé, a két páncélautomobil, a kínai bombavetők, a géppuskás hintók.

Megérkezett az elnökség is. Kincses plakátja nagyon megtetszett mindenkinek. Szamuely érdeklődött is a művész iránt.

A „művész" pedig ott lovagolt Zsiga bátyám sárgáján, Gara mellett. Kincses arca lángolt, és oda-odanézett a géppuskás hintók felé, ahova Zsiga bácsi behajtotta Gara bricskáját. Az öreg a bakra ült, a lovászszolgálatot mind a három lóra átadta Kovács Pistának. [...]

Szamuely megfogta a tribün fakorlátját. A csapatok mögött kopottan szürkéllett a fogolytömeg, csillogón tarkállott a munkások és a kijevi nép zászlós sokasága.

Szamuely magyarul beszélt:

– Engem azzal engedtek el a pesti vasasok, hogy a ti divíziótok vegye fel soraiba az ő dandárjukat, és tekintsük úgy,

* hadirokkantak

hogy a két csapat egyesülése elkerülhetetlen. Az északi front komisszárja, Landler elvtárs megígérte, hogy amint megjöttök, helyet szorít nektek a maga frontján – mosolygott Tibor.

A katonák sorain nevetés futott végig.

– A feladat most már az, hogy a két csapat minél hamarabb egyesüljön.

– Éljen! – kiáltották a fogolysorokból. Az éljenzést átvették a csapatok is.

– A magyar tanácskormány elhatározta, hogy fegyveresen megvédi a forradalom vívmányait. Ez a harc lehetetlen a ti közvetlen segítségetek nélkül. A ti feladatotok, tisztelt bajtársaim, internacionális vöröskatonák, a ti feladatotok tehát: át Galícián, át a Kárpátokon – haza!

Ma még csak a románok és csehek ellenforradalmárjai törtek ránk, de holnap talán már a jugoszlávok egyesült tiszti hada, az osztrákok, az olaszok is beavatkoznak, és a Szalonikiben állomásozó francia okkupációs hadsereg is. A román, a cseh, a szlovák proletár pedig ma még hallgat...

Szovjet-Magyarország a világforradalom egy kis szigete az ellenforradalom tengerében. De Szovjet-Magyarország az a csillag, amely ötágú szárnyával erősen tartja magát Európa forradalmi egén.

Európa egét ma még a bizonytalanság felhői leplezik. Ti, elvtársaim, az interdivízió, ti lesztek az az üstökös, amely át fogja vágni Ukrajna, Galícia, Csehszlovákia egét, és egyesül az aranycsillaggal! A bolygóknak megvan az a tulajdonságuk, hogy magukhoz rántják az útközben akadó égitesteket, és ezzel megerősödnek... A ti győzelmes utatok a Szovjet-Galíciát, Szovjet-Bukovinát, s talán egész Szovjet-Közép-Európát, de mindenesetre a megdönthetetlen Szovjet-Magyarországot jelenti!

Messze, a Kárpátokon túl, ég a dolgozók szabadságának új világot jelentő, ötágú csillaga. Ez a csillag szólít titeket! Ide kell törekednetek! Az üstökös szívja fel magába az ingadozók szürke tömegét, és gyújtsa meg maga előtt az eget!...

Az öreg Zsiga kinyújtott nyakkal ült a bakon. Zina és Róza nem értett semmit a magyar beszédből, de mikor felharsant az eget verő és szűnni nem akaró éljenzés, megkérdezték az öregtől, hogy mit beszélt a népbiztos.

Az öreg nem akart válaszolni. Lehajtotta fejét, és egyszerre váratlanul megkérdezte:

– Mondja már, Zina elvtárs, hogy is hívják azt, ami az égen megjelenik, és farka van neki?

– Az a bolygók családja... az üstökösök...

– És mik azok az üstökösök? – kérdezte az öreg.

Zina emlékezett rá a tankönyvből.

– A bolygók olyan gázszerű égi tömegek, amelyek időnként megjelennek a föld égövének láthatárán. Megjelennek és eltűnnek, mert ők is alá vannak vetve a Naprendszer törvényeinek. Van olyan feltevés, hogy a Föld egyszer majd összeütközik egy ilyen bolygóval, és akkor, aszerint, hogy milyen gázokból fog állani az illető üstökös, vagy elpusztul a Föld, vagy új élet kezdődik rajta...

– Értem! – mondta az öreg. – Szóval... Na, igen...

– Nos, és miről beszélt a népbiztos?

– Erről beszélt.

– A bolygókról? Különös... – mondta Róza. – Úgy látszik, a magyar elvtársak még agitálni is másképpen szoktak, mint mi!

Azután valaki oroszul beszélt a tribünön. Végül megszólaltak a kürtök, rázendítettek a zenekarok.

Zsiga elkapta a kantárszárat. A lovak nyugtalankodtak. Zina felállott a kocsin, úgy nézte az ezredek elvonulását.

Előbb elrobogott a Horváth-ezred. A létszám még nem volt teljes, de idecsatolták Tardy hatvan lovasból álló Lőcsös-szakaszát, amelynek a göndör hajú Tolmácsi volt a komisszárja. Gara lovas fél százada is idekerült. Komisszár létére a kis Szász parancsnokoskodott. Aztán Wirthig ágyúi következtek. A két páncélautó fel volt lobogózva. Aztán következtek a géppuskás hintók, majd elindult a gyalogság is. Tardynál több volt az ember, mint a fegyver. Csak az első két zászlóaljnak volt fegyvere. Összesen négy géppuskát húztak maguk után az egyik század balszárnyán. Tardy keményen vezényelt, és ezúttal még Teleki is lóra ült. Tardy ezredének utolsó századai még be sem voltak öltözve, pedig java részük már két hete szolgált. A dörgő vezényszó egyszerre lábat rántatott az emberekkel. A kínaiak is jól tartották a lépést, és ahogy fürgén maguk után húzták kis bombavetőiket, csak emelték a látványt.

A foglyok, akik az előbb még egymást taposva keresték a tribünön az „ideperdült" elvtárs bőrruhás alakját, most mind a lovasság felé fordultak.

Egyszerre kigyulladt, kíváncsi, irigylő szemmel nézték a lovon kackiázó legénységet. Egyesek előretolakodtak, és szakértő megjegyzéseket tettek:

– Ej, látom már, sok baka furakodott be a huszárságba! Nézd csak, nézd már, hogy kínozza azt a keselyt! Hé! Hogy fogod a kantárt?

– Úgy tartja a térdit, mintha a sövényen ülne!

– Be kell állni, koma...

– Meg kell mutatni...

– De beon, foga van annak, sógor!

– Egy a vége, Petljura nem enged, oszt ha sokadozunk, nem érünk el a földosztáshoz...

– Hát bezony, nincs mit tétovázni!

Mikor a Tardy-ezred hadifogolyruhás századai elvonultak, az egyik fogoly elkiáltotta magát:

– Gyerünk, cimborák, álljunk a végire! – és szaladni kezdtek. Ebből aztán nagy hajkurászás lett, mert egymást követve már vagy hetvennyi állott a végire.

Akik előbb meggondolták, úgy harmincnyi ember, azok Gara kínai zászlóalja után állottak be, és felvették a lépést.

Most, hogy a huszárok visszafelé tértek, akik a lovasságnál szolgáltak, csoportba verődve tanácskoztak.

– Tán meggondolta?

– Meg.

– Nem lép be?

– Éppen azért lépek be... gyerünk!

Most nagy durrogással felszállott Dobos gépe is. Az aeroplán először eltűnt az erdő mögött, aztán visszatért, és a tribün fölött leírt három hatalmas légi nyolcast, bukfencezett, majd gyorsan esni kezdett, és amikor az emberek már-már azt hitték, lezuhan – egyszerre kiegyenesedett, és valamit kiszórt az emberek fejére.

A kis papírdarabok lassan, lengedezve hullottak, és mielőtt földet értek, a tömeg elkapkodta őket.

A kis cédulákon rajta volt Kincses plakátjának a mása, a hátán meg ez a két sor:

Itt az idő, most vagy soha!

Ez a harc lesz a végső!

Az emberek óvatosan zsebre rakták a kis papirost. Mindegyik eltette emléknek.

Egyszer csak minden elhalkult. Senki sem tudta, mi történt. Egyesek még a földre is ereszkedtek. A háború szaga csapott át a síkon. Mindenki megtorpant egy pillanatra.

Ott elöl, ahová a csapatok elmasíroztak, Darnyica oldalán erdő húzódik. A két gyalogezred a sík tér közepén állott, mikor az erdőből egyre-másra elkezdett ropogni a fegyver. Utána két ágyúlövés és gránátrobbanás. Úgy háromszáz lépésre az erdő szélétől földgejzíreket dobál az égnek a vas és a tűz morajа.

– Aha!

– Feküdj, baka! Fedezni!

Aztán egypár lovas udaugratott a tömeghez.

– Nyugalom! Ez csak gyakorlat!

Csasztek eszméje volt, hogy ha már ilyen széles mezőn vannak, meg kell mutatni a csapatok harcképességét is.

A közönség most szélesen kinyúlt, és hosszú csíkban állva a csapatok hátterében, várta a fejleményeket.

A fogolytömeget ez a dolog még jobban felizgatta. Találgatták, mi lesz most. Akik lefeküdtek volt, szégyenkezve verték le ruhájukról a port, földet.

A Gara-ezred fejlődött fel először. Mint felszakított cérnagombolyag, úgy bomlottak vonalakba a zászlóaljak. A kínai bombavetők hátrahúzódtak.

– Ez a tartalékuk – mondta valaki a tribün alatt.

Szamuely lenézett. A tribün körül vastag gyűrűben fekve és állva nyüzsögtek a foglyok.

– Kiváló csapat!

– Alig egy hónapja van kéz alatt. Csupa mobilizált! – dicsekedett Raáb.

– Nana! Ne felejtse el, hogy sokja 13–14 óta szolgál!

Már a Tardy-ezred is vonalakba szakadt. A lovasság géppuskás hintói befutottak a sorokba, és elkezdődött a hullámszerű támadás. Az erdőből folyton lőttek.

Most ismét két ágyúlövés hallatszott, de most már elmaradt a lövést követő sistergés és a becsapódás. Ebben a percben előreugratott a lovasság, és nekiment az előrenyomulók jobbszárnyának. A filmoperatőrök bőszülten szaladgáltak ide-oda. Most... most lesz a kitörés az erdőből, most minden szétszalad! De Gara ezredének egy zászlóalja villám-

gyorsan kifordult ide, a kínaiak a lovasság szárnyára kerültek. Most leesett egy huszár a lóról... hopp, már rajta is van...

Megszólalt a kürt.

– Nagyszerű! Micsoda csapat! – kiáltotta Zina. – Ezekkel lehet ütközetbe menni!

A csapatok énekszóval oszlopba fejlődtek, és most már nem tértek vissza a tribün felé, hanem elindultak a Kijevbe vezető országút irányába.

A parádé után, mikor már a csapatok utolja is elvonult, és az ukrán elvtársak autói kezdtek visszaszállingózni a városba, a tömeg körülvette a visszamaradt parancsnokokat, a tribünt, és elárasztották kérdésekkel Szamuelyt.

– Nem szándékozom sokáig Moszkvában időzni, kedves elvtársaim. Éppen a ti felfegyverzéstek ügyében jöttem ide. Lenin elvtárssal akarok beszélni...

– Leninnel? Ez igen!

– És milyen termés ígérkezik odahaza?

– Azt mondják, jó.

– Oszt a földet mért nem osztották szét, mint itt?

– Hát nem hallották? – kiáltotta egy alacsony fogoly. Márciusban már be volt vetve, el volt boronálva, oszt ha szétosztják, csak veszekedés lett volna belőle.

– Levelet szeretnék küldeni haza a fiamnak, népbiztos elvtárs! – furakodott előbbre egy idősebb fogoly. – Maga mégiscsak hamarabb otthon lesz. Oszt meg akarom írni neki, hogy ne piszmogjon otthon, mikor én is vörös vagyok.

– Éljenek az öregek!

– A levelet szívesen elviszem... mindenkitől egy levelet! – mondta Szamuely messzire hallón. – Három nap múlva otthon lesz.

– Hű, a teremburáját, ha bolhává válhatnék, rögvest ráugranék az elvtársra, oszt hazavinne! – mondta tréfásan a kis alacsony.

A levélírás híre egyszerre más mederbe terítette a beszédet. Az emberek, mint a felolvadt láva, körülfogták a tribünt. Világos volt, hogy Szamuely érkezése, az a tény, hogy élő ember jött onnét, hazulról, aki oda megy vissza – repül, vagy ugrik, vagy búvik, az mindegy –, a foglyokban nagy megrendülést idézett elő.

Még jobban növelte a szimpátiát Szamuely keresetlen ba-

ráti hangja, és az, hogy szovjet Magyarország egyik vezetője az az ember, aki így beszél a „néppel".

A tribün mellé automobil kanyarodott.

– Mondja meg az elvtárs Leninnek...

– Oszt hamarosan jöjjön ám visszafelé!

– Ne sokat időzzön, vezessen minket!

– Megírjuk mi az otthonlevőknek, ki az a bolsevik...

– Írják meg az elvtársak a leveleket, és adják le a stábnál. Amennyit a gép elbír, magammal viszek.

– Hiszen ha az embert csizmástul elbírja, egy kis levéltől nem szakad meg a lágyéka...

– Na, elvtársak...

– É... éljen!

A gép, mint egy hatalmas kandúr, dorombolni kezdett, és vastag hátsó kerekei beletéptek a gyakorlótér füvébe.

A „holnapra eltett készségről" elfeledkezett emberek azt kérdezték:

– Hol is hát az a sorozóasztal?

Megtört a jég. Csendes mozgású kisgazdák, földmíves napszámosok emlékeztek arra, ami elhatározásba viszi a szegény embert: hogy ne legyen még egyszer olyan élet!

A fogság szítta, agyagos arcokon cseréppirosra gyulladt ki az elhatározás. A pipaszárak mellől hegyes köpködés indult meg. Egy munkásféle ember maga agitáló lármával kereste Blau komisszár elvtársat.

Másutt a beszéd kevés szóból állott, de így is volt ebben sok tempósság, sok elszántság.

A toborzó bizottság négy asztalnál dolgozott.

Szamuelyt Vlagyimir Dmitrijevics Boncs-Brujevics várta a brjanszki pályaudvaron, a Szovnarkom automobiljával. Az állomás körül elterjedt a híre, hogy a magyar szovjetek képviselője érkezett meg. A tömeg éljenezni kezdett, de Vlagyimir Dmitrijevics autóba ültette a vendéget, és elrobogott vele a borogyinói híd irányába. Tibor érkezésének napján Moszkvában nagy katonai ünnepre készülődtek. A Vszevobucsról, az általános katonai oktatásról szóló dekrétum évfordulója volt. A körül frontokban álló tanácskormány óriási súlyt fektetett a munkásság, parasztság és dolgozó polgárság katonai kioktatására.

A moszkvai Vszevobucs parádézott a város terein és utcáin.

Tízezrekre menő munkásfiatalság szuronyerdeje rengett a házak alatt. Ellepték a tereket, és zászlódíszben tettek fogadalmat, hogy megvédik az októberi győzelem vívmányait. Lenin óriási jelentőséget tulajdonított ennek a napnak, és személyesen kívánt részt venni az ünnepségen.

Boncs-Brujevics azzal fogadta Tibort, hogy Iljics várja, és nagyon kéri, vegyen részt a Vszevobucs ünnepélyén, és szólaljon fel a magyar tanácsok, a fegyvertárs szovjet ország Vörös Hadserege nevében.

Tibort egyenesen a Vörös térre vitte az autó. Egy hatalmas teherautót neveztek ki mozgó tribünnek, azon éppen Lenin beszélt. Iljics igen jó színben volt. Szeme csillogott, arca tele volt mosolygással. Az autón rajta kívül egy alacsony, beretvált képű, bőrruhás, barna emberke állott, aki le is nyújtotta Tiborért a kezét, miután Boncs-Brujevics megmagyarázta neki, hogy a most érkezett sovány fiatalember nem más, mint Szamuely Tibor. Mikor Szamuely már a teherautón volt, az illető bemutatkozott.

– Lev Mariaszin, a moszkvai Vszevobucs parancsnoka.

Lenin éppen bevégezte a beszédét. Felhívta a fiatal fegyveres proletárokat arra, hogy legyenek fegyelmezett harcosai a Vörös Hadseregnek. Szakítani kell a szervezetlenséggel és partizánkodással. Példának állította Frunze elvtárs uráli győzelmét, amelynek alapja a már megteremtett osztályfegyelem volt.

Iljics nem jelszavakkal fejezte be beszédét, mint szokás, hanem odafordult Szamuelyhez, kezet nyújtott neki, majd akaratlanul átölelte fiatal bajtársát, és a közönséghez fordult.

– Ebben a percben érkezett meg hozzánk repülőgépen a Kárpátokon és Galícián át a mi testvérországunk egyik legbátrabb harcosa, Szamuely elvtárs, a magyar szovjetek népbiztosa...

Eget verő, robbanásszerű hurrá követte Iljics szavait.

– Halljuk Szamuelyt! Halljuk a magyar tanácsok küldöttét!

Szamuely érezte, mint szorul össze a szíve. A tömeg őszinte szimpátiája azonban megtette a magáét. A tombolás eltartott egypár percig, és Tibor addig magához tért. Iljics gyengéden fogta a karját, tekintete hol Szamuelyn, hol a zúgó emberáradaton nyugodott.

Végre egyszerre csak magától beállott a csend.

Szamuely beszélni kezdett. Hangja nem volt erős, de a csend visszhanggal válaszolt minden szavára.

Tibor a magyar kommünről beszélt. Sok minden volt a beszédében, amit közölni akart Iljiccsel is. A vezér most mellette állt, s ez arra ösztökélte, hogy mondjon olyat is, amiről nagygyűlésen nem szokás beszélni.

A beszédet nagy ovációval fogadták. A teherautó már ment is alattuk, de a tömeg sapkalengetéssel kísérte őket. Mariaszin parancsokat osztogatott az elhúzódó csapatok vezetőinek.

A Forradalom terén, alig kétszáz lépésnyire a Vörös tértől, a tömeg megállította az autót. Iljics megint beszélt, aztán Mariaszin szót adott Szamuelynek. És így folyt az néhányszor a színültig megtelt utcákon, míg a Znamenka felőli bejáraton fel nem robogtak a Kremlbe.

Karikás Frigyes

A 39-ES DANDÁR

Korbély János

Idesanyám, ne tartsék kend vissza,
Én se vagyok rosszabb, mint a Pista,
Pista komám a szovjet katonája,
Húsvét óta Kun Béla huszárja.

János bátyám el ne verjik érte,
Lovam hátát a nyereg feltörte.
Meggyógyítom Prága városába',
A prágai huszárkaszárnyába'.

(Vöröshuszárnóta a 39-es dandárból, 1919-ből)

Ahogy Szatmárnál a híres székely hadosztály megadta magát, és átment Nagypálostul és aranysarkantyús Vénzoltánostul* a románokhoz, olyan kegyetlen zűrzavar támadt Debrecen körül, amilyet emberfia még nem látott. A híres erdélyi hadseregből immár egy patrulra való se telt ki. Kötelékeiktől elszakadt vöröskatonák ezrei bolyongták végig az egész Hajdúságot Tasnádtól a Tiszáig, apró csoportokba verődve (itt-ott rabolva is). Mi Debrecenben elhatároztuk, hogy elmegyünk embert keresni. Én a Nyírségnek vágtam neki egyedül, lóháton, Sárai-Szabó pedig két bosnyák lovassal Nagykárolynak vette útját. Estefelé holtfáradtan tértünk vissza Debrecenbe, üres kézzel, mert menekülő hordákon kívül háborúképes, vörösháborúra alkalmas ember nem volt sehol. Pedig hej, *ember*, ember kellett!

Másnap megcseréltük az irányt, és én mentem a károlyi puszták felé. Valahol Érmihályfalva körül jártam, mikor

* 1919. április 26-án a keleti arcvonalat védő székely hadosztály parancsnokainak (Nagy Pál, Vén Zoltán stb.) árulása következtében felbomlott, és túlnyomó része megadta magát a román hadseregnek

szokatlan látvány tárult szemem elé. Egy tanya háta mögött az árokban, szügyig érő fűben három huszárló állott. A három lovat három forsriftos* öltözetű huszár csutakolta szalmával, olyan szabályszerűen, amiképp én csak inasgyerek koromban láttam, az aradi huszárkaszárnya istállói előtt bámészkodva. A huszárok dolgoztak, kimondhatatlan nyugalommal, mintha valamikor békeidőben vetődtek volna ide a nagy Hajdúságba. Odaügettem hozzájuk, de a három lovas rám se hederítve csutakolt tovább, miközben egy árva szót sem szóltak egymáshoz. Jól megnéztem a három csodabogarat, akik ebben a menekülő időben ilyen kegyetlen nyugalommal végzik az effajta békés munkát. Ki a fészkes fene pucolt ebben a nyomorult időben lovat a nagy Hajdúságban? Az egyik közülük erősen őszülő, ötvenes, nagy harcsabajuszú, öles ember volt. A másik kettő olyan sihederkorban levő háborús huszárnak látszott. Jó ideig néztem őket szótalan, majd rájuk köszöntem:

– Jó napot.

– Aggyonisten – felelt rá a vén huszár kurtán.

– Hová valók kendtek, atyafiak?

– Biharba – mondja az öreg megint, még kurtábban.

– Biharba?

– Oda.

– Hová igyekeznek?

– Hát neked mi közöd hozzá, szép öcsém? – mordult rám az öreg huszár durván.

– Az volna a közöm hozzá – mondtam határozottan –, hogy én vagyok az ilyen meg olyan hadcsoportnak a komiszszárja, kendtek meg éppen az én hadterületemen vannak, ha akárki fiai-borjai volnának is.

A huszárok a kemény szóra abbahagyták a csutakolást, s jól szemügyre vettek, miközben az öreg huszár jóval alább adva kérdezte:

– Karikás elvtárs?

– Az vagyok.

– Ejnye, hogy nem ismertem meg! Pedig láttam magát Szinyérváralján – mondta az öreg huszár szinte restelkedve. – Mi Debrecenbe igyekeznénk éppen, aztán, gondoltam, hogy nem illik ilyen ganajos lóval beállítani oda, hát megpa-

* előírásos, a szabályoknak megfelelő

rancsoltam a huszároknak, hogy hozzák rendbe a jószágot.

Ez a szó, hogy „megparancsoltam", olyan érzést keltett bennem itt a síkságon, ahol mindenki menekült, és a világon senki se parancsolt, és senki se függött a másiktól, mintha ebben a füves árokban volna éppen az a bázis, amelyen a későbbi dicsőséges magyar Vörös Hadsereg fog felépülni.

– Aztán minek mennek kendtek Debrecenbe?

– Kommendánst* keresünk, kérem – hangzott a sajátságos válasz. – Azt. Az nincs nekünk. Lú az van, huszár az van, puska meg kard vagyon, de kommendáns az nincs. Aki vót, az az oláhokhoz szaladt, ott szógál most. Én meg úgy gondoltam, hogy mi a fene keresnivalója van ott a magamszőrű embernek, magamhoz szólítottam ezt a két földi gyereket, aztán idefordítottuk a lovat.

– Derék.

Az öreg mosolyogva megsodorta a harcsabajuszát, és jólesően magyarázkodott:

– Hiszen tudjuk ám mi, kérem, hogy hányadán állunk. Mi az istent keressünk mink ott? Ott hitvány csak a cseléd sorja. Itt meg magunk közt majd csak lábra állunk.

– Hej, öreg – keseredtem neki, szinte irigyelve a nagy hitét –, hitvány ám a cseléd, gyöngén áll a puska a kezében!

– Nem hitvány a cseléd, elvtárs – mondja az öreg bölcselkedve –, nem hitvány az, kérem, csak nincsen neki kommendánsa.

– Kommendánsa?

– A' az nincsen néki. Ha vóna néki kommendánsa, jó lenne a cseléd katonának. De nincsen, elvtárs, dehogy van néki. Nem tudja a' szegény, hogy mit kék cselekednie.

– Ugyan, öreg, már hogyne volna neki kommendánsa! Van, aki kommandírozzon, lelkem. Mondja is néki a kommendáns, hogy mit kell cselekedni, de nem teszi a beste.

– Nem jól mondja neki, elvtárs, biztosan nem jól mondja.

– Már hogyne mondaná jól, hiszen magyarul mondja neki.

– Ej, elvtárs, sok a magyar szónak a nyitja. Van ilyen magyar szó, meg van amolyan magyar szó. Szó ez is, meg szó az is. Az egyiket érti a katona, a másikat meg nem érti. Ennyi az egész.

* parancsnokot

Közben felcihelődtünk. Most már négyesével ballagtunk visszafelé a debreceni poros országúton, miközben mindig azon törtem a fejem, hogy mi lakik ebben a huszárban, benne van-e az, akit én keresek, a vöröskatona?

Haladhattunk már vagy jó öt kilométert. Ez alatt az idő alatt igen kevés szó esett köztünk. Egyszer a jobb oldali tanya felől nagy zsivajt hallottunk. Lelovagoltunk az országútról, és a dűlőn keresztül a tanyaudvarnak tartottunk. Divatos panoráma volt, amit ott láttunk: vagy húsz-huszonöt főnyi fegyveres baka szekeret rekvirál magának a parasztról. A paraszt tartja a lovát, őt meg a bakák felváltva verik, miközben a paraszt asszonyostul, gyerekestül ordít, mint a fába szorult féreg; a bakák káromkodnak, ellenforradalmárnak meg zsíros nyakú parasztnak szidják a gazdát, én pedig három hegyesen fülelő huszárommal odaállítok a küszködők közé.

– Mi van itt, elvtársak?! – kiáltok rájuk. A paraszt meg egy rücskös, öles baka egyszerre panaszolják a rajtuk esett nagy sérelmet. A paraszt azon jajveszékelt, hogy éhen pusztul a famíliája ló nélkül, a rücskös baka meg azt bizonygatta, hogy kutya kötelessége minden létező szabály szerint minden létező parasztnak forspontot adni a fáradt vöröskatona alá.

– Sorakozó! – vezényeltem harsányan. – A lovak itt maradnak, kendtek pedig gyalog ballagnak be velünk Debrecenbe.

A rücskös feleselgetni próbált, de az én vén huszárom nekilovagolt, és akkorát rúgott a mellébe, hogy rögvest a torkán akadt a szava.

– Kuss, hé, nem hallottad a kommandót?! – ordította az öreg nekivadulva. – Sorba, te rücskös, hé!

És csoda történt. Hetek óta először láttam, hogy egy árva hang nélkül mindenki az első vezényszóra sorba állott. Az öreg „jobbra át"-ot vezényelt, és a huszonhárom főnyi csapat – az imént még banditák – takaros, egyforma ütemben ballagott a lovunk után, hátul pedig a két fiatal huszár zárta be a menetet.

Mikor az országútra kiértünk, az öreg huszár „pihenj"-t vezényelt, és csöndesen odaszólt hozzám:

– Nincsen nékik kommendánsuk, szegényeknek. Nincsen nékiek.

Mire Debrecenbe értünk, vagy négyszáz puskás ember masírozott keményen lépkedve a debreceni kövesúton az én

emberem tüzes, cselédi vezényszavára. Este a Bika szálló éttermének egy kis sarokasztala mellett két vöröskatona szorongatta meleg barátsággal egymás kezét: az egyik Sárai-Szabó Tibor volt, a 39-es hajdú- és bihari vörösdandár derék parancsnoka, a másik pedig az én ma talált emberem: a vén huszárführer, az Almássyak számadó csikósa, Korbély János.

Az öreg Korbély János nálunk rekedt. Valahogy megtalálta a helyét meg a kommendánsát is. Sárai-Szabóval kegyetlenül összebarátkoztak. Az első időben fölhasználtuk mi az öreget mindenre a világon. Hol katonákat szedett össze a nagy Hortobágyon, hol menetzászlóaljakat szervezett Poroszlón, míg végre megtalálta a végleges helyét, és parancsnoka lett a hadosztály lovaskülönítményének. Vagy 750–800 lovasa lehetett, amihez a lovakat is ő maga szedte össze valahol a Hortobágyon. Egy egész sereg régi huszártiszt szolgált nála századparancsnoki meg szakaszparancsnoki minőségben, de én igen jól tudom, hogy az öreg képességeit ezek a tisztek (abban az időben) egy pillanatra sem vonták kétségbe.

A pétervásári frontáttörésre mi igen nagy alapossággal készültünk. A támadás tervét együtt dolgoztuk ki Lukács népbiztos elvtárssal, s ma se tudom, hogy miért nem úgy történt mégse, mint ahogyan mi azt magunknak olyan szépen kifundáltuk. A terv az volt, hogy már Egertől erős tüzérségi előmunkálatokat végzünk, a lovasságtól fedezve a híres cseh ütegünket egy előretolt állásba vetjük, amely egész közelről lövi Pétervásárát; a lovasság a jobbszárnyon nyugtalanítja az ellenséget, míg én meg Lukács elvtárs öt, esetleg hat zászlóaljjal átverjük a balszárnyat, és elfoglaljuk Pétervásárát. A közép pedig Sárai-Szabó parancsnoksága alatt, a lovasságtól támogatva, üldözőbe veszi az ellenséget. Szóval a terv kitűnő volt. Forró májusi napra virradtunk. Mi a nagy vezérkari felkészültségünkkel igyekeztünk Pétervására alá, hogy minden akciót közvetlenül és gyorsan irányítsunk, a parancsnak megfelelően. Útközben egy egész sereg előkészítő, sőt fegyelmező munkálatot is végeztünk (Tormási-zászlóalj). Nekem és Lukácsnak a Peinlich-féle zászlóaljjal együtt kellett volna előrenyomulni, Sárai-Szabó a központban volt. A lovasok már régen kint jártak. A tüzérség is lőtt úgy-ahogy, de a cseheink sehogy se tudtak állásba kerülni a kemény, ellenséges tűzzáporban. Mi idegeskedtünk. Peinlich olyan közel ke-

rült az ellenséghez, hogy kénytelen volt rohamot csinálni. A csehek megfutamodtak. Mi tüzérségi látcsővel vizsgáltuk a terepet: Pétervására szélén cseh lovasokat láttunk cirkálni, a közép meg lemaradt erősen. Lefutottam a völgybe, Sárainak akartam telefonálni, hogy a közép sebesebben nyomuljon előre, mert mi Peinlichékkel igen kellemetlen helyzetbe kerülhetünk. A telefonnál a telefonista kínlódott, hallottam, ahogy kérdi:

– Pétervásárán, a huszárokkal?

Kikapom a telefonista kezéből a kagylót, és beleordítok a telefonba:

– Halló, ki beszél?!

– Korbély beszél, Pétervásáráról.

– Megbolondult kend?

– Nem én, kérem.

– Mi az istent keres kend Pétervásárán?

– A nyavalya tudja, kérem. Idetévedtünk. Itt zavarnám a cseheket Disznód felé. Minden rendben vóna, csak ez a marha Pejndlik ne lőne olyan kegyetlenül. Tessék má megmondani néki, kérem, hogy hallgasson. Micsoda disznóság az, hogy a cseh nem bánt bennünket, szalad, mint a bolond, ettől a Pejndliktől meg nem tudunk lúra ülni!

Jelentő lovast küldtem Peinlichhez, Peinlich tüzet szüntetett. A tüzéreknek telefonáltam, hogy ne lőjék többet Pétervásárát, Sárainak is telefonáltam, az istentelenül káromkodott. Végre valahogy becihelődtünk Pétervásárára. Egynéhány halott, öt-hat sebesült, ennyi az egész. Az öreg Korbélyt ott találtuk a város szélén, borzasztóan szidta a segédtisztjét, Győrfy hadnagyot. Ha jól emlékszem, azért, hogy igen drágán vette Egerben a zabot. Mikor Sáraival odaértünk, az öreg takarosan vigyázzba vágta magát, és jelentkezett.

Sárai-Szabó nem szerette, akármilyen jól végződött is valami, hogy ha nem parancs szerint jártak el, s rákiáltott az öregre:

– Mi az isten vót a parancs?

– Nyugtalanítani az ellenséget, jelentem alássan.

– Kend meg elfoglalja Pétervásárát?

– A parancsba nem vót, dandárparancsnok elvtárs, hogy meddig kell nyugtalanítani. Csak avvót benne, hogy nyugtalanítani kell. Mit tehetek én róla, hogy a cseh túlment Pétervásárán?

– Hogy a nyavalyába nyugtalanította kend az ellenséget? Rohammal?

– Igenis, dandárparancsnok elvtárs.

– Tudtam én – mondja Sárai. – Kiküldik kendet mászkálni, lövöldözni kicsikét előttünk, kend meg, vén marha, nekirohan, mint bolond tehén a fiának.

– Dandárparancsnok elvtárs, hát mit tehetek én róla, hogy a cseh nem nyugtalankodott? Ahogy a tisztásra kiértünk, kérem, elszaladt. Én meg parancs szerint mentem utána nyugtalanítani. Ő meg szaladt, kérem. Így értünk, kérem, Péter-vásárára.

Én hangos kacagásban törtem ki, úgy, hogy a parancsnok is lejjebb adta egy kissé, sőt maga is elmosolyodott.

– Bár a fülét lyukasztották volna ki kendnek, hogy máskor jobban figyeljen a parancsra!

– Nem olyan nagyon lyukasztgatott a cseh, parancsnok elvtárs. Az csak szaladt. Csak ez a marha lőtt itt, ni.

És tényleg jött a fiatal, kedves Peinlich főhadnagy. Ott kacagtunk aztán valamennyien az egész pétervásári heccen. Csak az öreg Korbély morgott a röhögő Peinlich főhadnagyra:

– A nyavalya jöjjön rád, egyetlen rendes cigány vót az osztályban, annak is belelőttél a valagába, te marha!

És sokáig ácsorogtunk ottan, nevetve meghánytuk-vetettük a további tennivalókat, de sokáig nem állt ellenünk senki.

Vagy tíz napot csatangoltunk a csehek után, de nem tudtuk őket sehogy se puskavégre kapni. A társaság megint lezüllött. Alig tudta az ember összetartani őket. A vén Korbély ebben az időben szakadatlanul torzsalkodott. A feljebbvalóin kívül mindenkivel hadilábon állt. Ez a tétlen idő arra volt jó, hogy az alantas parancsnokló tiszteket levénasszonyozza, vagy pedig a huszárokat szekírozza egy-egy lóért, amelyiknek a nyereg feltörte a hátát.

– Te csipás, te – szokta volt mondani –, a Ferenc Jóskáé ez a lú, hé? Ez a mi lovunk, te, te beste, te! Ülj a kerítésre, mint a macska, ha nem tudsz lovon járni.

Félt ettől a házsártos embertől mindenki, mint a tűztől. Bevallom, néha én is. Az öreg olyan szemrehányóan tudott nézni és kerülgetni, hogy majd a bőrömből ugrottam ki néha, hogy a kedve szerint cselekedjek. Olyan volt az öreg köztünk,

mint az élő lelkiismeret. Mintha ő lett volna a gazdája, a legtudatosabb képviselője annak az ügynek, amelyért háborúba szálltunk. Én jól tudom, hogy maga a kemény, katonás Sárai-Szabó is rengeteg sok huszárvágást csinált csak azért, hogy az öreg „gazda", ahogy ő az öreget nevezte, meg legyen vele elégedve.

Végre Gesztelyen szembekerültünk a csehek nagyon jól megszervezett ellenállásával. Alig csaptunk egy kicsit össze, a csehek olyan kellemetlen háromszögbe zavartak bele bennünket, amilyet én régen nem láttam. Az egész hadosztályt beszorították a Rimaszombat előtti hegylánc háromszögű völgyébe, és olyan kemény tűz alatt tartottak bennünket, hogy meg se tudtunk mozdulni. A helyzet módfelett veszedelmes volt, mert ha a háromszögnek az egyik szárnyát megbolygatják, a másik szárny menthetetlenül odavész. Ha pedig paralel visszavonulást csinálunk, akkor tönkretesszük az egész hadtest miskolci előnyomulásának sikereit. Tehát ki kell tartani, ha törik, ha szakad... Az első nap valahogy elmúlott. Ha nagy volt is az izgalom és az idegeskedés, azért valahogy a helyén maradt mindenki. A második napon azonban olyan szigorú támadásnak voltunk kitéve, hogy nagyon kétségbeestünk a derék 39-es dandár sorsa felett. A csehek szinte óránként próbálkoztak erőltetett rohamokkal áttörni a frontunkat. Mindenhonnan a legrosszabb híreket kaptuk. Ahogy ilyenkor szokás, minden veszélyt nagyítva láttak. Ha valahol egy erős cseh járőr próbálkozott valamit csinálni, onnan azt jelentették, hogy egy ezred fekete, csehekkel vegyítve, francia tisztek vezetése alatt ostromolja a gedei kápolnát. Másnap estére aztán az egész társaság halálra kimerült. Sárait már úgy kellett felemelni a nagy fekete lovára, a vezérkari főnök elaludt a térkép fölött, én nem tudtam a lábamon megállni, csak a vén Korbélyon nem fogott semmi. Úgy jártkelt ebben a veszedelmes szituációban, mintha mi sem történt volna. Zsörtölődött, mint mindig. Emlékszem, ebben az időben még én is megharagudtam rá. Az ilyen veszedelemben, mikor az egész hadosztály élet-halál közt lebeg, nem álltam már ezt az apró, kicsinyes civakodást. Mindig akadt neki valami perelnivalója. Vagy a szénát kifogásolta, vagy a nyerget kötötte fel valaki másképp, mint ahogy az öreg azt fórsriftosnak találta, vagy a lovas járőrök, akik halálosan kimerültek ezen az istentelen hegyi talajon, nem jártak az öreg régi-

módi kulcsos órája szerint – tény az, hogy ebben a kegyetlen időben az öreg úgy járt-kelt a gesztelyi kastély udvarán, mint egy nyugodt béresgazda.

Harmadnap estéjén, mondom, senki se volt köztünk emberi formában. Úgy kilenc óra tájban felköltöttem Sárait, aki vagy másfél órácskát szundított az istállóban, és magam feküdtem le. Éjjel két óra tájban az öreg Korbély költögetett, hogy menjek a telefonhoz, Sárai csönget a frontról.

– Halló!

– Te vagy?

– Igen – felelek izgatottan.

– Halló! A helyzet tarthatatlan. Ulein pakoljon, és menjen vissza az Imre-majorba az egész törzzsel. Korbély pihenő fél osztálya jöjjön ki hozzám vele együtt. A visszavonulást megpróbálom lovassággal fedezni. Te eredj, ahová akarsz. Ide nem hívlak. Itt aligha lehet más valamit csinálni.

Nagy rémülettel tettem le a kagylót. Ulein vezérkari főnököt alig tudtam felrázni. Mikor elmondtam neki a diszpozíciót, tanácstalanul vonogatta a vállát.

– János bácsi! – szólok oda Korbélynak.

– Parancs!

– A fél osztály szerel, s a kend parancsnoksága alatt kimegy Sáraihoz. Az osztály szerelvényét irányítsa kend az Imre-majorba.

Az öreg feszes vigyázzban állt. Mintha valamire várt volna még.

– Nincs tovább, János bácsi.

– Biztos elvtárs – mondja az öreg, keményen a szemem közé nézve –, a Sárit nyergeltessem-e?

A Sári az én lovam volt.

Én gépiesen azt mondtam, hogy igen.

Galoppban mentünk az úton, itt-ott már lógó bakákat hajtottunk vissza az állásba. A kápolna tövénél ott találtuk Sárait. Mintha nyugodtabb lett volna, mint a telefonbeszélgetésnél. Elmondta a helyzetet: a cseh tüzérség állásra talált, pont a háromszög élén, nem messze a mi vonalunktól, és ha virradatig innen el nem megyünk, reggelre rostává lő bennünket satöbbi.

– Dandárparancsnok elvtárs – szólt az öreg Korbély.

– Na?

– Vagyon-e lyuk a völgy száján, ahol a tüzérség áll?

– Vagyon.

– Hátha én ráütnék a tüzérségre?

– Szamár kend, apám. Van ám ott fedezet is, ne féljen.

– 'Sze jo', tudom én, hogy van, kérem. Én úgy gondolom, dandárparancsnok elvtárs, hogy az Icce gyereket egy-cúggal átzavarom a rajvonalon, és a hegyről nekimenne a tüzérségnek. A bedekkung* nékifordul az Icce gyereknek, én meg a fél osztállyal nekivágok a tüzérségnek a torkon keresztül.

Összenéztem Sárai val. Annak véresre fáradt szeme felcsillant.

– És ha otthagyja kend a fogát, akkor még csak vissza se tudunk vonulni.

– Má mér hagynám ott a fogam?

Kezet fogtunk az öreggel. Mosolyogva ült lóra, odahívta az Icce gyereket. Helyes, vidám szemű, mosolygós arcú, fekete parasztgyerek volt. Úgy hallgatta az öreg parancsait, mintha az evangélium szólna.

– Értem, János bátyám. – És ötven lovassal galoppban nekivágott a veszedelmes hegynek.

Az öreg Korbély kihúzta a kardját, és az erős fél osztály, vagy négyszáz lovas, halálos csöndben ballagott az öreg Korbély után. Mire a fél osztály vége elhaladt, alaposan szürkült. Ej, de keserves óra múlott el azóta! Mi Sáraival lassan lovagoltunk előre. Hallottunk egy gyönge puskaropogást, de semmi más különösebb zajt nem. Egészen világos lett. Mi minden pillanatban vártuk, hogy mikor szólal meg a veszedelmes ellenséges tüzérség, de nem szólt ott semmi. Úgy reggel fél hat tájt jött egy lovas, Korbélytól hozott cédulát:

Minden rendben vagyon, a gyalogság menjen rögtön támadásba, ha a gyalogság gyorsan eléri a tüzérség vonalát, akkor minden meg van mentve.

S ettől a perctől kezdve úgy ment minden, mint a karikacsapás. Reggel fél nyolc tájt én a harminckilencesek élén lovagoltam Rimaszombatba. Az öreg Korbély rohama nyomán egy tüzérezredre való felszerelést fogtunk el, amit az ellenséges tüzérség sietve otthagyott.

Sárai és az öreg Korbély csak délután jöttek be Rimaszom-

* fedezet, tartalék

batba. Én fogadtam őket a már közben megalakult munkástanáccsal a város szélén. A huszárok vidám dallal vonultak be a városba, csak az osztály előtt cammogó Korbély nézett maga elé sötéten, fekete lován.

– János bátyám, jó napot – köszöntöm vidáman az öreget. – Ezt aztán takarosan megcsinálta kend!

– Hej, elvtárs, de igen nagy baj ért!

– No? – kérdem csodálkozva az öreget, akit még sose láttam ilyen szomorúnak.

– Odahagytam az Icce gyereket, kérem.

– Ejnye; szegény gyerek, kár érte.

– Ej, egye meg a fene a fajtámat, én vagyok a hibás. Én vén bolond! Nekem kellett volna hegyről menni, nem pedig ezt a szegény serény gyereket odaküldeni. Engem nem terített volna le olyan könnyen...

– Ha jól tudom, földije volt kendnek ez az Icce fiú?

– A... már két esztendeje nem maradt el tőlem... földim... A tulajdon édestestvérem gyereke... A Jóska...

Rimabányán a dandárt oldalba kapták a csehek. Parancsot adtunk a Balog-völgyét megszállva tartó salgótarjáni bányászszázlóaljnak, hogy a völgyet adja át egy gyenge géppuskás huszárjárőrnek, ő maga pedig vonuljon Korbély János lovas-osztályparancsnok rendelkezésére, akinek a feladata volt a cseheket Bánya és Brézó közül elzavarni. Az öreg rögtön sorakozót rendelt, és kiadta a parancsot:

– Vörös huszárok! Elvtársak! Az ellenség ódalba támadta a mi cseléddandárunkat. A mi parancsnok elvtársunk Bányánál tartja magát keményen. Ha törik, ha szakad, a cseheket el kell zavarni. De hamar ám, mer másképp odaveszhet a dandár parancsnokostul. Értik-e kendtek?

Egy nagy „Értjük!" kiáltás volt rá a felelet.

– Na. Patrulkommendáns Zsikics, cumír*!

Egy fiatal, hegyes bajuszú huszár lovagolt az öreghez.

– Parancs! – tiszteleg keményen a hegyes bajuszú.

– Tudja kend, hogy hol a Balog-völgye?

– Tudom, parancsnok elvtárs.

– Derék. Veszi kend a patrulját** s az osztályparancsnok-

* hozzám!

** őrjárat

ságrul két géppuskát, sok munícióval. Odamegy kend a Balog-völgyébe, és leváltja a tarjáni zászlóaljat. Érti kend?

– A zászlóaljat, parancsnok elvtárs?

– Azt.

– János bátyám – szólt a hegyes bajuszú, majdnem könyörgően –, tizedmagammal álljak ötszáz helyett?

– Most semmi, János bátyám, érti kend? Itt nem komázunk, káplár úr Zsikics! Kend indul rögvest a kilenc atyafiával és a két masingeverével*. A Balog-völgyét meg lezárja. Ha pedig csak egyetlenegy kölök cseh átaljön a Balog-völgyén, úgy ballagjék kend világgá, mer én igen megnyomorítom kendet.

– János bá... – próbálkozott még egyszer a patrulkommendáns, de nem fejezhette be a mondanivalóját, mert az öreg Korbély kardot rántott.

– Patrulkommendáns Zsikics, indulj!

És patrulkommendáns Zsikics kelletlenül ugyan, de igen határozottan elindult.

Mi pedig, ahogy az öreg Korbély mondta, mentünk „dandárszabagyítani". Forró júniusi nap volt. Úgy egy óra tájt lehetett az idő, mikor az osztály útra kelt. Rimaszombatból kilépve az öreg galoppot vezényelt, s az osztály irtó porfelleget verve sietett a célja felé. Mikor vagy két falut keresztülvert, az öreg „állj"-t vezényelt. Kivette a térképet, és magához hívta a századparancsnokait. Régi, kipróbált huszártisztek sápadtan sorakoztak az Almássy grófok számadó csikósa elé.

– Fehéri századparancsnok! A második és a negyedik századdal nekivág a brézói hegyeknek, és a tiszolci országúthoz érve, rajta-rajtában rohan a vasútig, és lekaszabolja az ott állásban levő ellenséget. Az első és a harmadik század pedig velem jön. Győrfy hadnagy pedig bevárja a salgótarjániakat, a zászlóaljjal állást foglal Bányánál, az országút mentén egyenesen halad előre, és megütközik az ellenséggel.

Elhatároztam, hogy ma, ha törik, ha szakad, én Korbéllyal maradok végig. Valahogy nem voltam egész ember előtte. Csendesen ügettünk egy erdei ösvényen, és kiértünk egy dombos tisztásra. Az öreg egy járőrt küldött ki. Nem haladhatott a járőr ötpercnyire se, mikor éles, közeli puskaropogást hal-

* géppuskával

lottunk. Idegesen összerázkódtam. Korbély rám nézett és megjegyezte:

– Bizony elvtárs, néha rálőnek a patrulra.

– Mit akar kend most csinálni?

– Megnézzük, hogy hol van a cseszki, és elzavarjuk.

– S ha túlnyomó erő volna itt?

– Nincsen a vörösháborúban túlnyomó erő, kérem.

Hallgattam. Éreztem, hogy az öreg most tesz engem próbára, és jaj nekem, ha nem állom ki a próbát.

A patrul közben visszajött, s jelenti, hogy az erdő szegélyén ellenséges csapat van, a járőr éppen fedezékásáson kapta őket. Az öreg merően rám nézett. Én szokatlanul rövidebbre fogtam a kantárszárat, és kigomboltam a revolvertáskámat.

– A beste, hosszú kvártélyra gondol – mondja az öreg nyugodtan. – Na, fiúk, helyre, felfejlődni – vezényel az öreg csendesen.

A lovasok szó nélkül csataállásba fejlődtek. Az öreg kardot rántott, majd minden hang nélkül négyszáz kard suhant ki a hüvelyből, szinte egy időben.

– Rajta! – ordít az öreg torkaszakadtából, s a fél osztály irtó ordítással nekiveti magát az erdőnek.

Izgalmasabb perceket még soha nem éltem át. Először voltam életemben lovasrohamban. Nagy erőmbe került tartani magam, úgy, ahogy a huszároktól láttam. Sápadt lehettem, mert az öreg sokszor végignézett rajtam, igen gúnyos mosollyal.

Az erdőből kiérve kemény puskatűz fogadott bennünket. De egynéhány pillanat alatt szemtől szemben álltunk az ellenséggel. Az egyik fedezékből egy fiatal cseh kapitány ugrott ki, és ellenrohamra vezényelte a csapatait. Az öreg Korbély nyílsebesen rohant rá a kapitányra, visszatiporta a fedezékbe, miközben egy rengeteg nagyot vágott nehéz lovassági kardjával a kapitány karcsú derekára. A fogai közt szisszegte:

– Mit agitálsz, te taknyos?!

A huszárok túlrohantak már régen az árkon, egy része összeterelgette a fegyverüket elszóró katonákat, a másik része pedig üldözőbe vette a menekülőket. A csomóba terelt katonák siránkozva könyörögtek magyarul, hogy ne bántsák őket, ők szlovákok, és nem ellenségei a vörösöknek.

– Na – ordít az öreg gúnyos haraggal –, hát azér lőttetek olyan szorgalmatosan a vereshuszárra?! A cselédhuszárra? Mi?

A huszárok közül egy fiatal szakaszparancsnok kardlappal végigvágott egy magát nagyon mentegető szlovák altiszt derekán. Az öreg dühösen rákiáltott a buzgólkodó huszárra:

– Hé, Csongori elvtárs, most én magyarázok, kend most hallgat! Majd én dalolok rá a kend híres derekára, ebadta!... Mi – folytatta az öreg –, hát nem sül le az ábrázatotokról a bűr? Mi? Kódus, haszontalan, semmirevaló népe! Annyira a lelketekre vettétek, hogy az Almássy grófok földönfutók lettek? Mi? Ezt bírja ki olyan nehezen a szlovák kódus? Hogy miből fog kurválkodni a magyar úr? Mi? Aljas, haszontalan sihederek! Ha ez a csipás itt, ni – s az öreg egy fiatal cseh hadnagyra mutatott –, lű rá a Korbély Jánosra, azt Korbély János érti. Mert Korbély is rálű, az apja istenét néki, ahogy módját ejti! De ti lűttök énrám, sok rühös, ganajos térgyű parasztja az istennek? Hiszen vissza se tudlak ütni benneteket. Hiszen nem tudom a kezem rátok emelni, sok bestéje. Én látom bennetek a testvért, akármilyen szlovákok vagytok is, sok rühes parasztja, én nem tudok beleszarni a magam tányérjába, mint ahogy ti cselekeditek, hej!... Hé, huszárok, a Magyar Tanácsköztársaság vereshuszárai, vigyázz! – ordított az öreg magából kikelve. – Mutassátok meg ennek a hollónépnek, aki egymás szemét vájja, hogy mi a cselédtisztesség! Felejtsétek el néki, hogy a kis Csoma gyerek úgy esett le a lúrúl halva, idejövet! Mutassátok meg nékiek, hogy mink kik vagyunk! Válogassátok ki a tisztjét, az apraját meg eresszétek szélnek. Hadd menjenek vissza a falujokba, mondják el, hogy a szabad veres cseléd hazaengedte a fehérek cselédjét. Hadd süjjék le a pofájukról a bőr!

A huszárok megéljenezték a vén kommendánst, sorakoztatták a fogoly tiszteket – vagy tízen lehettek. Összeszedték a fegyvereket meg a géppuskákat, és világgá eresztették a fogoly katonákat. (Sokan jelentkeztek közülük felvételre a Vörös Hadseregbe.)

Az öreg Korbély felém fordította a lovát. Elégedett mosollyal nézett végig rajtam.

– János bácsi! – mondtam megindulva.

– Parancs, parancsnok elvtárs! – Az öreg akkor nevezett először parancsnoknak.

– Derék, nagyszívű ember kend, János bá! Nagy dolgot láttam én máma, János bátyám. Olyan kedvemre cselekedett kend, olyan örömömre beszélt kend, édes, derék János bátyám.

– Váljik egészségire, kedves elvtársam, váljik egészségire.

Meghatottan szorongattuk egymás kezét nagyon sokáig.

Zagyvarékáson szakadtam el örökre az én jó bajtársamtól, elvtársamtól, az összeomlás délutánján, mikor az öreg Korbély ősi szokás szerint agyonlőtte a hűséges, fekete kancát, hogy ne szolgálja a cselédek ellenségét. És az öreg Korbély János, a hajdú-bihari 39-es vörösdandár példaszép katonája, hej, de sokadmagával veszett bele az Almássy és másmilyen grófok feneketlen, fekete börtönébe!

Kőműves Papp István

Nekem a 39-esekkel mindig sok dolgom akadt. Érintkeztem velük a háború előtt, minthogy ők Bécsben szolgáltak, én meg ott dolgoztam. A háború alatt mindig együtt jártunk, s a vörösháborúban szintén hozzájuk kerültem. Így igen jól ismertem őket. De mondhatom, hogy a 39-eseknél nem láttam olyan debreceni embert, aki ne lett volna kőműves. Nagyon sokáig azt hittem (valahogy ma is úgy tetszik), hogy Debrecenben mindenki kőműves. Azért, ha debreceni emberre gondolok, akkor mintha ma is ott pödörgetné serkedező fekete bajuszát szürke kis kabátjában, fekete kalapban, fehér nadrágban, néha fehér köténnyel maga előtt, egész biztos szocialista piros nyakkendősen az én régi jó barátom, a Kőműves Papp István.

Valahogy mindig összehozott vele a sorsom attól az időtől kezdve, hogy Bécsben a Práterben, a Magyar Csárdában együtt választottunk széjjel egy már majdnem a bajonettig komolyan verekedő társaságot. A fogságban is együtt voltam vele, az orosz Vörös Hadseregben is, úgyhogy egy csöppet sem csodálkoztam, amikor Füreden szépen beállított hozzám az elmaradhatatlan kőművesviseletében.

– Jaj, szerelmes komám – mondta nagy örömmel –, de régen kereslek, a fene beléd, mindig mintha tőlem bújnál.

Szatmár óta furt a nyomodban vagyok, valahogy mindig akkor jöttem, amikor te mentél.

– Szervusz, Pista komám! Már azt hittem, hogy Debrecenben rekedtél.

– Mi az istent csinálnék én most Debrecenben?

– A román se bántja a fecskét, Pista.

– A fecskét nem bántja, testvér, de Kőműves Papp Istvánt igen.

– Jól van, Pista komám, hát mi járatban voltál?

– Én, egykomám? Tudod, ilyen háborús világ van, aztán nem akarok én se különb lenni a Deákné vásznánál, mondok, háborúzni megyek. Aztán hogy te ilyen militarista lettél, mondok, hozzád megyek szolgálni, testvér, egyen a fene beléd, pedig nem állom már ezt a 39-es társaságot. Civakodik mindig, egye meg a fene a fajtáját.

– Eredj már, Pista, ne kellesd magad! Fészkes fenét jöttél volna te hozzám, ha nem lennének itt a 39-esek, te rühes, te! Éppen ezért jöttél!

Pista sodort egyet kicsi, fekete bajuszán, s mosolyogva kérdezte:

– Hát kellek-e, komám?

– Hogyne kellenél, komám! Rád várok, testvérem. Éppen most szervezünk egy új zászlóaljat a 39-esekből, csupa öreg fiú. Akarsz-e bataillon-kommendáns lenni?

– Akar az isten! Azt hiszed, mindenkiből kitelik a generálkvártirmájszter, mint tebelőled? – mondja az én komám gúnyolódva.

– Na ne gúnyolódj, Pista, leszel te még különb kutya is, a nemességed az megvan hozzá, helyi csoportvezetőségi tag voltál Debrecenben. Elküldlek az öreg Korbélyhoz, eredj, segíts neki, aztán ha a zászlóalj készen van, majd megtalálod a helyedet.

Úgy is lett. Kiküldtem Korbélyhoz egy pár sor írással. Az öreg nemsokára jelentette, hogy sok segítséget kapott tőle. Kemény, fegyelmezett ember. A dolog vége az lett, hogy az én Pista komám a boldog isten tudja, honnan, összeszedett vagy száz darab debreceni kőművest meg egynéhány másfajta debreceni mesterembert is. Az új zászlóaljnak aztán ez lett a 3-ik százada, a századnak pedig Kőműves Papp István a parancsnoka. Eleinte, ha elkapott valahol a fronton, százféle panasszal jött hozzám. Hol azzal fenyegetett,

hogy egy szép napon agyonveri ezt a vén Korbélyt, a rühes, házsártos parasztját az istennek, hol az ellen lázadt, hogy ő nem fog konkurrálni kurázsiban evvel a sok nekivadult paraszttal, de aztán belenyugodott a sorsába.

Ez a század volt az egyetlen munkásalakulat az egész dandárban. De a legvidámabb is. Itt mindig jókedvű volt mindenki, itt senki sem vett semmit komolyan, sőt ha nagy ritkán valaki elesett, az is olyan féltréfa-számba ment. Nagyon sok parancsnok elvtárs, ha halálra fáradt, Papp Istvánékhoz ment pihenni. Ez a század látta el konyhaparanccsal az egész hadosztályt, kezdve onnan, hogy a Clemenceau belépett a kommunista pártba, addig, hogy a tarjáni zászlóalj bort faszolt*, nekünk meg nem adtak. Ők ugrasztották neki a csegeieket a szatmáriaknak, olyannyira, hogy a fegyveres tusa elkerülésére bele kellett avatkoznom a konfliktusba, és még ők háborodtak borzalmasan föl, mikor a csegei század éjszaka leváltotta őket, és az egész századot elküldte öt kilométerre egy elhagyott klozetthoz dohányt faszolni.

A cseh fronton aztán kezdett rájuk járni a rúd. Egész véletlenségből mindig olyan helyre kerültek, ahol úgy hullottak szegény kőművesek, mint ősszel a legyek. Rimaszombatért folyt a harc, a II/39-esek valahol Simon körül (nem emlékszem pontosan a falu nevére) állomásoztak. Máskor, ha hozzájuk vetődtem, mindig kieszeltek valamilyen tréfás fogadtatást, de ez alkalommal úgy fogadott mindenki, mintha az orra vére folyna. Az én Pista komám egy csőszkunyhófélében tartózkodott, s nagyon keserves hangulatban találtam rá.

– Na, Pista – kérdeztem –, miért lógatjátok úgy az orrotokat?

Pista legyintett, s a kérdésre csak jó idő múlva válaszolt, igen szemrehányó hangon:

– Itt pusztul el, kérlek, az egész debreceni helyi csoport. Az egész öntudatos munkásság itt marad. Legjobb szaktársaim mind elestek. Micsoda dolog ez?

Én csodálkozva meresztettem a szemem, kérdezni akartam, hogy érti ő ezt, de Pista dühösen folytatta:

– Mondtam én neked, kérlek, hogy a mi századunk nem állhat oda versenyezni a verekedésben ezzel a rengeteg sok

* vételezett

béressel. Honnan az istenből tudtál összeszedni ennyit? Sohase láttam ennyi parasztot egy csomóban. Nincs egyetlen iparosalakulatod se. Persze hogy elpusztulunk egy ilyen bandában.

– Ejnye, ejnye, Pista – mondom rosszallólag –, te szocialista, neked nem imponál a társaság, mi? Verekedő a paraszt? És a jámbor debreceni kőműves nem állja ki a durvaságot? Soha életemben nem láttam verekedőbb bandát nálatok. Mit adod itt az ártatlant? Annyi igaz, hogy nem a kocsmában vagytok.

– De az egész helyi csoport vezetősége a fűbe harap – mondta Pista kétségbeesetten.

– Ugyan, Pista – mondom indulattal –, most háború van, itt nem lehetünk tekintettel az egyes helyi csoportbeli nagyságokra.

Az én Pistám az ajkába harapott. Ott érte a szó, ahol neki a legjobban fájt.

– Testvér, azt hiszed, hogy a magam bőrét féltem?

– Nem hiszek én semmit, Pista, csak úgy mondom.

– Azért, hiszen te tudod, hogy én vagyok az utolsó, aki begyullad, ha valami baj van. Én szocialista szempontból nézem a dolgot. Sajnálom ezt a sok öntudatos elemet, fáj, hogy nélküle maradunk.

Miközben így beszélgettünk, egy lovas jött a zászlóaljparancsnokságtól, és jelenti, hogy a csehek támadnak, s az állást – ha törik, ha szakad – nem szabad feladni; Pistával kimentünk a századhoz, és egynéhány perc múlva tényleg láthatóvá lett a támadó ellenség rajvonala. A kőművesek kegyetlen lövöldözésbe kezdtek. Olyan elkeseredetten és dühösen lövöldöztek, mintha az apjuk gyilkosaira lövöldöznének. Odamentem Pistához, ki akartam engesztelni, bántott, hogy úgy a vékonyára ütöttem régi komámnak. Pista körülbelül a század közepén feküdt, és szó nélkül lövöldözött.

– Adsz egy kis helyet a lakatosnak, hé? – kérdem tréfásan, miközben levettem vállamról a puskát.

Pista éppen célozgatott, csak akkor felelt, mikor már elsütötte a puskát.

– Dögöljön meg a lakatos!

Ott lövöldöztünk, gondosan célozva, jó húsz percig, miközben a csehek folyton közelebb és közelebb kerültek hozzánk.

– Az anyja istenit, még megsturmol a renyhe!

– Ne félj, Pista, ha nem sturmolod, ő nem bánt. Nem szereti a sturmot.

– Hátha mi sturmolnánk meg a testvért?

– Volt-e parancs rá? – kérdem.

– Hát parancsold meg, komám, te vagy a kvártirmajszter.

Ebben a pillanatban az én Pista komám fejéről leesett a sapka.

– Mi az, komám? – kérdem a hangosan röhögő Papp Istvánt.

– Az anyja istenit, lelőtte a fejemről a sapkát!

– Elvtárs az ott, hé, azért lő olyan jól.

– Komám, ugye, a csehek mind szociáldemokraták?

– Azok mind, komám! Azért lő rád olyan szorgalmasan.

Az én Pista komám felemelte a puskáját, célzott, de nem lőtt, hanem úgy hason fekve, hangosan és cifrázott hangon, elkezdte énekelni a *Marseillaise*-t.

Fel dalra, társak, zengje ajkunk
a munka bús, de szent dalát.

A század felkapta a nótát és szépen karban énekelte:

Mi dolgozunk s nagy hasznot hajtunk,
de hol a kéz, amely díjat ád...

És elállott a puskaropogás a század egész vonalán. Mintha egy pillanatra békét kötöttek volna. Mi nem lőttünk, de nem lőttek a csehek sem. Pista átszellemülve, kipirult arccal, torkaszakadtából énekelte:

Éhség s nyomor velünk!

A mi vonalunkon olyan ünnepélyes lett a hangulat, mint mikor nagyon régi haragosok nyújtanak kezet, s nagyon nagy volt a csönd, míg a kőművesek el nem énekelték mind a három szakaszát a szocialista himnusznak. Nóta végeztével Pista tölcsért csinálva kezéből, átkiabált a csehekhez:

– Éljen a harmadik, a Kommunista Internacionálé!

– Éljen! – ordította torkaszakadtából a század.

Jó hosszú csönd támadt, miközben az emberek tanácstala-

nul néztek egymásra, mintha azt kérdezték volna: mi légyen most? Nagyon különös hangulat volt. Én nem tudom, hogy milyen fordulatot vett volna a dolog, hogyha a cseheknél mintegy válaszként el nem kezd kattogni egy géppuska. Elébb egy, majd kettő, aztán egy-egy gyalogsági fegyver is részt vett a koncertben, s egynéhány perc múlva az egész ellenséges vonal lőtt, mint közönségesen, szaporán és célozva.

Kőműves Papp István sápadt volt, mint a halál. Szótlanul egymásra néztünk, de nem bírtam látni Pista kétségbeesett tekintetét, felemeltem a fegyveremet, s lőttem. Pista kinyitotta a patrontáskáját, egy új magazin töltényt vett ki, beletette a mannlicherébe*, a puskát felemelte, s hosszan célozva elsütötte a fegyvert.

– Nesze, az anyád istenit! Tűz! – kiáltott torkaszakadtából. – Lőjetek, ahogy bírtok, ahogy tudtok! Tűz, az istenit az anyjába!

Néhány perc múlva a zászlóalj előrenyomult, a debreceni kőművesek, Kőműves Papp Istvánnal az élükön, az *Internacionálét* énekelve, mindenre elszántan vonultak Rimaszombat felé.

Én azt hiszem, hogy véglegesen itt szakadt le Pista meg a százada a régi Internacionáléról, és itt csatlakozott az újhoz.

Vagy három hétig nem hallottam hírét Kőműves Papp Istvánnak. A tiszolci vereségünk után behozták Pistát a dandárkórházba, ott kerestem fel. Feküdt az ágyban, lázas, kipirult arccal, súlyos gyomorlövéssel. Alig tudtuk az orvossal lebeszélni arról, hogy ne üljön fel. Egyébként olyan volt, mint eddig, cinikus, tréfás:

– No, kvártirmájszter, hát eljöttél a vereskatonasághoz? Mekkora tisztesség, mekkora tisztesség! Azt hittem, anélkül hunyom be a szemem, hogy nem látlak, pedig mondanék valamit.

– Ne markírozz, Pista – mondtam én is, viccre erőltetve a dolgot –, nem telik ki belőled egy hősi halál, komám. Nincs rá helyi csoporthatározat.

* öt lövetű, ismétlő kézi lőfegyver (F. Mannlicher osztrák mérnök nevéből)

– A fene egyen beléd, hát nem hiszed, hogy meg tudnék halni?

– Majd ha meghaltál, komám, akkor elhiszem. – Pedig tudtam, hogy nem ússza meg Pista ezt a gyomorlövést.

– Testvér, igen megrontottak – mondta szomorúan. – Megrontottak. A májamba vagy mibe lőttek bele a disznók.

– Ejnye, Pista, hát miért nem vigyáztál?

– Egye meg a fene a parasztjaidat, azok tettek engem tönkre.

– Már megint a parasztok?

– Mit már megint? Pedig a parasztok az okai mindennek a mi dandárunkban. Ha az embert körülfogják, akkor azt nézze az ember, hogy tud jobban meglógni, és ne álljon oda okoskodni.

– Hát te minek álltál oda, Pista?

– Amiért mindig. Nem akartam, hogy pofázhassanak a cselédek, hogy begyulladt a fecske, meg mi... Nem érted? Nem arról van szó, hogy gyávább-e a kőműves, mint a béres, hanem arról, hogy a kőműves okosabb, mint a béres. Mi elmentünk volna, s kerestünk volna magunknak jobb állást, megúsztuk volna valahogy ezt a murit. De ez a banda nekirontott, mint a bolond tehén a fiának. Hát arra való ember vagyok én, hogy a tiszolci posta előtt a torkát szorongassam az ellenségnek? Egye meg a fene a torkát neki. És rákényszerítettek. Ott fogtam a torkát egy öles csehnek a tiszolci posta előtt, szavamra, a torkát szorongattam. Hát erre való ember vagyok én? Hát nem telik ki másvalami belőlem?

– Pista komám, ne dühösködj.

– Mit ne dühösködjek? – pattogott az én haldokló komám. – Hát jól van ez így, kérlek? Azt akarom tőled kérdezni, hogy hol vagyok én: kocsmában vagy háborúban?

– Ugyan, Pista!

– A kocsmában vagy a háborúban? – kérdezte most már csendesen, de mégis izgatottan az én Pista komám. – Mert ha a kocsmában vagyok, akkor az rendben van, hogy a torkát fogdossuk egymásnak, de akkor nem lőnek rá az emberre két lépésről. Legrosszabb esetben megbicskázzák, de mannlicherrel nem lőnek a hasába.

– Közelről lőttek rád?

– Két lépésről. Mondom neked, az egyiknek fogtam a torkát, a másik meg belelőtt a hasamba.

– Hát te, okos ember, te mi a fenének álltál oda torokfogdosni? Nem volt jobb dolgod?

– Azért, mert nálad ebben a rohadt dandárban az a divat. Ott mindenki torokra kapott. Mint a kocsmában, úgy rontottak egymásnak az emberek. Hát én mit csináljak? Körös-körül mindenhol verekedtek. Itt nem harcolnak, mint a rendes hadseregben szokás. Itt verekednek, mint a kocsmában.

– Ne dühösködj, Pista, majd ha meggyógyulsz, megtárgyaljuk. Ne veszekedj velem, komám. Beszélgessünk nyugodtan.

Pista megnyugodott egy kevés időre, megint tréfára fogta a dolgot.

– No, megállj, kvártirmájszter, ha meggyógyulok, felmegyek Pestre Kunhoz, megmondom neki, hogy milyen háborút csinálsz te itt.

– Jó, jó, Pista, majd akkor beszélünk. A magad lábán jöttél ki Tiszolcról?

– A fenét! Az öreg Korbély János hozott ki lóháton.

– Az öreg Korbély?

– Az. Rendes ember az öreg. Jó bajtárs.

– Látod, komám, azért mégis mindig bajod volt vele.

– Fenét volt nekem bajom vele. Nincs nekem ezekkel az emberekkel semmi bajom. Nem az emberekre vagyok én mérges. Embernek rendes ez valamennyi, öntudatos is a nyavalyás, csak katonának nem való, ez az egész baja.

Láttam, hogy az én Pista komámból az isten se tudja kibeszélni, hogy nem a paraszt az oka mindennek. Gondoltam, továbbmegyek, kár izgatni.

– Ne mérgelődj, komám – mondtam neki –, holnap megint jövök, addig talán megbékélsz a paraszttal.

– Jó, jó, kvártirmájszter, eredj csak. Egye le a fene a derekadat.

Jó barátsággal kezet fogtunk egymással, s utoljára láttam az én Pista komámat...

Ugyanezen az éjszakán fél három órakor Kőműves Papp István meghalt. Az ápolószemélyzet beszélte, hogy a szeme lehunytáig igen csúnyán káromkodott.

Hej, Poroszló, verje meg az isten, de keserves emlékek fűznek hozzá! 1919. május 1-én idáig vertek bennünket a románok. Mi voltunk a magyar Vörös Hadsereg utolsó osztaga, amely még valahogy tartotta a frontot a Tisza túlsó partján, és éppen május elsején, nehogy az ünnepünk teljes legyen, ide szorítottak bennünket, ebbe a haszontalan faluba.

A dolog úgy történt, hogy a Verbőczy-zászlóaljat, melyet már napok óta kegyetlenül vert az ellenséges gránáttűz, ezen a napon leváltottuk, és helyükbe három, volt pesti rendőrökből összeállított zászlóaljat vezényeltünk a hídfőállásba. De bizony a híres soviniszta rendőrök (akik a fegyvertelen munkások verésénél olyan „hősiesen" tudtak mindig viselkedni), nemhogy napokig, de még órákig sem tudták védelmezni a magyar haza eme igen fontos részét, amely ebben az időben egyetlen bázis volt még a Tisza túlsó partján. Gyáván szétszaladtak, mint a csirkék, és isteni csoda, hogy ott nem hagytuk valamennyien a fogunkat. Így került vagy nyolcezer ember vagy vizesen vagy szárazon ebbe a híres Poroszlóba.

Sárai-Szabó és Lukács a faluban vesződött a csürhévé vált katonasággal, nehogy Kisköre felől a nyakunkra lépjen a román. Az én dolgom az lett volna, hogy ezeket a megszaladt rendőröket, akik az állomáson éppen vonatot akartak rekvirálni, maradásra kényszerítsem, és valahogy csatasorba állítsam őket. Az állomásfőnök szobájában próbáltam rábeszélni a „rendőr elvtársakat", hogy tartsanak ki még egy kicsit, hiszen nem hajt olyan nagyon a tatár, de bizony az „elvtársak" nemigen hallgattak rám, sőt hazafias felbuzdulásukban annyira mentek, hogy már-már a földre tepertek, mikor a poroszlói állomásra Füzesabony felől befutott a Nagy Jóska vonatja.

Az én rendőreim megálltak, fegyvereikhez kaptak, kifutottak mind a pályaudvarra, ahol már szépen sorakozott a híres debreceni kommunista terrorcsapat, Nagy Jóska parancsnoksága alatt.

Ezt a Nagy Jóskát én már régebbről ismertem. Olyan nekivadultforma ember volt, aki a fékjét valahol a világháborúban elvesztette, és minden zabla nélkül vetette bele magát a debreceni katonamozgalomba, ahol hamarosan vezetőem-

ber-féle sorba került. És mivel a Kommunisták Magyarországi Pártja támogatta a leszerelt katonák ötezer-négyszáz koronát követelő mozgalmát, a mi Jóskánk szívvel-lélekkel csatlakozott a kommunista párthoz. A diktatúra kikiáltása után egy Stern nevezetű személlyel együtt (aki később román rendőrspicli lett) szervezett vagy négyszáz embert és hatvan géppuskát számláló igen gyanús alakulatot, amelynek a hangzatos „debreceni kommunista terrorcsapat" nevet adta. Igen finom csapat volt, mondhatom. Pedig lényegében rendes emberekből állott. Elég, ha megemlítem, hogy Tóth Lajos, Vadász Károly és egy egész sereg más, igen rendes ember került ki ebből a híres csapatból. De a dolog valahogy úgy alakult, hogy míg ezek a fiúk a lábuk alatt érezték városuknak, Debrecennek a földjét, semmi okosra, semmi jóra nem voltak felhasználhatók. Ezt tudva talán érthető, hogy én nem nagyon örvendtem az érkezésüknek, annak ellenére, hogy a helyzet igen szorongatott. Különben is a hadseregfőparancsnokságról Stromfeld azzal a határozott utasítással küldte hozzám Nagy Jóska bandáját, hogy bármibe kerül is, fegyverezzem le az ipséket, és osszam széjjel valamennyit a rendes katonai alakulatokba.

Jóska feszesen jelentkezett nálam, s a jókor jött segítség dacára is igen életuntan fogadtam őket. Nem vártam én tőlük semmi jót. Ez a Jóska olyan huszonhat-huszonhét év körüli tömzsi, hegyes emberke volt. A háború húzta ki a gyereksorból, és tette a régi hadsereg őrmesterévé ezt a vakmerő debreceni mészároslegényt. Szerette a háborút, utálta a burzsoáziát – talán így lehetne röviden képet adni mindarról, ami Nagy Jóskát jellemezte.

Feszesen állt előttem, mialatt a bandája szokatlanul fegyelmezetten sorakozott a háta mögött. Én magamhoz hívtam azokat a fiúkat – akiket már régebbről ismertem, Nagy Jóskát, Tóth Lajost, a Virág gyerekeket – megmagyaráztam nekik, hogy kutyaszorítóba kerültünk, és jaj nekünk, ha meg nem álljuk a helyünket, és most aztán megmutathatják a proletárállamnak is meg a 39-eseknek is, hogy kommunisták, ha már egyáltalán azok. A fiúk feszesen tisztelegtek, és a következő pillanatban a száznegyvenhat emberből álló csapat két részre oszlott. Az egyik Tóth Lajos, a másik pedig Jóska vezetése alatt kétoldalról bekerítette az egész pályaudvart. A kis növésű Nagy Jóska felállt egy vizeshordóra, a

tenyeréből tölcsért csinált, és torkaszakadtából beleordított ebbe a lehetetlen rendőrzsivajba.

– Vöröskatonák! Mindenki! Vigyázz!

Egy pillanatra csend lett, de csak azért, hogy a következő percben gúnyos kacagással tarkítva még nagyobb zsivaj törjön ki. Ám Jóska sem volt rest, leugrott a hordóról, odaállott egy ágáló rendőróriás elé, s paprikavörösre vált arccal, sziszegve kiáltott rá: – Te csipás, te! Hát kinek magyarázok én?! – És akkorát ütött a fegyverével a feleselgetni próbáló rendőr derekára, hogy az abban a pillanatban leguggolt a földre. Ismét csend lett. A lezüllött emberek mintha egy pillanatra megértették volna, hogy tovább hepciáskodni nem lehet, és ez a kommandó, ami ennek a kis embernek a torkából fakadt, ez a magyar munkásosztály kommandója. Egy pillanatra csendben maradtak, de már a következő percben fenyegető mozdulatokkal próbálták bekeríteni Nagy Jóskát. Én nem tudom, mi maradt volna Nagy Jóskából, ha ebben a kritikus percben az állomásépületnek két sarkáról meg nem szólal a két Virág gyerek halálosan biztos géppuskája. Fütyültek a golyók a tömeg feje felett, és nagyon érthetően adták tudtára mindenkinek, akit illet, hogy lehet lejjebb is engedni, ha éppen szükség van rá. De nem volt rá szükség. Dehogy volt arra szükség! Hófehérre vált arccal állt ott mindenki, mintha odaöntötték volna. Dehogy mertek megmozdulni, dehogy mertek! A hatalmas pesti rendőrök s a szúnyogderekú, girhes rendőrtisztek remegő ajakkal, halálos csendben tűrték, hogy egynéhány debreceni mesterlegény a lábuk sarkáig lefegyverezze őket. Nagy József szúrós, véres szeme nyílsebesen járta végig a tömött sorokat, miközben tekintete halálos fenyegetéssel meredt egy-egy véletlenül megmozdult emberre. Mikor valamennyi fegyver, szurony, tölténytáska egy csomóban hevert, Jóska harsányan vezényelt: – Zászlóalj-, század- és szakaszparancsnokok, hozzám! – A sápadt „tiszt urak" snájdigan sorakoztak a debreceni mészároslegény elé.

– Tíz perc múlva kérek létszámjelentést, de pontosat ám! A zászlóaljat feloszlatom! A szakaszparancsnokok vezetésével a bandát sorkatonasághoz küldöm mórest tanulni. Az urak pedig a jelentés leadása után az én foglyaim, s mennek a nyavalyába, forradalmi törvényszék elé, Szolnokra! Meg vagyok értve?

– Igen – hangzott kórusban a gépies válasz.
– Na! Végrehajtani!
És végre is lett hajtva...

Másnap reggelre a Tisza nekivadult, és helyenként tizenkét kilométer szélességben kiáradt. Hogyha az éjjel nehéz volt a Verbőczy-zászlóaljnak bepatrulírozni* a Füred és Poroszló közötti területet, reggelre kelve ez egészen lehetetlenné vált, mert a Tisza minden patruljukat világgá zavarta. Hatalmas vízróna támadt a tegnap még dombos, füzes területen, s nagyon nehéz volt valami hadi formát kigondolni, amellyel legalább úgy-ahogy védeni lehetne Poroszlót. Pedig a román hidászok lázasan készülődtek az átkelésre. Parasztszekereken hordták százával a csónakokat a Tiszához, vizsgálgatták a lerombolt hidat, s cirkáltak keresztül-kasul a tengerré dagadt Tiszán. Egyszóval igen mérgesen készülődtek hozzánk. Mi pedig álltunk, mint a históriabeli szamár a Sion hegyén. Egynéhány rühes, megtépett zászlóalj, és se hidász, se utász, se isten sehol.

A poroszlói faluszélen tüzérségi látcsővel néztem, miként készülődik ránk a román, minden szégyenérzet nélkül. A vén Korbély jött meg egy patrullal. Mesélte, hogy a Jóskáék Kiskörénél az éjszaka négyszer zavarták vissza a románokat vízen; bevallom, hogy csak ekkor jutott eszembe szegény Jóska. – Ejnye – mondom Korbélynak –, János bá, azok a Jóskáék valamennyien mesteremberek, azokat kék idehozni egynéhány csónakkal.

– Má minek kellenek azok ide?

Odaengedtem az öreget a látcsőhöz, az öreg belenézett, kegyetlen nagyot köpött, és elképedve kiáltott fel:

– Hű, az árgyélusát néki! De sokan vannak, a megváltó istenit!

Kurta haditanácsot tartottunk az öreggel, és elhatároztuk, hogy Korbély leváltja lovasaival Nagy Jóskát, Jóska pedig idejön a füredi részre. Úgy is lett. Vagy másfél óra múlva Jóska jelentkezett, igen feszesen:

– Karikás elvtárs! Nagy József, a debreceni kommunista terrorcsapat parancsnoka tisztelettel jelentkezik száznegy-

* őrjárattal ellenőrizni

venhat emberrel, tizenhárom géppuskával, tizenöt lóval a további parancsra.

– Lovak ide nem kellenek, Jóska öcsém! De a géppuskák meg az emberek jól jönnek. Igen kellenek most. Tudnak-e maguk csónakázni, Jóska?

– Nemigen, elvtárs!

– Az már hiba! Igen nagy hiba.

– Hiba, hiba – mondja Jóska –, de hát a debreceni artézi kút körül nehéz az effajta mesterséget megtanulni. Más vízi alkalmatosság pedig nemigen van Debrecenben, ahol a helybéli gyerek vízre kaphatna. De hát a géppuska sem termett a Hortobágyon, azért mégis tudunk vele bánni valamenynyien, még a szakács is. A csónak az meg még könnyebb alkalmatosság, csak legyen, aki megmutassa. Majd beleszokunk, elvtárs, ne féljen.

Előkerítettük a csónakokat, és felosztottuk a társaságot annyi patrulra, amennyi csónak volt. Így aztán, amikor már az emberek úgy-ahogy tudtak az evezőkkel bánni, tizenhét csónakot eresztettem neki a füredi tengernek. Ej, micsoda zenebona lett belőle egy félóra múlva! Én már nem tudom, hogy a csónakázás tetszett-e nekik vagy a számunkra igen kedvező terep (a poroszlói oldal tele van bokrokkal, füzesekkel, s így a csónakok állandóan fedezve közlekedtek, míg a füredi oldal sík volt, mint a tenger), de úgy rakoncátlankodtak ottan, hogy az már tiszta istenkísértés volt. Megtámadták azok a Szűz Máriát magát is. Egy lélekvesztőben láttak valakit, már okádták is rá a tüzet. Nagy nevetés tört ki, valahányszor sikerült egy román katonát a vízbe ugrasztani. Lett is nagy menekülés odaát! Hurcolta kifelé mindenki az irháját a vízből, egy félóra múlva pedig egy lelket se lehetett látni a túloldalon. Egy-egy gazdátlan csónak, egy-egy vízen úszó román katonasapka jelezte csak, hogy itt átkelni készültek.

Alighanem azt hitték odaát, hogy mi készülünk Füredre, mert kegyetlen ágyútűzbe fogtak, srapnellal és gránáttal szórták be az egész poroszlói oldalt. A gránát toronymagasságig hányta a sarat meg a vizet, de Jóskáék oda se fütyültek neki. Gyorsan száguldoztak a bokrok közt, s ahogy valami olyasmi akadt a szemük elé, amire érdemes volt rálőni, nagy géppuskakoncertet csináltak. Nagy Jóska a két Virág gyerekkel egészen a révész kunyhójáig merészkedett. A kuny-

hó derékig állott a megáradt Tiszában, és nem nagy dolog volt a csónakról a kunyhó tetejére húzni a géppuskát. Ettől kezdve aztán innen gazembereskedtek a füredi partra. Ott lesték a bitangok, hogy mikor hozzák a románoknak délben a menázsit. Hagyták szépen, hogy a kondér köré gyűljön a nép, és amikor már mindenki ott volt, Jóska meg a Virág Feri puskához ült, és széjjelzavarta őket. Mikor nem volt kire lőni, a kondért lőtték rostává, nehogy véletlenül benn maradjon valami a zupából. Mondom, erről a révészkunyhóról okoskodtak mindaddig, amíg odaát rájuk nem untak. A délutáni órákban arra jártam Tóth Lajos csónakján, akkor még onnan integettek felém. Lajos még oda is kiáltott, hogy elég lesz már istent kísérteni. Nem ért az semmit. Megszerethették nagyon a kvártélyt, és semmiért se hagyták volna abba a játékot. Mikor Lajcsival visszafelé jöttünk, szól nekem, hogy nézzek csak oda, mert a kunyhó nincs a helyén. Visszafordítottuk a csónakot a kunyhó helyének irányába, és óvatosan haladtunk előre a füredi part felé. Erősen ránk sötétedett már. A csónakjaink legnagyobb része visszafordult Poroszló felé, néhány ügyeletes csónakunk bolyongott nagy távolságban egymástól, s itt-ott egy megkésett román gránát zavarta a csendet meg a vadrucákat. Lajossal kerestük a kunyhó helyét, illetve Jóska patrulját vagy legalább a maradványát. De sehol semmi. Már vissza is akartunk fordulni, mikor egy gazdátlan csónakra bukkantunk. Gyufát nem mertünk gyújtani, mert közel jártunk a tisztásokhoz, de a sötétben is ráismertünk Jóska csónakjára. Egy kicsit jobbra tartottunk – hát ahogy a füzesből kiérünk, ott látjuk a kunyhó maradványait. Néhány égnek meredő cölöp s a cölöpök körül pár szál csendesen úszó deszka mutatta csak, hogy itt volt a rezidenciája a mi Jóskánknak. Tölcsért csináltam a kezemből, és beleordítottam a csendes éjszakába:

– Jóska, Feri! Merre vagytok?

– Ide, hej! – szólal meg egészen közelről egyszerre több hang is.

Arra fordítottuk a csónakot, ahonnan a hang jött, s néhány perc múlva ráakadtunk Jóskáék patruljára. Együtt volt valamennyi. Egynek se történt kutya baja se. Nyakig vizesen, kékre fagyva kuporogtak a hűvös májusi éjszakában egy dűlve nőtt fa derekán, fogukat vacogtatva.

– Mi az isten van veletek?

– Az anyja istenit a bitangjának, nem ránk fordította azt a reterátot?

A fiúkat felszedtük a csónakba, visszaeveztünk a kunyhó helyére, hosszú horgokkal valahogy kihalásztuk a vízből a géppuskákat, átültettük Jóskáékat a csónakjukba, és szép csöndesen elindultunk Poroszló felé. Jóskára ráadtam a köpenyegem, s ő belehúzódott a csónak sarkába, rágyújtott az én pipámra, merthogy az övé elázott, s mikor már vígan égett a pipa, csak akkor szólalt meg fogvacogva:

– Ej, egye meg a fene, de hideg van!

Gyors ütemben eveztünk Poroszló felé.

A Tisza vagy két hétig a medrén kívül maradt. A Jóskáék ez idő alatt becsavarogták az egész környéket. Kegyetlen agitációs tevékenységet fejtettek ki mindenfelé. Azért mondom, hogy kegyetlen, mert aki nem hallgatott a jó szóra, azt bizony összevissza verték. S így ne csodálkozzék senki rajta, hogy az ilyen agitációs körútnak igen kicsiny maradt a haszna. Meg is kellett nekik szigorúan tiltani minden „agitációt", de azért titokban, amint később megtudtam, éjszakának idején csak el-eljárogattak agitálni. Egyszer aztán egy szép verőfényes, napos reggelen csak beállít hozzám Jóska Besenyőtelekre egy orosz katonaköpenyes, orosz katonasapkás torzonborz atyafival. Jóska is meg a jövevény is keményen szalutáltak, miközben Jóska büszkén jelentette, hogy az illető atyafi az ő unokatestvére, Temesi István, aki éppen most jött meg Nagy-Oroszországból, ahol a Vörös Hadseregben szolgált századparancsnoki minőségben, és most annak rendje és módja szerint jelentkezik nálunk szolgálattételre. Elmondta Jóska szép sorjában, hogy a Pista hadifogoly volt, és hogy a háború elején ő volt Jóska abrichterkáplárja*, aki egyrészt igen jóravaló, rendes ember, másrészt meg akkurátos katona, és jól tud orosz módra agitálni. Én bizonyos előítélettel viseltettem a Jóska által jónak talált agitációs módszerekkel szemben, de minthogy az ember jó benyomást tett rám, no meg annyira a hatása alatt álltunk valamennyien az orosz forradalomnak, hogy még valamelyes mandátumfélét is kiállítottam ennek a Temesi Istvánnak. Mert

* kiképző tizedese

mi is lehet abban rossz, ha valaki úgy csinálja az agitációt, ahogy Oroszországban csinálták, elvégre tanulnunk csak kell valamit a nagy forradalomtól. Sőt, egy poroszlói népgyűlésre magam is kimentem. Jól emlékszem rá, akkor már igen forró májusi napok voltak, az én atyámfia beszélt a templom előtti téren, s a világért se vette volna le az orosz katonaköpenyét és bárányból sapkáját, pedig róla is, rólunk is csak úgy ömlött az izzadság. De erre szükség volt a hatás kedvéért. Én még csak el se ítéltem őt a cigány fogásért, mert akkor talán én sem hittem volna úgy abban, amiket Pista mondott Oroszországról, ha nem lett volna előttem a bárányból süveges, orosz katonaköpenyes ember.

Jóskáék az egész környékről ideharangozták a népet. Béresek, cselédek, asszonyostul, gyerekestül, nagy tömegben állták körül a hordókra rakott deszkaemelvényt. Meg kell adni, Pista ügyesen beszélt, fel és alá járkálva a deszkákon. Beszélt a földosztásról, a gyerekotthonok részére elfoglalt urasági kastélyokról, a szovjetekről meg sok minden másról. Mondta ugyan azt is többek közt (amivel különösképpen Nagy Jóskáék értettek egyet), hogy mindehhez a földi javakhoz az út a burzsoázia, a földesurak, a papok meg a csinovnyikok hulláján keresztül vezet. Addig tehát nincs is földi boldogság, míg ezek a káros elemei az emberiségnek a világon vannak. Nosza tehát kaszára, cselédek, szaporán, mondta zárószóként a mi Temesi Istvánunk, öljük ki kölykestül a burzsoáziát, és készen lesz rögvest a földi mennyország. Jóskáék kegyetlenül háborogtak, a cselédasszonyok is hangos helyesléssel adták tudtul, hogy ők bizony a szónokkal igen egyetértenek. Egymás után szólalt fel a gyűlésen rengeteg katona, egy-két cseléd, de egy béresasszony is akadt, aki vállalkozott arra, hogy ő bizony saját kezűleg vagdalja el a nyakát valamennyi vérszopó úri latornak és szajhának, de különösképpen a papoknak.

A nép igen háborgott, úgyhogy én jónak láttam magam is szólásra jelentkezni, mondtam is aztán, hogy nem oda, Buda, elvtársak, már amennyiben, mondtam, a forradalmi kormányzótanács rendeletet adott ki, úgy nekünk ehhez kell magunkat tartanunk, s hogy egyelőre bizony csak tegyék el azt a rengeteg bicskát, mert mi rendezett viszonyú proletárállamban élünk meg miegymás.

Száz szónak is egy a vége: én bizony azt mondtam vég-

eredményben, hogy hátrább az agarakkal, atyafiak. A nép háborgott, sőt egyik-másik cselédasszony köpködött is, s azzal vádoltak, hogy nekem minden bizonysággal a nadrágomba szaladt a szívem, s a kurázsimat Szatmáron hagytam, ahonnan az oláhok ugrasztottak világgá meg miegymás. Nehéz volna most megmondani, hogy mi lett volna a vége a mi népgyűlésünknek, ha a mindig bölcs Korbély János nem emelkedik szólásra, aki aztán annak rendje és módja szerint megmagyarázta az egybegyűlteknek, hogy a háborút a burzsoázia ellen akként kell csinálni, hogy annak formája is meg értelme is legyen. Mondta az öreg, hogy a kés rossz szerszám háborúviselésre, és hogy nem szóval, hanem háborúval kell végezni a burzsoáziával. János bácsi beszéde után a cselédség egy kicsit megnyugodott, a katonaság is, de azért egy arra menő katolikus papot bizony csak összelökdöstek. Nagy nehezen tudtuk megmenteni a tisztelendő úr reverendáját. A népgyűlés széjjelmentével én aztán megmondtam Jóskának meg Temesi Istvánnak, hogy ne gondolják azt, hogy én a szovjettel, a gyerekotthonnal meg a földosztással nem értek egyet, de a bicska dolgában különvéleményen vagyok, és igen kívánatos volna, ha Pista a következő agitációs beszédében kifejtené, hogy a bicska használata nincs ugyan megtiltva minden körülmények között, de azért mégis ajánlatos, hogy ha már sor kerül rá, hát értelmesen használtassék. Ebben mintha meg is állapodtunk volna. Nem is hallottam én aztán jó ideig semmi rosszat a debreceniekről. Utána én a pétervásári front megszervezésén dolgoztam, egy egész más vonalon. Egyszer csak kapok a hadseregfőparancsnokságtól egy igen szigorú telefongramot, melyben a főparancsnok ismételten és szigorúan felszólít, hogy az ilyen és ilyen számú főparancsnoksági parancsot haladéktalanul hajtsam végre, vagyis jelenleg a füredi frontszakaszon garázdálkodó Nagy Józsefet veressem vasba, s küldjem fel a főparancsnokságra, a bandáját pedig azonnal fegyverezzem le, oszlassam fel stb. stb.

Hű, az árgyélusát neki, mondom, vajon mit csináltak ezek a bitangok megint? Kaptam magam, s az öreg Korbély Jánossal meg vagy tíz huszárral lóra ültünk, s még aznap délután elindultunk Borsodivánka felé. Úgy éjjel két óra tájban érkeztünk a falu alá. Rendes jelszó és jelhang leadása után tovább engedett bennünket a cselédházig az őrt álló debre-

ceni katona, ott találtuk aztán az egész kompániát, egy sereg cselédtől körülvéve. Pista apostoli beszéde megint Oroszországról szólott, mikor benyitottunk a füsttel tömött cselédszobába. Jóskát meg az atyafiakat elhívtuk egy másik helyiségbe, s szigorúan vallatóra fogtuk őket. Hát gyönyörű dolgok kerültek napfényre, mondhatom. Kitűnt, hogy Jóskáék földet osztottak, annak rendje és módja szerint, még írást is adtak róla. Pecsétes írást. (Egy régi uradalmi címeres pecsétből csinálták a pecsétet.) Ez az egész kataszteri operáció igen egyszerűen oldódott meg Jóskáéknál. Egy cetlire vagy néha egy újságpapír szélére ráírták, hogy adatik például Kovács János elvtársnak tizenöt katasztrális hold szántóföld, ennyi meg ennyi legelő, ennyi meg ennyi erdő, stb. Aláírva: a debreceni kommunista terrorcsapat parancsnoksága, Nagy József parancsnok és Temesi István agitátor (mert hogy egy ilyen természetű operáció nem megy agitátor nélkül). Erre a papirosra aztán ráütötték a pecsétet, s isten, ember előtt a földosztás végre volt hajtva. Ilyen cédulát találtunk mi igen nagy számban. Sőt az is kitűnt, hogy az ilyen Kovács Jánosok kaszálták is már vígan a finom, gyönge életet ezen vagy azon az urasági legelőn. Volt ott más is, például ruhaosztás, ami szintén nem ment utolsó számba. Az meg úgy lett végrehajtva, hogy valamelyik kastély elé odacsődítettek egy halom embert, kiválasztották a rongyos ruhájúakat, s annak rendje és módja szerint felruházták őket. Láttunk is mi másnap egy egész sereg fura öltözetű embert. Akadt ott frakk, lakkcipő, finom, csipkés női selyemruha a mezítlábas cselédasszonyon. De baj nem is ezekben az egyszerű kommunizáló apróságokban volt, hanem abban, hogy Jóskáék agyonlőttek valami pusztai ispánt vagy jószágigazgatót vagy mit, szerintük azért, mert igen okvetetlenkedett. Mindezt tették persze azért, mert ezt oroszosnak, mert ezt forradalminak találták. Az öreg Korbéllyal egy kicsit visszavonultunk, meghánytuk-vetettük a dolgot, de sehogy se tudtuk elhatározni magunkat arra, hogy az írott parancs betűi szerint járjunk el. Hiszen minden annyi tisztességgel csinálódott, hogy nem volt lelkünk még csak az elítélésre sem. Nem tartottak azok meg maguknak semmit. A legjellemzőbb az, hogy bár minden kastély pincéje színültig volt borral, ezek a fiúk nem nyúltak hozzá, egy pohárral se ittak, mert szesztilalom volt. Lakatot és pecsétet vertek a pincére, és élő embernek nem

volt oda bemenetele. Egyszóval ezek a fiúk nem csináltak semmi olyat, amit annak lehetett volna minősíteni, hogy a saját hasznukra csinálják. Ezzel szemben pedig a mi kezünkben parancs volt, amit – ha törik, ha szakad – végre kellett hajtani. Viszont ez se volt könnyű dolog. Jól tudtuk, hogy ha mi ott a helyszínen próbáljuk őket lefegyverezni, annak jó vége nem lesz. Rostává lőnek bennünket, ez bizonyos. Tehát taktikához folyamodtunk. Parancsot adtunk, hogy a társaság vonuljon be Besenyőtelepre, s mint jó kommunisták majd a dandárnál fognak szolgálatot teljesíteni. Meg is érkezett másnap úgy tizenegy óra tájban nagy nótaszóval a debreceni terrorcsapat Besenyőtelepre, ahol a községháza előtt Sárai-Szabó várta őket egy erős századdal, nekik állított géppuskákkal.

A fiúk azonnal látták, miről van szó, és kétségbeesetten tekintettek hol rám, hol a vén Korbély lesütött ábrázatára.

– Vigyázz! – vezényel Sárai-Szabó.

A fiúk a fegyverszíjat erősen markukban tartva halálos csendben álltak velünk és a géppuskákkal szemben. Ez a hideg verejtékes egymásra-nézés egy jó percig tartott, miközben az öreg Korbély lassan Nagy Jóska elé lépett, s atyai hangon szólott hozzá:

– Jóska, Jóska, gyerekem. Add ide a puskádat, édes fiam. Add ide, gyerekem. Add ide.

Jóska véres, fáradt szemét az öregre emelte, lassan levette a válláról a puskát, halálos sápadt arccal, reszkető kézzel adta át a vén huszár szintén reszkető kezébe a kilencvenötös mannlichert.

– Fegyvert gúlába, szerelvényt le! – hangzott Sárai gépies kommandója.

Halálos csend. A fiúk kétségbeesetten tekintenek Nagy Jóskára, aki lemondólag int a kezével. A szerelvényt letették, a puskákat gúlába állították, gyerekes félelemmel néztek Sárai-Szabó Tibor szigorú arcába.

– Hátra arc! Indulj! – hangzott tovább a borzalmas vezényszó, s a fiúk kegyetlen biztonsággal indultak hátra, visszahagyva az annyira szeretett puskákat és géppuskákat.

– Állj! Hátra arc!

A debreceniek vagy tíz lépésre a szerelvényeiktől ismét szembefordultak velünk, miközben Nagy Jóska és Temesi István feszesen állott vigyázzban Sárai-Szabó előtt. Az Icce

gyerek már hozott is két láncot, amivel nekünk parancs szerint láncba kellett volna vernünk a debreceni kommunista terrorcsapat hírhedt parancsnokát és helyettesét, a sok vihart látott Temesi Istvánt. Az öreg Korbély János feszes vigyázzban jelentkezett:

– Dandárparancsnok elvtárs! Korbély János... Korbély János... tisztelettel jelentkezik... a további parancsért...

A vén kemény Korbélynak olyan nedves, olyan fényes lett a szeme a benne ingerkedő könnycseppektől, és végtelen tanácstalan könyörgéssel tekintett hol rám, hol Sárai-Szabóra, hol pedig a keményen előttünk álló két debreceni gyerekre. Sárai maga is tanácstalanul bámult rám, majd a fiúkra, irtózatosan küzdve magával, hirtelen sarkon fordult, és bement a községházára. A vén Korbély rám nézett, s könyörgéssel kérdezte:

– Karikás elvtárs?!

Én a láncokat tartó Icce gyerekhez fordultam, s alig hallhatóan tudtam csak kinyögni:

– Vidd innen, Jóska, azokat a láncokat. Vidd el, Jóska. Verje meg az Isten a fajtájukat. Vidd a fenébe.

A vén Korbély boldogan tisztelgett, víg, megértő ábrázattal fordult a két fogoly felé.

– Jóska, menjetek, gyerekeim, amerre láttok. Legyetek okosabbak, gyerekeim. Legyetek okosabbak, fiaim.

És a két lefegyverzett, bátor katonája a mi háborúnknak gyalogosan elindult Füzesabony felé. A többi fiú visszakapta puskáit, és belőlük alakítottunk egy nagyon jó századot, amely a 39-es dandár második zászlóaljában derekasan harcolt a diktatúra bukásáig, s mindig nagy szeretettel beszélt Nagy Jóskáról. Mi is...

Így mi a hadsereg-főparancsnokság ez egyetlenegy parancsát nem hajtottuk végre. Nem bírtuk. Pedig volt erőnk hozzá...

Szegény Nagy Jóskát a diktatúra bukása után az egri püspök székhelyén felakasztották a fehérek, Egerben.

Ahogy a Tiszán átvertek bennünket, egy negyven körüli szekeres paraszt állt elém Poroszlón.

– Elvtárs, én Petri Koczka Péter vagyok – mondta félig szemrehányó, félig tanácskérő hangon. – A telefonistákat hoztam ide Füredről. Most aztán összelőtték a hidat, a románok behurcolkodtak Füredre, én meg itt rekedtem lovastul. Mi legyen velem, kérem?

– Itt marad kend – mondom kurtán.

– Hászen nem nagy dolog itt maradni, kérem. De mi legyen a családdal, instálom?

– Hát mi volt a családdal, mikor kend Ferenc Jóskát szolgálta?

– Hát, kérem, az se vót valami híres dolog.

– Én nem tudok most kenddel semmit se csinálni, menjen kend a gazdasági főnökhöz, az majd csinál valamit.

Vagy két hét múlva Koczka Péter megint elébem állt, de most már katonásabban.

– Biztos elvtárs, nagyon szépen kérem, tessék engem beosztani az I/39-be.

– Hát kend ki fia, atyafi?

– Én, kérem, Petri Koczka Péter vagyok, a fuvaros, aki ideát rekedt a dandárnál.

– Hát a lovakkal mi lesz, Petri Koczka Péter?

– Az unokatestvérem ott szógál a trénnél, az majd gondjukat viseli.

– Na, és kend mit fog csinálni a zászlóaljnál, Petri Koczka Péter?

– Amit a többi, kérem. Merthogy mindég frontkatona vótam, azért restelkedem, kérem. Igen restelkedem, kérem, a földijeim előtt.

– A földijei az I/39-ben vannak?

– Igen, kérem. A második századba a második és a harmadik szakasz, az mind az én földim, kérem. Csegeiek. Ott van a Dinnye gyerek; mind a kettő az én regrutám volt a 39-eseknél. Ott van a Pikler gyerek, az is az én regrutám, meg aztán a zászlóaljparancsnok elvtársat, a Pájnik főhadnagy urat is igen jól ismerem még fénrik korából.

– Na?

– Abbizony. Majdnem mindig együtt vótunk szógálatba.

Merthogy én káplár vótam, kérem, korporál Petri Koczka, kérem.

– Hát civilbe mi kend?

– Én, kérem, civilbe igen kis ember vagyok. Fuvarozok evvel a két lóval, kérem.

Írtam egy szolgálati jegyet a Peinlichnek, és Petri Koczka Péternek ettől a naptól kezdve mindig híre járt felénk. Petri Koczka híres járőrparancsnok, ugyanolyan híres rajtaütő, őkelme a puskamester meg a géppuskás meg a zászlóaljfelcser meg a kursmind, meg a fene tudja még, hogy micsoda. Egy alkalommal Peinlichtől egy értelmes embert kértem, akit fontos megbízással a hadtesthez akartam küldeni. Peinlich minden gondolkodás nélkül odaszól az ordonáncnak:

– Eredj, fiam, küldd ide a Petri Koczka Pétert.

– Hallod, Peinlichkém – kérdem a mi ügyes zászlóaljparancsnokunkat –, kid neked ez a Koczka?

– Miért tetszik kérdezni?

– Valahogy különösnek tartom, hogy te is ennek a hátuljában látod forogni a világ tengelyét.

– Kérem, ez a Petri Koczka nagyon ügyes ember. Szavamra mondom, a legügyesebb ember. Majd meg tetszik látni.

És igazán megláttam. Értelmesebb embert a mi vidékünkön keveset láttam. Nem is vesztettem többé szem elől.

Valahol Rimaszombaton túl jártunk, s az egész törzzsel a terepet szemléltem. Sokan ott ültünk a vasúti töltésen, ott volt Sárai, Peinlich, az öreg Korbély meg egy csomó más ember. Arról járt a szó köztünk, hogy milyen nagy munkát lehetne itt végezni, ha volna valamilyen páncélvonatféle. Két-három gépfegyverrel, egy ágyúval de nagy ribilliót lehetne csinálni!

– Nagy foga van annak, kérem – mondja a vén Korbély.

– Nem olyan nagy, János bátyám – szólalt meg a hátunk megett Petri Koczka Péter.

– Elég nagy foga van annak, öcsém, elég nagy – mondja bölcselkedve az öreg Korbély.

Peinlich nevetni kezdett, s hangos röhögéssel megjegyezte:

– Szavamra, a Péter még ezt is megcsinálja.

– Hát miért ne csinálnám meg? Nem kell ahhoz, kérem, csak egy írás a Karikás elvtárstól az állomásfőnökhöz, hogy adjék egy mozdonyt két vagonnal. Géppuska az van, kérem,

nálunk elég, ágyú is akad, amennyi kell, ha akarják, én három nap múlva ideállítok vele – mondja Péter nagy meggyőződéssel.

– Aztán hogy csinálná meg kend, Koczka elvtárs? – kérdeztem nagy kíváncsian.

– Hát, kérem, nem olyan nagy dolog az. Két nyitott vagon kell hozzá, belülről dupla falat csinálunk neki, a két fal közé meg homokot hány az ember. A vagon két sarkára egy-egy géppuskát, a közepére meg egy fakerékre az ágyút, hogy forgatni lehessék, aztán nekiállít az ember seggével egy mozdonyt, és kész a páncélvonat, kérem.

– De honnan vennénk most hamarjában annyi rengeteg mesterembert meg páncélvonathoz értő embert? – kérdem, erősen kacérkodva a kitűnő gondolattal.

– Megcsinálom én, kérem, csak tessék adni hozzá, ami kell. Ember meg van rogyásig. A Nagy Jóska öccse az olyan masinisztaféle, az igazítaná a masinát, az én földijeimből meg kitelik a legénység rá. Mind igen jól értenek hozzá.

És Petri Koczka Péter csakugyan csinált egy olyan páncélvonatot, hogy szemünk-szánk elállott. Harmadnap déltájban ott csudálta már a fél város a rimaszombati pályaudvaron a különös masinát. Péter meg úgy sétált ott fel és alá, hogy én sokáig alig mertem megszólítani. Végre aztán megemebereltem magam:

– No, Petri Koczka elvtárs, hát mégis megcsinálta kend a vonatot?

– Hászen megmondtam, kérem, hogy megcsinálom. Hát meg is csináltam.

– A legénység megvan már hozzá?

– Már régen, kérem.

És Péter elővette a fütyülőjét, és cifrázva belefúvott. Erre a két vagonról meg a mozdonyról emberek ugráltak le szaporán, s rang szerint sorakoztak a vonat előtt. Péter odaállott az első ember elé.

– Ez itt kérem a Nagy Lajos, a masiniszta. Emmeg a Dinnye Ádám, a főtüzér. Emmeg itt Baja István, a fő géppuskamester. – És így szép sorjába bemutatta az egész mancsaftot,* legutoljára meg saját magát mint a „páncélvonat" parancsnokát.

* legénységet

– Mondja, Péter, honnan a fészkes fenéből tanult maga ennyi mesterséget?

– Ej, elvtárs, nagy mester a szegénység, megtanítja az az embert mindenre!

– Tán a világháborúban látott kend ilyesfélét?

– Nem láttam én, kérem. Még csak hírét se hallottam neki. A fejem se törtem rajta soha. Csak úgy hallottam róla egyet-mást. Aztán hogy hallottam, hogy az elvtársak szeretnének egy ilyen masinát, hát, mondom, csinálok én a dandárnak páncélvonatot is. Tessék elhinni, hogy nem rosszabb ez, mint az igazi, csak egy kicsit szegényesebb. De a cseléddandárnak ez is jó, kérem. A fő az, hogy a puska szóljék rajta értelmesen.

– Aztán a puska értelmesen fog szólni rajta?

– Az ám! Aztán miért ne szólna értelmesen, ha jó mancsaft van mellette?

Megérkezett Sárai-Szabó, azt mondja, hogy a páncélvonattól igen sokat vár. Bele is van kombinálva a ma esti támadási programba, generálisszereppel. Úgy szólt a parancs, hogy a vonat fél hatkor indul, hatra a vonalhoz ér és megütközik. Mi egy közeli templomból akartuk végignézni a vonat munkáját. Autóval előrementünk, s erős tüzérségi látcsövekkel felszerelve, állást foglaltunk a toronyban. Nagyon sűrű, meleg, nyári zivatar kerekedett, amely nem tartott sokáig, de arra elég volt, hogy mind a saját, mind az ellenség fedezékéből kiöntse a katonákat, mint az ürgéket. A torony egész közel volt a rajvonalhoz, látcső nélkül is jól láttuk a fedezékek mentén ide-oda sétálgató ellenséges katonákat, sőt a nótájukat is tisztán hallottuk: *Papicská, tü moj milii...*

Vártunk vagy tíz percet, mikor egyszerre csak hallhatóvá vált a vonat zakatolása, és a kanyarulatból hirtelen ott termett nagy méltósággal az én Petri Koczka Péter komám tehervonat-formájú páncélvonatja. Néhány pillanat műve volt az egész. Úgy néztek rá az ellenséges oldalon, mint a borjú az új kapura. Valószínűleg azt gondolhatták, hogy valamilyen eltévedt vonat. Sokáig a mi Petri Koczka Péterünk nem hagyta tévedésben őket. Hirtelen megállott az ellenséges rajvonal közepén, és kegyetlenül lövöldözni kezdett. Most, hét esztendő múlva, ha visszagondolok erre a dologra, ma sem fér sehogy se a fejembe, hogyan tudott tizenhat ember olyan irtóztató zenebonát csapni. Tisztára pokol volt, amit csinál-

tak. Az ágyúk, a géppuskák lehetetlen sebességgel okádták a tüzet, a kézigránátok meg olyan szaporán röpültek, mint a záporeső. A szó szoros értelmében hátba vagdalta az ellenséget kézigránáttal. A csehek az első pillanatban földbe gyökeredzett lábbal tátották a szájukat a vonatra. Ez a hirtelen tűzzápor annyira előkészületlenül találta őket, hogy alig tudtak a futáshoz fogni. Jó tíz percig lövöldöztek, eleinte kartáccsal, majd srapnelra fogták a dolgot. Aztán mikor kilométerekre se volt már kire lőni, a masina tüzet szüntetett, sípolt. A vasút mentén őrült nagy rés támadt. Nem volt ott nyoma sem az ellenségnek, hacsak a visszahagyott fegyvereket, géppuskákat s üres konzervdobozokat nem számítjuk nyomnak. Ezen a résen vagy öt zászlóalj gyalogság vonult be dalolva, és meg se állott Tiszolcig.

Mire odaértem a vonathoz, a mancsaft idősebbje, köztük Petri Koczka, már ott ült a vagon szélén, lábát lógatva pipázott, és csöndesen beszélgetett. A fiatalabbja pedig a töltés oldalán a térdig érő fűben birkózott, mint akik igen jól végezték dolgukat.

– Pihennek, pihennek? – kérdeztem mosolyogva a fiúkat.

Petri Koczka Péter leugrott a vonatról, s katonásan jelentkezett:

– Biztos elvtárs! Petri Koczka Péter páncélvonat-parancsnok tisztelettel jelentkezik tizenhat emberrel, négy géppuskával, két ágyúval a további rendelkezésre!

– Pihenj – mondtam csendesen. – Van-e sebesültjük? – kérdeztem Petri Koczkát.

Petri Koczka Péter igen sértődött ábrázattal nézett rám, és hallgatott.

– Azt kérdem, Péter – ismételtem –, hogy nem sebesült-e meg valaki?

– Hol? – kérdezte Péter, majdnem indulattal.

– A páncélvonaton.

– A dandár páncélvonatán?

– Azon, azon.

– Ugyan, kérem, ne tessék mán tréfálni – szabadkozott a vérig sértett Koczka igen rátartian –, hát ki az isten mer puskát emelni egy ilyen vonatra, kérem?

És Péter jóleső büszkeséggel nézett végig csendesen füstölgő vonatján, az ő nagy művén. Én is...

Vagy két hét múlva megint Peinlichnél jártam. A mindig mosolygó Peinlich nagyon borús ábrázattal fogadott.

– Mi az, öcsém? – kérdem a fiatal zászlóaljparancsnokot. – Bicskát nyeltél, hogy olyan keserű ábrázatot vágsz hozzá?

Peinlich erőltetetten mosolygott, majd szomorúan nézett végig a minket körülvevő vöröskatonákon.

– Na, mi a baj, fiú?

– Tegnap délben kiküldtem Koczka Pétert járőrbe, és még nem jött vissza.

– No. Aztán hova küldted?

– Ide vagy ezer lépésre, a hámorhoz.

– Puskaropogást nem hallottatok utána?

– Nem.

– Elfogták őket. Hányan voltak?

– Tíz emberrel volt oda.

– Csegeiek voltak mind?

– Tudja, hogy ő mást nem visz magával soha.

– A fene, ez már baj – mondtam nagy aggodalommal.

Szótlanul ültünk az árok partján, mint akik igen nagy halottat gyászolnak. Ettől a naptól kezdve mindenki Petri Koczkát kereste. Minden járőr őt kutatta, minden támadás Petri Koczka jegyében folyt. Sárai-Szabó mindennap vagy maga jött ki Peinlichhez, vagy ha mással volt elfoglalva, telefonon kérdezte meg, nincs-e valami hír róla.

Így múlott el kilenc nap nagy szomorúságban. A kilencedik napon korán reggel értem Peinlichhez, s együtt reggeliztünk. Reggelizés közben beront a lovászom, s jelenti, hogy megkerült a Petri Koczka Péter. Kiszaladtunk az udvarra, és tényleg ott feküdt a lépcső alatt, tizenegyedmagával, bakancstalan, véres lábbal Petri Koczka Péter. Alig tudtam visszatartani, hogy ne vágja vigyázzba véres bokáját.

Autóba ültettem az egész járőrt, s beszállítottam a dandárkórházba. Szigorúan meghagytam Beretvás doktornak, hogy úgy vigyázzon ezekre az emberekre, mint a két szemére, s az engedelmem nélkül ki ne eressze őket. Estefelé meglátogattam a fiúkat a kórházban. Tizenegy ágy állott egy sorban. Az ágyakban kiborotváltan, szép tiszta, fehér ingben, kipödrött bajusszal feküdtek az én atyafiaim. Mindegyiknek a szájában az elmaradhatatlan, egyenes szárú cseréppipa, az ágy támlájára pedig az erősen befáslizott lábukat tették ki, katonás sorba.

Csendesen beszélgettek. Egy széket tettem a Petri Koczka ágya elé, s elmondattam vele, hogy merre jártak.

– Hát, kérem – kezdi Péter, nagyokat szíva pipáján –, ahogy a hámorhoz értünk, se szó, se beszéd, vagy száz cseszki ugrott a nyakunkba. Ki a lábát, ki a kezit fogta meg az embernek, úgyhogy mozdulni se tudtunk. Sok lúd disznót győz, szokták mondani, hát elszedtek tőlünk mindent. Na, mondom, ebbe osztán benne vagyunk rendesen. Elvittek vagy három kilométerre bennünket valami kommendánsféléhe. Olyan öklömnyiforma kis emberke vót, de igen nagyhangú. Igen hangos, kérem. Mondta az aztán csehül, az isten tudja, meddig. Az asztalt is veregette hébe-hóba. Mondta, hogy hát magyarszki, bolseviki, meg megint magyarszki, meg megint bolseviki; na, mondok, csak mondja, ha kedve tartja. Egyszer aztán odajött hozzám, és a zsinóromra mutatott. „Kommandánt?" – kérdi. „Avvagyok én, kérem, patrulkommendáns." Erre kezdett el aztán kegyetlenül lármázni. Ott hadonászott picurka kis öklével az orrom előtt, olyan sebesen, hogy na. No, mondok, ez engem rögtön meg fog ütni. „Hej, oficír – mondok neki –, a vereskatonát nem szabad megütni, hé! Nem a Ferenc Jóska idejében vagyunk, ebadta. Csinájj, amit akarsz, haszontalanja, ugrálj, kijátsál szakadtig, ha kedved tartja, de a vereskatonával ne verekedj; érted-e?"

– Aztán hogy mondta meg azt neki, Péter?

– Hát magyarul mondtam biz én, minthogy az ű nyelvükön nem tudok.

– Na hiszen, az se értett abból egy kukkot se!

– Má hogyne értett vóna – mondta az én Koczka komám méltatlankodva –, mindjárt csendesebb lett tűle! Szépen leült az asztalához, és azt mondta, hogy: „Na, bolseviki kommendáns, én most becsuklak benneteket az áristomba, aztán majd eligazítlak a lágerbe." Be is csukott bennünket valami disznóólfélébe, az egyik fala még vesszőbül is vót fonyva, de se strázsát, se fenét nem állított nekünk. Csak úgy becsukott abba a köpetnyi kis ólba, riglivel, mint a disznót. A Taba gyerek méltatlankodott is egy keveset, azt mondogatta, hogy az istent az anyjába néki, még csak egy rendes áristomra se telik nékik. De én megmagyaráztam a vereskatonáknak – fontoskodott Péter: „Nem arrul vagyon itt szó, hogy telik-e a cseheknek másikra vagy se, hanem arról

vagyon szó, hogy kevés a becsület. Hogy ez a bitang oficír, minthogy mi a szegénység katonái vagyunk, disznóként becsül bennünket. Azért tett a disznóólba. A vereskatonának itt nem jár se strázsa, se semmi. Itt kicsi a mi tisztességünk, atyafiak." „Na – mondják a fiúk –, ha így áll a dolog, akkor nem is maradunk itt semeddig. Egye meg a fene az anyját néki!" Neki is fogtunk azonmód, lehánytuk a vesszőfalat, s uccu neki, vesd el magad, nekivágtunk az erdőnek. Éccakára meghúzódtunk egy sűrűbe; strázsát állítottunk annak rendje és módja szerint, hogy ha valaki jönni talána, hát ne kapjék alva bennünket. Itt csatangoltunk aztán vagy két napig, egy kis krumplin meg mi a fenén élve. Harmadnapra aztán a dohányunk is elfogyott. Egy pofa bagóra való dohánya se vót egyiknek se. Erre azt mondják a gyerekek, hogy hát: „Parancsnok elvtárs, most osztán elég! Gyerünk neki a rajvonalnak! Megölnek-e, nem-e, de haza kell menni. Itt járja el az ember éttelen ezek között a hegyek közt az utolsó erejét? Itt folyjék el az ember utolsó csepp nyála egy kis dohányra? Ki a nyavalyának kell az élet?" Hiába mondogattam én nékik, hogy hát hová megyünk mi, atyafiak, puska nélkül, úgy bunkóznak le bennünket, mint a veszett kutyát, meg mi. Nem ért az semmit. Mennyünk és mennyünk. Na, mondok, ne mondja senki, hogy én hitványabb vagyok, mint a másik, hogy talán félek vagy mi; ha megyünk, hát megyünk. Megölnek-e, nem ölnek-e, gyerünk! Alig mentünk egy kicsi darabot, kiértünk egy kis útra. Visszatartom az atyafiakat, merthogy ott jött felénk egy cseh patrul. Hatan vótak. Szépen elbújtunk a fák közé. Megvártuk, míg odaértek hozzánk. Én azt mondtam az atyafiaknak: fogd meg, hé! Egy kukkot se szóhattak, a puska má a mi kezünkbe vót. Elszedtünk aztán tőlük mindent. Vót ott minden, kérem, kenyér, szalonna, pikszenflájs*, dohány, cigaretli, még szivar is akadt kettő. Az egyiket én szíttam el, a másikat meg Taba elvtárs, a rajkommendáns. Rendes egy szivar vót. Erre aztán megjött a fiúknak a kedvük megint. Na, mondjuk, ha így áll a dolog, akkó keressünk még vagy öt puskát meg rüsztungot**, aztán megsturmoljuk a csehet, és hazamegyünk. De bizony olyan kis csapatban nem akadt cseh töb-

* konzervhús

** felszerelést

bet a szemünk elé. Már vagy nyolc napot járkáltunk így ebbe az istenverte hegyekbe, az utolsó csepp bakancs is lemaradt a lábunkról. Na, mondok most már tudjátok, hogy én nem szeretem a hertelen embert, mert a hertelen az hibádzik. De én mondom most már, hogy mennyünk haza. A puskás emberek mennyenek előre, mondok, hogy ha valami lenne, hát ne fegyvertelen embert érjen a baj. De szerencsénk vót ám. Merhogy mikor odaértünk a svarumléniához*, hát az tisztára üres vót, de embernek nyoma se. Na, mondok, ezek is jól vigyáznak a hazájukra! Összeszedtünk aztán még öt darab finom, kilencvenhatos puskát, szép új patrontáskákat, a brotzsákunkat** is kicseréltük, aztán átballagtunk szépen a fronton. Nem vót ott, kérem, egy lélek se. Mikor átjöttünk a hazai földre, igen megörvendeztünk. Kerestük a mi csapatunkat, de azok is oda vótak valahol. Hajnal lett má, mire valahol rátaláltunk a tarjániakra. Ismertem a bataljonkommendást a tarjániaknál, megmondom neki, hogy jobban kell ám egy kicsit vigyázni. Mondom: „Zászlóaljparancsnok elvtárs, hol jár a csapat, kérem? Igen elbitangosodik a cseh, ha ilyen békén hagyják. Ott jártunk az iccaka a léniájukba, mondom, hát nem vót egy fia cseh se. Oda vótak kurválkodni valamennyien, de errül se nyüzsgött nagyon a nép." Aztán így hazatértünk, hála istennek. Minthogy igen fáradtak vótunk, meg a kőtől össze vót vagdalva a bakancstalan lábunk, ha nem érünk el a zászlóaljhoz, hát egy bolhaugrásnyit se tudtunk vóna tovább menni. Most aztán itt heverészünk, ni.

Másnap Beretvás doktor jelenti, hogy a patrul kéredzkedik a frontra. Megtiltottam, hogy kiengedje őket. Ötöd- vagy hatodnap Peinlichéknél jártam, s a tartalék második század a zászlóaljparancsnokság körül seggreverősdit játszott. Éppen a kövér Vincze Lajos tartotta oda széles, kifeszített hátulját, és Petri Koczka Péter köpködte a markát. Olyan kegyetlen élvezettel célozgatott, hogy addig sehogy se akartam megszólítani (nehogy megzavarjam őket), míg oda nem vágott egy lórúgásnyit a kövér Vincze kifeszített hátuljára.

– Egészségére kendnek, Petri Koczka Péter, meg kendnek is, Vincze Lajos.

* harcvonalhoz

** kenyérzsákunkat

Péter igen megijedt, és vigyázzba vágta magát.

– Na, Péter komám, volt már parancs arra, hogy kend kijöhet a századhoz?

– Nem vót, jelentem alássan.

– Hát hogy mert akkor kend kijönni? – kérdeztem szigorúan.

– Ekkis sürgős dolgom akadt, biztos elvtárs, jelentem alássan – mondta restelkedve.

– A Vincze Lajos körül?

Erre a vöröskatonák nagy hahotában törtek ki. Magam sem álltam ki tovább nevetés nélkül, mire Petri Koczka Péter megemberelte magát, és kérlelt:

– Elvtárs! Maradhatnék itt a századnál?

– Hát nem jobb a kórházban, Péter?

– A betegnek kérem, a betegnek.

Harmadnap Peinlich telefonált, hogy Petri Koczka Péter ma reggel szalonnát evett a fedezék szélén, s egy eltévedt ellenséges golyó szíven találta. Rögtön meghalt.

...És a lovak itt rekedtek a Tisza innenső partján.

Illés Béla

A TISZA HÍDJÁN

1.

Kovács Péter vöröskatona öthetes gyógykezelés után egészségesen jött ki az újpesti Károlyi-kórházból. Pár perccel múlt el a déli tizenkét óra, amikor az utcára lépett. A sapkáját levette, hogy a Duna felől jövő langyos szél szabadon érje betegség után is életpiros arcát. Bal kezével hátrasimította sötétszőke haját, és anélkül hogy különösebb oka lett volna rá, elnevette magát, két fehér, egészséges fogsort mutatva a szembejövőknek. Ahogy lassan elindult a laktanya felé, dióbarna szemét tágra nyitva, bámulta a várost. Ebben a percben nagyon jól érezte magát: erős volt, fiatal és egészséges.

Három órával később csak egy paraszthajszál választotta el a haláltól. Hogy szavaimat össze ne zavarjam: Péter június huszonnegyedikén jött ki a kórházból, a magyarországi proletárforradalom negyedik hónapjában.

Hajnaltájt félórás sebes eső mosta végig a várost. A nap már felszárította az eső nyomát, de még csak vékonyan porzott az út a kocsikerekek alatt. A Duna felől friss levegőt hozott a szél. Péter szembenézett a széllel, élvezte, nevetett rá, játszott vele. De amint kiért az Árpád útra, alábbhagyott a jókedve, mert akárhogy is bámult, sehogy sem ismert rá a városra, melyet május eleje óta most látott először. A házak mind a régi helyükön állnak, a villamosok is a régi síneken futnak, hanem az emberek... „Kutya legyek – gondolta Péter –, ha nem úgy mennek, mintha mindegyiknek az orra vére folyna."

A villamosokon fürtökben lógnak az utasok. Talán azért forognak olyan lassan a kerekek. A házakon majd mindenütt ott lobogtak még a májusi zászlók, de az eső lemosta, a nap kiszítta friss, piros színüket. Az egész város fáradt volt és rosszkedvű.

A laktanya kapujának támaszkodva békésen pipázott két idősebb vöröskatona.

– Hová, hová? – kérdi az egyik, az öreg Lipták.

– A zászlóaljirodába megyek jelentkezni. Ma jöttem ki a kórházból.

– Egészségesen?

– Egészségesen.

– Na, akkor sétáljon egyet, elvtárs.

Péter csodálkozva nézett a szürkülő bajszú katonára, aki legényesen félrecsapta sapkáját, és keményen összeharapva meggyfa pipaszárát, hátával a kaput támogatta.

– Ne tréfáljon, Lipták elvtárs!

– Nana! Nem vagyok én tréfacsináló. Oszt ha éppen olyan nagyon akarja, be is mehet a laktanyába az elvtárs, csak éppen hogy senkit se talál bent, mert a főhadnagy úr minden épkézláb embert elvitt sétálni. Csak minket hagyott itthon, hogy vigyázzunk, össze ne dűljön a fal.

– A zászlóaljparancsnok elvtárs kivitte az egész zászlóaljat harctéri gyakorlatra – magyarázta a szót a másik katona. – Csak holnap délelőtt jönnek haza. Addig az iroda is zárva van, csak mi vagyunk itthon ketten, maródiak.

– Mi az istent csináljak holnap reggelig?

Péter nem volt éhes, de mert valamivel csak agyon kell ütni az időt, bement egy vendéglőbe, és megevett két tányér tököt. Evés közben eszébe jutott, hogy legokosabb lesz, ha fölmegy a városházára Pojtekhoz.

A városháza előtt eleven volt az élet. A kapun sűrűn igyekeztek ki- és befelé az emberek. Az erkélyre hatalmas, égővörös zászló volt kitűzve. Fegyveres vörösőr járkált föl s alá a ház előtt. Péter pár percre megállt – nézni, élvezni az elevenséget. Valahonnan a Duna irányából, nem is túlságosan messziről, ágyúdörgés hallatszott.

– Valami újfajta ágyút találtak fel, azzal kísérleteznek – magyarázta egy villamosra váró, szemüveges, nyurga ember a várakozó népnek.

Péter fürgén ment föl az első emeletre, de ott megállott: hirtelenében nem tudta, hol keresse Pojtek szobáját. Még mielőtt megkérdezhette volna, merre kell mennie, mintha csak az ő kedvéért történne, sietve vagy még inkább szaladva jött le a lépcsőn a második emeletről Pojtek.

– Pojtek!

Pojtek azonban meg sem állott.

– Te vagy az? – kérdezte zavartan, és már sietett is tovább. Péter utána.

Valami nincs rendjén – tudta rögtön. Pojtek a folyosó végén egy nagy ajtó mögött tűnt el. Szó nélkül, köszönés nélkül sietett át a nagy, homályos előszobán, és kopogtatás nélkül nyitott be egy szárnyas ajtón. Péter mindenütt a nyomában, és csak akkor tudta, hogy hova mennek, amikor már bent is voltak a direktórium elnökénél. Péterrel szemben, a nagy íróasztal mögött, bőr karosszékben ült a direktórium elnöke, mellette telefonkagylóval a kezében – mint mindig, most is kék munkásingben – Potyondi állott. Pojtek valamit magyarázott az ősz hajú elnöknek – olyan hangon, mintha egy századnak vezényelne –, és mégis nehéz volt megérteni a szavát, mert közben Potyondi is ordított a telefonba. Még négy-öt ember volt a szobában, és azok sem voltak éppen csendben. Péter ki akart menni, de Pojtek rászólt:

– Várj! Még azt sem tudod, hogy hova kell menned, és máris szaladsz. Rohanj a laktanyába, és nézd meg, igaz-e, hogy az a... igaz-e, hogy üres a laktanya?

– Igaz. Onnét jövök. Az egész zászlóalj kivonult gyakorlatozni.

– ...az anyjukat!!!

Potyondi az asztalra vágta a telefonkagylót.

– A központ a nemzeti szociáldemokráciát élteti! Nem kapcsol!

Egy magas, széles vállú, szőke munkás – a forradalmi törvényszék elnöke – nyugodt hangon mondta:

– Szociáldemokrata ellenforradalom.

– De elvtárs! – szólt rá szemrehányóan az ősz elnök. – Meg kell adni a jelt a gyári zászlóaljaknak – folytatta csendesebben.

– Hát nem érted? – csapkodta előtte ököllel az asztalt Pojtek. – Nem érted, hogy megállapodás szerint a gyülekezőjelet a Mauthner-gyár szirénája adja meg, és a Mauthner-gyár udvarán van a gyülekezés? És éppen a Mauthner-gyár van az ellenforradalmárok kezén...

– Az előbb azt mondtad, hogy a monitorokról* lövik a várost...

– Ez igaz. A monitorok lövik a várost, de a Mauthner-gyár is az ő kezükben van. A Mauthner-gyárban van tűzoltólaktanya, ott fegyver is bőven akad, szóval ez a nagyobb baj!

* kisméretű, páncélozott hadihajók

– Hm.

– A mi kötelességünk, elvtársak – szólalt meg most egy kicsi, csúnya, piszokszín-arcú, ferde szájú ember, Fellner párttitkár –, a mi kötelességünk a városházát megvédeni. Be kell csukatni a kapukat...

– Marha! – ordított rá Potyondi.

– Időt kell nyerni, elvtársak – mondja Pojtek. – Én lemegyek a Mauthner-gyárba, meggátolni, hogy támadásba kezdjenek, még mielőtt mi lábra állhatnánk. Akárhogy is, össze kell gyűjteni a munkásokat. Fegyver bizonyosan van a laktanyában.

Potyondi helyeslően bólintott.

– Megcsináljuk – mondta.

– Te velem jössz – fordult Pojtek Péterhez, és feleletre sem várva, indult.

Péter csak a kapuban érte utol.

Alig pár percig volt bent a városházán, de az utca képe ezalatt teljesen megváltozott. A városháza környéke kiürült – a vörösőr az úttest közepén állva bámulta az eget, srapnelfelhőket keresett a szemével. Egy villamos épp a városháza előtt akadt el, utasai gyorsan szerteszéledtek. Pest felől száguldva jött egy vörös zászlós autó, meg sem állott a városháza előtt, robogott tovább a kaszárnya felé.

Odébb – közelebb a Váci úthoz – ismét más volt az utca képe: a járdákat elállták a népek, főleg asszonyok és gyerekek, de sok férfiember is volt közöttük, munkások, akik – ebéd után lévén – visszaigyekeztek a gyárba. Valami érdekesre vártak, maguk sem tudták, mire. Valami történt, az bizonyos, de hogy mi – hisz éppen azt volna jó tudni! Ahol aztán már nagyon közel volt az a „valami", a Váci út megint egészen üres. Messze el lehetett látni a Pest felé futó hosszú, széles gyársoron: feszesen álltak őrt a magasba nyúló vörös kémények, de élő ember nemigen mutatkozott az utcán. Egy villamos veszettül vágtatott Pest felé, egy teherautó futott versenyt vele.

A Mauthner-féle bőrgyár – hátát a Dunának vetve – magas vasfalat, óriási vaskaput mutat a Váci út felé. Az út itt erősen összeszűkül. A szemben fekvő egyemeletes ház csak pár méternyire van a vaskaputól. A ház fedelét körülfutó csatorna alig egy méterrel van magasabban, mint a gyárfalból fölfelé néző vasszegek hegyei. A gyárkapu nyitva.

A mögötte álló portásházra piros-fehér-zöld zászló van kitűzve.

– Hova? – állítja meg Pojtekot két fegyveres tűzoltó.

– A gyárba.

Az egyik tűzoltó félrehúzza a száját, a másik a vállát vonogatja. A vaskapu becsapódik Péter és Pojtek mögött.

A gyárudvaron, háttal a kapunak, hosszú sorban fegyveres tűzoltók állanak. Szemben velük valamivel rövidebb sor, fegyveres munkásokból. A két sor között a tűzoltóparancsnok áll, mellette három-négy katona. Csillag, rendjel nincsen rajtuk – csak egy-egy nemzetiszínű kokárda van a bal mellükre tűzve –, de mégis rögtön megismerni őket: tisztek. Az egyik tiszt a munkásokhoz beszél:

– ...nemzeti szociáldemokrácia... szabadság... a munkásság igazi vezérei... az antant élelmiszert küld, ruhát küld... nemzeti szociáldemokrácia...

Pojtekot pár pillanatig senki sem veszi észre. A két tűzoltó mozdulatlanul áll a háta mögött, és akkor sem mozdul meg, amikor Pojtek lassan előremegy, arrafelé, ahol a tisztek állnak. A szónokló tiszt egy pillanatra elhallgat, ez a pillanat elég Pojteknak, egyszerre felcsendül a hangja:

– Elvtársak! A Forradalmi Kormányzótanács...

Tovább nem jut. Egyszerre öt ember ugrik rá. Péter lerántja róla az egyik támadót – egy izmos tűzoltót –, de most már őt is hat markos kéz ragadja meg, valaki elgáncsolja, most puskatussal hátba vágják, még egy ütést kap hátulról a bal vállára, és már a földön fekszik, Pojtek mellett. Pojtek orrán-száján ömlik a vér. Rövidre nyírt, tüskés, fekete haja és őszülő halántéka vérfoltos.

A katonás sorok felbomlottak, az emberek egymás hegyén-hátán állva fogják közre a tülekedőket.

– Vissza! Mindenki a helyére! Vigyázz!

Csak azok maradnak Pojtek és Péter mellett, akik leteperték őket.

– Álljatok fel! – kiáltja egy széles vállú, magas termetű, napbarnított arcú huszártiszt, és botjával Pojtekra mutat.

Pojtek és Péter nem mozdul. Két-két tűzoltó nyúl a hónuk alá.

– Miért jöttetek ide? – ordít rájuk a huszártiszt.

Péter hallgat. Füle zúg, szeme káprázik; Pojtek kabátja ujjával törli a vért a szájáról. Két fogát kiköpi.

– Miért jöttetek ide? Mit kerestek itt? – ismétli a kérdést a tiszt.

Pojtek a fegyveres munkások felé néz, és igyekszik hangosan beszélni:.

– Elvtársak! A...

– Fogjátok be a száját!

A tisztek pár percig halkan tanácskoznak. A huszártiszt botjával energikusan hadonászik, egy másik tiszt tagadóan csóválja a fejét. A fegyveres munkások sorából egy ember kilép, a falhoz támasztja fegyverét. A tűzoltóparancsnok melléugrik, és a vállánál fogva keményen megrázza.

– Állítsátok őket a falhoz! – parancsol ordítva a huszártiszt a foglyok mellett álló tűzoltókra.

Pojtek és Péter ott állanak a vasfal előtt, szemben velük hat fegyveres tűzoltó. Péter lehajtja a fejét, Pojtek bátran szemébe néz a tűzoltók mögött álló huszártisztnek. Most hirtelen, valahol a közelben, élesen visítani kezd egy gyári sziréna. Pojtek véres szája mosolyra húzódik. Odanéz a katonás sorban álló munkások felé: egyik munkás a másik után dobja földre a fegyvert.

– Becsaptak minket! – mondja az, aki elsőnek állt ki a sorból. A tűzoltók gyorsan közrefogják a munkáscsoportot, és már viszik is őket az udvar hátulsó, a Duna felé néző részére. Elöl alig marad több ötven fegyveresnél. A tisztek megint összeverődve tanácskoznak, a két fogollyal senki sem törődik. Most már egyszerre több helyütt is hívja visítva a sziréna fegyverbe a munkásokat.

– Megnyertük a csatát! – súgja Pojtek Péter felé.

A helyzet pár pillanatig változatlan. Mindenki vár, mindenki érzi, hogy valaminek történnie kell, de senki sem tudja az első szót kimondani. Csend van – csak a szirénák visítanak.

A szemben fekvő egyemeletes ház tetején váratlanul megszólal egy géppuska. Az első golyók visszapattannak a vasfalról, a többi a gyárudvar közepén veri föl a port. A tűzoltóknak is van egy géppuskájuk. Pojtek és Péter a földre vetik magukat. A fejük fölött folyik a tűzharc.

A gyárat lövő géppuskás az egyemeletes ház kéménye mögött fekszik – időnként le-leordít a gyár felé. Pojtek megismeri Gottesmann visító hangját:

– Aki ellenünk harcol...!

A vörösök megpróbálták létrán megmászni a vasfalat. Egy vöröskatona fölért a vasszegekig – de feléje suhintott a tűzoltók géppuskája, és egy sor véres pontot tett a mellére. Odaesett Péter mellé, arccal az égnek fordulva. Szeme nyitva maradt. Péter megismerte azt az őszes bajuszú katonát, akivel pár óra előtt a laktanyánál beszélt.

– Az öreg Lipták – mondta Pojtek. – Hat gyerek maradt utána.

– Aki ellenünk harcol...! – ordítja Gottesmann.

Körös-körül szakadatlanul sivítanak a gyári szirénák. Az udvar első részén már csak vagy harminc fegyveres maradt, a többi elhúzódott a hátulsó udvarba. A tűzoltók egy nagy farakás mögött feküsznek. A tűzoltóparancsnok eltűnt.

Délután ötkor kinyitották a kaput, és fegyveres munkások szállták meg a gyárat.

Pojteket és Pétert autón vitték a városházára. Útközben kétszer állították meg az autót a fegyveres munkások. A városháza előtti téren munkásasszonyok állottak őrt, kicsi, lovassági karabéllyal vállukon. A tér közepén – hatalmas üstökben – nyílt tűzön főztek gulyást a harcoló munkásoknak.

A direktórium szobája üres volt, csak Fellnert találták ott. Mint egy megvert gyerek, úgy ült egy hatalmas karosszékben. Az arca zöld a félelemtől.

– Az istenért, csak nem sebesült meg valaki?! – kérdezte reszketve.

2.

Reggeli nyolc óra. A városházán kezdődik a munka.

– Mit mondott Pest? – kérdi Péter Pojtekot, aki épp most tette le a telefonkagylót.

– Mindjárt itt lesz Szamuely. Gyerünk, nézzük meg mi is, mi van a Mauthner-gyárban.

Mikor Pojtek és Péter leértek a városháza kapujába, már látszott Szamuely autója. Az orrán géppuska, mögötte bőrkabátban, bőrsapkában Szamuely.

– Üljenek be, elvtársak! A Mauthner-gyárba – mondta a sofőrnek.

– Nos? – fordult Pojtekhoz.

– Hát – kezdte Pojtek – ha a szövetségeseink hátba tá-

madnak... Félek kimondani, Szamuely elvtárs, de ha elhallgatom, akkor is így van: az embernek mindig az jár az eszében, hogy ez a töméntelen sok erőlködés, vér, minden, hogy mindez hiábavaló... semmit sem érünk el... annyi az ellenség...

Szamuely ránézett Pojtekra, úgy nézett rá, mintha egész arca, mintha az egész ember két szomorú, szemrehányó tekintetű szemből állana.

– Igen – mondotta halkan –, túlontúl sok az ellenségünk. Az a mi forradalmunk egyik legnagyobb eredménye, hogy ma még több, mint pár hónap előtt volt. Ma már azok a francia csapatok is ellenünk vonulnak fel, amelyeket azért indítottak útnak, hogy Moszkvát foglalják el. Ne legyünk nacionalisták, elvtársak. Nagy, nagyon nagy eredmény, hogy az orosz elvtársak harcát megkönnyítettük. Igaz – mondotta hirtelen egészen más hangon –, mit mond a katonai parancsnok? Miért nem volt idehaza a harcok alatt?

Pojtek és Péter egymásra néztek.

– A katonai parancsnokról teljesen megfeledkeztünk – mondotta halkan Pojtek.

– Szép!

A gyárból telefonon felhívták a kaszárnyát. A katonai parancsnok, Somogyi, nem jött vissza az éjszakai gyakorlatról. Senki sem tudja, hova lett.

Szamuely lecsapta a telefonkagylót.

– ...A gazember! Áruló!

A nyitott kapuban géppuska. A munkások vállán fegyver. A gyárudvar hátsó részén ágyú néz a Duna felé.

– No, elvtárs, hogy történt a hiba? – szólít meg Szamuely egy öreg munkást.

– Üres gyomorral könnyen megtéved az ember – hangzik a válasz.

– Az orosz munkások félannyit sem esznek, mint a mieink, és mégis száz fronton harcolnak. És győznek...

– Azt nem láttam – feleli az öreg –, de azt látom, hogy mi már három hónapja koplalunk, oszt még nyoma sincs a szocializmusnak. Szegényebbek vagyunk, mint azelőtt.

– Egy kis türelem, elvtárs. Mindent a maga sorján. Higgye el nekem, hogy...

– Bocsásson meg, Szamuely elvtárs, hogy félbeszakítom – szólt Pojtek –, a munkások már várnak.

Szamuely fölmászott az udvar közepén álló farakásra. Éljenzés. Pojtek megnyitja a gyűlést, aztán Szamuelyé a szó. Rekedten, fáradtan beszél. A tömeg csendben, közbeszólások nélkül hallgatja.

– Az orosz példa... könyörtelen diktatúra... az ellenség megsemmisítése... a Vörös Hadsereg... Szovjet-Oroszország... az ellenforradalom... Mert nincs más hatalom, mint a dolgozók hatalma, és aki a dolgozók hatalma ellen fegyvert fog, az fegyver által fog meghalni...

Hangja beszéd közben egyre tisztul, egyre élesedik. Előrelendített karja hosszú árnyékot vet a fehér falra.

3.

Pojtek, az asszony és a két gyerek egy kis szobában élnek, ugyanott, ahol a háború alatt laktak.

– Miért nem szerzel valami tisztességes lakást? – zaklatja Pojtekot egyre az asszony. – A többiek...

– Ráérek – feleli keményen Pojtek.

Egy cseréptálban tökfőzelék kerül az asztalra.

– Egyél, vendég – fordul Péterhez Pojtek. – Mindenki kap egy darab kenyeret, a gyerekek nagyot, a felnőttek kicsit.

– A gyerekek lába kilóg a cipőből. A Lajcsi ülepén annyi a folt, hogy több már nem is fér rá. Ahol varrom, ott szakad.

– Nyár van, nem fagy meg.

– Hát mondja meg maga, Kovács elvtárs, nem istentelenség-e éhezni hagyni a gyerekeket? Minden a miénk, és a gyerekek koplalnak...

– Fenét koplalnak! Hat hét múlva a születésnapod lesz, akkor gulyást eszünk. Most nem szabad sokat enni, kár volna elrontani az étvágyunkat – feleli mosolyogva Pojtek.

Az asszony elmosolyodik. Szigorú, sovány arca megenyhül. Néhány pillanatig hasonlít arra a kis varrólányra, akit Pojtek hét esztendővel ezelőtt a Szúnyog-szigeten ismert meg, és hasonlít ahhoz az asszonyhoz, aki hógolyókat dobált a békítgető szónok arcába 1918-ban, a januári sztrájk idején. De a mosoly gyorsan megkeseredik, és amikor pár pillanat múlva megszólal Pojtekné, majdnem sír:

– Ki éri meg élve azt a hat hetet?

– Mindnyájan megérjük. Se gyomorrontásban, se húsmérgezésben nem fogunk meghalni...

– A háborúban lőttek ránk, mégsem haltunk meg. Így aztán azt is megértem, hogy holnaptól kezdve, vasmunkás létemre, paraszt leszek – adott hirtelen más fordulatot Péter a beszédnek.

– Paraszt – mondta ajkbiggyesztve a kis Lajcsi.

– Legalább gondoskodhat arról, hogy mi is kapjunk néhanapján valami embernek való ételt – mondja bizonytalan hangon Pojtekné.

– Asszony! Elég! Mást sem hallok, ha itthon vagyok, csak panaszt.

Pojtek öklével az asztalra csap. A tányérok csörömpölve táncolnak.

4.

A káposztásmegyeri Károlyi-uradalomban megkezdődött az aratás. Péter ott él, ott dolgozik a cselédség között. Beáll a sorba aratni.

– Valamelyik menyecskére vetett szemet a népbiztos – suttogják a parasztok.

– Egy óra múlva bizton eldobja a kaszát.

Péter estszürkületig együtt dolgozik a többiekkel. Munka után se megy haza, kint marad a földön. Pásztortűz mellett beszélgetnek a népek.

– Nem pesti ez – mondja Péterről jóakarattal egy öreg béres.

– Nana, várd meg a végit! Vagy követ akar lenni, vagy valami még rosszabban töri a fejét.

– Megeshet.

Ahol Péter ül, annál a tűznél az ország meg a nép dolgát hánytorgatják.

– Mit hozott nekünk Oroszországból Kun Béla?

– Tán a földet nekünk adta?

– A föld azelőtt a grófé volt, most meg a mienk: mindnyájunké! – felel Péter.

– A mienk? Nem az enyém!

– Mindnyájunké. Közös.

– Az enyém nem, azt tudom.

– Nem is mondom, hogy a magáé, bátyám. Sem az enyém, sem a magáé, sem a harmadiké: mindnyájunké.

– Hm. Az enyém nem.

– Hát nem jobb ez így? Közösen dolgozunk, és közösen esszük meg, ami terem.

– Hm. Mindennap visznek be néhány szekér élelmet a városba, meg a lábasjószágot is odahajtják, a tojást, tejet is odaviszik, onnét meg semmit sem hoznak. Közös.

– A kaszát a városi munkás csinálja. A gépet is, amivel csépelnek. A csizmát is...

– A kasza nem az enyém, és a gép se. A csizmám meg... hát nem látja, hogy mezítláb járok?

Péter beszél, magyaráz, a szomszédos tűz mellől is odagyűlnek a parasztok, de most már mindnek lakat van a száján. Beszélhet Péter, hallgatják, de senki sem kérdez semmit, senki sem válaszol arra, amit ő kérdez. Meleg az éjszaka, a tűz perzsel, de ő fázik. Hogy kinyissa az emberek száját, idegen szavakat kever a beszédjébe; majd csak megkérdi valaki, hogy mi fán terem az a kollektív munka? De vagy mind tudja, hogy mi az, vagy egy se kíváncsi rá.

– Mire gondol, bátyám? – fordul a pipázó öreghez, aki az elébb annyira rühellette a „közöset".

– A Göncölszekeret nézem, öcsémuram – mutat az öreg pipája szárával a csillagos ég felé. – Elég nagy szekér, akárki láthatja. Úgy gondolom, azon hozzák a szegény zsellér földjét. Vagy ideér egyszer, vagy nem.

– Az intéző úr most is a kastélyban lakik.

– Ott lakik, de most nem intéző úr, hanem termelőbiztos elvtárs – mondja az előbbi öreg. – Mert az isten csak nem hagyja el az urakat. Akkor is nekik áll a világ, amikor minden a miénk.

Másnap Péter bement Újpestre. Gyalogszerrel. Nem volt szíve felülni a kocsira, amelyen az intéző szokott járni. Két órán át beszélt Pojtekkal, azután együtt utaztak be Pestre. Elmentek a szovjetházba, onnan a párttitkárságra. Mindkét helyen meghallgatták őket, de sehol sem végeztek semmit.

– Azt hiszik az elvtársak, hogy mi most halljuk először, hogy a paraszt elégedetlen? Tudjuk nagyon jól, hogy a paraszt földet akar, de hiába, nem adhatunk neki. Nem éheztethetjük ki a várost.

– Oroszországban...

– Nem lehet az orosz példát egyszerűen lemásolni. A mi viszonyaink mások. A milliós főváros és a parányi ország...

– De...

– Ugyan! Olvassák, tanulmányozzák Marxot az elvtársak! Nem fogunk új magántulajdont létesíteni. Nem.

– Oroszországban...

– Mi Magyarországon élünk!

5.

Péter másnap már úton volt a harctér felé. Harmadnap este látta meg először a Tisza túlsó partján táborozó románok őrtüzét. Egyedül sétált a parti füzesben. A Tisza halkan panaszkodik – a máramarosi hegyekből viszi a ruszin parasztok dalát és sírását délre, oda, ahol a szerb tiszt urak botoztatják a parasztot.

– Jelszó? – kiált Péter felé az őr.

– Moszkva!

– Vasas, ne hagyd magad! – feleli az őr.

A túlsó parton néhány lövés dörren.

– Viszket a románnak – mondja az őr. – Megállj, úgy megvakarunk, hogy attól koldulsz!

Tüzet rakni tilos, mert a királyi román sereg nem takarékoskodik az ágyúgolyóval. A katonák a sötétben beszélgetnek, csak a cigaretták tüze világít meg egy-egy beretválatlan arcot.

– Hát mi az istent adott nekünk a forradalom? A forradalom előtt jobb volt a sorom.

– Rövid az eszed, testvér! Már elfelejtetted, hogy akkor hol szorított a csizma!

– Hát ha te olyan fene okos vagy, mondd meg te: mivel jobb a sorunk, mint azelőtt volt?

– Károlyi alatt jobban ettünk, oszt háborúba sem kellett menni. Lakást most sem adnak. Aztán ez a háború... Ahol győztünk, onnét elhoztak minket, amit elfoglaltunk, azt visszaadtuk. Dróton rángatnak minket, oszt csak annyit látunk az egészből, hogy minden rosszabb, mint volt. Háború az egész világ ellen... Mi lesz ennek a vége? Nem is jó rágondolni.

Péter egy másodpercig úgy érezte, hogy az öklével kell

válaszolnia, és nem a szájával. Míg ő a szót rágta, amivel a választ elkezdhetné, Antalfy, a hosszú, szőke, vörös orrú szakaszparancsnok már régen letette a garast:

– No, ha nagyon akarod tudni, hát nyisd ki a füledet, majd én megmondom, mi lesz a vége a dolognak. Hanem még mielőtt egy szót is szólnék, ne haragudj testvér, kimondom egyenest, amit gondolok, azt, hogy nagy marha vagy, testvér, bocsáss meg, könyörgöm. Hát nem hatökör az, aki a végit akarja látni, amikor még az elejét sem csinálta meg? Azt kérded, hogy mit adott neked a forradalom? Hát mi az istent akarsz négy hónap alatt? Neked adta a gyárat, hanem ez persze neked nem elég, azt is akarnád, hogy a gyár most munka nélkül tízannyit termeljen, mint amennyit azelőtt munkával adott. Hát ha csudát akarsz, testvér, akkor eridj a papokhoz, azok majd csinálnak neked olyan csudát, hogy attól koldulsz. A forradalomtól pedig ne csudát várj, hanem szocializmust!

– Hát hol az istenben van az a híres szocializmus?

– Hol? A nadrágzsebemben, majd mindjárt előkaparom. Hát nem volt igazam, amikor azt mondtam, hogy marha vagy, testvér? Az anyád hasában kilenc hónapig vártál egy kis tejre, most meg négy hónap alatt szocializmust akarsz? Akkor persze nyugodtan vártál, akkor még nem tömték teli a füledet azzal, hogy az antant így, meg az antant úgy, élelmet küld, ruhát küld, toronyórát küld aranylánccal, csak add ki előbb a kezedből a fegyvert. Köpj a markodba, majd akkor megcsináljuk a szocializmust. Ha kitátod a szád, és azt várod, hogy belerepüljön a sült galamb, akkor hiába vársz. A sült galambra vársz, és könnyen megeshet, hogy valaki úgy szájon töröl, hogy rögtön kiköpöd egynéhány fogad.

– Hát a cseheknek miért adtuk vissza az elfoglalt földet?

– Kérdezd meg a híres, drága, régi elvtársaidat, hogy miért zsarolták ki a visszavonulást! A drága elvtársaid – az a szentséges atyaúristen úgy áldja meg őket, ahogy én kívánom nekik –, a híresek, egyre csak azt sírják, hogy nem kell a terror, nem kell a háború; lefogják a kezünk, bekötik a szemünk, oszt ha sikerül kiütni kezünkből a fegyvert, akkor meg azt kérdik a disznók: no, elvtárs, hát miért nem lőttök?

– Szátok van, de ez kevés a világforradalomhoz. Ha mi,

régi szociáldemokraták nem lennénk, már rég kiebrudaltak volna titeket.

– Nana!

Pest felől egyre új csapatokat hoztak a vonatok. A front egyre sűrűbb lett, a levegőn is érzett, hogy történni fog valami.

– Rámegyünk végre a román királyra, az anyja bocskoros úristenit!

6.

Kedves Pojtek elvtársam és testvérem!

A leveledet megkaptam, és igen nagyon-nagyon megörültem neki, és különösen megörültem az abban levő híreknek. Hát csak ne hagyjátok magatokat, testvér! Üssétek a bitangokat, ahol éritek őket. Megérdemlik a bitangok, az anyjuk úristenit! Hát hogy Szamuely azt ígéri, hogy a fejükre vágnak végre a hazugoknak, ez nagyon jó hír, mert Szamuely nem olyan ember, aki csak a száját jártatja, azt minden kommunista tudja. De ha elképzelem, hogy mit ártottak a gazemberek azzal, hogy addig sírtak, meg addig hizlalták az ellenforradalmárokat, amíg arra kényszerítették a mieinket, hogy a cseh háborút abbahagyjuk, és visszahívjuk a dicsőséges vöröscsapatokat, akkor azt mondom, testvérem és elvtársam, hogy ezeknek még az akasztófa is könyörületes büntetés. Mert amit te is tudsz, és én is tudok, és itt is mindennap tapasztalok, azt ma már senki sem tagadhatja le, és ez az, hogy a Felvidék kiürítése erősen megrontotta a Vörös Hadsereget. Ez ma már nem az a Vörös Hadsereg, amelyik dicsőségesen kergette maga előtt a cseh légionáriusokat, hogy azok csak úgy futottak, mint a nyulak. Most sokkal rosszabb a Vörös Hadsereg, és a tiszteknek is nagyon kinyílt a csipájuk, ámbár amióta Böhm elment innen, valamivel mégis kisebbre nyitják a szájukat, mert úgy beszélik, a kövér Landler nagyon a kezükre néz. Ha most megverjük a román királyt, akkor megint rendbe jön minden, csak ti is szorítsátok otthon, édes egytestvérem, hogy mi ne hiába vérezzünk itten, hogy legyen miért hullatni a vérünket. Odaát a Tisza túlsó partján nemcsak románok vannak, hanem nagyon sok magyar tiszt is. Azok vezetik a romá-

nokat. Mondjátok meg az asszonyoknak, hogy ne írjanak ide annyi siránkozó levelet, mert ha az embereknek itten mindig csak a bajokon jár az eszük, akkor megver bennünket a román, s akkor megint visszajön a régi világ, és akkor majd nem is a magunk ügyéért kell szenvednünk, hanem a burzsujok érdekében. De én most megint reménykedem, hogy csak megverjük a fehéreket, mert nagyon sok jó bolseviki van itt kint a fronton, és a parasztfiúk is szívesen mennek a háborúba, hogy elvegyék az uraktól a földet. Üdvözlöm mind a jó elvtársakat, és csak szorítsátok, testvér! A feleségedet is üdvözlöm, meg a gyerekeket is.

Bolseviki üdvözlettel elvtársad és testvéred:

Kovács Péter

Ui.: *Gottesmann is itt van, és ő is azt üzeni nektek, hogy üdvözöl minden jó elvtársat, és hogy szorítsátok.*

7.

Az új vezérkari főnök (Stromfeld utódja) erősen megrázta vendége kezét:

– Tehát a viszontlátásra.

A vendégnek azonban még sehogy sem volt mehetnékje.

– Én azt gondolom – kezdett ismét szóba –, én azt gondolom, hogy mégiscsak jó volna, ha egyidejűleg Pesten is csinálnánk valamit. Ha a csapatok tudják, hogy Pesten fölkelés van...

– Megmondottam – vágott vendége szavába a vezérkari főnök –, megmondottam, hogy minden rendben van, mindenért vállalom a felelősséget. Semmi szükség sincs Pest támogatására. A végén még elrontják az én munkámat is. Nem értem, nem tudom megérteni, miért lenne szükséges felébreszteni a budapesti munkásokat, amikor mi itt mindent csendben és alaposan előkészítettünk. Mi akar ez lenni? Bizalmatlanság velem szemben?

Suttogva beszélt, de olyan ingerülten, hogy egyes szavakat akaratlanul is fönnhangon mondott.

– De... az istenért! – csillapította a vendég. – Hogyan gondolhatsz egy másodpercig is ilyesmire? Valamennyien a legteljesebben megbízunk benned. Valamennyien tudjuk, hogy milyen veszedelmes, fontos és eredményes munkát vég-

zel te itt. Ha az urak mégis nyugtalanok, azt egyedül a főparancsnok-változás okozza. Úgy mondják, hogy ez a Landler...

– Ugyan! Mondottam: ha nem zavarjátok a munkám, én mindent garantálok. A románok tudják, hogy mi hol támadunk – ott fognak védekezni. Mi is tudjuk, ők hol mennek majd ellentámadásba, és ott üresen hagyjuk a frontot. Mit akartok még? Ez úgy van megkártyázva, hogy ezen már száz Landler sem változtathat, csodákra ő sem képes. Tehát a pesti uraknak, komám, bármennyire is nem tetszik nekik ez a feladat, nem marad más hátra: tessék bevárni az itteni eseményeket. A viszontlátásra...

8.

Távirat, Budapest, 1919. július 13. – 9 óra.
Clemenceau úrnak, a békekonferencia elnökének – Párizs

Az antant akarata ellenére való román támadó viselkedéssel szemben kénytelenek voltunk a Tiszán átkelni, és igyekezni az antant akaratának a románokkal szemben érvényt szerezni.

Kun Béla

9.

Mindenki tudja már: holnap hajnalban.

A tüzeket el kell oltani, mert a románok a parti füzesben fölállított géppuskából időnként ide-ideszólnak.

De a bakaságnak csak nincs kedve aludni menni.

– Mesélj valamit, öreg, no, mesélj már! – nyaggatja Gottesmann Antalfyt. Antalfy nagyon szerette kéretni magát, és csak akkor fogott szóba, ha már alaposan kiélvezte az érdeklődést. De akkor aztán annál bővebben folyt belőle a szó. Most sem veszett kárba Gottesmann unszolása.

– Hát mi az istennyilát meséljek már megint, hogy sohasem hagytok nyugtot az embernek.

– Mesélj, amiről akarsz. Akármiről.

– Oroszországról – szólt közbe Péter.

– Hm. Oroszországról. No mindjárt, várjatok csak; hát Szibéria... nem, október... ezt is tudjátok már; no, megvan, ez az! Igen. Hát, hát melyitek tudja, ti híres vörös vitézek, ki tudja megmondani, hogy kik azok az eszerek?

– Eszerek?

– A nyavalya tudja!

– Majd megmondod...

– Látom, hogy ezt is csak nekem kell elmagyarázni. Hát az eszerek oroszban olyanok, mint magyarban a jobboldali szocdemek: a legkezdetén együtt mennek a bolsevikiekkel, de nem azért, mintha nagyon akarnák a forradalmat, hanem mert úgy gondolják a bitangok, hogy így tudnak a legjobban a vesztünkre dolgozni. Mondom, olyanok, mint a mi jobboldali szocdemeink, csak nem olyan nyavalyások a bitangok, mint ezek. Az eszerek nem rezelnek be mindjárt, ha egy gumipuskát látnak. Hát szóval ezek az eszerek. Ezt megtanultátok. No de ezzel még nem tudtok mindent. Azt is tudnotok kell, hogy mi az a Kreml. No, egyikőtök sem tudja, hogy mi az? Hát a Kreml az olyan Moszkvában, mint Budán a Vár, csak nem hasonlít hozzá, mert sokkal nagyobb, meg öregebb is, meg szebb is, sokszor az öregje kívánatosabb, ámbátor... no de most erről nem beszélek. Hát mondom: ilyen a Kreml, és ebben laktunk mi is, magyar bolsevikiszázad. Ott láttam Lenint is legelőször. Ha hiszitek, ha nem, egy emeleten lakott velünk. Amikor... no de most erről nem beszélek; hát szóval a Kremlben laktunk, és azon a napon, amelyikről beszélek, nagy gulyásfőzést terveztünk, húst is kerítettünk, meg paprikát is szereztünk valahonnét. Olyan szaga volt a pirított hagymának, hogy a cár is bejött volna kóstolót kérni, már tudniillik, ha még mindig a Kremlben lakott volna. Mondom, javában pirult a hagyma. „Készen vagyunk a krumplihámozással" – jelenti Veres Jóska. És egyszer csak berohan Szamuely, s elkezd kiabálni, ahogy csak kifér a száján: „Gyerünk, fiúk, gyerünk!" „Csak nem hagyom leégni a hagymát!" – mondom neki. De hogy mindenki rohan, én is gyorsan magamra rángattam az ingem, merthogy derékig mezítelenre vetkőztem a gulyásfőzéshez; hát mondom, magamra rángattam az inget, veszem a puskát, és rohanok a többiek után.

Azok már túl voltak a hídon, a Kremlből kivezető hídon,

oszt akárhogyan ordítok utánuk, csak nem állnak meg, hogy beérjem őket. Úgy mentünk, mondom, hogy a nyelvem is kilógott. Nem tisztességes embernek való ez, gondolom, hanem versenylónak, de azért futok a többiek után. Hallom ám, hogy veszettül káromkodik Szamuely, és a többiek is csúnyán emlegetik a Mindenhatót. No, mondom, történt valami, csak elérném már a többit, hogy megtudnám tőlük, mi a nyavalya történt! De még mielőtt elértem volna őket, egyszer csak elordítja magát Kun Béla: „Hasra, fiúk, hasra!"

Éppen csak hogy hasra vágtam magam, és már fütyülnek a fejem fölött a golyók. Géppuskából lőttek ránk egy nagy sarokházból a bitangok. Mi is megnyitjuk a tüzet. Káromkodunk istentelenül, aztán egyszerre húszan is vezényelnek: „Roham, roham, az anyátok istenit!" A kapu bedől, fel a lépcsőn. „Tűz! Tűz!" Megbotlom. A szegény Veres Jóskán buktam keresztül; szétlőtt fejjel esett a lábam elé. No, megállj! Puskatussal vágok fejbe egy bitangot. No, még egyet! A szomszéd szobában egy kézigránát robban – az apjuk istenit! –, egy sebesült a lábamba harap, én meg a pofájába lépek. „Tüzet szüntess!" „Győztünk, fiúk! – ordít valaki. – Tüzet szüntess!" Hát megadták magukat a disznók. Így foglaltuk vissza a távírdát az eszerektől, akik ugyanúgy tettek, mint a mi jobbfajta szocdemeink: addig esküdöztek, hogy nincs nekünk náluk hívebb barátunk, amíg végül is azt hitték a disznók, hogy alszunk, és akkor kést fogtak ránk a gazemberek. De, mondom, torkukra tettük a kést, amit ők a mi hátunknak irányítottak. Mert ha az eszer aljas ember, erről lehet rögtön ráismerni, a bolsevikit meg arról ismeritek meg, hogy nem esett a feje lágyára, és mindig oda üt, ahol éppen viszket. Nnna...

Antalfy befejezte a meséjét, és nagyot ásított a végén.

– Hát te szakács voltál Oroszországban? – kérdi Gottesmann.

– Szakács voltam? Istennyilát! Minden voltam, ami kellett. Suszter, szabó, szakács, tanító, orvos, pap, katona. Bolseviki voltam.

– Oszt békében mi volt a mesterséged?

– Hányszor kérditek még? Színművész voltam.

– Komédiát játszottál?

– Azt. Egy olyan vízfejet húztam magamra, mint a tied,

és olyan hülyéket kérdeztem, mint te, a népek meg röhögtek rajtam, és fizettek, mint a köles.

– Aludni kéne, fiúk. Holnap is nap lesz.

– Úgy mondják, meleg nap.

10.

A Vörös Hadsereg átkelt a Tiszán. A román király katonái nem adták ingyen a parti állásokat, de csak addig voltak legények, amíg a vörösök meg nem vetették lábukat a túlsó parton. Akkor aztán szedték a bocskort. A mieink meg utánuk.

Két nap, két éjjel ment minden, mint a karikacsapás. Harmadnap azon vettük észre magunkat, hogy a hátunkban a román. Meg se vertek minket, mégis menni kellett, visszafelé. Ez pedig nehezebb volt, mint előremenni: a románok ágyúval lőtték az utat, a szegedi franciák meg repülőgépről szórták a bombát.

– Ezeket a bombákat az orosz bolsevikieknek szánták, oszt mert nagyon-nagyon éltünk, hát miránk szórják őket. Forduljon föl, aki kitalálta. Na, ne lógassátok az orrotokat, fiúk! Nem lesz ez mindig így, megyünk mi még előre is, az apjuk keserves úristenit! – vigasztalta Antalfy a megfogyott századot.

A király ágyúi egyre dolgoztak, a mieink meg egy szót sem feleltek a rekedt ugatásra. Az ágyúk még itt voltak ugyan, de a vörös tüzérek már Szolnok alatt szedték a lábukat.

Most Gottesmann leejti a válláról a géppuskát. Megtántorodik, és csak nagy nehezen tud ismét lábra állni.

– Belém lőttek a bitangok!

Péter a hóna alá nyúl, hogy el ne essék a fiú, Antalfy meg a géppuskával bajlódik.

– Ide, fiúk, ide! Emeljük fel, ne hagyjuk a románnak ezt a masinát.

– Kiabálhat, senki sem törődik vele. Erősen lőnek a románok – sietni, fiúk, szaladni! –, aki nem szedi nyakába a lábát, az itt hagyja a fogát. – Szaladni, szaladni!

A géppuskát kikerülik, már egy csomó fegyver is fekszik mellette. A fegyver csak akadály most, gátol a futásban.

– Az apjuk úristenit, hát ez a szocializmus?!

– Leütöm, mint egy kutyát, a bitangot, aki idebolondított, erre a ronda vágóhídra!

– Pestről könnyű parancsolgatni.

Bal felől román gárdalovasok jönnek. Egy ember sem áll szembe velük. Fegyver nélkül fut, aki futhat. Fönt a felhők között egy francia repülőgép kering.

Ta-ta-ta-ta-ta...

A repülőgép géppuskája alapos munkát végez.

A szolnoki hídnál összetorlódnak a futó vörösök. Egy ló megvadul, fölágaskodik, leszakít egy darab korlátot. A szekeret magával rántja a Tiszába, néhány ember is hull utána.

– Segítség! Segítség!

A túlsó, a magyar partról egy autó igyekszik a hídra. Elakad. Egyik utasa kiugrik, és gyalogszerrel tör utat magának. A másik utas, egy fekete bőrkabátos az autóban marad, és kézigránáttal hadonászva, ordít valamit a sofőr fülébe. De a dörgés, kattogás, sikoltás, hörgés elnyeli a hangját.

Aki leszállott, az majdnem a bal partig tör utat magának. Ott áll a híd szélén, ahol az imént a trénszekér a Tiszába zuhant. Poros, piszkos, gyűrött, beretválatlan vöröskatona. Szótlanul nézi a veszett futást.

Péter most odasodródik melléje, ránéz, megismeri. „Nem, mégsem – gondolja –, de igen... nem!"

Már vagy húszan bámulják a mozdulatlan vöröskatonát, már vagy ötvenen. Kis híja, hogy bele nem szorítják a Tiszába, annyian tolonganak körülötte.

– Na, vitézek?

– Kun elvtárs! Kun Béla!

– Na, vitézek, hol hagytátok a fegyvert? – kérdi Kun fáradt, rekedt hangon.

Ta-ta-ta-ta-ta-ta...

Egy román srapnel az autóba talál. A bőrkabátos kezében fölrobban a kézigránát.

– Ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta...

A szolnoki parton lobogva ég egy zsindelyfedelű ház.

Hitvalló dac

Magyar munkások: jó testvéreink,
emeljétek föl a szíveteket
nagy bizakodásban!
Az a jövendő eljön.
A magyar szovjet eljön. Újra!
Harccal, vérrel, de eljön.

(Komját Aladár: Proletár-Magyarország marsol)

Illés Béla

AUGUSZTUS

Fejvesztetten futottunk.

A halottak, a sebesültek, az ágyúk, a géppuskák, a zászlók mind ott maradtak a Tisza partján. Még rajtunk volt a vörösök egyenruhája, de már nem voltunk vöröskatonák. Már csak az életünkért futottunk. Mögöttünk égő falvak – a győztes román királyi hadsereg, a halál. Hogy mi van előttünk, mi van ott, ahova futunk – azt senki sem tudta. Fejvesztetten futottunk arrafelé, ahol Pestet tudtuk.

Én még részt vettem az utolsó ütközetben: Szolnokot szuronyrohammal visszafoglaltuk. Közben a tőlünk északra álló román csapatok átkeltek a Tiszán, és elvágták a Pest felé vezető egyenes utat. Most aztán nagy kerülőt kellett tennünk – ugyancsak szedni kellett a lábunkat, különben üldözőink előbb lesznek Pesten, mint mi.

A Vörös Hadsereg teljesen fölbomlott. Egy része román fogságban volt, más része pedig már Pest alatt járt, amikor mi végleg föladtuk Szolnokot. A románok ágyútűz alatt tartották a pályaudvart, senki sem gondolt mozdonyfűtésre.

– Add ide a kezed, és ugorj föl! De a fegyvert dobd el! Annyi üres helyünk nincs. No, egy-kettő, ne gondolkozz, mert itt hagyunk!

Antalfy kezet nyújtott, és én egy jó ugrással fönt voltam a teherautón, ami már telis-tele volt menekülő vörösökkel. Úgy látszott, egy gombostű sem fér fel az autóra. Pár lépésnyire mögöttünk a pocsolyába vágódott egy gránát – az autó elindult. Egy félórán belül még két embert szedtünk föl.

– Na de most már igazán minden jegy elkelt – mondotta Antalfy, aki olyan tüskés volt, mint egy sündisznó. A szíve most sem esett a nadrágjába, ő vitte az autón az első szót. A zubbonyát ledobta, ingujjban játszott a világ legnagyobb színházában. Kezében egy kézigránátot tartott, azzal hadonászott.

– Gyerünk, gyerünk!

Porzott az országút. Gödör gödör után. Az autó úgy rázott, mint a nyavalyatörés. Itt-ott fegyvertelen vöröskatonákat értünk utol, akik kétségbeesetten vonszolták magukat Pest felé.

– A románokkal magyar fehér tisztek is jönnek. Megnyúzzák, akit elfognak.

– Vegyetek föl, testvérek, vegyetek föl, az Isten is megáld benneteket!

– Vegyetek föl, négy gyermekem van otthon!

– Nem tehetjük, testvér; látod, egy bolhának való hely sincs az autón.

Antalfy válaszolt a könyörgésre. Sajnos valóban nem volt hely. Mi többiek úgy hallgattunk, mintha a fegyverünkkel a nyelvünket is elvesztettük volna.

– Dögöljetek meg, kutyák! – ordították utánunk a hátramaradt katonák.

Egy falu szélén fegyveres parasztok állták el az utat. A legtöbbje csak vasvillával volt fölfegyverezve, de egyiknek-másiknak lőfegyver volt a kezében. Az úton keresztbe egy ledöntött szilfa feküdt.

– Állj!

– Az apátok keserves úristenit!

Az autó megállott.

– Na, mi baj, elvtársak? – kezdte Antalfy a szót.

– Vége már az elvtársi világnak – mondotta egy őszes bajuszú paraszt, és a többi nevetett a szóra.

– Vége! – így Antalfy. – Nyakunkon a román.

– Ti hoztátok a nyakunkra!

– Istennyilát! Mi védtük velük szemben a Tiszát! A tiszt urak vezetik őket, hogy az öregisten akárhová...!

– Nana! Hát oszt mit visztek magatokkal?

– Tetűt. Az minden, ami még rajtunk van.

Honnét, honnét nem, Antalfy két kézigránátot húzott elő, az egyiket az én kezembe nyomta, a másikat egy mellettem álló vasas kezébe adta. Egynéhány revolver is előkerült.

– Ugyan dobjátok félre az útból azt a botocskát!

– Ha a fegyvereket leadjátok, tovább mehettek.

– Nem tehetjük, testvér! Rajtunk a román, elkél egy kis fegyver.

Négy fiú leugrott, hogy félredobják a szilfát, de a parasztok útjukat állták.

– No, mi lesz? – kiáltotta egy kis termetű parasztlegény, és sofőrünkre fogta fegyverét.

– Balog Gergely! – ismertem föl hirtelen a legényt, akivel tíz hónappal ezelőtt együtt tanultam a kommunizmus ábécéjét. – Balog Gergely!

– Nono – motyogta zavartan. – Hát te ki fia-bornya vagy? – kérdezte tettetett hetykeséggel, egy pillanatnyi szünet után.

– Ungvárott ültünk együtt, meg...

– Nono.

– Nagyon uralkodtatok! – mondta egy parasztasszony.

Egy vadászkalapos, csillagok nélkül is jól felismerhető tiszti egyenruhát viselő szőke, nyurga férfi, aki eddig szinte megbújt a tömegben, most előlépett.

– Elég! – kiáltotta. – Engedelmeskedtek, vagy...!

– Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom! – számolt ordítva Antalfy, és megcsóválta feje fölött a kézigránátot.

A parasztok hirtelen hátrább húzódtak, sokan közülük elbújtak az országút melletti árokba, onnét fenyegetőztek nagy ordítozással. Egy lövés dördült el. A tiszt lőtt. Antalfynak lerepült a sapkája. Három revolverlövés volt a felelet, és a parasztok megint hátrább húzódtak. A négy vöröskatona félredobta az útban lévő szilfát.

– Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom! – üvöltötte Antalfy a kézigránátot lóbálva. – Gyorsan, gyorsan! No, ugorjatok föl! Így! Mehet!

A tiszt még egyszer lőtt. Az a vöröskatona, aki utolsónak kapaszkodott föl az induló autóra, fölordított, és biztosan visszaesik, ha időben meg nem fogom a karját.

– Gyorsan, gyorsan! – sürgette Antalfy a sofőrt.

– Meglőttek a disznók! No, megálljatok kutyák!

A tiszt még néhányszor átlyukasztotta a levegőt, de mi már túl voltunk a falun, kint a szabad országúton. Sehol senki. Kétoldalt – hatalmas kazlakba rakva – aranyszínű búzakévék. A sebesült ott nyögött bakancsaink között. Minden döccenésnél nagyokat káromkodott. Antalfy egy ingujjal – úgy-ahogy – átkötötte a keresztüllőtt combot.

Még naplemente előtt értünk a városba. A pestiek hamarosan lemaradtak az autóról, ki itt, ki ott. A sebesültet is leadtuk, valahol a Keleti pályaudvar közelében: asszony várta és három gyerek. Estszürületkor már csak négyen vol-

tunk az autón, négy vidéki. Nem tudtuk, hova forduljunk, mihez kezdjünk.

– Gyerünk egy kaszárnyába – ajánlotta a sofőr.

– Azt nem! – felelte Antalfy. – A vörösöket becsülettel szolgáltam, a vörös világ elmúlt, most már az Istennek sem leszek katonája. Nem. Egyetlenegy percre sem! Majd a második vörös köztársaságban.

– Valahová csak vinnem kell ezt az autót. Bemegyek vele egy kaszárnyába.

– Tedd azt, testvér, de én leszállok.

Antalfy és én leszállottunk. Az autó rögtön tovább indult.

– Minden jót, elvtársak!

– Minden jót!

– Nna! – Antalfy nagyot sóhajtott. – E perctől fogva nem vagyok vöröskatona, ismét Antalfy Géza színművész úr vagyok, a nyavalya törje ki. Csak ettől a ruhától kell még megszabadulnom, aztán szidhatom én is a bolsevikokat. Hát te mihez fogsz, testvér?

– Magam sem tudom. Senkim sincs Pesten.

– Neked is mindenekelőtt a ruhádtól kell megszabadulnod. Én szívesen magammal viszlek. Itt nőttem föl a pesti aszfalton, ezer barátom is van itt, a nyavalya törje ki őket. Szervusz, szervusz, kérlek alássan, kérlek alássan; ha pénzem van, az ülepem is kinyalják, most meg, úgy hiszem, rám se ismer egy se a gazemberek közül, és aki rám ismer, talán az is kidob, vagy még rosszabbat tesz. Na mindegy! Magammal viszlek. Ne félj. Antalfynak helyén van az esze.

Az utca telis-tele volt néppel. Belekaroltam Antalfyba, nehogy a nagy tolongásban elszakadjak tőle. Megállottunk egy szerkesztőség hatalmas, kivilágított üvegablaka előtt, ahol sűrű embertömeg várta a legújabb híreket. Egy félöles papírra ökölnyi betűkkel volt kiírva az új kormány névsora.

– Csupa szociáldemokrata – mondtam. – Nagy baj nincs.

– Hülye vagy, testvér – kezdte a szót Antalfy, de tovább nem jutott.

– Hallja! Nem veszi le rögtön azt a piszkot?!

Egy fiatal önkéntes káplár állott előttem, és kesztyűs kezével a mellemre tűzött vörös csillagra mutatott.

– Dobja le tüstént, ha jót akar!

– Hallja, önkéntes úr, csinos – kezdte el mély, recsegő hangon Antalfy –, ha még sohasem rúgták magát valagon...!

Bent állottunk a tömeg közepén, és most egyszerre mindenki bennünket figyelt. Akik közel voltak, azok Antalfyt hallgatták, akik hátrább álltak, anélkül hogy tudták volna, mi történt, egyszerre ordítani kezdtek:

– A zsidók szekerét tolták, a disznók!

– Mozit csináltak a templomból!

– Mi tököt zabáltunk, a Hungáriában meg pezsgőztek a zsidók!

– A nagyanyátok buta istenit – ordította Antalfy. – Aljas szolgák, hát olyan rossz volt, annyira fájt nektek az a kis szabadság?!

Antalfy arcán egy pofon csattant el. Egy fehér nadrágos, monoklis úr ütötte pofon. Én ököllel a monoklis arcába vágtam. A következő pillanatban Antalfy már ordítva számolt:

– Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom!

A kézigránát láttára egyszerre hátrább húzódtak az emberek. A fehér nadrágos öklével hadonászva ráordított az önkéntesre, a nagy lármában nem hallottam, hogy mit ordít. Még csak azt láttam, hogy az önkéntes pofon vágja a fehér nadrágost – és mi már kint voltunk a veszettül ordítozó tömegből. Egy munkás engem is, Antalfyt is karon fogott, és húzott maga után.

– Szedjék a lábukat, elvtársak!

Ahogy visszanéztem, láttam, hogy nagy verekedés támadt.

– Szedjék a lábukat, elvtársak!

Sietve mentünk. Az ismeretlen szólalt meg elsőnek:

– Vegye le, elvtárs, azt a vörös csillagot. Semmi értelme sincs utcai jeleneteket provokálni.

Engedelmeskedtem.

– Csak az a hiba, hogy szállásunk nincsen – mondotta Antalfy, félreérthetetlen célzatossággal. – Ma jöttünk meg a frontról, és mire ideértünk, itt már vége az előadásnak.

– Nálam ellehetnek az elvtársak, ha ugyan van még lakásom. Eddig egy rekvirált szobában laktam; nézzünk oda, talán még ott lakom.

– Amíg a szocdemek vannak a kormányon, csak nem dobják ki az utcára a prolit – véltem én.

– Vagy ki tudja? – felelte az idegen. – Mindenesetre jó lesz sietni.

– Kit tiszteljek az elvtársban? – kérdezte Antalfy, amikor már kint jártunk az Üllői úton.

- Kuszák Lászlónak hívnak, géplakatos vagyok. Tagja voltam az ötszázas munkástanácsnak.

- Aha! Na persze...

Már erősen sötétedett, mire Kuszák lakására értünk. Még nem tették ki. Szép, tágas, kétablakos szobája volt a második emeleten. Az ablakokon át ki lehetett látni messzi a laktanya felé, ahol valamikor a császárt szolgáltam. Kuszák kinyitotta az ablakot, és kihajolt.

- Most vonulnak be az első román csapatok - mondotta halkan.

Sokáig szótlanul állottunk az ablak előtt.

Gergely Sándor

1919 ŐSZÉN

A pályaudvaron Takó megváltotta a vasúti jegyét. A lány az indulásra kész gyorsvonat egyik harmadosztályú kocsijához kísérte. Ott újra felkínálta a képviselő pénzét, de Takó most már haragosan utasította vissza.

– A barátomért vállalom az utat, és nem Várady pénzéért! – mondta kiabálva, s dühösen fellépett a vagon lépcsőjére.

– Annyira haragszik rám, hogy el se búcsúzik tőlem? – szólt utána Erzsébet.

Takó elszégyellte magát, leszállt, s két kézzel nyúlt a lány felé.

– Hát akkor... – Erzsébet keményen megszorította a kezét. – Hát akkor... szerencsés utat – mondta, és már tolta is vissza a vagon felé. – Lépcső – suttogta. – Föl!

Zavarában s meghatottságában Takó egyetlen hosszú ugrással lépett fel a kocsi ajtajába. Az első fülkén beszólt, van-e hely? De senki se felelt. A második fülkében sem volt senki. S a harmadikban sem. Visszament a nyitott ajtóhoz. Fülsiketítően sistergett a fűtőkészülék kicsapódó gőze.

– Üres az egész kocsi – szólt fel hozzá Erzsébet.

– Maga még mindig itt van?

– Pedig már szeretne a pokolba küldeni, ugye? – nevetett a lány.

A szerelvény meglódult. Takó integetett. Nem tudta hirtelenében, hogyan köszönjön el ettől az okos, akaratos lánytól. De amíg szép s hálás szavak után kutatgatott, a vonat már a külső vágányokon csattogott.

Bement az első fülkébe, és a sarokba, az ablak mellé húzódott. Aludni akart, de annyira izgatott volt, hogy nem bírt ülve maradni. Lépett néhányat a fülke hosszában, de a rohanó s kanyargó vonat hol az ülések felé döntötte, hol az ajtó felé lökte.

Levetette bekecsét, szétnyitotta zubbonya gallérját. A me-

leg már fullasztó volt. Vagy talán csak idegességében verte ki homlokát az izzadság? Meggondolatlanság volt mégis csak úgy, első szóra vonatra ülni, és fejjel menni valami ismeretlen veszélynek. Egy olyan nagy befolyású embernek, mint amilyen az a Várady, mégiscsak könnyebb... Egyetlen szavába kerül...

„Mi... mi kerül egyetlen szavába?... Imre kiszabadítása?.... Nono, ha csak annyiba kerülne neki, nem ajánlt volna pénzt. De mi lehet itt?... Ha egy ilyen Várady-féle nem mer – igenis: nem mer az ügybe beleavatkozni? Talán mert egy rokkantért nem kár? Akit ha agyonvernek, a kutya se sirat meg..."

Újra hallotta Arany Imre mély, tompa nyögését. Talán már nem is él, szegény. Talán már meghalt, amikor a szekérre lökték, és valahol Pest alatt a Dunába dobták. Ez a valószínű. Eltüntetik tettük nyomát a gyilkosok. De, de akkor mi a csudát keres itt?...

Felugrott, s a fülke ajtaja felé lépett. Mintha le akart volna szállni a robogó vonatról.

Valaki zörögve elhúzta az ajtót, s lihegve, mint aki nagy terhet cipel, jött befelé. Takó elhátrált. Az új utas nehéz, kemény csomagot, tán bőröndöt lökött a faülésre.

A folyosón türelmetlenül s orrhangon perelt valaki:

– Kalauz... kalauz... hová ment... hol van?

– Erre méltóztassék, méltóságos báró úr – alázatoskodott a kalauz. – Itt a bőrönd.

Gyors, puha léptekkel jött be a méltóságos úr. Takó zavartan felállt. Báróközelségben még sose volt. A méltóságos úr papírok közt kotorászott.

– Kalauz... fogja. Ez a magáé – mondta.

– Hálásan... alázatosan köszönöm – suttogta a kalauz, összeverte bokáit, s megilletődve kérte a méltóságos urat, parancsoljon vele továbbra is.

– Mihelyt a városba érünk, jelentést teszek az állomásfőnökségen – mondta dühösen a báró. – Maga, kalauz, majd igazolja, hogy hiába mutattam a tiszteknek Budapesten bérelt elsőosztályú fülkém igazolványát, a garázda emberek erőszakkal kitelepítettek.

– Igenis, így volt, alázatosan jelentem – készségeskedett a kalauz, s újra összecsapta cipője sarkát. – És, méltóságos

úr, alázattal jelentem... a városig már csak egyszer áll meg a vonat.

– Tudom.

– Méltóságos úr... méltóságodnak jobb volna... – Nagyot nyelt, de kimondta: – Jobb volna, ha méltóságod már most, már a város előtti megállón leszállna.

– Megőrült?! – horkant fel a báró. – Hallatlan! Maga is le akar szállíttatni?

– Méltóságos báró úr... méltóztassék meghallgatni...

– Nem vagyok kíváncsi. Hagyjon magamra.

– Méltóságos úr, tessék meghallgatni! – A kalauz szinte sírt. – Tegnap ezen a szerelvényen tiszt urak véresre vertek munkásokat, mert azok izraeliták bántalmazása ellen tiltakoztak. Aztán megállították a vonatot, és magukkal vitték ezeket az izraelita és munkás urakat. – Sóhajtott, és fakón helyre igazította önmagát: – Az izraelita urakat és a munkásembereket...

Nem folytathatta alázatos beszámolóját, mert a folyosó végéről vijjogón ideszállt a kiáltás:

– Az egész vagon... viii-gyázz! – s utána kemény, egymáshoz igazított, csizmás léptek közeledtek a fülke elé, ahol egyetlen dobbanással megálltak. Az iménti vijjogó hang újra parancsolt: – Jelentést!

– Fő-fő-főhadnagy úrnak... a-a-alázatosan je-jelentem... a... a... fülkében egy vak katona... – dadogta a kalauz.

– Vitéz, és nem katona – akasztotta meg a főhadnagy. – És ne dadogj!

– I-i-genis. A fülkében egy... egy vak vitéz és egy úr tartózkodik.

Csak most lépett a fülkébe a tiszt. Takó felállt, s előírásszerű biccentéssel tisztelgett.

– Szervusz – mondta a tiszt. – Kalauz... jöjjön csak. Hol az az úr? Itt nem egy vak vitéz meg egy úr, hanem egy vak vitéz meg egy zsidó van... Na?

– Igenis, egy vak vitéz meg egy zsidó – felelte reszkető hangon a kalauz.

A tiszt Takóhoz lépett, megfogta s megszorította a jobbját.

– Szervusz – mondta. – A szemed hol hagytad?

A baráti hangra felengedett Takó dermedtsége és dühe is. Amikor az imént a folyosó végéről ideszállt a főhadnagy

fülsértő, vékony hangja, a vér elöntötte a fejét, és föltette magában: nem, ennek a szemtelen, erőszakos fráternak igazán nem áll vigyázzba. Nem, azt aztán nem! A vonatot megállíthatja, a feje tetejére dönthet mindent és mindenkit, de hogy ő vigyázzba álljon egy ilyen... ilyen vonaton garázdálkodó vidéki izének...! Hát nem... De a baráti, részvétes hangtól megzavarodva, kihúzta magát, és feszesen, mint a nagyon magas rangú föllebbvaló előtt, szinte jóleső érzéssel harsogta:

– Főhadnagy úr, Takó Béni, egyéves önkéntes őrmester, alázatosan jelentem: Verdun alatt, Vaux-nál történt velem a baj.

– Mi a fene? Oda is elcipelték a szegény magyarokat a svábok? A fene a dolgukba! Bukovinában nem jártál?

– De igen. Ezerkilencszáztizenhat januárjában. Toporu és Rarance között. A háromszáznégyes ezreddel, a tízes században.

– Ne beszélj... hiszen akkor mi szomszédok voltunk! Én a fokos dandár másik ezredében, a háromszázötösöknél voltam. Báró Pflantzer Baltin lovassági tábornok őfőhülyeségének parsága alatt. Ismerted Zubovics Fedor őrnagy urat? – kérdezte.

– Egyszer láttam.

– Halljuk, mit csinált az őrnagy úr? Na? – sürgette furcsán, türelmetlenül.

– Mit csinált?... Kiabált. Leteremtettézett mindenkit.

– Na... halljuk, halljuk – faggatta a tiszt. – Miért?

– Egy magaslatot kellett volna elfoglalni. Az őrnagy rám szólt: „Önkéntes, zerge volt az apád? Mert csak akkor másztok föl arra a meredek hegyre, ha zerge volt az apátok meg az anyátok." El is maradt a támadás.

– Így volt! – kurjantott a tiszt. – Így volt! – És örömében dobogni kezdett a padlón. – Nem zerge volt az apátok – ismételte elragadtatva, s Takó vállára vert. – Igazoltad magad. – A folyosón várakozó társaihoz fordult, s fülsértő nevetéssel ismételte: – Nem zerge volt az apátok... De még az anyátok se...

A tisztek a folyosón hahotáztak. A kalauz is megpróbált nevetni. Csak a méltóságos báró úr ült szótlanul.

– De önnek, kedves zsidócska, ugyebár zerge a papája? –

kérdezte a főhadnagy. – Mert ül. Mint zerge a sziklán. Vagy mint Jeremiás Jeruzsálem romjain.

A báró el-elakadón sóhajtott. Aztán feltápászkodott.

– Tartalékos főhadnagy vagyok! – kiáltotta éles, messzeható orrhangján. – Megszereztem a harctéren az összes legénységi kitüntetéseket. A diktatúra alatt ellenforradalmi mozgalomban vettem részt...

– Ne beszélj! – álmélkodott a főhadnagy. – Ilyen hős voltál? – Játékos tisztelettel bokázott, s utána nagyot kurjantott: – Kalauz! Húzza meg a vészféket: ez az úr rosszul van!

A kalauz nagyot rántott a vészfék fogantyúján. A következő pillanatban a folyosón várakozó tisztek s a fülkében Takó, a főhadnagy meg a báró előrezuhantak.

A gyorsvonat megállt. Az egyik tiszt feltépte a vagon ajtaját, és lövöldözni kezdett.

– Mindenki a kocsiban marad! – üvöltötte. – Aki kilép, azt lelövöm!

– Nem ránk vonatkozik a parancs – mondta a főhadnagy. – Kalauz, fogja a bőröndöt!

– Tiltakozom! – kiáltotta az úriember.

A kalauz megragadta a nehéz bőröndöt, és lihegve kivitte.

– Főhadnagy úr! – szólalt meg most sértetten és könyörgőn a báró. – Talán nem ismer... Kern Tamás báró vagyok, földbirtokos, konzervgyáros...

„Kern? – csudálkozott magában Takó. – Ez tán rokona a Vécsey utcai Kern Jenő bárónak."

– Örvendek! – A főhadnagy megpengette sarkantyúit. – Köthe Előd főhadnagy vagyok.

A báró boldogan szusszant. Utána idegesen tépte fel télikabátját. Takó feszülten fülelt. Valami finoman, halkan kattant. Cigarettatárcát vett elő a báró, s felnyitotta.

– Parancsoljon! – mondta szinte kiáltva. – Valódi egyiptomi Gianacles.

– Dzsa-nak-lesz? – tagolta a főhadnagy. – Köszönöm. A tárcát is. Jó? Szép, vert arany. Na, csak nem akarod visszsza? Előbb idekínálod... utána meg megbánod? – Nagyot kiáltott: – Gyerünk, ne tartóztassuk a vonatot!

A báró, mintha megszúrták volna, nagyot ordítva eldőlt, akár a zsák. Feje Takó csizmájának orra előtt vágódott a földre.

Rémülten lehajolt. Megfogta a báró kopasz fejét. De ijedten húzta vissza a kezét, mert sűrű lucsokba nyúlt.

– Húzd! – kiáltotta a főhadnagy, s a folyosón tétlenkedő tiszttel kirángatta az elalélt milliomost a fülkéből, végigvonszolták a folyosón, s kidobták a szabadba, aztán utánaugrottak.

Takó a város pályaudvara előtt konflisba ült, s az ügyész lakására hajtatott. Az ügyész azonban nem volt otthon.

– Hol találhatom meg? – kérdezte a házmestert?

– A fogházban.

– Fogoly? – ijedt meg Takó.

– Az ügyész úr? – A tiszteletlen kérdésre a házmester olyan dühös lett, hogy a torka eltömődött, s becsapta a kaput.

A törvényszéki épület főbejáratát két rendőr őrizte. Már tudták, hogy a nagyságos úr látogatót vár. Egyikük karon fogva vezette Takót az emeletre, s útközben elpanaszolta, hogy se éjjele, se nappala a vörösök miatt. Már három napja egyre hordják őket ide. Még Szolnokról is. Ilyen még sose volt, hogy más megyékből is ide tereljenek rabokat. Pedig már alig férnek a cellákban.

Egy emeleti ajtón bekopogtatott. Álmos, agyoncigarettázott hang ordított választ:

– Befelé!

Takó betapogatózott.

– Aha, persze... vak... – motyogta az ügyész. – Elfelejtettem... – Takó elé ment, székre nyomta, aztán cigarettára gyújtott, erősen megszopta, és látogatójára mordult: – Na, mi van? Hadd hallom.

– Várady Sándor képviselő úr kéri az ügyész urat...

– Nem ő kér, hanem maga – szakította félbe. – Mit akar?

Takó röviden elmondta, mi történt Arannyal. Este hat óra körül indultak vele a szekerek, most éjfél után két óra van. Akármilyen jó futó lovaik is vannak az emberrablóknak, még nem lehetnek itt...

– Megmondtam Váradynak is: se ma, se máskor nem hoznak ide Pestről senkit. Van Budapestnek elég letartóztatási intézete.

– De igen, ide hozzák, ide... – mondta Takó. – Vagy valahová a környékre. Szólni kellene a csendőrségnek...

– A törvényszék falain kívül nem érdekel semmi. Forduljanak a csendőrséghez Pesten. – Aztán fáradtan és közönyösen újra rákezdte: – Ide nem hoznak, és nem hoztak mást, csak akit én iderendelek. Elvinni is csak az én engedélyemmel lehet. Maga meg ne rágalmazza a környéki gazdákat. Nem mennek azok Pestre embert rabolni. Még mit nem? Elmehet!

Takó kínlódva pergette maga elé az eseményeket, melyikkel rázhatná fel leginkább a fáradtságtól szinte részeg ügyész lelkiismeretét... Megnyugodva felsóhajtott – megtalálta a mentő kötelet.

– Ügyész úr – kezdte. – A város előtt a nemzeti hadsereg tisztjei leszállítottak egy embert a vonatról.

– Ez nem igaz! – csapott dühösen az asztalra az ügyész.

– De igen. Báró Kern Tamást.

A vérmes, álmos ember felugrott.

– Fogja be a száját! – kiáltotta. – És hordja el magát, különben lefogatom!

– Talán már agyon is verték – mondta halkan Takó.

– Kit? – kérdezte ijedten az ügyész. A következő pillanatban magához rántotta a telefonkészüléket, de rögtön el is lökte, s a folyosóra rohant. – Rendőr... rendőr! – kiáltotta, de csak kongó visszhang felelt hívására. – Mi van itt? Hová lettek a rendőrök?

Leszaladt a lépcsőn. Takó utánasietett.

A földszinti folyosó nyitott főbejáratán jeges szél csapott be. A mellékutcából zörgő lovasszekerek kanyarodtak elő, elhúztak a főbejárat előtt, és valahol messzebb megálltak. A következő pillanatban már hangzott is a vezényszó:

– Sze-kér-ről!

Tucatnyi ember dobbant a földre. Újabb parancsra rohanni kezdtek.

A folyosón rendőr jött futva, és jelentette az ügyésznek, hogy tiszt urak meg környékbeli gazdák a fogház kapujában leütötték az őrszemet, és benyomultak a cellákhoz vezető folyosóra.

Az ügyész félrelökte a rendőrt, és végigrohant a folyosón. Takó a falat tapogatva ment utána. A folyosó végén vastag tölgyfa ajtó állt tárva-nyitva. Néhány lépcsővel lejjebb a visszhangos kapuboltozat alatt fel s alá lépegetett valaki. Az ügyész a futástól s felindulástól lihegve kiáltotta:

– Gyalázat, amit csináltok! Tiltakozom, érted?! Tiltakozom!

– Jó. Tudomásul veszem – felelt a sétáló. Egy pillanatra megállt, megcsapkodta korbácsával csizmáját, aztán újrakezdte rövid útját föl-le a kapu alatt.

Az épületből a cementtel fedett, visszhangos udvaron át csizmás alak sietett ide. Mögötte... Takó elszörnyedt meglepetésében: lihegve s nyögve mezítlábasok vonszolták magukat, mint akikben már nincs jártányi erő. Közöttük, könnyeit nyelve, vékony hangon asszony sírdogált. Ő is mezítláb volt, mert a léptek halk, tapadó nesze között nem hallatszott dobbanás. Csak utánuk, a mezítlábas csoport mögött jött katonás léptekkel két csizmás ember.

– Vissza! – kiáltott rájuk az ügyész, és a menet elé vetette magát. – Vissza! Ez gyalázatos erőszak!

– Mit csináljak evvel? – kérdezte valaki.

– Rúgd hasba! – hallatszott a kapuban sétálgató ember közönyös parancsa.

Az ügyész feljajdult és elzuhant.

– Rendőr, vidd félre a gazdádat! – szólt be az utcáról a parancs.

A rendőr Takóval a kapuboltozat alá támogatta s a lépcsőre ültette az ügyészt.

A kapu elé szekér gördült. A mezítlábasok hátán korbács csattant.

– Mozgás! – biztatták meg őket. – Föl a szekérre!

A szekér elzörgött terhével. Újabb csizmások körében újabb mezítlábas áldozatok értek a kapuboltozat alá. S asszony, lány mindegyik csoporttal volt. Az izzadság és alvadt vér összekeveredett szaga már elbírhatatlanná vált. Takó az ügyész mellett öklendezni kezdett.

A foglyokat csoportonként terelték az utcára. Akadt férfi, aki a szekér előtt fegyveres őre torkának ugrott. De rájaszakadt a többi kísérő bikacsökje, s az elszánt támadó tompa nyögéssel hullt le a fuldokló tisztről.

A kapu előtt még mindig fel s le sétált a parancsnok. Néha felhangzott parancsszava:

– A bürgeólhoz. Indulj! – Csizmája szárára vert korbácsával, s az újabb szekér is elindult rakományával.

Amikor a kapu elől elfogyott minden csizmás kísérő s rab,

és elzörgött az utolsó kocsi is, a parancsnok a lépcsőn gunnyasztó ügyész elé sétált.

– Mit hülyéskedtél? – szólt le rája. – Szükséged volt erre a rúgásra? Mafla... – Aztán közelebb lépett, s a meglepetéstől abbahagyta csizmája nyomorgatását. – Te ki vagy? – kérdezte, s korbácsa nyelével mellen taszította Takót. – Vak vagy? Mit keressz itt?

Takó kihúzta magát. Érezte: hidegen s nyirkosan, hüllőmód tapad arcára ennek a szörnyetegnek a tekintete.

– Takó Béni... alázatos tisztelettel... – kezdte.

– Hagyd a fenébe. Vak vagy, és még mindig alázatoskodsz? Hülye... – dörmögte barátin, s újra megbökdöste korbácsa nyelével. – Ha én vak vagyok... ha engem is megvakított volna ez a büdös háború, én felfordítanám a világot, tüzet raknék minden pontjára... „Alázatos tisztelettel..." – utánozta Takót. – Hülye! Előtted hajbókoljanak!

S szokatlanul nagy talpára nehezedve, újra megkezdte lassú sétáját. Az udvar felé ment, ott kis ideig elácsorgott, aztán lomhán visszajött az ügyészhez.

– Ide hallgass, te... Jog ide, jog oda... – mondta nehézkesen. – Igen, jog ide, jog oda, minden vöröst kiirtunk. Minden tárgyalás nélkül. Ki bizony. Már az anyja hasában is. Mert ezt parancsolja a fajtánk érdeke. Érted? De nem ám az idegenből jött gróf a fajtám. Vereckén által gróf egy se jött. Meg bankár se. Ezért a föld meg az ország azé, akinek az őse Vereckén jött be: a gazdáé meg az olyan úré, aki a birtokán gazdálkodik. Érted, ügyész? A munkásnak zabálni adunk, hogy legyen ereje ekét, cséplőgépet, szövetet meg puskát csinálni. Érted, ügyész? Fel tudod fogni, amit neked elmondtam?

– Nem – nyögte az ügyész. – Ezt nem lehet ép ésszel...

A parancsnok nevetett.

– Majd megérted, ügyész – mondta elnézően s rábeszélően. – Van még időd rá, megtanulod.

Gyors dobogással két ló vágtatott át a téren a kapu elé. A parancsnok otthagyta az oktatást, és kiment a kapuhoz.

– Tisztelettel jelentem, elhoztam a lovadat – jelentkezett katonásan az újonnan jött.

– Hol mászkálsz annyi ideig? – kérdezte a parancsnok.

– A patkolással volt baj – hangzott a felelet.

Köthe Előd, a vasúton garázdálkodó főhadnagy jött a lovakkal. Takó megérintette az ügyész vállát.

– Ez volt, aki most jött lovon – mondta. – Ez szállította le Kern bárót a vonatról.

Az ügyész dühösen felmordult. Takó nem tudta, haragszik-e, vagy örül a bejelentésnek. De most újabb zajra figyeltek. A törvényszék előtti tér túlsó oldalán autó fékezett. Utána hosszú, rekedt üvöltés szakadt az elcsöndesült éjszakára. A lovak a kapu előtt vadul ugrálni kezdtek, kirúgtak, és a város felé rohantak. Takó hirtelen leült a lépcsőre, mert a térde reszketni kezdett.

Már a közelben üvöltött a véreb. Nyéki Péter dühös, csörgő hangon csendesítette.

– Szervusz, vezérem – recsegte a kapu alatt. – Zavarlak? – S mert a parancsnok szótlanul tovább csapkodta a csizmáját, a gácsér barátkozón mondta: – Hallom, a tölgyesbe, a bürgeólba viszitek a vörösöket meg a zsidókat.

– Vagy talán van valami kifogásod ellene? – kérdezte élesen, támadóan az istennyila.

– Nekem? Sőt! Elhozatnám a másik vérebet is a határról. Nagyon érti a játékot a bolsival a két dög.

A város felől megnyugodva jöttek vissza az imént kitört lovak, de a tér túlsó oldalán megálltak, s idegesen kapálva csapkodták az aszfaltot.

– Nem bírják a véreb szagát – mondta Nyéki.

– Mi a fenének jársz ilyen döggel a városban?

– Megyek a határra bolsivadászatra... Te... nem vagy kíváncsi rá, hogyan játszanak ebeim a bolsikkal? Bemutatnám. – Várt. – Hát jó, nem erőszak a disznótor. De valamire figyelmeztetlek. Olyan lármával dolgoznak az embereid, hogy felverik az egész várost.

– Na és? Nincs titkom. Ha akarod, kiplakátozom, kiket intézünk el.

– Igaz, hogy egy zsidó bárót is lekaptatok?

– Igaz – mondta. – Nem tetszik? – kérdezte fenyegetően, s hangja izzani kezdett. – Hallod? Igaz. Nem titkolom. Tudjon tetteimről az egész ország! És féljen tőlem mindenki! – Nagyot csapott csizmájára. – Féljenek tőlem, mint az istennyilától!

– Akkor is félnek, ha nincsen tanú az ilyen dolgokra – mondta kedvetlenül Nyéki.

– Kapcabetyár dolgozik titokban – mondta a parancsnok, s faképnél hagyva Nyékit, lassú bandukolással ment át a téren.

Hamarosan vágtatva tűnt az éjszakai csöndbe a két ló dobogó futása.

Nyéki a kapuboltozat alá sétált, megállt Takó előtt, s cigarettára gyújtott.

– Áh, Takó úr! – mondta. – Van szerencsém! Hogy kerül ide? Takó úr, magához beszélek, nem hallja? – Hirtelen fülsiketítő csörgéssel ordított: – Állj vigyázzba, ha tiszt úr szól hozzád!

– Vak nem áll vigyázzba – mondta Takó, és maga is csudálkozott, milyen kínosan törnek ki torkán a vékony gyerekhangok.

– Úgy? Ilyen hős vagy? – kérdezte Nyéki, és morgó vérebét csitítgatta. – És nem mondanád meg, mit keresel itt?

Takó nem tudott felelni. Nyelvét mintha megbénította volna a rémület. Csak tátogott, mint a szárazra került hal.

Váratlanul megszólalt az ügyész:

– Az én vendégem – mondta. – Unokaöcsém... És itt csak nekem van jogom kérdezősködni. Érted? Kifelé! – kiáltotta. – Kifelé innen!

Nyéki nevetett.

– Megbolondultál, ügyész? – kérdezte, s a nyelvére tapadt dohányszálakat köpködte. – És ne ordíts. Látod, már nyitja a pofáját Heródes. Mert ő is tudja: haragudni csak nekem van okom. Micsoda ügyész vagy te? Kiadod a foglyaidat ezeknek a vadembereknek? Hiszen ezek kőbaltával verik őket agyon. Ilyen marhaság! Az én Heródesem itt az udvaron... válogatott közönség előtt, mint Rómában az oroszlánok a keresztényekkel, úgy játszadozott volna a bolsikkal. Te meg – s korbácsa nyelével bökte meg Takót – ne kerülj többé a szemem elé, mert akkor meghalsz. És akkor hiába fogad unokaöccsének az ügyész. – Megpaskolta vérebét, s kisétált az autójához, amely zúgva szegődött az imént elrohant két lovas nyomába.

Az ügyész nyögve felállt, becsukatta a rendőrrel a kaput, s Takóba kapaszkodva visszament a törvényszéki épületbe.

A főbejárat felől rendőr szaladt eléje, és jelenteni kezdett.

– Nem kell – szólt rá fáradtan az ügyész.

– Alázatosan jelentem, egy szekérről hullát löktek a főbejárat elé! – kiáltotta a rendőr.

– Hullát? Mifélét?

– Proliféle. Pénz nem volt nála. A zsebében talált igazolvány szerint rokkant, Arany Imrének hívták.

– Arany?! – kiáltotta Takó. – Ügyész úr, ő az, őt keresem! Hol van? – És előrenyújtott kézzel szaladt a nyitott ajtónak.

– Vigyázzon – szólt rá a rendőr. – Lépcső. – S még idején elkapta a botladozó vakot.

A lépcsőfeljáró alján, a kövezeten feküdt Arany Imre hullája. Takó melléje térdelt. Tapintó keze a nyirkos, hideg arcot érte. Megcsókolta. Utána végigsimogatta a kinyúlt testet. A mellkas tájékán gödörbe mélyedt a keze. Rémülten kapta vissza.

– Mi ez?

– Nagyon megtaposhatták – mondta az ügyész. – Betörték a mellkasát.

Nagy Lajos

FARKAS ÉS BÁRÁNY

A farkasok az erdőszélen csörtettek. Szomjúság gyötörte őket, káromkodtak, valamiféle zsivány népséget is szidtak, amikor az egyik megpillantotta a fürge patakot. Odarohantak a patakhoz, fölébe hajoltak, és elkezdtek mohón inni. Ki bádogedénnyel, ki meg csak a tenyerével merítgette a tiszta vizet. Egyszer csak felüti fejét az egyik farkas, a szeme kidülled, az orrcimpája karikásra tágul, mint amikor a farkas bárányszagot érez, mert észrevette, hogy nem messzire tőlük valami jámbor birka iszik a patakból. Az észlelő figyelmeztette közeli társait, s nyomban jelentést tett Farkasnak is. Mindnyájan fölegyenesedtek, a birka felé irányították tekintetüket, az arcuk fölragyogott. Az egyik farkas elkiáltotta magát:

– Héj!

Mint a nyíl süvítése, zúgott el hangja a birka füle mellett. A nyavalyás birka megremegett. Értette a szót, de nem mozdult, úgy tett, mintha nem hallotta volna, vagy mintha nem venné magára. Nem is volt nehéz mozdulatlanul maradnia, mert a hirtelen ijedtségtől egy percre megdermedt.

– Héj! – süvített újra az éles hang.

– Héj, te jómadár!

A birka most gépies engedelmességgel, ahogy életében megszokta, fölegyenesedett, és a farkasok felé nézett.

– Hozd csak közelebb az irhád!

– Zu mir!

A birka nemigen akart mozdulni. Bizony, jobb lenne szépen belefordulnia a patak vizébe, és többé föl sem buknia. A szíve nagyon nehéz volt.

Most Farkas szólt feléje megint, finoman, szinte barátsággal:

– No, jöjjön csak ide!

A birka most már elindult. Valami enyhe remény ömlött el mellében, hiszen csaknem jóindulatú volt a hívó szó. El-

indult, és lassan ment a farkasok felé. A farkasok szeme szikrázott, és nyelték a nyálukat.

Farkas, ahogy a birka elébe érkezett, és illedelmesen, kalaplevéve megállt, mosolyogva kérdezte:

– Miért zavarja ön a vizet, amikor mi iszunk?

A birka bajról feledkezve, csaknem bátran felelt:

– Én zavartam a vizet? Nem is zavarhattam, hisz önök állnak fölül, én pedig alul.

– Ah, igen! „Superior stabat lupus."* Nagyon helyes.

És Farkas elnevette magát. Nevetését rekedt, röhögő kórus kísérte.

– No de ön tavaly rágalmazott bennünket!

A birka szaporán védekezett:

– Ó, dehogy... Isten mentsen! Hogy is rágalmaztam volna önöket, hisz önök tavaly még nem is léteztek.

Farkas újra nevetett, csengő, irgalmatlan nevetéssel.

– Helyes. Tavaly még csakugyan valahol a fenében voltunk. De hát... üsse kő, ha nem tavaly rágalmaztál, akkor az idén! Az idé-énn! Ha pedig te nem, akkor az apád. Vagy az anyád, vagy a testvéred, vagy akármelyik pereputtyod. Te vagy ti, a cinkostársaid, mindegy!

Farkas arca már sápadt volt, szeme villogott, csengő, szabályos hangja már eltorzult. A birka, aki sok történetet hallott a farkasokról, szeretett volna most fölsikoltani, és térdre rogyva, zokogva és jajveszékelve könyörögni. De tehetetlen volt. Csak állt és hallgatott. A farkasok közelebb húzódtak hozzá, egészen körülvették, némelyik felhördült vágyainak ostorcsapásai alatt, izmaik meg-megrándultak, egyik a fogait csattogtatta, valamennyinek száján és orrán zöld fényű, kéngőzös lehelet lobbant ki.

A birka dermedten hallgatott. Az egyik farkas rábődült:

– Talán beragadt a szád?! Majd mindjárt kinyitjuk!

„Majd mindjárt kinyitjuk!" – kopogtatta a birka agyát, s a könnyei megeredtek, és sűrűn potyogtak. Sírástól megmegszakítva mekegte:

– Nincs is nekem ap-á-ám. Á-árva gyermek vagyok. Az

* „Feljebb állt a farkas." Szó szerinti idézet egy Phaedrus-meséből; átvitt értelemben így is értelmezhető: a farkas a hatalom birtokosa. Az író bravúrja itt abban áll, hogy az eredeti idézetet mondatja a farkassal, de az utóbbi értelemben

anyá-ám ré-égen meghalt. Egy testvérem volt, az elesett a háború-ban.

– Elesett? – ismételte valaki vérfagyasztó gúnnyal.

– Szóval: te nem zavartad a vizet, neked nincs apád, anyád sincsen, testvéred sincsen, neked semmid sincsen, te semmit nem csináltál, te olyan vagy, mint a ma született bárány.

– Igenis, kezét csókolom – mekegte a birka föltámadó reménységgel.

– Hm. Nincs. Te nem, és neked nincs. Te tagadsz. Tehát én hazudok!

A birka megdöbbent. Ekkor az egyik farkas iszonyú csapással sújtott az arcába. A birka bal szeme rögtön kifordult. A farkas felüvöltött a gyönyörtől:

– Hát ugye, hazudik a nagyságos úr? Az anyád keserves...!

– Hazudik, vagy nem hazudik?

Rettentő csapás; a birka kifordult szeme szétpattant. A farkasok kórusban üvöltöttek.

– Nem hazudok! – lihegte a birka.

– Nem hazudik? Hiszen akkor igazat mond! – üvöltött egy másik farkas, és hévvel ütött a birka fejére. A birka koponyacsontja megrepedt.

– Igazat mond.

– Akkor hát te hazudsz!

Ütés. Reped a koponya.

– Hazudsz, vagy nem hazudsz?

Ütés. Szakad a bőr, törik a csont.

– Én hazudok.

– U-úgy? Hazudsz, kutya? Hazudni mersz?

Vágás. Csurog a vér.

– Hát hazudtál, griffmadár? Ugye, hogy van apád is?

Szúrás.

– Van apám is.

– Ugye, két apád is van?

Rúgás.

– Jaj, két apám van!

Törés.

– Ugye, három apád is van?

Égetés.

– Jaj, három apám van!

Ütés.
– Ugye, annyi apád van, ahányat akarunk?
Reszelés.
– Jajjaj, száz apám van!
Ütés.
– Ugye, gyilkoltál?
– Igen, gyilkoltam.
Rúgás.
– Ugye, raboltál?
Sok-sok ütés, törés.
– Igen, raboltam.
Szúrás.
– No, ugye, hogy rágalmaztál bennünket?
Égetés.
– Igen.
Törés.
– No, ugye, hogy zavartad a vizet, amikor ittunk?
Zuhogó ütések.
– Zavartam.

Ütés, vágás, szúrás, égetés. A birka már mozdulatlanul fekszik, gyöngén piheg. A farkasok kórusban üvöltenek. Farkas áll és komor. Cigarettára gyújt, a keze fehér, a körmei ragyognak. Lábszárvédője tündöklik a napfényben. A farkasok körülállják, és türelmetlen várakozásukban keservesen vonítanak. Int nekik.

A farkasok elvitték a birkát az erdőbe.

A szél zúgott, zúgatta, nyögette a fákat, és lóbálta erős ágaik sok-sok terhét.

Illyés Gyula

HONVÁGY

Aggódtak értem? Aggódjanak, gondoltam. Édes volt gyűlölni a hazát. Időbe telt, míg megtudtam: így is lehet vágyódni rá. Sőt így lehet a legszomjasabban, a legtehetetlenebbül.

Mikor legkínzóbb a honvágy? Nyilván télen. Május hava is felidézi a hazát, de ez a fájdalom csak bizsergető; úgy sóvárogtat, hogy rögtön vigasztal. A hazai kikeletet úgy idézi, hogy mindjárt melléje teszi: nézd, azért itt is van fakadás, nyit az ibolya az ozorai dombokon túl is, tekintsd meg Arve víg szaladását végig a sallanches-i völgyön! Az őszi és téli honvágyra nincs vigasz. Nehéz a honvágy már az októberi ködök alatt is, különösen a kora reggeli és az alkonyati órákban. A napok rövidülésével fokozatosan nő a honvágy gyötrelme, de a napéjegyenlőséggel nem vesz fordulót, azon túl is egyre erősbödik. Természetesen a honvágyról szólva is a szegény lelkületére kell gondolnunk; a gazdagoknál valószínűleg a honvágy periódusai is mások, sőt feltételezhető, hogy mivel a gazdagnak egész lelki élete – az alkalmazható testi védettség következtében – langyabb, puhább, szürkébb, belé a honvágy sem harap oly élesen, mint egy lakásgondokkal küzdő munkanélkülibe. A szegények honvágyának kulminációs ideje az esős időszak elkövetkeztére esik, legtöbbnyire olyan hétre, amikor a nap egy percre sem oszlatja el a felhőket, s így az út vagy utca szutykos leve kedvére benyomulhat a cipőtalp lyukjaiba, s a nedves köd beszívódhat a bőr pórusaiba. Csak a be nem avatottak fülének szentségtörés, hogy ráadásul még egy náthaláz a honvágyat a szelíd tébolyig fokozhatja. Ilyen állapotban merül fel legfájóbban a haza, amelyet nem véletlenül képezett a magyar a „hazamegyek", azaz „házba megyek" beiktatásával a házból. Júliusban mindenütt van haza – ősz elején csak ott, ahol az ősi, biztos ház áll.

Mi volt ez a honvágy? Mentem a széles, egyenes Montparnasse körúton, s egyszerre meg kellett állnom, úgy belém sajdult egy-egy távoli délután emléke, amikor még a mező-

komáromi úton ballagtam, a Sió völgye fölött, amely éppily szélesen és szabadon, végeláthatatlanul nyúlik nyugat felé, föl egész a Balatonig, a szőlőhegyek palotáknál díszesebb és harmonikusabb sorfala között. Azért álltam meg, mert szinte féltem, hogy a körút benzinkódbe és völgybe hajló folytatásán, az Arago körúton az ívlámpasor helyén a nyéki jegenyesort fogom látni. Ezt az édes rettegést akartam őrizni magamban, mert hisz igazi félelmem az volt, hogy mégsem a jegenyéket fogóm látni, hanem a lámpákat, s nekem még a jegenyékkel is volt dolgom. Mert már bontakozott az a kép is: a jegenyék alatt Leveszyék bricskája vágtat, az ülésen Leveszy Panni messze lobogó szalagaival.

És már indultak az ábrándképek. De már felingereltek. A honvágy a világ bármely hona iránt egyforma; mineműségén az semmit sem változtat, hogy végül a lélek melyik pólusán sül ki, hasonlóan a villamossághoz. Ugyanolyan menynyiség honvágy ebből sóhajt és langyos könnyet, abból káromlást és szikrázó pillantásokat lök világra; ez csak az egyénre jellemző, de sem a honra, sem a vágyra nem. Hogy magyarázhatnánk különben a jelenséget, hogy ugyanazon állapotú hazát némelyek a magasztalástól, mások a haragtól, még mások a sajnálkozástól fuldokolva tudják csak emlegetni? A honfiúi érzelemnek még nincs oly mélylélektani fejtegetése, mint a közönséges fiúinak. Holott rokonságban vannak, a bonyodalmat ott is az okozza, ami itt, azzal a különbséggel, hogy a lélek honfiúi titkos vágya – hogy minden hazának csak egy fia legyen – még bajosabb.

A haza ellen volt kifogásom, vagy csak honfitestvéreim ellen? Köztük is a legfiatalabbnak éreztem magam, akár egykor otthon a családban. De nem; magával a vállas, magas, napégette és barázdált arcú, halántékán már őszülő hazával is szemben álltam. Szembenézni a felnőtt férfi hazával, szemébe mondani a magunkét emelt fővel, lassan a küszöb felé hátrálva: ez majdnem oly gyötrő-boldogító, majdnem oly arcpirító és mámorító érzés, mint az apával szembefordulni. Jókorát hátráltam, egész a Szajnáig. De még innen is, én, a porszem, tekintetet emeltem rá. Igazam nem lett gyengébb attól, hogy ő erőt mutatott; mondandóm nem némult el attól, hogy lenyeltem. Elmentem, de – most tudom – egész idő alatt azokat a szavakat érleltem, készítgettem, amelyeket visszatérve majd nyugodtan és férfiasan

mégis kimondok. Bennem ez alá volt állandó tűz a honvágy. („Azt hittem, elmehetek, akár a világ végére – írta később Bozsár. – Nem sejtettem, hogy mindez csak a nekifutáshoz szükséges eltávolodás volt, olyanfajta, mint a gátugróé vagy a gerelydobóé.")

A hazából gyakran jöttek hírek és jelek. A kettő nem azonos. Az ember néha asztagnyi levelet, hírlapot, híranyagot átereszt magán, s kicsépel, míg a rengeteg hír közt egy jelet elfog.

A jelek váratlanul tűntek fel. Annál nagyobb fényt lövelltek, szinte kivilágították az ember belsejét. Érkezett hazulról például egy olyan terjedelmes, kettőbe nyitható meghívó, aminőn a vidéki bálrendező bizottságok mulatságra hívnak bennünket, tüzetesen feltüntetve nemcsak az előadandó *Piros bugyelláris* műkedvelő szereplőit, a bál védnökeit, hanem a rendezőgárda rengeteg tagját is. Szállodájából kilépve az ember közömbösen futotta át, hogy ki mindenkivel találkozhatna az Ozorai vagy a Koppányszántói Önkéntes Tűzoltóegylet ez évi táncvigalmán.

Az ember közömbösen hajtotta össze s vágta zsebre a vajszínű, kemény kartont (hogy ne az utcán, hanem majd valami alkalmas helyen hajítsa el), de már a hídon túl, a Szajna partján ballagtában ismét elővonta, majd egy szál szélroham elől a Mlasszonyunk-templom két kőpillére közé szorult vele, hirtelen oly sürgető lett, hogy azt a nyomtatványt még egyszer elolvassa. Minden betű, minden ábra egyszerre jelentéssel telt meg. Ihletett régészeknek és rendőri nyomozóknak lehet ilyen pillanatuk. Mennyit mondott, milyen elsüllyedt világot elevenített meg már a meghívó külső oldala is, az, ahová a címzett nevét s lakását írták![...]

Más jelek is jöttek.

Az ország ott keleten bárkává alakult, az özönlő hírek és jelek keservesen himbálták. Az egész Duna-táj, az egész Rajnán túli világ még inkább az elképesztő számok meseföldje lett. Egy doboz gyufa ötezer korona, egy doboz cigaretta ötvenezer! Úgy látszott, hogy a nyomor valóban kiönti a világba az országból a népet úgy, ahogy Sinkovics megjósolta. A grófok könnyű szívvel belenyugodtak az ősi föld határainak megnyirbálásába, de kitűnően megerősítették a maguk földbirodalmainak határait. Az értékeknek, a határoknak és a szenvedélyeknek ebben az állandó hullámzásában hol is

volt pontosan a haza? Nehezen lehetett látni. Lázongások és kitűnő könyvek híre érkezett. Balmazújvároson szétverték a parasztokat, de Mikes remek költőket toboroz. A tájra néha hetekig tartó köd ereszkedett, s feltisztulása után a bárka száz mérfölddel arrébb került. Keletre? Nyugatra? Ez volt az izzó kérdés már ezer éve. Hogy egy ország mennyire fekszik Nyugat-Európától, azt nem a geográfia szabja meg (Örményország századokon át Clunyvel volt határos), hanem inkább tán ez a két hosszúsági és szélességi kör: hány a jó író, és – közvetve vagy közvetlenül – mennyit lehet a közpénzből lopni. A szellemi délkör szépen feszült a La Manche irányába. A másik annál inkább lazult. Móricz közölni kezdte a *Légy jó mindhalálig*ot, Kosztolányi az *Édes Annát*, Babits a *Halálfiai*t, de Nagyatádi tábora szétesett, s a szakszervezetek óránként várták a feloszlatást. Osvát vezette még híven a szellem világát, de amit egy nemzet vezetésében balfogásnak lehet nevezni, az ijesztő végzetességgel megtörtént, egy emberöltőre. Aztán jöttek azok a hírek, amelyeken végül a bosszankodó szájkörnyék is mosolyra kényszerül, mint holmi vásott kölykök csínytevésein. A düh szüneteiben nem lehetett fejcsóváló nevetés nélkül nézni (innen a magasból) azt az ügyességet, azt a fiatalos gátlástalanságot, azt a keleti tarkaságot, ahogy ez a köztisztviselő a bakancsokból a jancsiszeget, a másik egy még meg sem épült kórházból a gerendát, a harmadik a népjóléti levesekből a galuskát elszerezte, s a huszadik a már megszerzett telekhez még csatornát és külön betonutat is szerzett magának. Az *Ezeregyéj* kis basáinak gyors csalafintaságai villogtak. A bárka valahol Afganisztán táján imbolygott, tatján egy kopasz arisztokratával.

Lehetett-e ide visszavágyni, bárhogy nyüszített is a szív? Hazavágytam, de viszolyogva torpantam meg, mihelyt a vágy tervvé próbált alakulni. – Hazajöhetsz, elrendezzük! – jött az üzenet hazulról. – Mikor jössz már haza? – érkezett a sürgetés meg az aggodalom már Cecétől is. Szerencsére épp ez a sürgetés meg aggodalom adott képet arról, milyenfajta haza is várna engem odahaza, Tolnában. A jog vagy a jegyzőség azért sürgetett, mert Gy. bácsi előbb-utóbb nyugalomba vonul magas posztjáról, „és akkor ki egyengeti a te utad, édes fiam?" – írta végül anyám anyja is. Csak neki tudtam megírni, hogy engem épp ennek az útnak máris oly szépen látható kanyarjai hőköltetnek hátra...

Barta Sándor

ÚTBAN A PROLETÁRHAZÁBA

Csattognak a vagonok. Tele menekülőkkel, akiknek szemei alatt még ott feketéllik a börtönök sarlója, s akiknek csuklóin még ott vöröslik a bilincs karkötője...

A nap, mint az egyre összébb zsugorodó léggömb, most bukik le az osztravai szénhalmok mögött, melyek, mint izzó piramisok, megvakítják az ember után kutató szemet.

Pedig micsoda vidék ez! Az eget drótpályákkal bedrótozták az emberek fölött, és az egykerekű talicskákban gyerekeiket gurítják ki az asszonyok a sárga homokú játszóterekre...

Az egyetlen állomásépület is – fekete, leszaggatott ereszeivel – mintha egyenesen a tárnákba vezetne. S hogy bejárata a *Szerencse, föl!* vagy *A Pokol előszobája* feliratot viseli-e, erről is lehetne vitatkozni.

De mi füttyszó nélkül robogunk át rajta. Csak a cseh csendőrök szuronya, harcsabajsza húz mögénk vigyázzban.

A vagonok pedig csattognak. Valaki leejti fejét a feltámasztott tenyeréből, s belehullajtja az asszonya ölébe.

És az eső zuhog.

És paskolja az üveget.

És az üvegen versenyt futnak az esőpatakok.

A padok keskenyek. A hideg benyúl az ablakréseken. És tenyerébe veszi szívünket. Osztrava. Lobognak mögénk a csendőrszuronyok.

Csattognak a vagonok. Valaki rongyokat kötött az ütközőkre: ott, ott a lengyel határ következik. A lengyel határ...

Éjfélre jár. De senki se gyújt világot. A gyerekek szemei se világítanak. Az asszonyok bebugyolálták őket, s minden meleget alájuk hordtak.

A lengyel határ...

Robusztus, nagy szakállas emberek merednek ki az esőpárás ablakon. Ismerik ezt a vidéket. Ó, nagyon is jól ismerik! Az asszonyok a férfiak vállára teszik a kezüket. S féltőn visszahúzzák őket a szeglet homályába.

A gyerekek mosolyognak, s kalácsot álmodnak, babáikat szorongatják.

Komoran merednek maguk elé a felnőttek.

A vonat most hirtelen előredől. Hogy aztán visszazökkenjen.

Üres, rideg pályaudvar. A cseh csendőrök leugrálnak a vonatról. Kopognak a kalapácsok a kerekeken. Mintha a fejünkben zakatolnának.

Lengyel tisztek. Aranyzsinórosan ácsorognak a lámpák bűvkörében. A csizmájuk átragyog az esőfonalakon, arcuk a borjak s a megborotvált hiénák keveréke. Hetykék, mint az ostor, szemükben vigyorgó pökhendiség. Aztán befut a lengyelek vonata, s pontosan a mi vonatunk mellé kerül.

Át kell rakodnunk. Névsor szerint. A gyerekek az anyjuk karjaiban nyöszörögnek, s mint a piócák, ragadnak a melengető mellükhöz.

A két vonatsor között képződött, alig méternyi széles folyosóban kell felsorakoznunk. Végtelen, kétsoros kígyóban.

– Csönd! Mennél kevesebb szó! Mindenki ügyeljen a nevére! – adják tovább suttogva, szájról szájra. S most már csak suttogva beszélgetünk. Vannak, akik a nevüket ismételgetik félhangosan...

A középről, mint fáradt puskalövés, csak alig ér ide a hang. Mindenki megfeszülten figyel, hogy idejében igent kiálthasson. Végül is mindenkit átvesznek. A végtelen emberkígyó fellélegzik. Nincs baj.

Áthurcolkodunk a magas lengyel kocsikba. Aztán leólmozzák a vagonajtókat.

Lengyel csendőrök szállnak fel a kocsikra. Elindulunk.

Éjfél után két óra. Sokan elnyúltak a padon, sokan szótlanul tenyerükre támasztják az állukat, s úgy merednek maguk elé. De a sarokba is bedűlnek néhányan. Csak kevés szó esik. A vonat fut. Át a nedves éjszakán. Át a kihalt állomásokon.

S csak a szuronyok, most már a lengyel szuronyok világítanak mögöttünk.

Vajon miben különböznek a lengyel szuronyok a cseh szuronyoktól?

Ó, miféle ország, s miféle őröket állított ki elénk a pályaudvarokra?

Amint ütögetik a csizmájukat a lovaglópálcájukkal, leolvasom az arcukról a hatezer börtönbe hajszolt lengyel munkás és paraszt szenvedéseit. Ahogy járnak fel és alá, s kilökik csucsoros szájukon a füstkarikákat, egyetlen szemrebbenéssel megértjük, hogy miről van szó. Hogy merre járunk, hogy mit művelnek, hogy melyik nagykapitalista rabló lopott gerincet beléjük, s hogy ki fogja azt egyes-egyedül kettéroppantani.

A földek félnaphosszat kopaszak, óránvira nem látsz suhintó embert hajolni föléjük. A házak szívükig benne a sárban. A giliszták fedelükhöz dörgölik a hátukat, s a juhok lelegelik a kéményükre nőtt mohát. Az emberek egyetlen darócban kiállanak eléjük, s hosszan merednek a futó vonat után. S aztán elkomorodnak, mint a föld körülöttük. Fut a vonat, kiszalad a szemükből... boldogabb világba...

A gyárak, hidak, utak, vasutak, állomások körül katonaság. A víz tükrében szurony hegye csillog. A fák derekának puska törzse dől. A gyárak kapuiban fegyveres mementó. A hidak ívén, a munkásnegyedek utcáiban fel és alá jár a szurony. Csak egy pillantást kell kivetni a vonatból, s meglátod. Vasárnap délután volt, s egy külteleki templom udvarában mocskos katonacsapatok guggoltak, s nyújtogatták karjukat az égnek. Lengyel kapitalisták s angol kapitalisták, láttátok-e az öklöket rajtuk?!

Ugyanakkor – Varsóban volt – zeneszóval, felvirágzott tűzoltókkal s fehér ruhás szüzekkel a PPSZ-ek menete ácsorgott egy leeresztett sorompó mögött. Hogy hová akarhattak menni, azt nem tudom, de annyi szent, hogy amint így ferencjóskában s arany pápaszemmel ott ácsorogtak, csak valami kápolnaszentelőre vihetett az útjuk. S bizonyos az is, hogy ha nem is hordtak kis aranykeresztet a nyakukban (talán csak a fehér plasztronos ingük alatt?) s a burzsoázia érdemjeleit a mellükön, de legalábbis éppen útban voltak értük.

De a vonat könyörületes volt, s hamarosan új horizontokat rakott elénk. S mint valami rossz álom, maradt el mögöttünk a csinnadrattás processzió. S jöttek újra a húszházas falvak s újra az irdatlan, csalánverte földek s a parasztgyerekek sovánvka tehenükkel. S aztán befutottunk az éjszaka fekete kelevényébe, s ha kitekintettünk az ablakokon, csak

cifra tisztek s maguk elé meredő, komor parasztok kísérték utunkat.

Igen, itt még nem szelték fel a földet, mint amott messze, messze túl a határon...

Azt mondják, reggelfelé megérkezünk az orosz határra. De lehet az merő véletlen, hogy reggel érkezünk meg? Ó, nem! Európa felszuronyozott, vérben guggoló börtöneinek halálos éjszakájából nyílik ránk ez a reggel! Ez a sokatmondó, egészséges szimbólum. Mert akár hiszitek, akár nem, ha Európa meggyötört munkásnegyedeiben a szónokok száján kigyúl e négy betű - SZSZSZR -, egy pillanatra mintha megreggeleddne a roppant éjszakában.

Az ég kékje a fehér, izzó acélhoz hasonló. A vonat vánszorog. Gyorsabban! Gyorsabban! Az ablakkeretekbe szorult mindenki. Valami meleg marok nyúl fel a torkokba.

Még száz fa, egy lomhán elterülő mocsár, és a vonat befut a semleges zónába. A dróttüskék mögött kell hát az új világ küszöbének kezdődnie.

De a vonat lassít, méregdrágán adja a métereket, miket mindenki villámgyorsan csúsztat ki a szeméből.

Most a vonat fejében felharsan az *Internacionálé*, s a dal mint a futótűz kígyózik végig a vonaton. Egyetlen lángoló, füstölgő kígyó vagyunk.

- Hurrá, a szovjetek uniója!
- Hurrá, te ragyogó, meleg szín!
- Te áldott, vörös határkő a föld s az élet történetében!

Vörös zászlók lobognak az ég alatt.

A sarló és kalapács aranya nevet a napon.

A meghatottság gyémántkönnyei gyöngyöznek fel a szemekbe.

Száz meg száz kar végén lengenek-lobognak a sapkák.

- Hurrá, SZSZSZR! Kenyér és vasszög szövetsége!

De ők, ők csak állnak mozdulatlan az őrház előtt, és magas csákójukról majdhogy felröppennek örömükben az ötágú csillagok.

Igen. Az ő vörös csillagjaik uralnak itt mindent. Ők ülnek a házak csúcsain, ők nevetnek hozzád a vasutasok sapkáiról,

ők ölelnek feléd a mozdonyok lakkozott melléről, s a rakományok is az ő jegyükben utaznak. Ha ezt megérted, akkor megértettél mindent. Még az első percben, amikor első lépteidet teszed a munkások és parasztok földjén. Mert ha így kezdesz járni, tanulni közöttük, akkor egy csapásra kifiatalodsz minden európéer kultúrmázból, s nincs min elvágódnod. Akkor megértesz mindent – olyat is, ami különben szálkaként akad fel edzetlen szíveden, s fel vagy vértezve az első pillanattól az álmok s illúziók ópiuma ellen. Ha megérted, hogy minden, a fák állása, a vonatok ziháló dübörgése, a szélesre összeácsolt tutajok ringása, a kenyér feketesége, az utolsó eldobott mozdulat is egyetlen cél szolgálatába szegődött.

S hogy az a „rejtélyes" erő, mely ily pontosan megszabja élő és élettelen pályáját, nem más, mint a kommunista párt, erről az első órák elteltével lehetetlen meg nem győződnöd.

Minszkbe, Fehér Szovjetoroszország fővárosába éjfél után futott be a vonat. Az asszonyok a gyerekekkel a váróterem széles, kemény hátú padjain ágyaztak maguknak szállást. Hideg, csillagos éjjel volt. A padlókon minden arasz fáradt derekakat pihentetett, és a gyerekeknek a magas, széles asztalokra ágyaztak fekhelyet.

Boldog, nyugodt arcok nőttek a börtönről börtönre hajszolt, megtiport emberek törzsén. Mosolyogtak álmukban, ki tudja, mióta először? A nap, a megfeketedett nap visszavándorolt föléjük melegen és pompázón, mint ahogy egykor kilökték az égre. S a föld, a jó testvéri föld sem rejtegetett többé vermeket a számukra, mint a szélrózsa országai, ahonnan véres sebekkel összefutottak.

A sarkokon, a falakon, a tetőn, az ajtók keretében vérzőszívű plakátok csüngtek, s a Vörös Segély testvéri jobbja nyúlt felénk.

S a piros felkiáltások s vérmeleg ábrák közül zsebre tett kezekkel s szemre húzott sapkával mosolygott le az emigránstáborra: Lenin.

Gábor Andor

A FOGALMAZÓ

Ezerkilencszáztizenkilenc augusztusában történt, néhány héttel a tanácsuralom összeomlása után, a Zrínyi utcai főkapitányságon. Az egész ház vértől és könnytől párolgott, férfiak vérétől, asszonyok könnyétől; az egész ház egyetlen nyöszörgés és jajkiáltás volt. Kicsiny szobákban összezsúfolva feküdtünk, negyvenen, az egyik szobában száznál is többen, ott csak lábon állva fértek el egymás mellett az elfogottak, csupa kékre-zöldre vert, megkínzott ember, s a számuk egyre szaporodott, a testi állapotuk egyre rosszabbodott. Román hódítók és fehér magyar tisztek együtt végezték a hóhérmunkát a legyőzötteken. Augusztus 20-án vagy 21-én – ma már nem tudom pontosan a dátumot, a napok vérrel és szennyel elegy összefolynak emlékezetemben – egy öreg parasztot rúgtak be közénk abba a földszinti szobába, amelynek három vagy négy napja már én is lakója voltam. Mezítláb volt az öreg és hajadonfőtt; csak egy tarisznya volt minden poggyásza, ami a válláról lógott keresztbe. Paraszt akkor ritka madár volt a pesti börtönökben (ki-ki ott volt lefogva, ahová tartozott, ahol ismerték), nagy kíváncsisággal fogadtuk hát az öreget:

– Honnan jön?

– Miért fogták el?

– Termelőbiztos volt?

– Csak sorjában, elvtársak, majd rendre elmondok mindent... Olyan nagy úr én nem voltam, dehogy voltam! És ami a lefogásomat illeti, hát én úgy fogalmazom, hogy csakis tévedés lehetett. Tisztára meg vagyok győződve, hogy csak véletlenül kaptak le.

Ezt akkoriban nagyon sokan mondották. Kicsit ki voltunk ábrándulva, csipkelődve kérdeztük:

– Véletlen, öreg úr! Eszerint maga se vörös?

(Akkoriban nem sokan vállalták ezt a szép színt.)

– Szegény ember vörös, amíg a halál meg nem sápasztja;

nem arról van szó, elvtársak. A lefogásról van szó, és az, úgy fogalmazom, tévedésből történt.

– Ha vörös, akkor hogyan tévedés? A vöröst fogdossák most, nem a fehéret.

– Mingyár, mingyár, elvtársak. Lefogni azér fogtak le, mer a plakátot egy kicsit kikorrigáltam.

– A plakátot? Maga nyomdában dolgozott?

– Nyomdában? Én? Nyomdában? Dehogy! Kint az utcán, ahol a plakát lógott, ott korrigáltam a plakátot. Vagy nem tudják az elvtársak, hogy az új kormány, akit úgy hívnak, hogy szakszervezeti kormány, mihelyt beült a székbe, azonnal egy plakátot adott ki?

– Milyen plakátot, öreg? Mi nem tudunk róla, mert minket előbb fogtak le, akkor még nem volt plakát. Mi van benne?

– Hát éppen ez az: hogy mi van benne? Én úgy fogalmazom, elvtársak, hogy egy plakát csak akkor plakát, ha az igazság van benne. És ebben a plakátban az áll, hogy az elvtársak, akik a kormányt átvették, aszongya, nem vállalják a felelősséget a tanácsuralomért. Így áll benne. – Hogyhogyhogy? – kérdem én. Ezek az elvtársak mindent velünk csináltak, beültek a nagy hivatalokba, és ugyancsak nyújtóztatták a lábukat. És most egyszerre nem vállalják a felelősséget? Én úgy fogalmazom, hogy az ilyesmit ki kell korrigálni. Kivettem hát a plajbászt a tarisznyámból, és kitörültem a helytelen mondatot a plakátból. Ennél a munkánál csípett el a román őrjárat, a fene tudta, hogy magyar plakátok érdeklik őket, lekentek egypár pofont, hátba vertek a puskatussal, na, mindegy, vad legények ezek; de ezen túl még le is tartóztattak. Hogy aszongya, igazoljam magamat, útlevél, miegymás. Azt hiszik ezek, hogy Romániában vannak: útlevele még a nagyapámnak se volt. Aztán nagy tisztességgel, kettő előttem, kettő mögöttem, idekísértek. De én úgy fogalmazom, hogy ebből semmi különösebb baj nem kerekedik. Majd csak kieresztenek. Kinek kell egy ilyen öreg csont?

Örültünk az öregnek, mert úgy látszik, mégse volt olyan ártatlan. Megbarátkoztunk vele, s mert minden harmadik mondatát ezzel kezdte „én úgy fogalmazom", vagy: „ahogy én fogalmazom", elneveztük fogalmazó úrnak, s mert más nevét nem tudtuk, így is szólítottuk.

Ki-mi volt, mit művelt, mi összefüggésben állt a tanács-

uralommal, az nem derült ki. Ravasz paraszti eszejárása volt, mindig úgy tett, mintha azt, amit tud (pedig úgy látszott, hogy meglehetősen sokat tud), csak véletlenül tudná. Ha egy kényelmetlen kérdéssel szorítottuk sarokba, akkor hunyorgott kicsi, szürke szemével, és úgy tett, mintha nem is értené a kérdést. A nagy tarisznyában se egy fillér, se egy kis darab kenyér nem volt, az öreget a közös alapból kosztoltuk. Nekem még sikerült hazulról egy pár cipőt is becsempésztetnem, amit az öregnek nyújtottam át.

– Én úgy fogalmazom – mondta erre –, hogy egy pár cipő nem csekélység. Ingyen én ezt el nem fogadhatom. De leszolgálom az elvtársaknak. Átveszem a takarítást és a mosogatást.

A takarítás és a mosogatás addig emberről emberre ment, beosztás szerint. A mosogatás nem volt nehéz, mindössze négy-öt pléhtányérról volt szó, azokból ettünk valamennyien; hogy hogyan kerültek a szobába, nem tudom, mi már örökségbe vettük át korábbi lakóktól. Az edény elmosogatását az őrség – egy magyar rendőr és egy román katona ült az ajtó előtt – nem tudta ellenőrizni. A napos a kabátja alatt vitte ki az „edényt", mikor kikéredzkedett, és a vízvezetéknél elmosta. De a takarítást az őrség nem akarta engedélyezni.

– Dögöljetek a saját piszkotokba! – mondta a rendőr. – Szesztilalom továbbszolgáló személyzetnek? Ne takaríts, hé, mert leütöm a derekadat!

A tanácsuralom összes rendelkezései közül, úgy látszik, csak ezt az egyet sérelmezték. De sem akkor, sem azóta nem tudtam megérteni, miért tartották ezt olyan szörnyűségesnek, hogy a szesztilalom a „továbbszolgáló személyzetre" is szólt. De az öreg a tilalom ellenére is ki tudta takarítani a szobánkat, ha már nagyon szennyes volt a padlónk. Kileste az alkalmas pillanatot, és amikor a vödörrel vízért ment – egy bádogvödörben állt az ivóvizünk –, akkor nem törődött a rúgással, ami hátulról érte azon a címen, hogy nem ivóvizet hoz, hanem a szobát akarja felmosni. Tényleg fel is mosta. Örömmel végezte ezt a munkát, hálás volt a kosztért, s mi hálásak voltunk azért a kevés tisztaságért is, amit sikerült elérnie.

Napközben szótlan volt az öreg, és éjszakánként, amikor a többiek már kifogytak a mondanivalóból, néha ő is átvette a szót. Igen egyszerűen, igen világosan beszélt, és mi mégsem értettük egészen.

– Tanácsuralom, elvtársak – mondotta egy éjszaka –, én úgy fogalmazom, hogy ennél szebb nincsen. De megbukni, ne haragudjatok a szóér, megbukni muszáj volt. Volt kint nálunk egy híres elvtárs a Földmívelésiből, annak megmondtam, kértem, adja tovább annak, akit illet, hogy... – az öreg fölemelte bütykös mutatóujját –: elvtárs, a paraszt nem olyan, amilyennek maguk fogalmazzák, a paraszt másmilyen. Olyan a paraszt, elvtárs, hogy ha akarsz tőle valamit, akkor adj neki valamit, mer ingyen tudvalevőleg a Krisztus koporsóját se őrizték. Egy ember van csak, aki ezt tudja, aki ösmeri a parasztot, mint a lajbija zsebét... hogy is híják csak?... olyan egyszerű neve van. Igaz is: Leninnek híják.

Lenin neve gyakran merült föl az öreg „fogalmazványaiban". De mielőtt kimondta, mindig kereste a nevet, mintha egy nagy, tele tarisznya száz cókmókja közül kellene kihalásznia.

– A nagybirtok maradjon egy tagban? Legyen nagy tanyásbirtok? Mintagazdaság? Szép, nagyon szép, elvtársak. De mindent sorára-rendjére. – És itt megint fölemelte mutatóujját. – Elébb a tojás, aztán a csirke, aztán a tyúk. Én úgy fogalmazom, hogy a földet föl kell osztani, a földtelennek földet kell adni, hogy legyen valami a talpa alatt, amit megvéd, ha az úr vissza akar telepedni. Hogy ezt igazán tudja az ember, ahhoz talán parasztnak kell lennie... Azt hiszem, ű is paraszt volt azelőtt, ha most már nem is hord parasztgúnyát.

– Ű? Ki? – kérdeztük az öreget, mert nekünk, akik akkor abban a szobában voltunk, halvány sejtelmünk sem volt arról, hogy valakinek az égvilágon volt egy ilyen agrárprogramja.

– Ű? Aki eztet olyan jól tudta. Na, hogy is híjják csak? Igen: Lenin a neve.

A végén már föltűnt, hogy így emlékszik és nem emlékszik Leninre. S mert én voltam vele a legjobban (én szerveztem meg a szobát, a közös étkezést, a cigarettaelosztást, s ezért szobaparancsnoknak számítottam), én kérdeztem meg tőle egy éjjel, a sarokban, mikor senki se figyelt oda:

– Mondja, fogalmazó elvtárs, ismerte maga tulajdonképpen?

– Kit?

– Lenint.

Az öreg hunyorgott, és visszaadta a kérdést:

– Ki nem ösmerte őtet?

Erről a témáról nem volt hajlandó többet mondani.

Megkérdeztem:

– Ki maga tulajdonképpen, öregúr?

– Én? Olyan vándorprédikátor vagyok én, nem egyéb. Megyek faluról falura, és prédikálok...

– De mit prédikál?

– Azt, amit a parasztnak tudni kell. Csakis a helyeset prédikálom. És úgy fogalmazom, hogy ez a fő. És amit ű mondott, az a helyes.

Negyed- vagy ötödnap fehértisztek törtek a szobánkra; Korbáccsal csapkodtak jobbra-balra, kikérdezték valamennyi jelenlevőt, és az öregen fennakadtak. A neve nem volt a fogolylistán.

– Hát te mit keresel itt, vén bocskor?

– Én úgy fogalmazom, hogy semmit – felelte az öreg alázatosan.

– Államköltségen akarod kihizlaltatni magadat? Biztosan holtrészegen henteregtél az utcán, azért hozott be az őrjárat, és véletlenül a politikusok közé rúgtak. Mégy innen a nyavalyába, vén disznó, mielőtt lepofozzuk rólad a bajuszt!

– Parancsára, kapitány úr – mondta az öreg a fehértisztnek, aki a gallérjára varrt csillagok szerint csak hadnagy volt. – Én úgy fogalmaztam, hogy tévedés van a dologban, mert, tetszik tudni, szőrös nyelvű az oláh; ki érti a beszédjét?

– Kuss, fogd be a pofád! – nyájaskodott a tiszt, de az öreg nem sértődött meg, már vette le áhítattal a cipőt, s bedugta a tarisznyába, amit éjszaka vánkosnak használt. A tarisznyát soha le nem tette, mindig ott lógott a vállán, takarítás és mosogatás közben is, mintha tudja isten, micsoda kincset őrizne benne. Pedig csak egy piszkos ing volt a tarisznyában, az öreg egyetlen inge, mert a kurta zekét ing nélkül a puszta testén hordta; s a piszkos ingbe egy kicsi, vastag könyv, imakönyv vagy biblia volt belecsavarva. S mert az öreg a cipőfelhúzást túlságos áhítattal, a búcsúzkodást túl körülményesen intézte, a fehér hadnagy, akit az öreg kapitánnyá léptetett elő, egypár rúgással a folyosóra terelte.

A fogalmazó nem került vissza hozzánk. Másnap egy ke-

vésbé szigorú rendőr ült az ajtónk előtt, és röhögve mesélte, hogyan „rúgott szabadlábra" tegnap mint kapuőrség „egy vén, büdös, mezítlábas parasztot".

Tíz év múlva egy ismeretlen elvtárs látogatott meg Berlinben. Egyik utódállamból jött, ahol elfogták, s ahol egy nagy politikai pörben lett volna vádlott, de mert attól lehetett tartani, hogy életfogytiglani fegyházat kap, megszöktették.

– Furcsa üdvözletet hozok magának egy öreg paraszttól, aki egy X melletti nagy faluban halt meg. Nem tudtuk, hogy hozzánk tartozik, javíthatatlan csavargónak ismertük, aki minden tavasszal nyakába akasztotta a tarisznyáját, és a maga szakállára átment a magyar határon. Csak a tél beálltával került vissza, és a lánya házában élt. A jószágot gondozta, a kerékjászol szalmáján hált, s hallottuk róla, hogy sokat olvas. De hogy mit olvas, senki se tudta, senki se érdeklődött iránta. Olyan bibliás embernek tartottuk, amilyenek akadnak még azon a környéken. A múlt tél elején, mikor az öreg, szokása szerint, megint fölbukkant a faluban, eljött hozzám a lánya, egy hervadt-fáradt parasztasszony.

– Tessék elnézni hozzánk; az öreg a végit járja, és halála előtt beszélni akar az úrral.

– Ismer engem az öreg?

– Aszongya, hogy üsmeri az urat.

Elkísértem az asszonyt. Az öreg már nem forgolódott az istállóban, a hátsó, jobbik szobában feküdt, barátságosan köszönt, de aztán, mielőtt beszélni kezdett volna, kiküldte lányát a szobából. Furcsán beszélt az öreg, különösen egy fordulat tért egyre vissza a beszédében: „én úgy fogalmazom". Ez olyan tudományosan hangzott az öreg paraszt szájából. De amit mondott, nagyon érdekes volt.

– Üljön le, elvtárs, van vagy egy félórára való beszélnivalónk egymással. Én úgy fogalmazom, hogy nekem már végem, hogy tavasszal nem megyek által a határon. Bemondok magának egy sor magyar falut, de ne írjon fel semmit, csak tartsa meg a fejében. Minden faluban mondok egy nevet is, vagy a falusi szegénységből, vagy a grófi cselédek közül. Ezt sem lesz nehéz megjegyezni. Ezeket a falukat – az öreg feltámaszkodott a könyökére, hunyorgott a szemével –, ezeket a falukat én dolgoztam meg. Hát igaz, én csak úgy, a saját kontómra dolgoztam, de ezt már meg kell bocsátani. Mert

ha másként csináltam volna, nincs isten, hogy le ne buktam volna ennyi hosszú esztendő alatt. De, látja az elvtárs, nem buktam le, hát úgy fogalmazom, nem dolgoztam rosszul. A végin kerestem már az összeköttetést, hogy leadjam a faluimat, de ahhoz ötven kilométernél többet kellett volna gyalogolnom, abba a városba, ahol tudtam, hogy vannak elvtársak. De arra már nem futotta az erő. De talán így is megy. Maga ebben az országban tartozik hozzánk, és magyar. Maga elmondja a magyar elvtársaknál annak, akit illet.

És az öreg elmondott mindent a munkájáról. Őszintén szólva, nem hittem el mindent, amit mondott, túl romantikusan hangzott az egész. Később aztán kiderült, hogy az öreg színtiszta igazat beszélt. Azon a nagybirtokon, amely a határ mentén fekszik, négy-öt faluban szervezte meg a nincsteleneket, a földmunkásokat, az uradalmi cselédséget. Az utolsó két esztendőben két „csendes" bérmozgalmat vitt végbe és egy aratósztrájkot anélkül, hogy a csendőrség csak a nyomát is kiszaglászta volna. Mindez, mondom, nagyon hihetetlenül hangzott. Amikor az öreg látta, hogy nem nagyon hiszek neki, megnevezte magát, elmondta, hogy a tanácsuralom bukása után együtt voltak bezárva.

– Nem tudom, hol van most a Gábor elvtárs. Valami olyat hallottam harangozni, hogy Párizsban vagy Amerikában él. Maga majd kikutatja. És ha találkozik vele, mondja, hogy a „Fogalmazó" tiszteltteti, akkor tudni fogja, kiről van szó.

Ezennel átadom hát a tiszteletet... De ezt a történetet nem azért mesélem el magának, hanem van még tovább is. Az öreg még azt is mondta:

– Elvtárs, nálam minden rendben van, én mindent elégettem. De van még valamim a szénapadláson, oda már nem tudok fölhúzódzkodni, meredek a létra, egy fok hiányzik is. Ott, a széna alján van egy kis bibliám...

Megnyugtattam az öreget:

– Az nem veszedelmes.

– Hát persze, nem. De az a biblia orosz.

– Tudott maga oroszul?

– Tudtam, elvtárs, tudtam. De az orosz bibliát nem olvastam, az nehéz, az olyan egész más orosz nyelv. Négy évig voltam fogságban, elvtárs, egy pár hónap híján négy esztendeig. Jó iskola volt az, elvtárs, a magunkfajta embernek. Sose beszéltem róla; most, hogy már nem kell félnem attól, hogy

lebukok, most már beszélhetnék. De most már késő, fáraszt a beszéd. A biblia Szamar városából való, a földbirtokos könyvtárából vettem magamhoz, mert egy ilyen szent könyv akkor senkinek se kellett. De úgy gondoltam, ha a fehérek lefognak, nem rossz legitimáció*, ha egy biblia van nálam. Így őriztem meg emlékbe. De a bibliában, tessék gondosan átlapozni, van egy kis darab papír, egy cédula, azt a magyar elvtársakra testálom. Március végén már kevés a széna a padláson, akkor fölmehet az elvtárs, és ott, a bal sarokban, a keresztgerenda alatt, ott fekszik újságpapírba csomagolva a könyv... Mikor Pesten a rendőrségen voltam, akkor is nálam volt a könyv. Ha megtalálták volna nálam, felakasztottak volna... De nem is voltam gyanús nekik: kirúgtak a főkapitányságról...

Az öreg ravaszul hunyorgott, én meg akartam kérdezni, nincs-e az a cédula a könyvben, de bejött az öreg lánya, egy tál levest hozott, s azután nem lehetett a szobából kiravaszkodni. Az öreg elkezdett félrebeszélni, nem tudom, csakugyan elgyöngült-e már, vagy a lányát akarta félrevezetni. Elbúcsúztam, mert hiszen a lényeget már úgyis elmondta az öreg, és később hallottam, hogy csakugyan még azon a héten meghalt.

– És a biblia? – kérdeztem a látogatómtól.

– Éppen azt akarom elmondani. Három hónappal az öreg halála után egyszerre csak megjelentek a politikai rendőrség ügynökei a falunkban, letartóztatták az öreg lányát és a falu „oroszát", aki a háború óta zavartalanul élt köztünk. Mint hadifogoly maradt nálunk, megházasodott, és a „felforgató üzelmek" olyan távol álltak tőle, mint tőlem a papság. Eleinte azt hittem, hogy a látogatás tulajdonképpen az én ottani működésemnek szól, eltűntem hát a faluból, s egy présházban húzódtam meg a szőlőhegyen. Az elvtársak kijártak hozzám, és elújságolták, ami a faluban történt. Hát ez történt: az öreg lánya az öreg halála után egy könyvet talált újságpapírba csomagolva a szénapadláson, valami biblia vagy szent könyv lehetett a külseje után ítélve, de olvashatatlan írással. Az orosz, aki a faluban asztaloskodott, valami széket reparált az öreg házában, az ablakdeszkán meglátta a könyvet, és nagyon megörült neki, mert egy orosz biblia volt. Mindjárt a hely-

* igazolás

színen lapozgatni kezdett benne, s a könyvből egy cédula esett ki, ami kézzel volt írva. Az orosz elolvasta a cédulát, keresztet vetett, hamuszürke lett, s azonnal el akart szaladni. Az öreg lánya kíváncsi volt, visszafogta az oroszt, és mindenáron meg akarta tudni, hogy mi áll a cédulán. Az orosz megint keresztet vetett, és lefordította a szöveget, amely háromnégy sorocska volt. (A cédulát én is láttam, mint bűnjelet prezentálta nekem a vizsgálóbíró a saját ügyemben, amelynek pedig a cédulához semmi köze nem volt.) Szó szerint megjegyeztem magamnak az orosz szöveget:

Kedves elvtárs!

Igaz, hogy nagyon el vagyok most foglalva, de ha holnap délelőtt feljön a Szmolnijba, okvetlen időt szakítok a beszélgetésre.

Lenin

Az öreg lányának sejtelme sem volt róla, hogy az orosznak miért kellett keresztet vetnie ettől a cédulától, az orosz nem magyarázta el neki, és az öreg lánya valakinek elmesélte a faluban, hogy milyen babonásak az oroszok, az Ilja keresztet vetett, mikor az öreg valami barátjának a levelét olvasta. És megmutatta a cédulát. És a faluban susogás kezdődött arról, hogy az öreg, aki úgyis különc hírében állt, nagy „orosz komisszár" volt, Lenin barátja. Egy éjszaka valaki piros zászlócskát tűzött az öreg sírjára. Ebből lett a nyomozás. A csendőrség elkobozta a cédulát, s a központban az írásszakértőknek nem volt nehéz megállapítaniok, hogy az írás igazi. Ilját, az oroszt, aki addig békességben élt, kiutasították az országból, az öreg lánya vagy fél esztendeig ült, s a cédula később bizonyíték lett ellenem, mert nem lehetett a vizsgálóbíróval elhitetni, hogy Lenin nem velem, a „fontos szervezővel", hanem az öreg magyar paraszttal beszélt Petrográdon, a forradalom napjaiban.

Így tudtam meg, tíz évvel a magyar tanácskormány bukása után, hogy mi volt a „fogalmazó" sovány tarisznyájában.

Illés Béla

HAZATÉRÉS

1.

Történt egyszer, jól félszáz esztendő előtt történt... Egyszer igen-igen elkeseredtem azon, hogy valami, amit nagyon akartam, és amiért nagyon igyekeztem, és amit véleményem szerint nagyon megérdemeltem, nem következett be: az iskola évzáró ünnepélyén nem kaptam jutalomkönyvet. Az édesanyám jó tanáccsal igyekezett megvigasztalni: elmagyarázta nekem, hogy az életben soha semmi nem sikerül egészen úgy, ahogy akarjuk, ahogy reméljük. Valamivel mindig kevesebbet vagy rosszabbat kapunk annál, amit megérdemlünk.

– Az a boldog ember, aki ebbe bele tud nyugodni, fiam!

A szegény embereknek és a gyöngéknek ez a szomorú vigasza engemet rettenetesen felháborított. Sohasem felejtettem el a lemondóknak és belenyugvóknak ezt a szomorú bölcsességét, és sosem nyugodtam bele abba, hogy a lemondás és beletörődés az élet örök törvénye. Nem lenne igaz, ha azt mondanám, hogy egész életem ez elleni lázadás volt, de feltétlenül igaz, hogy gyakran, amikor valami nagyot akartam (a hétköznapinál nagyobbat), eszembe jutott ez a szabály, és mindig elhatároztam, hogy megtöröm.

Most egy olyan történetet fogok elmondani, amelyben minden úgy sikerült, ahogy akartam. Szebben és jobban, mint ahogy a legderűlátóbb ember is remélhette volna.

Hogy szavamat össze ne zavarjam, meg kell mondanom: jó negyedszázadon át távol éltem Magyarországtól. Politikai okokból. 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után gyilkosságért köröztek. Hogy kit gyilkoltam meg, hol és mikor, azt az elfogatási parancsot kiadó hatóság éppoly kevéssé tudta, mint én, és én éppoly pontosan tudtam, mint az a hatóság, amelyik köröztetett, hogy ha elfognak, felakasztanak. Nem azért, mert gyilkos vagyok, hanem azért, mert harcoltam a gyilkosok ellen, mert kommunista vagyok.

Egy negyedszázadon át külföldön éltem, de soha egy pillanatig sem mondtam le arról, hogy hazatérjek Magyaror-

ságra, Budapestre. A negyedszázad alatt nem sokat tudtam anyámról, és ő se sokat hallott rólam. A második világháború idején már azt sem tudtam, hogy él-e. A honvágy, amely néha csak különös hangulatokban, szokatlan érzelgősségben, rég elfelejtett emlékek hirtelen felbukkanásában nyilvánul meg, máskor meg olyan kínzó, hogy szinte fizikailag fáj – a honvágy bennem mind erősebben összefonódott az édesanyám utáni vágyakozással. A háború idején (a második világháborúról van szó, amelyben mint a szovjet hadsereg katonája vettem részt) a harctereken, mikor az ágyúk dörögtek, nem egyszer megtörtént velem, hogy a mennydörgésnél erősebb ágyúszón keresztül az anyám halk hangját véltem hallani: „Vigyázz magadra, fiam!"

És mikor sötét erdőben, sötétnél sötétebb éjszaka idején járőrben voltam, a fák suttogása olyan volt, mint a Kárpátok erdőinek szava, sőt néha Arany János tölgyei szóltak hozzám, ízes magyar nyelven, és mialatt a ticsihai erdőt jártam, úgy éreztem, hogy a Margitszigeten vagyok.

Nem szégyellem bevallani ezeket a „bolondságokat", és nem sajnálom, hogy ennyi bolondság színezte az életemet, amely pedig ezek nélkül sem lett volna sima vagy egyhangú.

2.

1945. január elején (jó huszonöt esztendővel azután, hogy elhagytam Magyarországot) Kispesten voltam. Január nyolcadikán vagy kilencedikén késő este azt a parancsot kaptam, hogy két tucat lövésszel autózzak be Budapestre (ahol kemény utcai harcok folytak), keressem meg a Miksa utcát, ott az Athenaeum nyomdát, tisztítsam meg a nyomdaépületet a németektől és a nyilasoktól, és biztosítsam a megrongálás ellen az épületet és a gépeket. Az éjszakát (mivel a nagy ágyúzás miatt nem tudtam áthatolni a Baross téren) a Kerepesi temetőben töltöttem, Deák Ferenc mauzóleumában. Kora hajnalban a szovjet tüzérség elhallgattatta azokat a német ütegeket, amelyek a Keleti pályaudvart és a Baross teret lőtték, és így én eljutottam a Rottenbiller utcába, és onnét a Dohány utcán át a Miksa utcáig. Délelőtt tizenegy óra tájt sikerült megszállni az Athenaeum nyomda épületét. Mikor ezt elvégeztem, a New York palotát tisztítottam meg,

és visszatértem Kispestre újabb parancsért. Kispestről friss ezredek indultak Budapest felé, és énnekem sikerült engedélyt kapnom arra, hogy csatlakozzam egy ukrán ezredhez. Velem jött két ukrán író: Pervomajszkij, Petőfi ukrán fordítója és Ivan Le, az ukránok egyik legnagyobb regényírója. A Kispesten állomásozó magasabb parancsnokság megengedte, hogy mi hárman (és a védelmünkre rendelt tizenkét lövész) átfésüljük a várost: keressük meg az édesanyámat. Amint ilyenkor szokásos, lelkünkre kötötték, hogy vigyázzunk magunkra. Elindultunk. A Rákóczi út és a Körút sarkáig, az EMKE kávéházig az ezreddel meneteltünk, ott – két teherautóval – önállósítottuk magunkat.

Kis csapatunk először az Izabella térre autózott. 1919-ben itt laktak a szüleim. Régi lakóházunk házmestere – könyvei segítségével – megállapította, hogy szüleim már jó tizenöt esztendővel ezelőtt elköltöztek a házból. Megmondta, hogy hová. A Rottenbiller utcába. Mialatt a házmesterrel tárgyaltam, tíz-tizenkét sápadt gyerek gyűlt körénk. Pervomajszkij és Ivan Le vékony szeletekre vágott két szögletes katonakenyeret.

A Rottenbiller utcában új címet szereztem. Az így szerzett címen újabb felvilágosítást kaptam. Egész nap házról házra jártunk – újabb és újabb címekért –, amelyek hol pontosaknak, hol megbízhatatlanoknak bizonyultak. Ötször is újból kellett kezdeni a kutatást. Néhány nap múlva végre megtudtam, hogy az édesanyám és a testvérem egy Pozsonyi úti ház pincéjében vannak – ha élnek. A Pozsonyi úton ekkor még németek tanyáztak.

Visszautaztunk Kispestre, de egy nap múlva, tizenkét kísérővel és két zsák kenyérrel már ismét Budapesten voltunk. Most a Nyugati pályaudvarig sikerült eljutnunk, de tovább nem. Szétosztottuk gyerekek és asszonyok között a két zsák kenyeret, és újból visszatértünk Kispestre. Két nappal később már a Vígszínházig jutottunk el, ahol egészen váratlanul több órás csetepatéba kerültünk. Tudtommal ez volt az utolsó ütközet a pesti oldalon. Másnap reggel öt órakor Pervomajszkijjal, Matyusevszkij századossal, tizenkét vörös katonával és két zsák kenyérrel az előtt a Pozsonyi úti ház előtt állottunk, amelyiknek pincéjében – állítólag – édesanyám található.

A kapu zárva. Dörömböltünk. Sokáig senki sem jelentke-

zett. Mikor puskatussal döngettük meg a kaput, végre választ kaptunk.

– Kotródjanak innét, mert rendőrt hívok!

Rettenetesen izgatott voltam. Géppisztolyt szorongató kezem reszketett. De ez a fenyegetés feloldotta a feszültséget. Hangosan nevettem. Mikor lefordítottam oroszra a különös fenyegetést, társaim ujjongtak. Aki a kapun túl állott, bizonyosan azt hitte, hogy őrültekkel van dolga.

– Nyissa ki a kaput, vagy felrobbantjuk! – mondottam, nem nagyon hangosan, de félreérthetetlen határozottsággal. Aki a kapu túloldalán állott, még habozott pár pillanatig, de mikor meghallotta, hogy társaimmal orosz nyelven tárgyalok, kaput nyitott.

Sovány, magas, hajlott hátú, gyűrött ruhájú, idősebb ember állott a kapu mögött. Reszketett. Pervomajszkij egy csomag cigarettát nyújtott neki – én kezet fogtam vele. Megmondottam, hogy anyámat keresem. Hitetlenkedve, bizalmatlanul nézett az arcomba. Reszketett. Pervomajszkij a kulacsát nyújtotta neki, és én biztattam a rémült embert, hogy igyon egy kis vodkát, az nagyon jó a félelem ellen. Úgy ivott, mintha kellemetlen parancsot teljesítene. Mikor visszaadta a kulacsot, bal keze fejével megtörölte száját és nagyot sóhajtott.

– Szentséges úristen, mi lesz ebből?!

Zegzugos úton vezetett le a pincébe.

Hosszú, alacsony, nagyon rideg helyiség volt a pince. A levegője hideg, nyirkos, savanykás. A néhány gyertya sovány fénye nem tette világosabbá a termet, de szinte kísértetiessé. Ember ember hátán. A betonpadlón gyerekek, asszonyok feküdtek. Mellettük térdelt valaki, a másik ült, a harmadik guggolt.

– Mert tetszik tudni – magyaráz valamit nagyon zavarosan kísérőnk –, tetszik tudni, az éjszaka még egyszer itt voltak a németek, kutattak, és azzal fenyegettek...

Egy asszony talpra ugrik, és elkiáltja magát:

– Az oroszok! Itt vannak az oroszok!

Egy idősebb férfi a kezét nyújtja felém. Egy másik átölel, aztán – saját bátorságától megrettenve – elfut előlem.

– Az oroszok! Az oroszok!

Ki boldogan kiabál, ki rémülten. Ki felém szalad, ki fut előlem. Sírás és nevetés. Aztán hirtelen csend támad. A csen-

det egy ébresztőóra berregése töri meg. Most egy mély basszus hang száll felénk a pince mélyéből.

– Isten hozott titeket, orosz elvtársak!

Száz kéz nyúl felém.

Száz reszkető kéz.

3.

Amit itt elmondottam, azt sokkal könnyebb elmondani, mint megcsinálni. Mialatt az anyám címét, tartózkodási helyét kerestem, hullott a gránát – előttünk, mellettünk vagy mögöttünk, és robbant egy-egy akna. Fölöttünk a levegőben vadászgépek suhantak, bombavetők dübörögtek. A keskeny mellékutcákban a sáros, kormos havon heverő hullák, döglött lovak, felfordult tehergépkocsik, kilőtt tankok zárták el az utat. Itt-ott égett egy ház. Másutt egy fal dőlt az úttestre.

Akkor nem volt időm számot adni önmagamnak gondolataimról és érzéseimről, de ma tudom, hogy az öröm és félelem valami különös vegyüléke ült rajtam: boldog voltam, hogy viszontláttam Budapestet, és részt veszek Budapest felszabadításában, de éreztem Budapest minden sebét, százszorosan fájt nekem – a végre, végre hazatérő fiúnak! – Budapest anyám minden fájdalma. Ugyanakkor tisztán és világosan tudtam, bizonyosan tudtam, hogy az, ami végnek, pusztulásnak látszik, kezdet és újjászületés. Ujjongtam, hogy közel járok az anyámhoz, és rettegtem, hogy későn érkeztem.

Mikor a pincében száz kéz nyúlt felém, még mindig nem tudtam, idejében jöttem-e? Mikor megmondottam, kit keresek, út nyílott előttem az embertömegben, és tízen is biztattak: erre, erre!

Az anyám egy szalmazsákon feküdt, a pince leghátsó sarkában. Feje alatt (kicsi, ezüstfehér haj körítette feje alatt) összehajtogatott, fekete szövetszoknya. Sovány gyerektestét fekete parasztkendő takarta. Szeme zárva. Sápadt ajka csukva. Már napok óta aludt. Így mondták, hogy aludt, de én megértettem, hogy ájult, eszméletlen – az éhségtől. Napok óta semmit sem evett. Most lassan haldoklik...

– Én orvos vagyok – mondotta egy idősebb, parasztkendős asszony. – Többször is megvizsgáltam a nénit. Nem sza-

bad zavarni! Csendesen, fájdalom nélkül alszik el. Talán még ma. Sőt talán...

Némán állottam a szalmazsák előtt.

Pervomajszkij nem értette a szavakat, de megértette a helyzetet. Letérdelt a szalmazsák mellé. Tükröt tartott anyám arca elé. Aztán megnedvesítette az élettelen arcot vodkával, megdörzsölte anyám halántékát, és vodkával nedvesítette meg az alvó sovány, kicsi kezét. Matyusevszkij százados alumínium kulacsát anyám sápadt ajkai közé szorította.

– Őrnagy elvtárs – fordult hozzám Matyusevszkij –, engedélyt kérek arra, hogy kiutazzam Kispestre orvosért.

Mialatt orvosra vártunk, Pervomajszkij feldarabolta a kenyereket, amelyeket magunkkal hoztunk. Az emberek, akiknek Pervomajszkij egy-egy negyed vagy egy-egy fél cipót adott, nem akartak hinni a szemüknek. Félve nyúltak a kenyér után. Csak amikor már tőlünk messze jártak, és a kapott kenyér nem olvadt el a kezükben (mint a népmesében a Sátán ajándéka), ujjongtak fel harsányan:

– Kenyér! Kenyér! Igazi kenyér!

Morozov orvosezredes gondosan megvizsgálta édesanyámat. Azután hatalmas injekciót adott neki. Úgy tudom, kámfor- és koffeininjekciót. A magával hozott gyorsforralón tejet melegített. A tejbe konyakot kevert, és gyöngéd erőszakkal megitatta az anyámat. Azután újabb injekciót adott, és egy kávéskanálnyi mandarinlevet kényszerített anyám szájába.

Tíz perc múlva anyám kinyitotta a szemét.

Egy félóra múlva megismert.

Egy óra múlva, amikor már kezdte hinni, hogy nem álmodik, nagyon halkan, de igen határozottan előadást tartott Pervomajszkijnak és Morozovnak:

– ...Mert nagyon jó nép a magyar! Nem ők gyilkoltak és gyújtogattak, hanem azok, akik a nyakunkba ültek – magyarázta meglepő és megdöbbentő szabatossággal. – Maguknak kötelességük segíteni rajtunk! Ha segítenek újjáépíteni a várost és az országot, nagyon jó barátokra találnak a magyar népben.

Lehajtotta fáradt, kábult fejét, és gyenge kezével az én durva jobbomat simogatta.

– Mert nagyon jó nép a magyar! – ismételte. – Éppen ezért

van annyi ellensége. De neked meg kell értened, édes fiam, nektek meg kell értenetek, édes fiaim...

Egy gránát robbant a fejünk fölött, valahol a második vagy harmadik emeleten. A pince mennyezetéről sűrűn hullott a vakolat. A gyertyák elaludtak. Pervomajszkij kezében kigyulladt egy nagy villanylámpa. Fényes csóvája szétvágta a rémült sötétséget.

– Segítenetek kell, drága fiaim! Segítenetek kell!

– Minden lesz, mama! – felelte helyettem Pervomajszkij. – Kapsz tejet és vajat, mama, sonkát és kaviárt, gyümölcsöt és kávét... Mindent kapsz!

– Mert jó nép ez, nagyon jó nép! – ismételgette az édesanyám.

Hidas Antal

„VISSZATÉREK MAGYARORSZÁGRA"

1923 decemberében, három és fél évi csehszlovákiai emigráció után, újra Magyarországra kerültem. Majdnem két esztendeig végeztem – miközben megélhetésemről magamnak kellett gondoskodnom – legális és illegális munkát. Legálisan a szociáldemokrata párt ellenzékében, majd a kommunisták befolyása alatt álló, akkor megalakult Magyar Szocialista Munkáspárt (Vági-párt) kultúrszervezetében.

A munkásmozgalomnak, akárcsak az életnek, mindig vannak humoros oldalai. Horthy-Magyarországon munkások előtt színdarabot, kórust, verset csak előzetes engedéllyel, a „műsoranyag" előzetes jóváhagyásával lehetett előadni. Próbát tartani – ahhoz nem kellett rendőrségi engedély.

Így történt, hogy Budapest különböző kerületeiben próbákat tartottunk, ahová – gondoskodtunk róla – az érdeklődők szép számban jöttek el. Azt hiszem, se addig, se azután – hiszen végül is a turpisságra rájöttek – ugyanavval a műsorral senki sem tartott Budapesten annyi főpróbát, mint mi.

Hogy mozgási szabadságomat a lehetőségekhez képest maximálisan biztosítsam, egy reklámirodába léptem be – hirdetésgyűjtőnek. Egész nap jártam a várost. Egyszer azért, hogy megéljek, másszor azért, hogy végezzem egy nálam fontosabb beosztású illegális elvtársnak rám bízott feladatait (amik közé még az olcsó és feltűnés nélküli helyen való diétikus koszt felkutatása is odatartozott, mivel az illető – Réz Andor egyébként; irodalomkritikus – gyomorbajos volt).

Egyszóval: nemcsak azért jártam a várost, hogy megéljek, de hogy más legyen az élet.

Mint valami régi filmből, ugrik elém az a jelenet, amikor az egyik legnagyobb budapesti textilgyár (Goldberger) irodájában állok, s a cégvezető félbeszakít: „Köszönjük. Nem kell! Nekünk hirdetés nélkül is napi 2000 dollár tiszta jövedelmünk van."

(Egy textilmunkásnő napi 1/3 dollárt keresett.)

1924-ben befejeztem *Az ellenforradalom földjén* című első verseskönyvemet.

Arra, hogy Magyarországon jelenjen meg, véletlenül sem gondoltam. Néhány esztendő „honoráriumot" húztak volna rám még akkor is, ha csak a kézirat a hatóság kezébe jut. A versciklust – selyempapír két oldalára sűrűn gépelve – a már említett illegális pártmunkás vitte magával Bécsbe, a Kommunisták Magyarországi Pártja első kongresszusára.

Kun Bélának adta át. Ő elolvasta. Aztán felolvasta, és a kongresszus résztvevői között gyűjtést indított a verseskönyv kiadási költségeinek fedezésére. És alig egy hónap múlva – akkor már Bécsben voltam (letartóztatást megelőzve futott ki velem a vonat Magyarországból) – korrektúrát javítottam a Gottesauge szálloda kis szobájában. Ez volt az első magyar verseskönyv, amit a párt adott ki. Nagyobb kitüntetés azóta sem ért.

Bécsben – többek között – Gábor Andorral találkoztam. Ismertem. Két esztendővel azelőtt Kassára érkezett. Előadást tartott a Kovács utcai Munkásotthonban. Utána kimentünk a Bankóra. Barátaimmal (Kassai Géza, Fried Dezső, Zoltán Maca, mások) megállapodtam, hogy nem áruljuk el a szerző nevét: Magyarországból „átszivárgott" forradalmi indulókat, népdalokat énekeltem Gábor Andornak. Elhitte, hogy népdalok.

Könyvem megjelenésekor kiderült a csalafintaság. Gábor Andor később – Moszkvában – már azoknak a forradalmi daloknak szerzőségét is, amelyeket valóban Magyarországról hoztak, rám akarta ruházni, „Többé nem tesz lóvá!" kiáltással.

Bécsből Berlinbe vezényelt a párt. Ott találkoztam, illetve beszéltem a Magyar Tanácsköztársaság, a magyar kommunista mozgalom vezetőjével, Kun Bélával.

Berlin proletárnegyedének eldugott lakásában jött össze az illegális Külföldi Bizottság. Komját Aladár vezetett oda. Egész este verseket olvastam fel, dalaimat énekeltem. Csak jóval később értettem meg, miért hallgatnak olyan izzómozdulatlanul, miért homályosulnak el a szemek. Egy darab Magyarország jött el hozzájuk, azokhoz, akik akkor már hat esztendeje emigrációban éltek.

Azt határozták el: Moszkvába utazom – tanulni. Egy „bizonyos idő múlva" visszatérek Magyarországra, illegálisan.

– Mennyi lesz az a „bizonyos idő"? – kérdeztem.

– Egy-két év – mondta Kun Béla.

– Sok!

Az egy-két évből – harmincnégy év lett...

Huszonhat éves koromban kerültem el Magyarországból, és hatvanéves lettem, mire visszajutottam arra a földre, amelynek nyelvét, dalait, embereit nemcsak hogy nem feledtem el, de a távolság fényében, a honvágy tüzében egyre szebbnek, ragyogóbbnak láttam, egyre jobban szerettem.

De mivel a szeretet tett nélkül – szerintem – üres szalmacséplés, feleség-munkatársammal egy kis külön Magyarországot teremtettünk Moszkvában.

A Furmanov utcai lakásban két könyvtárpolcot betöltő könyv készült el; magyar klasszikus költők szólaltak meg oroszul szovjet-orosz költők által.

Szimbólumnak beillő kép. Az internacionalista orosz íróról elnevezett utcában – ahol az egyik házon az ő (Furmanov) emléktáblája, a másik házon egy magyar író, az orosz és spanyol polgárháborúk hősének, Zalka-Lukács tábornoknak emléktáblája áll –, ott születtek újjá egy világnyelven a magyar klasszikusok.

Mennyi örömet, kielégülést kaptunk e majdnem másfél évtizedes munka közben! Soha, mióta a magyar irodalom létezik, egy más ország költői annyi szeretettel, tehetséggel a magyar verseket nem ültették át, mint azt a szovjet-orosz költők csinálták. Amiben mindezt megírom: könyvvel vagyok adós érte.

Miről szóljak még?

Három esztendeje, hogy hazámban élek. Figyelem az életet, a napsütést, a tavaszt, a telet, a világot időnként felkavaró viharokat.

Írok. Azért, hogy a népem, a népek élete jobb legyen.

UTÓSZÓ

A történelem lapjait visszapergetve, minden társadalom a folytatás igényével keresi a maga elődeit; minden nemzedék azokhoz a hagyományokhoz fordul vissza, amelyeket sajátjának vallva építhet tovább. Ilyen szándékkal idézzük most fel, csaknem hat évtized távolából az első magyar szocialista forradalom eseményeit, a kortárs írók szemével láttatva, ahogyan élményeiket írásaikban a mai olvasó számára is megőrizték.

A Tanácsköztársaság győzelme 1919 márciusában szintén nem történelmi előzmények nélkül született. Ellenkezőleg: az elnyomottaknak az a múlt század kilencvenes éveiben induló öntudatra ébredése, amelynek munkástüntetések és parasztmegmozdulások az útjelzői, és amelyet irodalmunkban Ady Endre forradalmas költészete tükröz a leghívebben, az 1918–19-i forradalmak előkészítője volt. Noha az 1914 nyarán kitört világháború egy ideig lefékezte ezt a forradalmi irányba tartó fejlődést, a háborús szenvedések, majd az oroszországi forradalmak – kivált a Nagy Októberi Szocialista Forradalom új világot felvillantó eszméi – újra lángra lobbantották a változtatni akarás tüzét a lelkekben. Ezt a forradalmi erjedést igyekszünk érzékeltetni könyvünk első fejezetében *(A robbanó ország)* a kortárs írók szavaival elmondva az eseményeket.

Könyvünk második fejezetében *(Új világot teremtsünk!)* a polgári demokratikus forradalom győzelmének lelkes hangulatát megőrző művek, majd a forradalom belső problémáit, mindinkább növekvő belső válságát bemutató írások sorjázásával a forradalmi fejlődés felgyorsulásának folyamatát szeretnénk látóközelbe hozni. Ez annak felismeréséhez segíti az olvasót, hogy a szocialista forradalom volt az egyetlen lehetséges történelmi út a magyar nép számára 1919-ben, amelyen járva, legégetőbb társadalmi és nemzeti kérdéseit megoldhatta volna.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása népünk nagy erőpróbájának a betetőződése volt tehát, egy olyan új korszak nyitánya, amikor a nemzet felemelkedése egyúttal a nemzetközi haladás élvonalába való tartozást is jelentette. Nagy tetteket szülő nagy napok voltak ezek, évezredes bilincsek, sok évszázados erkölcsi normák zúzódtak szét a forradalom csapásai alatt, s mindenhová friss levegő, új hit, új élet áramlott. Az emberek találkoztak a történelem nagy sorsfordulatával, és ez lelkük legmélyéig megrázta őket, felszínre hozta azt, ami a legjobb bennük. A felemelkedés e nagy napjait a maga lelkesedésével, erős hitével, de gondjaival és súlyos küzdelmeivel is, könyvünk harmadik fejezete *(A büszke tettek ideje)* novellákból, regényrészletekből és publicisztikai írásokból építi újra a mai olvasó számára.

Ezek az írásművek telítve vannak forradalmi pátosszal, sugárzik belőlük az a jogos büszkeség, amely e nemzedék tagjait eltöltötte, annak tudatában, hogy a magyarországi Tanácsköztársaság a világon elsőként tágította ki azt a rést, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ütött a világkapitalizmus frontján. Elsőként követte, és létezésével – mint Lenin több ízben megállapította – erkölcsileg segítette Szovjet-Oroszország küzdelmeit; a maga kis tűzcsóvájával is siettetni igyekezett a proletariátus érlelődő világforradalmának lángra lobbantását, amit akkor gyorsan bekövetkezőnek ítéltek.

Éppen ezért a Tanácsköztársaságot mint hagyományt méltán állíthatjuk az 1848–49-i forradalom és szabadságharc mellé. Miként negyvennyolcban, a tizenkilences proletárforradalomban is együtt járt a társadalmi rend forradalmi megváltoztatása a nemzeti függetlenségért és a világreakció ellen vívott küzdelemmel, s a forradalmi harc mindkét esetben a haladás nemzetközi erőinek elismerését váltotta ki hazánk iránt. De amíg 1848–49 – nemzedékek során át – mélyen beivódott a nemzet lelkébe, 1919 még nem eléggé. E kötetnek is hozzá kell járulnia, hogy az 1919-es szocialista forradalom elfoglalja méltó helyét a magyar ifjúság tudatában és érzelmi világában. Hiszen nincs hívebb tanú egy kor lelkülete, szándéka és valósága megítélésénél, mint irodalma, művészete. Az 1918–19-i forradalmak kora, a Magyar Tanácsköztársaság időszaka olyan élő hagyományunk, mai, szocia-

lizmust építő világunk olyan előfutára, amelyet a magyar írók színe-java vállalt és támogatott írásaival. Ezek az írások felidézik a mai olvasóban az 1919-es magyar kommün célkitűzéseinek szépségét, küzdelmeinek nagyszerűségét, felragyogtatják a maguk forradalmi lobogásával „a büszke tettek" korszakát.

A történelem nagy lehetőségei, még ha megvalósulatlanul maradnak is, nem múlnak el nyomtalanul az emberek emlékezetéből. A Tanácsköztársaságot megdöntötték, de eszméi tovább éltek és hatottak. Ezért üldözte, irtotta és hamisította meg az ellenforradalmi Magyarország a proletárforradalom fennmaradt emlékeit: a szíveket akarta elhódítani tőle. Ez a negyedszázadon át tartó történelemhamisítás nyilvánvalóan hozzájárult, hogy az első magyar szocialista forradalom e hősi napjai még mindig nem élnek olyan elevenen nemzeti hagyományunkban, miként valóságos történelmi szerepük szerint ez indokolt és igazságos lenne. Ennek a kegyetlen és hazug ellenforradalmi korszaknak igazi arcát könyvünk rövid negyedik fejezetében *(Hitvalló dac)* kíséreljük meg legalább felvillantani, arra a küzdelemre is ablakot nyitva, amely végül is 1945 tavaszán a magyar nép évszázados történelmi perében meghozta az igazságos ítéletet: a nép felszabadítását.

Kötetünk tehát a Tanácsköztársaság, „a Tűz márciusa" időszakát a történelem folyamatába beleágyazva eleveníti fel. Mert csak a folyamat végigkövetése, az előzmények ismerete ad magyarázatot arra, hogyan győzhetett Magyarországon a polgári demokratikus forradalom néhány hónapos fennállását követően, vérontás nélkül a szocialista forradalom 1919-ben.

Századunk elején a kapitalizmus új szakaszba lép, vége szakad a „viszonylag békés" időszaknak. 1904-ben kitör az orosz–japán háború, amely Oroszország vereségével és ezáltal a cári önkényuralom válságával zárul, s ez 1905 januárjában forradalom kitöréséhez vezetett Oroszországban. Ezzel egyidejűleg az Osztrák–Magyar Monarchiában is mély politikai válság keletkezik, amely alapjaiban rázza meg a Habsburg-birodalmat.

A kapitalizmus kifejlődésével összefüggésben megerősödnek a munkásmozgalom szervezetei is. Magyarországon már

a múlt század utolsó harmadában létrejönnek az első munkásszervezetek, 1890-ben pedig megalakul a szociáldemokrata párt. Egymást követik – az 1905-ös orosz forradalom nyomán – a sztrájkmozgalmak. Több mint húszezren vesznek részt a vasmunkássztrájkban, 1906-ban pedig már hatvanezernél is több a sztrájkokban részt vevők száma, ezen túlmenően 23 vármegyében volt aratósztrájk. Ismeretes, hogy az oroszországi forradalmi felkelést leverték, kísérletével azonban óriási tömegeket mozgatott meg, és a munkásosztály erejére irányította a figyelmet. Hazánkban is erősödik a munkásság szervezkedése és az agrárproletárok közötti agitáció. Barta Lajos és Révész Béla írásai, kötetünk első fejezetében, festenek képet erről a mai olvasó számára.

A forradalmi fellendülés a szociáldemokrata pártnak az általános titkos választójogért folytatott küzdelmével fokozottan felerősödik. Ady Endre már 1910-ben így jellemezte az ország helyzetét: „Ez a mai robbanó Magyarország már tudja, hogy az ellenség itt benn van, s hogy evvel az ellenséggel le kell számolni." Ugyancsak Ady figyelmeztet 1910 őszén *Mi kacagunk utoljára* című költeményében, hogy a magyar uralkodó osztályoknak szándékában áll az országban egyre magasabbra csapó forradalmi hullámot a más nemzetek elleni háború által levezetni:

Csitt, kuss, mert háboru lesz,
Így szólanak a belül-háborgóknak.

Ady jóslata beigazolódott. Amikor 1914 nyarán kitört a világháború, mind a polgári ellenzék, mind a szociáldemokrata párt akkori vezetői a háborús propaganda szolgálatába álltak. 1912-ben Európa szociáldemokrata pártjai még kiáltványban fordultak a készülő világháború ellen, a háború kitörése után azonban csaknem minden országban a saját nemzeti burzsoáziájuk háborús politikájához csatlakoztak a szociáldemokrata vezetők. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a háború kitörésekor a tömegek lelkesen tüntettek mellette: egész Európát elborította a soviniszta láz.

1915-ben azonban már kezdenek sokasodni a kiábrándult, háborúellenes hangok. Mert nagyon megnehezült az élet a háborús országban. Az újságok állandóan győzelemről har-

sognak, de az embereket ez már nem bódítja el, mint a háború első heteiben. Akkor azt ígérték – maga „őfelsége" ígérte –, hogy karácsonyra otthon lesznek a katonák, győzelmesen, virágosan. De mi következett az első hetek harci sikerei után? Az osztrák–magyar haderők 1914 végén kénytelenek kivonulni egész Szerbiából s Kelet-Galíciából. Nem karácsonyi ünnepi asztalnál – behavazott tömegsírok mélyén pihentek a magyar katonák.

Idehaza is éppen elég ok van az elégedetlenségre. Az élelmiszerárak ugrásszerűen emelkednek. Didergő asszonyok állnak sorba kenyérért a hideg téli hajnalokon. És a növekvő ínség esztendőiben új alakok tűnnek fel Budapest és a vidéki városok utcáin: hirtelen meggazdagodott hadiszállítók, terménykereskedők, lókupecok és a háború ezernyi más vámszedője. Míg a parasztemberek zöme a fronton vérzett, jegyzők és csendőr őrmesterek basáskodtak a falvak otthon maradt népével. Az uraságí földeken asszonyok dolgoztak a bevonult férfiak helyén. Emberségükben megalázott, az uraságok és hajcsáraik kénye-kedvére kiszolgáltatott parasztasszonyok könnye és gyűlölsége égett a puszták látszólagos nyugalmában.

Gúzsba volt kötve a gyárak, műhelyek népe is. Bevezették a nőkre is kiterjedő háborús munkakötelezettséget, és megtiltották a munkahelyek változtatását. Katonai parancsnokokat rendeltek az üzemek élére, akik brutálisan letörték a munkások minden megmozdulását. A gyártulajdonosok mindezzel visszaélve, megtagadták a növekvő drágaság miatt kért béremelést. Különösen keveset fizettek a nőknek és gyermekeknek, akik a frontra küldött férfiakat a gépek mellett felváltották. A munkástömegek nem tűrték ezt hangtalanul: itt is, ott is kitört az ellenállás, bérmozgalmak keletkeztek, tüntettek a háború ellen. (Így a fegyvergyárban, az istvántelki főműhelyben, a sátoraljaújhelyi vasúti műhelyben, a Weiss Manfréd-gyárban, a Ganz-gyárban és másutt.) De mit tudott elérni a sok szétszórtan jelentkező bérmozgalom és spontán háborúellenes kitörés, ha nem volt erő, amely összefogja és irányítsa mindezt? A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetősége osztálybékét hirdetett a háború idejére. Ez okozta, hogy a háború elleni barikádok ekkor még nem az utcán, csak a lelkek mélyén épültek.

A háborús nyomor és a katonai önkény különös erővel

sújtotta a Magyarország területén élő nemzetiségeket. Az az ország, amely maga sem volt teljesen független, más népek rabtartója volt. A magyar uralkodó osztályok a népek börtönévé tették az országot, de ugyanakkor kiszolgáltatták Ausztriának is. Magyarország volt Ausztria éléstára és kaszárnyája a háború alatt.

A hadműveletek is egyre kedvezőtlenebbül alakultak. Az 1915 tavaszán elvesztett területeket a németek segítségével még az év őszén visszafoglalták ugyan, és egész Szerbiát megszállták az osztrák–magyar csapatok, de ez a katonai siker már nem volt tartós. 1916 júliusában négyszáz kilométeres szakaszon indult meg az orosz támadás, amely Luck vidékén áttörte a Monarchia védővonalát, és néhány hónap alatt teljesen szétzüllesztette az osztrák–magyar haderőket. Ezzel párhuzamosan a német hadsereg nagy nyugati offenzívája is összeomlott Verdunnél. Közben a frontok is kibővültek: 1915 májusában Olaszország, 1916 nyarán Románia lépett háborúba az antant oldalán. A háborús veszteségek óriásivá nőttek. Még inkább szaporította a halottak és sebesültek számát a rossz hadvezetés, a katonák hiányos ellátása, gyatra felszerelése.

Mindez a lakosság egyre szélesebb rétegeiben váltott ki felháborodást. A háború az élet különböző területein mutatta meg a magyar úri osztályok igazi arcát, széttépte a már régen foszladozó illúziókat – nőtt az elégedetlenség. „Elszórtan, egymástól függetlenül, a társadalom különböző rétegeiben kezdtek kialakulni egyes csoportok, amelyek valami kiutat, a háború elleni harc valamely aktív formáját keresték" – emlékezik vissza erre az időre Hevesi Gyula. A háborúellenes mozgalomban már írók is részt vettek: a Kassák vezette „háborúellenes írók és művészek csoportja", amely A Tett, majd a Ma című folyóiratot adta ki. Több kisebb háborúellenes góc jött létre más haladó folyóiratok szerkesztőségében is.

A haladó sajtó munkásai feladatuknak tartották a frontról vagy külföldről beszivárgott, s a cenzúra által a nyilvánosság előtt eltitkolt hírek terjesztését. Ilyen jelentős hír érkezett például 1915 őszén az internacionalizmushoz hű munkáspártok zimmerwaldi konferenciája kiáltványáról a Világ szerkesztőségébe, a lap svájci munkatársaitól. E kiáltványt, amely a területhódítás nélküli békét követelte, csak 1916

májusában közölhette a lap, de a szerkesztőségben dolgozók már 1915 őszén szétvitték hírét. És a közvélemény formálásában nagy hatású volt a haladó magyar és külföldi írók állásfoglalása is. Olykor késve és megcsonkítva, de mégiscsak elérkezik Magyarországra is Romain Rolland háborúellenes publicisztikája, „a világ megújhodó lelkiismeretének" hangja; Gorkij, H. G. Wells és a német expresszionisták tiltakozása, s nem utolsósorban a tűzvonalat megjárt Barbusse *Tűz* című regénye, amely megrendítő leírást ad a háború poklában vergődő katonák öntudatra ébresztő szenvedéséről.

1917 kora tavaszán új hír ébresztette reménykedésre a háborús válságból kiutat kereső emberiséget: Oroszországban felkelt a nép, és megdöntötte a gyűlölt cári uralmat. És ez egyszeriben felszította a hamu alatt parázsló forradalmi tüzet Magyarországon is. A tömeghangulat nyomására március végén a képviselőház egyhangúlag elfogadta az ellenzék indítványát, amely kimondja, hogy a magyar fegyverek nem használhatók fel arra, „hogy Oroszországban az önkényuralom helyreállíttassék". Április nyolcadikán a szociáldemokrata párt titkos kongresszust tartott, amely határozatban üdvözölte a „hősies lelkű orosz proletárságot", és követelte, hogy a magyar kormány helyezze hatályon kívül az egyesülési és gyülekezési jogot, valamint a sajtószabadságot korlátozó valamennyi rendelkezését. Május elsejét – a háború kitörése óta először – ismét munkaszünettel ünnepelhette a magyar munkásság. Május másodikán az összes hadiüzem egyórás tüntető sztrájkot rendezett. Hiába hirdetnek statáriumot, egyre nő, terjed a sztrájkmozgalom a munkásság között 1917 tavaszán. Sztrájkolnak a vasutasok, a bányászok; késleltetik a frontra küldött katonavonatok elindítását. A szociáldemokrata párt és a szakszervezet taglétszáma hirtelen, ugrásszerűen többszörösére emelkedik.

Hamarosan kiderül azonban, hogy a februári orosz forradalom nem hozza meg az áhított békét; az oroszországi polgári kormány – Kerenszkij vezetésével – folytatja a háborút. A haladó magyar közvélemény figyelme ekkor Lenin és a bolsevikok felé fordul, akiknek forradalmi programjából elsősorban azt értették meg és emelték ki akkor, hogy a háború azonnali befejezését követelik.

Az orosz forradalmi eszmék befogadására a bolsevikok

béketörekvései törtek utat nemcsak a magyar munkások, de a háborútól megcsömörlött haladó értelmiség soraiban is. Amikor az októberi orosz forradalom győzelmét követően a szovjet kormány a mielőbbi béke megteremtése céljából valamennyi hadviselő országnak háromhavi fegyverszünet azonnali megkötését javasolta, ez a hír nálunk is, miként világszerte, felrázta a néptömegeket: a világbéke lehetősége és egy merőben új világ képe bontakozott ki az októberi orosz forradalom első tettei nyomán.

Az egész nép valósággal éhezik ekkor már; „csudálatosan lerongyolt nőket és férfiakat látni" – jegyzi fel Krúdy Gyula ezekben a napokban. A háborúból hasznot húzó tőkések és földbirtokosok viszont óriási vagyonokat harácsolnak össze. Az is nyilvánvaló már, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút; az Egyesült Államok hadba lépése 1917 áprilisában az antant oldalára billentette a mérleget. S a béke egyre késik... Már alig van család Magyarországon, amely közvetlenül is ne érezné a háború pusztításait; a bevonultak több mint 60 százaléka, kétmillió embernél is több esett el, sebesült meg vagy került fogságba a háború folyamán.

A növekvő elégedetlenséget a kormányzat az elnyomás fokozásával igyekszik elnémítani. Megerősített csendőrjáratok rémítik a falvak népeit. Egyre több gyár udvarán tanyáznak állandó csendőri vagy katonai készültségek, hogy leszereljék a munkásság lázadó megmozdulásait. Szigorú cenzúra köti gúzsba a sajtót és a gyülekezési jog tilalma az emberek szabad véleménynyilvánítását. A felnőtt lakosság közel kilencven százalékának nincs szavazati joga. Miközben a magyar uralkodó osztályok sajtójukban elismeréssel szólnak az orosz forradalomról – mivel az Osztrák–Magyar Monarchiával szembenálló katonai szövetség gyengülését várják, ha Oroszország kiválik a háborúból –, saját országukban sárba tiporják a legelemibb szabadságjogokat is.

De bárhogy igyekezett is gúzsba kötni a nép forradalmi erejét a vesztét érző magyar reakció, Október példája forradalmi erjedést indított el. November 25-én százezres tömeg vonult fel Budapesten, és tüntetett az orosz proletariátus és a béke mellett. A városligeti Iparcsarnokban tartott nagygyűlésen a munkások határozati javaslatban szólították fel a kormányt, hogy fogadja el az orosz békejavaslatot: „Minden erőnkkel küzdeni fogunk azért is, hogy egyik osztálynak

a másik által való kizsákmányoltatása és egyik nemzetnek a másik által való elnyomása a mi országunkban is megszűnjék!" – hangoztatták határozatukban. Az orosz proletariátus küzdelmével való szolidaritás itt már a magyar munkásosztály forradalmi harcával kapcsolódott össze. December 2-án az orosz szovjetek különbéke-ajánlatának hírére újabb béketüntetésre vonult ki a nép az utcákra Budapesten és a nagyobb vidéki városokban. December 7-én érkezett meg az oroszokkal kötött tíznapos fegyverszünet híre, majd december 22-én a hír az Orosz Szovjetköztársaság és a központi hatalmak közötti béketárgyalások megindulásáról.

Emellett az Októberi Forradalom első intézkedéseiről, a föld nemzeti tulajdonba vételéről, a munkásellenőrzés bevezetéséről a gyárakban és a bankok államosításáról szóló hírek a földesúri nagybirtokon sínylődő magyar paraszt, valamint az iparbárók és hadimilliomosok igájában vergődő magyar munkás égető kérdéseire is útmutató feleletet adtak. És 1918 január elején megjelenik a Galilei Kör tagjaiból és a szocialista szellemű baloldali munkásokból alakult antimilitarista csoport röplapja, amely az orosz példára hivatkozva, már a háborút okozó úri osztályokkal való fegyveres leszámolásra buzdít.

1918 januárjában kiderül, hogy a szovjet kormány békeajánlatát a központi hatalmak kormányai imperialista zsarolásra akarják kihasználni. Óriási sztrájkhullám seper végig erre a központi hatalmak országaiban. Január 18-án több mint százezer munkás tüntet Budapest utcáin is. S a fővárost követi a vidék: Pécs, Szeged, Kaposvár, Győr és más városok munkássága csatlakozik a pestihez. Március elején érkezik meg végre a breszt-litovszki békekötés híre.

Az októberi forradalom eszméit terjeszti az „ellenséges" katonák barátkozása is a frontokon, miként azt Gábor Andor *Küldöttség* című elbeszélése kiválóan ábrázolja. És megfigyelhetjük, hogyan érzékelteti Móricz Zsigmond a katonák lelkivilágában bekövetkezett változást. *Szegény emberek* című elbeszélésében (1916) még a front embertorzító „erkölcse" győz odahaza is, ez teszi a katonát gyermekgyilkossá. A *Kis Samu Jóska* című novellában (1918) már éppen ellenkezőleg: az „otthon" erkölcse diadalmaskodik a harctéren is: a magyar baka nem öli meg alvó orosz sorstársát.

A forradalom érlelődése 1918-ban már szinte szemmel kö-

vethető. Az orosz fronton esztendőkön át súlyos vereségeket szenvedett osztrák–magyar hadsereg támadása összeroppan a Piave mellett. Egymás után érkeznek a súlyos sebesülteket szállító vonatok az olasz frontról. Az orosz hadifogságból hazatért, az Októberi Forradalomban részt vett katonák, akiket újra a frontra küldtek, szökésekre és zendülésre buzdítják a katonaságot. Százezernél több már a bujdosó katonaszökevények száma ebben az időben. És egymást követik a mind nehezebben leszerelhető sztrájkmozgalmak országszerte. A kormány vaskézzel igyekszik elfojtani a munkásság minden megmozdulását. Június 20-án a MÁV-gépgyár udvarán belelőttek a béremelést követelő munkásokba. Általános, az egész országra kiterjedő sztrájk volt a válasz. Megbénult a vasúti forgalom, a széntermelés, az ipar, csaknem az egész gazdasági élet. Leálltak a villamosok, és nem jelentek meg az újságok a fővárosban. A sztrájkvezetőség letartóztatásával, a bizalmi emberek százainak frontra dobásával kísérli meg a kormány a mozgalom legázolását.

1918 októberében az uralkodó körök háborús politikája végképp tarthatatlanná vált. A katasztrofálisan nagyméretű háborús veszteségek siettetik a katonai összeomlást. Egymást követik az azonnali békét követelő munkásgyűlések Budapesten. Október 8-án a Népszava közzéteszi a szociáldemokrata pártnak az összes demokratikus erő és valamennyi nemzetiség képviselőiből alakítandó új kormányt, „az orosz proletárforradalom és Wilson elvei alapján" való békekötést, a demokratikus szabadságjogok és a nemzetiségek jogainak biztosítását, valamint jelentős szociális reformokat követelő felhívását. 16-án Károlyi Mihály, az ellenzék vezetője súlyos vádbeszédet tart a képviselőházban a háborús kormány ellen. A reakciós parlament cinikus egykedvűséggel hallgatja Károlyi beszédét, de két nappal később halálos döbbenettel riad fel Tisza István bejelentésére: „Elvesztettük a háborút."

Október 23-án megbukik a Wekerle-kormány, 25-én a Függetlenségi Párt, a polgári radikálisok és a szociáldemokraták képviselőiből megalakul a Magyar Nemzeti Tanács. Ugyanezen a napon a Budapesti Újságírók Egyesületének elhatározására a lapok „beszüntetik a cenzúrát", s másnap már, a cenzúrával mit sem törődve, kinyomtatják a Nemzeti Tanács csatlakozásra szólító felhívását. 28-án a rendőrök

még sortűzzel fogadják a jogaikat követelő tömegeket a Lánchídon, ám egy nappal utóbb az államrendőrség is bejelenti csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz. 29-én baloldali tömegek feltörik a háborúellenes tevékenység miatt bezárt Galilei Kör helyiségének pecsétjét, és proklamálják a gyülekezési szabadságot. 30-án a felfegyverzett munkás- és katonatömegek elözönlik az utcákat, a felkelt nép október 31-ére virradó éjjel elfoglalja a katonai térparancsnokságot, a telefonközpontot és a legfontosabb épületeket, a katonaság lelkesen csatlakozik hozzájuk, s ezzel győz a polgári demokratikus forradalom Magyarországon. A forradalmi nép a hatalmat önként a Nemzeti Tanács kezébe adja, s annak pártjaiból megalakul a koalíciós Károlyi-kormány.

A polgári demokratikus forradalmat, amely az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása következtében vérontás nélnül győzhetett, lelkesedéssel köszöntik országszerte. A nemzet szabad és békés jövőjébe vetett hittel üdvözli Juhász Gyula a frontokról hazaözönlő katonákat:

A vén bakancs nem a halálba tart,
De a szabadság szent útjára majd.

A hátizsákkal dobjátok le mind
A szolgaság és szégyen terheit.

S dalos reménnyel úgy induljatok
A szebb jövőbe, munkás magyarok!

(Obsit)

Míg a háború éveiben a mielőbbi béke kiküzdése áll a haladó erők politikai törekvéseinek középpontjában, most az ország demokratikus átalakulása és a nemzeti függetlenség kérdése kerül előtérbe, az új Magyarország elhelyezkedése az átalakuló Európában. November 16-án kikiáltották a köztársaságot. Magyarország ezzel leszámolt a Habsburgokkal, és visszanyerte függetlenségét. Ez a függetlenség azonban korántsem volt teljes értékű, mivel a már aláírt fegyverszüneti szerződés az antanthatalmaktól való függő helyzet kialakulását jelentette.

A polgári demokratikus forradalom azonban történelmileg egy új forradalom, a szocialista forradalom előkészítőjé-

nek bizonyult csupán, a hazai és nemzetközi körülmények ugyanis az elképzeltnél gyorsabb tempót diktáltak. Mindenekelőtt Móricz Zsigmond publicisztikai írásai, könyvünk második fejezetében, tárják elénk azokat a bonyolult problémákat, amelyekkel e forradalomnak meg kellett küzdenie.

A polgári demokratikus forradalomnak a proletárforradalom irányába tartó útját az ország erőit mindinkább polarizáló, sajátos történelmi körülmények határozták meg. Nehéz helyzetben találta a magyarságot a megkésett polgári forradalom. Az ország körül új nemzeti államok keletkeztek, és ennek okán nemcsak Magyarország régi határai szűntek meg, s nemzetiségi területek váltak le, hanem idegen megszállás alá kerültek magyar lakosságú területek is, sőt az antanthatalmak újabb és egyre túlzottabb területi követeléssekkel álltak elő. (A párizsi békekonferencia 1919 februárjában hozott döntése például már Debrecentől, Orosházától, Hódmezővásárhelytől és Szegedtől nyugatra jelölte ki a Magyarország és Románia közötti semleges övezet nyugati határvonalát.) Ezenkívül szigorú blokád bénította az ország amúgy is erősen szétzilált gazdasági életét.

E súlyos körülmények között a Károlyi-féle Függetlenségi Párt, a polgári radikálisok és szociáldemokraták képviselőiből alakult koalíciós kormány meg nem valósítható programot dolgozott ki, melynek kül- és belpolitikai koncepciója mindinkább irreálissá vált. Külpolitikájában az antanthatalmakra támaszkodott, azt remélve, hogy a szomszéd népekkel egyenlő elbánást biztosíthat a magyarságnak a békekonferencián, de ugyanakkor bizonyos vezető szerepet is kaphat közöttük, arra való hivatkozással, hogy a „szociális" – de nem szocialista! – Magyarország a maga demokratikusabb berendezkedésénél fogva hivatott erre a vezető szerepre. E külpolitikai koncepcióval szoros összefüggésben a kormány jelentős demokratikus átalakítást tervezett az ország belső életében: földreform, a progresszív adózás bevezetése, egyenlő és titkos választójog, iskolareform stb. szerepelt elgondolásában. Mindennek a megvalósítása kétségkívül igen jelentős változást idézett volna elő az ország berendezkedésében, ám e politika azt is biztosítani kívánta, hogy a reformok lényegében a tőkés társadalmi rend talaján maradjanak.

1919 márciusára a kormánynak mind kül-, mind belpoli-

tikai koncepciója összeomlik, ez vezet majd a Tanácsköztársaság győzelméhez. A Szovjet-Oroszország elleni intervenciót szervező antant ugyanis Magyarország szomszédainak területi javaslatait támogatta a Károlyi-kormánnyal szemben, a háború folyamán szövetségesként elismert románoknak, csehszlovákoknak és délszlávoknak tett ígéretek alapján, s azért is, hogy az ország mind nagyobb területén biztosíthassák a megszálló antantcsapatok a szovjetellenes intervenció bázisát. Az antant területi követelései egyre jobban megingatták a kormány külpolitikai helyzetét, míg végül 1919. március 20-án a párizsi békekonferencia említett döntése alapján jelentős magyarlakta területek kiürítését követelő Vix-jegyzék a kormány bukását okozta.

De ugyanígy összeomlott a kormány belpolitikai koncepciója is 1919 tavaszára. Reformelképzeléseinek megvalósítását – a külpolitikai csőd mellett – az egyre erőteljesebben szervezkedő ellenforradalom igyekezett meggátolni, s akikre vele szemben támaszkodhatott – a munkásosztály és a föld nélküli parasztok tömegei –, már kevesellték e reformpolitikát, tovább akartak lépni a szocializmus irányába, amint ezt meg is tették a Tanácsköztársaság kikiáltásával.

A polgári kormány politikájának mind nyilvánvalóbb kudarca gyengítette tekintélyét, és ez kedvező körülményeket teremtett a szocialista forradalomért küzdő erők számára. Ám ugyanakkor az ellenforradalom szervezkedését is megkönnyítette. Az ország közvéleményében – és az irodalmi életben is – mindez az erők egyre élesedő szembefordulását idézte elő. Azok a munkások és parasztok, akik 1918. október 31-én győzelemre vitték a polgári demokratikus forradalmat, miután látták, hogy a Károlyi-kormány – beleértve a benne helyet foglaló szociáldemokrata vezetőket is – intézkedéseivel nem az ő vágyaikat váltja valóra, s felemás politikája inkább a burzsoázia érdekeinek kedvez, ösztönösen harcba kezdtek a forradalom továbbviteléért, követeléseik következetes megvalósításáért. 1918 novemberében megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, amely a néptömegek spontán küzdelmét a szocialista forradalomba való átmenet tudatos harcává kovácsolta. A kommunista párt rávezette a tömegeket, hogy demokratikus és szociális követeléseiket csak a tanácsok hatalmán épülő proletárforradalom képes igazán valóra váltani, s megmutatta az antant

imperialistái által szorongatott országnak a nemzeti függetlenség megvédésének egyetlen lehetőségét: szövetséget kötni Szovjet-Oroszországgal, és megnyerni a szomszédos nemzetek munkásosztályának és az egész nemzetközi forradalmi proletariátusnak a támogatását.

De – 1918 végén – a felocsúdó ellenforradalom is szervezkedni kezdett, és nyílt soviniszta uszítással igyekezett megnyerni a nemzeti érzésükben megbántott, kiutat nem lelő embereket. Egész sor agresszív nacionalista szervezet alakult: a Területvédő Liga, az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Székely Nemzeti Tanács, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a Magyar Országos Véderő Egyesület Gömbös Gyula vezetésével – és más hasonló szervezetek. Mindennek következtében 1919 elejétől egyre növekedett egy polgárháború kirobbanásának a lehetősége a legkövetkezetesebb forradalmi erők és a fejét újra felütő, szervezkedni kezdő ellenforradalom között.

Természetesen a haladó írókat szintén foglalkoztatta a magyarlakta területek idegen megszállásának problematikája. Az is igaz, hogy ebben az irodalomban is nemegyszer tért hódít a „tragikus magyarság" szemlélet. Csakhogy ellentétben a reakciós írók eszmevilágával, e szemlélet abban látja a magyarság tragédiáját, hogy haladó erői gyengének bizonyultak, nem tudták meggátolni részvételünket a háborúban, és a nagy próbálkozások, forradalmi fellendülések után törvényszerűnek vélik a kudarcokat és letöréseket a magyarság életútjában. Szemléletük Ady magyarságképéhez áll közel, aki a polgári demokratikus forradalom első napjaiban „Baljóslatú, bús nép"-nek jellemezte a magyart a győztes hatalmakat köszöntő versében, mert *Forradalomban élt s ránk hozták / Gyógyítónak a Háborút, a Rémet / Sirjukban is megátkozott gazok.*

A nemzetiségi területek elszakadása – mondhatni – történelmi szükségszerűség volt. Nem véletlen, hogy a Károlyi-kormány dunai konföderáció létrehozását célzó megkésett kísérletei kudarcba fulladtak. Viszont az egyes magyarlakta területek követelése és megszállása – amiben a magyar uralkodó osztályoknak a nemzetiségi politikában elkövetett évszázados bűneit bosszulta meg a történelem – a Szovjet-Oroszország elleni intervencióra készülő antant és szövetségesei, a szomszédos országok nacionalista burzsoáziája poli-

tikájának egyenes következménye volt. És hogy mindez akkor következett be, amikor a magyarság haladó erői lerázták a régi Magyarország urainak igáját, amikor a magyar nép – Ady szavaival – „száguldani akart", érthetően fokozta az egyes haladó írók „tragikus magyarság" szemléletét. De míg a reakciós irodalom agresszív nacionalista célzattal hangoztatta a „magyar tragédiát", a haladó polgári írók inkább a befelé fordulás igényével, a nemzet belső feladatainak megoldását siettető szándékkal.

Szükséges volt e kis kitérő annak megértéséhez, hogy milyen bonyolult helyzetben, az ellenforradalom rémétől is kísérve igyekezett a koalíciós kormány a maga hatalmának megszilárdítására, más szóval: a burzsoá társadalmi rend megszilárdítására. Ez vezetett a kommunisták elleni fokozott fellépéshez a kormány részéről. Másrészt antantbarát politikát igyekezett megvalósítani, hogy a béketárgyalásokon ellensúlyozni tudja a szomszédos országok túlzott területi követeléseit. Ez is hozzájárult, hogy igyekezett az antant szovjetellenes terveit messzemenően támogatni. Mindez a kormány kommunistaellenes támadásához vezetett: 1919. február 20-án éjszaka letartóztatták a kommunista párt vezetőit, szétzúzták a Vörös Újság nyomdáját, Kun Bélát tettleg is bántalmazták. Lengyel József *Visegrádi utca* című művének részletei jól jellemzik ezt a helyzetet, könyvünk második fejezetében.

A kormány erőszakos fellépése a kommunisták ellen azonban hamarosan az ellentétes következményekhez vezetett: a munkások mind nagyobb tömegei fordultak el a szociáldemokrata párttól, és tüntettek a bebörtönzött kommunisták mellett. A szociáldemokrata párt vezetőségében is erősödött a baloldal.

1919. március 21-én elérkezett a „büszke tettek" ideje: a magyar proletariátus két pártja (a kommunista párt és a szociáldemokrata párt) egyesült, és a munkásosztály a kezébe vette a hatalmat, hogy új rendet teremtsen az országban, és megvédje határait az imperialisták fenyegető támadásaitól. Országszerte lelkesen fogadták a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltását. Ahogyan Ady Endre hirdette jövendölte: „vérei, a magyar proletárok" lettek a nemzet sorsának újjáformálói, elérkezett a várva várt tavasz, amikor *Tűz, vér, láz, újság, boldog változás, / Csupa teremtés lángol a szemek-*

ben. A proletárforradalom felfrissítő vért vitt a nemzet szerteágazó ereibe, egy új életforma távlatát nyitotta meg a magyarság előtt, s egyben az egyetlen erőnek mutatkozott, amely a nemzeti függetlenség megvédését vállalni tudja.

A haladó magyar értelmiség csatlakozásában az is nagy szerepet játszott, hogy a proletárforradalom vérontás nélkül győzött. Lenin világította meg, mekkora erkölcsi győzelmet jelentett mindez Szovjet-Oroszország számára. Amikor Pogány József népbiztos 1919-ben e lenini tétel alapján párhuzamot vont az orosz és a magyar szocialista forradalom létrejöttének történelmi körülményei között, egyik igen fontos tényként említi, hogy míg Oroszországban polgárháború dúlt, és a proletariátust „hátba támadta az intelligencia", addig „Magyarországon effajta ellenállásnak nyoma sincs. A termeléshez, az oktatáshoz és az igazgatáshoz szükséges mérnöki, tanítói és hivatalnoki munkaerő a helyén maradt, és a proletárság hatalma és akarata alá helyezte magát".

Az ország gazdasági helyzete a négyéves háború következtében csaknem válságos volt a Tanácsköztársaság kikiáltásakor. Az ipari termelés szétzilálódott, az előző évi gabonatermés alig haladta meg az átlagos évi termelés felét. A munkanélküliek száma óriásira nőtt, ezt még súlyosbította a megszállt területekről menekülők, továbbá a munkaképtelen hadirokkantak, a hadiözvegyek és hadiárvák nagy száma. A közellátás rendkívüli nehézségekkel küzdött. Ilyen helyzetben kezdte meg a proletárhatalom az új termelési rend megszervezését és az antant intervenciója elleni védelmi felkészülést.

A proletárhatalom köztulajdonba vette mindazokat az ipari, közlekedési és bányaüzemeket, amelyekben a foglalkoztatottak létszáma 20 főnél nagyobb volt. Később az egyes üzemek munkásainak sürgetésére a kisebb üzemek jelentős részét is államosították. A köztulajdonba vett üzemek élére munkástanácsot választottak, amelynek feladata „a proletár munkafegyelem megteremtése, a dolgozó nép tulajdonának védelme és a termelőmunka ellenőrzése" volt. A szocialista termelési rend megszilárdítását nehezítette a nyersanyaghiány, az antant gazdasági blokádja, továbbá az is, hogy éppen a legöntudatosabb munkások kerültek el az üzemekből a Vörös Hadseregbe vagy az államigazgatási szervekbe. De a szocialista iparban a Vörös Hadsereg ellátásához szüksé-

ges termékek és a legfontosabb közszükségleti cikkek gyártását így is növelni igyekeztek.

A tanácskormány elrendelte a 100 holdnál nagyobb földbirtokok megváltás nélküli kisajátítását. A falusi szegény nép felszabadult a földbirtokosok uralma alól. Móricz Zsigmond somogyi riportjai jól mutatják, mit jelentett mindez a termelőszövetkezeteit e kisajátított földeken létrehozó magyar parasztságnak. Az egyesült párt és a tanácskormány a földosztást elvileg elutasította. Egyes vidékeken azonban – így Somogy és Csongrád megyében – ideiglenes egyéni művelés céljából 2–5 holdas parcellák kiosztását is engedélyezték. Háztelkeket viszont sok helyütt osztottak.

A tanácskormány államosította az összes bankot, biztosító- és egyéb pénzintézetet, valamint a bérházakat, és elrendelte, hogy a lakbéreket a házak karbantartására fordítsák. Államosította a nagykereskedelmet, de a kiskereskedelem túlnyomó része magánkézben maradt. A nagy áruhiány megkövetelte a jegyrendszer szerinti elosztás biztosítását.

Több más fontos intézkedés is született, így a napi nyolcórás munkaidő bevezetése, ami a munkásság régi követelésének teljesítése volt. A kislakások bérét leszállították, a lakásínség enyhítésére pedig lefoglalták a palotákat, és igénybe vették a polgárság nagy lakásait.

A Tanácsköztársaság különösen nagy gondot fordított a gyermekekre. Kiépítette az iskolaorvosi hálózatot, és bevezette a tanulók kötelező orvosi vizsgálatát. Csak Budapesten 25 ezer pár gyermekcipőt osztottak ki. Az iskolaszünetben a balatoni és a magaslati üdülőkben munkások gyermekei nyaraltak az állam költségén. A tanácskormány rendeletben mondta ki, hogy nem ismer törvénytelen gyermeket, hogy minden gyermeket egyenlő jogok illetnek meg. Biztosította az ifjúmunkások védelmét, gondoskodott megfelelő szakképzésükről; véget vetett a tanoncok kizsákmányolásának.

A Tanácsköztársaság rendkívül sokat tett a nép kulturális színvonalának emeléséért. Államosították az iskolákat, kötelezővé tették a tizennégy éven aluli gyermekek iskoláztatását, és hozzáláttak a főiskolai oktatás átszervezéséhez. Köztulajdonba vették és a néptömegek nevelésének szolgálatába állították a színházakat, mozikat, múzeumokat, könyvtárakat. A színházakban a világirodalom klasszikusai

– Shakespeare, Molière, Ibsen, Hauptmann és Gorkij – s a haladó magyar írók művei váltották fel a nívótlan darabokat, és olcsó színházjeggyel látták el a dolgozók széles rétegeit. Megkezdték a népművelési intézmények és a könyvtári hálózat kiépítését.

A felsőoktatás átszervezése során korábban mellőzött haladó tudósok jutottak egyetemi katedrához, köztük Babits Mihály, Benedek Marcell, Bolgár Elek, Király György, Révay József, Turóczi-Trostler József és Vadász Elemér. A Közoktatásügyi Népbiztosság által kinevezett művészeti irányító szervekben a művészeti élet kiválóságai kaptak helyet, így többek között Bartók Béla, Kodály Zoltán és Reinitz Béla a zenei, Ferenczy Béni, Pór Bertalan, Uitz Béla és Vedres Márk a képzőművészeti, Beregi Oszkár, Hegedüs Gyula, Ódry Árpád és Rátkai Márton a színészi vezető szerv élén.

Mindezek az intézkedések azt bizonyították, hogy a proletariátus forradalma nemcsak hogy nem semmisíti meg a szellemi értékeket, amint azt a reakció terjesztette, hanem ellenkezőleg, a nemzeti kultúra soha nem látott felvirágzását segíti elő. S ez még inkább a szocializmus mellé állította a kultúra munkásait. Számos író és művész aktívan részt is vállalt a Tanácsköztársaság kulturális nevelőmunkájában. A színházakban például akkoriban vált szokássá, hogy a felvonások közötti szünetekben az előadott darabról rövid ismertetéseket tartottak az írók. A többi között ilyen előadásokat tartott Gábor Andor, Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Molnár Ferenc, Komját Aladár, Barta Lajos, Peterdi Andor és Révész Béla. Szegeden Juhász Gyula szervezte a munkások számára az ismeretterjesztő előadásokat, és Móra Ferenccel együtt csaknem naponta tartott itt előadást. Több író – Balázs Béla, Gábor Andor, Kassák Lajos, Komját Aladár, Révai József, Lengyel József, Illés Béla stb. – részt vett a Tanácsköztársaság különböző kulturális szervezeteinek állandó munkájában is.

A Tanácsköztársaságnak minden, az új társadalom kiépítését célzó intézkedését az önvédelem egyidejű megszervezése mellett kellett hoznia. Rövid idővel a magyar proletárhatalom létrejötte után, április 16-án a román királyi hadsereg megtámadta a Tanácsköztársaságot, néhány nap alatt elfoglalta Debrecent, és egészen a Tisza vonaláig előrenyo-

mult. Április 27-én a csehszlovák burzsoá hadsereg is megtámadta az országot, és május 2-án elfoglalta Miskolcot. (A forradalom szorongatott helyzetét az ellenforradalmárok, akik a Tanácsköztársaság kikiáltásakor megbújtak, igyekeztek kihasználni. Törekvéseiket jól jellemzi könyvünkben Nagy Lajos *1919 május* című elbeszélése.)

Május 2-án a Forradalmi Kormányzótanács a proletárság általános mozgósítását rendelte el. Május 10-én a bányászokkal megerősített vörös csapatok Salgótarjánnál visszaszorították az ellenséget. Egymás után érkeztek új zászlóaljak és ezredek az északi frontra. Május 20-án megindult a Vörös Hadsereg offenzívája. 21-én a túlnyomórészt munkásezredekből álló 1. hadosztály visszafoglalta Miskolcot. A Vörös Hadsereg más egységei visszaverték a Salgótarján ellen indított újabb csehszlovák támadást, és Fülekig jutottak. Május 30-án általános támadás indult meg az északi front egész szélességében. Az északi hadjárat során a Vörös Hadsereg május végén elfoglalta az Ipolyságot és Losoncot, június 4-én elérte a Tokaj–Rimaszombat–Zólyom–Léva vonalat, és június 6-án elfoglalta Kassát, ahol 16-án kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.

Az északi hadjáratot Stromfeld Aurél ezredes, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke dolgozta ki és irányította. Stromfeld az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legtehetségesebb vezérkari tisztje volt, aki a haza védelmét vállalva, a kommunisták fegyvertársává vált. (Később a kommunizmus eszméinek meggyőződéses híve lett.)

A győzelmes északi hadjárat megszilárdította a Tanácsköztársaság helyzetét, megnőtt nemzetközi tekintélye. A katonai siker alapja a vöröskatonák, elsősorban a gyári munkások lelkesedése és áldozatkészsége volt. A Vörös Hadsereg szervezésében és harci tevékenységében kiemelkedtek a kommunista parancsnokok és politikai biztosok: Landler Jenő, Vágó Béla és Pogány József hadtestparancsnokok és Münnich Ferenc, a 6. hadosztály politikai biztosa.

A proletárhaza védelme nemzeti és ugyanakkor nemzetközi ügy is volt. A magyarországi proletariátus harcát a nemzetközi munkásosztály önkéntesei is támogatták. A volt orosz hadifoglyokból Budapesten önkéntes zászlóalj alakult, Ausztriából 1200 főnyi kommunista munkásosztag érkezett, és vett részt a Tanácsköztársaság védelmében. Szlovákiai és

kárpát-ukrajnai munkások és szegényparasztok tömegestül léptek be a Vörös Hadseregbe. Önkéntes román és délszláv egység is alakult, és német, cseh, lengyel, bolgár, olasz nemzetiségű önkéntesek is harcoltak a magyar Vörös Hadseregben. A szovjet Vörös Hadsereg május elején a Magyar Tanácsköztársaság megsegítésére Besszarábia és Bukovina irányába támadást indított, hogy megállásra kényszerítse a Magyarországot megtámadó királyi román hadsereget. Ezt az internacionalista összefogást Zalka Máté *A kárpáti sas* című regényrészletében csakúgy megtaláljuk, mint Veres Péternek a szolnoki csata résztvevőit megrajzoló regényrészletének hősei között.

A nemzetközi helyzet 1919 júniusára kedvezőtlenül alakult. Szovjet-Oroszország Kolcsak, majd Gyenyikin ellenforradalmi hadseregének támadása miatt nem tudta a Magyar Tanácsköztársaságnak a várt katonai segítséget nyújtani. Nyugat-Európában sem bontakozott ki eredményesen a várt forradalmi küzdelem. Németországban háromhetes fennállása után leverték a Bajor Tanácsköztársaságot, Ausztriában pedig a kormányon levő szociáldemokraták az éhínség rémével tartották vissza a munkásságot az osztrák tanácsköztársaság kikiáltásától. Júniusban Clemenceau francia miniszterelnök követelésére a magyar Vörös Hadsereg visszavonult az északi hadjáratban elfoglalt területekről, ami a hadsereg harci szellemét hátrányosan befolyásolta. A fegyelem meglazult, a csapatok egy része szétszéledt. A megmaradt alakulatokat a hadvezetőség a Duna és a Tisza között gyülekeztette, és megkísérelte újjászervezni. Karikás Frigyes novellái kötetünkben éppen ezt a szétzilált állapotot ábrázolják, és kiválóan érzékeltetik, hogyan sikerült a csalódott, fegyelmezetlen katonákból ütőképes, új egységeket kovácsolni.

Nehezítette a helyzetet, hogy az ellenforradalmárok a harcoló Vörös Hadsereg hátában felkeléseket próbáltak kirobbantani. Ezek közül a legnagyobb szabású a június 24-i budapesti ellenforradalmi puccskísérlet volt. A Dunán felvonuló monitorok lőtték a várost, a ludovikások elfoglalták a józsefvárosi telefonközpontot. Terveikben arra számítottak, hogy a jobboldali szociáldemokraták – különösen Haubrich József városparancsnok – támogatni fogják a „tiszta szocia-

lista kormány" jelszava alatt fellépő ellenforradalmárokat. A felkelést néhány óra alatt elfojtották.

Az antant, amikor a felvidéki visszavonulást követelte, azt ígérte, a románok ennek fejében kiürítik a tiszántúli területeket. Mivel ez az ígéret az antant cselszövése volt, és a román csapatok nem szándékoztak visszavonulni, a Kormányzótanács parancsot adott a Vörös Hadseregnek, hogy július 20-án kezdje meg a románok visszaszorítását. A Vörös Hadsereg támadásának tervét azonban Julier Ferenc, az új vezérkari főnök, aki a lemondott Stromfeld Aurél helyét elfoglalta, elküldte a bécsi és szegedi ellenforradalmároknak, akik azt francia közvetítéssel eljuttatták a románokhoz. Július 24-én megkezdődött a román ellentámadás, és 26-án a Vörös Hadsereg felbomolva visszaözönlött a Tisza felé. A románok 30-án átkeltek a Tiszán, megkezdték előrenyomulásukat Budapest irányába. E tragikus helyzetet Illés Béla regényrészlete mutatja meg könyvünkben: megrázó erővel tárja elénk a hősi elbukás megrendítő nagyságát.

1919. augusztus 1-én megdöntötték a Magyar Tanácsköztársaságot. Az 1919 őszén Magyarországon hatalomra került ellenforradalmi diktatúra a korabeli Európa legreakciósabb társadalmi berendezkedését valósította meg. Bosszúra éhes tiszti különítmények 1919 őszén és 1920-ban véres rémuralmat teremtettek az országban, amelynek brutalitását könyvünkben Gergely Sándor írása is jól érzékelteti. Noha ebben az időben Magyarországon még nem ismerték a fasizmus elnevezést, az ellenforradalmi diktatúrában a fasiszta módszerek érvényesültek. A kommunisták véres és kegyetlen üldözése, a munkásmozgalom erőszakos felszámolására való törekvés, a szocializmusellenesség, minden haladó gondolat és a demokratikus intézmények elutasítása jellemezte a hivatalos kormányszervek tevékenységét. Áthatotta ezt a hivatalos politikát a militarizmus, a szélsőséges nacionalizmus és a fajelmélet alapján álló antiszemitizmus. Mivel a Tanácsköztársaságot és már ezt megelőzően a haladó, demokratikus törekvéseket a zsidó származású értelmiség és kispolgárság nagy része támogatta, mert az emberi egyenlőséget jelentette és hozta meg számára, most az ellenforradalmi terror ezt kegyetlenül megbosszulta.

A törvényesség mezét magára öltve, a fehérterror bűncselekménynek minősítette a forradalmakban való részvételt, és

ez – miként az egész országot – az irodalmi életet is igen súlyosan érintette. Számos írót és művészt tartóztattak le, többek között Gábor Andort, Gellért Oszkárt, Kassák Lajost és Reinitz Bélát. Igen sokan menekültek a letartóztatás elől emigrációba. Elsősorban a kommunista és a baloldali avantgarde írók kényszerültek erre (Balázs Béla, Barta Lajos, Barta Sándor, Illés Béla, Kassák Lajos, Lengyel József, Lukács György, Révai József és mások). Az itthon maradt haladó írók állandó zaklatások és megszégyenítő támadások közepette élnek; Móricz Zsigmondot csendőrök kísérik be, Juhász Gyulát egy nyilvános ülésen fizikailag bántalmazzák, Babits Mihályt megfosztják egyetemi katedrájától. 1920 februárjában ellenforradalmár tisztek elhurcolták és meggyilkolták Somogyi Bélát, a Népszava szerkesztőjét, Bacsó Bélával, a lap fiatal munkatársával együtt, amiért leleplező és tiltakozó cikket közölt a fehérterror rémtetteiről. De a félelem és létbizonytalanság e légkörében is létrejött a tiltakozás idehaza akkor lehetséges formája az irodalomban, a képes beszéd – az üdözöttek melletti burkolt kiállás – formájában. Nagy Lajos *Farkas és bárány* című, könyvünkben közölt írása is egy ilyen bátor, az ellenforradalom brutalitását leleplező tiltakozás volt.

A levert forradalom eszméi mélyen gyökerezve éltek tovább a magyar munkásosztály legjobbjaiban, és az újra talpra álló kommunista párt – ha illegalitásban is – folytatta küzdelmét. Ezt közvetlenül támogatta – itthon és az emigrációban – az a kommunista írócsoport, amelynek magja a Tanácsköztársaság idején kovácsolódott ki. Az ő írásaikból közlünk néhányat könyvünk befejező részében, olyan műveket, amelyek az 1919-i forradalomtól 1945-ig, a felszabadulásig átívelve mutatják a Tanácsköztársaság eszméinek történelmi folyamatosságát.

Ha sikerült felidézni valamit abból a szenvedélyből, amely az 1918–1919-i forradalmak nagy nemzedékét felizzította, abból a mély erkölcsi felelősségérzetből, amely e korszak legjobbjait eltöltötte, könyvünk elérte célját. Mert akkor a mai fiatalok sokat átérezhetnek, megérthetnek azokból a tiszta és szép emberi szándékokból, amelyek 1919-ben kezdtek kibontakozni. Hiszen e nagy korszak nagy célkitűzéseinek mindannyian örökösei vagyunk.

József Farkas

A KÖNYV SZERZŐIRŐL

Ady Endre (1877–1919) – Kora forradalmi irodalmának legnagyobb egyéniségeként viharmadara volt a forradalmaknak. Költészetén nevelődött a Tanácsköztársaság sok vezetője és harcosa. Bírálatát a polgári demokratikus forradalomról Krúdy Gyula jegyezte fel 1918 decemberében. Könyvünkben Remete László *Irodalom–forradalom 1917–1919* című (Budapest, 1956) kötete alapján közöljük

Babits Mihály (1883–1941) – A XX. századi magyar irodalom egyik klasszikusa. Részt vállalt a forradalmak irodalmi életében. A Tanácsköztársaság idején egyetemi tanár, de az ellenforradalom megfosztja katedrájától. A köztársaság érdekében 1918 november elején írt kiáltványa kéziratban maradt fenn hagyatékában. Kötetünkbe a *Mindenki újakra készül...* című szöveggyűjteményből (II. kötet, Budapest, 1962) vettük át

Balázs Béla (1884–1949) – Költő és filmesztéta, a magyar szocialista irodalom kiemelkedő alakja. Részt vállalt a Tanácsköztársaság színházi és irodalmi ügyeinek irányításában. 1920–1945 között emigrációban élt. Könyvünkben közölt írása 1919. május 11-én jelent meg a Fáklyában

Barta Lajos (1878–1964) – A magyar szocialista novella- és drámairodalom egyik úttörője. A Tanácsköztársaság idején részt vesz az irodalmi élet irányításában. 1920-tól 1946-ig emigrációban él. *Kezdetben vala az Ige...* címmel összefogott rövid novellái, amelyekben a szocialista eszme terjedését mutatja be a századelő parasztsága körében, azonos című könyvében (Budapest, 1918) jelentek meg. *A gondolat a hídon* című írása *A diadalmas forradalom könyve* című kötetből (Budapest, 1918) való. Ez a könyv

a győztes polgári demokratikus forradalom születését örökítette meg az annak előkészítésében részt vállaló politikusok, írók és művészek tollából

Barta Sándor (1897–1938) – Kiemelkedő magyar szocialista író. 1920-tól haláláig emigrációban élt. Könyvünkben *Miniatűrök a vörös Moszkvából* című útleírásának egy részletét közöljük, megjelent *Pánik a városban* című kötetében (Budapest, 1959)

Biró Lajos (1880–1948) – A XX. századi magyar irodalom jelentős alakja; polgári radikális eszmeiségű író és publicista. Részt vállalt a forradalmak irodalmi életében. 1920-tól haláláig emigrációban élt. Mindkét írása a polgári radikális lapban, a Világban jelent meg 1919-ben

Ék Sándor (1902–1975) – Kiváló kommunista festőművész és grafikus. 1919-ben, a Proletár Képzőművészeti Tanműhelyben kezdte tanulmányait. 1922-től 1945-ig emigrációban élt. Önéletírása, amelynek egy rövid részletét közöljük, *Mába érő tegnapok* címmel jelent meg (Budapest, 1968)

Gábor Andor (1884–1953) – A magyar szocialista irodalom egyik kiemelkedő, sokoldalú tehetségű alakja. Részt vett a forradalmak eseményeiben. 1920–1945 között emigrációban élt. *Küldöttség* című elbeszélését *Válogatott művei* (Budapest, 1961) alapján közöljük, *A fogalmazó* című novelláját az *Új kor nyitánya* című kötetből (Budapest, 1967, szerk. Illés Lajos) vettük át

Gergely Sándor (1896–1966) – Jelentős kommunista prózaíró. 1931–1945 között emigrációban élt. A fehérterror embertelenségét bemutató írása *Rögös út* című regényének (Budapest, 1955) egy részlete; címét a szöveg alapján adtuk

Hidas Antal (1899–) – Kiemelkedő kommunista költő, író. 1920-tól 1959-ig emigrációban élt. Regényciklusban ábrázolta az első világháború és a forradalmak eseményeit. *Visszatérek Magyarországra* című írása az e ciklus orosz kiadásához írt előszava egy részlete, amelyet az *Új kor nyitánya* című kötetből (Budapest, 1967, szerk. Illés Lajos) vettünk át, rövidítve. Címe a szövegből vett idézet

Illés Béla (1895–1974) – A magyar szocialista irodalom egyik klasszikusa. Könyvünkben *Ég a Tisza* című (Moszkva, 1929, Kun Béla előszavával) a forradalmakat ábrázoló regényéből közlünk – az eredeti sorrendtől eltérően – kiválasztott fejezeteket. *Hazatérés* című novellája az író *Harminchat esztendő* című novellás kötetében (Budapest, 1956) jelent meg

Illyés Gyula (1902–) Egészen fiatalon részt vesz a Tanácsköztársaság eseményeiben. 1920–1926 között emigrációban él. *Honvágy* című írása a párizsi emigrációját megörökítő *Hunok Párizsban* című regényének (Budapest, 1946) két összefüggő részlete. A címet a szövegből választva adtuk

Juhász Gyula (1883–1937) – Műveivel részt vállalt a forradalmak előkészítésében. A Tanácsköztársaság mellett érvelő írása a Délmagyarországban jelent meg, 1919. március 25-én. A Tanácsköztársaság megdöntése után is részt vállalt Szegeden a Munkásotthon kulturális életében

Karikás Frigyes (1895–1938) – A kommunista eszmeiségű magyar elbeszélő irodalom egyik megteremtője. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg 39-es dandárjának politikai biztosa volt. 1920-tól haláláig emigrációban élt. Elbeszéléseit *A járatos ember* című kötetéből átvéve (Budapest, 1957) közöljük

Kassák Lajos (1887–1967) – Költő, író, festő, a magyar avantgarde irodalom vezéralakja. Részt vett a forradalmak előkészítésében és eseményeiben. 1920–1927 között emigrációban él. Könyvünkben *Egy ember élete* című regényes önéletírásából vettünk át részleteket, amelyek címét a szöveg alapján adtuk

Kernstok Károly (1873–1940) – Jelentős magyar festőművész és grafikus; a modern művészeti törekvések egyik első hazai képviselője. 1918–19-ben részt vett a művészeti ügyek irányításában. 1920–1926 között emigrációban élt. Írása *A diadalmas forradalom könyve* című műben jelent meg

Kodolányi János (1899–1969) – Kiemelkedő tehetségű magyar prózaíró. Fiatalkorában kapcsolatba került a munkásmozgalommal, később – főként a második világháború idején – a nacionalista táborhoz sod-

ródott. *Küszöb* című elbeszélését *Éltek, ahogy tudtak* című kötetéből (Budapest, 1957) vettük át

Kosztolányi Dezső (1885–1936) – A XX. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja. Publicisztikai írásaival támogatta a forradalmak célkitűzéseit. Könyvünkben közölt írása a Pesti Naplóban jelent meg 1919. május 11-én

Krúdy Gyula (1878–1933) – Századunk egyik legjelentősebb, sajátosan egyéni stílusú prózaírója. Publicisztikai írásaival kiállt az 1918–19-es forradalmak mellett. Első itt közölt cikke *A diadalmas forradalom könyve* című kötetben jelent meg, másik két írása – már a Tanácsköztársaság idejéből – a Magyarország, illetve Az Érdekes Újság című lapokban látott napvilágot 1919-ben

Landler Jenő (1875–1928) – A magyar munkásmozgalom kimagasló alakja. Jelentős szerepe volt a Tanácsköztársaság létrehozásában. A III. hadtest parancsnokaként egyik irányítója volt a győztes északi hadjáratnak, majd a Vörös Hadsereg parancsnoka lett. A frontról készített riportja a Népszavában jelent meg 1919. május 16-án

Lékai János (1896–1925) – Szocialista író, a kommunista ifjúsági mozgalom egyik vezetője. Részt vett az antimilitarista csoport munkájában. 1918 októberében sikertelen merényletet követett el Tisza István ellen. A forradalmak idején az Ifjú Proletár című lap szerkesztője. 1919 őszétől haláláig emigrációban élt. *Múlt és jövő* c. írását 1919 áprilisában, önálló röpiratként adták ki

Lengyel József (1896–1975) – Kiemelkedő magyar szocialista író. 1920-tól 1955-ig emigrációban élt. Részvételét a forradalmak előkészítésében és harcaiban *Visegrádi utca* című könyvében írta meg (Moszkva, 1932, Kun Béla előszavával). Könyvünkbe e művéből vettünk át részleteket, valamint a Prenn Ferenc hányatott élete... című regényéből (Budapest, 1958)

Lukács György (1885–1971) – Világhírű magyar marxista filozófus. A Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa, az irodalmi, művészeti és tudományos ügyek irányítója. 1920–1945 között emigrációban élt.

Az ifjúmunkások kongresszusán 1919 június 20-án tartott beszédét a Vörös Újság közölte

Magyar Lajos (1891–1940) – Kiváló magyar publicista, a kommunista mozgalom harcosa. Aktívan részt vett a forradalmak eseményeiben. 1920-tól haláláig emigrációban élt. *Kritika* című írása Az Emberben jelent meg 1919. május 29-én

Móra Ferenc (1879–1934) – A XX. századi magyar próza kiemelkedő alakja; ifjúsági irodalmunk klasszikusa. Szép vallomása, amelynek egy részletét közöljük, 1918. december 25-én jelent meg a Szegedi Naplóban

Móricz Zsigmond (1879–1942) – Írásaival részt vállalt a forradalmak előkészítésében és alakításában. Az eseményeket elsősorban a parasztság szemszögéből örökítette meg. *Szegény emberek* című elbeszélése 1916 decemberében jelent meg a Nyugatban, *Kis Samu Jóska* című novelláját *Vérben-vasban* című kötetében adta ki (Budapest, 1918). A forradalmak alatt írt riportjai és cikkei a Pesti Hírlap, a Néplap és a Somogyi Vörös Újság hasábjain láttak napvilágot. *Forradalom* című írását *A diadalmas forradalom könyve* (Budapest, 1918) közölte. Ady Endréről 1919 áprilisában a gyöngyösi gimnáziumban tartott előadását *Irodalomról, művészetről* című gyűjteményes kötetéből (Budapest, 1959) vettük át

Nagy Lajos (1883–1954) – A magyar szocialista prózairodalom klasszikusa. Mindkét elbeszélését *1919 május* című kötetéből (Budapest, 1950) választottuk ki. A fehérterrort leleplező Farkas és bárány először 1922-ben jelent meg a szerző kiadásában, a Találkozásom az antiszemitizmussal című kötetében

Révész Béla (1876–1944) – A magyar szocialista elbeszélő irodalom úttörője. A Népszava irodalmi rovatának vezetőjeként személyes érdeme volt abban, hogy Ady Endre szoros kapcsolatot teremtett a munkásmozgalom lapjával. *Május 23.* című írása, amelyben az 1912. évi – Vérvörös Csütörtök néven ismert – nagy munkástüntetést örökítette meg, megtalálható az író *Szemtől szembe* című válogatott kötetében (Budapest, 1958. Szerk. Bölöni György)

Sinkó Ervin (1898–1967) – Jelentős magyar szocialista író. Részt vett a forradalmak előkészítésében és eseményeiben. 1920–1939 között emigrációban, majd haláláig Jugoszláviában élt. *Optimisták* című kitűnő regényében (Novi Sad, 1965) ábrázolta 1918–19 forradalmas napjait, könyvünkben ennek egy részletét közöljük

Somogyi Béla (1868–1920) – Szociáldemokrata újságíró. 1920-ban a Népszava szerkesztőjeként leleplezte a fehérterror gyilkosságait, ezért Horthy különítményesei megölték. Itt közölt írása *A diadalmas forradalom könyve* című kötetben jelent meg

Szabó Pál (1893–1970) – A paraszti világot ábrázoló, jelentős, XX. századi magyar prózaíró. Könyvünkben részletet közlünk *Nyugtalan élet* című önéletrajzi regényciklusának *Legények vagyunk* című kötetéből (Budapest, 1955)

Veres Péter (1897–1970) – A XX. századi magyar próza egyik kiemelkedő egyénisége. A Tanácsköztársaság idején a községi direktórium tagja volt. *A szolnoki csatában* címen részletet közlünk *János és Julcsa* című regényéből (Budapest, 1957)

Zalka Máté (1896–1937) – Kommunista író, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom hőse. 1917-től részt vett az oroszországi forradalom harcaiban, majd a Szovjetunióban maradt, ott élt és alkotott. 1937-ben a spanyol polgárháború nemzetközi önkénteseinek egyik parancsnokaként esett el. *A kárpáti sas* címmel közölt írása részlet *A bolygók visszatérnek* című regényéből; szövegét az *Új kor nyitánya* című (Budapest, 1967, szerk. Illés Lajos) kötetből, rövidített formában vettük át

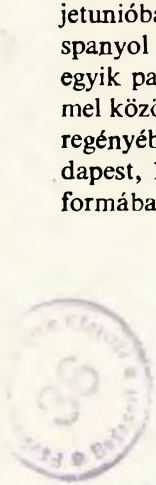

TARTALOM

A ROBBANÓ ORSZÁG

Barta Lajos: Kezdetben vala az Ige 7
Révész Béla: Május 23. 19
Szabó Pál: 1914. Tavasz 24
Móricz Zsigmond: Szegény emberek 28
Ék Sándor: Iskola helyett gyár 57
Móricz Zsigmond: Kis Samu Jóska 67
Gábor Andor: Küldöttség 73
Kassák Lajos: Mi szembenézünk az eseményekkel 91
Lengyel József: A Róneo 98

ÚJ VILÁGOT TEREMTSÜNK!

A diadalmas forradalom könyvéből 111
Barta Lajos: A gondolat a hídon 111
Somogyi Béla: Október 30-án este 113
Kernstok Károly: Szerdán délután 115
Krúdy Gyula: A forradalom, amíg a messzi távolból 116
Móricz Zsigmond: Forradalom 117
Ady Endre a polgári demokratikus forradalomról 121
Babits Mihály kiáltványa: „Éljen a köztársaság!" 123
Móricz Zsigmond: Krisztus a kereszt alatt 124
Móricz Zsigmond: Szocialista népkörben 128
Móricz Zsigmond: Vasfejű kunok közt 134
Móra Ferenc: „Hiszek az emberben" 137
Lengyel József: Előszoba 141
Sinkó Ervin: Kozma György levelet kap 152
Móricz Zsigmond: Új földesurak 175

Biró Lajos: A kápolnai nap 181
Móricz Zsigmond: Az első földosztás 184
Móricz Zsigmond: Az ünnep után 186
Lengyel József: Toloncház és tolonckórház 189
Kassák Lajos: A válság általános 198

A BÜSZKE TETTEK IDEJE

Illés Béla: Március 21. 207
Jönnie kellett egy új kornak 218
Krúdy Gyula: Új történelmet kell írni 218
Juhász Gyula: Forradalmi kiskáté 221
Móricz Zsigmond előadása Ady Endréről 224
Biró Lajos: Világtörténelmi hivatás 231
„Magyar bolsevizmus" 233
Móricz Zsigmond: Magyarország a béke útján 235
Móricz Zsigmond: Virágnyílás 237
Móricz Zsigmond: Magyarországon nem hal éhen senki 241
Lengyel József: A város 244
„A gyermek mindenki előtt!" 247
Krúdy Gyula: Szegény gyerekek a Szigeten 247
Kosztolányi Dezső: Csúnya Mariska... Szép Mariska... 249
Balázs Béla: Ne vegyétek el a gyermekektől a mesét 250
Móricz Zsigmond: A szentjakabi iskola 254
Lékai János: Múlt és jövő 256
Proletár képzőművészeti tanműhely 261
Lukács György beszéde az Ifjúmunkások Kongresszusán 263
Magyar Lajos: Kritika 265
Nagy Lajos: 1919 május 268
Kodolányi János: Küszöb 295
Veres Péter: A szolnoki csatában 318
Landler Jenő: A munkászászlóaljak a fronton 334
Zalka Máté: A kárpáti sas 337
Karikás Frigyes: A 39-es dandár 354
Illés Béla: A Tisza hídján 398

Illés Béla: Augusztus 421
Gergely Sándor: 1919 őszén 427
Nagy Lajos: Farkas és bárány 439
Illyés Gyula: Honvágy 443
Barta Sándor: Útban a proletárhazába 447
Gábor Andor: A fogalmazó 452
Illés Béla: Hazatérés 461
Hidas Antal: „Visszatérek Magyarországra" 468

UTÓSZÓ 471
A KÖNYV SZERZŐIRŐL 493

Fiatalok Könyvtára

1977-ben megjelenő kötetek

Jaroslav Hašek: Švejk 1–2.
A. Szerafimovics: Vasáradat
A Tűz márciusa
Fjodor Gladkov: Cement
Mihail Solohov: Feltört ugar 1–2.
Ernest Hemingway: Akiért a harang szól
Déry Tibor: Felelet 1–2.
Albert Maltz: A tüzes nyíl
Konsztantyin Szimonov: Élők és holtak
Szabó Pál: Isten malmai
Graham Greene: A csendes amerikai
Papok, katonák, polgárok után...

Felelős kiadó: Szilvásy György
Felelős szerkesztő: Hegyvári Franciska
Az utószót szaklektorálta: Dr. Szuhay Miklós
Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Zigány Edit
Műszaki szerkesztő: Sz. Huschit Katalin
29 800 példány, 29,3 ív, MSZ 5601–59
77.3915.66-14-1 Alföldi Nyomda, Debrecen
IF 2826 – e – 7779

20,50 Ft

„A magyar események csak szemei annak a láncnak, melyet most vernek a proletárpörölyök, hogy vele örökre bilincsbe szorítsák az egykor mindenható tőkét. Nem nacionalista kétségbeesés, hanem a négyéves pokol után öntudatra ébredt proletariátus elszántsága, *nemzetközi akarata* lendíti előre a Marx eszméinek vörös lobogója alá sereglett orosz és magyar Vörös Hadsereget.
A világ horizontján már felkelőben van a munkásmilliók nemzetközi testvériségének napja. Vak, aki nem látja ezt a vörös égitestet, vagy nyavalyatörős, aki nem mer fénykévéibe nézni... Egy nemzetté forrnak a proletárok milliói, és az általános emberiességtől elzárkózó nacionalizmus szűk határai az egész glóbuszra kiszélesülnek. Nincs magyar bolsevizmus, nincs orosz kommunizmus – a jogtalanok, az eltiprottak egy zászló alatt megindult honfoglalása van."

(Világ, 1919. április 4.)